

**Карасевич А. О., Левківський К. М.
Сокирська В. В.**

**Політичні портрети
галицько-волинської
держави**

*810-й річниці з дня народження
першого короля Русі-України
Данила Галицького
ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ*

**Умань
ПП Жовтий О.О.
2011**

УДК 94(477)(092)(075)
ББК 63.3(4Укр)-8я73
К 21

*Рекомендовано Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів
(Лист № 1/11 - 9293 від 6 жовтня 2011 р.)*

Рецензенти:

Осетрова О.О. - доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри соціальної роботи Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

Шатохін А.М. - доктор соціологічних наук, професор, завідувач кафедри соціально-гуманітарних і правових дисциплін Уманського національного університету садівництва

Шепелєв М.А. - доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

Політичні портрети Галицько-Волинської держави: навчальний посібник / Упор. А.О. Карасевич, К.М. Левківський, В.В. Сокирська. – Умань: ПП Жовтий О.О., 2011. – 639 с.

Навчальний посібник вказує на причини та особливості формування Галицько-Волинської держави, що утворилася у XII ст. і стала другою після Київської Русі великою державою, зумівши навколо себе об'єднати майже 90% українських земель.

У посібнику, поряд з політичними біографіями діячів Галицько-Волинської держави, аналізуються писемні пам'ятки, що припадають на XII – XIV ст. і збереглися до сьогодні.

Автори акцентують увагу на різноманітних концепціях і версіях формування та розвитку Галицько-Волинської держави, як правонаступниці Київської Русі, представляють своєрідний біографічний довідник як княжих родів, так і видатних діячів, аналізують основні політичні ідеї і концепції визначних особистостей тієї епохи.

Навчальний посібник призначений для студентів історичних факультетів вищих навчальних закладів, учителів середніх шкіл, усіх, хто цікавиться історією.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	6
ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКА ДЕРЖАВА – ПРАВОНАСТУПНИЦЯ КИЇВСЬКОЇ РУСИ І НОВА ЄВРОПЕЙСЬКА ДЕРЖАВА.....	9
Джерела та історіографія.....	9
Формування території Галицько-Волинської держави.....	28
Галичина.....	28
Волинь.....	35
Луцьке князівство.....	40
Галицько-Волинське князівство.....	43
Особливості внутрішньополітичної боротьби в Галицько- Волинській державі упродовж першої половини XIII ст....	50
Суспільство та політичний устрій.....	53
Внутрішня політика.....	63
Зовнішня політика.....	74
Династичні відносини: спадкове право і шлюбна політика..	80
Культура Галицько-Волинської держави.....	92
Заснування Галицької і Львівської архієрейських кафедр.....	103
Припинення існування Галицько-Волинської держави....	111
Війна за галицько-волинську спадщину	121
ПОЛІТИЧНІ ПОРТРЕТИ ГАЛИЦЬКИХ КНЯЗІВ.....	129
Володимир Володарович (Володимирко).....	130
Іван Ростиславович (Берладник).....	133
Ярослав Володимирович Осмомисл.....	137
Володимир Ярославович.....	143
Володимир Ігорович.....	144
Роман Ігорович.....	146
Мстислав Мстиславич Удатний.....	147
ПОЛІТИЧНІ ПОРТРЕТИ ВОЛИНСЬКИХ КНЯЗІВ.....	153
Всеволод Володимирович.....	153
Святослав II Ярославович.....	154
Ростислав Володимирович.....	155
Олег-Михайло I Святославович.....	156
Ярополк Ізяславович.....	158
Давид Ігорович.....	161

Ізяслав II Мстиславович.....	162
Мстислав II Ізяславович.....	164
ПОЛІТИЧНІ ПОРТРЕТИ МОНАРХІВ ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ.....	166
Роман Мстиславович.....	166
Данило Романович.....	177
Василько Романович.....	190
Лев I Данилович.....	192
Юрій I Львович.....	195
Андрій II Юрійович.....	197
Лев II Юрійович.....	199
Володимир Львович.....	200
Юрій II Болеслав Тройденевич.....	201
ПОЛІТИЧНІ ПОРТРЕТИ ТИТУЛЯРНИХ МОНАРХІВ ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОГО КНЯЗІВСТВА.....	206
<i>Арпади</i>	206
Андрій II.....	208
Коломан.....	209
<i>Рюриковичі</i>	211
Шварно Данилович.....	213
Лев II Юрійович.....	214
<i>П'ясти</i>	215
Казимир III Великий.....	217
Владислав II Опольчик.....	220
<i>Гедиміновичі</i>	222
Любарт-Дмитро Гедимінович.....	226
<i>Анжу</i>	228
Людвік I Великий.....	232
Марія Анжуйська.....	234
Ядвіга Анжуйська.....	236
ПОЛІТИЧНІ ПОРТРЕТИ ЛУЦЬКИХ КНЯЗІВ.....	241
Святослав-Панкратій Давидович Чернігівський.....	241
Давид Ігорович.....	244
Інгвар Ярославович.....	245
Мстислав Ярославович Німий.....	246
Ростислав IV Михайлович.....	247
Мстислав Давидович.....	249

Федір Любартович.....	254
ПРЕДСТАВНИКИ БОЯРСЬКОЇ ОПОЗИЦІЇ, КУЛЬТУРИ, РЕЛІГІЇ ТА ВІЙСЬКОВІ ДІЯЧІ.....	255
Воевода Дмитро.....	255
Дмитро Детько.....	259
Дмитро з Стоянець і Гораю гербу Корчак.....	261
Володислав Кормильчич.....	263
Петро Ратенський.....	265
Співець Митуса.....	274
ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКИЙ ЛІТОПИС.....	276
ЛІТОПИС РУСЬКИЙ.....	392
ПАТЕРИК КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКИЙ.....	428
ІСТОРІЯ ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ В ХУДОЖНІХ ТВОРАХ.....	435
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА.....	449
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК.....	453
ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК.....	470

ПЕРЕДМОВА

Галицько-Волинська держава та діяльність її визначних особистостей – яскрава сторінка в історії сучасної незалежної Української Держави.

Відносно централізована Руська держава у першій третині XII ст. розпадається на окремі князівства, які продовжують вести міжусобні війни. Цей період багатьма істориками розглядаються як завершальний етап історії Київської Русі. Переломною датою заведено вважати 1132 рік – дату смерті великого князя київського Мстислава Володимировича, сина Володимира Мономаха. Київ втрачає свою колишню могутність, політичну вагу і звання об'єднаного центру Русі. По суті, державами стали удільні князівства, які виділилися зі складу Руської держави: Чернігівське, Новгород-Сіверське, Переяславське, Волинське та Галицьке, кордони яких розташовані в межах сучасної України. Вони мали власні війська, вели самостійну політику, як внутрішню, так і зовнішню, уклали міжнародні угоди. У кожному з великих князівств, що утворилися на теренах, підвладних раніше Києву, утвердилася власна династія. Водночас правителі найбільших князівств боролися за володіння Києвом, що не лише було престижно, а й давало реальні переваги: Київ залишався найбільшим економічним та культурним центром, головне ж – осередком церковної адміністрації, оскільки тут містилася резиденція митрополитів.

Маючи тісні зв'язки між собою, Галицьке і Волинське князівства тривалий час існували самостійно. Спроби об'єднання двох сусідніх князівств завершувалися невдачею. Лише у 1199 р. волинському князю Роману Мстиславовичу вдалося об'єднати Галичину та Волинь.

Галицько-Волинська держава, князівство і королівство Русі (лат. *Regnum Galiciae et Lodomeriae, Regnum Rusiae*) – було південно-західним руським князівством династії Рюриковичів, одне з найбільших князівств періоду феодальної роздробленості Русі, що з другої половини XIII століття стало королівством, головним законним спадкоємцем Київської династії та продовжувачем руських політичних і культурних традицій. До його складу входили Галицькі, Перемишльські, Звенигородські, Теробовльські, Володимирські, Луцькі, Белзькі і Холмські землі, а також Поділля і Бессарабія. Незважаючи на руйнівні війни, які не обійшли й Галицько-Волинське князівство, на його територіях

у XII ст. відбувалась стабілізація економічного та політичного розвитку. На галицьких та волинських землях спостерігалось зростання населення та економічного потенціалу, а також формувалось регулювання економічних відносин.

Незважаючи на розпад Русі та її завоювання монголами, процеси становлення державності продовжували розвиватися, але в межах окремих князівств, у формі територіальної влади. Тим більше, що навіть до середини XIII ст. великі землевласники – бояри обстоювали сепаратизм та територіальну ізоляцію. З цієї точки зору, являє інтерес історія Галицько-Волинського князівства, на теренах якого зіткнулися амбіції католицького Заходу і православного Сходу.

Утворення Галицько-Волинської держави та приєднання до неї Києва стало подією великої історичної ваги. Недаремно літописець називав Романа великим князем, «царем на Русі», «самодержцем всея Русі», причому термін «самодержець» вперше в літописі вжито щодо нього.

В історії українського народу відомі лише два королі – Данило Романович і його внук Юрій Львович (Юрій I). Коронація Данила – один із яскравих епізодів історії нашої державності, свідчення консолідації держави у надзвичайно складний і важкий для наших предків час.

У 1245 р. у битві під Ярославлем Галицьким війська Данила розбили об'єднані полки угорських і польських феодалів і галицьких бояр, що завершило майже 40-річну боротьбу за відновлення єдності Галицько-Волинського князівства. Час князювання Данила Романовича став періодом найбільшого економічного, культурного піднесення і політичного посилення Галицько-Волинської держави.

Зміцнення влади Галицько-Волинського князя відбувалось за умов постійної опозиції з боку бояр, яких підтримували закордонні покровителі: угорці та поляки. Внутрішня та зовнішня політики Данила Галицького сприяла підвищенню його популярності в очах світової спільноти. Придворні європейських коронованих осіб вважали за честь мати зв'язки з галицько-волинським князем. У 1253 році папа Інокентій IX коронував Данила в місті Дрогочин на Підляшші. Цим актом було підтверджено визнання Галицько-Волинського князівства суб'єктом міжнародного права.

Територія князівства значно збільшилася протягом XIII ст. та за часів наступників Данила Романовича. Зокрема, до князівства

було приєднано землі Люблянщини та Транскарпаття. Певний час галицько-волинський князь керував також землями Литви. Незважаючи на часткову економічну та політичну залежність від Золотої Орди, князівству вдалося зберегти власну зовнішню політику. Однак постійна виснажлива боротьба з внутрішніми та зовнішніми ворогами врешті-решт ослабила Галицько-Волинську державу, чим одразу скористалися її противники. Наприкінці XIV ст. землі князівства поділили між собою Польща, Литва, Угорщина та Молдавія.

Пропонований посібник є одним з найбільших сучасних оригінальних видань, що висвітлює важливий період в історії України. Його видання приурочене славній даті в історії України – 810-й річниці з дня народження Данила Галицького – князя галицько-волинського, великого князя київського, першого короля Русі-України.

Посібник створено відповідно до існуючих програм та методичних рекомендацій щодо змісту історичної освіти, яка покликана сприяти формуванню у наших співвітчизників чіткої громадянської позиції. Автори намагалися показати основні віхи історії Галицько-Волинської держави та розкрити діяльність її лідерів з урахуванням новітніх досліджень вітчизняної та зарубіжної науки. Мета книги – не лише донести до читача певні факти, але й всебічно висвітлити, дати об'єктивний коментар історичним подіям, які можуть стати уроком на майбутнє. Досвід нелегкої, складної і суперечливої, повчальної історії українських земель та її людності, має зберегтися у пам'яті поколінь. Кожному з нас необхідно якомога повніше, глибше знати історію власної держави, без чого не можливо виховувати справжніх патріотів, будівничих майбутнього.

Книга може бути корисна й цікава для фахівців будь-якого рівня. Автори намагалися науковість видання поєднати з доступністю викладу, що викличе інтерес до книги широкого загалу читачів.

*Історичне прокляття українців –
розрізненість політичних сил
та несприйняття лідерів*

**ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКА ДЕРЖАВА –
ПРАВОНАСТУПНИЦЯ КИЇВСЬКОЇ РУСІ І НОВА
ЄВРОПЕЙСЬКА ДЕРЖАВА**

Протягом XII ст. Київська Русь перетворилася на конфедерацію земель. Інтегруючими чинниками залишалися спільна для всіх династия, номінальне старійшинство руських князів та ідея єдності Руської землі перед зовнішніми загрозами, передусім – з боку кочового Степу.

Створення Галицько-Волинської держави, формування на її теренах якісно нових відносин між монархом і суспільством, зовнішньополітичних орієнтирів зробило її найяскравішим явищем політичного життя України після розпаду Київської Русі.

ДЖЕРЕЛА ТА ІСТОРИОГРАФІЯ

Основними джерелами для вивчення історії Галицько-Волинського князівства є місцеві та іноземні літописи, описи подорожей, нечисленні грамоти, дані археологічних розкопок.

Початковий етап історії Галичини і Волині в період перших Ростиславичів висвітлює «Повість минулих літ», а події 1117 – 1199 років розкриває Київський літопис – одна з найдавніших пам'яток історії та літератури Київської Русі, складова частина Іпатіївського списку. Київський літопис є продовженням «Повісті минулих літ» і попередником Галицько-Волинського літопису, охоплює події 1118 – 1200 років.

Галицько-Волинський літопис XIII ст. – прикінцева частина Іпатіївського літопису, що утримує повідомлення від початку XIII ст. до кінця 1280-х років. Його аналізу присвячена значна кількість праць, але надзвичайна складність пам'ятки привертає увагу все нових і нових дослідників.

Свого часу М. І. Костомаров звернув увагу на нетрадиційний характер цього літопису. В ньому дуже рідко трапляється звичайний для раніших літописів хронологічний зачин статей: «В лѣто... бысть». Це дало йому підстави вважати, що перед нами не щорічна хроніка, а літературна повість, яка пізніше і досить

невдало була поділена на роки. Писалася вона різними людьми, але завжди сучасниками описуваних подій. У ряді місць (статті 1226 і 1242 рр.) літописці засвідчують свою присутність у описуваних подіях. Відсутність будь-якої церковної хроніки, традиційних для ранніх літописців молитовних звернень до Бога і євангельських сентенцій вказує на те, що автори не належали до духовного стану, а були світськими особами.

Галицько-Волинський літопис, як відзначив М.І. Костомаров, характеризується образністю мови, поетичністю стилю, але не відрізняється якістю і логічністю викладу. Горизонт літописців на сході обмежений кордонами Галичини і Волині; їх мало цікавлять справи київські і практично зовсім не цікавлять справи Північно-Східної Русі. Натомість досить часто і докладно вони описують події, які відбувалися в західних сусідів: угорців, поляків, пізніше литовців. Пояснюється це, очевидно, тим, що з послабленням централізуючого значення Києва і посиленням претензій до південно-західних руських земель з боку Польщі, Угорщини і Литви, Галицько-Волинська Русь все більше посідала становище самодостатньої політичної структури, зорієнтованої історичними обставинами на взаємодію з цими країнами.

На світанку вітчизняного літописезнавства продовження Київського зводу звичайно називалося Волинським літописом. М. І. Костомаров назвав його Галицько-Волинським, оскільки на першому плані в літописі описуються справи не волинські, а галицькі. Пізніше збірний склад досліджуваного літопису ні в кого не викликав сумніву, суперечки точилися тільки з приводу його членування на окремі частини-повісті, їх хронології.

Л. В. Черепнін першу частину літопису назвав Літописцем Данила Галицького, який є своєрідною апологією діяльності Данила і присвячений історії Галицького князівства. Цей великий літературний твір, згідно з істориком, складався з трьох окремих частин: Початкової Галицької повісті книжника Тимофія, доведеної до 1211 р.; Другої Галицької повісті тисяцького Дем'яна, в якій ідеться про боротьбу Данила за галицький стіл впродовж 20 – 40-х років XIII ст.; Третьої повісті, створеної при кафедрі Холмського єпископа близько 1256 – 1257 рр. При написанні літопису Данила Галицького, що добре показали Л. В. Черепнін, В.Т. Пашуто й інші дослідники, галицькі книжники використали візантійські джерела, зокрема хроніки Георгія Амартола та Малали, повість про зруйнування Єрусалима

Йосифа Флавія, деякі вітчизняні літописні повісті негалицького походження, а також документи князівської канцелярії: донесення стольника Якова, двірського Андрія, печатника Кирила тощо.

Друга частина Галицько-Волинського літопису була названа М. І. Костомаровим справжнім Волинським літописом. Згідно з істориком, до нього належали історія володимирських єпископів, розповіді про Куремсину рать, війну з Болеславом і прихід на Русь орд Ногая і Телебуги, повість про Володимира Васильковича. Останню М. І. Костомаров вважав цілком самостійним твором, який пізніше був вставлений у літопис.

Аналогічний обсяг матеріалу відніс до продовження Галицького літопису М. С. Грушевський. Це повість про Куремсу і Бурундая, історія подій у Литві по смерті Міндовга, повість про Володимира Васильковича, оповідь про похід Ногая і Телебуги на Польщу і страшні спустошення довкола Володимира і Львова.

Ідея про повістевий характер обох частин Галицько-Волинського літопису, висловлена М. І. Костомаровим і М. С. Грушевським, знайшла подальший розвиток і обґрунтування в працях Л. В. Черепніна, В. Т. Пашуто, А. І. Генсьорського, М. Ф. Котляра. Між названими авторами є певні розбіжності щодо поділу літопису на окремі повісті, у їх датуванні, визначенні авторства, але принципових відмінностей в оцінці характеру твору немає. М. Ф. Котляр поділив літопис Данила Галицького на п'ять повістей: початкову Галицьку повість про збирання Данилом Волинської вотчини; повість про повернення Данилом Галицьким столу; повість про «Побоїще Батиєве»; повість про боротьбу Данила проти ординського ярма. У цілому такий поділ не викликає заперечень, але навряд чи є оптимальним. Певні застереження з'являються при визначенні джерельної основи повісті про збирання Данилом волинської вотчини (1219 – 1228 рр.). При уважному ознайомленні з цією частиною Галицького літопису неважко переконатися в тому, що в ньому звучать дві основні теми: Мстислава Удалого і Данила Галицького.

Свого часу Б. О. Рибаків висловив припущення, що частина Галицького літопису 1218 – 1228 рр. є нічим іншим, як князівським літописом Мстислава Удалого, написаним духівником Тимофієм. Одним з аргументів на користь цього був зміст статті 1226 р., де розповідається про підступність боярина Жирослава, який звів наклеп на свого князя, нібито той хотів

видати галицьких бояр тестеві Котяну на розправу. Урочисте викриття боярина-наклепника за допомогою біблійних фраз, як вважає Б. О. Рибаків, повертає нас до «притч» мудрого книжника Тимофія 1205 р. Важко сказати, якою мірою ототожнення книжника Тимофія 1205 р. і духівника Тимофія 1226 р. є правильним, але те, що автор яскравої викривальної промови-прокляття на адресу Жирослава був найближчим прихильником Мстислава Удалого, не викликає жодного сумніву. Бід літописця Данила, який, напевно, знав про непрості стосунки свого князя із Мстиславом, чекати такої відвертої апології Мстиславу було неможливо.

Літописця Мстислава видає і стаття про смерть галицького князя в 1228 р.: «Потомъ же Мъстиславъ Великий Удатний князь умре: жадящю бо ему видити сына своего Данила, Глѣбъ же Зеремеевичъ убежден бысть завистью, не пустяше его; оному же (Мстиславу) хотящю поручити дом свой и дети в руке его (Данила): бе бо имея до него любовь велику во сердце своем».

На думку М.Ф. Котляра, ці слова належать літописцю Данила, який був реалістом, добре розумівся на хитромудрому плетиві тогочасної політики і, отже, написав їх, розраховуючи на сприйняття галицькими боярами. Пояснення надто складне і сучасне. Адже перед нами не відкрите послання до галицького боярства, а заповіт вмираючого князя, який повідомляє свою останню волю і зовсім не заперечує права Данила на успадкування Галицького столу, яке, до речі, останньому ще довго довелося виборювати. Зауваження, що жаданій передсмертній зустрічі Мстислава з Данилом перешкодив галицький боярин Гліб Зеремійович, вказує на те, що автор статті добре знав позалаштункову боротьбу, що точилася довкола питання щодо успадкування галицького столу. Такою поінформованою людиною міг бути лише літописець Мстислава.

Аналіз статей Галицького літопису за 1218 – 1228 рр., з їх своєрідною подвійною експозицією, доводить, що перед нами не окрема і самостійна авторська повість про боротьбу Данила за батьківську спадщину, а поєднання двох літописів – Мстислава Удалого і Данила Галицького. Б. О. Рибаків пояснює збереження елементів літописання Мстислава у складі літопису Данила Галицького родинними зв'язками князів: Данило був одружений з дочкою Мстислава Анною. Гадаємо, що і без цих зв'язків літописець Данила Галицького не відмовився б від використання додаткових джерел для свого літопису. Адже і друга частина

Галицького літопису має такий самий збірний характер; крім власне галицької повісті про змагання Данила за Галич у ній використані повідомлення Київського літописного зводу 1238 р., а також усні перекази.

Відповідаючи на запитання, чому Галицько-Волинський літопис так явно відрізняється від інших давньоруських літописів, М. Ф. Котляр висловив слушну думку про те, що на Волині і Галичині у XII ст. не існувало традиційного літописання, натомість уже з середини XII ст. там почали створюватись історико-літературні повісті. Не можна тільки погодитися з тим, що галицьке походження має «докладна і драматична повість про перетрактації Володимира Володаревича з київським послом Петром Бориславичем та про смерть князя Ізяслава Мстиславича».

Ці статті Київського зводу належать перу самого Петра Бориславича, свідка і учасника описуваних подій, і нічого спільного з галицькою традицією історико-літературної повісті не мають.

Поданий огляд давньоруського літописання X – XIII ст., зрозуміло, не вичерпує цього видатного явища вітчизняної історії та культури. Бо воно було незмірно масштабнішим. Адже до нас дійшли лише фрагменти історичної писемності Русі, більшість творів якої загинули за страшних часів монголо-татарської навали і наступних лихоліть. Всупереч відомому афоризмові: «рукописи не горять», мусимо констатувати сумну очевидність – все ж таки вони горять.

Найповніше збереглися чотири групи літописів: київська, галицько-волинська, новгородська і володимиро-суздальська. Незважаючи на фрагментарність, наявний літописний фонд достатньо повно відтворює історичне життя Київської Русі та Галицько-Волинської держави. Особлива цінність цієї монументальної історії полягає в тому, що вона написана її сучасниками і дійовими особами. Створені ними літописні зводи і повісті різняться за стилем викладення, рівнем систематизації і відбором фактів, ідейною спрямованістю, але за сумою своїх свідчень відтворюють правдиву картину життя однієї з найбільших країн середньовіччя.

Невідомі автори Галицько-Волинського літопису (можливо, дружинники) були ідейними виразниками інтересів тих соціальних сил, на які спиралася князівська влада в боротьбі проти великих бояр, а також пригнобленого народу. Основний

текст літопису пронизує ідея єдності Русі, оборона її від зовнішніх ворогів. Значне місце в Галицько-Волинському літописі посідає історія культури Галицько-Волинського князівства.

Літопис пронизаний християнським духом, оскільки його писали монахи, бо тільки вони були освіченим населенням на той час. Ми можемо прослідкувати це у літописі. Наприклад: Данило змушений був іти до Золотої Орди і просити «ярлик» (дозвіл) щоб могли керувати, і одним із завдань, щоб отримати «ярлик» було поклонитися «кущу» (один із символів віри Ординців), і Данило відмовився це робити, оскільки це порушувало християнські засади князя (а згодом короля). Також, впродовж усього літописного твору згадується про незадоволеність князя Данила Київською митрополією, і він намагався створити свою – Галицьку.

До основних джерел іноземного походження, що висвітлюють історію Галичини і Волині, входять польські хроніки Галла XII століття, Вінцентія Кадлубека XIII століття і Яна Длугоша XV століття, чеська хроніка Козьми Празького XIII століття, німецька хроніка Тітмара Мерзебурзького XI століття та угорські хроніки Яноша Туроці XV століття і «Chronicon Pictum». Про останні роки Галицько-Волинського князівства дають відомості польські літописи Янко з Чарнкова, Траска, Малопольський літопис, а також чеські хроніки Франтішека з Праги та угорська Дубницька хроніка.

Цінними є грамоти Володимира Васильковича 1287 року і Мстислава Даниловича 1289 року, що вписані до Галицько-Волинського літопису, та оригінали грамот Андрія і Льва Юрійовичів 1316 – 1325 років та Юрія II 1325 – 1339 років.

Львівське королівство – під цією назвою описано Галицько-Волинську державу (державу Романовичів) у «Книзі знань про всі королівства, землі й володіння, які є в світі».

«Книга знань про всі королівства, землі й володіння, що є в світі» – географічний трактат, датований 1340-ми роками.

До наших днів цей твір дійшов у трьох списках останньої чверті XV століття. За цими списками 1871 року в Мадриді іспанський географ Маркос Хіменес де ля Еспада зробив перше й єдине на сьогодні критичне видання цієї книжки.

Про анонімого автора цього географічного трактату відомо мало – лише рік і місце його народження: 1304, Севілья.

Автор здійснює уявну подорож по всіх відомих тоді країнах

світу – від Піренеїв і Скандинавії до Китаю та острова Ява. Існує думка, що рідко в якій з цих країн він побував. Але автор користувався багатьма документами, що відображали діяльність італійських купців, католицьких ченців, дипломатів тощо. Отже, в його книзі відображено події до 1340 року.

Польський дослідник, що досліджував уривок, присвячений Польщі й Чеському королівству, датував його 1300 – 1306 роками. Основою для такого датування була згадка в описі Чеського королівства польських міст Гнезно, Познані й Серадзя (чеський король Вацлав II 1300 року заволодів Великопольщею; «Пшемисліди» тримали ці землі до 1306 р.).

Відомі переклади книжки англійською та італійською мовами.

Фрагмент, присвячений Центрально-Східній Європі, було перекладено польською мовою.

Фрагмент, присвячений Львівському королівству, переклав Павло Грицак українською мовою 1952 року (переклад опубліковано в українській газеті «Християнський голос» (Мюнхен). Він же використав фактаж цього джерела у своїй книзі «Галицько-Волинська держава».

До цієї теми звернувся 1954 року Р.О. Климкевич, що також опублікував переклад фрагменту про Львівське королівство в журналі «Київ», що виходив тоді у Філадельфії. Цей переклад перевидано в журналі «Хроніка 2000» (випуск 35 – 36, 2000 р.).

Цей фрагмент важливий для українських істориків тим, що він подає звістку про Галицько-Волинську державу.

Автор описує міста та країни, в яких побував. До Королівства Львів він приходить із Польського королівства: «Залишивши Польське королівство, я прибув до Королівства Львів, яке німці називають Лемберг і в якому є 5 великих міст. Перше називається Львів, друге – Київ, інше – Володимир, інше – Пінськ, інше – Сівер. Відомо, що Королівство Львів межує з країною Романією і з Королівством Алеманія. Король того Львова має зелений прапор з червоним хрестом .....»

До цієї публікації також додано відповідні прапори – зокрема, прапор Львівського Королівства.

Інформація про існування в Львівському Королівстві 5 великих міст (зокрема, Києва й особливо Сівера) може насторожити дослідника. Постає питання, чи справді ці міста й території входили до королівства?

Ще М. Грушевський припускав, що влада Романовичів могла

поширюватися на Київ і Сівер приблизно в кінці XIII – на початку XIV століть. При цьому він не мав «Книги знань про всі королівства...». Пізніше до цієї думки прийшли ряд інших дослідників (зокрема, Ставинський і Олена Русина), що також не користувалися цим документом.

Про Лева знали, що десь в 1290-х роках він поширив свою владу на Люблін і Закарпаття. У тих же 1290-х роках один із Романовичів, Мстислав Данилович, сходить із політичної арени і власне Лев об'єднує всю державу. Про поширення влади Лева на Люблін відомо від польських хроністів (згідно з ними, 1302 року він це місто втратив). Але невідомо, чи він поширив свою владу й на Наддніпрянщину. Це також могло статися в 1290-х роках. Тобто українські землі фактично було об'єднано тоді під однією владою (не беручи до уваги степу, що був тоді під владою монголо-татар).

Коли ж було втрачено Романовичами Київ і Сіверщина? На думку Ярослава Книша, це трапилося приблизно в 1321 – 1323 роках. Зокрема, в 1321 році є остання згадка про те, що ще живуть князі Андрій і Лев (маргінальний напис на Коломийському збірнику). А вже 21 травня 1323 року польський король повідомляв Папу Римського, що два останні Романовичі померли.

Джерело, яке вказує, що влада Романовичів поширилася тоді на таку велику територію, дозволяє встановити таке. Відомо, що 1303 року було створено Галицьку митрополію. Причиною виникнення митрополії вважалося те, що 1298 року митрополит Кирило, нібито побоюючись нападів з боку татар, залишає Київ. Очевидно, що небезпека татарських набігів була над Києвом постійно, і його попередники, залишаючи Київ на деякий час, потім знову поверталися. Але в цьому випадку виглядає так, що він назавжди залишив Київ і перенісся у Суздальщину. Також відомо, що Київ належав Романовичам вже в 1290-х роках, і, можливо, причиною відходу митрополита Кирила був конфлікт, що виник між ним і Левом Даниловичем. Звичайно, Лев розумів, що силою він не зможе повернути митрополита. Але Королівство, на його думку, не могло функціонувати без митрополії. Тому і Лев, і Юрій, напружуючи всі сили, 1303 року змогли утворити Галицьку митрополію. Першим митрополитом був Ніфонт. I, коли 1305 року звільняється Київська митрополія, Юрій зміг утвердити на ній Петра Ратенського, і якоюсь мірою відновлюється сама церковна єдність Київської митрополії.

Постає також проблема, чи центр Королівства на початку XIV століття був у Львові, як сказано в трактаті. В історичній науці домінує думка, що центром держави Романовичів був Володимир. Вона базується на грамотах, виданих князями Левом, Андрієм і Юрієм-Болеславом Тройденевичам (це були грамоти, що в основному продовжували союз із Тевтонським орденом). Проте 1340 року Казимир III саме зі Львова вивіз королівські інсигнії – дві корони й трон.

На поштулані (карті) Анжеліно Дульцера (1339) власне Львів позначено як столицю держави Романовичів.

На думку львівського історика Ярослава Книша (дослідника «Книги знань про всі королівства, землі і володіння, які є у світі»), проблема полягає в тім, що юридично держава Романовичів на початку XIV століття складалася із двох частин. Юрій Львович титулував себе князем Володимирії і королем Русі. Центром Володимирії (Волинського князівства) був Володимир, а центром Королівства Русі був власне Львів. І столицею всієї держави Романовичів, на думку Я. Книша, був саме Львів.

Процитоване джерело дає можливість з'ясувати таке. Сама назва Львова – Лемберг – свідчить про те, що на початку XIV століття у Львові була вже досить значна німецька громада, хоча вона в той час ще не домінувала. Це доводить відомий документ Казимира III, виданий 1352 року, що ним він підтверджує нащадкам вїйта Бартольда право на володіння успадкованих тоді їхніх маєтків.

У джерелі йдеться, що держава Романовичів на початку XIV століття межувала з країною Романією. Напевно, це є або стара назва Візантії, що її володіння, як відомо, починалися відразу за Дунаєм, або Візантія в цей час могла утримувати в дельті Дунаю невеличкі володіння. А в цей час держава Романовичів доходила до самого Дунаю. Підтвердженням цього є так званий анонімний опис Східної Європи, датований 1308 роком, де говориться про те, що Болгарія й Русь омиваються тими самими ріками. Тут йдеться перш за все про Дунай. І саме тоді володіння Романовичів або відновилися, поширившись до Дунаю, або не були втраченими – просто певний час не потрапляли в поле зору істориків.

Стосовно межування Королівства Львів із Алеманією (Німеччиною), тут ідеться звичайно про володіння Тевтонського ордену. Саме в той час і трохи пізніше держава Романовичів

межувала з Тевтонським орденом.

Назва Львівське Королівство зустрічається тільки в згаданому документі. І побутувала вона в кінці XIII століття – на початку XIV в Північно-Західному Середземномор'ї, тобто Італії, Іспанії. Більше ми її не фіксуємо. Найчастіше держава Романовичів фігурує під назвою Руське Королівство. Але в північно-руських, суздальських, новгородських літописах вона фігурує як Волинська земля.

У Новгородському літописі, де описано захоплення Казимиром Галицької Русі 1348 року, згадано про те, що він захопив всю Волинську землю. Тобто йдеться не тільки про Волинь, але й про Галичину, що розцінювалася тоді також як Волинська земля.

Згаданий у трактаті прапор (червоний хрест на зеленому полотнищі) трапляється в одному з манускриптів. Таку ж конфігурацію має герб Волинської землі (але там білий хрест на червоному полі).

В іншому манускрипті є ще одне зображення герба Галицько-Волинської держави – хрест у формі півмісяця на білому полі. Це може бути стилізоване зображення тризуба. Певна аналогія є в одному з графіті з церкви святого Пантелеймона в Галичі. На карті Анжеліно Дульцера (1339) над Львовом зображено прапор з подібним геральдичним знаком. Можливо, за Юрія Львовича прапором було зелене полотнище з червоним хрестом, а в його наступників Лева Юрійовича або Юрія-Болеслава Тройденовича – хрест у формі півмісяця на білому полі. Це питання вимагає більшого дослідження.

Уявний подорожній, автор трактату, що побував у Львівському королівстві, не пішов в інші землі Русі, а попрямував до Швеції. Згодом він повернувся на Русь і досить зверхньо її описав. Тут відчувається якась відірваність галицько-волинських територій від решти Русі.

Наприкінці XIII – на початку XIV століття держава Романовичів пережила найбільшу могутність. Вона змогла поширити свою владу фактично на всі етнічні українські землі. У 1320-х роках під литовським натиском багато земель було втрачено, а після 1340 року й галицькі землі потрапили під іноземне панування.

Ще одним можливим джерелом інформації про входження Києва до королівства є булли папи Івана XXII за 1320-1321 рр. до католицького єпископа київського Генріха в яких написано, що

Київ розташовується «на кордоні русі й татар, землі, що з давнини має назву Галатея», тобто Галичина.

Перші дослідження, присвячені історії Галичини і Волині, з'явилися наприкінці XVIII століття. Це були роботи австрійських істориків Л. А. Гебгарда, Р. А. Гоппе та Й. Х. Енгеля. На початку XIX століття польський історик Ф. Сярчинський видав праці з історії князівств Перемишльського і Белзького, З. М. Гарасевич скомпілював матеріали з історії Церкви в Галичині.

Першим істориком, який написав наукову «Историю древняго Галичско-Русского княжества» у трьох частинах (1852 – 1855) був Д. Зубрицький. Йому наслідував А. Петрушевич, який у 1854 році у статті «Обзор важнейших политических и церковных происшествий в Галицком княжестве с половины XII до конца XIII ст.» дав загальний огляд історії Галичини. У 1863 р. професор Львівського університету І. Шараневич вперше на основі історичних, археологічних і топонімічних джерел видав у Львові «Історію Галицько-Волинської Русі від найдавніших часів до року 1453». Його роботу продовжили історики С. Смирнов, А. Бельовський та А. Левицький.

У першій половині XIX століття історію Волині та Холмщини досліджували С. Руссов, М. Максимович, В. Комашко, Л. Перлштейн і М. Вербицький, Ю. Т. Стецький, А. Крушинський та інші. Їхні праці мали оглядово-популярний характер. У 1885 році у Варшаві вийшла спеціалізована робота А. В. Лонгинова «Червенские города, исторический очерк, в связи с этнографией и топографией Червоной Руси», присвячена історії Холмщини. Давня історія Волині була висвітлена у 1887 році в праці О. Андріяшева і у 1895 році в монографії П. Іванова.

Більшість праць XIX століття висвітлювали переважно політичну Галицько-Волинського князівства, оминаючи соціально-економічну тематику. Також історія Галичини і Волині розглядалася через призму політичного буття Австро-Угорщини і Росії, легалізуючи права і претензії цих імперій на вищезгадані землі.

С. Соловйов, радянські та сучасні російські історики стверджують, що Галицько-Волинське князівство було одним із багатьох периферійних князівств, яке з великими труднощами протистояло зовнішнім ворогам, ослаблювалось внутрішніми чварами.

Українські історики М. Грушевський, Д. Дорошенко

послідовно відстоювали точку зору про велике значення у вітчизняній та європейській історії Галицько-Волинського князівства як другої Української держави. Ознаками держави як форми організації суспільного життя є наявність специфічних органів управління (державний апарат), усталеної території, обов'язкових для виконання правил поведінки (право). У середньовічному світі державу характеризували: велика територія; система міст як економічних і політичних центрів; розгалужена економіка з мережею торговельних шляхів; державний апарат, писане право; функціонування об'єднаної релігії; загальновизнані титули правителів; назва держави; державницька самосвідомість правителів і народу; активна зовнішня політика.

Особливої уваги в розгляді процесів державотворення в Україні заслуговує епоха, що припадає на XIII – першу половину XIV ст. Саме в цю добу колишня Київська Русь розпалася остаточно на окремі князівства-уділи, а точніше, на ґрунті цих уділів постали цілком самостійні державні утворення, як-то: Галицько-Волинське, Полоцьке, Володимиро-Суздальське князівства, Новгородська республіка та низка інших, менш значних.

Внаслідок цього в історичній науці тривалий час панувала думка, що колишня давньоруська державність припинила своє існування, а на її руїнах виникло – як наступник Київської Русі – Володимиро-Суздальське князівство, а потім і Московське царство. Проте видатний український історик М. Грушевський переконливо довів, що безпосереднім наступником державності Київської Русі-України було Галицько-Волинське князівство: «Київський період перейшов не у володимиро-московський, а в галицько-волинський XIII ст., потім литовсько-польський XIV – XVI ст. Отже, українська державність, сформувавшись в княжу добу, продовжила своє існування в дещо зміненому вигляді на галицько-волинських землях.

Такої ж думки дотримується і переважна більшість українських істориків, позбавлених стереотипів великодержавницько-російської та радянської історіографії. Зокрема, історик С. Томашівський взагалі вважав Галицько-Волинське князівство першою власне українською державою, бо в Київській державі він добачав значний чужорідний елемент.

М. Браичевський, досліджуючи питання, пов'язані з історією української державності, доходить висновку, що вона є прямою

наступницею державницьких традицій Київської Русі, які збагатила власним досвідом Галицько-Волинська держава. Так, зокрема, він стверджує, що державу часів Данила Галицького можна вважати «першим українським королівством». Спростовуючи традиційну історіографію, вчений констатує, що держава Данила Галицького виходила за рамки пересічного уділу, бо територіальне вона становила набагато масштабніше утворення, ніж інші удільні князівства. Отож, зазначає Брайчевський, Галицько-Волинську державу слід оцінювати як державу загальноукраїнську: «У кожному разі іншого, рівночасного йому, утворення в Україні не існувало», – пише історик. Зауважимо, що ще на початку XIII ст. колись впливові Київське, Новгород-Сіверське, Чернігівське, Переяславське князівства втратили свою могутність, а після походу Батия вони були значною мірою спустошені і фактично припинили існування як незалежні держави.

Деяко дискусійним може виглядати питання про назву Галицько-Волинської держави: князівство чи королівство. В класичній українській історіографії, починаючи з М.Грушевського і закінчуючи Н. Полонською-Василенко, Галицько-Волинська держава називається князівством. З цього приводу Полонська-Василенко зазначає: «Є неясна вказівка, що до Романа приходило посольство від папи Інокентія III, пропонуючи йому королівську корону, але він відмовився від неї». При цьому вона посилається на авторитет М. Грушевського. Враховуючи те, що Галицько-Волинська держава часів князювання Романа проіснувала недовго, якихось п'ять-шість років, після яких наступила пора князівсько-боярських усобиць, чужоземних інтервенцій – як з боку Польщі, так і з боку Угорщини, – очевидно, що в цей період князівство ще не перетворилося на королівство.

Тільки із здобуттям влади князем Данилом, який проводив активну зовнішньополітичну діяльність, орієнтовану на Захід, вдалося із князівства створити королівство в європейському розумінні цього терміну.

Чому так сталося? Слід врахувати, що князівства й уділи, які постали на теренах Київської Русі, зокрема і Галицько-Волинське, в цей період зазнавали жорсткого тиску з боку Золотої Орди. Проте, якщо Володимиро-Суздальське, а потім і Московське князівство визнали владу золотоординського хана, Галицько-Волинське чинило активний спротив чужоземному

пануванню. Складовою цього спротиву був план Данила Галицького організувати хрестовий похід проти ординців, у якому б брали участь і європейські держави. Успіхові цих намірів мало б сприяти подолання наслідків церковного розколу 1054 року. І хоч сам Данило Галицький лояльно поставився до цієї ідеї, її не сприйняла православна ієрархія. Зокрема, митрополит Кирило, колишній спільник Данила Галицького, навіть порвав стосунки з князем і подався на північ, до Олександра Невського, який теж був противником унії.

Таким чином, те, що у 1253 році князь Данило був коронований королівською короною, можна вважати символічним актом геополітичних розрахунків галицького зверхника. І хоч йому не вдалося організувати хрестовий похід, проте, починаючи з середини XIII ст., Галицько-Волинське князівство як загальноукраїнська держава перетворюється на королівство. До його складу входило майже все сучасне Правобережжя України, включаючи Київ. Ще за часів Романа Галицького Київ опинився у сфері впливу галицько-волинського князя, і це мало своє продовження за часів його сина Данила. «Галицько-Волинський літопис» оповідає про те, як Данило, їдучи в столицю Золотої Орди місто Сарай, зупинився у Видубицькому монастирі біля Києва і молився за спасіння Землі Руської.

Визнавши формально зверхність Орди, Данило не покладав рук заради того, щоб звільнитися від гноблення, у 1254 році він виступив з великим військом проти татарського намісника Куремса і завдав татарам тяжкої поразки. Як зазначає Брайчевський, «український король визволив досить великі терени в сточищах Південного Бугу, Ірпіня, Тетерева. Але подальший наступ захлинувся, оскільки Данилів союзник литовський князь Міндовг не подав обіцяної допомоги».

За кілька років Данилові довелося вдруге схрестити зброю з татарським військом на чолі з темником Бурундаєм. На цей раз Данило зазнав поразки і змушений був укласти з Ордою не вигідний мир. Зокрема, умовою цього миру було знищення укріплень таких міст, як Володимир-Волинський, Луцьк, Крем'янець, Львів та інші.

Невдовзі – у 1264 році – король Данило помирає. Історіографія пов'язує з цим діячем такі акції, як об'єднання в єдину державу земель від Подунав'я до Подніпров'я і від Билині до Поділля, а також зміну форми правління – від традиційного

князювання до королівського владарювання. М. Брайчевський з цього приводу зазначає: «Була то справді непересічна особа – видатний державець, політик, дипломат, полководець, що багато зробив для своєї держави. Незважаючи на надзвичайність тодішніх обставин, йому вдалося зміцнити Українське королівство, ведучи досить складну гру: на сході – проти татар і на заході – проти підступних сусідів – Литви, Польщі, Угорщини, які поглядали на Україну ласими очима, очікуючи слушної нагоди, аби скориставшись драматичною ситуацією на сході, примножити свої володіння».

Питання про наступництво королівської корони Данила Галицького залишається достатньо дискусійним. Так, якщо Н. Полонська-Василенко вважає, що наступником Данила був його молодший брат Василько, то М. Брайчевський зазначає: наступником Данила став його син Лев. Проте це розходження не змінює принципово питання, оскільки Василько помер у 1270 році і якихось помітних наслідків свого панування не залишив.

Продовжувати державницьку політику свого батька намагався Лев. Історики майже одноставно відзначають, що Лев був найталановитішим з-поміж синів Данила, у зовнішній політиці пріоритетними він вважав відносини з Польщею. Це не випадково, оскільки Лев виступав навіть претендентом на краківський престол, хоч і невдалим. Успішними були його дії відносно Угорщини. Так, у 1281 році Лев повернув частину Закарпаття з Мукачевим до складу української держави. У цей період кордони Галицько-Волинської держави розширилися до найбільших меж, яких вона ніколи не мала перед тим. Широкі дипломатичні зв'язки з Чехією та Тевтонським орденом сприяли тому, що ім'я Лева потрапило до багатьох західноєвропейських історичних джерел. З них ми довідуємося, що чимало європейських князів та королів добивалися союзницької допомоги з боку Лева. Що ж до відносин з Ордою, то тут Лев дещо змінив тактику свого батька Данила: він не чинив татарам спротиву, а рахувався з їхньою волею. Зокрема, йому доводилося навіть всупереч власним інтересам ходити війною на Польщу та Литву. Не дивлячись на таку лояльність, Леву все-таки не вдалося забезпечити спокою держави, бо татари використовували галицько-волинські землі як плацдарм для своїх нападів на сусідні країни. Ознакою залежності від Орди Галицько-Волинського королівства була і сплата контрибуції татарам. Проте, як зазначає М. Грушевський, не дивлячись на весь жах

татарського панування, воно було все ж таки легшим, порівняно з тим ігом, в яке потрапило Володимиро-Московське князівство.

Король Лев помер у 1301 році, залишивши по собі пам'ять як про одного з видатних державних діячів XIII ст. Н. Полонська-Василенко наводить слова з одного анонімного географічного трактату, датованого 1308 роком, що був знайдений у Парижі: «Рутенія – величезна країна, сусідня з Грецією та Болгарією; ця країна... тепер платить данину татарам, а князь її – Лев».

Наступником Лева на троні Галицько-Волинського королівства був Юрій I. Він мав державний досвід, бо тривалий час співпрацював із Левом, проте його характер відрізнявся від характеру попередника. В його рисах домінували миролюбство і схильність до компромісів. Можливо, внаслідок такої вдачі, як зазначають деякі історики, він втратив місто Люблін у 1302 році.

Своєю столицею Юрій I обрав Володимир-Волинський. У його державі інтереси Волині домінували над інтересами інших земель. Історичні джерела змальовують добу правління Юрія I як час розквіту, спокою та економічного добробуту королівства. В час його перебування при владі сталася одна знаменита подія, а саме, у 1303 році у Галицько-Волинській державі була встановлена окрема митрополія. Оскільки митрополит Київський на той час перемістився на північ, до Володимира-на-Клязьмі, то фактично українська православна єпархія опинилася без вищого церковного ієрарха. Утворення Галицько-Волинської митрополії заповнювало штучно утворений вакуум у церковному житті і знаменувало неперервність церковної традиції України-Русі, самостійність української церкви і її безпосередню підпорядкованість Вселенському патріархові з осідком в Константинополі. Цей факт в історичній літературі коментується і як вияв пошани з боку Візантії до першого Українського королівства.

Добрими були стосунки Юрія I з сусідніми країнами, зокрема Куявською лінією польських князів, а з Тевтонським орденом він навіть уклав союз з розрахунку на протистояння експансіоністським намірам Литви.

Спадщина Юрія I дісталася його синам – Андрію і Леву II, які правили дуумвіратом. Вони іменували себе «князями всієї Русі», у такий спосіб висловлюючи претензії на наступництво державницьких традицій Київської Русі. Домінантою зовнішньополітичної діяльності галицько-волинського дуумвірату була орієнтація на союз з Тевтонським орденом.

Брати проводили активну протекціоністську політику щодо торгівлі. Важливо підкреслити, що саме в цей час на українських землях вперше з'являється магдебурзьке право, яке надавало містам привілею на самоврядування. Першим таким містом був Сянок, який отримав цей привілей у 1320 році.

Хоч це і не досить з'ясовано, але існує припущення, що брати Андрій і Лев II вели активну боротьбу з татарами і, можливо, в цій боротьбі вони і загинули. Політичний імідж українського дуумвірату в європейських країнах був респектабельним. Так, у листі до папи Римського Владислав Локетка зазначає, що Андрій і Лев II були «останніми руськими князями-схизматиками, які були непереможним щитом проти жорстокого татарського народу». Ці слова наводить у своїй «Історії України-Руси» М. Грушевський. Окрім цього, в Угорщині існувала партія вельмож, яка воліла бачити одного із братів кандидатом на угорський престол, оскільки братам довгий час вдавалося утримувати закарпатські здобутки Лева I. Історична наука вважає, що оскільки жоден з братів не мав дітей, то династія Даниловичів урвалася 1323 року.

Приблизно два роки Галицько-Волинський трон залишався вакантним, хоч претендентів не бракувало. У 1325 році галицько-волинські бояри главою держави обрали князя Болеслава, сина Марії, сестри останніх правителів Андрія та Лева II, який прийняв православ'я та ім'я Юрія II Болеслава. Він правив з 1325 по 1340 роки. У зовнішній політиці Юрій II Болеслав тримався союзу з Прусією як противагою Польщі, відносини з якою були ворожими. У 1337 році разом з татарами він навіть намагався повернути Люблін, але безуспішно. Юрієві вдалося налагодити дружні стосунки з Литвою, які були покріплені шлюбом з дочкою князя Гедиміна.

Продовжуючи політику Данила Галицького, Юрій протегував містам. За його час в державі збільшилася кількість міст, яким надавався привілей магдебурзького права. Зокрема, такий привілей отримав Львів. Юрій сприяв німецькій колонізації на українських землях. Проте всередині держави проти Юрія II виникла досить сильна боярська опозиція. Вона закидала Юрію Болеславу політику протегування чужинцям, зокрема, німцям. У цьому опозиціонери вбачали намір Юрія Болеслава запровадити в королівстві католицьку релігію. Як наслідок опозиційних настроїв, Юрій II Болеслав стає жертвою змови. 1340 року його отруєно. Як зазначає М. Грушевський,

відтоді розпочалися репресії як щодо кола прихильників Юрія Болеслава, так і щодо чужинців.

Загибель Юрія II Болеслава виявилася катастрофічною для Галицько-Волинської держави. Це був час, коли західні сусіди України вийшли зі стану анархії і розпочали новий етап державотворення – Польща під проводом Казимира Великого, Угорщина під проводом Карпа-Роберта. Історик С. Томашівський, підбиваючи підсумки історії Галицько-Волинської держави, пише, що українці «збурили свою національну державність. На спорожнену політично українську землю кинулися тепер сусіди». Настав період, коли Україна-Русь втратила не лише власну князівсько-королівську династію Даниловичів, а й державну незалежність.

Розпочався новий етап в історії українського державотворення – етап обмеженого суверенітету, протекторату, політичної залежності від міцніших і зорганізованіших сусідів. Першими державами, які скористалися з цього, стали Литва, Польща та Угорщина.

Українські наукові емігрантські центри у справі дослідження історії державності України досягли великих успіхів, адже саме вищі навчальні заклади та наукові установи згуртували до дослідницької праці розпорошених по світу українських учених-емігрантів. Найбільших успіхів у дослідженні історії державності України досягли: Український вільний університет, Українське історично-філологічне товариство в Празі та Українські наукові інститути у Варшаві та Берліні. Учені-емігранти вибудували струнку систему поглядів на історичну тяглість української державності, в княжій добі якої важливе місце відводиться 300-річній історії Галицько-Волинської держави. Більшість істориків вважали Галицько-Волинське князівство продовжувачем державницьких традицій Київської Русі. На відміну від традиційної російської та польської історіографії західноукраїнських земель, які розглядали історію Галичини та Волині лише в контексті історії Російської імперії або Речі Посполитої, більшість істориків-емігрантів переконливо доводили, що галицькі та волинські землі – це споконвічна українська етнічна територія, на якій із найдавніших часів проживав автохтонний український етнос. Серед них – С. Томашівський, В. Липинський, Д. Дорошенко, В. Щербаківський, М. Антонович та ін.

Після приєднання Західної України до СРСР у 1939 році, тема Галицько-Волинського князівства була піднята радянською історіографією. Дослідники ХХ століття приділяли головну увагу

переважно соціально-економічній проблематиці. Нові підходи до висвітлення історії князівства були представлені в роботах Б. Д. Грекова, В. І. Пічети, В. Т. Пашуто. У 1984 році вийшла у світ перша фундаментальна монографія з історії Галицько-волинського князівства під авторством І. Крип'якевича.

ФОРМУВАННЯ ТЕРИТОРІЇ ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

ГАЛИЧИНА

Герб Галичини

Галичина – історична назва центральноєвропейських земель, які сьогодні поділені між Польщею і Україною. Однозначного тлумачення цього терміну серед дослідників немає досі, оскільки межі і конфігурація галицьких земель сильно змінювалися в різні часи.

Назва походить від кельтського племені галлів, які прийшли у цей регіон у IV – III століттях до нового літочислення.

Територія Галичини – північні схили Карпатських гір, басейн верхнього і середнього Дністра, Західного Бугу (верхня течія), верхнього Сяну, зі сходу обмежена р. Збруч.

До складу Галичини входять Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська (за винятком північної частини, яка належить до Волині) області України, а також південно-східні воєводства

сучасної Польщі.

Землі Галичини були ареалом розселення людини вже в добу палеоліту. Археологічна карта цього регіону надзвичайно багата і барвиста, що свідчить про сприятливі умови для проживання тут людини.

З XIV ст. до н. е. до кінця V ст. до н. е. на цих теренах були поселення носіїв Лужицької культури, яких одна частина дослідників відносить до кельто-германських племен, інша – до протослов'янських.

Наприкінці V ст. до н. е. Лужицька культура занепадає і на зміну їй поступово приходить Латенська культура кельтських племен, які мігрували з південної Швейцарії на схід. Винайшовши першими в Європі кінноту як рід війська, кельти легко підкорили й асимілювали лужицькі племена; крім того, кельтська залізна зброя і амуніція була кращою за лужицьку. Саме серед знахідок Латенської культури в галицьких землях уперше з'являється гончарне коло.

Унікальний археологічний комплекс Латенської культури, досліджений біля с. Бовшів на р. Гнила Липа (11 км на північ від Галича), беззаперечно свідчить про перебування кельтських племен на території Галичини задовго до появи слов'ян. Вік цієї археологічної знахідки дослідники визначають як середина II ст. до н. е. – друга чверть I ст. до н. е. Перебування кельтів у верхньому Подністрів'ї підтверджується також і писемними джерелами. Клавдій Птолемей згадує в цій місцевості чотири кельтомовні урбаноніми: Карродунон, Маєтоніум, Вібантаваріум та Ерактон.

У ранньому середньовіччі (VI ст. н. е.) ця територія була заселена конгломератом племен: кельтами, лужитами, готами і вандалами (Пшеворська і Пухівська культури).

Під час великого переселення народів, через галицькі землі в Західну і Південну Європу одна за одною пройшли хвилі народів:

IV–V ст. – сармати (алани);

V ст. – гуни;

VI – VIII ст. – авари;

VI ст. – слов'янські племена сербів, хорватів, чехів та ін.;

IX ст. – болгари, печеніги, половці, мадяри.

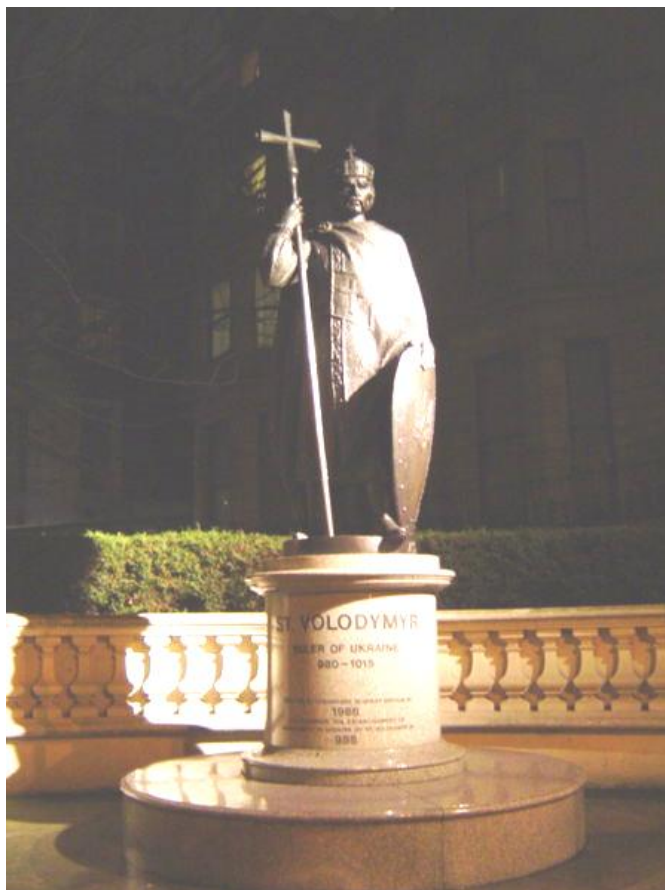
Спустошливі набіги гунів зруйнували більшість місцевих поселень, сильно скоротилась кількість населення, культура прийшла до занепаду.

Зрештою, з середини VI ст. на цих землях оселились прибулі слов'янські народи – білі і червоні хорвати, дуліби, тиверці, бужани, та ін. Місцеві кельтські і кельтсько-лужицькі племена були частково витіснені в західну Європу, частково асимільовані. Проте багато топонімів і культурно-побутових елементів кельтського фольклору залишились в культурі слов'янських племен (Бойківщина)

У 891 – 892 рр. моравський король Святополк I долучив галицькі землі разом із Перемишлем до складу Великоморавського королівства. Невдовзі, послаблена усобицями між синами Святополка I і тривалою війною зі Східнофранкським королівством, Великоморавія вже неспроможна була утримувати периферійні території. Цим скористались мадярські кочові племена і близько 898 р. захопили Галич та решта прилеглих земель, про що згадує анонімний хроніст угорського короля Бели II у своєму літописі.

Проте основна частина угорських племен перейшла Карпати і розселилась в Паннонії, що дозволило чеському князю близько 955 р. легко відвоювати галицькі землі.

979 року полянський князь Мешко, приєднавши до держави П'ястів Східнопівнічної Малопольщу, ймовірно взяв під свій контроль і деякі терени сучасної Галичини. Але вже через два роки (981) внаслідок військового походу київського князя Володимира Святославовича «червенські городи» (Галичина і Волинь) були включені до складу Київської Русі і згодом набули назви Червона Русь.

Володимир I Святий, який приєднав землі Галичини і Волині до Руської держави

Галицьке князівство – південно-західне руське князівство династії Рюриковичів на території сучасної Галичини з центром у місті Галич.

Засновано: 1084 р.

Ліквідовано: 1199 р.

Мова: руська

Релігія: християнство

Форма правління: монархія

Князі: Володимирко Володарович (1144 - 1152)

Ярослав Осмомисл (1152 - 1187)

Князівство займало північно-східні схили Карпатських гір, верхів'я Дністра, Пруту й Серету, на півдні його територія доходила до Чорного моря й Дунаю. Головними містами її були Галич, Перемишль, Звенигород, Тереховля, Ярослав, Коломия, Бакота, Берладь, Білгород.

Князівства Київської Русі у 1054 - 1132 рр.

Економічному зростанню Галицької землі сприяли природні умови, приплив населення з Придніпров'я, віддаленість від степів, де кочували половецькі орди, зростання торговельних зв'язків з іншими руськими землями, західними і південними слов'янами, Західною Європою, Візантією. У Галицькому князівстві рано почали розвиватися феодальні відносини і склалась особливо сильна боярська верхівка.

У 1018 р., під час походу на Київ (на прохання Святополка Володимировича), військо польського князя Болеслава I Хороброго на р. Буг розгромило військо київського князя Ярослава Володимировича і взяло Київ.

Повертаючись з трофеями назад, Болеслав Хоробрий знову захопив Червону Русь. Але 1030 – 1031 рр. об'єднані війська князя київського Ярослава Володимировича і князя тмутороканського та чернігівського Мстислава Володимировича відібрали їх. На відвойованій території між Сяном і Бугом Ярослав Володимирович заснував місто Ярослав.

У 1069 р. польський князь Болеслав II Сміливий на прохання свого дядька Ізяслава I Ярославовича, якого кияни вигнали з міста, виступив в похід на Київ і взяв його. Повертаючись додому, польські війська, як і 51 рік тому, взяли міста Червоної Русі.

У 1080 р., за правління польського князя Владислава Германа червенські городи і землі були вкотре відвойовані Києвом.

Після de facto розпаду Русі через міжусобні війни, тут у 1084 р. утворилось незалежне Галицьке князівство, де князували правнуки Ярослава Мудрого – Рюрик, Володар і Василько Ростиславичі. Спочатку воно було роздроблене на кілька князівств, але Володимирко Володарович 1144 р. об'єднав їх в одне князівство зі столицею у Галичі.

Галицьке князівство досягло найбільшої могутності за князування Ярослава Осмомисла (1152 – 1187), внука Володаря, який вів запеклу боротьбу проти боярства. На початку свого правління вів тривалу війну з київським князем Ізяславом за спірні порубіжні міста і зумів утримати їх за собою. Він суттєво поширив територію свого князівства, приєднавши землі між Дністром і Карпатами, пониззя Дунаю. За його правління було збудовано і укріплено багато міст. Зокрема, у 1153 – 1157 рр. Успенський собор в Галичі. У цьому соборі його й було поховано.

У 1158 р. допоміг князю Ізяславу Давидовичу захопити київський стіл, але коли той відмовився видати ворога його батька Івана Берладника, вигнав його з Києва.

Разом з іншими руськими князями брав Ярослав Осмомисл брав дієву участь у боротьбі з нападами половців. Відновив порушені його батьком добрі стосунки з Угорщиною та Польщею і уклав з ними союзницькі угоди. Підтримував дружні стосунки з імператором Священної Римської імперії Фрідріхом I Барбаросою. У 1167 р. уклав союзницьку угоду з візантійським імператором Мануїлом I.

Князь користувався великим авторитетом на Русі. У «Слові о полку Ігоревім» згадується, що він «підпер гори Угорські своїми військами» і «зачинив ворота Дунаю».

Коли на Волині, навіть і в наш час, висловлюють думку, що правильно держава Романа мала б називатися Волинсько-Галицька, вона може бути підтримана хіба що з алфавітного порядку розташування букв. В усіх інших випадках Галич (тут у значенні земля) мав відчутну перевагу. Справа у тому, що основи формування на цих землях державного організму були закладені ще із часів існування Білої (Великої) Хорватії. На її ґрунті пізніше виросло не менш могутнє князівство часів правління Ярослава Осмомисла. Його володіння простягались вздовж Дністра далеко на південь аж до гирла Дунаю. Цей галицький князь користувався авторитетом на міжнародній арені, підтримував стосунки з можновладцями багатьох європейських держав.

Після смерті Ярослава настали занепад князівської влади і ослаблення впливу Галицького князівства. З цього скористалися угорські королі, які 1188 року захопили Галич. Проти іноземних загарбників спалахнуло Галицьке повстання 1189 року. У 1189 – 1199 роках у Галичі правив Володимир Ярославович, син Осмомисла.

У 1199 р. волинський князь Роман Великий об'єднав Галицьке князівство зі своїм Волинським князівством у єдину Галицько-Волинську державу з центром у Галичі. Сам Галич у той час був досить укріпленим містом і приваблював своєю красою. Чисельні золотoverхі храми та монастирі, боярські садиби, передмістя і ремісничий посад творили панораму княжого града. Галич, як столиця, мав і вигідне географічне розташування. Саме тому князь Роман зробив його столицею своєї держави. На думку окремих учених, тут він був і похований.

ВОЛИНЬ

Герб Волині

Волинь (Велика Волинь, Волинська земля) – давньоруська історична область, історично-географічний край у басейні південних приток Прип'яті і верхів'ях Західного Бугу у північно-західній частині сучасної (з 1991 р.) України між Поділлям на півдні і Поліссям на півночі, Західним Бугом на заході і верхнім Тетеровом та верхів'ями Ужа на сході.

Охоплює сучасні Волинську та Рівненську області, західну частину Житомирської та північну частину Тернопільської і Хмельницької областей площею близько 70 000 км². У ширшому розумінні до Волині можна віднести південну частину Берестейської області Білорусі і східну частину Люблінського воєводства Польщі.

Назва «Волинь» як означення території вперше з'явилася у літопису 1077 року. Деякі історики вважають, що назва походить від міста «Велинь» або «Волинь», про яке згадують давні літописи. Знаходилося місто Волинь більш як за 20 кілометрів на захід від нинішнього Володимира-Волинського, поблизу гирла

річки Гучви, яка впадає в Західний Буг. Від назви міста походить і назва краю та племені, що його населяло.

Деякі етимологи вважають, що назва споріднена з назвою чеського містечка Волині або німецької назви острова Волін в Померанії.

У VII – IX століттях Волинь населяли східнослов'янські племена: дуліби, бужани і волиняни. Згадує народ «валінана» арабський мандрівник аль-Масуді (X століття). Волинянами (дулібами) називали племена, які проживали у верхівцях Західного Бугу, Прип'яті.

У X столітті на Волині виникли міста Буськ, Луцьк, Червен, Белз, а згодом – Холм, Кременець, Житомир та інші. Наприкінці X століття Волинь увійшла до складу Київської Русі.

Волинське князівство (Володимирське князівство) – західне руське князівство династії Рюриковичів на території сучасної Волині і Підкарпаття. Адміністративним центром став Володимир – місто, що його заснував і назвав своїм ім'ям князь Володимир Святославич. Він передав управління цим краєм у 988 р. Всеволодові, який був сином Володимира і Рогніди Рогволодівни.

Місто Володимир стало осередком єпископства і самим головним центром розвитку культури у регіоні. Утворилося на землі волинян. Центром князівства був Володимир. Від часу адміністративної реформи Володимира Святославича у Володимирі сиділи сини київських князів. Після смерті Ярослава Мудрого влада на Волині часто переходила з рук в руки.

Волинь – багатолюдна земля з розвинутими містами і торговий шлях на захід.

Київські монархи довгий час утримували ці стратегічно важливі території, уберігаючи їх від дроблення на удільні князівства.

Волинська земля подовжувала формуватися у другій половині XI століття внаслідок об'єднання територій Червенських градів і Белзької землі. Відтак до них було приєднано Берестейську волость. Згодом волинські князі почали освоювати територію на схід від міст Дорогобуж, Острог та Вигошів.

Волинське князівство

До середини XII ст. ці землі не мали власної князівської династії. Київські князі вважали Волинь своєю вотчиною і не хотіли віддавати її у спадкове володіння іншим князям. Волиню керували київські ставленики. Статус спадкової вотчини Волинь набула після смерті Ярослава Мудрого за князювання Ярославичів.

На Любецькому з'їзді 1097 р. Волинську землю було закріплено за князем Давидом Ігоревичем, але Витечівський з'їзд 1100 року позбавив його Волині, і деякий час нею володіли різні князі. У 1117 році Волинь перейшла до володінь Володимира Мономаха. За князювання Романа Мстиславича в 1195 році до його князівства було приєднано Полонне і з тих часів надовго східною межею Волині стала річка Случ.

На кінець XI століття Волинська земля, ще перебуваючи в процесі становлення, займала територію від Берестя на Західному Бугі до верхів'їв річки Серету на півдні. Її порубіжжя на заході становили міста Сутейськ і Червен, на сході – Дорогобуж та Острог. Тоді в межиріччі Стиру і Горині, що лише почало заселятися, рубежів ще не існувало.

У XII столітті одним із центрів консолідації Волинської землі стало місто Луцьк. Для протидії київським князям, які прагнули заволодіти Волинською землею, на сході її території інтенсивно будувалися міста і фортеці. У першій половині XII

століття значна частина волинських кордонів стабілізувалася. З кінця 1150-х років на території Волинської землі складається Волинське або Володимирське князівство.

У 1154 р. розділилося на Володимирське і Луцьке. На противагу швидкому виокремленню Галичини в удільне князівство, стратегічно важлива для Києва Волинь перебувала в залежності від нього до 1160-тих років. Її виділення в окреме князівство розпочав київський князь Ізяслав Мстиславич, внук Володимира Мономаха, який почувався непевно на київському престолі і вирішив започаткувати нову династію на Волині. Князував він у Володимирі протягом 1136 – 1142 і 1146 – 1154 рр. Його син Мстислав Ізяславич зумів забезпечити Волинь своїй родині, і з того часу Волинська земля розвивалась як незалежне князівство. Найбільшими містами були Бузьк, Луцьк, Червень, Белз, Холм, Кременець, Житомир, Пересипниця, Дорогобуж, Володимир.

Далі історія Волинського князівства зосереджується у Володимирському князівстві, на чолі якого став Мстислав II Ізяславич. Наприкінці 1160-х років воно було поділене між його синами. У другій половині XII ст. Волинсько-Володимирське князівство перетворюється на одне з найсильніших у Давній Русі.

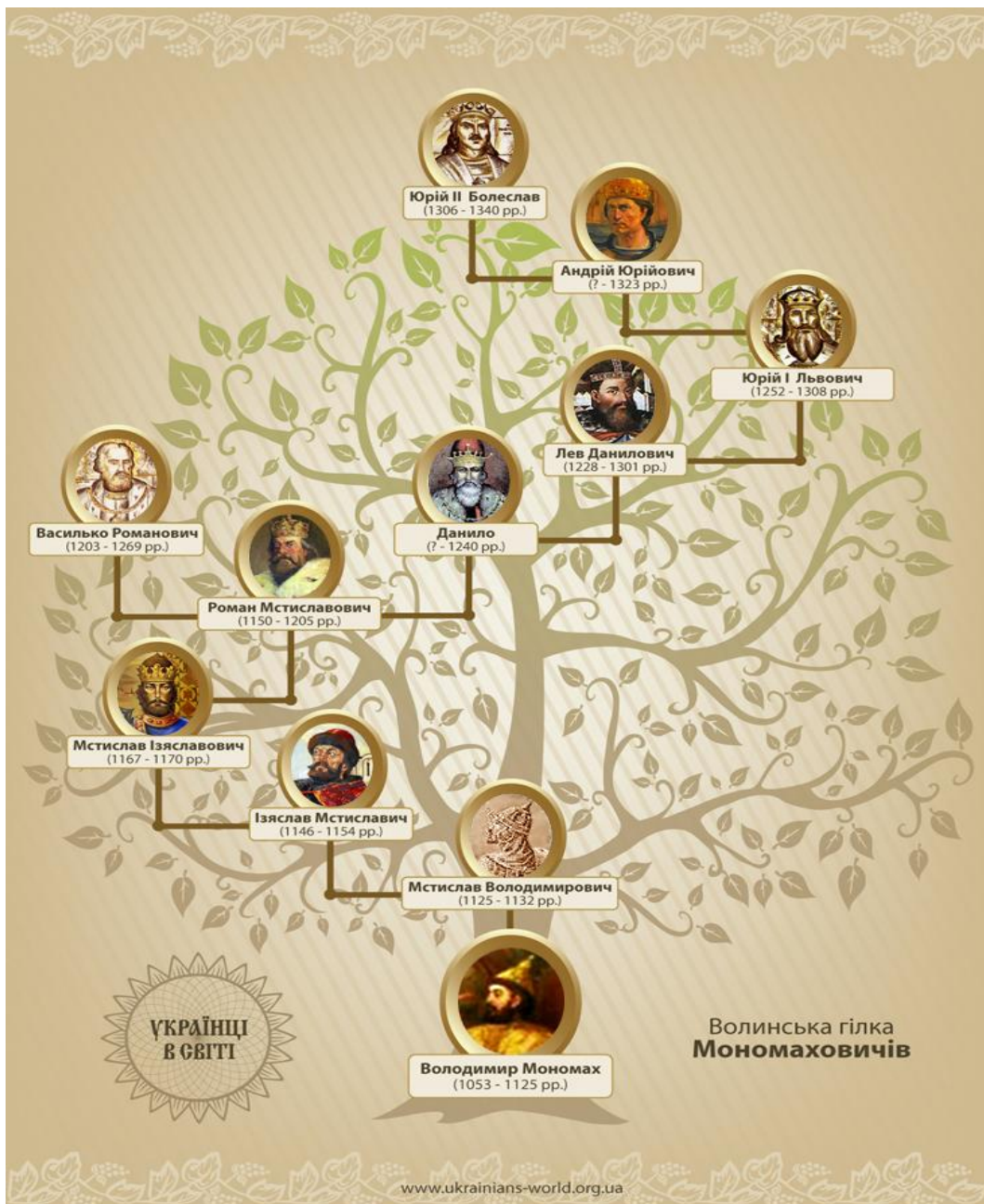
Феодална роздрібненість не обминула й українських земель на заході. Тільки на території Волині в XII ст. існувало до десяти малих князівств: Луцьке, Пересопницьке, Володимирське, Берестське, Червенське, Дорогочинське, Белзьке, Бузьке, а в Галичині – Перемишльське, Теробовельське, Звенигородське. Однак тут майже сто років відбувалося внутрішнє зміцнення і розвиток Волині та Галичини, зароджувалися умови для нового об'єднання князівств.

За Романа Мстиславича (1170 – 1205) Володимирське князівство об'єднало навколо себе всі удільні князівства. У 1199 році Роман Мстиславич об'єднав Володимирське князівство з Галицьким, утворив Волинсько-Галицьке князівство. Луцьке князівство залишалося напівсамостійним до 1228 р., коли увійшло до Волинського князівства Василька Романовича – складової частини Волинсько-Галицького князівства. Князівство займало територію по Бугу, Стиру, Горині й правих притоках Прип'яті.

Остаточо територія Волинської землі склалася у першій половині XIII століття. Західний рубіж Волинської землі (з Польщею) пролягав у межиріччі Західного Бугу й Вепра, а на

початку XIII століття впритул підступив до Вепра. На північному заході та півночі кордон Волинської землі з Литвою і ятвягами проходив Західним Бугом і його притоками, зокрема річкою Лесною. Більшість басейну річки Кросни належала до Волинської землі. Тут рубіжною була річка Нур.

У другій половині XIV століття польські феодали після запеклої боротьби проти Угорщини і Литви захопили західну частину Волині.

ЛУЦЬКЕ КНЯЗІВСТВО

Луцьке князівство – західне руське князівство династії Рюриковичів на території сучасної Волині з центром у місті Луцьк.

Польський історик з XV віку Ян Длугош каже, що в 1000 році Володимир I Великий заложив у Луцьку замок.

Розташований на перетині торговельних шляхів, що вели до країн Заходу та Прибалтики, Луцьк поступово перетворився на важливий економічний центр; судноплавні артерії з'єднували місто з Києвом, портами України та інших чорноморських держав. Однак розвиток стародавнього Луцька був би неможливий без вигідного оборонного розташування – з півночі та заходу межі міста визначалися вигином ріки Стир, на півдні протікав Глушець, схід оточили непрохідні болота. Звідси і назва міста – Лучеськ – від слова «лук», тобто «колін, вигин ріки». Інша легенда пов'язує назву «Лучеськ» з ім'ям вождя східнослов'янського племені дулібів – Луки, який і започаткував стародавнє місто.

Існують інші легенди про назву міста. Вперше згадка про Луцьк з'явилася у Іпатіївському літописі (датована 1085 роком), який вже тоді вказав на досить істотний розвиток міста. Близько 1000 року Володимир Великий приєднав Волинь до Київської Русі і збудував у Луцьку фортецю, що згодом перетворилась на істотну перепону на шляху загарбників. Ця фортеця витримала облогу військ польського короля Болеслава Сміливого, Андрія Боголюбського, галицьких князів Володимира Володаревича, Ярослава Осмомисла. Місто тривалий час було нездоланною перепорою на шляху татаро-монгольської орди, однак у середині XIII століття лучани були змушені зруйнувати свої оборонні укріплення. Вже у ті часи Луцьк відіграв роль економічного та адміністративного центру Волинського князівства, яке у складі Галицько-Волинської держави перегорнуло одну з найважливіших сторінок українського державотворення.

Першим удільним князем у Луцьку був Давид Святославович (і його син Святослав-Панкратій Давидович в чернецтві Микола Святоша), син Святослава Ярославича. Він недовго княжив у своєму уділі. В 1097 р. князь Давид Ігорович при допомозі половців позбавив Давида Святославовича його Луцького уділу.

У 1149 р. князь суздальський Юрій Долгорукий позбавив князя Ізяслава Мстиславича великокняжого столу в Києві і за деякий час рушив на Волинь. Головним завданням він поставив

собі здобуття Луцька. Шеститижнева облога міста Юрієві не вдалась. Луччани під проводом Ізяславового брата Володимира боронилися хоробро. В одній бої мало не загинув син Юрія – Андрій. Оточений зо всіх сторін, він врятувався лише завдяки своєму коневі, що відніс його від юрби й впав мертвим. Князь Андрій поховав його з честю над Стиром.

У 1154 році, коли княжив у Луцьку Мстислав Ізяславич, батько Романа Великого, за намовою Юрія облягають Луцьк князі Ярослав Галицький і Володимир Мстиславич. Під час облоги князь Мстислав втік на чужину шукати допомоги й оборону міста доручив своєму братові Ярославові.

Князь Мстислав, ставши 1155 р. володимирським князем, залишив Луцьк надалі в руках Ярослава Ізяславовича. Луцьк за цього князя (1155 – 1180) дуже розрісся та збагатів.

По смерті Ярослава (1180) луцьке князівство було поділене на чотири частини: князь Всеволод дістав Луцьк, Інгвар – Дорогобуж, Мстислав Німий – Пересопницю, а Ізяслав мабуть, Шумськ.

Князь Всеволод в 1180 р. воював з Святославом Всеволодовичем, а в 1183 р. брав участь в поході українських князів на половців.

Його наступником в Луцьку був князь Інгвар, а після нього Мстислав Німий, який вмираючи (1225) віддав свого сина Івана й свою землю під опіку князя Данила Галицького.

По смерті князя Івана (1227) Луцьк захопив князь Ярослав Інгваревич, але того ж року, в Жядичині князь Данило Галицький зустрівся з луцькими боярами, що були незадоволені князем Ярославом й просили взяти Луцьк під свою владу. Князь Данило, зібравши дружину в Володимирі, прибув під Луцьк, що гостинно відчинив йому свої ворота, і прилучив його до земель свого брата Василька Володимирського.

Зимою 1259 року один з татарських ватажків Куремса облягав Луцьк, але захисне положення міста рятує його. Розлив ріки робив його неприступним. Два роки пізніше приходить на Волинь з великою силою новий татарський ватажок Бурундай та наказує Василькові знищити кілька замків, у тому числі й луцький; Василько це домагання виконав.

Князь Василько після смерті Данила (1264) віддає луцьку волость князеві Мстиславові, синові Данила Галицького. Князь Мстислав Данилович володів Луцьком, Дубном, Берестям, Белзом і іншими містами.

Після смерті Володимира Васильковича (1288) володимирський стіл зайняв Мстислав. Луцьк знову довгий час

не мав своїх князів.

Після смерті Юрія I Львовича, князя володимирського, в 1308 р. луцьку волость дістав молодший його син Лев, що вмер біля 1323 року, він був останнім князем Луцька з українського роду.

1340 року Луцьк отримує статус столиці Галицько-Волинського князівства. В цьому ж часі зводиться резиденція князя Любарта – Луцький замок. Це одна з небагатьох давніх споруд готичного стилю, які збереглися в Україні. Замок має три вежі: В'їзну, Владичу і Стирову. В середині замку розташовувався кафедральний собор Івана Богослова – храм класичного візантійського стилю. У XV столітті в ньому висвячували московських єпископів. З амвону церкви виголошував свої палкі проповіді Петро Могила. Розкопки давнього храму в середині 80-х років XX століття виявили за апсидою церкви поховання титулованих осіб, зокрема – князя Ізяслава Інгваровича, який загинув під час битви на річці Калка. Історики припускають, що саме тут був похований і Великий князь Любарт.

1388 – 1430 – роки князювання литовського князя Вітовта. Луцьк він обирає другою після Вільно своєю резиденцією і місто, практично, стає столицею Литовського князівства. Разом з Вітовтом до Луцька приїждять вірмени. Вони були чудовими будівничими – майже усі кам'яні споруди Луцька, Львова, Кам'янця-Подільського зведені саме вірменами. Тогочасний Луцьк – місто напрочуд інтернаціональне. У мирі і злагоді тут мешкали українці, поляки, євреї, караїми. Кожна громада мала свою святиню (церкву, синагогу, кірху, кенасу), систему податей та особливі архітектуру і планування кварталів. Саме тоді, у 1429 році в Луцьку відбувається з'їзд наймогутніших монархів Європи з метою обговорення проблем захисту Європи від османських завойовників. 28 липня у таборі коло Заслав, а великий князь литовський Александр видав грамоту на переведення Луцька з волинського на магдебурзьке право. Луцьк пережив війну 1431 року. Саме тут українська політична верхівка переховувалася від татарського війська у кінці XV століття. Звідси поширювалась культура на решту русинських земель, зокрема – Волинське право і Волинський статут. Тодішній Луцьк у колі інтересів не лише Великого Литовського князівства, а й могутніх Російської та Австро-Угорської імперій. Тут свою резиденцію влаштовує і польський королівський канцлер Альбрехт Радзивілл.

ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКЕ КНЯЗІВСТВО (XIII – XIV ст.)

*Офіційна назва: Галицько-Волинське князівство,
Королівство Русі*

Столиці: Володимир (1199 – 1238)

Галич (1238 – 1272)

Львів (1272—1349)

Мови: Староукраїнська

Релігія: Християнство

Форма правління: монархія

Князі, королі: Роман Мстиславич (1199 – 1205)

Данило Романович (1211 – 1264)

Лев Данилович (1293 – 1301)

Юрій Львович (1301 – 1308)

*Андрій Юрійович і Лев Юрійович
(1308 – 1323)*

*Юрій-Болеслав Тройденевич
(1323 – 1340)*

Історія: Утворення князівства - 1199 р.

Повторне об'єднання -1238 р.

Вторгнення монголів 1240 – 1241р.

Коронація Данила – 1253 р.

Створення митрополії - 1303 р.

Завоювання Польщею – 1349 р.

Валюта: гривня

Прапор Галицько-Волинського князівства

Герб Галицько-Волинської держави

Га́лицько-Воли́нське князі́вство, Королі́вство Русі (1199 – 1349) – південно-західне руське князівство династії Рюриковичів, утворене у результаті об'єднання Галицького і Волинського князівств Романом Мстиславичем, сином Мстислава Ізяславича, у 1199 р., після чого почалася майже 150-річна його історія. Скориставшись безладдям у Галичі, він вперше зайняв його у 1188 році, але не зміг утримати під натиском угорців, які також вторглися до галицької землі на заклик місцевих бояр. Вдруге Роман приєднав Галичину до Волині у 1199 році після смерті останнього галицького князя з роду Ростиславичів. Він жорстоко придушив місцеву боярську опозицію, що чинила опір його спробам централізувати управління, і заклав основи єдиного Галицько-Волинського князівства. З другої половини XII століття стало королівством, головним законним спадкоємцем Київської династії та продовжувачем руських політичних і культурних традицій.

Певною мірою критеріям, що характеризують державу, відповідало Галицько-Волинське князівство. Воно складалося з Галицько-Волинських земель і територій (князівств), що перебували у тимчасовому володінні або залежності від правителів Галичини та Волині. Його землі простягалися в басейнах рік Сяну, Верхнього Дністра та Західного Бугу.

Галицько-Волинське князівство, Королівство Русі (1245 - 1349)

Князівство межувало на сході з руськими Турово-Пінським і Київським князівствами, на півдні – з Берладдю, а згодом Золотою Ордою, на південному заході – з Угорським королівством, на заході – з Польським королівством, а на півночі – з Литвою, Тевтонським Орденем і Полоцьким князівством.

Карпатські гори на південному заході служили природним кордоном Галицько-Волинського князівства, відділяючи його від

Угорщини. У 1320-х роках цей кордон було відсунуто південніше у зв'язку з приєднанням галицькими князями Закарпаття. Західний кордон з Польщею затвердився по лінії, що проходила річками Яселкою, Віслоком і Сяном, а також суходолом на 15 – 30 км на захід від ріки Вепр. Незважаючи на тимчасові захоплення поляками Надсяння і приєднання Любліна русичами, західний кордон Галицько-Волинського князівства був доволі стабільним. Північна межа князівства пролягала ріками Нарев і Ясельда, на півночі Берестейської землі, але часто змінювалася через перманентні війни з Литвою. Східний кордон з Турово-Пінщиною і Київщиною проходив через Прип'ять, Стир, по правій стороні ріки Горині. Південна межа Галицько-Волинського князівства починалась у верхів'ях Південного Бугу і сягала верхів'їв Пруту і Серету. Ймовірно, з XII по XIII століття територія сучасного Поділля, Молдавії і Нижнього Дунаю також знаходилась у залежності від галицьких князів.

Щодо внутрішнього поділу, то починаючи з 1199 року, межа між Галицьким і Волинським князівствами залишала по галицькій стороні міста Любачів, Львів, Голі Гори, Пліснеськ, а по волинській – Белз, Бужськ, Крем'янець, Збараж і Тихомль. Територія обох князівств поділялася на окремі землі або князівства.

Волинь утворювала одне Володимирське князівство зі стольним градом Володимиром, яке в результаті міжусобиць і спадкових поділів володінь було подрібнене на менші удільні князівства. Серед них були Луцьке князівство з центром у Луцьку, Дорогобузьке князівство з центром у Дорогобужі та Пересопницьке князівство з центром у Пересопниці на сході, Белзьке князівство з центром у Белзі на півдні, Червенське князівство з центром у Червені на південному заході, Холмське князівство з центром у Холмі на заході, а також Берестейське князівство з центром у Бересті на півночі.

Галичина складалась з чотирьох основних князівств, які то ліквідовувались при сильній княжій владі, то знову виникали за її послаблення. Цими князівствами були Галицьке князівство з центром у Галичі у серці Підкарпаття, Звенигородське князівство з центром у Звенигороді на півночі, Перемишльське князівство з центром у Перемишлі на заході та Тербовльське князівство з центром у Тербовлі на північному сході.

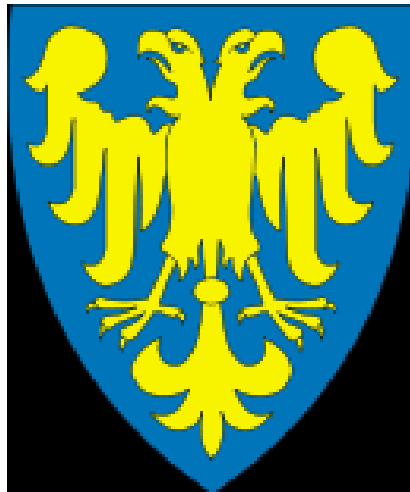
Звенигородське князівство – територіально-державне утворення, що виникло навколо м. Звенигород Галицький в

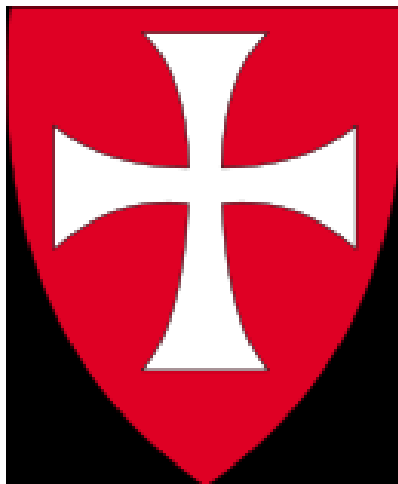
останній чверті XI ст. в процесі державного формування Галицької землі, який завершився відносно пізно, розвинувшись із Перемишльської і Тереховської волостей Ростиславичів наприкінці XI – XII ст.

Центральний простір майбутньої Галицької землі у верхів'ях річок Західний Буг (притока Вісли) і Стир (притока Прип'яті) довго залишався «неокняженим», його державне освоєння почалося в 1080-х роках і спричинило утворення Звенигородського князівства. Близько 1084 року Ростиславичі утверджуються на заході Південної Русі. Старший Рюрик сів у м. Перемишль, молодший – Василько Ростиславич – у м. Тереховль, середній – Володар Ростиславич – у Звенигороді Галицькому.

Герб Перемишльського князівства

Герб Волинського князівства

Герб Белзького князівства

Теребовлянське князівство – політично-територіальне утворення з столицею у Теребовлі на порубіжжі майбутньої Галицької землі з Київською, південно-східна частина уділу князя Ростислава Володимировича.

Після батька князівство отримав молодший з його синів Василько Ростиславич, мабуть, в 1084 р. (інші уділи Ростиславичів: Звенигородське князівство – Володаря Ростиславича, Перемишське князівство – Рюрика).

Василько розгорнув посилену колонізацію на південний схід Теребовлянського князівства тюркським елементом (берендеї, торки й печеніги) і освоїв Пониззя та захистив його від кочовиків; разом з тим зросло значення Галича.

Рішенням Любецького з'їзду князів 1097 року Теребовлянське князівство було закріплене за Васильком як спадкове володіння. Того ж року волинський князь Давид Ігорович полонив та осліпив Василька, спробувавши відібрати у нього князівство. Володар Ростиславич добився звільнення брата. Ростиславичі спустошили порубіжні землі Волині. Рішеннями Витичівського з'їзду князів 1100 року Василька позбавили Теребовлянського князівства, але Ростиславичі не підкорилися цьому несправедливому рішення.

По смерті Василька у 1124 році у Теребовлі княжили його нащадки. В тому ж році відокремилось Галицьке князівство.

1141 року тут утвердився Володимирко Володарович, який одночасно вокняжився у Галичі і Теребовлянське князівство

остаточно увійшло до складу галицького.

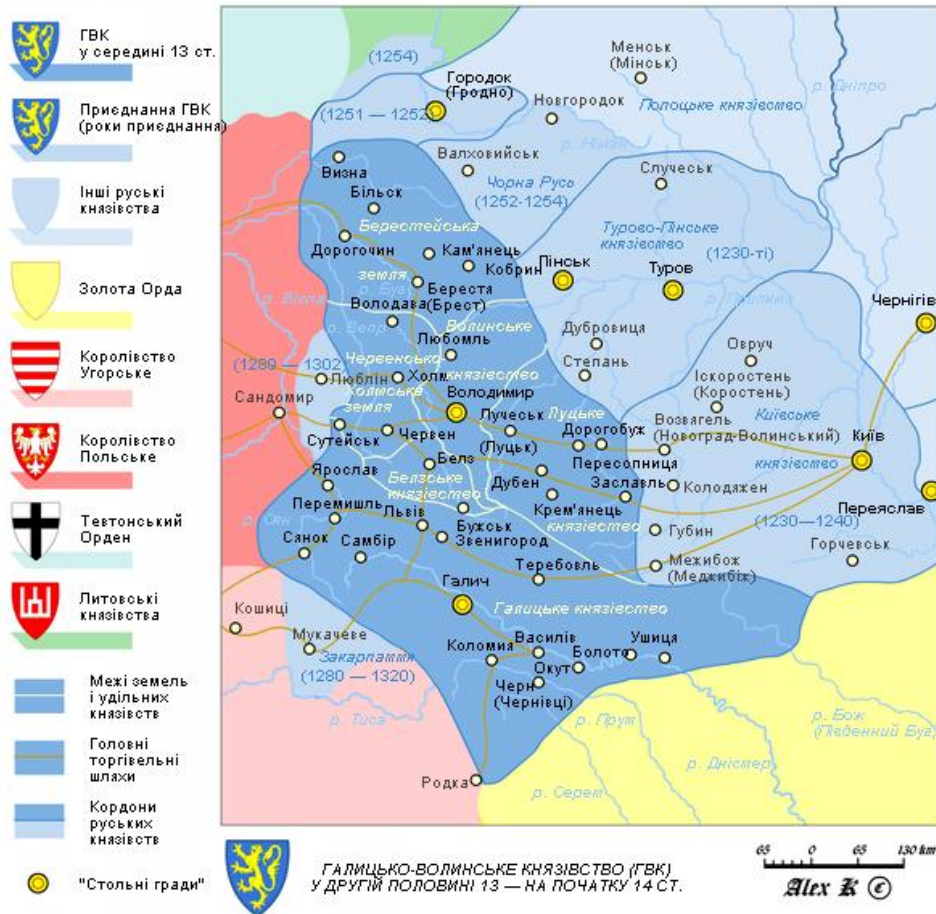
По смерті Володара Звенигородське князівство одержав його молодший син Володимирко Володаревич, який наприкінці 1130-х рр. перейшов до Перемишля, а Звенигородське князівство дісталось його небожеві Івану Ростиславичу. На початку 1145 Іван невдало спробував відібрати в дядька Галич. Йому довелося тікати до дунайського Пониззя, а Звенигородське князівство було ліквідоване як територіально-державне утворення й приєднане Володимирком до Галицького князівства. Роман Мстиславович втрутився у боротьбу за Київ, який здобув у 1204 році, та прийняв титул Великого князя Київського. У 1202 і 1204 роках він здійснив успішні походи на половців, чим завоював популярність серед простого населення. На початку XIII століття Роман перетворився на наймогутнішого правителя Східної Європи, якого літописці називали «великим князем», «самодержцем усієї Русі» та «царем в Руській землі». Проте реалізувати до кінця своїх планів він не зміг через війну з Польським королівством, у якій загинув 1205 року.

У середині XIII століття, в часі правління Данила Романовича, усі чотири землі Підкарпаття були об'єднані в рамках одного Галицького князівства. Складовою Галичини були також землі над середнім Дністром, що називалися з XIII століття Пониззям, а пізніше – Поділлям.

Поділ на малі землі-князівства зберігався до кінця XIII століття. Пізніше зустрічаються лише назви Галичини і Володимирії як назви двох складових частин Галицько-Волинського князівства.

Галицько-волинські князі у різні часи володіли або тримали у васальній залежності такі князівства і землі: Київське (1203 – 1205, 30-ті роки XIII ст.), Турово-Пінське, Городенське, Чорну Русь, територію ятвягів (50-ті роки XIII ст.), на заході – території навколо Любліна (1244, 1302), частину Закарпаття (1262). Загалом влада галицько-волинських князів поширювалась на території площею 320 – 330 тис. кв. км.

На той час приблизно такими були площі європейських держав. Могутнє Угорське королівство мало територію в 400 тис. кв. км, Польське Королівство – 200 – 250 тис. кв. км; влада німецького короля Фрідріха II Гогенштауфена (1212 – 1250) поширювалась на території – 500 – 550 тис. кв. км; Володимиро-Суздальське князівство, де згодом утворилася Московська держава, займало до 300 тис. кв. км.

На підставі історичних документів і топографічних назв можна припустити, що третина, а то й більше існуючих тепер українських населених пунктів виникли не пізніше доби Галицько-Волинського князівства.

Отже, за такими важливими критеріями, як територія, усталені і надійні кордони, Галицько-Волинське князівство цілком відповідало статусу держави.

ОСОБЛИВОСТІ ВНУТРІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ БОРОТЬБИ В ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ УПРОДОВЖ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XIII СТ.

Смерть Романа Мстиславича у 1205 р. спричинилася вакуум влади і призвела до тривалої громадянської війни, що супроводжувалася зовнішніми втручаннями. Причини усобиць пояснюють тим, що сини Романа – Данило і Василько – були ще дітьми (4 і 2 роки), неспроможними успадкувати владу.

Свавільне галицьке боярство намагалось перешкодити централізаторським устремлінням місцевих князів, тому підтримувало угорців, поляків, запрошувало чернігівських, новгород-сіверських і навіть новгородських князів, протиставляючи їх «дідичам» – синам Романа. Зрозуміти тодішні події в Галицько-Волинській державі, причини і характер громадянської війни неможливо без осмислення ситуації в Західній та Центральній Європі.

Подібні війни у першій половині XIII ст. точилися в Англії, Угорщині, Німеччині, де теж відбувалися зміни королів і навіть династій, втручання баронів та городян у династичні справи, незадоволення централізаторськими діями королів або невдалими зовнішньополітичними акціями (втратами територій, війнами).

В Англії королі Норманської династії не залишили прямих нащадків. За згодою баронів (великих феодалів) 1154 р. почалося правління нової Анжуйської династії, представники якої Річард Левове Серце (1189 – 1199) та Іоан Безземельний (1199 – 1216) викликали незадоволення своїми діями. Під тиском баронів і міщан останній був змушений у 1215 р. видати Велику Хартію вольностей. У Хартії проголошувались вольності баронів і всіх вільних людей; визнавалася за церквою свобода виборів духовенства; ліквідувалось зловживання феодалними правами; було започатковано англійський парламент, свободу особистості – жодна людина відтоді не могла бути заарештована та кинута за ґрати без рішення суду рівних собі осіб. Однак Іоан порушив договір, що призвело до громадянської війни, яка тривала майже 60 років.

В Угорщині король Андрій II вимушений був видати «Золоту буллу» (1222), яка обмежувала свавілля короля, магнатів, врегульовувала права інших станів, забезпечувала права дрібних землевласників, вільних людей. Дворяни разом із магнатами одержали право участі у державному зібранні. Магнатам і духовенству було надане право чинити опір королю, якщо він діє проти законів.

У Німеччині духовенство отримало привілеї у 1220 р., а світські феодала – у 1231 – 1232 рр., що гарантували їх недоторканність.

Отже, в європейських державах діяла тенденція до розширення прав суспільства (місцевої еліти – феодалів, мешканців міст), відбувався пошук шляхів законодавчого оформлення нової влади, яку пізніше офіційно було названо

конституційною монархією. Середньовічне суспільство не влаштувала інша влада, крім влади законної династії: легітимність династії мала бути освячена Богом або згодою усіх. Через це ні баронам, ні їх ставленикам не вдалось довго утриматися на престолі.

Боротьба за владу в Галицько-Волинській державі точилася 40 років й умовно поділяється на такі етапи: а) 1205 – 1219 рр. Боротьбою за законні права династії керувала дружина Романа Мстиславича Ганна. Вона спиралась на підтримку колишніх волинських васалів свого чоловіка, а потім васалів дітей – малолітніх Данила та Василька; зверталася за підтримкою до королів Угорщини і Польщі. Поляки й угорці, скориставшись ситуацією, захопили Волинь і Галич. Частина боярства орієнтувалась на угорців, частина – на чернігівських і новгород-сіверських князів, але жодна з них не користувалася повною довірою населення. Прийшли князі поводитися жорстоко: сіверські князі Ігоревичі знищили у 1211 р. до 500 бояр, намагаючись сформувати власну когорту васалів; угорці почали запроваджувати католицизм, нехтуючи православними святинами. Галицька еліта скинула цих володарів. Романа і Святослава Ігоревичів повісили. У 1213 р. на престол було посаджено обраного зі свого кола боярина Кормильчича, але той не утримався при владі. За середньовічною правосвідомістю, коли були живими та здоровими законні спадкоємці (Данило і Василько Романовичі), інші королі не могли визнати обраного володаря. Цим було зумовлене втручання угорців для повалення влади боярина. Компромісний варіант виходу з кризи полягав у тому, що у Галич був запрошений Мстислав Удатний з демократичного за мірками середньовічної Русі Новгород Великого, який зумів порозумітися з місцевою знаттю і вдало князував до 1228 р.

б) 1219 – 1228 рр. Подорослішавши, Данило очолив боротьбу за повернення влади та звільнення галицької землі від чужоземного втручання.

в) 1228 – 1245 рр. Дбаючи про своє повернення у Галич, Данило вів боротьбу на кількох напрямках. За 17 років здійснив до 15 значних воєнних кампаній. Серед них – боротьба за Київ (1229, 1233); за Галич проти бояр та угорців (1230, 1232, 1234 – 1235, 1238); проти Німецького ордену (1237). Повернув Дорогочин та захопив у полон магістра ордену Бруно. У 1229 р. здійснив похід на Польщу, підтримуючи мазовецького князя

Конрада у внутріпольській боротьбі. «Ніякий же князь [руський] не входив був у землю Лядську так глибоко, окрім Володимира Великого, що охрестив землю [Руську]», – передає літописець.

У 1238 р. повернув Галич – «стол свого батька». Однак монголо-татарська навала спричинила загострення ситуації. Частина бояр галицької землі запропонувала галицький престол синові чернігівського князя Ростиславові. Боротьба між претендентами точилася до 1245 р. Ростиславу і боярам допомагали угорські та польські війська. 17 серпня 1245 року під Ярославом над р. Сян війська Данила розбили заколотників та іноземців. Боярська опозиція була придушена. Данило остаточно утвердився на галицько-волинському престолі.

Отже, боротьба у Галицько-Волинському князівстві вписувалась у тодішній європейський контекст. Одна з головних її причин – намагання суспільства у протистоянні з князями перерозподілити владу, що була характерною для доби розвинутого середньовіччя. У Галицько-Волинському князівстві події ускладнювались зовнішніми втручаннями. За цих обставин галицькі бояри запрошували до себе на престол або князів з інших українських земель, або з Новгороду. Угорці, поляки як іновірці викликали опір населення і не затримувались тут. Такий перебіг подій свідчить про посилення почуття національної (за середньовічними мірками) самосвідомості в суспільстві, підтверджує демократичну спрямованість боротьби бояр (у загальноєвропейському розумінні).

СУСПІЛЬСТВО ТА ПОЛІТИЧНИЙ УСТРІЙ

Суспільство Галицько-Волинського князівства складалося з станів, приналежність до яких визначалась як родоводом так і родом занять. Соціальну верхівку утворювали князі, бояри, духовенство. Вони контролювали землі держави і її населення.

Князь вважався сакральною особою, «володарем, Богом даним», властителем всієї землі і міст князівства, та головою війська. Він мав право надавати підлеглим угіддя за службу, а також позбавляти їх земель та привілеїв за непослух. У державних справах князь покладався на бояр, місцеву аристократію. Вони поділялись на «старих» і «молодих», яких також іменували «луччими», «великими» або «нарочитими».

**Галицький боярин початку XIII століття у
західноєвропейському озброєнні з візантійським шоломом
(реконструкція І. Дзися)**

Великі старші бояри склали управлінську верхівку і «старшу дружину» князя. Вони володіли «батьківщинами» або «дідитцвами», давнішніми родинними землями, і жалуваними від князя новими уділами та містами. Їхні сини «отроки», або молодші бояри, склали «молодшу дружину» князя і служили при його дворі в якості приближених «дворних слуг». Керівництво духовенства було представлено шістьма єпископіями у Володимирі, Перемишлі, Галичі і Угровську (пізніше в Холмі), Луцьку і Турівську. Ці єпископії володіли великими угіддями поблизу цих міст. Окрім них існувала низка монастирів, що контролювали значні землі і населення, яке проживало на них. Після утворення у 1303 році Малоруської митрополії, залежної від Константинопольського патріархату, головою церкви у галицько-волинських землях був Галицький митрополит.

Окремо від князів і бояр існувала група міських адміністраторів «ліпших мужів», які контролювали життя міста, виконуючи накази князів, бояр чи священнослужителів, яким це місто належало. З них поступово сформувався міський патриціат. Поряд з ними у місті жили «прості люди», так звані «горожани» або «містичи». Вони були зобов'язані сплачувати податки на користь князів і бояр.

Найчисельнішою групою населення у Галицько-Волинському князівстві були «прости» селяни – «смерди». Більшість з них були вільними селянами, які жили общинами і сплачували владі натуральну данину. Інколи через надмірні побори, смерди покидали свої домівки переселяючись на фактично безконтрольні землі Поділля і Придунав'я.

Головою і найвищим представником влади у Галицько-Волинських землях був князь, який опирався на феодальну верхівку країни – великих землевласників – бояр та місцевий патриціат. Князь об'єднував різні функції державної влади – законодавчу, виконавчу, судову. Та хоч князь вважався «самодержцем», тобто необмеженим володарем, насправді він залежав від соціальної верхівки, яка вважала себе представником всього населення країни. Князь повинен був допускати цю верхівку до участі в управлінні (віче). В Галицько-Волинському літописі близько 1232 р. ще згадується віче: «Сам Данило скликав віче». Але з тексту літопису виходить, що це не було широке народне зібрання, а лише збори невеликої кількості війська, перед яким виступив князь, закликаючи воїнів до вірності. У XIII ст. віче втратило значення, а більшої ваги набула боярська дума. Рада, складена з бояр, існувала при князях з давніх часів і значення її збільшилося особливо в період роздроблення. Князі були змушені зважати на великих бояр, що володіли більшістю земель і одночасно займали найважливіші місця в управлінні та у війську. Щоб розпочати будь-яку важливу справу, князь повинен був здобути згоду боярства.

Прямах вказівок про існування боярської ради в Галицько-Волинському князівстві небагато. Важливою особливістю Галицько-Волинської держави було сильне боярство. Володіючи значними територіями, місцеві аристократи поступово зосередили у своїх руках головні органи влади. Спираючись на свою економічну та військово-політичну міць, бояри фактично розпоряджались князівським столом, запрошували чи усували князів. У даному випадку можемо говорити про своєрідну боярську республіку з бутафорною владою місцевого князя. Правда, тут мусимо відмітити, що не всі галицькі князі погоджувались із такою роллю. Однак держава не завжди від цього вигравала.

При князях часто зустрічаємо коло близьких людей, з якими вони вирішували державні справи. Коли галицькі бояри виступали проти малолітніх Романовичів, княгиня Романова

«зробила раду» з боярами Мирославом і Дедьком. Юрій Львович 1289 р. захопив Берестейщину «за порадою безумних своїх бояр молодих». Але це були тільки близькі радники князя, а не формально організована рада.

Боярська рада як постійний орган виступає при галицько-волинських князях першої половини XIV ст. У княжих грамотах того часу згадуються бояри як радники князя.

Про законодавчі функції князів літопис згадує тільки принагідно. Законодавчими актами можна вважати грамоту Володимира Васильковича 1287 р. про передачу князівства Мстиславу Даниловичу та грамоту Мстислава 1289 р. про данину, накладену на жителів Берестя.

Досить важливою функцією князів була організація зовнішньополітичних дипломатичних зв'язків. Галицько-волинські князі підтримували взаємини з іншими князівствами Русі, а також іноземними державами: Польщею, Угорщиною, Австрією, німецькими князівствами, Німецьким орденом, Великим князівством Литовським, половецькими ханами, Золотою ордою, Візантією, папським Римом. Часто відбувалися княжі з'їзди, на яких князі двох сторін особисто вели переговори. Місцем таких з'їздів або «снемів», часто були пограничні місцевості, наприклад, Сянок на галицько-угорській пограниччі чи Тернава на холмсько-польському кордоні. На з'їздах узгоджувалися умови про мир або угоди про інші справи. Наприклад, 1229 р. Данило уклав договір з польськими князями, що на випадок війни обидві сторони не будуть брати полонених. Договір звався «ряд». Деколи угоду стверджували присягою. На знак особливої дружби, щоб ближче зв'язати свої країни, князі домовлялися про шлюби між своїми дітьми.

Незважаючи на спільні інтереси в питанні експлуатації місцевого населення, намагаючись стати абсолютним «самодержцем», князь постійно перебував у конфлікті з боярським оточенням, яке прагнуло зберегти свою незалежність і перетворити монарха на власний політичний інструмент. Ця боротьба відбилася у деяких формах державного устрою. Внаслідок міцних зв'язків із сусідніми державами в устрої Галицько-Волинського князівства з'явилися деякі елементи західного права, які не спостерігалися в інших князівствах Русі.

Посиленню князівської влади також заважали дуумвірати князів, дроблення удільних земель та втручання іноземних держав. Хоча монарх мав право приймати рішення одноосібно,

він інколи скликав боярські ради «думи» для вирішення важливих політичних питань. Ці ради набули постійного характеру з початку XIV століття, остаточно заблокувавши «самодержавство» князя. Це стало визначальними у поступовому занепаді князівства.

Адміністративні посади наближених князя були різного походження. Деякі з них виникли у ранні часи як органи стародавнього самоврядування, інші були створені князями для виконання різних функцій управління.

Княжа центральна адміністрація складалася з призначеним їм бояр. Вона була досить диференційована, мала ряд спеціальних звань, таких як урядник княжого двору – «дворський», оберігач княжої печатки – «печатник», головний секретар – «писець», управляючий княжими угіддями – «стольник» та інші. Проте це були радше титули ніж посади, оскільки їх обіймачі часто виконували доручення князів не пов'язані з їхніми прямими адміністративними обов'язками. Тобто, у Галицько-Волинському князівстві не існувало ефективного чиновницького апарату, а спеціалізація в управлінні не була ще послідовно проведена. Це було характерною рисою більшості середньовічних держав Європи.

Важливе місце в управлінні XII – початку XIII ст. займав тисяцький. Це була давня посада, пов'язана з організацією оборони землі. Округ в якому тисяцький виконував свої завдання, звався «тисяча». Князь призначав тисяцького з найвидатніших бояр, зважаючи на вимоги боярської знаті. Головний обов'язок тисяцького полягав у організації оборони дорученого йому міста. Але тисяцький брав також участь у воєнних походах князя, командуючи полком. Кожне князівство мало свого тисяцького. Коли ж окремі князівства з'єдналися в Галицько-Волинське, роль тисяцьких зменшилася, вони перейшли на становище начальників земель або волостей.

Перше місце між княжими сановниками в XIII ст. зайняв дворський або дворецький. Цей чин був майже невідомий в інших князівствах. Він виник, ймовірно, під впливом державного устрою сусідніх країн, зокрема Угорщини.

Літопис характеризує функції дворських лише з одного боку: їх участь у воєнних походах. Але сама назва дворського вказує, що його основна діяльність пов'язувалася з княжим двором. Ці функції дворського пояснюють грамоти Юрія II, в яких виступає «суддя нашого двору» - 1334 р. Хотко, 1335 р. – Васько

Кудинович. Вірогідно, суддя княжого двору – це урядник, ідентичний з дворським. Якщо цей здогад, відзначає І. Крип'якевич, правильний, то дворський вершив суд від імені князя. Можливо, він мав ще інші обов'язки, зв'язані з управлінням княжого двору.

Також в літописі згадується печатник. Це посада невідома в інших князівствах Русі, але поширена в Західній Європі. Як можна здогадуватися із назви, печатник зберігав княжу печатку і використовував її в княжих документах так, як це робили західні канцлери. Печатник, певно, також складав текст грамот або керував його складанням. Грамоти писав окремий писар – писець.

Серед сановників княжого двору виступає також стольник. Головним у його діяльності було управління княжими земельними маєтками. Стольника Якова 1241 р. Данило вислав до боярина Доброслава, який самовільно роздавав княжі землі дрібним боярам.

З бояр, які перебували на княжому дворі, згадується ще сидельничий Іван, якого Данило вислав із військом проти бунтівних бояр.

Отже, з цього видно, що центральна адміністрація в Галицько-Волинському князівстві була досить диференційована, мала низку спеціальних посад (дворський, печатник, писець, стольник та ін.). Але необхідно зауважити, що всі вони не завжди виконують обов'язки, прямо пов'язані з їхньою посадою, а князі доручають їм інші адміністративні справи. Звідси випливає, що спеціалізація в управлінні не була ще послідовно проведена.

До кінця XIII століття регіональна адміністрація була доручена удільним князям, а з початку XIV століття, у зв'язку з перетворенням удільних князівств Галицько-Волинської держави на волості, княжим волосним намісникам. Більшість намісників добиралися і призначалася князем з бояр, а інколи – з духовенства. Окрім волостей, княжі урядники направлялися до міст і крупних міських районів.

Назва «волесть» в такому значенні з'являється у джерелах в середині XIV ст., раніше це слово означало і «князівство». У XIV ст. волостями називали і давні князівства та їх округи. Були волості Галицька, Перемишльська, Теробовельська, Белзька, Ярославська, Сяноцька, Самбірська, Городоцька, Львівська та ін. Управителів волостей призначав князь, добираючи їх із визначних бояр.

Устрій міст в ранішому періоді був такий же, як і в інших землях Русі, - з перевагою боярсько-патриціанської верхівки, з розподілом на одиниці оподаткування – сотні й вулиці, з міською радою – вічем, на якому проголошувалися прагнення звичайних мешканців. У цей період міста належали безпосередньо князям чи боярам. Літописи передають деякі риси у випадкових звістках з Галичини і Волині. Надалі в окремих містах Галицько-Волинського князівства поширюється німецьке магдебурзьке право і приймається новий міський устрій. Так, в м. Сянок Юрій II грамотою 1334 р. дозволив створити в'їтвство на Магдебурзькому праві, призначив у ньому в'їтом Бартка із Сандомира і піддав його в'їтівському судові всіх жителів. У Львові також згадується в'їт, який був призначений князем, отже, і тут існувала грамота на німецькому праві.

Судова влада була об'єднана з адміністративною. Судочинство в особливо важливих справах проводив сам князь. У XIV ст. дворський заступав князя у судочинстві, як це видно із його титулу судді княжого двору. Нижче судочинство виконували тивуни. Є дані про устрій княжого суду в джерелах пізнішого часу – XIV – XV ст. Основним законом залишались положення «Руської Правди». Міське судочинство часто базувалося на німецькому праві.

Військо в Галицько-Волинському князівстві було організоване, як в інших землях Русі, але й мало місцеву специфіку. Основними формами військової організації були «вої» і «дружина». Вої – це загальне народне ополчення, яке князь використовував у воєнних діях в час особливої потреби. Дружина складалася з бояр. Як згадувалося вище, князь надавав боярам землі, а за те вони мали обов'язок виконувати військову службу, яка полягала переважно в участі у воєнних походах князя.

Наприкінці XII ст. розпочалась і впродовж XIII ст. тривала докорінна політична еволюція, аналогічна тій, що відбулась в Європі в XI – XIII ст. В її основі – усвідомлення відмінностей між функцією суверена (володаря країни, князя, короля) і його персоною. На місце особистісних стосунків, коли держава ототожнювалась з родовою власністю вождя, а він визнавався лідером народу приходить розуміння державного організму як цілості (у 1204 р. Філіп Август вперше офіційно титулується як король Франції, у 1205 р. вперше вжито поняття Французьке королівство). Починається самовизначення і відокремлення світської влади від церковної. Королі покликані керувати державою

для загального блага та безпеки.

Галицько-волинські князі, як і всі інші, виводили свою владу із спадщини предків. Данило вважав Волинську землю за «отчину», а Галичину називав «полуотчиною». Такі ж погляди були поширені серед боярської верхівки. Бояри просили угорського короля: «Дай нам отчича, в Галич Данила», і посадили його «на столі його батька великого князя Романа». Князі у грамотах підкреслювали свою генеалогію: «Се я, князь Мстислав, син короля, внук Романа». Юрій II титулує себе «уродженим князем» або «дідичем».

Загальноприйнятий титул галицько-волинських правителів – «князь». Це видно на прикладі вживання цього титулу літописами та з княжих документів. В історичних джерелах вітчизняного і зарубіжного походження є кілька варіантів титулатури володарів Галицько-Волинської держави: князь, великий князь, цар, самодержець, король. Їх співіснування не варто трактувати як невизначеність. Будь-яка перехідна епоха (XII – XIII ст. в Україні було саме добою такого переходу) залишає по собі подібні свідчення складності, не лінійності проникнення у масову свідомість та фіксації в письмових джерелах нових явищ, термінів, понять. Усталення, закріплення їх відбувається поступово, впродовж багатьох десятиліть.

Джерелом змін в Українських землях були внутрішні та зовнішні фактори. До першої чверті XII ст., коли східнослов'янські землі перебували під владою князівського роду Рюриковичів, а верховним правителем вважався «найстарший» у династії, титули владоможців використовувалися непослідовно, навіть титул «великий князь». Деяким князям як виняток надано титул «великого князя». Так титулюються в Галицько-Волинському літописі Роман Мстиславович та його жінка – «княгиня велика» Романова. Але ці титули вживано лише після смерті Романа і лише в Галицько-Волинському літописі – отже, виникає питання, чи Роман справді називав себе великим князем. Великими князями звалися видатні київські князі, але цей титул не був постійним і не перетворився у стан київських князів. Тривалий титул «великих князів» встановили лише суздальські князі. Роман деякий час володів Києвом і Київщиною – може, виходячи із цього, літописці титулували його саме так.

З останніх десятиліть XII ст., коли князівський рід розпався на окремі гілки й існувало кілька самостійних князівств, знадобився особливий титул для підкреслення політичного

верховенства. Його («цар», «самодержець») запозичили з Візантії, називаючи ним Романа Мстиславича.

Унаслідок контактів з Польщею, Угорщиною, іншими країнами Центральної Європи в соціально-політичному, економічному устрої держави з'явилися ознаки, яких не знали інші руські князівства. Влада галицько-волинських князів була спадковою. Титул великого князя, якого були удостоєні Роман Мстиславович, Данило і Василько, згодом поступається місцем титулу «король», запозиченому із Західної Європи. Вперше ним було титуловано угорських володарів Бели III, Андрія II, синів останнього Коломена та Андраша у 1189 – 1221 рр. (з перервами), 1227 – 1230 рр., які на короткий час захоплювали українські землі і використовували титул «король Галіції та Володимирі». З 1246 р. Папа Римський у листах постійно титулує Данила і Василька Романовичів «королями Русі». Представники Тевтонського ордену 1254 р. використали щодо Данила титулатуру «король русинів». Після довгих переговорів з Римом Данило погодився прийняти «королівський сан». Папські булли свідчать, що папа визнав за Данилом титул короля Русі. Титул короля здобув значну популярність в оточенні князя, і сучасний Данилові літописець постійно і послідовно називає його королем.

З наступників Данила титул короля прийняв його онук, Юрій Львович. Його документи невідомі, але збереглася печатка з титулом короля Русі й князя Володимирі.

Останні галицько-волинські правителі – Андрій і Лев Юрійовичі, Юрій II – називали себе володарями «божою милістю». Цей титул, що був дуже поширений у Європі, підкреслював незалежність князівської влади, яка «спиралася на божеське походження». Поряд з назвами Галичини і Володимирії в їх титулах згадується Русь. Так, у 1316 р. Андрій і Лев Юрійовичі називали себе «божою милістю князі всієї землі Русі, Галичини і Володимирії», Юрій II у 1325 р. – «божою милістю князь Русі», у 1335 р. – «божою милістю уроджений князь всієї Малої Русі». Назва «Королівство Русі» для Галицько-Волинської держави стала загальноприйнятою в Європі. Пізніше в титулі польського короля Казимира, який загарбав ці землі, зустрічається «Король Ляхії і Малої Росії».

Відбувалися також формування зовнішніх атрибутів публічної влади, структурування державного апарату. Правителі Галицько-Волинської держави використовували вінець (корону),

герб, печатку, прапор як ознаки влади. У літописі про коронацію Данила згадується, як Папа Римський прислав «послів достойних, що принесли Данилові вінець, і скіпетр, і коруну, які означають королівський сан». Вінець – це королівська діадема або корона, скіпетр – жезл, «коруна» – це так звана держава, куля з хрестом зверху.

У XIV ст. в Галицько-Волинській державі поширюються звичаї та вимоги західної геральдики. Князі Лев II та Андрій Юрійович почали використовувати печатку з левом, що повернений ліворуч, стоїть на задніх лапах з піднятим угору хвостом (1316). На печатці іншого князя – Болеслава Юрія II – лев розташований в полі щита тригранної форми. Відомостей, якого кольору були прапори та які знаки на них зображено, не збереглося.

У князівстві діяв розгалужений державний апарат, який виконував військово-адміністративні функції. Серед посадовців – дворський, або огнищний тіун (завідував двором князя; його функції поступово поширились на публічну адміністрацію, частково судівництво), печатник (канцлер), стольник, сидельничий (двірцеві чини, що прислужували під час великих трапез – «столів» та відали стайнею, виїздом, зобов'язані були супроводжувати князя в поїздках). Були державні люди, які призначались у великі міста: тисяцькі (Галич, Володимир, Перемишль), сотські, воєводи, тіуни (у малих містах). Про високий ступінь організованості апарату свідчить те, що князь Лев Данилович доволі точно підраховував втрати населення Галичини від чергового набігу татар.

Бояри, дрібні князі перебували на службі у великого князя. Так, захопивши Галич, Данило Романович «раздал городы боярам и воєводам и бѣше корма у них много». Вони були зобов'язані князю службою. Князь – верховний сюзерен – мав право будь-коли відібрати землю у свого васала. Проте в середні віки васал мав право шукати собі сюзерена навіть в інших країнах і бувало, що бояри з Русі мали землі в Угорщині. У Галицько-Волинській державі склався прошарок служивого боярства, яке володіло землею на правах феода (умовного володіння). Ця система була сталою, бо навіть великі феодали роздавали землю своїм васалам. Про це свідчить Галицько-Волинський літопис.

Певну роль у регулюванні внутріполітичного життя відігравало віче. Так, у 1209 р. віче Берестя запросило на

князювання вдову Романа Мстиславича Ганну з молодшим сином Васильком; у 1229 р. жителі Галича запропонували Данила на князювання; у 1231 р. Данило намагався заручитися підтримкою мешканців Галича проти бояр. Саме тоді соцький Микула на вічі вимовив: «Господине! Не подушивше бджіл меду не їсти», даючи згоду на придушення боярського опору. Однак зникнення згадок про віче у другій половині XIII ст. свідчить, що цей елемент політичної структури втратив свою роль. Як і в Західній Європі, віче поступилося міському самоврядуванню, закріпленому Магдебурзьким правом у XIV ст.

Більшого значення набула рада бояр. Якогось законодавчого оформлення на зразок європейських держав вона у Галицько-Волинському князівстві в XIII ст. не мала. Однак у першій половині XIV ст. у княжих грамотах постійно згадуються бояри як радники князя.

ВНУТРІШНЯ ПОЛІТИКА

Титул короля Русі мав уже сам Роман Мстиславович, який фігурує в західноєвропейських джерелах саме під таким зверненням. А до його сина Данила римський папа Інокентій IV вже у 1246 – 1247 рр. звертався як до «найяснішого короля Русі», а його державу окреслював як «Королівство». Прикметно, що Галицько-Волинську державу тогочасні джерела незмінно іменують Руським королівством, навіть тоді, коли її зверхник носив лише князівський титул, як, приміром, Юрій II Болеслав – князь і спадкоємець Королівства Русі.

Очевидно, що королівський титул використовували лише ті правителі, які зосереджували в своїх руках владу над цілим Руським королівством. Тільки тим історики пояснюють відсутність королівського титулу в галицького і володимирського князя (1308 – 1323) Андрія Юрійовича (чиїм співправителем був луцький князь (1308 – 1323) Лев Юрійович) та князя Юрія-Болеслава II Тройденовича (що ділив свою владу над королівством з Любартом Гедиміновичем, який від 1323 р. правив на сході Волині – у Луцьку та Любарі). Тривалий час не користувався королівським титулом і Лев I Данилович, якому лише на в кінці XIII ст. вдалося опанувати волинську землі, що до того перебували в руках його братів: рідного – Мстислава Даниловича, князя Луцького (1288 – після 1292) та двоюрідного –

Володимира Васильовича, князя Володимирського (1269 – 1288).

Натомість, син Лева Юрій I упродовж усього свого правління (1301 – 1308) уживав титул короля Русі, з огляду на те, що його влада поширювалася на терени усього королівства, у тому числі і на волинські землі. Останнє особливо підкреслено в його титулі, вміщеному на маєстасовій печатці – «король Русі, князь Володимира».

У руках короля концентрувалася вся повнота влади над Руським королівством – у законодавчій, виконавчій та судовій сферах. Щоправда, іноді траплялися випадки регентського правління (приміром, у часи малолітства Данила та Василька перебувала в руках їх матері – вдови Романа Мстиславича) або спільного правління кількох князів – як, наприклад, Данила і Василька, що здійснювали спільну внутрішню та зовнішню політику, разом проводили військові кампанії, тривалий час мали спільну столицю у Володимирі (лише згодом Данило зробив своєю резиденцією новозбудований Холм). Ще один приклад спільного правління маємо від першої чверті XIV ст., коли Андрій і Лев II Юрійовичі обидва виступають як спільні і повновладні правителі Русі, Галичини і Лодомерії.

В окремих випадках князь (король) брав на себе безпосереднє управління територіями. Але, зазвичай, виконання адміністративних функцій король (князь) доручав вищим урядникам, що належали до королівської (княжої) ради при особі володаря. У Руському королівстві аристократична верства, обіймаючи найвищі місця у сфері державного управління та війську, відігравала вагомую політичну роль, тож рада перетворювалася на важливий державний орган, з яким королі та князі мусіли неодмінно рахуватися. До компетенції ради належало доволі широке коло питань: міждержавні угоди, привілеї іноземним купцям, роздача маєтностей – всі ці питання князь незмінно вирішував разом з боярами.

Термін «бояри» мав за часів Руського королівства те саме потрійне значення, що й у попередню добу – в XI – XII ст. Називали ним земську аристократію, найвищих урядників, а також дружинників – (старших чи молодших), чийм заняттям була військова справа. Військовий характер боярського звання відображено в латино мовних актах.

Іншою назвою, якою від зламу XIII – XIV ст. розпочинають позначати найвищу аристократичну верхівку Руського королівства, стає титул пан. Значення терміна «пан» для першої

половини XIV ст. є не надто ясным, але з наявних відомостей від другої половини цього сторіччя, категорія панів являла собою привілейовану верству, в руках якої перебувало спадкове землеволодіння, і яка користувалася цілим рядом імунітетів (перебування під княжим присудом, звільнення від обов'язків нести службу з власних маєтностей та ін.), що підносило її над дружинним загалом. Саме пани (барони) мали право засідати в раді навіть за відсутності в їхніх руках певного уряду. Очевидно, і втрата ними уряду не була підставою для виключення з числа радних, на що вказує наявність серед свідків княжих (королівських) грамот і тих самих осіб – коли з урядом, коли без нього.

Ймовірно, верства панів (баронів) витворилася на основі поєднання верстви «княжих мужів» (які також мали юридично закріплене привілейоване становище і належали до складу княжої ради). Та найзаможнішою земською аристократією. Про те, що ця аристократія складалася з цілих родинних кланів, свідчить наявність прізвищ в окремих боярських родів Галицької землі – Молиботовичі, Кормильчичі, Арбузовичі та ін. А про спадковий характер їхнього землеволодіння – прізвища, утворені від назв відповідних боярських володінь – Семен Коднинський, Борис Межибожський та ін.

На спадковість титулу «пан» вказують відомості з дещо пізніших часів: серед руських панів другої половини XIV ст. знаходимо осіб, які були нащадками баронів доби правління останніх Романовичів та Юрія Тройденовича. Приміром, батьком пана Гліба Дядьковича, відомого з актів зламу XIV – XV ст., був, найімовірніше, Дмитро Дядько (Детько), управитель або староста землі Руської. Відповідно, батька пана Гліба Дворсковича слід шукати, вірогідно, серед найвищих урядників Руського королівства першої половини XIV ст., що перебували тоді на уряді дворського (дворецького).

Саме дворський (дворецький) займав найважливіше місце поміж центральними урядниками, оскільки був управителем королівського (княжого) двору. Він лише спорадично фіксується в інших землях Русі, що пояснюється, очевидно, постановлянням цього уряду під західними впливами – у першу чергу під впливом державного устрою Угорського королівства. Галицький літопис згадує під 1211 р. угорського «великого дворського» Пота, який очолював війська, надіслані на допомогу Данилові.

У Галичині дворський згадується вперше у 1238 р. при князі

Ростиславі Михайловичі («дворський Григорій Василевичь»), який мав тісні взаємини з Угорською короною. Від 1242 р. уряд дворського бачимо і при дворі Данила Романовича, де йому належить перше місце серед бояр. Дворський, за відсутності князя, виступає його заступником та, як правило, перебуває на чолі княжого війська в поході. Приміром, дворський Андрій очолював війська в поході на Перемишль проти місцевого владики. Він же бере активну участь у битві під Ярославом 1245 р. та у військових кампаніях проти ятвягів. У пізніших латиномовних грамотах XIV ст. дворський відомий як виконавець судових функцій від імені князя.

Важливе місце при дворі правителів Руського королівства у XIII – XIV ст. зберігав «дядько» («кормилець») – вихователь княжих дітей, який часто виконував найважливіші доручення та виступав головним радником володаря. Приміром, у 1206 р. вдова Романа Мстиславича Анна зважилася покинути Володимир, лише порадившись з вихователем своїх малолітніх синів Мирославом.

Вагоме значення, яке мав серед галицьких бояр Володислав Кормильчич, ґрунтувалося, очевидно, на придворній кар'єрі його батька, – вірогідно, кормильця останнього представника династії галицьких Ростиславичів – Володимира Ярославича. Врешті, згадуваний вже управитель Руської землі Дмитро Дядько, судячи з його прізвища, тривалий час виконував обов'язки «дядька», що допомогло йому та його нащадкам закріпитися в колі найвищої аристократичної еліти Руського королівства XIV ст.

Подібно до країн Західної Європи, в Руському королівстві існував уряд «печатника». На збереженні у нього перебувала королівська печатка, якою засвідчували державні акти. Печатник, цілком вірогідно, складав також тексти грамоти або наглядав за цією процедурою (написанням грамот займався окремий писар). Крім того, печатник міг виконувати окремі важливі доручення адміністративного характеру. Приміром, печатник Курило в 1241 р. за дорученням Данила і Василька їздив у Бакоту для впорядкування тамтешніх справ та втихомирення опозиції серед місцевих бояр.

Серед урядників княжого (королівського) двору знаходимо також «стольника», до компетенції якого, ймовірно, належало управління княжими земельними маєтками. Так, у 1241 р. Данило Романович надсилає стольника Якова Марковича до боярина Доброслава Судича, що самочинно роздавав княжі землі дрібним

боярам. Серед урядників, які перебували на княжому дворі, згадується також сідельничий Іван Михайлович, очільник військової виправи проти бояр, що підняли заколот проти короля Данила.

Окремих придворних урядників, не називаючи їхніх урядів, згадує Іпатіївський літопис. Вони, судячи з усього, виконували різноманітні доручення короля (князя). Скажімо, Данило Романович посилає у 1255 р. збирати данину в ятвязькі землі урядника Костянтина Положишила.

Місцеве управління у XIII ст. перебувало, як і раніше, в руках тисяцьких, що тримали в своєму підпорядкуванні відповідні округи – тисячі. Територіально вони охоплювали, очевидно, цілі князівства, і були поділені на сотні, що знаходилися під управою «соцьких». Уряд тисяцького бачимо в Галичі, Перемишлі, Володимирі та інших містах.

Руські володарі, призначаючи тисяцьких, враховували, як правило, настрої та інтереси місцевої аристократичної верхівки, тож на цих урядах, зазвичай, перебували найвизначніші бояри.

До безпосередніх обов'язків тисяцького належала організація оборони князівства (землі) та його столичного міста. Разом з тим, бачимо тисяцьких на чолі полків під час воєнних кампаній або дипломатичних посольств, що укладали мирні угоди.

У XIV ст. уряд тисяцького вже не згадується, а його місце заступає в основному уряд воєводи, на якого, крім суто військових, покладався також цілий ряд адміністративних функцій. Перебували воєводи, очевидно, і в деяких інших містах, передусім в осередках окремих волостей.

Саме з таких волостей – територіально-адміністративних одиниць – і склалися окремі землі-князівства. У XIV ст. маємо відомості про Галицьку, Тербовельську, Коломийську, Перемишльську, Ярославську, Самбірську, Сяноцьку, Белзьку, Львівську, Городоцьку, Жидачівську та ін. волості. На чолі волостей були призначені князями урядники, які обиралися все з того ж вузького кола найближчих соратників князя або з числа найвизначніших місцевих бояр. В останньому випадку управління волостю було тісно пов'язане з землеволодінням, а це, своєю чергою, створювало передумови для збільшення економічної та політичної ваги земської аристократії. Відповідно, вона прагнула закріпити за собою ці уряди, не раз вступаючи в конфлікт з князями.

Судова влада була тісно пов'язана з адміністративною. В

особливо важливих випадках суд проводив сам князь. Зокрема, його присуду підлягали великі бояри (згодом – пани). Інколи князь доручав боярам і слугам розслідувати вчинені злочини.

Від XIV ст. князя (короля) в суді заступає дворський, на що вказує його друга назва – суддя двору. Протягом усього XV ст. в судочинстві Руської землі (згодом – воєводства) можемо бачити певні риси, що являли собою залишки давнього княжого суду, який у своїй практиці спирався, очевидно, на правові норми «Руської правди».

Місцевий присуд здійснювали тивуни, які також виконували ще цілий ряд інших функцій – передусім наглядали за княжим господарством.

Правителі Галицько-Волинського князівства постійно дбали про фіксацію і закріплення території, кордонів держави, піднесення її економічної могутності, національної єдності. Упродовж першого двадцятиліття XIII ст. розгорталось цілеспрямоване будівництво прикордонних замків, фортець в західних областях. Серед тогочасних міст-фортець відомі Верешин, Столп'є, Комов, Угровеськ, Белз, Орельськ, Ухань, Каменець, Збараж, Любачів, Городок, Толмач. У 20 – 30-ті роки XIII ст. з'являються добре укріплені фортеці в Крем'янці, Данилові, Холмі, Колодяжині, Ізяславлі та інших містах; на Пониззі – у Бакоті, Басилові. Наприкінці князювання Данила система фортець на західному і північному рубежах Волині була остаточно сформована. З Холма Данило прагнув зробити не просто визначну фортецю для захисту Забужжя, а й «царствену і столицю Русі». Про це свідчать слова літописця, що Холм «був споруджений за божим велінням». До міста було переведено єпископську кафедру, на його території збудовано церкви Іоанна Златоустого, Кузьми і Дем'яна, Трійці, Успіння Богородиці. Поблизу Холма, за повідомленням літописця, «стоїть також башта кам'яна, і на ній – орел кам'яний вирізьблений», що мав символічно засвідчувати королівську гідність Данила Романовича.

У Галицькій частині держави з'являється великий міський центр – Львів, заснований на честь одруження Льва Даниловича з угорською принцесою Констанцією у 1247 р. Виріс він не на голому місці: археологи знайшли культурний шар часів Київської Русі (кераміку, залізні, бронзові, скляні вироби тощо). Місто мало значні оборонні укріплення.

Упродовж XIII – на початку XIV ст. відбувалася

спеціалізація міст, зумовлена державними потребами. Тодішнє суспільство доросло до вичленування центрів з більшим набором функцій, ніж це було в добу Київської Русі. Одні з них за рішенням князів ставали важливими торговельними й ремісничими центрами (Львів, Перемишль, Володимир), інші мали суто оборонні функції (у прикордонних областях), решта – адміністративно-фіскальні.

На міста Галицько-Волинської держави поширювалося магдебурзьке право.

Магдебурзьке право (німецьке (тевтонське) міське право) – одна з найбільш поширених правових систем міського самоврядування у Центральній Європі у середні віки.

Сформувалося в Магдебурзі (земля Саксонія) близько 1235 року у процесі розвитку комунального руху під впливом місткомун Північної Італії, котра входила до складу Рейху. У боротьбі проти герцогів і Папи римського у війнах Гвельфів і Гібелінів німецькі кайзери шукали опори в містах, підтверджуючи їхню незалежність від феодалів і надаючи їм право на самоврядування. У різних землях Німеччини – Франконії, Швабії, Фризії, Баварії, Тюрингії, Саксонії – на підставі норм традиційного судочинства і німецького звичаєвого права сформувалися системи міського самоврядування – нюрнберзьке, віденське, любецьке, магдебурзьке, інше право. Магдебурзьке право включило в себе норми «Саксонського дзеркала», судових ухвал Магдебурга, звід «Саксонський Вейхбільд» і поширилося на групу східносаксонських (остфальська група) міст, міста Бранденбургу, Сілезії, Пруссії, Польщі, частково Чехії та Угорщини. З Польщі магдебурзьке право прийшло на українські і білоруські землі.

Досі за нормами німецького звичаєвого права, сільську громаду очолював вїйт, якого призначав власник села; свою посаду вїйт міг передавати у спадок. З розвитком міст і міського самоврядування посада вїйта ставала виборною. Жителі міст звільнялися від суду феодала і самостійно здійснювали управління господарством. Для допомоги вїйту обирали колегіальний орган – магістрат, куди мав право бути обраним кожен з ремісників чи купців, котрий мав міське право. Магістрат засідав під головуванням вїйта. У кінці XIII ст. у магістраті Магдебурга виникла ще одна виборна колегія – Рада під керівництвом бургомистра. Попередній колегіальний орган став називатися Лавою. Рада і Лава розподілили між собою. Якщо в

міських судах виникали спірні питання, апеляції можна було подавати до магістрату Магдебурга.

Встановлювало порядок виборів і функції органів міського самоуправління, суду, купецьких об'єднань, цехів, регулювало питання торгівлі, опіки, спадкування, визначало покарання за різні види злочинів тощо. Магдебурзьке право не поширювалося на жінок, бідняків, незаконнонароджених, нехристиян (євреїв).

Магдебурзьке право з'явилося на Русі разом з німецькими колоністами, яких запрошував князь Данило Романович та його наступники. Німці отримали право організовувати в галицьких і волинських містах самоврядні громади (війтівства) з автономними судово-адміністративними інституціями. Відомо про існування у 1287 році війтівств у Львові, Володимирі і Луцьку, згодом в інших великих містах Галицько-Волинської держави. Очевидно, що в ті часи магдебурзьке право застосовувалося в руських містах тільки частково, серед німецької людності.

З переходом Галичини (тоді Руського Королівства) під Польщу першим магдебурзьке право в повному обсязі отримав Львів у 1356 році, а також колишні князівські столиці Галич (1367), Белз (1377), Перемишль (1389), Тереховля (1389), Холм (1392), і міста на русько-польському прикордонні – Сянок (1366), Вишня (1368), Глиняни (1368), Ярослав (1375), Городок (1389), Самбір (1390). Надалі урбанізація Галичини зростає швидкими темпами, що супроводжується стрімким поширенням магдебурзького права. З початку XV ст. магдебурзьке право поширюється на решті українських земель. спочатку в містах, що були центрами воєводств, комітатів – Кам'янець-Подільський (1432), Луцьк (1432), Мукачеве (1445), Київ (1494), Брацлав (1497). Протягом XV – XVII століть його отримала більшість міст України. Воно було сприятливим фактором для руського населення в тих містах, де русини становили більшість.

Зразком для міст Галичини і Поділля (тоді Подільське князівство), котрі належали до польської Корони, був магістрат Львова. Обирати або бути обраними до магістрату могли ті міщани Львова, котрі здобули міське право «*Jus civile*». Його міг отримати тільки повнолітній (не молодший 24 років), законнонароджений християнин чоловічої статі, пристойної поведінки, одружений, котрий володів нерухомістю в місті. Міське право було довічним, але не спадковим, тобто сини повинні були здобувати його після досягнення повноліття.

Магістрат Львова складався з Лави і Ради. Спочатку, як і в Саксонії, Лава мала більше значення, в її руках зосереджувалися всі головні управлінські важелі. У Львові від 1356 р. до неї обирали 7 засідателів (лавників), від 1385 р. – 9-ох, а з XV ст. – стало 12 лавників, яких обирали пожиттєво. Лаву очолював війт, котрий був головною посадовою особою в магістраті. Раду обирали для контролю за Лавою. Спочатку до її складу входили 6 радників (райців, консулів), яких обирали на 1 рік. Раду очолював бургомістр (проконсул), але його посада піддавалася ротачії кожного місяця. Тобто щороку обирали 3-ох бургомістрів – один був представником львівського королівського старости, другий – Ради, третій – від міської громади. Вони по черзі виконували свої обов'язки протягом одного місяця щоквартально. Також в складі магістрату був виконавчий орган - «Міські слуги». Їх не обирали, а наймали за оплату. Очолював службу прокуратор (ратушний, люнар, шафар, господар). До «міських слуг» належали інстигатор (прокурор), синдик (адвокат), возний (дрібний судовий виконавець), нотаріус (писар), людвисар (ливарник, пушкар), годинникар, геометр (фортифікатор), лікар, товмач (перекладач), рурмайстер (вассерляйтер, доглядач водогону), мірник (доглядач «міри» на площі Ринок), доглядач «важні» на площі Ринок, воскобійник (жоглядач за воском і якістю товарів), відбілювач полотна, яточник (наглядач за ятками на площі Ринок), лазняр (доглядач міської лазні), пургант (прибирач сміття), ключники (на міських брамах), трубач (на ратушній вежі), кат. Також до «міських слуг» належали ціпаки (до 24) (пахолки, гайдуки, міська поліція), їм допомагали драби (до 50), яких наймали тимчасово. На передмістях представляли владу магістрату ландвійти. В їхньому розпорядженні були «старші вулиць» (присяжні десятники).

Отже, магдебурзьке право – це один з видів прав вільних міських общин у середньовіччі. За магдебурзького права малі міста отримували самоврядування і судову незалежність, право власності на землю (зазначену у грамоті), пільги ремісникам і торгівцям, право проводити ярмарки, а також звільнення від феодалських повинностей.

Магдебурзьке право надавалося передусім іноземцям – полякам і німцям, котрі підсилювали соціальний гніт національно-релігійним. Були міста (наприклад Львів, Кам'янець-Подільський), в яких існувало по три міських общини (польська, українська, вірменська) і кожна зі своїм

самоуправлінням. Необхідність для українського міського населення відстоювати свої соціально-економічні та національно-релігійні інтереси привела до активізації політичної боротьби і виникнення братств. У XIV – XVI ст. магдебурзьке право розповсюджувалось на всій Правобережній і частині Лівобережної України. Воно було знаряддям католизації та ополячення українців. Міста використовували форму магдебурзького права, а не його зміст, в них мало що було з німецького права, регламентувалось тільки система органів самоврядування. Але Магдебурзьке право відіграло прогресивну роль в економічному розвитку України.

Природні умови сприяли розвитку сільського господарства, промислів, внутрішньої та зовнішньої торгівлі. Високого рівня досягло ремесло. Письмові джерела фіксують 22 види ремісничих спеціальностей, археологічні розширюють їх перелік до 60. Прискореному розвитку ремесла сприяла політика князя Данила, який після заснування Холма став «прикликати приходній – німців і русів, іноплеменників і ляхів. Ішли вони день у день. І юнаки, і майстри усякі утікали [сюди] од татар – сидельники, і лучники, і сагайдачники, і ковалі заліза, і міді, і срібла. І настало поживлення, і наповнили вони дворами навколо города поле і села». Наприкінці XIV ст. у Львові працювали ремісники 23 професій, у Перемишлі, Львові з'явилися європейські форми організації ремісників – цехи.

Галицько-Волинська земля відіграла помітну роль у загальноєвропейській торговельній системі. Через неї пролягав значний відрізок одного з двох шляхів «з варяг у греки». Важливою водною артерією тривалий час був Дністер, а в самому Галичі знаходилась велика пристань. Також через Галич проходив шлях, який з'єднував Балтійське море з Чорним. Особливу роль у значимості цієї держави мало видобування і торгівля сіллю, яка з цих країв постачалась у різні землі, зокрема й до Києва. Цікаво, що обладки з сіллю провадили галицькі бояри, котрі також тримали в своїх руках внутрішню та зовнішню торгівлю. З Галицько-Волинської держави експортували продукцію сільського господарства, хутра, віск, хутрові вироби тощо. До нас із Русі привозили ремісничі вироби, зокрема художньо-ювелірні (хоча у самому Галичі була ювелірна майстерня), з півночі доставляли ліс, шкури, з півдня – шовк, дорогі тканини, прикраси, зброю, південні фрукти, вино.

Із заходу імпортували сукно, полотно, оселедець. Торгівля

зосереджувалася на основних гостинцях – Золотому, Соляному, Бурштиновому. Торгівля велася з Польщею, Литвою, Німецьким орденом, придунайськими містами, Візантією, Угорщиною, Чехією, Саксонією, Фландрією. Про її інтенсивність свідчать розгалужена система мостів, наявність кварталів італійських, німецьких і північноруських купців у містах князівства. Це свідчить, що економіка Галицько-Волинського князівства організаційно і технічно розвивалася на рівні з іншими сусідніми європейськими державами.

Держава мала власний офіційний Галицько-Волинський літопис – наукова назва останньої (третьої) частини Літопису руського за Іпатським списком (перша - «Повість минулих літ», друга – Київський літопис), який фіксує події між 1201 – 1292 рр. Над текстом послідовно працювали п'ять авторів, продовжуючи, частково доповнюючи або переробляючи попередній матеріал. Більше половини його складено у Холмі в середовищі Данила Романовича.

Автори літопису розглядали Галицько-Волинське князівство як повноправного спадкоємця Київської Русі. З приводу приниження Данила перед Батием літописець пише: «О, лихіша лиха честь татарская! Данило Романович, що був князем великим, володів із братом своїм Руською землею, Києвом, і Володимиром, і Галичем, і іншими краями, нині сидить на колінах і холопом себе називає!» Отже, в розумінні автора «Руська земля» – це Київ, Володимир, Галич, решта – інші краї. У такому значенні вжито цей вислів у наступному реченні: «Його ж отець був цесарем у Руській землі, який покорив Половецьку землю». Автор літопису часто вживає форми «руський», характеризуючи окремі галицько-волинські звичаї, використовує назву «Русь» також в значенні народу Галичини-Волині.

Багато істориків звертало увагу на відмінності в мові, літературному стилі Галицько-Волинського літопису і літописів Новгород, Володимиро-Суздальської землі, подібні до тих, що існують між сучасними українською і російською мовами. У Галицько-Волинському літописі, написаному давньоруською мовою, часто вживаються слова і вирази, властиві лише українській мові. Це свідчить про формування в ті часи української мови, проникнення її в офіційний документ, яким був літопис.

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА

У літописах та актах широко представлена дипломатична діяльність князів, які незмінно провадили активну зовнішню політику. Руське королівство мало тісні контакти з Римським апостольським престолом, Священною Римською та Візантійською (Роменською) імперіями, Польським та Угорським королівствами, Німецьким орденом, Австрією та іншими німецькими князівствами, половецькими ханами та Золотою Ордою, Великим князівством Литовським та руськими князями з інших земель. Шляхом дипломатичних переговорів або переписки вирішувалося питання як політичного (укладання миру або союзних угод, домовленості про династичні шлюби та ін.), так і економічного (надання привілеїв зарубіжним купцям) характеру.

Як бачимо, протягом другої половини XIII – першої половини XIV ст. головним стабілізуючим і організуючим фактором на українських землях була Галицько-Волинська держава. Фактично всі інші князівства, в тій чи іншій мірі перебували під впливом цієї держави. Турово-пінські князі, в першу чергу дубровицькі та степанські, стали волинськими васалами.

Ступінь залежності Галицько-Волинських земель від Орди залишається дискусійним. Данило Романович пробував повністю позбутися ординської опіки. Це втілювалося у прийнятті королівського титулу і готовності визнати зверхність папи в обмін на організацію хрестового походу. Це втілювалося в офіційній ідеології: «О, зліше зла честь татарська...» - написав волинський літописець, оцінюючи прийом у Батия свого князя, якого трактували значно краще ніж інших Рюриковичів, яким довелося їздити в Орду. Це втілювалося і у будівництві кам'яних укріплень та відвертому збройному виступі проти Куремси, до улусу якого належали Галицько-Волинські землі. Але ця політика мала тільки короточасний успіх. Залежність Галицько-Волинських земель від Орди відновив Бурундай. Після смерті Данила Галицького його старший син Лев зберіг за собою Перемишльське, Галицьке і Белзьке князівства. Молодші сини Шварн та Мстислав утримували відповідно Холмське та Луцьке князівства. Західну Волинь з Володимиром зберегли за собою Василько Романович та його син Володимир. Становище Шварна Даниловича підкріплювалося тим, що використовуючи родинні

зв'язки з литовським королем Міндовгом, він став співправителем його сина Войшелка, а потім навіть великим князем литовським. Смерть Войшелка, який загинув у суперечці з Левом Даниловичем, не дозволила використати перспективи цієї унії для боротьби проти Орди. Суперечності між галицько-волинськими князями вміло використовувалися Ордою і сприяли зміцненню залежності їх князівств від неї. Загострення взаємин золотоординських ханів з Ногаєм, який приєднав до себе за незнаних обставин улус Бурундая, привело до певного ослаблення цієї залежності. Лев Данилович з допомогою військ Ногая навіть розширював свої володіння в Закарпатті та Польщі. По смерті Шварна Лев приєднав Холмське князівство, а по смерті Володимира Васильовича його землі відійшли до Мстислава Даниловича. Біля 1299 – 1300 рр. всі князівства опинилися в одних руках і Юрій Львович міг титулуватися «королем Русі і князем Володимирським». Прийняття цього титулу і організація окремої Галицької митрополії, на яке пішла, неохоча до подібних заходів, константинопольська патріархія (митрополит київський перебував у Володимирі під ординським контролем), свідчать на користь версії про звільнення від ординської залежності.

У грамоті від 9 серпня 1316 р. Андрій та Лев Юрійовичі обіцяли Тевтонському Ордену захист від ординців. За свідченням польського короля Владислава Локетка (лист до папи Іоана XXII від 21 травня 1323 р.) війська цих князів були нездоланим захистом проти ординців. Можливо тому вони не змогли допомогти руху закарпатських феодалів у їх підтримку і поборотися за Угорську спадщину. У світлі цих фактів мотивованим виглядає припущення про загибель обох князів у боротьбі з Ордою.

Компроміс, який привів до влади Болеслава Тройденовича, тобто не дозволив опанувати ці землі литовському чи польському претендентові, був укладений за участі хана Узбека. Допоміг Узбек і Дмитрові Детькові та Любартові Гедиміновичу у 1340 р. Тобто ординська політика у 1323 – 1340 рр. опиралася на недопущення тіснішого альянсу Галицько-Волинської землі з котримсь з сусідів. Але ординські впливи тут тривали не довше смерті Узбека (1342 р.) і початку боротьби за владу у самій Орді.

Передчасна загибель Юрія-Болеслава II у 1340 р. привела до довгої боротьби за Галицьку спадщину, у якій взяли участь, крім місцевих сил, Угорщина та Польща. Волинське боярство визнало

князем Любарта-Дмитра Гедиміновича, якому до своєї смерті (1384 р.) вдалося утримати фактичну незалежність Волинської землі. У 1340, 1352, 1366, 1370 – 1371, 1372, 1376 – 1377 рр. цей князь вів із перемінним успіхом війни за відновлення Галицько-Волинської держави. Залучаючи на допомогу литовських і руських князів, Любарт-Дмитро змушений був запровадити практику роздавання ленів. Так були відроджені старі (Холмське, Дорогичинське, Берестейське, Белзьке і Тербовельське) та з'явилися нові (Острозьке, Подільське, можливо Боброцьке) удільні князівства. У 1370 р. угорський король Людовик Анжуйський, який успадкував Польщу, активізував анексію Галицького королівства. У 1372 р. він передав його польському князеві Владиславові (1372 – 1387 рр., з перервами), який був внуком дочки белзького князя Гремислави Всеволодівни і (як праправнук Романа Мстиславича) з повним правом титулувався «господарем руської землі, вічним дідичем і самодержцем», карбуючи власні гроші.

Куремса відразу зіткнувся з намаганням Галицько-Волинської держави позбутися ординської опіки. У 1254 р. він безуспішно пробував здобути Кременець. Зимою 1254 – 1255 рр. були здобуті Меджибіж та Болохів. У 1256 р. вся Болохівська земля була спустошена під час карального походу галицько-волинських військ. У відповідь Куремса у 1257 р. виступив проти галицько-волинського короля. Цей похід закінчився безрезультатно. Хан Золотої Орди Берке, невдоволений успіхами Данила Романовича, змістив Куремсу і передав улус темникові Бурундаю, який у 1258 р. прийшов з «безліччю полків татарських». У 1259 р. Бурундай пройшов через волинські і галицькі землі, змусивши зруйнувати укріплення Крем'янця, Данилова, Стіжка, Львова, Луцька і Володимира. Наступні походи Бурундая (у 1259 р. до Любліна, у 1262 р. на Литву) свідчать про те, що залежність Галицько-Волинської держави від Орди була відновлена.

Найбільших успіхів досягнув Ногай. Він був Чингізидом (його батько Татар був сином Бувала, сьомого сина Джучі, батька Бату і старшого з синів Чингіз-хана). Після успішного походу на Константинополь у 1264 р. Ногай отримав ще й кримський улус. Ставка його знаходилася на Дунаї в районі м. Ісакчі. Залежність від Ногая признали болгарські Тирновське царство, Видинське і Бранічевське князівства, а з 1292 р. і король Сербії. Десь до початку 1270-х рр. Ногай підпорядкував собі все Правобережжя

України. Фактично улус Ногая тільки номінальне входив у Золоту Орду. Цими протиріччями в стані Чингізидів спішили скористатися галицькі князі. Лев Данилович став данником Ногая (не пізніше 1280 р.) і використовував допомогу ординців у своїх виправах у Польщу, Угорщину та Литву. Облогу Львова ханом Телебугою у 1287 р. можна розглядати як реакцію Орди на таке зближення Ногая з галицькими князями. Можливо їх контингенти були в числі військ Ногая у вирішальній битві з ханом Токтою, яка відбулася 15 вересня 1300 р. десь у низов'ї Південного Бугу чи Дністра у місцевості Куканлик. У цій битві Ногай загинув. Його улус було передано молодшому братові Токти – Сарай-Бука, причому Крим було передано іншому Чингізиду. Після загибелі Сарай-Буки боротьбу за цей улус повели син Ногая Джеки та син Джеки – Кара-Кішек.

Ця усобиця привела до втрати ординцями своїх позицій в ряді західних районів. Северинський Банат у 1307 р. відійшов до Угорщини. На якийсь час Галицько-Волинська держава позбулася ординської опіки, яку знову відновив хан Узбек (1312 – 1342 рр.). Близько 1324 р. з'явилося князівство Валахія, а у 1359 р. князівство Молдова, основна територія якого розміщалася у межиріччі Пруту і Дністра. У 1362 р., коли Ольгерд Гедимінович зустрівся з ординцями на Синіх Водах (р. Синюха, притока Південного Бугу), йому протистояли війська трьох «царевичів»: Хаджибея, Кутлу-Буки і Дмитрія. Хаджибей був ханом Подільського улусу, якому належало Правобережжя Дніпра до Дністра, чиїм іменем було названо фортецю, яка стояла на місці теперішньої Одеси. Кутлу-Бука був сином Туглук-Тімура, хана Кримського улусу в часи Узбека, який успадкував цей улус і прийшов на допомогу Хаджибею. Дмитро Федорович, напевно, був князем Малого Поділля, нащадком болохівських князів, васалом Хаджибея. Історики вважають Дмитра ханом Ямболукської орди.

Галицько-Волинське князівство проводило активну зовнішню політику у Східній і Центральній Європі. Його головними ворогами були Польща, Угорщина та половці, а з середини XIII століття – також Золота Орда і Литва. Для протидії агресивним сусідам Галицько-Волинське князівство неодноразово укладало союзи із католицьким Римом і Тевтонським Орденом.

У зовнішньополітичних справах правителів Галицько-Волинської держави переважав західний вектор. Це було

зумовлено:

- зміною геополітичної ситуації. Після захоплення у 1204 р. Константинополя хрестоносцями на завойованій ними частині Візантії постала Латинська імперія. В південно-західній частині Малої Азії існувала Нікейська імперія, що спиралась на православні традиції Візантії. Між цими утвореннями точилась запекла збройна боротьба. Упродовж XIII ст. у Центрально-Східній Європі православні патріархи та Папа Римський вели переговори про унію церков, Нікейська імперія та німецький імператор Фрідріх – про спільну протидію Риму, Нікейська імперія мала перемовини із Золотою Ордою, Святий престол – із Золотоординською ставкою. Усе це змушувало тримати руку на пульсі подій, адже в разі укладання будь-якого союзу українські землі ставали ареною зіткнення ворогуючих коаліцій;

- необхідністю мати зносини з державами, які були охристиянені за західним (римським) обрядом, а також прозахідною орієнтацією князів. Роман Мстиславович, Данило та Василько Романовичі виховувалися у Польщі й Угорщині, мали там династичні зв'язки, були добре обізнані з європейською політичною практикою. Тому упередженості, страху перед Заходом вони не мали. Це фіксує і літопис: князі неодноразово наголошували, що «там теж християне»;

- постійними нападами на державу зі сходу Золотої Орди і сподіваннями утворити антитатарську коаліцію;

- тиском із заходу (угорці, Німецький орден), що в разі порозуміння між Папою Римським і монгольськими ханами в 1250 р., 1252 р. призвело б до усунення Галицько-Волинської держави з міжнародної політики. Тому доводилося шукати спільників, маневрувати;

- збереженням у свідомості політиків, деяких ієрархів православної і католицької церков сподівань на відновлення єдності. Мало значення і те, що окремі слов'янські народи (болгари, серби) після 1204 р. погодились на унію. Литовський князь Міндовг у 1252 р. (або 1253) був коронований Папою, у Литві засновано католицьке єпископство, але союз із Римом не виправдав надій литовського князя, і 1261 р. він зрікся християнства;

- участю Данила Романовича у боротьбі за австрійську спадщину в 1248 – 1253 рр. у складі угорсько-польсько-руської коаліції, щоб посадити на австрійський престол свого сина Романа.

Усі ці причини зумовлювали зміну міжнародно-правового та військово-політичного статусу держави, розширення династичних зв'язків, що концентровано постало у проблемі коронації Данила Романовича, унії православної та католицької церков.

Загальнополітичне становище Галицько-Волинської держави не виключало можливості союзу з Римом. З огляду на те що релігія домінувала у свідомості середньовічної людини, Данило Галицький приділяв багато уваги церковним справам. Переговори Данила і Василька Романовичів з папським послом Плато Карпіні у 1245 р. започаткували листування між Римською курією та українськими князями, яке тривало в 1246 – 1247 рр. Ініціатива виходила з Рима. Данило після перебування в Орді планував організацію боротьби з татарами й, очевидно, погоджувався на унію. Однак Папа Римський повинен був сприяти поверненню земель, загарбаних поляками та угорцями, гарантувати збереження обрядів грецької церкви. У 1247 р. Данило навіть відрядив посольство на чолі з ігуменом одного з монастирів до Рима.

У буллах від 1247 р. Папа Римський підтвердив права українських князів на певні території; дав згоду на збереження грецького обряду і православної літургії; князі та їх сім'ї, володіння, рухоме і нерухоме майно було взято під його захист; пруському архієпископу надано право призначати єпископів на Русі.

Данило відчував, що Папа Римський дотримується подвійної політики і не поспішає з організацією хрестового походу проти татар. Очевидно, тому відносини між Галицько-Волинською державою і Римом ускладнились. Однак наприкінці 1253 р. Данило прийняв королівську корону в Дорогочині від папського легата. Літописець, висвітлюючи цю подію, зазначив: прийняв «вінець од бога, од церкви Святих апостолів, від престолу святого Петра, і від отця свого, папи Інокентія, і від усіх єпископів своїх». Згадування останніх мало акцентувати, що коронація була справою не лише папської курії, а й Русі. Данило Романович намагався зберегти максимальну незалежність від зовнішніх впливів, забезпечити свободу дій на зовнішньополітичній арені, не допустити папського втручання у внутрішні справи держави. Можливо, він наштотхнувся на опір частини духовенства, яке не поділяло його курс на унію. Наприкінці 50-х років XIII ст. Папа Римський погрожував

Данилові церковним прокляттям і «світською зброєю» за відмову дотримуватись католицької віри.

І все-таки Данило збирався скористатися допомогою Заходу у боротьбі з татарами, підняти престиж Галицько-Волинської держави в очах Європи і зберегти свою владу. Тому цілком ймовірно, що він мав намір прийняти рішення про можливість унії між православною і католицькою церквами. Подвійна гра Рима щодо Галицько-Волинської держави призвела до зриву планів унії.

Коронування суттєво підвищило статус Данила Романовича серед інших монархів Центрально-Східної Європи, особливо з огляду на русько-угорські конфлікти і претензії угорської династії на українські землі. У 1253 р. королем став представник руської династії, та й проголошений він був королем Русі, що було щаблем вище в територіальному відношенні та з точки зору визнання могутності володаря порівняно з титулом короля Галичини і Володимирі. Відтоді галицько-волинські володарі отримали змогу виявляти власну ініціативу у зовнішній політиці в західному напрямі, зокрема в Закарпатті і Люблінщині.

ДИНАСТИЧНІ ВІДНОСИНИ: СПАДКОВЕ ПРАВО І ШЛЮБНА ПОЛІТИКА

Закріплення спадкового князівського права, близького до практики сусідніх країн, відбувалося принаймні у західних землях, перш за все у Галицько-Волинській державі. Як приклад можна взяти аналіз ситуації, яка склалася після вигаснення другої галицької династії.

Друга галицька династія обірвалася в 1323 р., коли померли чи загинули Андрій та Лев Юрійовичі, не залишивши спадкоємців. Ми вже згадували про підстави і претензії Любарта-Дмитра Гедиміновича, який «по кужелю», тобто по жіночій лінії мав найбільше прав як зять Лева Юрієвича. Останній прямий нащадок Романовичів острозький князь Данило Василькович походив з гілки, яка втратила право на успадкування найстаршого престолу зі смертю Романа Даниловича, який помер за життя батька. Він міг претендувати тільки як близький родич, тобто після претендентів «по кужелю», яких було багато.

Польському королеві Владиславу Локетку Юрійовичі доводилися племінниками. Вони були правнуками і угорського

короля Бели IV. Тобто і польський і угорський королі були претендентами також як близькі родичі. Але, на відміну від князя Данила Острозького, обидва мали достатньо ресурсів, щоб поборотися за таку спадщину. Однак з огляду на достатню кількість претендентів «по кужелю» і вони не зробили цього.

Свої претензії на Галицьку спадщину заявили навіть глоговські князі Генріх II та Ян. Оскільки їх претензії визнав папа, то вони мусли бути вагомими. Глоговські князі були пов'язані ще з першою галицькою династією як правнучаті племінники Ярослава Осмомисла. Їх дід Конрад I був одружений з Саломеєю, дочкою Владислава Одоноча, чиєю матір'ю була Вишеслава, дочка Ярослава Осмомисла. Але це була надто далека спорідненість. Сестра глоговських князів Агнеса була видана за баварського герцога Отто III, який претендував на угорську корону і був свого часу союзником короля Юрія Львовича. Цей союз міг бути скріплений шлюбом.

Вагомими, з огляду права, були претензії добжинського князя Владислава Земовитовича, сина молодшого брата Владислава Локетка і Анастасії, дочки Лева Даниловича. І польський король спочатку підтримував племінника. Такими ж вагомими були і претензії Болеслава Тройденевича, сина удільного мазовецького (сохачевсько-черського) князя Тройдена і Марії, дочки короля Юрія Львовича.

Внаслідок компромісу Польщі, Угорщини і мазовецьких князів з одної сторони та Литви, підтриманої ханом Узбеком, з другої сторони, галицько-волинським князем став Болеслав-Юрій Тройденевич. Вирішальною тут, схоже, виявилася позиція Орди, яка на той час переживала період найбільшого піднесення. З трьох кандидатів, які мали найпевніші права на успадкування галицького престолу (Любарта Гедиміновича, Владислава Земовитовича і Болеслава Тройденевича) Орда віддала перевагу синові мазовецького князя, як тісно не зв'язаного з сильними сусідами. Мазовія тоді ще намагалася проводити власну політику і не залежала повністю від польського короля. Узбек обрав найбільш нейтральний з можливих варіантів.

Однак право литовського кандидата було вагомим. Його дружина була прямою спадкоємницею престолу, тоді як інші претенденти були претендентами через одно і більше поколінь. Тому потрібне було порозуміння з Литвою, яка в даному питанні погоджувалася на компроміс. Однією з можливих причин був і юний вік Любарта, на що дослідники не звернули уваги. На час

одруження з волинською княжною йому було не більше 11 – 12 років, тобто менше ніж всім іншим претендентам. Отже він сам не міг відстояти свої права, а Литва ще не була готовою до серйозної війни за Галицьку спадщину і тому погодилася на компроміс. Його було скріплене у 1325 р. шлюбом Альдони-Анни Гедимінівни з спадкоємцем Локетка – Казимиром, а у 1331 р. шлюбом Болеслава-Юрія з Офкою-Євфимією Гедимінівною.

За Любартом Гедиміновичем залишили східну частину Луцького князівства з Любаром. Немає ніяких доказів участі у Вишеградських зустрічах 1335 р. і 1339 р., де було закладено основи польсько-угорської унії, Болеслава-Юрія або його посла. Перш за все сам Казимир III ніде не посилався на цю угоду, яка нібито зробила його легітимним спадкоємцем галицько-волинського престолу. У 1334 р. Болеслав-Юрій підтвердив союз з Орденом, антипольська спрямованість якого очевидна. У 1337 р. він разом з ординцями напав на Люблінську землю і тримав Люблін в облозі 12 днів. І тільки після загибелі ординського воєначальника облога була знята. І сама смерть Болеслава-Юрія у 1340 р. могла бути пов'язана з Вишеградською угодою 1339 р. Версія отруєння князя за його прихильність до католицького обряду і іноземців не переконлива. Німецький патриціат в містах був з часів Данила і Лева. Дружина Лева залишалася католичкою, а дочка стала черницею в монастирі кларисок. Крім того польський король виявився добре підготованим до загибелі Юрія і на першу звістку зумів зібрати військо та оволодіти Львовом. Не можна не враховувати і того фактору, що смерть Юрія-Болеслава була найбільше вигідна саме йому.

По смерті Юрія волинська еліта визнала князем Любарта-Дмитра Гедиміновича. Його призначення галицьким боярством також засвідчено відомим написом на дзвоні собору св. Юрія з 1341 р. Узбек надав необхідну допомогу. Отже і Орда розглядала Любарта-Дмитра як першого легітимного спадкоємця, що могло бути зафіксованим в угоді 1331 р. між Юрієм-Болеславом та Гедиміном.

Після невдалих спроб з допомогою окремих груп бояр здобути Галицьку землю по частинах, у 1350 р. польський король признав право Угорщини на неї. Родинні зв'язки Арпадів, спадкоємцями яких виступала Анжуйська династія, з другою галицькою династією були ближчими від родинних зв'язків Казимира III з цією династією. Син Карла Роберта – Людовик «по кужелю» також мав права на Галицьку спадщину. Ці права

були більшими за права Казимира III, але не були легітимними при житті Любарта. Повторилася історія угоди в Спіші. Обидва претенденти з огляду на непевність власних аргументів, погодилися виступати разом. Карл Роберт рівночасно був і спадкоємцем Казимира III, сестра якого Єлизавета була його матір'ю. Це штовхало його до анексії Галицького королівства. І тут угорський король підшукав більш вагомні аргументи. Серед його найближчих соратників був опольський князь Владислав, внук дочки белзького князя Гремислави Всеволодівни. Тому саме йому було передано в лен зайняті землі Галицького королівства. І він поспішив прийняти титул «господаря Руської землі, вічного діди́ча і самодержця» та почав карбувати власні гроші. Любарт не міг визнати цього титулу, що і привело до відновлення війни. Умови для початку війни були не вигідними, але волинський князь мусив реагувати на такі дії.

По смерті Людовіка Анжуйського польсько-угорська унія розпалась. Молодша дочка Людовіка – Ядвіга, коронована польською королевою, була видана за великого князя Литви Ягайла. Польсько-литовська унія вирішила на користь Польщі долю Галицької спадщини. Угорська сторона не погоджувалася з включенням Галицької землі до складу Польщі. Остання теж майже до 1434 р. розглядала Галицьку землю як окреме королівство, з'єднане з Польщею персональною унією. До проблеми Галицького спадку угорська сторона поверталась в угодах з Польщею 1412, 1415, 1423 рр., спираючись на свої права, визнані польською стороною. Угорщина зберегла тільки титул королів «Галіції і Лодомерії». Цей титул перейшов у спадщину до Австрії і був одним з аргументів претензій останньої на Галичину при розділі Польщі у 1772 р.

З межі XIII – XIV ст. литовські князі все частіше одружувалися з Рюриківнами, що було скріпленням відповідних союзних угод. Сам великий князь литовський Гедимін двічі одружувався з Рюриківнами: Ольга була матір'ю Ольгерда та Кейстута, а Єва – Коріата та Любарта. Обидві, напевно, були з полоцької династії, що полегшило Гедиміну закріплення за Литвою Полоцької землі.

Напівлегендарний Гінвіл-Борис Мінгайлович міг ще наприкінці 1230-х рр. стати полоцьким князем через угоду з місцевим боярством, скріплену шлюбом із спадкоємницею Брячислава Васильковича. Після нього тут могли княжити його нащадки Рогволод-Василь та Гліб. Ці князі могли загинути в

період репресій короля Міндовга. Близько 1262 р. у Полоцьку уже княжив Товтивіл Довспрункович, син якого був хрещений як Костянтин і одружився з дочкою великого володимирського князя Олександра Невського – Євдокією. Її мати Парасковія була дочкою Брючислава Васильковича. У такий спосіб нова династія в очах місцевого населення закріплювала свої права.

Згідно документа папи Климента V від 19 червня 1310 р. хрестоносці змусили князя Костянтина Товтивіловича, який не мав спадкоємців, заповісти своє князівство ризькому єпископу. Подібним методом хрестоносці підпорядкували собі латиські князівства. На цей раз їх чекала невдача. Полочани звернулись по допомогу до великого князя литовського Вітеня і з його військом прогнали лицарів ризького єпископа. У 1326 р. у Полоцьку вже княжив Воїн, можливо брат Гедиміна або ж нащадок Гінвіла-Бориса.

У кінці 1330-х Наримунт-Гліб Гедимінович утвердився в Пінську. Чи володів він Туровом невідомо. Джерело його інформації незнане, перші мангупські князі відомі тільки з кінця XIV ст., зв'язки Гедиміновичів з Чингізідами невідомі, на початку XIV ст. в таких зв'язках не було потреби. Залишається сподіватись, що це данина літературній моді називати наші землі Тавро-Скіфією. Немає ніяких натяків в джерелах про завоювання Турівської землі Гедиміном. Аналіз фрагментів Холмського помянника дозволяє стверджувати, що Наримунт наприкінці 1330-х рр. одружився з Анною Острозькою, вдовою останнього з пінських Рюриковичів. Принаймні Патрикій Наримунтович був сином цієї княгині.

Ольгерд Гедимінович був одружений тричі: з незнаною з імені литвинкою, шлюб з якою відбувся перед 1327 р.; з вітебською княжною Анною, яка вийшла за нього у 1339 р. і померла до 1350 р., та з тверською княжною Уляною, шлюб з якою відбувся у 1350/1351 р. Для нас найбільш цікавий другий шлюб, який забезпечив Ольгердові успадкування Вітебського князівства. Дружину Ольгерда звали Марія і вона була дочкою князя Ярослава Васильовича, який помер у 1320 р. У 1301 р. вітебським князем був Михайло Костянтинович, син Костянтина Товтивіловича. Цей князь помер до 1310 р., бо інакше в документі його батька було би відзначено, що спадкоємець він. Але до угоди Гедиміна з Орденом та Ригою, 1 листопада 1338 р. долучився якийсь «король» з містом Вітебськом. Ним міг бути князь Ярослав Васильович, племінник Михайла, через шлюб з

донькою якого Ольгерд Гедимінович успадкував вітебський стіл. Крім того Рюриковичі у Полоцькій землі не вигасли повністю, а збереїлися на другорядних престолах як васали Гедиміновичів. У 1326 р. згадується, приміром, мінський князь Василь. Були і лукомські князі. Після вигаснення нащадків Товтивіла вітебське віче могло запросити відприска старої династії, який поспішив закріпити своє становище шлюбом дочки з Ольгердом Гедиміновичем. Причому в кожному випадку новий князь, напевно, заключав угоду з місцевою елітою. Однією з головних умов цієї угоди було збереження релігійної стабільності. Не випадково ж по смерті вітебської князівни Ольгерд передав князівство наступній дружині княгині Ульяні, яка залишалася православною.

Право успадкування князівського престолу через одруження із спадкоємицею було, очевидно, першим в числі казусів права успадкування «по кужелю». Саме через це з його допомогою Гедиміновичі закріплювали своє становище в українських та білоруських князівствах. В політиці московських князів стосовно Великого князівства Рязанського також можна помітити ці тенденції.

У XIII ст. спроба припинити розпад дрібних уділів привела до поділу князівств на частки. Тобто уділ не ділився у політичному плані, а тільки у фіскальному. Різні доходи, розділені за жеребом, збиралися окремо на кожного князя і його дружину. Політикою, обороною і військом князі керували спільно. Першими це спробували рязанські князі, що привело до трагедії в Ісадаху 1217 р. Але ця практика не могла істотно нічого змінити. За володіння частками точилася така сама боротьба і всередині таких уділів збереглися такі ж самі принципи успадкування. У XIV – XV ст., коли роздроблення окремих князівств дійшло до абсурду (були князівства, які склалися з 2 – 3 сіл, на які претендували 5 – 6 спадкоємців) поділ князівств на частки став останньою спробою зберегти за князями статус володарів.

Тільки московські князі у XIV ст. почали переходити до прямого успадкування від батька до сина, минаючи молодших братів, що вдалося остаточно закріпити з кінця XV ст., причому довелося вдаватись до терору стосовно своїх родичів. Василь Косий чи Дмитро Шемяка не були порушниками традиційного права. Це право порушив Василь Темний, їх батько Юрій Дмитрович згідно права чи традиції успадкування, прийнятої у

Рюриковичів, мав успадкувати московський престол. Навіть у XVI ст. у Московській державі спостерігалися рецидиви старої практики, коли боярство було готове присягнути Володимирі Старицькому, а не синові Івана Грозного. Московська династія запровадила, як ми вже згадували вище, і силою утвердила ще один принцип успадкування – переходу до великих князів тих уділів, де не залишалося спадкоємців по прямій лінії «по мечу», нехтуючи правами інших спадкоємців.

У багатьох землях і князівствах роздроблення уділів на більш дрібні при збереженні традиційного права успадкування привело до остаточного розпаду князівств на володіння, які були частками одного населеного пункту, часто навіть села. Особливо це було в уділах Стародубського, Ростовських і Верхівських князівств у Чернігівській землі. Такі володіння самі сходили з політичної арени, автоматично перетворюючись у вотчини спадкоємців своїх князів, які шукали щастя на службі у сусідніх володарів, часто продовжуючи зберігати у зверненнях до своїх нечисленних підданих традиційну титулатуру, що знайшло свій відбиток у грамотах і актах, які збереглися.

Гедиміновичі, у тих князівствах, де вони прийшли на зміну Рюриковичів, дотримувалися прийнятої практики успадкування. Схоже, що іншої практики литовські князі не мали. У самому ж Великому князівстві Литовському, принаймні від смерті Гедиміна порядок зайняття великокнязівського престолу постійно порушувався. Гедимін залишив своїм наступником Євнута, хоча живим був старший за нього Наримунт-Гліб. Хоча він княжив у Турівській землі, яка ще не була інкорпорована Литвою, законних підстав позбавляти його спадщини не було. Можливо, що Гедимін, який повернувся до язичества, не хотів мати наступником християнина і скористався якимись давніми традиціями князя-язичника (з часів коли утримувалися гареми) призначати свого наступника. З волею батька (може тому, що вона порушувала усталене право) не порахувалися Ольгерд і Кейстут, які змістили Євнута. Кейстут при житті Ольгерда займав практично рівне йому місце. По смерті Ольгерда, як за правом, так і за фактичним станом речей, він мав успадкувати престол. Ягайло Ольгердович, старшими за якого були Вінгольт-Андрій, Бутав-Дмитро, Володимир і Федір, захопив владу. Всі вони володіли князівствами за межами Литви. Але навряд чи це мало значення, бо жоден з старших братів не визнавав цього акту. Федір навіть принципово присягнув угорському королеві,

підкреслюючи, що у нього більше прав на литовський престол ніж у Ягайла. Наступним великим князем став Вітовт Кейстутович, хоча Ольгердовичі мали більше прав. Зокрема Скіргайло-Іван, якому за уступку передали престижне Київське князівство. Можна сказати, що Вітовт силою добився того, що було силою відібране у його батька. По його смерті з двох Ольгердовичів старшим був Лугвеній-Семен. Але на той час традиційним став принцип обрання великого князя станами. Згідно Горodelьської унії 1413 р. в такому обранні мала брати участь і польська сторона. Саме це і закидували поляки Свидригайлові Ольгердовичу, доказуючи нелегітимність його обрання. Зрештою таке «обрання» при польській підтримці забезпечило перевагу Зигмунта Кейстутовича. Казимир Ягелончик та його син Олександр були «обрані» станами. З часів Олександра Казимировича великими князями стали польські королі.

Любарт-Дмитро Гедимінович (а пізніше Свидригайло Ольгердович) в умовах боротьби проти Польщі і Угорщини змушені були вдаватися до практики роздачі уділів на землях домену сюзерена. Нові власники уділів поводитися як спадкові удільні князі. Тільки після Кревської унії великі литовські князі почали практикувати заміну уділів, вигнання князів з їх земель, передачу цих земель іншим гілкам та династіям. Це привело до змін в успадкуванні престолів. Почала втілюватися практика «затвердження» спадкоємців на престолах їх батьків, що означало складання васальної присяги взамін на отримання феода з рук сюзерена. Поспішили прийняти таку практику і московські князі. Таке «пожалування» феода з ласки сюзерена відоме добре в західноєвропейських землях. Для князів-володарів вона означала першу фазу обмеження їх прав. У такий спосіб Олельковичі втратили Київське князівство. До подібних заходів вдавалися дуже рідко. Традиція відігривала велике значення і з цим мусили рахуватися.

Московська династія, прийнявши ординську традицію успадкування і проводячи її ординськими методами, зуміла об'єднати російські землі навколо себе. У більшості інших земель дотримання традиційної практики успадкування привело до повного роздроблення і втрати суверенітету.

Монгольське завоювання змінило багато у шлюбній політиці Рюриковичів, перш за все стосовно контактів з іншими династіями. Тільки у тих землях, де ординський вплив не був

таким великим, такі контакти продовжувалися. Не тільки володарі Галицько-Волинської держави, але й удільні князі з допомогою сусідів вирішували свої проблеми. Белзька княжна Анастасія Олександрівна була видана за Болеслава I Мазовецького. Анастасія Львівна була дружиною добжинського князя Земовита, другою дружиною холмського князя Юрія Львовича була Євфимія, дочка киявського князя Казимира. За сохачевського і черського князя Тройдена була видана Марія Юрїївна. Завдяки цим численним зв'язкам різні гілки П'ястів виступили претендентами на Галицьку спадщину.

Продовжуючи боротися за Галицьку землю король Бела IV видав дочку Анну за нового претендента на галицький престол чернігівського князя Ростислава Михайловича. Після поразки претендента під Ярославом у 1245 р. король відійшов від політики конфронтації з Романовичами. Відновлення союзу було скріплено шлюбом Льва Даниловича з дочкою Бели IV – Констанцією. За умовами цього миру Ростислав був переведений подалі від галицьких границь у Мачву. Всі династичні пов'язання його нащадків з чеською і болгарською династіями відбивають вже інтереси угорської політики. Як родич Арпадовичів і Лев Данилович встрявав в угорські справи в часи Ласло IV. На Закарпатті він отримав жупу Берег, звідки здійснював походи в жупи Унг та Мараморош. Після вигаснення нащадків Арпада закарпатські феодалі висували Юрія Львовича та його сина претендентами на угорську корону. Брак джерел не дозволяє сказати чому їх ініціатива не отримала підтримки. Переміг Карп Роберт – внук Марії, старшої сестри Констанції, та правнук Бели IV, принц з неаполітанської гілки Анжуйської династії.

Правителі Галицько-Волинської держави в повній мірі оцінили піднесення Литовської держави. З племінницею Міндовга одружився Данило Романович, дочку Міндовга взяв його син – Шварн Данилович. Князь Войшелк Міндовгович уступив своякові Шварнові Даниловичу литовський престол (1264 – 1269 рр.). Невдала спроба Льва Даниловича продовжити литовсько-галицьку унію привела до загибелі Войшелка і довгого періоду литовсько-волинської конфронтації, який скінчився аж із шлюбом Любарта-Дмитра Гедиміновича з дочкою Лева Юрїївича. Після того як вигасла династія Романовичів, Любарт-Дмитро Гедимінович аж до самої смерті у 1384 р. боровся за реставрацію Галицько-Волинської держави. Цікаво, що вихід з складної ситуації він шукав у старих зв'язках попередньої

династії. Другою його дружиною була Ольга-Агафія Костянтинівна з борисо-глібської гілки Ростовських Мономаховичів. Трохи пізніше його стопами пішов і Свидригайло Ольгердович, опинившись на Волині в подібній ситуації. Його другою дружиною стала Анна Іванівна з Тверських Мономаховичів.

Подальша політика Романовичів була спрямована на звільнення від монгольської зверхності. Данило Романович наполегливо шукав угод з тими силами, які могли виступити союзниками проти монголів. Ці угоди були скріплені шлюбами Данилівни з Андрієм Ярославичем, братом Олександра Невського, у 1251 р. та Ольги Васильківни з чернігівським князем Андрієм Всеволодовичем у 1261 р. Шлюб Юрія Львовича з дочкою тверського князя Ярослава Олександровича у 1282 р. був останнім акордом цієї політики. Заплутані відомості про родинні зв'язки останніх Романовичів з Ольговичами, напевно, відбивають реальну ситуацію. В умовах першої половини XIV ст. їх союз був природним і вигідним для обох.

Після монгольської навали посилювався подальший процес роздроблення чернігівсько-сіверських земель. І хоч пізніше Ольговичі запанували в Київській та Переяславській землях, подальніше їх роздроблення, рівно як і активність литовських Гедиміновичів, московських Мономаховичів, і сусідство з монгольським степом, привели до поступової втрати Ольговичами своїх уділів. В цих умовах природним став союз Ольговичів з рязанськими князями, які знаходились в подібному становищі, та другою галицькою династією до повного вигаснення останньої. Твердо можна говорити про шлюб Олени Романівни з Володимиром Васильковичем у 1263 р. та шлюб Андрія Всеволодовича з Ольгою Васильківною у 1261 р. Можна припускати і родинні зв'язки волинського князя Льва Юрійовича з брянськими Ольговичами та зв'язки Ольговичів з болохівськими князями. Без сумнівів в цей період міцніли зв'язки і між різними гілками Ольговичів, започатковані шлюбом Давида Ольговича з дочкою Ігоря Святославича у 1190 р. У XIV – XV ст., напевно, були спроби знайти союзників серед тверських князів, започатковані шлюбом дочки таруського князя Ксенії Юрівни з Ярославом Ярославичем ще у 1265 р.

У землях, що знаходилися під безпосередньою зверхністю Орди межі шлюбної політики звузилися до зв'язків з ближчими сусідами.

Практика скріплення політичних угод шлюбами перейшла і у пізніші часи, коли Рюриковичі розпались на ряд окремих родин. Тільки політичні угоди князів, які втратили свої удільні права, замінились майновими угодами. Крім того в умовах місництва, для князів, які перебували на російській службі, велике значення мало службове положення при дворі. Княжі роди тепер скріпляли угоди одного з другим в пошуках способів просування по драбині чинів і збільшення земельних володінь, як колись скріпляли угоди від яких залежало майбутнє їх князівств. Державно-династичні інтереси змінились сімейно-династичними. До другої половини XVI ст. княжі родини (як Рюриковичі так і Гедиміновичі) укладали шлюби тільки з титулованими особами за рідкими виключеннями стосовно старого московського та литовського боярства.

Як і раніше князі визнавали статус візантійського імператора як глави християнського світу і пишались зв'язками з імператорським домом, за чим вже нічого реального не стояло. Ця традиція зберігалася і в кінці XV ст., коли московський князь Іван III Васильович одружився з Софією (Зоєю) Палеолог з роду останніх імператорів неіснуючої вже Візантії. Шлюб цей був організований Папою. В Римі сподівалися з його допомогою реалізувати положення Флорентійської унії, а у Москві ще пам'ятали давні традиції, оперували легендою про коронацію Володимира Мономаха царською короною нібито присланою з Константинополя, і вже відчували себе Третім Римом. Був спішно замінений герб і, замість давнього покровителя Суздальських Мономаховичів – св. Михайла, з'явився візантійський імператорський двоглавий орел, який до нині залишається основним компонентом гербу Росії. Але Палеологи так і не передали новим родичам прав на імператорський титул, віддавши перевагу життю на Заході. За шлюб з родичкою Софії – Марією Палеолог поплатився представник молодшої гілки московської династії – князь Василь Михайлович Удатний.

Монголи, зробивши більшість земель Київської Русі своїми данниками, вміло підігрівали запал міжусобної боротьби і почасти використовували збройні сили підвладних земель для нових завоювань, наприклад земель аланів. Здавалось не могло бути і мови про використання монголо-татарських сил для участі у війнах в інтересах Рюриковичів. Але московські князі швидко навчились використовувати ординське військо супроти своїх противників під виглядом приборкання антиординських

виступів. Також і галицький князь Лев Данилович з допомогою монголів розширював кордони власної держави, залучаючи до цих походів навіть своїх противників, які йшли в похід примушені ординцями. Всі шлюби з ординками не були результатами дипломатії Рюриковичів. Ініціаторами цих шлюбів часто були самі Чингізиди. Ці шлюби піднімали престиж князів, але помітного впливу на політику не залишили. Не випадково літописи не зберегли імен ординок.

Активність перших поколінь Гедиміновичів була надзвичайною. Із 99 відомих шлюбів 85 (або 86 %) було укладено з особами, які належали до інших династій. Серед цих зв'язків головне місце займали шлюби Гедиміновичів з Рюриковичами. У XIV – XV ст. вони були досить інтенсивними. Ці пов'язання полегшили Гедиміновичам опанування престолів у роздроблених половецьких, турівських, чернігівських і смоленських землях. Пізніше на перше місце виступило суперництво з Московським князівством. Тому в цей період з числа Рюриковичів найчастіше партнерами Гедиміновичів були тверські князі. Для московської династії велике значення мали шлюби серпухівського князя Володимира Хороброго з Оленою Ольгердівною та великого князя Василя Дмитровича з Софією Вітовтівною. Великі надії покладались на шлюб доньки Івана III Васильовича Олени з великим князем Литви Олександром Казиміровичем. Але всемірне підпорядкування шлюбу одностороннім політичним цілям Московської держави на заході приречено його на невдачу і особисту трагедію для Олени Іванівни.

Пробували шукати допомоги в російських землях, відновлюючи союзи скріплені шлюбами, українські Гедиміновичі, які боролись проти польського натиску, подібно до Любарта-Дмитра Гедиміновича. Не будемо брати до уваги князя Дмитра Корятювича Боброк-Волинського, одруженого з Анною Іванівною, сестрою Дмитра Донського. Цей князь сам виїхав на російську службу. Київський князь Володимир Ольгердович шукав допомоги в Москві та Твері. Угода, скріплена шлюбом його дочки з кашинським князем Василем Михайловичем не принесла успіху. Його внук Семен Олелькович видав дочку за останнього великого князя тверського Михайла Борисовича. Обидва шукали можливості відстояти свій суверенітет. Ці ж причини спонукали і Корибута Ольгердовича шукати допомоги у рязанських князів. Всі ці зв'язки не принесли бажаних результатів. Московські князі невпинно, не вибираючи засобів,

приєднували до себе землі інших Рюриковичів, які були змушені всі свої сили і ресурси віддавати цій боротьбі. Через це ні рязанські, ні тверські, ні суздальські чи ростовські князі не могли допомогти українським та білоруським Рюриковичам чи Гедиміновичам відстояти свої уділи. Такою ж участю закінчувались подібні надії мангупських князів чи молдовських господарів. Звернення ж до Москви завершувалось втратою удільних прав і приєднанням до Московської держави.

Наведені приклади дозволяють стверджувати, що після монгольської навали шлюбні контакти Рюриковичів з представниками інших династій, за виключенням західних земель, різко скоротилися. Надзвичайно активними були перші вісім поколінь Гедиміновичів, хоча більшість таких шлюбів у них припали на Рюриковичів. У шлюбній політиці князі продовжували виходити переважно з інтересів своїх уділів. До середини XV ст. шлюби з представниками нетитулованої знаті були виключеннями.

КУЛЬТУРА ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Галицько-Волинське князівство в силу свого географічного положення та історичної долі знаходилося під постійним впливом різних культур – європейського католицизму і православ'я та азійського китаєцентризму та ісламу. Це спричинило постання нової галицько-волинської культури, яка успадкувала традиції Київської Русі й увібрала у себе багато новацій сусідніх держав. Головними культурними центрами князівства були великі міста і православні монастирі, які водночас відігравали роль основних освітніх центрів держави. На сьогодні більшість відомостей про цю культуру маємо з писемних і археологічних джерел. Галицько-Волинське князівство, не дивлячись на сильне наслідування культури Київської Русі, встигло за період свого існування залишити свої особливі риси в мистецтві, архітектурі, усній та писемній творчості тощо.

Провідну роль у культурному житті країни займала Волинь, а саме місто Володимир, давнішня цитадель Романовичів. Місто прославилося завдяки діяльності князя Василька, якого літописець згадував як «книжника великого і філософа, якого не було у всій землі і після нього не буде». Цей князь розбудував

Берестя і Кам'янець, створив власну бібліотеку, спорудив чимало церков по всій Волині, яким дарував ікони і книги. Другим за значенням культурним центром був Галич, відомий своїм митрополичим собором, церквою св. Пантелеймона, а також пам'ятками письменства – Галицько-Волинським літописом та Галицьким євангелієм. До найбільших і найвідоміших монастирів князівства входили Полонинський, Богородичний та Спаський монастирі.

Із зростанням писемності, зростало число рукописних пам'яток того часу. Життя Галицько-Волинських мешканців в деякій мірі знайшло своє відображення в давньоруських літописах.

Найцікавішим в цьому плані є драматичне оповідання про осліплення теребовлянського князя Василя Ростиславича братами Святополком і Давидом. Це оповідання можна вважати одним з перших художніх творів, що виник в XI столітті на території Галичини.

Період феодальної роздробленості як закономірний етап в історії Київської Русі був періодом дальшого культурного розвитку Прикарпаття і Волині.

Значного поширення набула грамота, про що свідчать написи XII – XIII століть на стінах храмів в Галичі і Рогатині, на побутових предметах. Археологами знайдені буквенні клейма на глиняному посуді, написи на повсякденних речах. Знайдені також бронзові і кістяні «писала» для писання на воскових табличках.

Розвивалась шкільна освіта. Серед місцевих князів багато уваги приділяли розвитку освіти князі Володимирко та Ярослав Осмомисл. Особливість шкільної політики останнього полягала в тому, що він «монахов же и их доходы к научению детей определил», тобто розгортав мережу шкіл коштом неоподаткованих прибутків монастирів. У містах і церквах у сільській місцевості існували школи. Ще в період правління князя Володимирка в Галичі, ймовірно, було відкрито й бібліотеку. Адже при Ярославі Осмомислі ця бібліотека була однією з найкращих на Русі.

Піклуючись про освіту, князь спонукав бояр і двірцеву знать посилати своїх дітей для навчання в училища. Потяг до освіти був тоді настільки великий, що міська влада стала утискувати учнів. На вимогу галицьких міщан в 1301 році князь Лев Данилович змушений був грамотою підтвердити надані раніше

привілеї школярам.

Євангеліст Марко
(Володимир, XIII ст., Волинське Євангеліє)

На жаль, збереглося дуже мало рукописних книг: Галицьке євангеліє 1114 р., Христинопольський апостол XII ст., Бучацьке євангеліє XII – XIII ст. Творами світського спрямування стали «Повість про осліплення Волошка» Василя. Високохудожньою писемною пам'яткою XIII століття є Галицько-Волинський літопис, що складається з Літописця Данила Галицького (1205 – 1290 рр.) і Волинського літопису (1258 – 1290 рр.). Автор поетично, образно розповідає про князювання Романа і Данила, про життя князів і бояр, воєнні походи, боротьбу проти монголо-татар, польських і угорських загарбників. Він звертається з закликом до єднання руських земель, проводить ідею міцної висококнязівської влади, яка могла забезпечити захист від іноземних поневолювачів.

Про архітектуру князівства відомо небагато. Писемні джерела описують переважно церкви, не торкаючись світських будівель князів чи бояр. Даних археологічних розкопок також не вистачає для точної реконструкції тогочасних споруд. Залишки храмів Галицько-Волинського князівства в поєднанні з записами літопису дають змогу стверджувати, що на західноруських землях залишалися міцні традиції руської архітектури Київської доби, але відчувалися нові віяння західноєвропейських архітектурних стилів. До архітектурних пам'яток Галицько-Волинської держави вчені відносять Успенський собор у Володимирі-Волинському, споруджений 1160 р. за Мстислава

Ізяславича. Зберігся частково. У 1491 р. собор зруйнували татари, але через три роки був відновлений. У 1683 р. собор згорів, але був відновлений у 1753 р. Остання перебудова здійснювалася у 1886 р.

Успенський собор у Галичі є прикладом білокам'яної архітектури XII ст. Церква Іоана Златоуста у Холмі, білокам'яна церква-ротонда у Перемишлі, храм св. Пантелеймона біля Галича – архітектурні пам'ятки Галицько-Волинської держави, що відносяться до галицької архітектурної школи, для якої характерне поєднання українсько-візантійських традицій із західноєвропейськими.

Успенський собор. 1160 р.

Дзвіниця Успенського собору

У зв'язку з розвитком торгівлі з Заходом починається в XIII ст. в Галичині й на Волині ріст городів (міст). Ще за київських часів через західноукраїнські землі провадилася жвава торгівля з середньою й західною Європою. З упадком Києва посередницька

роль в торгівлі між Заходом і Сходом переходить до Галичини. Сюди приїзять купці з Польщі, Німеччини, Угорщини, Греції, з Балкан й закупають продукти місцевого господарства та привозять свій крам. Все це впливало на розвиток і збагачення міст, на розвиток міської культури, прикладних мистецтв, закріплення і урізноманітнення народних обрядів, звичаїв тощо. В цей час тут були збудовані міста-замки Данилів, Кременець, Угроверськ, Холм.

У рукописних згадках того часу яскраво змальовано, як були збудовані у той час і пишно прикрашені холмські церкви. Справжнім меценатом в справі будування й прикрашання храмів став Володимир Василькович.

З усієї будівничої діяльності Данила, Василька, Володимира та інших князів збереглися до наших часів лише руїни, але й на основі цих руїн та різних випадкових знахідок можна бачити, що мистецтво в Галицько-Волинській державі було розвинуто дуже високо. Можна бачити в ньому впливи візантійського, романського й готичного стилів в архітектурі й орнаментиці. У цей час тут існували такі міста, як Галич, Городенка, Коломия, Рогатин, Рожнятів, Снятин, Тисмениця, Глумач та інші. З розширенням міст будувалися міські укріплення, різні цивільні і культові споруди: князівські і боярські палаци, церкви тощо. Лише в Галичі археологи виявили залишки близько 30 кам'яних переважно культових будівель кінця XII – XIII століть.

Церква св. Пантелеймона у Галичі виконана у європейському романовському стилі (XII - XIII століття)

На березі Дністра (зараз с. Шевченкове) до нашого часу збереглася церква Пантелеймона (близько 1200 р.). Найбільшим храмом стародавнього Галича був згаданий Успенський собор, виявлений українським археологом Я. Пастернаком в 1936 – 1938 роках.

Замок Любарта або Луцький замок – верхній замок Луцька, один із двох (частково) збережених замків, пам'ятка архітектури та історії національного значення. Один з найбільших, найдавніших і найкраще збережених в Україні замків. Головний об'єкт історико-культурного заповідника «Старий Луцьк», культурний осередок Луцька.

Будівництво Верхнього замку розпочалося у 1350-ті роки і в основному було завершене у 1430-ті, хоча деякі елементи (наприклад, висота веж) ще змінювалися протягом наступних століть. Окольний замок почали реконструювати у цеглі з 1502 року. Від часу побудови замки були резиденцією Великого князя, а після утворення Королівства – резиденцією королівської влади, де були зосереджені політичні, адміністративні, судові, оборонні, релігійні функції центру Воєводства Волинського.

У 1429 році у князівському палаці, що знаходився у Верхньому замку, проходив з'їзд європейських монархів, який мав на меті розв'язати політичні та економічні питання Центрально-Східної Європи та вирішити питання про коронацію Вітовта. Замки неодноразово підлягали нападу. Так, у 1431 році під час Луцької війни замки витримали облогу військ політичних противників великого литовського князя Свидригайла. У 1595 році замок був узятий військовими загонами Северина Наливайка.

На території замків знаходилися обидві кафедри – латинська Святої Трійці та православна Івана Богослова. У них проходили, окрім того, зібрання та сеймики волинської шляхти обох віросповідань. У замку діяли різного роду суди, які займалися питаннями міського та воєводського масштабу. В окремий період в замку діяв особливий суд – Луцький Трибунал, якому підлягали кілька воєводств.

У XVIII столітті замок почав утрачати свої функції, що було пов'язано із суспільними трансформаціями суспільства Речі Посполитої. Окольний замок припинив своє існування, а в XIX столітті, коли Волинь була анексована до Російської імперії, і Верхній замок припинив існування. Залишилися руїни, які тільки

на зламі XIX – XX століть почали оберігати законом.

Упродовж XX століття Верхній замок і залишки Окольника були реставровані і на сьогодні відкриті для відвідування. А на початку XXI століття був відновлений і невеликий шматочок Окольного замку.

Будівництво луцьких замків велося у кілька будівельних періодів, які охоплюють цегляну історію будівництва, до якої на місці цих замків існував дерев'яний дитинець.

Укріплене велике поселення на місці теперішнього замку розташовувалося на острові серед боліт з X ст. Укріплення були дерев'яними й охоплювали майже весь острів. Наприкінці XI ст. починається спорудження валу у кілька етапів. Спочатку висота валу сягала 1 м. А згодом доросла до 3 м. На цьому валу і по всій території острова з'явилися нові потужні дерев'яні укріплення, які мали вигляд складних рублених конструкцій на зразок городень із заборолами. Дитинець витримував тривалі і важкі облоги. У 1150 р. полки Юрія Довгорукого оточили Лучеськ (тодішня назва Луцька) на 6 тижнів, але таки не змогли його взяти. У 1175 – 1180 р. посеред дитинця будується мурована церква Івана Богослова. В цей час дитинець формувався як князівський двір – головна резиденція князя. Тут проживала князівська сім'я, різні урядовці. У 1259 р. місто не витримало облоги хана Куремси. І вже через два роки князь Василько Романович на вимогу ханського воєводи Бурундая розібрав укріплення Луцька. Отже, деякий час укріплень не було взагалі. Та з послабленням залежності Волині від Золотої Орди на початку XIV ст. дерев'яні укріплення відновилися в повному обсязі.

У 1331 році син Великого князя литовського Гедиміна Любарт одружився із дочкою Великого князя Галицько-Волинського князівства Андрія II Юрійовича Агрипіною. У 1340 році він став Великим князем Галицько-Волинського князівства. Десь у той час починаються масштабні роботи із реконструкції укріплень. Точної дати встановити неможливо, але є підстави вважати, що будівництво мурованого замку почалося не раніше середини століття. Проте будівництво не обмежувалося лише самим замком. Була споруджена дамба з метою підвищення рівня води навколо князівської резиденції, підйомний міст над ровом перед вежею. Саме ж будівництво з цегли велося за межами тісного дитинця навколо однієї з його стін. Таким чином, площа дитинця могла бути розширеною.

У 1366 р. внаслідок втрати столичного міста Володимира

Любарт переносить столицю до Луцька і таким чином остаточно утверджується тут. Одразу ж починаються подальші масштабні роботи із реконструкції укріплень. У цей період окольне місто, яке за давньоруською традицією розташовувалося поряд (навколо) дитинця, розбудовується в поки що дерев'яний Окольний замок з городнями і оборонними вежами. Його територія забудовується дворами наближених до Любарта урядовців, єпископів та іншої знаті. А власне міське суспільство витісняється за межі Окольного замку. У 1370 році помер Казимир і війна припинилася. З цього часу фортифікаційні реконструкції в Луцьку продовжилися. В'їзна вежа підвищилася на один ярус, над нею влаштували шатровий дах. Більше половини північної стіни замінили цегляними мурами. Те саме стосується східної стіни. Була закладена Стирова вежа з аналогічними В'їзній контрфорсами на зовнішніх кутах.

Після смерті Любарта Великим князем стає його син Федір. Але він не мав прав на луцьке князювання, позаяк був сином не першої дружини Любарта. У 1387 р. литовський князь Вітовт разом із сім'єю, князями, боярами осів у Луцьку. З 1392 р. Луцьке князівство переходить до нього навечно, в цей же час він став Великим князем литовським. Вітовт надавав великої уваги Луцьку. Він часто перебував у місті, включив його у сферу великокнязівської політики. За його правління Луцьк мав статус неофіційної південної столиці Литви. Звісно, це мало своє велике значення для замків, особливо Верхнього, резиденції Великого князя. На час князювання Вітовта припадає третій будівельний період, який реалізовувався у кілька етапів. Загалом наслідком його стало те, що уже весь Верхній замок постав у цеглі. У 1427 році Вітовт отримав буллу від Папи Римського Мартина V про перенесення кафедри із Володимира в Луцьк. Тому ще у 1425 році в Окольному замку почалося будівництво дерев'яного костелу Святої Трійці. Через два роки він був завершений.

У 1429 р. в мурах замку, а саме у князівському палаці, відбувся з'їзд європейських монархів, де серед інших питань розглядалася можливість коронування Вітовта на литовську корону. Це загострило відносини з Польським королівством. Але дуже скоро Вітовт помер, так і не ставши королем. А важкий спадок непростих відносин з Польщею перейшов до його наступника Свидригайла.

Панорама замку

Замок Любарта сьогодні являє собою у плані рівносторонній трикутник із випнутими сторонами і відстанями між вершинами (вежами) 100 м. Висота стін близько 12 м над валом. Товщина сягає до 3 м. Загалом на замок використано до 5 млн. цеглин. Протягом шести віків існування рівень підлоги замкового двору піднявся приблизно на 3,8 м. Стіни і вежі вимуровані у готичній системі кладки. На стінах містяться бойові галереї з бійницями. Стіни подекуди покриті гонтовим дахом. Біля В'їзної та Владичої башт містяться машикулі.

В'їзна вежа це п'ятирусна паралелепіпедна споруда. Висота становить 28 м. У південній частині розміщені гвинтові сходи. Унизу вежа підпирається потужними контрфорсами, які дещо звужуються доверху. Між ними арковий вхід у замок. Над входом розташовані два портали із арковим завершенням. Це колишні входи у замок. Лише вони порушують загалом симетричну структуру головного фасаду вежі. У середній частині фасаду виступають квадратні зубці, розташовані над проміжним карнизом. Верхній карниз має аркатурний мотив і оперізує вежу по периметру. Під ним знаходяться два отвори. Атик має потужні зубці-мерлони ренесансної форми. Задній фасад вежі, який виходить у замковий двір, має простішу структуру. Центральний прохід має готичне завершення. Склепіння — хрестові. Середні яруси вежі, за винятком верхнього, мають по одному вікну.

На території колишньої Галицько-Волинської держави

археологами виявлено ряд цікавих знахідок, які свідчать про те, що у VIII – IX століттях на території Прикарпаття високого рівня досягли ковальська справа, деревообробне і костерізне ремесла, ткацтво і лимарство. Певного поширення набуло гончарне ремесло. Згодом у краї з'являються перші рукописні книги, призначені для церковного богослужіння, житія святих тощо.

У Галицько-Волинському літописі серед багатьох цікавих історичних подій та імен згадуються три тодішні галицькі діячі культури – «премудрий художник» Тимофій, «хитрець» Авдій і «словутний співець» Митуса. Про першого з них літописець повідомляє: «А був у Галичі Тимофій, премудрий книжник родом із Києва». У Галичі Тимофій наблизився до княжого двору. Він засуджував міжусобиці галицьких бояр, підтримував престиж великокнязівської влади і тісно співпрацював з Данилом Галицьким та його союзником в боротьбі з угорськими феодалами – новгородським князем Мстиславом Удатним, вів літературні записи тогочасних історичних подій, що лягли в основу Галицько-Волинського літопису. Однією з найбільш ймовірних, як слушно відзначив академік В.В. Грабовецький, є гіпотеза, що «премудрий книжник» Тимофій міг бути автором «Слова о полку Ігоревім».

Другим відомим діячем культури часів Данила Галицького був скульптор Авдій. Літописець називає його «хитрець» - тобто «умілець» - так тоді називали висококваліфікованого майстра. Творчість Авдія можна умовно поділити на галицький і холмський періоди. В Холмі він прикрасив, зокрема, своїми мистецькими роботами церкву Іоанна.

Третім діячем культури Галицької Русі середини XIII століття був «словутний співець» Митуса, що жив спочатку в Галичі, а потім в Перемишлі. Постаць Митуси здавна цікавила дослідників. М. Максимович вважав, що він був знаменитим церковним співаком. Інші історики не погоджувались з таким твердженням. Зокрема, сучасний український історик М. Котляр вважає, що Митуса, найімовірніше, був придворним поетом, який виконував власні вірші речитативом під акомпанемент арфи або лютні, так само, як відомі західноєвропейські трубадури. Ця думка більш близька до істини.

У IX – XIV століттях на території Галицької землі високого розвитку досягли ковальська, ювелірна і гончарна галузі ремесла. Про це незаперечно свідчать цілий ряд виробів тогочасних майстрів, що знайдені археологами в Галичі та інших населених

пунктах Прикарпаття.

Образотворче мистецтво князівства знаходилося під сильним впливом візантійського. Галицько-Волинські ікони особливо цінувалися у Західній Європі. Чимало з них потрапило до польських храмів після завоювання князівства. Мистецтво іконопису галицько-волинських земель мало спільні риси з московською іконописною школою XIV – XV століть. Хоча православні традиції не заохочували розвиток скульптури через її зв'язок з ідолопоклонством, на сторінках Галицько-Волинського літопису згадуються скульптурні шедеври у Галичі, Перемишлі та інших містах, що ймовірно свідчить про католицькі впливи на майстрів західноруських земель. Моду у декоративному мистецтві, особливо у обробці зброї і військових знарядь, диктували азійські країни.

Починаючи з XIII століття на території князівства поширилася нова для Русі культура західноєвропейського лицарства. Відомо, що галицько-волинські князі і бояри неодноразово проводили лицарські турніри, які називалися «іграми». Разом з різними запозиченнями у військовій справі, розвитком міждержавної торгівлі та проведенням активної зовнішньої політики, на руських землях поширились латина, універсальна мова західноєвропейського цивілізаційного простору.

Розвиток культури в Галицько-Волинському князівстві сприяв закріпленню історичних традицій Київської Русі. Протягом багатьох сторіч ці традиції зберігались в архітектурі, образотворчому мистецтві, літературі, у літописах та історичних творах. Проте водночас західно-руські землі потрапили під культурний вплив Західної Європи, де галицько-волинські князі і знать шукали протидію агресії зі Сходу.

Фактично Галицько-Волинське держава, це друга велика держава на українській землі, збудована українськими руками, яка зуміла об'єднати біля себе більшу частину української етнографічної території свого часу, фактично в першій половині XIV ст. перестала існувати. Але півтора століття її існування не проминули безслідно як для подальшої долі українського народу, так і його культури. Власне ця держава, на думку багатьох вчених, зберегла самобутність України перед передчасним опануванням і асиміляцією з боку Польщі.

Галицько-Волинська держава, перейнявши культурно-національні традиції Київської Русі, свою політичну й соціальну

революцію розвивала під сильним впливом тих відносин, які існували в тогочасній Центральній Європі.

ЗАСНУВАННЯ ГАЛИЦЬКОЇ І ЛЬВІВСЬКОЇ АРХІЄРЕЙСЬКИХ КАФЕДР

Єпископська кафедра в Галичині виникла в XII столітті. Однак щодо точнішої дати заснування Галицької єпархії існують різні думки. Деякі автори вважають, що єпископська кафедра на території Галичини вперше була заснована в м. Перемишлі за часів князя Володаря Ростиславича (1117 – 1128 рр.). Про перенесення єпархіального центру з Перемишля в Галич згадував в своїй «Истории Российской» Татищев, посилаючись, найімовірніше, на втрачені джерела. Переїзд єпископа з Перемишля в Галич, ймовірно, був пов'язаний з тим, що останній став столицею об'єднаного Галицького князівства і його значення в церковному житті Західної Русі значно зросло. Проте згодом, між 1205 і 1211 рр., самостійна Перемишльська єпископія Руської Церкви була відроджена.

Галицька єпархія Київської митрополії вперше згадується в літописних джерелах під 1156 р., коли Галицьким архієреєм був Козьма. Однак літописець нічого не повідомляє про заснування Галицької кафедри. Можна вважати, що Козьма не був першим Галицьким владикою. Галицька єпископія була заснована незабаром після того, як Галич в 1141 р. став стольним містом об'єднаного Володимирком Володаревичем князівства. Дане припущення знаходить своє підтвердження в списку Галицьких архієреїв, котрий наводить за латинським рукописом XVIII ст. Є.Є. Голубинський: в ньому першим єпископом Галича названий Олексій, тоді як про Козьму згадано лише в якості його наступника.

У другій половині XII – XIII стт. Галицька єпархія продовжувала існувати в якості єпископії, підпорядкованої Предстоятелю Руської Церкви – митрополиту Київському.

Самостійною митрополією, незалежною від Київської і безпосередньо підпорядкованою Патріарху Константинопольському, Галицька кафедра стала близько 1302 – 1303 рр., після того, як свят. Максим, митрополит Київський і всієї Русі, переніс в 1299 р. свою резиденцію з уцент пограбованого татарами Києва до Володимира на Клязьмі. Вибір

Максима, напевне, диктувався прихильністю Володимир-Суздальських князів до Православ'я на противагу прозахідним настроям Галицьких князів.

Рішення Максима було пов'язано з тим, що Київ у черговий раз був розгромлений монголами. Під 1300 р. Лаврентіївський і Ніконовський літописи повідомляють: «...митрополит Максим, не терпя татарскаго насилія, оставя митрополью и збежа ис Кіева, и весь Кіев разбежался; а митрополит иде к Брянську, и оттоль иде в Суздальскую землю, и со всем своим житьем и с крылосом».

Галицько-Волинські князі, які були суперниками з князями Володимир-Суздальськими, були дуже незадоволені починанням митрополита Максима. Вони добре розуміли, що переїзд Київського Першосвятителя у Володимир підніме авторитет князів Північно-Східної Русі. Змиритися з цим заради єдності Русі, якщо не політичної, то хоча б церковної, не дозволяли перебільшені амбіції владик Галичини, які з часу Данила Романовича носили титул «королів Руських», що було подаровано йому Римським Папою. Галицькі князі боялися, що митрополит Київський і всієї Русі після переїзду на Північ потрапить у залежність від Володимиро-Суздальських князів. В результаті це спровокувало князя Юрія Львовича Галицького (князував в 1301 – 1316 рр.) почати турбуватися про створення в Галичі власної митрополії, незалежної від Києво-Володимирської. Зусилля Юрія Галицького увінчались успіхом в 1302 – 1303 рр. при імператорі Андроніку II Палеолозі Старшому і Константинопольському патріархові Афанасії: Галицький єпископ отримав титул. Пізніші галицькі джерела називали першим Галицьким митрополитом Ніфонта, в юрисдикції котрої опинилися 6 єпархій Руської Церкви: Галицька, Перемишльська, Туровська, Володимир-Волинська, Луцька і Холмська. Однак новоутворена митрополія, вперше порушивши єдність Руської Церкви і створивши вкрай небезпечний прецедент, проіснувала дуже недовго. В 1305 р., майже одночасно з кончиною св. Максима, Ніфонт помер, а з ним до певного часу припинила своє існування і Галицька митрополія.

Князь Юрій Львович намагався домогтися призначення на Галицьку митрополію Петра, ігумена Ратського монастиря на Волині, якого з цією метою було направлено до Константинополя в якості наступника померлого Ніфонта. Одночасно великий

князь Володимирський Михайло Ярославович Тверський теж відрядив до Царгороду свого кандидата в митрополити – ігумена Геронтія, який мав замінити покійного свят. Максима на митрополії Київській. Але в Константинополі вирішили виправити помилку, допущену з заснуванням незалежної Галицької митрополії, бо побачили згубні наслідки поділу Руської Церкви. Ті ж імператор Андроник II Палеолог і патріарх Афанасій скасували Галицьку митрополичу кафедру і знову понизили її до ступеня рядової єпископії в складі митрополії Київської і всієї Русі. Тому в Царгороді був поставлений лише один митрополит для єдиної Руської Церкви. Більш гідним вважали свят. Петра. Крім того, його призначення на чолі Руської Церкви повинно було компенсувати Галицькому князю втрату власної митрополії. Однак Петро після свого призначення і повернення на Русь осів не в Галицькому князівстві, а у Володимирі. В останні роки життя св. митрополита його резиденція знаходилась в Москві, що в значній мірі послужило становленню цього нового державно-політичного центру Північно-Східної Русі. Знову, як і у випадку з Кирилом II, уроженець Галичини стає союзником князів Північно-Східної Русі. На відміну від Галицьких князів, які турбувалися лише про інтереси свого князівства і за котрі вони готові були поступитися навіть православною вірою, митрополити-галичани Кирило і Петро виступають в якості ревних поборників єдності Русі і Руської Церкви.

Закономірно, що за час правління митрополита-галичанина Петра спроб відновити Галицьку митрополію не було. Але вже при наступнику свят. Петра – митрополитові Феогностові – Галицькі князі знову мали намір домогтися митрополичої гідності для Галицького єпископа. На формування подібних прагнень, ймовірно, вплинула вжита великим князем Литовським Гедиміном спроба створення окремої Литовської митрополії. Митрополит Київський і всієї Русі Феогност досить скоро зумів домогтися відміни Литовської митрополії. Разом з тим, Галицькі князі вже в останні часи існування свого князівства знову досягають своєї мети – патріарх Константинопольський Ісайя вдруге відкриває Галицьку митрополичу кафедру при останньому князі з дому галицьких Даниловичів – Юрії II Андрійовичі (1324 – 1336). У 1331 р. під актами Константинопольської патріархії ставить свій підпис новий митрополит Галицький Федір. Відновлення Галицької митрополії було ініціативою не

слабовільного Юрія, а його тестя – Гедиміна Литовського, - у державі котрого митрополія була незадовго до цього закрита. Гедимін не припинив спроб відірвати своїх православних підданих від Москви. Тим більше, що Литовський князь, очевидно, після завоювання більшої частини Волині планував підкорити собі й Галичину.

Свят. Феогност енергійно взявся за справу ліквідації Галицької митрополії. У 1330 – 1332 рр. він побував у західних областях Русі. Тут митрополит Київський за участю майже всіх західноруських архієреїв – Володимир-Волинського, Холмського, Перемишльського, Галицького і Полоцького – поставив єпископів Новгородського і Тверського. Тим самим він підтвердив свою юрисдикцію над усією Руссю. Звідси, з Волині, Феогност відправив до Константинополя послів з вимогою ліквідації митрополії Галича. В 1332 р. він з цього приводу особисто прибув до Царгорода і домігся свого: митрополит Галицький знову був понижений до ступеня простого єпископа і був змушений підкоритися свят. Феогносту.

Згідно з актами Константинопольської Патріархії, близько 1337 – 1338 рр. єпископ Галицький знову приходить у Царгород і, скориставшись розрухою у Візантії, домагається свого затвердження митрополитом. Цьому немало сприяли суперечки про фаворське світло, які велись між прихильниками св. Григорія Палами і Варлаама Калабрійського. Швидше за все, патріарх Іоан XIV, прихильник Варлаама і його раціоналістичної теорії, відкрив знову митрополію в Галичі, щоб дошкулити ісіхасту Феогносту. Крім того, тут міг позначитися і вплив Риму: не зумівши ввести унію при Данилові Галицькому, латиняни не могли не розуміти, що поступовий відрив Галичини від Русі в церковному відношенні сприятиме подальшому її переходу в католицизм. Схожу схему Ватикан у майбутньому ще не раз використовує на Заході Русі. Вплив католицизму в Галичині в 1330 – 1340-х рр. дуже зріс. Цьому значно сприяв останній самостійний Галицький князь Юрій III. Він був нащадком Даниловичів з боку матері – княжни Марії, правнучки Данила Галицького. Батьком Юрія, який раніше в католицизмі мав ім'я Болеслав, був польський князь Тройден Мазовецький. Болеслав перейшов у православ'я заради наслідування Галицького князівства після смерті останніх прямих нащадків династії Даниловичів. Однак в душі Болеслав-Юрій залишався все тим же католиком. Він наводнив Галичину поляками, чехами і німцями,

привів ксьондзів і католицьких монахів, відверто зневажав усе руське. Це, зрештою, коштувало йому життя: близько 1339 р. Болеслава-Юрія отруїли змовники-бояри. У 1340 р. Галичина була захоплена королем Польщі Казимиром III Великим. Але утримувати нові землі король не зміг: піднялось антипольське повстання. Потім майже ціле десятиріччя за право володіння Галичиною знову воюють різні угруповання бояр, дехто з яких в гонитві за владою вступає в тісний союз з поляками і угорцями. В час цієї смути і була знову створена Галицька митрополія.

До складу Галицької митрополії (відкритої уже втретє) увійшли єпархії на території Галичини і Волині, а також землі Литовської Русі, підвладні Ольгерду, зокрема: Володимир-Волинська, Холмська, Перемишльська, Луцька, Туровська і Полоцька єпископії. Свят. Феогност знову протестує проти нового поділу Руської Церкви. Митрополита підтримав князь Московський Симеон Гордий, син Іоана Калити. Проте домогтися успіху Київський митрополит зумів лише після того, як у Константинополі до влади в 1347 р. прийшов імператор Іоанн Кантакузен, а патріархом став паламіт Ісидор Вухір. Вони відмінили рішення про відкриття Галицької митрополії. Особливим хрисовулом імператор, а потім і патріарх, ствердили на вічні часи непорушність єдності Руської Церкви.

**Мітра перемишлянського єпископа,
перероблена з Данилової корони**

Галицька митрополія називалася в цих документах нововведенням, яке порушує звичай. Послання з викладом питання про ліквідацію Галицької митрополії були відправлені до Москви Симеону Гордому і Феогносту, а також Любарту в Луцьк. Останнього просили в майбутньому вважати своїм єдиним митрополитом Феогноста. Смути знову вляглась. А сам митрополит Феогност приїздив на Волинь для вирішення церковних справ.

У II половині XIV ст. король Польщі Казимир III Великий остаточно приєднав до своїх володінь Галичину і частину Волині. На цій підставі король вимагав відновлення Галицької митрополії, незалежної від юрисдикції святителя Олексія. При цьому, посилаючи в Константинополь на затвердження в митрополити Галицькі свого кандидата – Антонія, – Казимир стверджував, що це необхідно заради блага його православних підданих, оскільки справи церковні в Галичині стали занепадати. Це було природним наслідком випробувань, яких зазнала Галицька земля: спочатку вона потрапила під владу Угорщини, а потім увійшла до складу католицької Польщі і була практично ізольована від усієї іншої території Русі. Казимир лукаво зображав себе захисником інтересів православних галичан і вимагав відновлення «історичної справедливості», посилаючись на те, що Галицька митрополія існувала ніби-то «споконвіку». Насправді Казимир і католицьке духовенство домагалося відділення Галицької митрополії від Руської Церкви, переслідуючи абсолютно інші цілі: відірвати галичан від Русі як у політичному, так і в церковному відношенні, щоб полегшити їх подальший перехід у католицизм і полонізацію. Свої вимоги до Константинополя король підкріплював немарною погрозою – у випадку нехтування його побажань король пообіцяв насильно повернути всіх православних галичан у католицизм. Очевидно, цей аргумент був вирішальним. У 1371 г. Антоній був поставлений митрополитом Галицьким. У його юрисдикцію увійшли, окрім Галича, єпархії Володимир-Волинська, Перемишльська і Холмська.

Незабаром після відродження Галицької митрополії у Галицькій Русі почались нечувані раніше гноблення православних. У 1376 р. в Західній Русі були утворені Львівська католицька архієпископія і три єпископії. У 1381 р. тут монахами-домініканами була створена інквізиція. При Ягайлі в деяких місцях Галичини в православних стали відбирати їхні

храми, котрі переосвячували в костели. Наприклад, схожа доля спіткала кафедральний собор у Перемишлі, побудований ще Данилом Галицьким. Православні все більше стали піддаватися дискримінації. Особливо важким було становище селян на землях, що стали належати панам-католикам. У містах повсюди вводилося Магдебурзьке право, яке також обмежувало права православних руських ремісників, котрі не могли бути прийняті в цехові об'єднання. Навіть православної аристократії було дуже обмежено доступ до двору і державних посад, що тягнуло за собою поступовий перехід галицьких бояр у латинство.

Митрополит Кипріян, який об'єднав під своїм началом Литовську і Московську митрополії в єдину Руську Церкву, спробував знову домогтися ліквідації Галицької митрополії. Проте йому так і не вдалося прийняти під свій омофор Галицьку Русь. Тут митрополитом продовжував залишатися Антоній (1371 – 1391 рр.), якого поставив Казимир Великий. Після його кончини кафедра Галицька близько двох років була вакантною, і, ймовірно, в той час Кипріян зумів перевести в свою юрисдикцію раніше підпорядковані Галицькому митрополиту епархії – Холмську і Володимир-Волинську, – як такі, що відносяться до Литви, а не до Польського королівства. Однак, кафедри Галицька і Перемишльська були передані Ягайлом у правління Луцького єпископа Іоана. Останній звернувся за призначенням на Галицьку митрополію в Царгород, але туди ж прийшла скарга на нього від Кипріяна, бо Іоан продовжував залишатися єпархіальним архієреєм в юрисдикції митрополита Київського і всієї Русі. Іоан, якого звинувачували в багатьох негідних вчинках, втік з Константинополя. Луцької кафедри Кипріян його позбавив, але в Галичині, незважаючи на відлучення, накладене патріархом, Іоан продовжував керувати усіма церковними справами владою, отриманою від короля Владислава. Митрополитом Іоан, ймовірно, так і не став, але і усунути його Кипріян не зміг до своєї смерті. Лише наступник Кипріяна Фотій зумів домогтися ліквідації Галицької митрополії і повернення її під свій омофор.

У подальшому на території Галичини управління православними парафіями здійснювалося намісником, якого призначав митрополит Київський і всієї Русі. Після остаточного поділу Руської Церкви на дві митрополії – автокефальну Московську і Києво-Литовську в юрисдикції Константинопольського Патріархату – право призначення намісника в польську Галичину зберегли за собою першоієрархи

Західної Русі. Посилення національного і релігійного гноблення в Галичині призвело в 1509 р. до того, що польський король Сигизмунд I відібрав у митрополита Йосифа II Солтана право призначати свого намісника в Галичину і передав його Львівському римо-католицькому архієпископу, незважаючи на повну абсурдність цього кроку не тільки в релігійному, але і в юридичному плані. Король-католик відверто оголосив у своїй грамоті про мотиви, котрими він керувався, виносячи дане рішення: Сигизмунд зазначав, що робить це для того, щоб легше навертати в католицизм «схизматиків», як він називав православних. Правда, король Польщі, застосовуючи неприховано антиправославне рішення, лицемірно супроводжував його грамотою митрополиту Йосифу, котрою він дозволив Предстоятелям Православної Церкви Західної Русі віднині іменуватися титулом «Митрополит Київський, Галицький і всієї Русі».

Після того, як Київський митрополит фактично втратив контроль над православними парафіями Галичини, православне населення цього регіону починає рішучу боротьбу зі спробами Львівського латинського архієпископа використовувати набуте ним право для подальшого розширення католицького прозелітизму в Західній Русі. Православні віруючі кожного разу намагалися провести на посаду намісника такого кандидата, який би відстоював їх віру від зазіхань з боку католиків. Протягом трьох десятиліть продовжувалось це протистояння. Його наслідком стало призначення в 1539 р. останнього з митрополичих намісників – архімандрита Макарія Тучапського – в єпископський сан. Єпархіальним містом нового владики став Львів. При цьому Макарій отримав титул «єпископа митрополії Галицької, владики Львівського і Кам'янець-Подільського». Таким чином, новоутворена Львівська єпархія *de facto* і *de jure* стала повноправною правонаступницею древньої Галицької митрополії.

ПРИПИНЕННЯ ІСНУВАННЯ ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Зникнення Галицько-Волинської держави з політичної карти середньовічної Європи значною мірою було спричинено занепадом династії короля Данила. Свавільне галицьке боярство намагалось перешкодити централізаторським устремлінням місцевих князів, тому підтримувало угорців, поляків, запрошувало чернігівських, новгород-сіверських і навіть новгородських князів, протиставляючи їх «дідичам» - синам Романа. Зрозуміти тодішні події в Галицько-Волинській державі, причини і характер громадянської війни неможливо без осмислення тогочасних подій у Західній та Центральній Європі. То була не тільки боротьба бояр за свої групові, егоїстичні інтереси, а за гарантії станових прав.

Подібні війни у першій половині XIII ст. точилися в Англії, Угорщині, Німеччині, де теж відбувалися зміни королів і навіть династій, втручання баронів та городян у династичні справи, відчувалося незадоволення централізаторськими діями королів або невдалими зовнішньополітичними акціями (втратою територій, виснажливими війнами).

В Англії королі Норманської династії – Генріх I (1101 – 1135) і його племінник Стефан (1135 – 1154) не залишили прямих нащадків. Сини обох загинули. За згодою баронів (великих феодалів) почалося правління нової Анжуйської династії. Генріх II (1154 – 1189) зміг порозумітися з баронами, запровадив нову систему правосуддя. Річард Левове Серце (1189 – 1199), відбираючи з допомогою жорстоких заходів у васалів гроші на участь у хрестових походах, фактично призвів до державної кризи. Іоанн Безземельний (1199 – 1216) програв династичну війну і втратив території у Франції: Нормандію, Анжу, Мен, Турень. Під тиском баронів і міщан він був змушений у 1215 р. видати Велику хартію вольностей. У хартії проголошувались вольності баронів та всіх вільних людей; вона затверджувала за церквою свободу виборів духовенства; ліквідувала зловживання феодалними правами, поклала початок англійському парламенту, свободі особистості – жодна людина відтоді не могла бути заарештована та кинута за ґрати без рішення суду. Але Іоанн порушив договір, що призвело до громадянської війни.

Опозиція запропонувала корону наслідному принцу Франції і навіть коронувала його. Але згодом династію знову відновили

на престолі. Проголошений у 9-річному віці королем Генріх III (1216 – 1272) теж наштовхнувся на опір баронів. Один з їх ватажків у 1264 р. навіть захопив короля у полон, скликав парламент і примусив Генріха III присягнути Великій Хартії вольностей.

В Угорщині Стефан III (1161 – 1173) у війнах з Візантією втратив території Далмації та Срем. Його наступник – Бела III (1173 – 1196) – повернув їх, приєднавши на кілька місяців Галич. Він упорядкував державне управління, забезпечив інтереси корони та нижчих станів від зазіхань великих магнатів, але його наступники наштовхнулися на посилений опір вищого дворянства, духовенства, населення міст, які прагнули більшої самостійності. Країна була виснажена численними збройними сутичками Андрія II (1205 – 1235) із сербами, болгарами, українцями (з 1206 р. навіть згадується титул угорського короля rex Galiciae et Lodomeriae), хрестовим походом 1217 р. Опозицію очолив син короля – Бела. Втручався у внутрішні справи Угорщини сам Папа Римський. У 1222 р. Андрій II вимушений був видати «Золоту буллу», яка обмежила свавілля короля, магнатів, врегулювала права інших станів, забезпечила права дрібних землевласників, вільних людей. Дворяни разом із магнатами одержали право участі у державному зібранні. Магнатам та духовенству було надане право чинити опір королю, якщо він діє проти законів.

У Німеччині духовенство отримало привілеї у 1220 р., а світські феодалі – у 1231 – 1232 рр., що гарантували їх недоторканність.

Отже, в європейських державах діяла тенденція до розширення прав суспільства (в особі місцевої еліти – феодалів і жителів міст), відбувався пошук шляхів законодавчого оформлення нової влади, яку пізніше офіційно було названо конституційною монархією. Середньовічне суспільство не влаштуувала інша влада, крім влади законної династії: легітимність династії мала бути освячена Богом або забезпечена на виборчих засадах за згодою усіх (Генріх II в Англії). Через це ані баронам, ані їх ставленикам не вдавалось утриматися на престолі.

У Галицько-Волинській державі з формального погляду до прямих нащадків Данила Галицького за чоловічою лінією не належав уже правитель Руського Королівства (1323 – 1340) Юрій II Болеслав, син мазовецького (сохачівського і черського) князя

Тройдена Болеславича та доньки Юрія I Львовича Марії. Останніми Романовичами на золотому столі Руської землі були сини короля Юрія I Андрій (князь володимирський і галицький) та Лев (князь луцький), які, ймовірно, загинули в боротьбі з монголами 1323-го, про що їхній родич король Польщі Володислав Локеток (у документі 1315 року він називає руських князів своїми племінниками) писав Папі Римському Іоанну XXII: «З жалем повідомляємо, що два останні руські князі православного походження, які були непереборним щитом від татар, зійшли зі світу, через що нам і нашим землям загрожує явна небезпека з боку татар».

Юрій II – лише один із багатьох претендентів на руську корону, який, маючи династичний зв'язок із Романовичами, не був прямим нащадком останніх. Таких претендентів по 1323 рік виявилось вдосталь. Скажімо, Папа Римський визнав законними права на руський стіл за глогівськими (сілезькими) князями Генріхом II та Яном, братами дружини луцького князя Льва Юрійовича. А зять останнього Любарт (у хрещенні Дмитро) Гедимінович отримав по його смерті Луцьку землю і зберігав контроль над її східною частиною впродовж усього правління Юрія II.

Кандидатура Юрія II Болеслава стала певною мірою компромісом, що гарантував політичний баланс у розстановці сил в Центральній-Східній Європі. Передусім між відновленим Польським Королівством та Великим князівством Литовським, що набирало сили. Останні не наважувалися в цей час загрозувати цілісності Руського Королівства, оскільки воно надійно захищало своїх західних та північних сусідів від Золотої Орди. Такий паритет зберігався певний час і після смерті 1340 року Юрія II, якого змінив на руському столі Любарт-Дмитро.

Щодо князя Любарта та характеру його правління є цілком хибний погляд, що не дає змоги адекватно зрозуміти політичні процеси, які відбувалися на українських (руських) землях у цю перехідну добу. В історичних працях правителя найчастіше трактують як репрезентанта литовської зверхності на теренах Русі, а підконтрольні йому землі – як провінції «литовської» держави Гедиміновичів.

Разом з тим неважко переконатися в цілком суверенному правлінні «великого князя руського Димитрія», як іменують Любарта Гедиміновича тогочасні джерела. Попри те що Любарт-Дмитро наймолодший із синів Гедиміна, він жодним чином не

був залежним від старших братів. Незмінно уживав титул суверенного володаря, а як державні символи використовував не литовські, а руські геральдичні знаки (лев і хрест), що присутні на його печатці та монетах. Врешті, прийняття християнства східного обряду міцно пов'язувало цього правителя з Руською державою та її елітою.

Природно, що у своїй зовнішньополітичній діяльності великий князь Любарт розраховував на допомогу своїх родичів, насамперед братів Ольгерда і Кейстута. Останньому він віддав у тимчасове тримання Берестейську землю як винагороду за військову допомогу, що хибно трактується як приєднання її до Литовської держави. Своєю чергою, племінник Любарта Юрій Наримунтович одержав із його руки спочатку Кременець, а згодом Белз. Не виключено, що опанування іншими його племінниками братами Корятовичами Поділля також відбувалося за згодою та за підтримки великого князя Дмитра, що, вочевидь, зберігав права зверхника над цими теренами.

Допомога братів і племінників стала для Любарта критично необхідною, коли свої претензії на спадщину Руського Королівства висунув польський король Казимир III, що доводився родичем останнім Романовичам і вважав цілком легітимними власні зазіхання на корону Русі. Свій перший похід на руські землі він здійснив ще 1340 року, відразу по смерті Юрія II, але тоді йому вдалося лише на нетривалий час здобути стольний Львів та пограбувати королівську скарбницю. До більш планомірних заходів з польської сторони дійшло лише у другій половині 40-х років XIV століття.

Казимир III, очевидно, шукав певного компромісу з елітою галицької частини Руського Королівства. І як свідчать подальші події, не без успіху. Першою землею, що визнала зверхність краківського короля, ймовірно, стала Сяноцька. А 1349 року Казимир займає стольне місто Романовичів – Львів. Прикметно, що опанування Львова сталося в той час, коли на теренах Золотої Орди у самому розпалі лютувала чума. Власне, спровокована епідемією демографічна катастрофа на землях північного Причорномор'я і вивела Орду з великої геополітичної гри та суттєво змінила розстановку сил у Східноєвропейському регіоні.

Казимир міг більше не зважати на монгольський фактор і зосередився на протиборстві з Любартом та його литовськими родичами-союзниками, попередньо підтвердивши династичну угоду з королем Угорщини, відповідно до якої у разі відсутності

в Казимира нащадків чоловічої статі права на корони Польщі та Русі мали перейти до представників Анжуйської династії.

Вирішальні події першого етапу боротьби за Русь розгорнулися під стінами Белза, ключового міста-фортеці в системі оборони Західної Волині. Тривала облога, під час котрої було поранено короля Людовіка Анжуйського, завершилася укладанням мирної угоди 1352-го, відповідно до якої Любарт мав «держати Володимирську, Луцьку, Белзьську, Холмську, Берестинську исполна жь», а «королеви держати Львівську землю исполна».

Цей договір мав явно тактичний характер, оскільки вже наступного року військові дії були відновлені й тривали з перемінним успіхом до 1366-го. Другий етап боротьби за Руську землю завершився, як і 1352 року, під стінами Белза, але цього разу явно не на користь Любарта Гедиміновича. Великий князь Русі зберіг за собою Луцьку землю, але змушений був погодитися на підпорядкування Казимиру західної частини Волині, у якій правили як васали короля племінники та колишні васали Любарта Юрій Наримунтович (у Белзі та Холмі) та Олександр Корятович (у Володимирі).

Лише від 1370 року, після смерті польського короля Казимира, Любарту вдалося повернути контроль над Західною Волиню, але подальша війна зі спадкоємцем Казимира королем Угорщини, Хорватії, Польщі та Русі Людовіком не дала відчутної переваги жодній зі сторін – давнє Руське Королівство виявилось розірваним на два державних утворення, обидва з яких зберігали стару назву – «Руська земля», але політично були зорієнтовані на різні зовнішні сили: угорсько-польську або литовсько-руську коаліції.

Правителі Анжуйської династії розглядали Королівство Русі як окреме державне утворення, що перебувало в персональній унії з Угорським Королівством. Саме цим пояснюється та обставина, що Людовік 1372 року передав контрольовану ним частину Русі своєму родичеві Володиславу князю Опольському, що уживав титул суверенного володаря. Щільний політичний зв'язок з Угорщиною зберігався до 1387-го, коли на терени Королівства Русі вступили війська королеви Польщі Ядвіги та її чоловіка Володислава Ягайла, що підпорядкували Руську землю владі польського королівського дому. Утім, певну політичну окремішність Королівство Русі мало до 1434-го, коли його землі було інкорпоровано до складу Корони Польської.

Велике князівство Руське зберігало свою незалежність упродовж усього правління Дмитра-Любарта (до 1384 року). Але сама логіка тривалої та виснажливої боротьби за збереження державної єдності Русі з опертям на військову силу литовських союзників невмолимо штовхала це державне утворення до політичної орбіти Литовсько-Руської держави. Син Любарта князь Федір уже 1386 року втратив Луцьк, а 1393-го – Володимир, після чого на теренах колишнього Великого князівства Руського збереглися лише дрібніші княжі уділи.

Драматичні перетворення, що сталися в руському державно-політичному просторі впродовж 1349–1387 років, зазвичай вважають наслідком експансії сусідніх держав. Але навряд чи причини розпаду Руського Королівства мали зовнішньополітичне походження. Руська земля вже стикалася із зовнішніми загрозами, не раз значно небезпечнішими, ніж ті, які виникли на її кордонах у середині XIV століття.

Головна причина політичної катастрофи, що спіткала середньовічну Русь, полягала у глибокому внутрішньому конфлікті, що мав місце в середовищі тогочасної руської еліти – між політичними верхівками головних земель Руського Королівства: Галицької та Володимирської (Волинської). Корінням цей конфлікт сягав XIII століття, коли в боротьбі Романовичів за єдність Русі волинська знать була опорою династії, натомість різні політичні групи галицького боярства вживали більш чи менш активних заходів, що мали на меті обмежити владу Романовичів на Галичині або й узагалі усунути їх із галицького столу.

Лише планомірні централізовані зусилля короля Данила та його нащадків істотно обмежили сепаратистські тенденції в середовищі галицького боярства. Але зі смертю останніх представників династії Романовичів старі проблеми виринули з новою силою. Вже Юрій II Болеслав не мав того надійного опертя в еліті, що його попередники. Звістки про його отруєння якщо й не відповідають дійсності, то все ж таки передають атмосферу недовіри та конфронтації при руському дворі.

У ще складнішій ситуації опинився великий князь Дмитро-Любарт, влада якого найміцнішою була на Волині (недаремно своєю столицею він обрав Луцьк). Натомість на галицьких теренах влада Любарта Гедиміновича була доволі обмеженою – від його імені тут порядкував «староста Руської землі» Дмитро Детько (Дядько), провідник політичних інтересів галицької еліти.

Останній, вочевидь, була близька ідея політичного відокремлення від решти королівства, що, здавалося, мало забезпечити максимальний доступ до влади галицькій аристократії.

Шлях до здійснення цих політичних планів, як і в XIII столітті, пролягав через надання підтримки іноземним претендентам на галицький стіл. Цього разу королю Польщі Казимиру III, королю Угорщини Людовіку Анжуйському та їхнім наступникам. У політичному оточенні згаданих володарів бачимо численних представників руського нобілітету: перемишльського старосту Бенька Жабокрицького, галицького старосту Волчка Преслужича-Рогатинського, теребовельського старосту Гліба Свирського, самбірського старосту Станіслава Давидовського, перемиського суддю Костка Болестрашицького, пана Гліба Дядьковича (сина руського старости Дмитра Дядька), пана Ходка Бибельського, врешті, королівського підскарбія при дворах Казимира, Людовіка та Володислава-Ягайла пана Дмитра Горайського та багатьох інших.

Руська знать Галичини брала активну участь у боротьбі угорських та польських королів за корону Русі. Відтепер на просторах колишнього королівства руське рицарство з різних земель проливало свою кров у складі ворожих армій. Бачимо навіть приклади політичного розбрату в межах однієї родини. Так, представники роду Кирдеевичів належали до найвищої політичної еліти в обох державних утвореннях, що виникли внаслідок розпаду Русі: Васько Кирдеевич входив до великокнязівської ради Дмитра-Любарта, а його брат Грицько обіймав уряд подільського старости за короля Володислава-Ягайла.

Ситуація, що склалася в Руському Королівстві у середині XIV століття, не була унікальною. Вигасання династій та пов'язані з цим династичні кризи були своєрідною візитною карткою політичних відносин середньовіччя. Практично жодна європейська країна не уникла переломних моментів непевності та потрясінь. І саме в такі періоди боротьби за спадщину померлих володарів перевірялися політична зрілість, відповідальність та спроможність еліт зберігати внутрішню єдність і стабільність своїх країн.

Пройшовши через боротьбу претендентів, суперечності в середовищі еліти, військові та дипломатичні протистояння із сусідами, європейські держави або досягали політичної єдності

та відновлювали свою вагу в зовнішній політиці, або укладали династичні унії, потрапляючи в наддержавні утворення імперського зразка. І за третьою, найгіршою схемою вони розпадалися на окремі частини, згодом зазвичай втрачали політичну самодостатність, потрапляючи в орбіту сильніших сусідів. У кожному з цих сценаріїв головну роль відігравали військово-політичні еліти, від політичної волі яких залежало саме існування того чи іншого державного утворення.

Нобілітет Руського Королівства не мав внутрішньої солідарності та не спромігся утримати політичну єдність, що й стало основною причиною розпаду держави та поступового включення її окремих частин до складу інших державно-політичних утворень. Руська (українська) державність, очевидно, не припинила свого існування в середині XIV століття, але, безумовно, саме в цей час було втрачено політичну єдність руських земель, а в історії нашого народу скінчився період великодержавності. Єдиної великої держави-імперії (Руської землі), яка впродовж віків (від IX до середини XIV століть) відігравала ключову роль у політичному житті Центральної та Східної Європи, більше не існувало.

Впродовж другої половини XIV – першої половини XV століть український державно-політичний простір перетворився на складний конгломерат більших (великі князівства, господарства) та менших (удільні князівства) державних утворень, яким лише іноді вдавалося претендувати на поважну роль у політичному просторі Центрально-Східної Європи. Попри те що Русь зберегла тканину своїх державних структур на більшій частині власного простору (Волинь, Київська земля, Полісся, Сіверщина), ці локальні державні утворення відтоді й надалі були змушені узгоджувати політичний розвиток із центральною владою великих поліетнічних державних структур імперського типу (Великого князівства Литовського і Руського, а згодом Речі Посполитої), у складі яких перебувала більша частина українських земель у наступні століття.

Таким чином, агресивна політика сусідів також вплинула на долю держави. Як бачимо, у XIV ст. покінчила зі своїми усобицями Польща і за Казимира Великого (1333 – 1370) перейшла в наступ проти Русі. Закріпилась нова династія в Угорщині. Небезпечним сусідом став литовський князь Гедимін (1316 – 1321). Галицько-Волинська держава не мала змоги тривалий час чинити опір. У 1349 р. Казимир Великий підкорив собі

Галичину. Згодом більшість територій України опинилась під владою литовських князів. Середньовічна українська держава припинила існування. Її ознаки перебрала нова держава, в якій переважав українсько-білоруський етнічний елемент. Такий розвиток подій – припинення існування однієї держави з одночасним переходом до держави іншої, максимальним збереженням сутнісних ознак – не є унікальним в історії Європи. Галицько-Волинській державі було складніше вистояти проти сильного супротивника через особливості геополітичного розташування. На відміну від Англії, Франції, Польщі вона з усіх боків була оточена конкурентами. Подібне відбулось із Чехією, Угорщиною, які у XVI ст., не змігши далі опиратися, «делегували» свої королівські корони австрійському королю за обставин, подібних до тих, в яких перебувала Галицько-Волинська держава. Факт «делегування» надав змогу політичній верхівці цих країн через певний час відновити боротьбу за державну самостійність, яка завершилась на початку XX ст. Український шлях виявився складнішим через загарбання литовських, білоруських, польських і українських земель Російською імперією.

На політичних перипетіях існування Галицько-Волинської держави певним чином позначалася ментальність народу. Ще у XVIII ст. німецький вчений І. Гердер охарактеризував відмінності між слов'янами та німцями: «Бо якщо вони [слов'яни] не прагнули до панування над цілим світом, не мали войовничих спадкових государів і готові були краще сплачувати податок, тільки щоб землю їх залишили у спокої, то багато народів, а більш за всіх німці, скоїли стосовно їх великий гріх... Нещастя цього народу полягає в тому, що при своїй любові до спокою і домашній пильності він не міг установити довготривалого військового ладу, хоча йому не бракувало мужності в хвилину бурхливого опору». Слов'янські народи теж відрізняються своєю ментальністю один від одного, що вплинуло на міжслов'янські відносини. Невипадково, мабуть, серби на півдні, поляки і росіяни на сході Європи виявили значно більше державотворчої сили, навіть тенденцію до певної месіанської ролі.

Галицько-Волинська держава була відчутним геополітичним чинником в Європі та вітчизняній історії, оскільки:

- успадкувала політичну традицію Київської держави, збагативши, розвинувши її у контексті тогочасних європейських політичних тенденцій;

- суттєво впливала на політичні процеси в тогочасній Європі, а її правителі за часів розквіту держави (Роман Мстиславович, Данило Романович) були серед найпомітніших постатей європейської політики;

- за політичним становищем, територією, економічною, військовою могутністю, рівнем культури вона була однією з найбільших держав, що, за винятком Чернігівського князівства, об'єднувала всі етнічні українські землі й розвивалася на єдиній етнічній основі (Київська держава була поліетнічною);

- мала унормовану систему організації влади відповідно до тогочасних політичних тенденцій;

- після занепаду Києва вона ціле століття була головним політичним центром для всієї України, нагромаджувала сили для подальшого розвитку української державності;

- завдяки інтенсивним зносинам із Західною Європою уникла однобічної орієнтації на Візантію, непродуктивних азійських впливів.

Політичне, життя України XII – першої половини XIV ст. було зумовлене протистоянням князів за правої об'єднати під своєю владою київську спадщину, боротьбою суспільства в особі феодалів і частково городян (міщан) за право впливати на князівську (королівську) владу, а також визвольними війнами проти зазіхань зі Сходу і Заходу. Такі політичні інституції як діархії (двовладдя), з одного боку, унеможлилювали деспотичні прояви окремих володарів, а з іншого – послаблювали князівства у боротьбі із зовнішнім ворогом. Особливості геополітичного розташування, ментальні риси українців вперше з такою силою вплинули на політичну історію, спричинилися до припинення існування найпотужнішої після Київської Русі Галицько-Волинської держави. Розпад Руського Королівства та інкорпорація його частин у XIV–XV століттях до Польщі, Литви та Угорщини засвідчили невміння українських еліт домовлятися заради збереження незалежності.

ВІЙНА ЗА ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКУ СПАДЩИНУ

Дата: 1340 – 1392 рр.

Місце: Галичина, Волинь

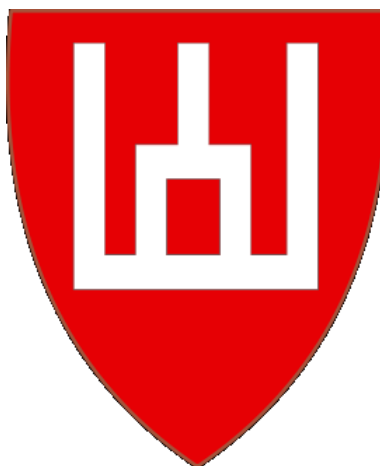
Результат: Поділ земель Галицько-Волинського князівства

Галичина перейшла Польщі, Волинь – Литві

Сторони

Королівство Польське

Велике князівство Литовське

Командувачі

*Казимир III Великий
Ядвіга I
Любарт Гедимінович
Вітовт*

*Людовік I Угорський
Владислав II Ягайло
Дедько Дмитро*

Війна за Галицько-волинське спадщину (1340 – 1392) – збройний конфлікт між Великим князівством Литовським і Королівством Польським за спадщину Королівства Русі, яке втратило у 1340 році свого останнього монарха, короля з династії П'ястів, Юрія II Болеслава.

Війна закінчилася у 1392 році розподілом Галицько-Волинських земель на Волинь, що відійшла до Литви, і Галичину, що відійшла до Польщі. Титул короля Галичини і Володимирії закріпився за польсько-угорськими королями з Анжуйської династії.

Мапа Східної Європи (1333 – 1370)

7 квітня 1340 року галицькі бояри отруїли Юрія II Болеслава. Монарший престол Галицько-Волинського князівства опинився вакантним. На нього націлились претенденти сусіднього Королівства Польського та Великого князівства Литовського. Польський король Казимир III Великий доводив своє право отримати галицько-волинську корону на правах представника династії П'ястів, до якої належав отруєний монарх. Литовський князь Любарт, син Гедеміна, який був одружений з дочкою попереднього галицько-волинського короля Льва I Юрійовича з династії Рюриковичів, апелював до своїх родинних зв'язків із цієї династією. До суперечки додалася Угорщина, яка мала давні види на Галичину і традиційно підтримала поляків, плануючи укласти з ними унію.

Монархи Польщі і Литви перебували у шлюбних зв'язках, але зі смертю дружини Казимира III, Алдони Анни, доньки литовського князя Гедиміна у 1339 році, та кончини самого Гедиміна у 1341 році, союз між обома державами розірвався.

Перший етап війни припадає на 1340 – 1348 рр. У 1340 році литовський князь Любарт вокняжився на Волині, а в Галичині владу захопили місцеві бояри які постановили своїм правителем боярина Дмитра Дядька. Любарт іменував себе галицько-волинським князем, хоча його влада не поширювалась на Галичину. Дмитро Дядько ж проголосив себе «старостою Руської землі». Польський король Казимир, який не встиг вчасно зорієнтуватися, запізно напав на Галичину, зайняв Львів, проте закріпитися у галицьких землях не зміг. Він обмежився визнанням залежності Дядька від польської корони і повернувся додому. Однак ця залежність тривала не довго.

У 1341 році боярський староста уклав союз із ординцями і литовцями, визнав сюзеренітет Любарта і здійснив похід на Польщу.

У 1344 році зі смертю Дядька Галицьке князівство частково перейшло до рук Любарта, за винятком перемишльської і сяноцької земель, які захопили поляки.

Того ж року Королівство Польське і Велике князівство Литовське підписали мир, за яким поляки визнавали владу литовців у Галичині за виключенням двох вищезгаданих земель, за що литовці обіцяли полякам допомогти у нападі на Ратиборське князівство у 1345 році.

Другий етап війни припав на 1349 – 1366 рр. Казимир III не збирався полишати планів завоювання галицько-волинських земель. Забезпечивши свої тили у 1348 році шляхом укладання договорів з чехами, тевтонцями і ординцями, а також вибравши сприятливий момент після поразки литовців у битві над Стравою з хрестоносцями, поляки вторглися до Галичини і Волині.

Кампанія 1349 року була успішною для Польщі, яка захопила майже всю територію колишнього Галицько-Волинського князівства, окрім східної Волині з Луцьком та Поділля. Проте вже за рік, у 1350, Велике князівство Литовське повернуло собі всю Волинську землю і захопило ряд міст у Галичині. Обидві монархії погодилися на розподіл трофеїв – Литва отримувала Волинське князівство, разом із Белзом і Холмом, а Польща закріплювала за собою Галицьке князівство.

Проте це не спиноло амбіцій обох супротивників. Оскільки свого часу поляки не дотрималися умов миру 1344 року, литовці не відчували себе скутими умовами нового договору 1350 року. Бажаючи повернути собі Галичину, Литва того ж року вторглася на її територію. У відповідь польські-угорські сили здійснили

напади на Волинь у 1351 і 1352 роках. Проте до територіальних змін ці воєнні дії не призвели.

Казимир III Великий

У 1352 році Казимир III здійснив новий похід на Литву, який закінчився підписанням польсько-литовського договору 24 червня 1355 року. За ним Польща отримувала галицьку, перемишльську і сяноцьку землі, а Литва – володимирську, луцьку, белзьку, холмську і берестейську землі. Волинське місто Крем'янець залишався у спільному володінні обох монархій. Оскільки цей мир зберігав статус-кво 1350 року, яке не задовольняло литовців, він протривав до 1366 року.

У 1366 році поляки вкотре порушили підписані ними угоди і здійснили добре підготовлену кампанію по завоюванню Волині. Вони здобули Холм, Белз, Володимир і Луцьк, змусивши підписати литовців новий договір. За ним Любарт отримував лише луцьку землю та частку володимирської землі. Казимир III забирав собі холмську і белзьку землі, частину володимирської землі, а також райони південної Волині з містами Крем'янцем, Перемилем і Олеськом.

Повторне взяття поляками Русі в 1366 році

Третій етап війни тривав з 1370 по 1392 рр. Після смерті Казимира III у 1370 році, невдоволені нав'язаним договором литовці атакували володимирську, белзьку і холмську землі Волині. Русько-литовські князі Олександр Коріатович і Юрій Наримунтович, які були ленниками польської корони, перейшли на бік Литви. Завдяки цьому нападові Велике князівство Литовське повернуло собі втрачені землі.

У 1377 році Людовік I Угорський, король Угорщини і Польщі, організував новий похід на литовців і відібрав Белз, Холм і Городло. Згідно з перемир'ям литовський князь Любарт визнав себе ленником Людвіка, завдяки чому закріпив за собою володимирську і луцьку землі. Сам же Людовік посадовив у старшим у Галичні і завойованих волинських землях Владислава II Опольчика, князя опольсько-ратиборського, проте фактично на руських землях влада була передана угорській адміністрації. Юрій Наримунтович позбувся свого лена і був переведений до Любачіва.

Після смерті Людовіка у 1382 році, Любарт не зважився на нову війну, але викупив свої міста – Олексько, Городло, Лопатин, Крем'янець, Перемиль і Сестрятин – в угорських старост.

Людовік I Угорський

У 1385 році Польща і Литва уклали Кревську унію, за якою утворили єдину федерацію шляхом шлюбу польської королеви Ядвіги I і литовського князя Ягайла. Це поклало край війнам обох держав за Галицько-Волинське князівство, однак зробило нагальним питання усунення угорців з Галичини. У 1387 році Ядвіга організувала похід на Галицьку Русь, вигнала угорців з неї і повернула ці землі польській монархії.

У 1386 році Ягайло відібрав у сина Любарта, князя володимирського і луцького Федіра Любартовича частину князівства, наново перерозподіливши землі колишнього Галицько-Волинського князівства на користь великого князя Литовського Вітовта. Федір втратив у 1387 році луцьку землю, а у 1393 році – володимирську.

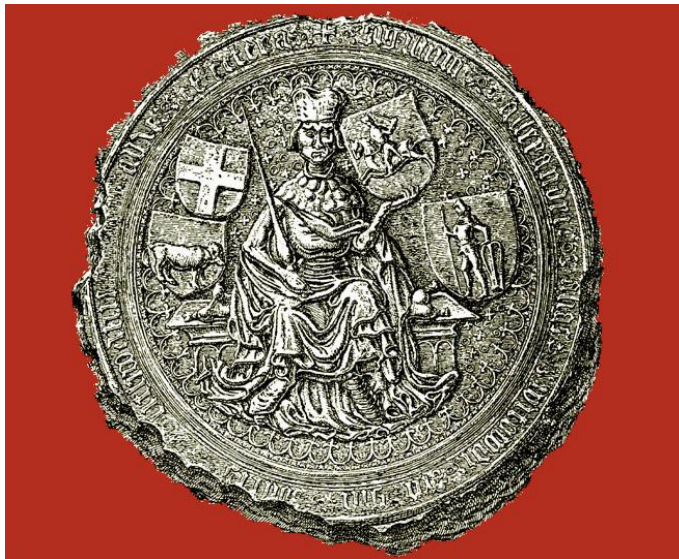
Ядвіга I

У 1389 – 1392 рр. – у Великому князівстві Литовському вирувала громадянська війна між прихильниками Вітовта (православними українськими, литовськими та білоруськими князями) та прихильниками польського короля Ягайла.

Владислав II Ягайло

Територіальні зміни що закріплювали поділ галицько-волинських земель на польську Галичину і литовську Волинь були затверджені Островською угодою 1392 року, підписану Ягайлом і Вітовтом.

Печатка Вітовта з гербом Волинської землі

У результаті майже 50-річних воєн землі Галицько-Волинського князівства були розподілені між його сусідами – Королівством Польським і Великим князівством Литовським. Перше здобуло собі усю Галичину та частину волинських земель з містами Белзом і Холмом, а друге – більшу частину Волині з Володимиром і Луцьком. Цей поділ зберігався до підписання Люблінської унії у 1569 році.

Галицько-Волинське князівство остаточно перестало існувати як єдиний політичний організм. Польща незабаром скасувала Галицьке князівство, утворивши на його території Руське воєводство польської корони, а Литва об'єднала підконтрольні їй землі Волинського князівства у Волинське воєводство.

ПОЛІТИЧНІ ПОРТРЕТИ ГАЛИЦЬКИХ КНЯЗІВ

У даному розділі розглядається діяльність князів і правителів Галича, починаючи від 1141 року, коли виникло удільне Галицьке князівство, до 1349 року, коли воно було ліквідоване. До списку також включені князі Галицько-Волинського князівства, чий престол знаходився у Галичі чи містах Галичини.

Князь (княгиня) – титул голови монархічної держави, суверенного політичного утворення, великого посадовця чи вельможі у VIII – XX століттях. Споконвічно був спадковим титулом у середовищі аристократії, але з кінця XVIII століття став даруватися монархом за вислугу як дворянський титул.

Князь, назву запозичено з протогерманської чи готської мов і означає – рід. Вважається, що від цього ж кореня походять у германських мовах слово король. Цікаво, що схоже досить близькі і за звучанням і за значенням до слова князь такі титули володарів у кочівників Великого Степу як каган, каан, кан, хан, ган, хакан. Цьому можна знайти зрозуміле пояснення, якщо згадати, що всі вищезазначені титули ідуть коренями до часів гуннів і готів, близькоспоріднених союзів племен різних народів Євразії.

У ранньому середньовіччі слов'янських (як і у германських) племен – спершу воєначальник племені, союзу племен, військової дружини (у родоплемінну епоху). У пізньосередньовічну феодальну епоху – правитель державного утворення – князівства. У пізніші часи – представник прошарку аристократії, власник вищого шляхетського титулу.

З переходом від первісно-родових до феодальних суспільних відносин князівська влада почала переходити у спадок і зосереджуватися у певній родині – династії.

У деяких країнах князь є спадковий або дарований титул. У Галицько-Волинському князівстві, князі – голови феодальних монархій – відповідно до західноєвропейської традиції прийняли титул королів

ВОЛОДИМИР ВОЛОДАРОВИЧ (ВОЛОДИМИРКО)
(*1104 – †1152)
КНЯЗЬ ГАЛИЦЬКИЙ

Початок правління: 1141р.
Кінець правління: 1153 р.
Попередник: Іван Василькович
Наступник: Ярослав I Осмомисл
Дата народження: 1104 р.
Дата смерті: 1153 р.
Діти: Ярослав I Осмомисл
Династія: Рюриковичі
Батько: Володар Ростиславич

спершу звенигородський князь (з 1124 року), потім – князь галицький (з 1141), син Володаря Ростиславича.

Належав до роду Галицьких Рюриковичів, батьком якого був Володар Ростиславович Рюрикович. З його ім'ям пов'язують об'єднання земель навколо Галича.

Після смерті Василька і Володаря Ростиславичів галицькі землі були розділені на чотири князівства. Сини Володаря Ростислав і Володимирко отримали Перемишль і Звенигород. Сини Василька Григорій та Іван – Галич і Тербовль.

У 1126 році розпочалася війна між синами Володаря. Розпочав галицьку усобицю Володимирко. Він заручився підтримкою угорців. Ростислава підтримували двоюрідні брати Васильковичі і Великий Київський князь Мстислав. Посередники намагалися закінчити справу миром. У Щирці (тепер село

Пустомитівського району на Львівщині) відбувся з'їзд, де бояри обох князів шукали згоди, але так і не зуміли її знайти. Ростислав рушив на Звенигород і обложив місто. Звенигородці мужньо захищалися і Ростислав змушений був зняти облогу, хоч і не відмовився від подальшої боротьби. Проте його намірам не судилося здійснитися, оскільки він раптово помер.

Син Ростислава Іван у цей час княжив у Берладі, про що свідчить його грамота від 1134 р. Невідомо, коли він зайняв цей стіл. Не є винятком, що в утвердженні Івана Ростиславича на берладському столі зіграли роль його родинні зв'язки з цим краєм. З Берладі походила мати Івана.

Після смерті Ростислава Володимирко переходить князувати на старший стіл у Перемишль і зосереджує у своїх руках Перемишльське, Теремовлянське і Звенигородське князівства.

У 1141 р. в Галичі помер князь Іван Василькович. Володимирко Володаревич забирає собі його волость і переносить сюди столицю князівства.

Довідавшись про смерть Івана Васильковича, Берладник розпочав переговори з Володимирком про виділення йому одного зі столів у Галичині. Володимирко віддав йому звенигородський стіл. Перехід Івана Ростиславича на звенигородський стіл, на думку П.Толочка, відбувся між 1141 – 1144 роками.

Саме в той час надзвичайно загострилися стосунки Володимирка з великим київським князем Всеволодом Ольговичем. Володимирко наказує своєму послові повернути великому князеві хресну грамоту. Це означало оголошення війни. Воєнні дії обох князів почалися під Теремовлем. Головна битва відбулася 1144 р. під Звенигородом. Після невдалих походів Володимирко розпочав мирні переговори. Відбулася особиста зустріч Володимирка з Великим князем, під час якої Всеволодові були вручені дорогі подарунки та виплачена грошова контрибуція в сумі 1400 гривень срібла.

У другій половині січня 1145 року Володимирко Володаревич вирушив на полювання до «Тисмяниці». Галичани в той час запросила Івана Ростиславича на галицький стіл. Володимирко дуже швидко появився під стінами Галича і розпочав облогу міста, яка тривала близько трьох тижнів. У ніч на 18 лютого 1145 р. Іван Ростиславич виступив проти Володимиркового війська і програв битву. Галичани ще тиждень мужньо захищали Галич, але 25 лютого 1145 р. Володимирко

увійшов у Галич. Винуватців заколоту покарав і встановив тут свою владу. Він приєднує до своїх володінь Звенигородську волость. Галич стає столицею цілого краю, розвивається як політичний і культурний центр. Галицький князь прагне розширити кордони і займає місто Прилуки на шляху до Києва. Київський князь Всеволод у 1146 р. вирушає в похід на Галичину, але похід успіху не мав.

Після смерті Всеволода (1146 р.) почалася довголітня боротьба за київський стіл, у якій головну роль відігравали волинський князь Ізяслав Мстиславич та голова суздальської династії Юрій Довгорукий. Обидва бажали утримати у своїх руках разом з Києвом Волинь. Таке об'єднання могло бути небезпечним для Володимирка Володаревича, тож князь намагається не допустити здійснення цих планів. Користаючись з боротьби Ізяслава і Юрія, Володимирко захоплює багато волинських міст: Шумськ, Тихомль, Вигошев, Гнійницю, міста на Погорині, пограничні території між Київщиною і Волинню, а також Бужськ.

Ізяслав Мстиславич організував ряд походів на Галичину і привернув на свій бік угорського короля Гейзу. За допомогою золота Володимирко добився миру. Але у 1152 р. Ізяслав і Гейза знову ідуть на Перемишль. Угри перемогли галицьке військо. Володимирко розпочав переговори. Хитрощами і підкупом угорських вельмож Володимиркові вдалося перехилити на свій бік короля Гейзу і відмовити його від подальших воєнних дій. Вдаючи з себе тяжко хворого, він запрягся на хресті Св. Стефана, що верне Ізяславу забрані землі, але і не думав дотримувати присяги. Коли посол київського князя Ізяслава Петро Бориславич приїхав до Володимирка і нагадав йому хресне цілування, то його прогнали, не давши ні поводу, ні харчу. І як тільки Петро від'їхав з княжого двору, то Володимир пішов до божниці (до святого Спаса) на вечірню. Тут він побачив Петра, який від'їжджав і поглузував над ним: «Поїхав муж руський, схопивши всі волості...». І це сказавши, він пішов на хори. Після вечірні Володимир пішов до божниці. І на тому місці, де поглузував з Петра, він сказав: «Ой! Се хтось мене вдарив у плече!». І не міг він із того місця нітрохи ступити, і став падати. І настав пізній вечір, і став Володимир знемагати вельми, а коли було спати пора, то тоді Володимир, галицький князь, преставився».

Як би літописець не старався бути прихильним до

галицького князя, але збіг обставин дуже сильно вплинув на княжих прибічників. Розповідь свідчить, що це була кара Бога за неправду. Помер Володимирко Володаревич у лютому 1153 р.

Володимирко був енергійним і владолюбним князем. Він не гребував ніякими методами, щоб стати могутнім правителем і мати велику та міцну державу. Об'єднавши розрізнені уділи, він став справжнім творцем Галицького князівства. Володимирко був розумним і хитрим політиком, талановитим дипломатом і воєначальником. За його правління кордони Галицького князівства сягали на Поділля, Буковину і Бесарабію. Це була багата і добре організована земля, міцний форпост проти загрози з боку Польщі, Угорщини, половців. Утворення могутнього князівства з центром у Галичі сприяло його економічному і культурному розвитку.

ІВАН РОСТИСЛАВИЧ (БЕРЛАДНИК) (* близько 1112 - †1162, Салоніки)

із роду Перемишлянських і Галицьких князів. Син Ростислава Володаревича, князь звенигородський (1129 – 1145) і галицький (1145). Прапраправнук Ярослава Мудрого князь Іван Ростиславич увійшов в українську історію як один із перших князів-авантюристів, що присвятив усе своє життя мандрям і пригодам у пошуках ліпшої долі. Прозваний Іваном Берладником, за втечу і князювання у придунайському місті Берлад і головування серед берладників.

Народився близько 1112 р. Був, вірогідно, єдиним сином перемишлянського князя Ростислава Володаревича. Про його юність і дитинство відомостей в українських літописах немає.

Серед галицьких князів Іван був наймолодшим, тому й отримав у князювання невеличке степове місто Берладь – за принципом «на тобі, небоже, що мені не гоже». Це містечко панувало над місцевістю у нижній течії Дунаю, Прута і Дністра. У ці вільні, довго не контрольовані ніким степи постікалися втікачі з Русі, Візантії, з різних кочових племен. Берладники наймалися до різних князів як вільні вояки, брали участь у причорноморській торгівлі, ловили рибу.

Після смерті батька Іван успадкував місто Звенигород (Галицький), хоча, мабуть, мав право на більше. Але дядько його, Володимирко Володаревич Галицький був не з тих, хто готовий ділитися. До часу Іван приховував своє незадоволення. Але у

1144 році Володимирко зазнав серйозної поразки від Всеволода Ольговича. Невдача Галицького князя підбадьорила його внутрішніх ворогів, прихильників Івана Ростиславича. Коли зимою Володимирко вирушив на полювання, жителі Галича послали в Звенигород за Іваном і впустили його до себе в місто. Володимир, почувши про це, прийшов з дружиною до Галича, бився з обложеними три тижні і все не міг взяти міста, поки одного разу вночі Іван не надумав зробити вилазку. Він зайшов надто далеко від міста і був відрізаний від нього полками Володимирка. Втративши багато дружини, Іван пробився крізь вороже військо й кинувся до Дунаю, а звідти степом втік до Києва до Всеволода. З того часу почалася життя ізгоя Івана. Він знайшов притулок в молдавському місті Берладь, яке, подібно Тмутаракані, був притоном всіх утікачів, князів і простих людей. З цих відчайдушних відщепенців Іван набрав дружину, з якою став найматися на службу до різних князів. У сучасників він отримав прізвисько Берладника.

У 1146 році Берладник виявився в дружині у Святослава Ольговича. Поки Ольгович відбивався від ворогів, Іван був вірний йому, але коли князі Володимир та Ізяслав Давидовичі і Ізяслав Мстиславич загнали його до вятичівських лісів, Берладник, що взяв у Святослава 200 гривень срібла і 12 гривень золота, перейшов до Ростислава Мстиславича Смоленського. У 1149 році Берладник був уже на службі у Юрія Долгорукого. Літописець повідомляє, що суздальський князь послав його в Двінську землю перехопити новгородців, які збирали там данину. Але Івану не вдалося цього зробити – новгородці відбилися, причому було багато полеглих з обох сторін.

Незважаючи на те, що Іван біг далеко на північі, галицькі князі продовжували шукати його голови.

Коли Юрій остаточно утвердився в Києві, він, потребуючи допомоги свого зятя Ярослава Володимировича Галицького, погодився видати йому Берладника. Івана схопили в Суздалі і привели в кайданах до Києва, де чекали його послы від Ярослава з великою дружиною. Але духовенство виступило проти цього зрадницького вчинку; митрополит і всі ігумени сказали Юрію: «Гріх тобі, цілували хрест, тримати Івана в такій нужді, та ще тепер хочеш видати його на вбивство». Юрій послухався, не видав Берладника галичанам, а відправив його назад до Суздаля в кайданах. Але Ізяслав Давидович Чернігівський, дізнавшись, що Берладника везуть знову в Суздаль, послав перехопити його по

дорозі і привезти до себе. По смерті Юрія, коли Ізяслав зайняв його місце в Києві, Берладник залишився тут на волі і мав повну можливість зноситися з незадоволеними галичанами.

Легко зрозуміти, що Ярослав Галицький не міг залишатися при цьому спокійним: він почав шукати двоюрідного брата свого Івана, каже літописець, і в 1158 році намовив всіх князів руських, короля угорського, польських князів, щоб були йому помічниками на Івана. Ізяслав Давидович продовжував захищати Берладника, і коли з'явилися до нього послы майже всіх руських князів, а також польських і угорського короля з вимогою видати Берладника, відповів рішучою відмовою. Берладник, однак, злякався і втік у степ, до половців, зайняв з ними Подунайські міста, перехопив два галицьких судна, взяв багато товару і почав переслідувати галицьких рибалок. Зібравши багато половців і приєднавши до них ще 6000 берладників, таких же вигнанців-втікачів, як він сам, Іван пішов з ними в Галицьку землю, захопив місто Кучельміну і осадив Ущицю. Гарнізон Ярослава міцно бився з міста, але смерди почали переходити на бік Івана; таких виявилось 300 чоловік. Половці хотіли взяти місто, але Іван не дозволив, за що степовики озлобилися на нього і пішли.

Помер Іван в 1161 року в Солуні. Літописець додає, що є слух про смерть його від отрути.

3 «КИЇВСЬКОГО ЛІТОПISУ»

9. ВІЙНА З ІВАНОМ БЕРЛАДНИКОМ

(Під р. 6667=1159). В тім самім році почав Ярослав галицький шукати Івана Ростиславовича, свого стрічного брата. Ярослав підмовив руських князів, щоби йому допомогти проти Йвана й вони всі обіцяли. Бони післали послів до Києва до Ізяслава Давидовича: Ярослав галицький, Ізбігніва, Святослав Ольгович Жирослава Іванковича.. Ростислав Мстиславович (і) Мстислав Ізяславович Жирослава Василевича, Ярослав Ізяславович Онофрія, Володимир Андрієвич Гаврила Василевича, Святослав Всеволодович Киянина, король свого мужа, а від ляхів (пішов) свій муж. Та Ізяслав не погодився (видати Йвана) й давши (послам таку) відповідь, відіслав їх. Але Йван перелякався тоді й поїхав у поле, до половців. Він пішов із половцями і став у подунайських городах; тут розбив дві кубари (кубари: купецькі

кораблі (галицьких купців) і взяв багато товарів із них, а до того робив пакости галицьким риболовам. До нього прийшло багато половців і берладників (берладників: степова людність, очевидно словянська, що заціліла під різними кочовиками. Як бачимо, степове населення ще було досить численне), зібралось коло нього 6000. Він рушив до Кучелмина й тут прийняли його радо; звідти пішов до Ушиці. Але в цей город увійшла Ярославова залого й почала завзято боротися з города; та смерди скакали через укріплення до Йвана й утікло їх 300. Половці хотіли взяти город, але Йван їм не дозволив; (за те) вони загнувалися й поїхали від Івана. А Ізяслав післав по Івана і спровадив його до Києва.

Та Ізяслав довідався, що на нього хочуть іти війною за Івана Ярослав, Мстислав і Володимир Андрієвич, отже післав до брата Святослава до Чернигова Гліба Ракошича, віддав йому Мозир і Чичереськ і повідомляв, що хочуть на нього йти війною. А Святослав сказав: «Я справедливо гніваюся на тебе, брате, за те, що ти мені не віддав чернигівської волости, але лиха тобі я не бажав. Та як уже так вийшло, що вибираються на тебе, то Бог із нею, тією волостю, - а ти мені брат, тож дай мені, Боже, з тобою добре жити». І вони цілували між собою хрест на повну згоду. Тоді то й відбули нараду в Лутаві Ізяслав, Святослав Ольгович, син його Олег, Ігор, Всеволодович, Святослав Володимирович і так перебули в великій згоді між собою три дні й (подавали собі) багаті дари. Тоді вони післали до Галича й Володимира, сповістили, про свою згоду й про те, що Бог (їх) з'єднав чесним хрестом). А як ті довідалися (Як ті довідалися: очевидно, Ярослав, Мстислав і їх союзники – Авт.), що браття погодилися, також не рушалися.

Того ж року Ізяслав Давидович почав війну з Ярославом галицьким, щоби добути волость для Івана Ростиславовича, званого Берладником. Бо до нього присилали галичани, казали йому сісти на коні й заохочували його прийти до них, кажучи: «Як лише покажуться (твої) стяги, то ми відступимо від Ярослава (відступило від Ярослава: на тому вриваються вістки літопису про Йвана аж до його смерті).

ЯРОСЛАВ ВОЛОДИМИРКОВИЧ ОСМОМИСЛ
(*1130-і рр. – †1187)
КНЯЗЬ ГАЛИЦЬКИЙ

Початок правління: 1153 р.

Кінець правління: 1187 р.

Попередник: Володимирко Володарович

Наступник: Олег Ярославич

Дата народження: близько 1130 р.

Дата смерті: 1187 р.

Дружина: Ольга Юріївна

Династія: Рюриковичі

Батько: Володимирко Володарович

князь галицький (1153 – 1187), син галицького князя Володимирка Володаревича.

Він був народжений для того, щоб панувати над багатьма тисячами людей. Син могутнього творця Галицького князівства Володимирка Володаревича й дочки угорського короля Коломана (ім'я її так і залишилось невідомим історикам). Недарма й літописці, й незнаний співець «Слова о полку Ігоревім» удостоїли Ярослава однозначно високої оцінки: мудрий, добрий, освічений, чесний, поважав церкву й умів примусити сусідів і

суперників на Русі поважати себе й свою землю.

Аж до смерті батька Володимирка (1152) Ярослава майже не згадано в джерелах. Невідомим залишається не те що рік, а й проміжок часу, коли він побачив світ. Вчені припускають, що це сталося на початку 30-х рр. XII ст. Єдина тверда дата в його тогочасному житті – 1150 р., коли батько одружив Ярослава з дочкою володимиро-суздальського князя й свого союзника Юрія Володимировича Долгорукого. Той династичний шлюб виявився нещасливим і приніс багато горя й турбот і Ярославу, й Ользі.

На час кончини Володимирка Володаревича створене ним трохи більше десяти років перед тим Галицьке князівство переживало часи політичного, економічного й культурного піднесення. Слід віддати належне цьому володарю, котрий, не гребуючи жодними засобами (серед яких підкуп, порушення присяги на хресті й ін.), зумів вибудувати князівство, з яким рахувались і західні сусіди, Польща й Угорщина, й правителі всіх інших давньоруських князівств. Володимирко сміливо втручався в боротьбу за київський великокнязівський престол, підтримуючи Юрія Долгорукого проти його небожа Ізяслава Мстиславича. Однак у літописах немає й натяків на те, що Володимирко Володаревич особисто прагнув стати київським князем. Здається, він домагався іншого: бути суверенним володарем і не залежати ні від кого – ні від київського, ні від володимиро-суздальського князів.

Проводячи тверду й незалежну зовнішню політику, Володимирко був, разом з тим, дражливим і непередбачуваним державним діячем, котрий часто порушував мирні угоди й без потреби сварився з сусідами. Київський князь Ізяслав Мстиславич збирався йти на нього війною, коли він раптово помер. Погіршилися добрі стосунки з Чернігівським князівством, Угорщиною й Польщею. Все це довелось владнувати юному й позбавленому державного Досвіду Ярославу. Існувала ще одна величезна трудність князювання в Галицькій землі. Тамтешнє боярство, що виросло в основному з місцевої племінної знаті й володіло багатими землями, селами, а то й містами, воліло самовладне правити у краї, відводячи князеві роль хіба що формального володаря. Навіть владному й досвідченому Володимиркові не завжди щастило тримати в покорі своїх бояр (вони повстали проти нього й кликали на престол Івана Берладника). Коли ж князем став молодший і щирий Ярослав, боярство одразу показало йому зуби.

Сівши на галицький стіл, Ярослав Володимирович спершу заходився налагоджувати стосунки з київським великим князем Ізяславом. Він надіслав до Києва грамоту зі словами покори й проханням вважати себе за сина (тоді це означало визнання васалітету). Але загарбаних його батьком київських порубіжних з Галичиною міст так і не повернув. 1153 р. ображений Ізяслав на чолі полків рушив на Галич. Битва сталася поблизу галицького міста Теробовлі. На самому її початку галицькі бояри, як оповідає київський літописець, гордовито заявили своєму князю: «Ти ще молодий і маєш із валів Теробовля спостерігати за битвою – то, мовляв, наша справа. А твоя, княже, - годувати й любити нас так, як твій батько нас годував і любив».

Все своє чвертьвікове князювання в Галичі Ярослав боротиметься з галицьким боярством, але так і не здолає його. Поважаний у середньовічному світі володар, могутній князь, який відігравав одну з перших ролей на давньоруській політичній сцені, він ніколи не був господарем у власному домі – в Галицькому князівстві. Бояри, рівними яким за могутністю й гординою були на Русі хіба що в Новгороді Великому, верховодили над Ярославом, брутально втручалися не лише в державні справи, а й у його приватне життя.

Самовпевнені бояри, чи не кожний з яких бажав командувати військом, безславно програли Ізяславу Мстиславичу битву під Теробовлем. Але з невідомих науці причин київський князь не скористався з перемоги й не рушив на Галич. Ярослав повернувся до свого стольного града і довго переживав і поразку (в якій він не був винний), і заподіяну боярами тяжку образу. Він більше не воював з Ізяславом – мабуть, додержувався грамоти, в якій вважав його своїм сюзереном. І взагалі не втручався в загальноруське політичне життя.

Коли померлого в листопаді 1154 р. Ізяслава змінив на київському престолі Юрій Долгорукий, Ярослав почав допомагати тестеві у всьому, перебуваючи вже у справжній, а не у формальній (як від Ізяслава) васальній залежності від нього. Не встиг Юрій ще всістися на престолі, як наказав залежним від нього князям іти на Ізяславового сина Мстислава, що княжив тоді на Волині. Першим він звернувся до Ярослава. Київський літописець занотував: «Тоді ж Юрій звелів зятеві своєму, Ярославу галицькому, піти на нього (Мстислава) до Луцька». Того самого 1155 р. Ярослав допоміг тестеві у боротьбі з Ізяславом Даниловичем чернігівським, ще одним претендентом

на київський престол. І далі галицький князь слухняно ходив на заклик Долгорукого у далекі й близькі походи: й проти половців, й проти Мстислава Ізяславича, й проти інших князів, що не догодили київському володареві. Однак особливого завзяття Ярослав не виявляв. Кілька разів літописці відзначали, що він посилав галицькі полки в поміч тестеві, але очолювали їх його воєводи. Сам галицький князь від кількох походів ухилився. Тому Долгорукий, що, поза сумнівом, побачив і відчув охолодження зтя до нього самого та його справ, вирішив зробити йому щедрий дарунок. Він зважився видати Ярославу його брата в перших Івана Ростиславича, на прізвисько Берладник, 1145 р. Іван спробував позбавити Ярославого батька Володимирка галицького столу. Йому це не вдалося. Іван втратив своє невелике Звенигородське князівство у Галицькій землі, став ізгоєм і блукав по світах з невеликою дружиною, служачи за платню різним руським князям. Цього непримиренного ворога його батька, та й його самого, Ярослав хотів схопити за будь-яку ціну.

Тоді Іван Берладник перебував у Суздалі, очолюючи тамтешній полк Юрія Долгорукого. Останній наказав привезти його зимою 1156 – 1157 рр. до Києва, щоб видати головою Ярославу. Та коли закутого в кайдани Івана привезли до стольного града Русі, за нього заступились митрополит і ігумени київських монастирів. Долгорукому довелось повернути Берладника на північ. Але на шляху до Суздаля його відбили люди чернігівського князя Ізяслава Давидовича, суперника Долгорукого в змаганні за київський великокнязівський престол.

Відносини з Києвом у Ярослава розладнались, коли в травні 1157 р. несподівано (чи не від отрути?) помер Юрій Володимирович Долгорукий. Незабаром потому київським князем став Ізяслав Давидович, який рішуче відмовив Ярославу видати йому Берладника. У цій несприятливій для нього ситуації Ярослав чи не вперше показав себе політиком чималого масштабу. Він уклав союз проти Ізяслава Давидовича з сином недавно померлого київського князя Ізяслава Мстиславича (попередника Долгорукого) Мстиславом волинським і Володимиром Андрійовичем дорогобузьким. Однак до справи втрутилися чернігівські Ольговичі на чолі з Святославом. Вони спонукали Ярослава відкласти на час похід на Київ.

Тут знову виступили на сцену галицькі бояри – та їхня партія, що давно вже хотіла скинути Ярослава. Вони вступили в

зносини з Іваном Берладником, пообіцявши йому галицький стіл. Проте, як виявилось потім, ця партія була нечисленною й слабосилою. Коли підбадьорений нею Ізяслав Давидович вирішив попрямувати на Галич, щоб посадити там Берладника, найближчі родичі, чернігівські Ольговичі, відмовилися підтримати його, риторично запитавши: «Брате! Кому шукаєш волості, братові чи синові?!» – маючи, мабуть, на увазі те, що збурювачу спокою в державі й волоцюзі Івану Ростиславичу не варто давати не те що Галича, а й найглухішого містечка.

Ізяслав Давидович не послухався обачних порад родичів, – а вони обіцяли йому свою допомогу лише в тому випадку, коли Ярослав першим почне воєнні дії, - й вчинив необачно. Похід до Галицької землі не мав успіху. Він подався до Києва, але спізнився. Наприкінці 1153 р. Мстислав Ізяславич і Володимир Андрійович урочисто вступили до Києва. Саме цю подію мав на увазі автор «Слова о полку Ігоревім», коли в зверненні до Ярослава урочисто вигукнув, що той відчиняє ворота Києва. Все ж таки головний внесок до усунення Ізяслава Давидовича з великокнязівського столу зробив волинський князь Мстислав.

Поки Мстислав з Володимиром гадали-рядили про долю Києва (жоден з них не наважився сісти там, і вони згодом запросили на престол главу клану смоленських Ростиславичів, дядька Мстислава – Ростислава Мстиславича), Ярослав повернувся до Галича.

Відомо, що в середині 60-х рр. Ярослав Володимирович пожвавив традиційні для Галицької Русі стосунки з Візантією. Надавши 1164 р. притулок суперникові візантійського імператора Мануїла Андронікові Комніну, князь підштовхнув імператора до створення союзу з Галицьким князівством, укладеного 1167 р. На початку того року помер київський князь Ростислав Мстиславич, з яким Ярослав був у дружніх стосунках і якому допомагав у загальноруських справах. Так, незадовго перед тим галицький князь прислав свої полки для участі в поході на половців, у якому під проводом Ростислава зібралося аж дванадцяттеро князів. По смерті Ростислава Ярослав знову впливає на суперництво князів навколо київського престолу. Він підтримує свого сусіда, Мстислава волинського.

Мало відомо історикам про внутрішнє життя Галицької землі за Ярослава. Київський літопис відобразив трагедію Ярослава, що трапилася 1170 р. Вона, як це звичайно бувало в середньовічних можновладців, набула великого розголосу й

викликала політичну кризу в князівстві. В. Татищев з якогось невідомого нам джерела довідався, що Ярослав збайдужів до своєї дружини Ольги й спонукував її піти до монастиря. Однак Ольга, що, певно, твердістю характеру пішла в свого батька Долгорукого, відкидала подібні пропозиції. Річ у тому, що зовсім уже не юний Ярослав шалено закохався. Його любов'ю стала молода і вродлива Анастасія з боярського роду Нагрів. Рід той був новий і незнатний, старі бояри дивились на нього спочатку із зверхністю, а далі – з острахом, переконуючись, що завзяті Чагри висуваються на перший план, прибираючи до рук землі й багатства, посади й князівську прихильність.

Княгиня Ольга добре і давно знала про існування Анастасії; 1170 р. вона вчинила демарш і від'їхала з сином Володимиром (на якого князь, мабуть, мимоволі переніс нелюбов до його матері) до Польщі. Це був умовний знак для боярської опозиції Ярославу. Бояри збурили повстання в Галичі, до якого приєднались скривджені князівською адміністрацією люди та кримінальні елементи. Сталася ще нечувана на Русі річ: бояри схопили свого князя й заточили у власному палаці. Боярський рід Чагрів був перебитий, «а підложницю його Настаську, що винна в смуті з княгинею й сином, кинули на вогнище велике й спалили» (Київський літопис). Можливо, полонений Ярослав бачив крізь вузькі шибки своєї світлиці, як горіла його єдина у світі любов.

Далі бояри ще раз принизили свого князя. Вони примусили його... відновити подружнє життя з Ольгою! «А князя водили до хреста, - незворушно підсумовує події 1170 р. київський книжник, - щоб йому мати княгиню по-справжньому, і так все владналося». Історія не знає й ніколи вже не визнає того, чому Ярослав, коли вийшов з ув'язнення і знову звівся на ноги, не помстився на боярах, що вбили його кохану й поглумились над ним. Чому він не скликав вірну йому бойову дружину, не запросив союзних йому угрів, якщо вже власних дружинників не вистачало, й не винищив підлих бояр, не повідрубав голови гідні боярської опозиції в Галицькому князівстві?! Та наче нічого не сталося, князь повернувся до влади.

Миру в родині Ярослава так і не настало. Вже наступного року княгиня Ольга з сином знову залишила Галич. Але цього разу боярам не вдалося повстати проти князя. Він не лише втримав ситуацію в Галичі, а й змусив луцького князя Ярослава відмовити в притулку Володимирові. Син метався від одного

князя до іншого, аж поки не схилився перед батьком і тихо повернувся до Галича. А княгиня Ольга перебралася до рідного їй Суздаля й жила там до смерті (1183).

Минуло понад десять років, і княжич Володимир ще раз залишив Галич – вже не з власної волі. 1185 р. Ярослав вигнав непокірного й нездатного до державних справ сина. Той побіг до Романа Мстиславича, волинського князя, майбутнього об'єднувача Галичини й Волині. Однак Роман випроводив його від себе. Літописець пояснює холодний прийом Володимира Романом страхом волинського князя викликати гнів свого могутнього сусіда Ярослава. Два роки прожив Володимир у Путивлі, в свого родича Ігоря Святославича. Весь цей час Ігор вів перетрактації з Ярославом, і той, врешті-решт, дав дозвіл на повернення нелюбого сина.

Минали роки, Ярослав старів і втрачав сили. На початку осені 1187 р., передбачаючи близьку смерть, він склав заповіт, яким передав Галич улюбленому позашлюбному (від Анастасії) синові Олегу, а Володимирові дав загублений у Карпатах Перемишль. Перед кончиною він скликав «мужів своїх» (дружинників і бояр), а також простих людей і мовив до мужів: «Батьки й брати! Простіть і віддайте!» Потому звелів відчинити князівські комори й роздати людям добро.

1 жовтня 1187 р. Ярослав помер, оточений шаную й народною любов'ю. Був похований у кафедральному соборі Галича.

Мудрою політикою за 35-річного князювання Ярослав Осмомисл створив могутню державу, з якою рахувалися всі його сусіди.

ВОЛОДИМИР ЯРОСЛАВИЧ **(*1151 – †1198)** **КНЯЗЬ ГАЛИЦЬКИЙ**

Син Ярослава Осмомисла і княгині Ольги Юрїївни.

Після того, як у 1187 році помер Ярослав Осмомисл, на престол сів Олег Ярославич. Але неконтрольовані бояри Галицького князівства вигнали його. Сусідня Угорщина та бояри, які майже повністю контролювали князівство, хотіли бачити на престолі Володимира Ярославича, який міг стати простою маріонеткою.

Правління Володимира Ярославича великими подіями не

відзначилось. Це можна пов'язати з характером князя. Володимир не був ні великим воєначальником, ні дипломатом. Більшість часу Володимир Ярославич займався розвагами та розпустою. На це звернули увагу Угорщина та Волинське князівство на чолі з Романом Мстиславичем. 1183 – 1189 роки – час боротьби сусідніх Угорщини та Волинського князівства за володіння Володимира.

Після захоплення Угорщиною Галицького князівства в 1189 році спалахнуло повстання проти загарбників. Повсталим на допомогу прийшов чинний князь. Повстання досягло своїх результатів і угорці покинули князівство. Володимир Ярославич правив до 1199 року, коли була зроблена друга (вдала) спроба волинського князя Романа Мстиславича приєднати Галичину та утворити Галицько-Волинське князівство.

ВОЛОДИМИР ІГОРОВИЧ (*1170 – †1212)

князь Путивльський (1185 – 1198), Новгород-Сіверський (1198 – 1206), князь Галицький (1206 – 1207, 1208 – 1211). Старший син легендарного героя «Слова о полку Ігоревім» Новгород-Сіверського князя Ігоря Святославина та його дружини Фросини Ярославівни. У хрещені названий Петром.

З малих років брав участь у походах на половців (в 1183 і 1185 роках). 1185 року потрапив разом з Ігорем до половецького полону, де одружився з дочкою хана Кончака Свободою, в хрещені Анастасія. Повернувся з дружиною та маленьким сином Ізяславом на Русь у 1188 році. Княжив у місті Путивль.

У 1206 році разом із київським князем Рюриком Ростиславичем та чернігівськими князями взяв участь у поході на Галич, що не приніс успіху.

Галичани, боячись Ольговичів, стали таємно кликати Володимира собі в князі. Вночі, крадькома від інших князів, Володимир з братом Романом поскакали в Галич, Володимир сів на князювання в Галичі, а Роман – у Звенигороді. Але залишалися ще малолітні діти Романа Мстиславича, що жили у Володимирі Волинському, Сюди з'явився священник, посол від Володимира, і оголосив городянам: «Не залишиться у вашому місті каменя на камені, якщо не видасте мені Романовичів і не приймете до себе княжити брата мого Святослава». У туж ніч

вдова Романа Мстиславича втекла з дітьми до Польщі. Незабаром після цього між Володимиром і його братом Романом почалася війна. У 1207 році Роман, з'єднавшись з угорцями, вигнав Володимира з Галича. Володимир, який втратив до цього часу і Новгород Сіверський, поїхав до Путивля. Роман деякий час сидів у Галичі, але потім був запрошений своїми колишніми союзниками в Угорщину.

У 1208 році галичани, які встигли змінити вже багатьох князів, послали знову за Володимиром і Романом, кажучи: «Винні ми перед вами, позбавте нас від угорців». Ігоревичі з'явилися на поклик з сильною раттю: примусили угорського палатина Бенедикта, що правив у Галичі, рятуватися втечею і сіли знову в Галицькому князівстві: Володимир – у Галичі, Роман – у Звенигороді, Святослав – у Перемишлі, а Ізяслав Володимирович – в Теробовлі. Іншого свого сина – Всеволода – Володимир відправив до Угорщини задаровувати короля, щоб той залишив їх спокійно княжити за Карпатами. Від угорського короля можна було позбутися дарами, притому ж у нього було багато справ всередині своєї держави, але чим було Ігоревичам позбутися бояр галицьких, які не давали їм спокою своїми крамолами? Ігоревичі вирішили діяти за прикладом Романа Мстиславича, і ось, скориставшись першим зручним випадком, вони веліли бити галицьку дружину: 500 чоловік з неї загинуло, у тому числі двоє знатних бояр – Юрій Вітанович та Ілля Щепанович, але інші розбіглися; між ними Владислав, якому переважно Ігоревичі були зобов'язані Галицької волостю. Двоє інших – Судислав і Філіп – вирушили до Угорщини. Король Андрій дав їм сильне військо і малолітнього Данила Романовича. Володимиро-волинські князі також послали свої полки. З цими силами галицькі бояри опанували Перемишлем і Звенигород. Володимир, не чекаючи їх приходу, втік з Галича, а брати його, що потрапили в полон, були повішені. Син Володимира Ізяслав привів на допомогу половців, але в битвах на річках Лютій та Незлі потерпів поразку.

З Галицько-Волинського літопису не ясно, чи й Володимир Ігорович зазнав такої долі (літопис сповіщає про страту його братів Романа, Святослава і Ростислава) – розповідається лише про його втечу з Галича у вересні 1211 року. Більше про нього не згадується.

Сини: Ізяслав Володимирович (народився 1186 р.) – князь Теробовлянський (1210), Новгород-Сіверський (до 1235),

Великий князь Київський (1235 – 1236).

Всеволод, ймовірно був відправлений батьком до Угорщини для встановлення союзу з королем Андрашем II у 1211 р.

РОМАН ІГОРОВИЧ

(*? – †1211)

князь Звенигородський (1206 – 1208, 1210 – 1211), Галицький (1208 – 1210). Син Ігоря Святославича Новгород-Сіверського.

Після загибелі в 1205 році в битві при Завихостом Романа Мстиславича Галицького, його малолітньому синові і спадкоємцю Данилові, за підтримки угорського короля Андраша II Арпада, ще деякий час вдалося протриматися в Галичі. Але вже в 1206 році за допомогою частини галицької знаті на чолі з Кормильчичами, що повернулися з вигнання, Ігоревичам вдалося зайняти лідируючі позиції в Галицько-Волинському князівстві: Володимир сів у Галичі, Святослав у Володимирі-Волинському (тимчасово, потім в Перемишлі), а Роман у Звенигороді .

У 1208 році Роман сам з угорською допомогою захопив Галич, вигнавши звідти старшого брата в Путивль. У 1210 році Володимир повернувся і став правити спільно з братом. Для утвердження своєї влади Ігоревичі розправилися з незадоволеною ними частиною галицьких бояр, після чого остаточно втратили підтримку в князівстві. У 1211 році польсько-угорські війська вигнали Володимира з сином, який привів половецькі і сіверські війська на допомогу батькові і дядьків. Роман був захоплений у Звенигороді, його брат Святослав був захоплений в Перемишлі. На галицький престол був посаджений Данило Романович, а Роман, Святослав і, ймовірно, Ростислав Ігоревичі були повішені.

Діти Романа Ігоревича:

Іван Романович, князь путивльський

Костянтин

Михайло

МСТИСЛАВ МСТИСЛАВИЧ УДАТНИЙ (*1170 ? – †1228)

Портрет (уявний)
Мстислава Мстиславовича Удатного

Мстислав-Федір Мстиславич Удатний (Мстислав Галицький; хресне ім'я – Федір, м. н. невід., до 1176 – 1228, м. Торчеськ) – князь Трипільський (1193 – 1194), Торопецький (1208 – 1212?), Новгородський (1208 – 1214, 1216 – 1218), Галицький (1219 – 1220, 1221 – 1226) і Торчеський (1207 – 1208, 1226 – 1228) з династії Рюриковичів. Прозваний Удатним за військову доблесть.

Син новгородського князя (1178 – 1180, м. Торчеськ) Мстислава-Федора Ростиславича (Мстислава Хороброго), що княжив спочатку у Білгороді в Київській землі, а потім у Новгороді Великому. Матір'ю нашого героя була, найімовірніше, одна з дочок Ярослава Володимировича галицького. Був представником смоленської гілки роду князів Мономашичів.

Народився Мстислав Удатний на початку 1170-х рр. Щоб забезпечити мир з половцями, батько одружив його з дочкою сильного хана Котяна.

Як онук Ярослава Осмомисла мав найбільше прав на Галицьку спадщину, але не зміг впоратись з боярськими партіями, ставши залежним від них. Мстислав брав участь у

походах руських князів у 1193 і 1203 рр. проти половців. Уперше на сторінках літописів Мстислав Мстиславич з'являється під 1193 р., коли він, з'єднавши зусилля з братом у перших Ростиславом Рюриковичем, на заклик союзних Русі чорних клобуків іде на половців. Перша проба меча виявилась вдалою, й Київський літопис урочисто відзначив: «І ополонились (захопили полонених) Ростислав і чорні клобуки худобою й кіньми, і рабами, і колодників (руських людей, що страждали у половецькому полоні) багато захопили, княжичів їхніх (половецьких) і добрих мужів (знать) взяли».

1196 р. дядько Мстислава Рюрик Ростиславич посварився з Романом Мстиславичем, своїм зятем. Вірний родинному обов'язку Мстислав підтримав Рюрика. Навряд чи це сприяло його князівській кар'єрі, бо Роман не забував звичайно таких речей. І дійсно, аж до смерті Романа (1205) Мстислав не зміг здобути жодного міста чи волості. Лише 1207 р. він одержав від Рюрика, в той час київського князя, місто Торпець із волостю в Смоленській землі – в нагороду за те, що успішно захистив від чернігівських Ольговичів південне місто Торчеськ.

Боротьбу з половецькими ханами Мстислав продовжив 1204 р. Суздальський літопис розповідає, що тоді він узяв участь у великому поході об'єднаного руського війська проти кочовиків: «Ходили руські князі на половців: Рюрик київський, Ярослав переяславський, великого князя Всеволода (суздальського) син, Роман Галицький і Мстиславич (Мстислав). Була тоді зима люта, і в половців була скрута велика...! взяли руські князі багато полонених, і стада їхні зайняли, і повернулися додому з полоном великим».

1209 р. Мстислав перебирається із глухого Торопця до Новгородського Великого. На той час новгородське могутнє боярство вже давно само вибирало собі князів. Досвідчені боярські політики побачили в скромному торопецькому князькові мужнього воїна і талановитого полководця. Вони, крім того, розгледіли в ньому простувату, прямодушну, не здатну до мудрих політичних комбінацій людину. Саме такий князь відповідав вимогам, які вже близько ста років ставили боярські олігархи перед кожним претендентом на почесний новгородський стіл. Обираючи Мстислава Мстиславича у князі, новгородські бояри виходили, мабуть, найперше з його успішних дій проти половців. У 1209 р. на Русі навряд чи знайшовся б полководець, що зміг би зрівнятися з маленьким удільним князем

Торопця заслугами в боях із страшними кочовиками південноруських степів.

А Новгороду тоді загрозували угро-фінські племена чуді. Тільки-но сівши на новгородський престол, Мстислав узявся за організацію походів проти них. Новгородський літопис відзначив кілька походів Мстислава до Чудської землі (нині Естонії). Під 1212 р. читаємо: «Ходив Мстислав на чудь... з новгородцями, і багато людей захопив і худоби незліченну кількість привів. Потім же, на зиму, пішов князь Мстислав з новгородцями на чудське місто, що зветься Ведмежа Голова, села к пограбував, і прийшов до міста, і поклонилася чудь князеві, і данину на них узяв (Мстислав), і повернулись всі здоровими».

Чудь відповідала несподіваними й тому небезпечними наскоками на західні новгородські землі. Ледве минуло два роки, як, за свідченнями того ж Новгородського літопису, «пішов князь Мстислав з новгородцями на чудь, крізь землю чудську, до моря, села їх пограбував і укріплення їх узяв, і став під містом Горобином». Чудь змушена була знову сплатити велику данину, дві третини якої Мстислав віддав новгородцям, а третину взяв собі з дружиною. Ці перемоги над давнім і найбільш серйозним тоді ворогом Новгородської республіки принесли князеві славу й високий авторитет. Саме тому Мстиславу пощастило просидіти на хиткому новгородському столі десять років і піти звідти з власної волі, а не бути вигнаним, як абсолютна більшість його попередників і наступників. Переконали, що саме ці прославлені на Русі походи Мстислава до Прибалтики мав на увазі співець «Слова», звеличуючи перемоги його й Романа над Литвою. Річ у тому, що в ті часи руські літописці нерідко називали збірним найменням Литви взагалі населення Прибалтики і серед них чудь і естів. Наприклад, під 1213 р. в кількох літописних ізводах можна прочитати: «У Петрове говіння наїхала безбожна литва на Псков і спалила його». Зіставлення цього уривка з датованим тим самим роком повідомленням середньовічного хроніста Генріха Латвійського про напад естів під проводом Лембіта на Псков довело, що в даному випадку літописці назвали естів «Литвою». Виходячи з літописного контексту й географії воєнних дій, можна твердити, що про естів говориться і в статті 1210 р. Новгородського літопису: «Новгородці наздогнали литву в Ходиницях, побили її з князем Володимиром і посадником Твердиславом». Отже, слід вважати, що в уяві сучасників Мстислав Удатний підкоряв «литву», а це

відповідає зверненню «Слова» до нього.

Поступово наш герой зажив великої популярності на Русі. До його слова прислухались інші володарі. У 1212 р. тодішній київський князь Всеволод Чермний (Рудий) з чернігівських Ольговичів образив його рідню Ростиславичів і почав виганяти їх з Руської землі. Тоді Мстислав на чолі кінної дружини здійснив стрімкий марш на Київ, вигнав звідти Всеволода Чермного й посадив на престол (після проміжного і недовгого князювання в Києві Інгвара Ярославича) свого брата в перших Мстислава Романовича. Сам Мстислав Удатний узяв собі володіння («часть») в південній Руській землі – м. Торчеськ у Пороссі. Починаючи з 1215 р. Мстислав докладав зусиль до заволодіння Галичем. Його давно вже тягнуло на західні окраїни Русі. Але недосвідчений у міжкнязівських політичних комбінаціях, грубуватий рубака й рицар, він не підготував належного ґрунту для утвердження на одному з головних престолів Давньоруської держави. На початку 1215 р. він за власною волею залишив новгородське княжіння й подався на південний захід, сподіваючись дістати в угорського короля (під владою якого була тоді Галицька земля) Галич. Про це дізнаємося з пізнього Воскресенського літопису, якому в даному разі є підстави довіряти: «Вийшов із Новгорода Мстислав Мстиславич... пішов до короля в Галич просити собі в нього Галич». Та на шляху туди він довідався, що король Бела встиг посадити в Галичі свого сина.

Мстислав опинився в скрутному й непевному становищі, пішовши з Новгорода і не здобувши Галича. Він близько року провів у Південній Русі, не знати й де. Однак узагалі-то дуже мінливі новгородці не забули свого доблесного князя, що водив їхню рать у переможні походи, й покликали його назад, коли «закоторились» (посварились) із новим князем Ярославом Всеволодичем суздальським. «Печаль й вопль» новгородців зворушили суворе серце Мстислава – а може, безземельному тоді князеві хотілось десь притулити голову? Мстислав діяв швидко й рішуче. У лютому 1216 р. несподіваним нападом захопив Новгород і посадника князя Ярослава – Хота Григоровича з адміністрацією. А потім Мстислав увійшов у союз із ростовським князем Костянтином Всеволодичем, пообіцявши посадити того у Владимир-на-Клязьмі.

21 квітня 1216 р. Мстислав із Костянтином дали генеральну битву братам останнього – Ярославу та Юрію Всеволодичам. Ця

битва на р. Липиці вважається однією з наймасштабніших і найзнаменитіших в історії Східної Європи часів середньовіччя. Літописи, і серед них Новгородський перший молодшого ізводу, докладно описали бойовище, в якому «пішли сини на батьків, батьки на синів, брат на брата». А Никонівський літописець із захопленням розповідає, як «Мстислав Мстиславич із своїми полками тричі проїхав крізь полки Юрія і Ярослава, і був сам міцний і мужній, і велику силу мав і ретельність, а в руці мав сокиру й рубав нещадно». Чим-чим, а бойовою сокирою наш герой умів діяти, як ніхто. Далеко гірше стояла в нього справа, коли доводилось виступати в ролі державного діяча й політика, сідати за стіл переговорів з іншими князями.

Вигравши Липицьку битву й посадивши Костянтина Всеволодича на суздальський стіл, Мстислав навіщось (джерела про це мовчать) поїхав до Києва, але незабаром повернувся до Новгорода. Галич мав і вбив його. Він засилає туди вивідувачів, які доносять, що значна частина бояр бажає бачити його своїм князем. 1218 р. Мстислав урочисто попросився з новгородцями, про що зворушливо повідав місцевий літописець: «Кланяюсь я святій Софії і гробові батька свого, і вам! Хочу пошукати Галича, а вас не забуду, і дай Боже лягти мені поруч батька мого в святій Софії!» Він не схилився на умовляння новгородського віча залишитись князем, хоча ще кілька місяців провів у місті. Замість себе він порекомендував свого родича, сина Мстислава Романовича київського Всеволода.

1219 р. Мстислав Удатний нарешті вибрався у похід на Галич. Перед тим він увійшов у зносини з польським князем Лешком Білим і заручився його підтримкою. Прихильна до нього боярська партія протиставила його угорському королевичу Коломану, що був нав'язаний галичанам королем. Інше боярське угруповання послало за Данилом Романовичем, але той, за словами Галицько-Волинського літопису, «не встиг приїхати». Мстислав сів на галицькому престолі. Майже десятилітнє князювання Мстислава у Галичі не принесло йому особливих лаврів. Спершу він зробив (певно, за порадою когось із свого оточення) розумний політичний крок: віддав дочку Анну за Данила, сполучивши таким чином династичним шлюбом Галичину й Волинь. Однак дуже швидко він потрапив під вплив і владу бояр, поступово перетворився на маріонетку. Бояри, побоюючись, що врешті-решт Данило, законний спадкоємець галицького столу, вокняжитья в Галичі й придушить їх, зуміли

посварити з ним Мстислава. Як і раніше, він був непереможним на полі бою й безпорадним у політиці. Кінець його князювання в Галичі був сумним. Мстислав неодноразово відбивав напади угорського війська. На початку 1227 р. сам угорський король Андрій з великим військом підступив до галицького міста Звенигорода. Мстислав попросив Данила підтримати його, і зять прийшов на допомогу. Галицький літописець лаконічно сповіщає, що «Мстислав бився з ними (уграми) й переміг їх, і переслідував їх до королівського табору, нищачи їх... Король збентежився й пішов без затримки з цієї (Галицької) землі... Король був знесилений» і опинився в скрутному становищі. Його врятував довірений радник Мстислава боярин Судислав, лютий ворог Данила, що відмовив Мстислава від переслідування розбитого ворога.

Схилившись на умовляння Судислава й інших боярських олігархів, Мстислав поступився Галичем... тільки-но розбитим ним уграм. Він видав дочку Марію за угорського королевича, теж Андрія, й віддав йому Галич. Перед смертю, якщо вірити галицькому книжникові, Мстислав велів переказати Данилові: «Сину! Завинив я перед тобою, що не дав тобі Галича, а дав іноплеменникові за порадою брехливого Судислава – ошукав він мене».

Данилові Романовичу від того запізнілого каяття було не легше. Та він з новими силами заходився відвойовувати Галич і Галицьку землю в угрів та ворожих йому бояр. Перед ним лежав довгий шлях тривалістю в десять років, однак він подолав його й підняв свою хоругву на Німецьких воротах Галича й сів на стіл свого батька Романа.

У 1227 р. він видав свою дочку Марію заміж за угорського королевича Андрія, якому згодом передав всю владу над Галицькою землею. У 1226 – 1228 рр. князував у Торчеську.

У 1228 р. по дорозі з Торчеська до Києва Мстислав занедужав і помер, встигнувши постригтися в схиму за тодішнім звичаєм благочестивих князів. За відомостями польського історика, був похований у Києві, у церкві Воздвиження Святого Хреста, ним спорудженій. Тепер цієї церкви немає, і де могила Мстиславова – невідомо.

ПОЛІТИЧНІ ПОРТРЕТИ ВОЛИНСЬКИХ КНЯЗІВ

ВСЕВОЛОД ВОЛОДИМИРОВИЧ (*бл. 983 – †до 1015)

Початок правління: 988 р.

Кінець правління: 1015 р.

Дата народження: близько 983 р.

Дата смерті: до 1015 р.

Батько: Володимир Святославич

Мати: Рогніда

перший князь Володимирський, син Володимира Святого від Рогнеди. У 988 р. (за одними літописами, а за іншими – в 987 і 990 роках) він отримав від батька в уділ Володимир (Волинський), – а за переказом Стурлезона, в 1015 р. Всеволод прибув до Швеції і сватався там до вдови королеви Сигріде Сторраде, але за її наказом був вбитий.

Народився між 983 – 984 рр. У спадок отримав Волинь з центром у Володимирі. Це місто вперше згадується під 989 р. Тотожний Всеволод з Віссавальдом, якого Сігрід Горда спалила в лазні. Вважається, що варязьке оточення підбило хлопчика на розрив з батьком і вивезло в Швецію. На той час Всеволоду могло бути 11 – 12 років. На Волинь він прибув у супроводі варязької армії, в числі якої безперечно були шведи. Поблизу Володимира знаходилося с. Варяж, де розміщувалася армія, надіслана з юним князем.

У 1008 або 1013 рр., коли Волинь увійшла у володіння Туровського князя Святополка Володимировича, Всеволода вже не було в живих.

СВЯТОСЛА́В II ЯРОСЛА́ВОВИЧ
(*1027 – †27 грудня 1076)

Початок правління: 1073 р.

Кінець правління: 1076 р.

Попередник: Ізяслав I

Наступник: Всеволод I

Дата народження: 1027 р.

Дата смерті: 27 грудня 1076 р.

Місце смерті: Київ

Дружина: Цецилі Ода Штаденська

Діти: Гліб, Роман, Давид, Олег, Ярослав

Династія: Рюриковичі

Батько: Ярослав I Мудрий

Мати: Інгігерда

(у хрещенні Микола) – князь Чернігівський (1054 – 1073), Київський (22 березня 1073 – 27 грудня 1076), син Ярослава I Мудрого.

Був одружений з дочкою графа Етелера, сестрою трірського архієпископа Бургарда, одного з найбільших духовних князів імперії. З Любецького пом'яника відомо, що княгиню звали Киликія.

Разом з своїми братами Ізяславом I, Великим князем

Київським, та Всеволодом, князем Переяславським, розбив торків (1060) і полоцького князя Всеслава (1067).

У 1068 р. зазнав поразки від половців, але того ж року розбив значні їх загони над рікою Снов.

За допомогою Всеволода усунув Ізяслава з великокняжого стола і зайняв Київ.

Меценат науки – його заходами, складено два «Ізборники Святослава» (1073, 1076), що мали великий вплив на дальший розвиток повчальної літератури на Русі.

Святослав Ярославич помер після невдалої операції фурункула.

Мав синів – Гліба, Романа, Давида, Олега, Ярослава.

Святослав Ярославич з родиною.
Зображення з «Ізборника Святослава» від 1073 року

РОСТИСЛАВ ВОЛОДИМИРОВИЧ (*1038 ? – †1067)

(у хрещенні Михайло) – князь Тмутараканський (з 1064), син князя Володимира Ярославича, внук Ярослава Мудрого, князь-вигнанець.

Деякі дослідники вважають, що Ростислав Володимирович князував у Ростові і Суздалі, а згодом – у Володимирі-

Волинському. Був одружений з Ілоною, дочкою угорського герцога Бели (майбутнього короля Бела І).

Можливо (літописних даних немає), після смерті Ярослава Мудрого (1054) отримав у володіння Червенські городи та Галицьку землю (згодом уділами в Галичині – Перемишлем, Теробовлею і Звенигородом – володіли його сини Рюрик, Володар та Василько).

У 1060 р. Ростислав Володимирович змушений залишити Волинь.

Напав у 1064 р. на Тмутаракань і вигнав звідти свого двоюрідного брата Гліба Святославича (сина Святослава Ярославича). Вів війни з племенами, що жили на Кавказі, підкорив косогів та інші сусідні племена. Під час бенкету у Корсуні отруєний візантійцями, які боялись посилення його влади. Похований у соборі Пресвятої Богородиці у Тмутаракані.

ОЛЕГ-МИХАЙЛО І СВЯТОСЛАВИЧ **(*середина XI століття – †1 серпня 1115)**

Батько: Святослав Ярославович князь чернігівський і Великий князь Київський

Мати: ???

Брати: Гліб, Давид, Роман, Ярослав

Сестри: не було

Дружини:

1-ша: Феофанія Моузалоніса, візантійська (після 1079)

2-га: Донька половецького хана Осолука (з 1090 року)

Діти: ???

князь Володимирський (1074 – 1077), Тмутараканський (1083 – 1115), Чернігівський (1078), (1094 – 1097) і Сіверський (1097 – 1115) з династії Рюриковичів. Родоначальник роду Ольговичів. Онук Ярослава Мудрого, син Великого князя Київського Святослава Ярославича. Хрещене ім'я – Михайло.

У 1076 р. Олег Святославич здійснив разом з Володимиром Мономахом успішний похід у Чехію, допомагаючи польському королю Болеславу II Сміливому.

Після смерті батька (1076) одержав Володимир-Волинський. Незабаром Олег Святославич був вигнаний з Володимира-Волинського князем Всеволодом Ярославичем. У квітні 1078 р.

втік у Тмутаракань до брата Романа. У серпні 1078 р. Олег Святославич з Борисом Вячеславичем привів половців на Руську землю. 25 серпня відбулась битва з військом Всеволода над Сожицією (зараз Оржиця). Всеволодове військо було розбито, Олег і Борис захопили Чернігів. Супротив Олега і Бориса вийшли князі Всеволод Ярославич з сином Ярополком та Ізяслав Ярославич з сином Володимиром. У битві на Нежатиній ниві (зараз Ніжин) (3 жовтня 1078 р.) загинули Борис Вячеславич і Ізяслав Ярославич. Військо Олега зазнало поразки і він був змушений повернутися до Тмутаракані. В 1079 р. Олег Святославич був по-зрадницьки схоплений половцями і виданий Візантії. Візантійським урядом він був засланий на о. Родос, де провів 4 роки і одружився на Феофанії Моузалоніса.

**С. В. Іванов. Руські князі заключають мир
в Уветичах**

У 1083 р. повернувся і відібрав тмутараканський престол від Давида Ігоревича і Володаря Ростиславича. У 1094 р. при підтримці половців здобув Чернігівське князівство (за деякими даними, Володимир Мономах добровільно віддав йому у володіння Чернігів). Вів тривалу боротьбу з Великим князем Київським Святополком Ізяславичем, Володимиром Мономахом та його синами Ізяславом і Мстиславом. Згодом за рішенням Любецького з'їзду 1097 р. отримав у володіння Новгород-

Сіверське князівство. В 1107 і 1113 рр. брав участь у походах на половців. Похований у Спаському соборі в Чернігові. За укладення союзу з половцями та розпалювання князівських міжусобиць автор «Слова о полку Ігоревім» назвав Олега Святославича Гориславичем.

ЯРОПОЛК ІЗЯСЛАВИЧ (*978 - †1086)

<i>Дата народження:</i>	<i>близько 978 р.</i>
<i>Дата смерті:</i>	<i>22 листопада 1086 р.</i>
<i>Місце смерті:</i>	<i>біля Звенигорода</i>
<i>Дружина:</i>	<i>Кунегунда-Ірина</i>
<i>Династія:</i>	<i>Рюриковичі</i>
<i>Батько:</i>	<i>Ізяслав Ярославич</i>

Святий князь Ярополк. Ікона

(у Св. хрещені – Петро) († 22 листопада 1086) – Святий, князь Вишгородський, Волинський і Турівський. Третій син Великого князя Київського Ізяслава Ярославича та польської княжни Гертруди, сестри короля Казимира, онук великого князя Київського Ярослава Мудрого, одружений з Кунегундою-Іриною, дочкою графа Оттона. Король Русі.

Перший раз, разом з батьком Ізяславом був вигнаний з Києва

15 вересня 1068 року, після поразки від половців, коли місто захопив Всеслав Полоцкий. На весні 1069 р., за допомогою поляків, повернувся до Києва. Однак Всеслав, зібравши нову дружину, напав на Новгород та Полоцьк. Проти Всеслава, за наказом батька, пішов князь Ярополк. 1071 року – поблизу Голотичьська Ярополк розбив Всеслава.

Незабаром розпочалась міжусобна боротьба поміж братів Ярославовичів. 1073 року Великим князем стає Святослав Ярославич, разом зі своїм батьком Ярополк, подався до Польщі, згодом до Німеччини, до цісаря Генріха IV, коли ж цей останній не допоміг відзискати київський престол, Ярополк вдався до Папи Григорія VII, який підтримав Із'яслава і Ярополка. Про заходи Ярополка перед Папою зберігаються документи у Трірському псалтирі (1078 – 1087) в якому є мініатюрний портрет Ярополка і його дружини Ірини. Папа коронував у Римі короною Ярополка Ізяславовича і надав йому лен Святого престолу на Руське Королівство (булла Папи від 17 квітня 1075 р.), за якою влада в Києві повинна була належати Ізяславові та його синові Ярополкові. Через три дні після написання цієї булли Папа звернувся з посланням до польського короля Болеслава, в якому картав того за пограбування Ізяслава. 1076 р. Ярополк повернувся з батьком до Києва, доставши Вишгородський стіл.

У 1078 р. брав участь у боротьбі з Святославичами, під час якої загинув його батько. Від цієї дати Волинь з центром у Володимирі Волинському і Турово-Пінська земля відокремилися в окреме князівство, яким за згодою київського князя Всеволода рядив Ярополк.

У 1084 р. був вигнаний з Волині Ростиславовичами. Князь Володимир Мономах здобув місто Володимир і передав його Ярополку. Проте, коли Ярополк виступив проти його батька Великого князя Київського Всеволода, Володимир Мономах захопив у Луцьку в полон його дружину й матір, а сам Ярополк змушений був втікати.

«Христос коронує Ярополка та Гертруду»

1086 року – повертається з Польщі, мириться з Володимиром Мономахом та стає князем Володимирським. 22 листопада – у дорозі до Звенигороду Галицького, Ярополка було вбито одним з дружинників, який врятувався втечею у Перемишлі, де правив Рюрик Ростиславович.

Тіло князя-мученика перевезли спочатку до Володимира-Волинського, а 5 грудня честні останки брибули до Києва. Тіло князя зустрічали Великий князь Всеволод I Ярославич та митрополит Іван II з собором духовенства. Похований у церкві Св. Петра, яку він почав будувати.

ДАВІД ІГОРОВИЧ
(*1059 - †25 травня 1112)

Печатка Давида Ігоровича

син володимир-волинського князя Ігоря Ярославича (†1060), внук Ярослава I Мудрого. Князь Тмутараканський (1081 – 1082).

У 1084 р. одержав від Великого князя Київського Всеволода I в уділ місто Дорогобуж на Волині. А в 1085 р. після смерті Ярополка Ізяславича (†1087), отримав Волинське князівство.

У порозумінні з Святополком II намагався відняти Галичину від Володаря й Василька Ростиславичів.

Переслідуваний князями за осліплення 1097 р. теребовлянського князя Василька Ростиславича, втік до Польщі. Незабаром повернувся до Володимира, але, коли військо великого князя київського Святополка II обложило місто, Давид Ігорович змушений був віддати його.

Продовжував вести боротьбу за волинський престол. У 1099 р. Давид Ігорович закликав собі на допомогу половецького хана Боняка і при його підтримці здобув Володимир і Луцьк. На Витечівському з'їзді 1100 року за осліплення Василька був позбавлений цього володіння.

Замість Володимира одержав волинські міста Бузьк, Острог, Дубно і Чорторийськ, а незабаром Дорогобуж, де й помер.

Останки князівського поховання, знайдені у 1937 – 1938 рр. при розкопках заснованого ним Давид-Городка, могли належати Давидові Ігоровичу.

ІЗЯСЛАВ ІІ МСТИСЛАВІЧ
(*бл. 1097 - † 14 листопада 1154)

Початок правління: 1146 р.

Кінець правління: 1154 р.

Попередник: Ігор ІІ

Наступник: Ростислав І

Дата народження: бл. 1097 р.

Дата смерті: 13 листопада 1154 р.

Дружина: Агнеса фон Штауфен

Діти: Мстислав, Ярослав, Ярополк, Євдокія

Династія: Рюриковичі

Батько: Мстислав І Великий

Мати: Христина Швецька

(у хрещенні Пантелеймон) – Великий князь Київський (1146 – 1154). Старший син Новгородського князя Мстислава І Великого, онук Володимира ІІ Мономаха.

Народився він близько 1090 року і майже все життя присвятив боротьбі за великокняжий київський стіл і об'єднання України-Русі в єдину могутню державу. Як свідчить історик Михайло Грушевський: «після смерті Мстислава боротьба йде з надзвичайною силою й завзяттям, особливо загострюючись у середині ХІІ ст. (1146 – 1162). Сили і запал були ще свіжі:

Мстиславовичі, молодші Мономаховичі і дві старші лінії Святославовичів... порушували в цій боротьбі небо і землю, бо їй було задля чого – Київ ще був дійсно центром не тільки цілої України, а й цілої східної Європи...».

З 1134 по 1143 рік княжив у Володимирі-Волинському, а в 1143 – 1146 роках – у Переяславі. В результаті Київського повстання 1146 року став Великим князем. У 1149 році Юрій I Долгорукий, князь владимиристо-суздальський вигнав Ізяслава Мстиславича з Києва, але в 1151 році той знову став Великим князем і князував зі своїм дядьком В'ячеславом I Володимировичем до кінця свого життя.

У боротьбі за Київ князь Ізяслав II використовував, в тому числі і флот, вірніше, створену ним Дніпровську флотилію. Для цього він модернізував, як записано літописцем, «исхитріль лодьи дивно».

Нові лодії Мстислава ходили як під вітрилами, так і під веслами, гребці були повністю закриті бортами судна а воїни (дружина) стояли на «помості», тобто на верхній палубі і могли вільно вести бойові дії. Така лодія мала два керма – попереду і ззаду – їй могла ходити як вперед, так і назад, чи повертатися на місці. Лодії ці були, за сучасною кваліфікацією, типу ріка – море і, по-суті, представляли собою новий етап у вітчизняному суднобудуванні.

У ставленні Ізяслава II до Церкви найкраще виявилася його національна та державницька свідомість. У той час попередній Митрополит Київський – грек Михайло, покинувши Київ, заборонив без себе правити в св. Софії. В 1147 році Ізяслав вивів давньоукраїнську церкву з прямого підпорядкування Константинополю. Він наказав зібрати всіх єпископів для обрання нового митрополита. Після довгої дискусії – правосильні єпископи робили це без благословення візантійського патріарха – більшістю голосів обрано на митрополита Климента Смолятича, ченця Зарубського монастиря. Про нього описано у літописі, складеному боярином Петром Бориславичем, що частково зберігся в Іпатіївському списку. Таким чином Ізяслав II, прагнучи поновити велич Київської держави, поновлював церковну незалежність від Візантії.

Вперше Ізяслав випробував свою флотилію в бою, наприкінці квітня 1151 року при обороні переправ під Києвом під час наступу війська князя Юрія I Долгорукого. «Билися, свідчить літописець, наїздили в насадах, брали в полон ці тих, а ті тих –

Ізяслав не дозволяв їм перебresti».

У скорому часі князь Ізяслав помер у віці трохи більше 50-ти років 14 листопада 1154 року.

Київський літопис дуже жалкує за ним, титулюючи його «вірним, христорубивим, славним і великим князем». Літописець записав, що за ним плакала вся «руська земля».

Після смерті Ізяслава починається новий етап княжих міжусобиць, який призвів до занепаду політичного значення Києва.

МСТИСЛА́В II ІЗЯСЛА́ВИЧ (бл. 1125 – †19 серпня 1170)

Початок правління: 1167 р.

Кінець правління: 1170 р.

Попередник: Ростислав I

Наступник: Гліб I

Дата народження: бл. 1125 р.

Дата смерті: 19 серпня 1170 р.

Місце смерті: Володимир
Дружина: Агнешка Болеславівна
Діти: Роман, Всеволод, Володимир, Святослав
Батько: Ізяслав II
Мати: Агнеса фон Штауфен

князь Переяславський (1146 – 1149, 1151 – 1154 рр.), Пересопницький (1155 – 1156 рр.), Волинський (1156 – 1170 рр.). Великий князь Київський (15.05.1167 – 12.03.1169; 22.02.1170 – 13.04.1170). Син київського князя Ізяслава II Мстиславича.

У 1151 – 1154 рр. – князь Переяславський.

У 1152 р. двічі розбив половецькі орди.

Брав участь у війнах батька з чернігівськими князями та володимиро-суздальським князем Юрієм I Долгоруким.

У 1154 – 1167 роках – князь Волинський.

У 1154 році, буди оточений в Луцьку військами Юрія Долгорукого, втік в Польщу. Повернувся на Волинь в 1155 р.

Закріпившись на Волині, повів боротьбу за володіння Києвом. В 1160 р. здобув місто і посадив на київський престол свого дядька смоленського князя Ростислава I Мстиславича. Після його смерті, 1167 року став Великим князем Київським.

У 1168 р. спільно з іншими князями розгромив половецькі кочовища над Ореллю і Снопородом.

Був одружений з дочкою Болеслава III Кривоустого Агнешкою.

У березні 1169 р. обороняв Київ від військ князя Андрія I Боголюбського, але був змушений залишити місто і відступити на Волинь. У 1170 р. знову зайняв Київ. Помер у Володимирі-Волинському.

ПОЛІТИЧНІ ПОРТРЕТИ МОНАРХІВ ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Монархи Галицько-Волинського князівства, які реально правили Галичиною і Волинню, обом складовими Галицько-Волинського князівства, були верховними володарями його земель і мали усю повноту влади у них.

РОМАН МСТИСЛАВИЧ (*1199 – †1205) КНЯЗЬ ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКИЙ

Роман II Великий

Початок правління: 1199 р.

Кінець правління: 1205 р.

Попередник: —

Наступник: Данило I Галицький

Дата народження: близько 1152 р.

Дата смерті: 19 червня 1205 р.

Місце смерті: Завіхост

Перша дружина - Предислава (?—1204), донька Рюрика Ростиславича, великого князя Київського. Розлучені не пізніше літа 1195 р.

Друга дружина: біля 1197 р. Анна, можливо візантійська принцеса і названа сестра короля Андраша II.

Діти: - Федора – у 1187 – 1188 рр. одружена з Васильком, сином Володимира Ярославовича Галицького.

- Олена – з 1188/1190 рр. одружена з Михайлом Всеволодовичем, сином Всеволода Чемного.

- Данило Романович Галицький (1201 – 1264), князь Галицько-Волинський, король Галицький з 1254 р.

- Василько Романович (1203 – 1269) – князь Белзький (1207 – 1211), Берестейський (1208 – 1210, 1219 – 1228), Перемишлянський (1209 – 1218), Пересопницький (1225 – 1229), Луцький (1229 – 1238), Володимиро-Волинський (з 1238).

Династія: Рюриковичі

Батько: Мстислав II

Мати: Агнешка Болеславівна

Роман Мстиславович Галицький, відомий також як Роман Мстиславович Великий, при хрещенні названий Борисом (1150 – 19 червня 1205) – князь новгородський (1168 – 1170), волинський (1170 – 1187, 1188 – 1199), галицький (1188, 1199 – 1205), перший князь галицько-волинський (з 1199), Великий Князь Київський (1201, 1204). Син великого київського, а потім великого володимиро-волинського князя Мстислава Ізяславовича і польської князівни Агнеси, дочки польського короля Болеслава Кривоустого.

Роман Мстиславич належав до числа особливо ушлюблених героїв давньоруської історії. Полководець і лицар, державний діяч і дипломат, він стоїть поряд із такими видатними особистостями, як Святослав Хоробрий, Володимир Святославич і Ярослав Мудрий. Галицький літописець, відзначаючи могутність Романа, називає його «великим князем», «самодержцем усієї Русі» та «царем в Руській землі».

Є підстави вважати, що народився Роман на початку 50-х років XII ст. Політичну кар'єру почав у юності, коли його батько на деякий час добився київського княжіння. Під 1168 р. київський літописець відзначив: «Прислали новгородці до Мстислава, просячи сина у нього, і той дав їм Романа». Це було зроблено за традицією: і з часів Володимира Святославича у Новгороді сиділи старші сини київських князів.

Наступного року Мстислав Ізяславич втратив київський престол і відступив до м. Володимир, звідкіля ще якийсь час

намагався повернутись до Києва. Марність його спроб зрозуміло новгородське боярство. 1170 р. воно «вказало шлях князеві Роману», як делікатно висловився новгородський літописець, тобто вигнало його. Молодий князь якраз одержав звістку про смерть батька у Володимирі Волинському. Не гаючи часу, він прямує на Волинь і на довгі три десятиліття осідає у Володимирі. Його життя і князювання в тихому й провінційному тоді місті мало відоме історикам. Дрібний, по суті удільний князь майже не привертав уваги літописців, що зосередили її на масштабних фігурах київського, суздальського, чернігівського, галицького та інших можновладців Русі. Тому історикам залишається з певною часткою вірогідності лише відтворювати обставини і перебіг Романового правління у Волинському князівстві.

Зважаючи на державотворчі дії Романа по тому, як він став великим галицько-волинським князем, можна припускати, що в роки нескінченного (як, імовірно, йому самому здавалося) волинського сидіння він створив власну модель державного керування. Праправнук Володимира Мономаха, він з юних літ зрозумів, що коріння сильної князівської влади криється в незалежності від земельної аристократії. Тому він послідовно обмежує сваволю бояр, придушує спрямовану проти нього феодалну опозицію. Польський історик XV ст. Ян Длугош із якогось давньоруського джерела дізнався, що Роман приборкав духовного князя – володимирського єпископа, котрий чинив опір його централізаторським заходам.

Подібно до інших князів, Роман спирався на могутню, віддану йому бойову дружину, чудово озброєну й вишколену. Але, на відміну від багатьох інших володарів, він дбав про широку суспільну підтримку своїм заходам, спираючись на середні й вищі верстви городян багатьох волинських міст, насамперед стольного Володимира. Це дозволило суттєво зміцнити центральну владу в князівстві, піднести його економічну й військову потугу.

Вже в другій половині 80-х років XII ст. волинський князь зважився розпочати боротьбу за об'єднання Волинської землі з Галицькою, певна річ, під власною рукою. Та лише наприкінці XII ст., 1199 р., йому вдалося утвердитись у Галичі, який він оголосив стольним градом новоствореного Галицько-Волинського великого князівства. З того часу літописи й західні хроніки докладно розповідають про могутнього суверена одного з найсильніших давньоруських князівств. Однак Романова слава

переможця хижих половецьких ханів бере початок ще з тих часів, коли він був скромним волинським князем.

Вірні своєму обов'язкові писати лише про сильних світу, в якому вони жили, літописці замовчали перший переможний похід Романа проти половецьких ханів. Історики дізнались про нього з твору візантійського історика Нікіти Хоніата, сучасника подій, а також із кількох звісток західноєвропейських хроністів. Один із них патетично писав, що Роман здійснив низку походів у Степ, якими «зупинив половецькі нашествия». Звернемося до більш докладної розповіді Нікіти Хоніата. 1197 чи 1198 р. половецькі орди вдерлись у придунайські землі Візантії, спустошили їх і наближались уже до Константинополя. Столиця Імперії опинилась тоді під серйозною загрозою. Та раптом на ворога з тилу вдарив руський князь Роман і завдав йому нищівної поразки. Половці розбіглися. Візантія була врятована.

Давньоруські літописи знають лише про наступні походи Роман Мстиславича на половців, які він здійснив, уже будучи великим галицько-волинським князем. 1202 і 1204 рр. Суздальський літописний звід повідомляє, що 1202 р. половецькі орди вдерлись на Переяславщину й південну Київщину. Коли половці вже повернулися додому, Роман наздогнав їх за річкою Рось, розбив, розігнав і відняв полонених і награвоване. Холодної зими 1204 р. князь зібрав руських володарів і швидко пішов до Половецького степу, розгромив військо ханів і повернувся додому із здобиччю й визволеними з неволі руськими людьми. У посмертному панегірику Романові галицький книжник у високих тонах тогочасного красного письменства емоційно писав, що князь «кинувся був на поганих (язичників) мов лев, був сердитий, мов рись, і нищив їх, немов крокодил, і переходив землею їх, мов орел, був хоробрий, неначе тур».

Наприкінці 90-х років XII ст., Роман втрутився на прохання Візантії в її війну з половцями. Напевне, між ним та імператором існувала союзницька угода. 1200 р. до Константинополя завітало посольство Романа на чолі з Твердятою Остромиричем, яке зустрів там новгородський паломник Добриня.

Добрі стосунки між Романом й імператором Візантії були широко відомі на Русі та серед її сусідів. Цим пояснюється кілька легенд, що пов'язують нашого героя з Візантією. Наприклад, Ян Длугош у XV ст., залежні від нього польські історики XVI ст. і український Густинський літопис XVII ст. повідомляють, що після здобуття Константинополя учасниками IV Хрестового

походу в 1204 р. візантійський імператор Олексій Ангел втік у Галич до князя Романа, котрий прийняв його «з великою честю». Ця легендарна версія досі побутує серед істориків та філологів-русистів.

Але з візантійських і західноєвропейських джерел відомо, що насправді імператор Олексій зник з обложеного хрестоносцями Константинополя ще влітку 1203 р., якийсь час блукав у материковій Греції, а далі потрапив у полон до одного з проводирів хрестоносців маркіза Боніфація Монферратського, котрий вислав його до своїх володінь в Італії. Згодом колишній імператор звільнився і почав боротьбу за владу з государем Нікейської імперії (виникла на уламках Візантії в Малій Азії) Федором I Ласкарем. У битві поблизу Антіохії Олексія Ангела захопили в полон і ув'язнили в одному з монастирів Нікеї, де він незабаром й помер.

Фантастична історія про втечу візантійського імператора до Галича ґрунтується на давній версії, нібито Роман Мстиславич близько стояв до Олексія Ангела, був навіть йому другом, тому імператор не бачив кращого місця для притулку, ніж Галич. Напевне, в цій легендарній оповіді проглядає спогад про справжню втечу майбутнього візантійського імператора Андроніка Комніна 1164 р. до Ярослава Галицького.

Хоча відносини з Візантією належали до головних у зовнішній політиці Романа Мстиславича, проза життя змушувала його приділяти більше уваги буденним стосункам із західними сусідами, котрі постійно загрожували його державі. Князь узяв участь у міжусобній боротьбі між претендентами на загальнопольський престол у Кракові – синами Казимира Справедливого та їхнім дядьком Лешком. За розповіддю польського хроніста Кадлубка, у кривавій битві на річці Мозгава 1196 р. Роман допоміг Казимировичам. Тому вони підтримали Романа в його змаганнях за об'єднання Галицької й Волинської земель.

Майже одночасно волинський князь завдав поразки спорідненим із литовцями войовничим племенам ятвягів. Агресивні й настирливі ятвязькі князі постійно зазіхали на західні землі Волині, грабували порубіжні міста й села. Тому, як оповідає Київський літопис, 1198 р. Роман «ходив на ятвягів мститися, бо вони воювали його волость». За цими скупими словами криється грандіозна перемога волинського государя над ятвязьким союзом племен – ятвяги перебували тоді на стадії

розкладу родоплемінного ладу. Пам'ять про цю перемогу князя збереглася в прийдешніх поколіннях. Польський хроніст XVI ст. Мацей Стрийковський доніс до нас народний переказ про те, що Роман запрягав литовських бранців (насправді – ятвягів) у плуги.

Розповідь про князювання Романа Мстиславича в Галичі не збереглася в Галицьке-Волинському літописі: якраз роки його правління в цьому джерелі не відбиті, опис подій починається в ньому від часу, що настав по смерті великого князя, тобто з середини 1205 р.

Деякі подробиці Романового княжіння в Галичі знаходимо в польських джерелах – хроніках Кадлубка і Великопольській, побудованих на давніх, не завжди відомих сучасним вченим джерелах. Втрачено в Галицьке-Волинському літописі й опис смерті Романа.

Вокняжінню Романа в Галичі опиралась та боярська партія, яка мала намір закликати в правителі синів новгород-сіверського володаря Ігоря Святославича. Кадлубек сповіщає, що загострення суперечностей між прихильниками і противниками Романа призвело до справжньої битви під Галичем між боярами напередодні в'їзду туди волинського князя.

1202 р., вже після об'єднання Галицьке-Волинського князівства, відбулося нове й, по суті, вирішальне зіткнення між Романом і його недавнім тестем, великим князем київським Рюриком Ростиславичем. Ініціатива виходила від Романа, який не забув давню образу, заподіяну йому тестем 1195 р., коли той дав йому, а потім забрав у нього міста в Руській землі. Проте Суздальський літопис вважає призвідцем сварки Рюрика: «Того року встав Рюрик на Романа і привів до себе на допомогу Ольговичів у Київ: хотів піти до Галича на Романа, і випередив його Роман, скупчивши полки галицькі і володимирські, і в'їхав у Руську землю». Галицько-волинського князя підтримали чорні клобуки, котрі звичайно ходили біля стремена київських князів. Імовірно, їхні хани, що добре розумілися на політичній ситуації в Руській державі, заздалегідь вважали справу Рюрика програною.

Коли Роман, не зустрічаючи помітного опору, форсованим маршем рушив на Київ, київське віче вирішило визнати його своїм князем. «І відчинили Романові кияни ворота Подільські в Копиревому кінці, і в'їхав він на Поділ, і послав на Гору до Рюрика і до Ольговичів,.. і пустив Рюрика в Овруч, а Ольговичів за Дніпро до Чернігова». Так Рюрика було скинуто з київського столу, але Роман не став сідати на нього, а посадив там свого

підручника, удільного волинського князя Інгвара Ярославича луцького. Мабуть, тому про вокняжіння луцького підручника Романа в Києві сказано: «і посадив великий князь Всеволод і Роман Інгвара Ярославича в Києві» (Суздальський літопис).

Те, що сталося, було великим політичним успіхом Романа Мстиславича. Київ, де сидів у всьому йому покірний Інгвар, потрапив до орбіти його впливу. Проте ненадовго. Вже на початку наступного, 1203 р., Рюрик у спілці з половцями і чернігівськими Ольговичами «взяша град Київ на щит» і страшенно розграбував і попалив його, як сповістив Новгородський літопис. У відповідь на це Роман Мстиславич, заручившись нейтралітетом Всеволода суздальського, «схопив Рюрика і послав його до Києва і постриг у ченці». Суздальський літопис, цитату з якого наведено, датує цю подію 1205 р. Та більш імовірною виглядає дата Новгородського літопису – 1203 р.

Запроторивши Рюрика до монастиря, Роман остаточно заволодіває Києвом. Літописи не знають ім'я осібного київського князя в 1203 – 1205 рр. Щоправда, В.М. Татищев запевняє, що в Києві залишився княжити Інгвар Ярославич, однак його думка має швидше логічний характер, бо не підтверджується джерелами. Отже, можна думати, що Роман закріпив Київ за собою, посадив там свого посадника, а сам залишився в Галичі. Цього вимагала зовнішньополітична ситуація: він втрутився в міжусобну боротьбу польських князів, а головне – князь рішучими й крутими заходами придушував боярську опозицію.

Таким чином, Роман Мстиславич фактично зробився великим князем київським. Слава його в середньовічному світі була великою й супроводжувала ім'я князя через багато століть по його смерті. Знаменитий польський історик XVI ст. Мацей Стрийковський оспівав Романа як наймогутнішого князя Русі, переможця багатьох країн і народів. Інтерес до його видатної особи не вщухав і в пізніші часи.

На жаль, проведене зусиллями Романа Мстиславича об'єднання Галичини й Волині не створило справжнього і сталого державного організму. Воно виявилось недовговічним і крихким, трималось на силі й авторитеті самого князя. Занадто мало часу існувало воно, щоб могли скластися й зміцнитися системи адміністрації, судочинства й збирання данини, а влада центру – поширитися на всій території нового князівства.

Та й дуже вже різними були його основні складові частини:

Волинь із стійкою державною владою, розвинутою Романом, земельною аристократією, що в масі підтримувала государя, й приборканою боярською опозицією, та Галичина, в якій князь завжди залежав від великих бояр і в якій Роман так і не встиг викорінити боярську олігархію й зміцнити свою владу. Як вже згадувалось, Роман почав широкомасштабну кампанію проти галицького боярства, але довести її до логічного завершення завадила несподівана для всіх смерть князя у розквіті сил.

Роман Галицький приймає послів папи Іннокентія III

Галицько-Волинський літопис вмістив схвильований і натхненний панегірик померлому Романові Мстиславичу: «Він переміг усі язичницькі народи мудрістю свого розуму, слідуючи заповідям Божим: кидався на поганих, мов лев, лютий був, мов рись, винищував їх, мов орел, наслідував діда свого Мономаха, котрий погубив поганих ізмаїлтян, що зуться половцями...». Проте літопис не зберіг ні дати, ні обставин смерті свого князя. Натомість Суздальський літопис подав розповідь про кончину Романа під 1205 р.: «Пішов Роман галицький на Польщу і взяв два міста польські і став над Віслою річкою. І від'їхав сам з малою дружиною від полку свого. Наїхали поляки, вбили його і дружину його перебили».

Роман загинув біля польського міста Завихост 19 червня 1205 р. Ця дата встановлена за польськими середньовічними хроніками. Він був тоді в поході проти малопольського князя

Лешка Білого (краківського). Я. Длугош писав, що Роман прагнув завоювати Люблінську землю. Однак є підстави вважати, що стратегічні плани галицько-волинського князя були ще далекосяжнішими.

У 1205 р. увагу Романа в черговий раз привернула Польща. Улітку того року галицький князь здійснив похід проти малопольського князя Лешка Бялого та його брата мазовецького князя Конрада. Під час виправи Роман Мстиславич загинув. Обставини походу галицьких та волинських полків у Польщу викликали чимало запитань у дослідників. Передусім у старій польській літературі під впливом польських середньовічних хронік і рочників часто ставилося запитання, як могло так статися, що Роман почав війну проти своїх найближчих родичів, з якими в нього (як з Лешком і Конрадом, так і з їхнім батьком Казимиром) завжди були добрі, союзницькі відносини. Однак діяльність князя Романа слід розглядати не в контексті розвитку його родинних династичних зв'язків, а виходячи з його намагань зміцнити позиції власної держави.

На той момент князь Роман використав усі свої можливості щодо реалізації політичних намірів у Наддніпрянщині. Зазначимо, що, безумовно, статус-кво, який склався тут після подій 1203 – 1204 рр., навряд чи влаштовував князя, проте посилення тут власного тиску відкривало перед Романом перспективу тривалої і, значною мірою, безрезультатної війни. Це він прекрасно зрозумів ще в попередні роки.

У Волині та Малої Польщі постійно існував район спірних претензій, а саме – басейн Західного Бугу й, до певної міри, Ятвягія. Роман після смерті свого дядька Казимира II тривалий час підтримував його малолітніх синів Лешка та Конрада, однак у лютому 1203 р. ситуація в Польщі докорінно змінилася: у цей час помер головний суперник краківського князя Лешка Бялого – Мешко Старий, і малопольський володар реально став претендувати на право бути князем-сеньйором, тобто великим князем усієї Польщі. У таких умовах, зрозуміло, Роману впливати на ситуацію в Польщі було б значно складніше, оскільки Казимировичі ставали не тільки самостійними політичними фігурами, а й у перспективі – продовжувачами східної політики батька, про яку вище вже йшлося. Конфлікт між нещодавніми союзниками виник, як можна припускати з контексту джерел, з ініціативи галицького князя. Десь через рік, у 1206 р., під час зустрічі з вдовою Романа Ганною князь Лешко

Бялий, за свідченням Галицько-Волинського літопису, заявив, що він не знає причин, які призвели до війни, і висловив припущення про підступні дії якогось Володислава, що спричинили виникнення конфлікту («бе бо Володислав лестя межи има»). Більшість дослідників поділяє точку зору, що цим «Володиславом» був великопольський князь Владислав Лясконогий, син князя Мешка III Старого, який на підставі засад сеньйорату як старший у польській князівській родині також прагнув отримати краківський стіл.

З приходом до влади у Кракові Владислава, представника великопольської гілки П'ястів, у Романа продовжували розвиватися нормальні добросусідські відносини з володарем сусідньої держави й водночас малопольським князем. Такий стан справ продовжувався до початку 1205 р., поки Лешко, на той час сандомирський князь, і його брат, мазовецький князь Конрад, не розпочали війни проти Владислава. Ситуація для Владислава виявилася, очевидно, складною, а тому він попросив допомоги в Романа.

Участь Романа в конфлікті П'ястів пояснюється тим, що галицький князь був зацікавлений у певному посиленні Владислава Ляскононогого як противаги Лешку й Конраду, оскільки це давало йому реальну можливість і надалі впливати на розвиток ситуації в Польщі. Нападом на Малу Польщу, Роман Мстиславич хотів, використовуючи протиріччя між П'ястами, посилити свої впливи в західнослов'янській країні. Цілком вірогідно, що галицько-волинський князь прагнув приєднати до Волині частину території Польщі. Як і під час інших воєнних акцій, є підстави думати, що в сусідній країні його чекало чимало прибічників, а саме – певна група впливових малопольських вельмож. Ці симпатии, як свідчить літопис, збереглися й після смерті галицького володаря. До них, зокрема, належав могутній малопольський воєвода Пакослав, який толерантно, а часто дружньо ставився до нащадків Романа Данила та Василька в найбільш скрутні для них часи.

Напередодні свого останнього походу Роман уклав угоду з новим Угорським королем Андрієм II. Відомо, що після смерті Бели III його сини Емерік (Імре) та Андрій (Ендре) вели гостру боротьбу між собою, у якій останньому допомагав галицько-волинський князь. 30 листопада 1204 р. Емерік VI помер, а Роман незабаром підписав з новим королем Угорщини Андрієм II угоду про допомогу та патронат над дітьми в разі смерті когось із

володарів. На думку М.Ф. Котляра, тоді ж було задумано укладання династичного союзу між галицьким та угорським домами: Роман мав одружити Данила з дочкою Андрія II.

Ймовірно, виправа князя Романа в Польщу в червні 1205 р. була частиною масштабної експедиції галицько-волинського володаря в Саксонію з метою втручання у війну між Вельфами та Гогенштауфенами. Відмова від цієї популярної версії, яка була створена на підставі пізньої інформації французького хроніста Альбріка, жодною мірою не применшує взагалі масштабів міжнародної діяльності галицько-волинського князя, у тому числі і взаємин з латинським Заходом. Так, про контакти галицько-волинського князя з Германією свідчить досить загадковий запис про смерть Романа в поминальнику (синодику) бенедиктинського монастиря св. Петра в Ерфурті. Зазначена в документі дата стала вихідною для ідентифікації згаданого в ньому Романа, «короля Русі», оскільки саме 19 червня 1205 р. в день пам'яті св. Гервасія та Протасія загинув галицько-волинський князь Роман Мстиславич.

Навряд чи цей цінний дарунок (7 кг срібла) можна пов'язувати з торговельними зв'язками Південно-Західної Русі зі Східною Німеччиною або з якимисьь симпатіями Романа до католицтва. Наявні джерела не дають підстав для висловлювання більш-менш аргументованої версії щодо обставин виникнення повідомлення поминальника, проте можна зробити припущення про можливе перебування Романа в дитинстві протягом певного часу на вихованні в ерфуртських бенедиктинців. Зауважимо також, що руські князі (матері яких досить часто були католичками), як правило, були толерантними в питаннях віри, не дуже розбиралися в розбіжностях між двома гілками європейського християнства. Остання риса взагалі була характерною для Русі XI – XII ст.

1205 роком датує кончину Романа й український Густинський літопис початку XVII ст., автор якого скористався творами польських істориків XVI ст. М. Кромера і М. Бельського. Згідно з авторитетним свідченням сучасника, одного зі складачів Суздальського літопису, Романа поховали в Галичі.

ДАНИЛО РОМАНОВИЧ
(*1238 – †1264)
КОРОЛЬ РУСИ

Данило I

Династія: Рюриковичі

Правління: 1238 – 1264 рр.

Коронація: 1253 р.

Імена: Іван

*Титули: Великий князь Київський
князь Галицький
князь Володимирський*

Дата народження: 1201 р.

Дата смерті: 1264 р.

Місце поховання: Холм

Наступник: Василько Романович

РОДИНА

Батько: Роман II Великий (* бл. 1150, † вбитий біля м. Завихвоста 19 червня 1205), Новгородський князь (1168 – 1170),

Волинський князь (1173 – 1187, 1188 – 1205), Галицький князь (1187 – 1188, 1199 – 1205), Київський князь (1203 – 1205).

Мати: Анна, († після 1219 р.), ймовірно візантійська дворянка, Велика княжна Київська (1203 – 1205)

Жінки: Анна Мстиславна Смоленська († до 1252), дочка Мстислава II Удатного. Дружина Данила з 1218 р.

??? — племінниця литовського короля Міндовга. Дружина Данила не пізніше 1252 р.

Брати: Василько Романович (* 1203, † 1269), князь Белзький (1207 – 1211), князь Берестейський (1221 – 1231), князь Волинський (1231 – 1269).

Сестри: Феодора Галицька († після 1200), одружена з Васильком Галицьким з 1187 (1188) р.

Олена Галицька († після 1241), одружена з Михайлом Чернігівським не пізніше 1200 р.

Сини: Іраклій Данилович (*бл. 1223, † бл. 1240)

Лев Данилович (*бл. 1228, † бл. 1301), князь Белзький (1245 – 1264), князь Галицький (1264 – 1301); переніс столицю до Львова

Роман Данилович, († після 1300), князь Луцький (1265 – 1289), князь Волинський (з 1289)

Шварно Данилович, († 1269, похований в м. Холм), Король Галицький і Великий князь Литовський, 1264 – 1267 (1268 – 1269 ?).

Мстислав Данилович (?)

Дочки: Переяслава Данилівна († 12 квітня 1283), одружена з князем Мазовії Земовитом I

Устинія Данилівна, одружена з князем Андрієм Ярославичем з 1250 (1251) р.

Софія Данилівна, одружена з Генріхом V, графом Шварцбург-Бланкенбургським.

Данило I Романович (1201 – 1264) – князь Галицько-Волинський і Великий князь Київський (1240), король Русі (1253). Після тривалої та напруженої боротьби відновив і розбудував Галицько-Волинську державу, створену його батьком. З перемінним успіхом чинив впертий опір монгольській експансії, одночасно нейтралізуючи мілітарні спроби західних сусідів втручатися у внутрішні справи його держави.

Сприяв розвитку міст, залучаючи туди ремісників і купців. За його правління були побудовані Холм, Львів, Кременець, Данилів, Стіжок, відновлений Дорогочин. Переніс столицю

Галицько-Волинського князівства з Галича до Холму.

Час його князювання був добою найбільшого економічно-культурного піднесення та політичного посилення Галицько-Волинської держави. Маючи кордони по Карпатах, Дніпру та Дунаю, за його правління вона зробилася найбільшою державою в Європі, стала праобразом першої української національної держави.

Серед чисельної родини представників князівської династії Рюриковичів найбільшу інформацію зберегли джерела про князя, а згодом першого офіційного короля Русі східнослов'янського походження, Данила Романовича. Цією інформативністю дослідники минувшини мають завдячувати авторам видатної пам'ятки історичної думки та літератури Русі – Галицько-Волинському літопису.

Уже на початку ХІХ ст. біографія князя Данила Романовича стає предметом аналізу австрійських, українських, російських і польських вчених, які займалися історією Південно-Західної Русі. Проте необхідно зазначити, що попри величезну наукову літературу про цього князя деякі сторінки діяльності та життя володаря залишаються дискусійними, чимало аспектів його біографії продовжують викликати жваві дискусії. До цього слід додати, що постать східнослов'янського володаря стала предметом міфологізації.

Що стосується останньої обставини, то, наприклад, абсолютно небездоганим з позиції інформації, що надають джерела, наших знань про діяльність князя Данила є широке використання по відношенню до нього прізвиська «Галицький» (від столиці Галицької землі міста Галича). В історіографії першої половини ХІХ ст., наприклад у працях М.М. Карамзіна, відносно руських князів часто в залежності від столу, які вони тримали, використовувалися прикметники типу «Чернігівський», «Суздальський», «Смоленський» тощо, проте ці прикметники не застосовувалися як прізвиська цих князів. «Галицькими» ці вчені називали Володимирка Володаревича, Ярослава Володимировича, Романа Мстиславича, тобто тих князів, що були в ХІІ – на початку ХІІІ ст. володарями у Галичі.

Чи не першим з професійних істориків, хто використав по відношенню до Данила як прізвисько слово «Галицький», був київський дослідник історії Волині і Галичини ХІІІ ст., автор біографії князя М.П. Шашкевич. Це було зроблено з метою підкреслювання особливої ролі цього володаря в історії. У

подальшому це прізвисько, хоча воно не зустрічається в джерелах, набуло популярності і стало традиційним в науковій і особливо науково-популярній літературі.

Використання сполучення «Данило Галицький» в науковому плані не є достатньо коректним, вважає сучасний дослідник, доктор історичних наук О. Головка, оскільки Галич був столицею держави Данила Романовича лише трохи більше двох років: восени 1238 р. Данило його включив до своїх володінь і зробив своєю столицею, а взимку 1240 – 1241 р. місто було зруйновано монгольськими полчищами. Данило тривалий час у своїх змаганнях за відновлення держави батька Романа боровся за місто на р. Лукві, проте ця боротьба принесла йому чимало болю та гіркоти, почував у ньому некомфортно через наявність в місті багатьох власних недоброзичливців з числа місцевого боярства. Галич князь Данило не любив, а тому при першій нагоді переніс центр свого князівства до міста Холм. В розбудову останнього, яка припала на час піднесення держави Романовичів, Данило приклав велику енергію, прагнув його перетворити в один із помітних центрів східного слов'янства. Я.Р. Дашкевич заперечує використання словосполучення «Данило Галицький», бо воно, на його думку, є науково некоректним і фактично принижує важливий період розвитку України часів діяльності князя, а згодом короля Данила Романовича.

Викликають певні питання, на думку О. Головка, і хронологія дослідження – 1217 – 1264 рр. М. Бартницький вважає, що цими роками слід датувати час самотійної діяльності Данила Романовича на відміну від попереднього періоду, коли справами табору нащадків Романа Мстиславича опікувалася його вдова Анна, яка була регентшею при малолітніх синах Данилові та Василькові. Польський вчений пише, що означений період самотійності у діяльності Данила розпочинається після того, як князь Мстислав Мстиславич оволодів Галичем та уклав матримоніальний союз від волинським та галицьким двором. Ці події польський вчений датує 1217 р.

Необхідно зазначити, що у практиці князівської династії Рюриковичів представники розпочинали політичну діяльність раніше, ніж у них наступала фізична зрілість. Згадаємо, що у своєму «Повчанні» Володимир Мономах згадує, що він «тружал, пути дея и ловы с 13 лет». Князь Роман Мстиславич, батько Данила та Василька, в чотирнадцять років став князем у Новгороді, де показав себе цілком зрілою і здатною для

виконання функцій князя людиною у зіткненнях з ворожими місту на Волхові сусідами. В шістнадцять років він розбив потужне військо суздальського князя Андрія Боголюбського. В тринадцять років у представників правлячої еліти чоловічої статі відбувалися важливі зміни: хлопець ставав юнаком. Саме в цей час княжич проходив обряд підстригання і посаження на коня («посаг»), після чого, як про це пише Д.С. Ліхачьов, ставав повнолітнім. З цього часу молодий княжич починав виконувати досить серйозні доручення своєї родини.

Але, крім функціональних володарських доручень, у князів були важливі представницькі, тільки притаманні князівській династії функції, функції легітимізації державної влади. Ці функції первородні представники князівської династії молоді князі починали виконувати фактично з моменту свого народження. Значення цих представницьких функцій зростало, якщо в такому віці молодий княжич втрачав батька. Його функціональні повноваження виконували регент, оточення князя, але носієм державної влади незалежно від віку був спадкоємець князівського столу.

Після смерті батька, князя Романа II (1205), його малолітні діти Данило та Василько не мали шансів утримати владу в Галичі.

Вдова Романа, княгиня Анна з синами переїхала з Галича до Володимира-Волинського, де було поховано її чоловіка. 1206 року вона з Васильком вирушила до Кракова, а Данила відіслала до двору угорського короля, де він провів 6 років. Анна виконувала роль регента при малолітніх синах до 1215 р., коли Данило став правити у Володимирі-Волинському самостійно. Тоді Анна пішла до монастиря.

Необхідно зазначити, що не тільки молодий вік (4 роки) створював проблеми для політичної кар'єри Данила. Другою перепоною було те, в Галичі, де мав бути князем Данило Романович, на початку XIII ст. дуже сильні позиції займало боярство – крупні земельні власники. Велика сила боярства в Прикарпатті мала особливі причини. В добу входження краю до складу держави Русь з центром у Києві тут були досить слабкі позиції центральної київської адміністрації. В інших регіонах Русі князі-намісники, направлені київським володарем, набували в своїх намісництвах силу, що давало можливість їх нащадкам, спираючись на можливості місцевої (колишньої племінної) знаті, ставати достатньо сильними земельними князями. Коли

наприкінці XI ст. в Прикарпатті появилася своя місцева князівська династія, у неї не було достатньої сили для контролю периферії власних князівств (Перемишльського, Звенигородського, Теревовлянського). Там виникали майже самостійні в політичному та могутні в економічному плані боярські «гнізда», господарі яких не тільки не рахувалися в своїх землях з князівською владою, а і прагнули самі диктувати волю князям у загальноземельних питаннях.

Слід відзначити, що після виникнення об'єднаного Галицького князівства в Перемишлі, Теревовлі та Звенигороді удільні князі з'являлися лише епізодично, а вся влада в цих ареалах належала також боярській верхівці. Ця обставина чітко проявилася в ході громадянської війни першої половини XIII ст., коли в ході гострих військових та політичних конфліктів позиція різних ареалів – центрів з округою (наприклад, Ярославського, Перемишльського, Звенигородського) – нерідко відрізнялася одна від іншого. На політичний розвиток Галицької землі (як і Новгородської на півночі Русі) серйозно впливав ландшафтно-територіальний фактор. Значну частину Галичини складали або гірські та напівгірські малодоступні райони, або землі вздовж Дністра, які в XII – XIII ст. лише номінально або періодично входили до складу Галицької землі.

Третьою негативною обставиною, що могла стати на заваді прагненню Данила стати володарем в Галичі, був стан його легітимних прав на галицький князівський стіл. Молодий князь успадкував Галич як прямий нащадок по чоловічій лінії від батька Романа, проте останній, як, відомо, не мав у родині Рюриковичів якихось особливих прав на Галицьку землю. З кінця XI ст. Прикарпаття належало іншій гілці Рюриковичів – Ростиславичам. Сини Ростислава Володимировича, праправнуки київського князя Володимира Святославича, правнуки київського князя Ярослава Володимировича Рюрик, Володар та Василько оволоділи прикарпатськими Перемишльським, Звенигородським та Теревовлянським князівствами в 80-х роках XI ст., які до цього входили до складу Волинського князівства-намісництва, що було територіально-адміністративною одиницею держави-імперії Русь. Права Володаря та Василька (Рюрик помер в 1093 р.) на Прикарпаття визнав Любецький князівський з'їзд 1097 р. Члени князівської гілки Ростиславичів правили в Галицькій землі до смерті їх останнього представника Володимира, сина Ярослава Осмомисла, в 1199 р.

А в Галицькій землі у різні роки правили новгородські, сіверські, чернігівські, белзькі князі, угорські королевичі. На короткий час навіть боярин Володислав Кормильчич захопив престол і проголосив себе князем, що було нечуваним зухвальством на той час. Свої династичні права на Галич заявили онуки Ярослава I Осмомисла, Мстислав II Удатний, інші нащадки родичів Романа, зять Романа Михайло Чернігівський і його син Ростислав. Також на галицькій землі претендували споріднені династії Арпадів (Угорщина) та П'ястів (Польща).

У 1211 р. бояри посадили Данила на князювання в Галичі, але 1212 року вигнали його. Після цього, у 1214 р. у Спиші угорський король Андраш II і краківський князь Лешко I Білий за згоди папи Інокентія III вирішили посадити в Галичі угорського королевича Коломана та польську княжну Соломею (віком 5 і 3 роки відповідно). При цьому Галичина відходила до Угорщини, а Романовичам залишалася Волинь.

Впродовж понад 10 років молоді Романовичі не відігравали майже ніякої ролі в бурхливих подіях, що розгорталися у їхній вотчині. В 1215 році при підтримці Краківського князя Лешка I Білого Данило став князем у Володимир-Волинському. Заволодівши містом, князі почали вести самостійну політику. Головну роль відігравав Данило як старший, а Василько став його помічником і союзником.

Коли Мстислав II Удатний, князь Торопецький, опанував Галич, він поріднився з Данилом, видавши за нього свою доньку Анну. Лешко I Білий, великий князь Краківський, посварившись з Мстиславом, вигнав його та посадив у Галичі королевича угорського Коломана (1220). Мстислав із допомогою Данила вигнав угорців із Галича 1221 року.

У 1223 р. разом з іншими руськими князями Данило Романович брав участь у битві на р. Калка проти монголів. Був поранений у груди й відступив з поля битви.

Незабаром між Данилом та його тестем виникли суперечки за владу в Галичі. Ще більше посварив їх двоюрідний брат Данила, Олександр Всеволодович Белзький, який свого часу марно намагався опанувати Волинь. 1225 року він озброїв Мстислава проти Данила, який воював Галич у союзі з Лешком I Білим. Мстислав закликав половців, а Олександр тим часом запевняв його, що Данило має намір вбити тестя. Згодом Данило та Мстислав помирилися і 1228 року спільно воювали з угорським королем.

У 1227 р. галицькі бояри (передусім Судислав) умовили вмираючого Мстислава II передати Галич не Данилу, а своєму зятеві, угорському королевичу Андрію. У цьому ж році Данило з Васильком проводить успішний похід на Луцьк проти Ярослава Ігоревича, який закінчився взяттям міста і приєднанням князівства до володінь Романовичів. Одразу після походу Данило передав Василькові Луцьк і Пересопницю. В тому ж році Данило і Василько провели успішний похід на Чарторийськ, в якому князували ворожі Данилу пінські князі. Похід завершився взяттям і приєднанням міста до володінь Данила Романовича, і полоном пінських князів. У відповідь велика коаліція у складі Ростислава Пінського, Михайла Чернігівського, Володимира Київського разом з половцями у 1228 році облягла місто Кам'янець – володіння Данила. Ініціатором походу був Ростислав Пінський, який мстив за взятих у полон його дітей. Однак Данило і Василько в союзі Олександром Всеволодовичем зробили несподіваний похід на Київ, в результаті якого Михайло Чернігівський і Володимир Київський змушені були зняти облогу і піти на примирення з Данилом.

Об'єднавши Волинь, Данило передав її братові Васильку (1230), а сам розпочав боротьбу за Галицьку землю. 1229 року його прихильники в Галичі запросили Данила на престол. Він узяв місто в облогу та, попри спалення галичанами мосту через Дністер, захопив Галич. Данило відпустив захопленого в полон королевича Андрія, але згодом той, за підтримки боярина Судислава та свого батька, угорського короля Андраш II, зробив ще одну (невдалу) спробу опанувати Галич.

Галицькі бояри у змові з Олександром Белзьким готували вбивство Данила, але його брат Василько випадково викрив змову. Данило з Васильком почали війну проти Олександра. Олександр утік до Угорщини, звідки разом з угорським військом королевича Андрія підійшов до Галича і взяв його.

У 1232 р. Данило в союзі з київським великим князем Володимиром IV та половцями безуспішно воював проти угорців. Невдовзі помер королевич Андрій, і Данило зайняв галицький трон.

1233 р. Михайло Чернігівський зайняв Галич і залишив там свого сина Ростислава. Лише 1238 року Данило повернув собі галицький трон. До титулу Волинського князя Данило додав ще й титул князя Галицького.

У 1238 р. Данило Галицький розбив лицарів Добжинського

ордену в битві під Дорогочином і повернув собі порубіжні з Мазовією землі Берестейщини. Того ж року підкорив Турово-Пінське князівство.

Наступного 1239 р. він зайняв Київ, де тоді не було князя, і посадив там свого намісника – воєводу Дмитра Єйковича. У грудні 1240 р. воєвода Дмитро очолив оборону Києва від орд хана Батия. Але місто відстояти не вдалося.

Уже 1241 р. орди хана Батия рушили на Волинь та Галич. У цей час Данило не був на своїх землях – він їздив в Угорщину зі сином Левом сватати королівську доньку Констанцію; коли отримав відмову, поїхав у Польщу, де й був до відходу татар. Володіння його були спустошені; щоби врятувати хоча б щось, Данило переконав Батия йти на угрів.

Повернувшись до Галичини, Данило змушений був придушувати боярський заколот. Після цього його давній ворог Ростислав Михайлович (син Михайла Чернігівського) кілька разів протягом 1241 – 1245 рр. нападав на Галицьку землю в союзі з руськими князями, або з поляками, або з військом свого тестя, угорського короля.

У 1240-их рр. Данило на річці Угорці заснував місто Холм. Сюди, на західні кордони своєї держави, подалі від татар, він переніс свою столицю з Галича. На заклик Данила її заселили численні ремісники, будівничі, що тікали від татар, а також іноземці. Головною спорудою Холма стала велична й багато оздоблена церква Іоана Златоуста. Зводилися й інші храми: Кузьми та Дем'яна, пресвятої Богородиці.

17 серпня 1245 р. в битві під Ярославом війська Данила та його брата Василька розбили полки чернігівського князя Ростислава, галицьких бояр, угорців і поляків, що завершило майже 40-річну боротьбу за владу над Галицько-Волинським князівством. Ця битва була однією з найбільших в історії Русі XIII ст.

До того часу Галицько-Волинське князівство не було обкладене татарською даниною. Після Ярославської битви хан Мауці надіслав до Данила посла з вимогою: «Дай Галич!». Данило, подумавши, відповів: «Не дам півотчини своєї, але поїду до Батия сам».

Він був змушений поїхати до ханського двору в Сараї і визнати залежність від Золотої Орди. Хоча його прийняли там досить милостиво, але перенесені приниження змусили згодом літописця завершити розповідь про цю подорож словами: «Зліше

зла честь татарська». В переговорах з Батием Данило добився від нього підтвердження своєї влади над Галицько-Волинським князівством, але не над Києвом. До того ж він був зобов'язаний надсилати свої військо для участі в походах Батия на Польщу, Литву, Угорщину та інколи платити данину.

Хороші відносини з татарами пішли на користь Данилові: король Угорщини Бела IV погодився на шлюб своєї дочки Констанції з сином Данила, Левом. Цей родинний зв'язок спричинив участь Данила в боротьбі угорського короля з чеським за австрійську спадщину. При цьому його син Роман одружився з наступницею трону Австро-Штирійського герцогства Гертрудою і на початку 1250-х рр. (після смерті її батька, герцога Фрідріха II) Данило заявив свої права на його володіння як на посаг своєї невістки. Він втрутився у війну за австрійський трон, але його участь у ній (з допомогою поляків) була невдалою.

**Король Данило Галицький з дружиною.
Сучасне зображення**

У цей час стала ширитись і набирати силу Литва під владою короля Міндовга. Данило пішов війною на Литву, але Міндовг замирився з ним, віддав за Данилового сина Шварна свою дочку, а в посаг за нею дав міста Новгородок (Новогрудок), Слоним і Волковийськ (Волковиськ).

Вимушене підпорядкування татарам обтяжувало Данила. Він

проводив походи на прикордонні з татарами землі по ріках Случ і Горинь – проти так званих «татарських людей», будував укріплення (Кременець і Данилів так і не були взяті татарами), розпочав реорганізацію війська, ударною силою якого стала важкоозброєна кінна дружина, а також селянське і міщанське ополчення, шукав союзу з Заходом, зокрема, схилявся до пропозицій, що надходили від папи Інокентія IV. Папський посол Плато Карпіні дорогою в Орду розмовляв з Васильком про поєднання церков (1246). Сам Данило погодився прийняти від Папи королівський вінець, і в грудні 1253 р. (січні 1254 р.) був коронований в Дорогочині.

Плато Карпіні на шляху до Орди зустрівся з князем Васильком у Кракові наприкінці 1245 року. Після цієї зустрічі Карпіні вирушив до Галича, де перед руськими єпископами прочитав папську буллу та закликав приєднатися до Католицької Церкви. Проте відповіді на свою пропозицію не отримав, бо Данило був на той час в Орді. Саме на півдорозі до Орди папський легат і зустрів Данила. Результатом їхніх перемовин стало те, що Данило задля встановлення відносин з папською курією відіслав ігумена монастиря Святої Гори Григорія до Ліона (тодішньої резиденції Папи). Відтак між Папою та Данилом зав'язалося тривале листування.

3 травня 1246 року курія надіслала Данилу Галицькому 7 листів. Проте результатом листування було лише те, що Папа надіслав архієпископа Альберта, який мав оголосити на галицьких землях про нібито унію Православної Церкви з Католицькою. При цьому Папа протягом довгого часу давав обіцянки військової допомоги від католицьких держав. Втративши надію на цю допомогу, Данило перервав листування 1248 року. Він відновив контакти за посередництва угорського короля 1252 року, коли до кордонів Галицько-Волинського князівства наближалися монгольські орди Куремси.

1253 р. Папа звернувся до християн Чехії, Моравії, Сербії, Помор'я та Пруссії з закликом до хрестового походу проти татар, а до Данила відправив посольство на чолі з легатом Опізо з королівською короною і скіпетром. У місті Дорогочині в грудні 1253 р. (січні 1254 р.) папський легат коронував і помазав Данила. Данило прийняв королівську корону «від усіх своїх єпископів», підкреслюючи цим, що коронується не лише він, а й сама Русь.

Переконавшись у нездатності Риму організувати хрестовий

похід проти Золотої Орди, Данило 1257 року припинив стосунки з Папською Курією і вже власними силами вів боротьбу проти ординців.

Коли на відозви Папи до хрестового походу ніхто не відгукнувся, Данило, зберігши королівський титул, припинив відносини з Папою й почав готуватися до опору власними силами. Час був сприятливий – після смерті Батия в Орді почалися ворохобні; татарським темником (намісником) у цій частині Русі був слабкий Куремса.

Наприкінці 1254 р. Данило почав військову кампанію проти татар. Темник Куремса спробував перейти у контрнаступ і виступив зі своїм військом під Крем'янець, потім під Володимир-Волинський і Луцьк, але був розгромлений. Це була перша руська перемога в боротьбі проти Орди.

Упродовж 1254 – 1255 рр. військо Данила звільнило від загонів Куремси землі вздовж Південного Бугу, Случі та Тетерева, взяло Возв'язель (нині Новоград-Волинський). Данилові вдалося відстояти від татар Бакоту (Поділля) та повернути зайняті ними міста на Волині.

Але в Каракорумі ствердився великий хан (імператор) Хубілай, а на місце Куремси призначили заповзятливого Бурундая. Він посварив Данила з Міндовгом і навіть досяг того, що в його поході на Литву 1258 року брали участь галицькі дружини під проводом Василька, попри те, що Данило був сватом Міндовга.

Союзників у Данила не виявилось – Бела був послаблений поразкою від чехів (він знову намагався оволодіти австрійським спадком). Коли Бурундай зажадав, аби Данило прибув до нього, він відправив замість себе сина Лева, а сам поїхав до Польщі.

Продемонструвавши свою силу, Бурундай прийшов на землі Галичини й Волині з великим військом, заявивши: «Якщо хочете жити з нами у злагоді, то розкидайте всі ваші міста». Данило й Василько змушені були зруйнувати все, що будували довгі роки. Вони розібрали фортифікації Луцька, Крем'янця, Данилова, Львова (названого на честь княжого сина Лева). Галицько-Волинська держава позбулася головних пунктів опору у війні з ординцями. Вдалося зберегти лише Холм. Лише 1260 року загони Бурундая залишили Галичину та Волинь.

Татари також змусили галицькі дружини до участі в їхньому поході на Польщу. В 1262 році Василько відбив грабіжницький набіг Литви, наздогнавши та винищивши обтяжених здобиччю

литовців біля міста Небля.

З усіх зовнішніх дій Данила найуспішнішим був його похід на ятвягів, яких вдалося нарешті змусити платити данину. Він вів боротьбу з феодалними уособицями, викликаними прагненнями галицької боярської верхівки та чернігово-сіверського і київського князів не допустити зміцнення влади Данила і його брата Василька в Галицько-Волинському князівстві. Опирався на підтримку дрібних і середніх служивих феодалів та міщан, зацікавлених у зміцненні княжої влади.

Винятково здібний правитель, Данило Галицький об'єднав на певний час західноукраїнські землі. Реформував військо, створивши важкоозброєну піхоту з селян, приборкав боярство.

Проводив активну прозахідну політику. Під його владою поширювалися західноєвропейські культурні впливи, прищеплювалися відповідні державні адміністративні форми, зокрема в житті міст. Побудував ряд нових міст (Холм, Львів тощо), переніс столицю з Галича – міста боярських заколотів – до Холму.

Для зміцнення міжнародного авторитету держави 1246 року заснував у Галичі церковну митрополію, що перебрала на себе функції загальноруської. Митрополитом було призначено одного з подвижників князя – печатника Кирила.

1264 р. Данило Галицький занедужав і помер у Холмі, де й похований у церкві святої Богородиці, яку сам і збудував. Літописець, оплакуючи його смерть, назвав його «другим по Соломоні».

Зміцнення великокняжої влади у Волинсько-Галицькому князівстві за часів Данила було тимчасовим явищем. За правління його наступників відновилися тенденції до феодалної роздробленості, які провокувала боярська верхівка.

Галицько-Волинська держава, проіснувавши понад століття, поширила свою владу на більшість земель нинішньої України. Грушевський вважав це державне утворення найбезпосереднішим спадкоємцем Київської Русі. Своїм успіхам і життєздатності воно завдячувало видатній особистості князя Данила Галицького. Після падіння Галицько-Волинського князівства правонаступниками Київської Русі заявили себе Велике князівство Литовське, а потім і Московська держава.

ВАСИЛЬКО РОМАНОВИЧ
(*1203 – †1269)
КОРОЛЬ РУСІ,
КНЯЗЬ ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКИЙ

Правління: 1264 – 1269 рр.

Титули: князь володимирський

Дата народження: 1203 р.

Дата смерті: 1269 р.

Попередник: Данило I

Діти: Володимир, Юрій, Ольга

Наступник: Лев I Данилович

Дружина: Добрава Юрїївна

Олена

Династія: Рюриковичі

Батько: Роман II Великий

Мати: Анна Марія Ангел

князь володимирський, син волинсько-галицького князя Романа II Мстиславича від його другої дружини Анни. В листі папи Римського до Данила I Романовича від 26 серпня 1247 року названий «королем Володимира».

Після смерті батька (1205) Василько Романович разом з матір'ю і старшим братом Данилом, рятуючись від міжусобних чвар, втекли до Польщі. Скориставшись з міжусобної боротьби, польський король Лешко I Білий і угорський король Андрій II почали інтервенцію на Галицько-Волинську Русь.

У 1207 році Василько був обраний князем у Бересті; в тому ж році при підтримці Краківського князя Лешка I Білого отримав від Олександра Всеволодовича Белзьке князівство, поступившись останньому містами Угровеськ, Верещин, Столп'є і Комов. В 1215 році при підтримці Лешка Білого Данило Романович і Василько Романович повернули собі Володимирське князівство.

У 1227 році Данило Романович з Васильком провів похід на Луцьк проти Ярослава Ігоревича, який закінчився здачею міста і полоном Ярослава Ігоревича. Після походу Василько Романович розширив свої володіння, отримавши від брата Луцьк і Пересопницю.

26 березня 1228 року Данило I Романович разом з Васильком провів успішний похід на Чорторийськ, в якому князували ворожі Данилу пінські князі. Похід закінчився взяттям міста і

полоном пінських князів. У 1228 році під час облоги Кам'янця армією київсько-пінської коаліції Данило і Васильком разом із їх союзником Олександром Белзьким зробили стрімкий масований похід на Київ, який змусив київського та чернігівського князів зняти облогу і піти на примирення з Романовичами.

У 1229 році Данило й Василько допомогли Конраду I Мазовецькому у міжусобній війні і взяли участь у поході на Польщу і облозі Калиша.

У 1229 р. Василько Романович одружився з дочкою владимири-суздальського князя Юрія Всеволодича Дубравкою, а після її смерті (1248) – з дочкою краківського князя Лешка Білого Оленою (1265).

У 1230 році Романовичі об'єднали у своїх руках Волинь.

Наступні вісім років (1231 – 1238) вони вели війну за свою дружину «вотчину» Галичину, яка була окупована угорцями.

Навала орд Батия послабила князівську владу, що підбадьорило боярську опозицію. Однак у 1245 р. Данило і Василько Романовичі її остаточно придушили. Того ж року Василько Романович на чолі волинського полку взяв участь у т. зв. Ярославській битві, в якій було розгромлено об'єднані загони угорського та польського королів – Ендре II і Лешка I Білого; згодом він став одним із організаторів визвольного походу на Волинь проти монголо-татар. У наступні 20 років Данило Романович вважався галицьким, а Василько Романович – волинським князями. Однак главою Галицько-Волинського князівства був старший брат Данило, з яким Василько Романович завжди діяв разом. Галицько-Волинський літопис залишає Василька Романовича у глибокій тіні брата Данила. Після смерті Данила (1264) Василько Романович формально називався великим князем, але фактично княжив у Володимирі і володів лише частиною Волинської землі. В останні роки життя він зосередився на справах свого невеликого князівства, уникав війн із сусідами, миром залагоджуючи конфлікти з Польщею, Литвою і ятвягами.

ЛЕВ І ДАНИЛОВИЧ
(*1269 – †1301)
КОРОЛЬ РУСІ,
КНЯЗЬ ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКИЙ

Лев Данилович на фоні м. Львова

Правління: 1269 – 1301рр.

Коронація: 1269 рр.

Імена: Іван

*Титули: Великий князь Київський
князь Галицький
князь Володимирський*

Дата народження: 1228 р.

Дата смерті: 1301р.

Попередник: Шварно Данилович

Діти: Юрій

Наступник: Юрій I Львович

Дружина: Констанція Угорська

Династія: Рюриковичі

Батько: Данило I Романович

князь Белзький (1245 – 1269), Холмський і Галицький (1264 – 1269, разом з братами Шварном Даниловичем і Мстиславом), король Галицької Русі (1264 – 1301), полководець, дипломат. Другий син короля Данила Романовича Галицького, з галицької

гілки Рюриковичів. Двоюрідний брат Олександра Невського (їх матері були сестрами, доньками Мстислава Удатного), Романа Михайловича Брянського (сестра Данила була одружена з Михайлом Чернігівським). Виступає на історичну сцену в 1240 році, коли Данило разом з ним виїхав до Угорщини з метою укладення з королем Белою IV союзу проти монголо-татар. Вперше взяв участь у військовому поході в 1245 році – разом з батьком і дядьком Васильком Романовичем виступив проти Ростислава Михайловича, брав участь в Ярославській битві. Для зміцнення союзу з Угорщиною в 1247 році (за даними першоджерела в 1251) одружився на Констанції – донці Бели IV.

З 1252 року разом з батьком воював проти монголо-татар, яких очолював темник Куремса. Керуючи військом, отриманим від батька, Лев розбив велике військо Куремси під Луцьком. Також брав участь у поході Данила на ятвягів (1255 – 1256). Брав участь в галицько-татарському поході на Литву в кінці 1250-х років.

Після смерті Данила Галицького у 1264 році отримав у спадок королівський титул, а також Перемишльське князівство і названий його ім'ям Львів, а після смерті молодшого брата Шварна Даниловича (близько 1269) – також Холмське, Дрогочинське князівства і місто Галич. Заявив про свої домагання на литовський престол, посварився з Войшелком. Для примирення вони були запрошені в гості князем Василько Романовичем. Войшелк не хотів їхати, але Василько пообіцяв литовцеві захист, і в квітні 1267 князь прибув на зустріч з Левом. Застілля пройшло вдало, і незабаром Войшелк повернувся в монастир, а Василько – у Володимир-Волинський.

Але в цю ж ніч Лев приїхав до Войшелка в монастир, запропонувавши йому продовжити застілля: «Кум! Поп'ємо-но ще! ». Незабаром однак між Левом і Войшелком зав'язалася бійка, і Лев убив литовського князя. Після вбивства Войшелка і смерті Василька Романовича Лев знову заявив про висунення своєї кандидатури на литовський престол, але нічого не добився. У 1269 і потім у 1273 – 1274 роках разом з братом Мстиславом прийшов на допомогу двоюрідному брату Володимирі Васильковичу в боротьбі з ятвягами, що завершилася «перемогою і честю великою».

Підтримував живі дипломатичні зв'язки з Чехією, Угорщиною, Литвою, Тевтонським орденом. Після смерті краківського князя Болеслава Сором'язливого в 1279 році в союзі

з чеським королем Вацлавом II намагався захопити Краків. Так, як Болеслав доводився Леву свояком (дружина Лева Констанція була рідною сестрою Кунігунди, дружини Болеслава) і помер бездітним, Лев став претендувати і на польський трон, але краківські вельможі обрали князем Лешека Чорного. Похід Лева на Краків був невдалий: по оповідям польсько-литовських хронік, він втратив 7 прапорів, 8 тис. убитими і 2 тис. полоненими. Підтримуючи в боротьбі за краківський престол Болеслава Мазовецького (сина сестри Переяслави), вів тривалу війну з Лешек Чорним.

У 1281 році Лешек Чорний вторгся із загоном в Перевореськ, перебивши всіх жителів, а інший загін розграбував Берестейські землі. У відповідь на це берестейський загін на чолі з воєводою Титом, чисельністю усього в сімдесят чоловік, напали на поляків, вбили вісімдесят чоловік, багатьох полонили, відібравши у польських загарбників все награбоване.

Лев приєднав до Галицько-Волинського князівства частину Закарпаття з містом Мукачево (близько 1280 року) і Люблінську землю (близько 1292 р.). Ще за життя свого бездітного двоюрідного брата Володимира Васильковича намагався домогтися заповіту спадку його собі або своєму синові Юрію, але Володимир заповів свою волость Мстиславу Даниловичу, князю Луцькому. У 1289 році Володимир помер, а після смерті Мстислава (після 1292) Лев прийняв Волинь під свою руку. Разом з татарами в 1283 і 1287 роках Лев зробив невдалі походи на Польщу. У липні 1289 р. здійснив похід в Сілезію, захопивши багату здобич. У 1290 році брав участь у війні Болеслава Земовитовича з Генріхом IV, князем Братіславським. Незадовго до смерті ходив походом на Польщу і повернувся «з великою здобиччю і полоном».

Помер Лев в 1301 році, передавши корону і володіння своєму старшому синові Юрію.

ЮРІЙ І ЛЬВОВИЧ
(*1301 – † 1308)
КНЯЗЬ ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКИЙ

Юрій І

Правління: 1301 – 1308 рр.

Коронація: 1301р.

Імена: Георгій

Титули: князь Галицький

князь Володимирський

Дата народження: 24 квітня 1252 р.

Дата смерті: 18 березня 1308 р.

Попередник: Лев І Данилович

Діти: Андрій, Лев, Марія, Анастасія

Наступник: Андрій ІІ Юрійович

Дружина: Євфимія

Династія: Рюриковичі

Батько: Лев І Данилович

Мати: Констанція Угорська

Юрій І Львович (1252 чи 1257) – 18 березня 1308) – князь Белзький (1264 – 1301), князь Галицько-Волинський (1301 – 1308), Король Руський, син Льва І Даниловича і Костанції Угорської.

Спочатку князував на Холмщині і Підляшші, після смерті батька в 1301 році об'єднав всі землі Галицько-Волинського королівства зі столицею у Володимирі та успадкував від нього королівський титул.

За володарювання Юрія I Львовича Польща відвоювала у Руського королівства Люблінську землю у 1302 році, а Угорщина – частину Закарпаття. Проте в стані миру Галицько-Волинська держава зазнала розквіту і економічного добробуту. Юрій Львович титулував себе «королем Руси, князем Ладимирії» (Regis Rusie, Princeps Ladimerie), його держава користувалася добрими міжнародними зв'язками. Зокрема Юрій I Львович тримав союз з Куявською лінією польських князів, був одружений з Євфимією, сестрою Владислава I Локетка. Його заходами засновано в 1303 році Галицьку митрополію, до складу якої увійшли єпархії: Галицька, Володимирська, Перемишльська, Луцька, Холмська, Турівська.

Печатка Юрія I

По смерті Юрія Львовича закінчився розквіт Галицько-Волинського королівства.

Юрій I Львович був одруженим двічі. Першою його дружиною була Ксенія (?), донька князя Ярослава III Тверського, яка померла у 1286 році. Від цього шлюбу був син Михайло (1283 – близько 1286).

Другий раз Лев одружився на княжні Євфимії (? – 1308), доньці Казимира I Куявського. З нею князь мав четверо дітей: Андрія II (помер 1323), князь Волинський і король Галицький (1308 – 1323), Лева II (помер 1323), князь Луцький, король

Галицький (разом з Андрієм) (1308 – 1323), Марія (померла 1341), княжна Галицько-Львівська, одружена на мазовецькому князі Тройдені I, Анастасія (померла близько 1364), дружина князя Олександра II Тверського.

АНДРІЙ II ЮРІЙОВИЧ
(*? – †1323)
КНЯЗЬ ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКИЙ

Правління: 1315 – 1323 рр.

Імена: Андрій

*Титули: князь Галицький
князь Володимирський*

Дата смерті: 1323 р.

Попередник: Юрій I Львович

Діти: Ганна-Буче (Євфимія)

Наступник: Володимир Львович

Династія: Рюриковичі

Батько: Юрій I Львович

Мати: Євфимія, дочка Казимира I Куявського, князя Куявського (друга дружина Юрія I Львовича)

Андрій II Юрійович (рік народження невідомий – † близько 1323) – король Русі, Галицько-Волинський князь (1308 (за іншими даними з 1315) – 1323), другий син князя Юрія I Львовича, від якого успадкував королівський титул і невідомої з джерел на ім'я дочки великого князя владимирського та тверського Ярослава Ярославича. Соправитель королівства Русі.

Після смерті свого батька, короля Юрія I Львовича, правив Галицько-Волинською державою разом зі своїм братом Львом II Юрійовичем. Уперше згадується 1315 р. у грамоті краківського князя Владислава I Локетка. А в грамоті 1316 р. Андрій Юрійович і Лев називають себе королями Руської землі – Галичини й Волині. Історики припускають, що від батька Андрій дістав Волинь, а Лев – Галицьку землю. У пізньому литовсько-руському літописі (XVI ст.) Лева, проте, названо луцьким князем.

Андрій Юрійович і Лев 1316 р. брали участь у боротьбі краківського і поморського князів проти магдебурзьких маркграфів. Налагодивши тісні союзницькі зв'язки з польським королем Владиславом I Локетком і Тевтонським орденом,

намагався послабити залежність від Золотої Орди. Сприяв торгівлі між галицькими і польськими купцями. Успішно боровся проти монголо-татар, захищаючи західнослов'янські землі від їхніх набігів, і з Литвою. Збереглася грамота Андарія Юрійовича з печаткою, де він титулував себе королем Галіції і Лодомерії. Загинув одночасно з Левом II Юрієвичем (1323 р.), на думку деяких істориків – у боротьбі з монголо-татарами, інших – з литовцями, захищаючи від них Підляшшя. Литовсько-руські літописи XVI століття розповідають, ніби Андрій Юрійович і Лев (названі Володимиром Волинським і Левом Луцьким) загинули у війні з великим князем литовським Гедиміном. Натомість Локетек у листі 1323 р. до Папи Іоанна XXII писав, що ці князі, котрі були захистом Польщі від татар, нещодавно загинули, ймовірно, у боротьбі з Золотою Ордою.

Після смерті Андрія Юрійовича пряма лінія нащадків Романа II Великого майже припинилася. Деякий час номінально правив Володимир Львович, приблизно до кінця 1324 – початку 1325 років. Потім на галицько-волинський престол було запрошено мазовецького князя Болеслава Тройденовича, який прийняв ім'я Юрія II Болеслава. Таким чином перервалася галицько-волинська династія Романовичів.

ЛЕВ II ЮРІЙОВИЧ
(**? - †1323*)
КНЯЗЬ ГАЛИЦЬКИЙ

Правління: 1308 – 1323 рр.

Імена: Лев

Титули: князь галицький

князь володимирський

Дата смерті: червень 1323 р.

Попередник: Юрій I Львович

Діти: Володимир Львович

Наступник: Володимир Львович

Династія: Рюриковичі

Батько: Юрій I Львович

(у хрещенні – Дмитро; Лев II; рік народження невідомий – помер не пізніше червня 1323 р.) – король Русі, галицький князь, соправитель Галицько-Волинської держави. Після смерті свого батька – короля Юрія I Львовича (1308 р., за ін. даними – 1315 р.) правив у королівстві Русі разом зі старшим братом Андрієм II Юрійовичем. Згодом одержав галицький уділ.

Намагаючись убезпечити Волинсько-Галицькі землі від нападів Золотої Орди, Лев Юрійович та його брат підтримували союзні взаємини з Тевтонським орденом і Польщею. У 1323 під час одного з військових походів (на думку одних дослідників – проти литовських військ Гедиміна, інших – монголо-татар) Лев Юрійович і Андрій Юрійович загинули. Королівство Русі

успадкував син Льва II, а після його смерті через деякий час припинила існування галицько-волинська династія Романовичів.

ВОЛОДИМИР ЛЬВОВИЧ
(*? – †1340)
КНЯЗЬ ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКИЙ

Правління: 1323 – 1325 рр.

Народився: ?

Помер: 1340 р.

Князь Галицько-Волинського князівства

Король Галицько-Волинського князівства

Наступник: Юрій II Болеслав

Династія: Рюриковичі

Рід: Романовичі

Батько: Лев II Юрійович

Мати: дочка Романа Глібовича, князя Новгород-Сіверського

останній князь Галицько-Волинського князівства, син Льва II Юрійовича, який однак був на троні не довго, приблизно до кінця 1324 – початку 1325 років.

За польськими хроніками відомо, що в Галицькому князівстві він правив номінально. Замість нього королівством керувала боярська рада під головуванням боярина Дмитра Детька. Загроза війни та захоплення території Галичини примусила боярство запросити на Волинсько-Галицький престол замість Володимира його двоюрідного брата (племінника Льва II Галицького та Андрія II Галицького, сина їх рідної сестри – Марії Юрїївни Галицької) мазовецького князя Юрій II Болеслава.

На реальність Володимира Львовича непрямо вказує «Хроніка Литовська та Жамойтська». Там говориться, що князь Любарт-Дмитро «по смерті Володимира взяв князівство Володимирське все, Луцьке і Волинське». Але, в даному відрізку говориться про смерть Володимира, польські ж хроніки датують його смерть 1340 роком.

На Володимирі перервалася галицько-волинська династія Романовичів.

ЮРІЙ II БОЛЕСЛАВ ТРОЙДЕНОВИЧ
(*бл. 1306 – †7 квітня 1340)
КНЯЗЬ ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКИЙ

Правління: 1325 – 1340 рр.

Коронація: 1325 р.

Імена: Болеслав

*Титули: князь Галицький
князь Володимирський*

Дата народження: 1306 р.

Дата смерті: 7 квітня 1340 р. м. Володимир

Попередник: Володимир Львович

Діти: можливо Радомир і дві доньки

Наступник: Любарт-Дмитро

Дружина: Офка (Євфемія)

Династія: П'ясти

Батько: Тройден I

Мати: Марія Галицька

династія П'ястів, галицько-волинський князь (1325 – 1340), король Руського королівства. Син мазовецького князя Тройдена I і Марії, дочки Юрія I Львовича.

Болеслав Тройденович посів на галицько-волинський престол у чотирнадцятирічному віці. Будучи католиком, прийняв православну віру й ім'я Юрій. Намагаючись протистояти

експансії Польщі та Угорщини, підтримував союзні відносини з Тевтонським орденом і Литвою. Робив спробу повернути Люблінщину, яку 1303 р. захопила Польща. За нього було остаточно втрачено землі Берестейщини, Підляшшя та Пониззя. Юрій II Болеслав був одружений з донькою великого князя литовського Гедиміна Євфімією. Прагнучи зміцнити князівську владу, вів боротьбу проти бояр, в якій спирався на міщан. Юрій II підтримував розселення німецьких колоністів, задумав запровадити католицизм. Ці заходи Юрія II Болеслава підривали значення місцевої аристократії.

Хоча в зовнішній політиці князя були певні успіхи, міцної опори серед місцевої знаті його правління не знайшло. Князю докоряли за надмірну підтримку городян-іноземців – чехів та німців, потурання католицькому духовенству, що слідом за ними простувало на Русь, а також утиски в правах волинської верхівки.

Період правління Юрія II став поступовим занепадом Руського королівства: посилювався ординський вплив, безуспішною була боротьба з Польщею за Люблінську землю, міста дедалі більше контролювалися іноземними купцями та ремісниками, національна знать відійшла від адміністративної влади, місцеве населення поверталося до католицизму. Щоб усунути від влади свавільних бояр, Юрій II намагався реформувати систему управління князівством. Так, до боярської ради були включені лише ті бояри, що безпосередньо служили князеві. Владу на місцях він передав своїм відданим намісникам (палатинам), які зосередили у своїх руках адміністративну, судову і військову владу.

Князь Юрій II замислив реконструювати Володимир (тоді ще без приставки Волинський, якою його нагородили росіяни 1795 року, аби не плутали з їхнім Владіміром), який зробив своєю столицею. Він запросив німецьких майстрів, був складений план перебудови міста, перетворення його у справжню європейську столицю.

Юрій II знову відновив Галицьку православну митрополію. Митрополитом став Теодор. Однак боротьба з боярами коштувала Юрію II життя.

Масове невдоволення народу політикою Юрія II дало підставу боярам не тільки для активної агітації, а й до активних насильницьких дій. Змовники розповсюдили чутки, що у Володимирі має вирости німецька колонія, що князь збирається знову повернутися у католицьку віру.

У Юрія II і його дружини Офки було кілька дочок. Український письменник Теодор Микитин у повісті «Не пощербилися мечі» описує, як чекав сам князь і його оточення на початку 1339 року народження можливого спадкоємця престолу. І яким він був розчарованим, коли після повернення з полювання довідався, що знову народилася донька.

Певну розгадку того, що сталося, знаходимо у родинних переказах польських шляхтичів Бартошевських. Так от, за одним з цих переказів їхній далекий предок Матей (Михей, Михайло) Бартош був боярином, наближеним до князя Юрія-Болеслава, мало того, одним з організаторів змови проти нього. Змовників, за цим переказом, якраз і зупинила вагітність княгині. Вбивати князя, дружина якого чекає народження дитини, вважалося поганою прикметою. Табір змовників розбився на дві частини. Одні вважали, що варто почекати народження дитини, якщо народиться син, то можна князя вбити, а малятко проголосити князем, правлячи при ньому державою як забажається. Інші вважали, що це небезпечно, адже не відомо, як при цьому поведеться сама княгиня, яку неминуче доведеться проголосити опікуншею, а, отже, практично регентшею. А чи не спробує вона приборати владу до своїх рук?

Отож, і народився у голові Михея Бартоша тоді нібито підступний план. Він ввійшов у змову з повитухою, яка готувалася приймати пологи у княгині. Було домовлено, що у випадку народження сина його підмінять і заявлять про народження доньки. Знайшли і підходящу кандидатуру, жінку, вагітність якої у строках співпадала з вагітністю княгині Офки. Напередодні було домовлено, що як тільки у княгині розпочнуться перейми, дати дружині рибалки, котра теж мала народити, спеціальний напій, який викликав би передчасні пологи.

Так і зробили. Змовникам сприяло те, що князь Юрій відправився якраз на полювання у ліси далеко від Володимира. У необхідний час не лише викликали передчасне народження дитини жінкою простолюдина, але й дали княгині теж спеціальний напій, який призвів до її тимчасового знепритомнення відразу після пологів. Коли ж вона прийшла до тями, показали щойно народжену «її доньку». Князь Юрій щиро сумував, що не має бажаного спадкоємця, не відаючи, що його справжній син у цей час мирно спить в невеличкій рибальській хатині на березі Бугу.

1340 р. бояри організували проти Юрія II Болеслава змову. 6 квітня 1340 р. князь Юрій прибув до Володимира. Наступного дня, у п'ятницю, володимирський тисяцький Юрій Лисий справив на честь князя бенкет. Під час цього бенкету хтось підсипав до княжиної чаші з вином отруту. Вона виявилася настільки сильною, що князь відразу помер. Організаторів і виконавців злочину так і не знайшли.

Титул володаря королівства Русі тимчасово перейшов до Великого князя Волинського Любарта Гедиміновича (1340 – 1349). Після смерті Юрія II Болеслава почалось активне завоювання українських земель Польщею. І вже 1349 р. король Казимир III захопив Галицьку землю. У 1350 угорський король Людвік I Великий уклав угоду, згідно з якою Угорщина «відступала свої спадкові права» на Руське королівство Казимирові, який після цього став титулярним королем Русі.

Існує версія, що боярин Бартош вирішив використати сина покійного Юрія Тройденовича в боротьбі з невдячним, як він вважав, Любартом.

Боярин Михей знаходить сина князя. Молодий рибалка, котрого звали Радомир, довго не міг збагнути, що йому намагаються довести, що він – княжич.

Був сформований чималий загін, в який влилися і невдоволені правлінням Дмитра-Любарта бояри та менш знатні волиняни. Заручилися підтримкою польського короля Казимира, який обіцяв у необхідний момент прислати підмогу. Загін вирушив у похід на Луцьк. Та досвідчений Любарт, котрий вийшов з військом назустріч, пішов на хитрість. Він прислав гінців до претендента на князівство із запросинами на переговори, а то й поступитися престолом, якщо син князя Юрія доведе свої права. Даремно боярин Михей відмовляв свого підопічного. Скориставшись тим, що він відлучився, довірливий Радомир таки вирушив на зустріч із Любартом.

Тут його, звісно, схопили, кинули у підземну в'язницю Луцького замку, який тоді ще будувався. Без свого вінценосного ватажка його прибічники, очевидно, розбіглися. Та через десять років, навідавшись до князівського в'язня, Любарт у бесіді з ним переконався, що той не становить жодної небезпеки. Князь взяв слово, що син останнього незалежного Волинсько-Галицького князя ніколи не претендуватиме на батьківський престол і взагалі не згадуватиме про своє походження. Можливо, він навіть переконав Радомира, що той не є ніяким княжичем.

Невідомо, що за ці десять чи більше років ув'язнення, перебуваючи в глухому підземеллі, передумав, як себе почував той же Радомир. Але начебто, хоча таємницю того, хто ж цей один з найперших в'язнів нової князівської тюрми, суворо берегли, все ж до Радомира навідувалася навіть друга дружина Любарта – князівна з московської Русі. Разом з ним, за однією з версій, деякий час перебував Ярослав Кульгавий, той самий «чорнокнижник, знахар і астролог» з Луцька, котрого середньовічні чехи вважають рятівником своєї країни від чуми. Втім, також рятівником від тодішньої пандемії чуми, яка охопила Європу, його можуть назвати Польща, Литва і Україна, які щасливо уникли біди.

За переказами тих же Бартошевських, Радомира, сина Юрія, відправили в одне з сіл неподалік від Луцька. Йому виділили хатину, ділянку землі і навіть дозволили одружитися. Вже за польських часів нащадкам його було дозволено навіть носити родове прізвище Романовичів.

ПОЛІТИЧНІ ПОРТРЕТИ ТИТУЛЯРНИХ МОНАРХІВ ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОГО КНЯЗІВСТВА

Монархи, які носили титул правителів князів Галицько-Волинського князівства – «королів Галичини і Володимирії (Лодомерії)», «королів Русі» чи «господарів Русі», незалежно від того, чи мали вони повноту влади у галицько-волинських землях, чи ні. Це були представники європейських династій Арпадів, Рюриковичів, П'ястів, Гедиміновичів, Анжу.

АРПАДИ

Арпади (Арпадовичі) – династія угорських князів (889 – 1001), потім королів (1001 – 1301).

Заснована князем Арпадом (бл. 890 р. – за іншими даними, 889 – 907), який об'єднав угорські племена і, знищивши Великоморавську державу, заснував Угорщину.

Найвизначніші представники Арпадів:

Стефан I Святий (Іштван) (997 – 1038) – перший король з династії Арпадів, запровадив християнство, здійснив низку реформ

За правління Ласло (Владислава I Святого; 1077 – 1095) і Коломана I (Кальман Книжник; 1095 – 1116) Угорщина досягає найбільшої могутності. У цей час (кінець XI століття) Арпади починають загарбувати Закарпаття.

У наступний період правління Арпадів розпочався процес занепаду угорської держави. Вже Андрій II (1205 – 1235) змушений видати в 1222 році Золоту буллу, яка містила значні поступки магнатам і дворянству і посилювала феодальну роздрібленість Угорщини.

З XI століття встановлюються династичні зв'язки між Арпадами та Рюриковичами. Король Андраш I (1046 – 1060) був одружений з Анастасією Ярославною, донькою Ярослава Мудрого, донька Бели I (1060 – 1063) Ланка стала дружиною Ростислава Володимировича, донька Ласло I Святого (1077 – 1095) вийшла заміж за волинського князя Ярослава

Святополчича. Король Коломан (1095 – 1114) був одружений з Євфимією Володимирівною, донькою Володимира Мономаха, а його син Алмош – з Предиславою, донькою Святополка Ізяславича. Онуча Мономаха Єфросинія Мстиславна була дружиною короля Гези II, а їхній син Стефан III був заручений з дочкою галицького князя Ярослава Володимировича. Син короля Андраша II Андрій був одружений з донькою Мстислава Мстиславича Удатного Марією. За руських князів вийшли заміж доньки сина Андраша II Бели IV: Констанція стала дружиною Льва Даниловича, Анна – Ростислава Михайловича. Діти від останнього шлюбу влилися до правлячого про шарку Угорщини, започаткувавши династію банів Мачви.

Тісні зв'язки з політичною елітою Давньоруської держави давали змогу Арпадам активно втручатися у внутрішню політичне життя Русі, зокрема обстоювати свої права на Галицьке князівство. На столі у Галичі (давньому) певний час сиділи син Бели III Андраш II, його сини Коломан та Андрій. Лише після кількох десятиріч боротьби з королем Белою IV Данило Галицький зміг відстояти незалежність Галицько-Волинського князівства. На рубежі XIII – XIV століть, після згасання династії Арпадів, угорський стіл з 1301 року посіла Анжуйська династія.

АНДРІЙ ІІ
(*біля 1175/1177 – † ↑1235)

Правління: 1205 – 1235 рр.

Коронація: 29 травня 1205 р.

*Титули: князь Галицький
князь Володимирський*

Дата народження: 1177 р.

Дата смерті: 21 вересня 1235 р.

Попередник: Ласло ІІІ

Діти: Бела, Коломан

Наступник: Бела ІV

*Дружина: Гертруда Меранська, Йоланда де Куртене,
Беатриса д'Есте*

Династія: Арпади

Батько: Бела ІІІ

Мати: Агнесса Антіохійська

Андрій ІІ (Андраш ІІ, Ендре ІІ) – угорський король (1205 – 1235) з династії Арпадів, мав титул «король Галичини».

Вступив на престол після тривалої боротьби зі своїм братом Імре (1196 – 1204). Після смерті Романа ІІ Великого у 1205 році намагався захопити владу у Галицько-Волинській державі. Прийняв титул «короля Галичини і Волині». У 1214 році у Спиші уклав з краківським князем Лешком І Білим угоду про поділ галицько-волинських земель між Угорщиною і Польщею,

гарантом якої ставав шлюб між сином Андрія II Коломаном і дочкою Лешка – Соломонією (Соломеєю).

Син Андрія II Коломан в 1214 – 1219 рр. займав галицький престол. В 1219 – 1227 рр. вів боротьбу з галицьким князем Мстиславом II Удатним. У 1228 – 1233 рр., намагаючись закріпити за своїм сином Андрієм Андрієвичем Галичину, воював з Данилом I Романовичем Галицьким, але зазнав поразки.

КОЛОМАН (*близько 1207 – †1241)

Правління: 1214 – 1219 рр.

Коронація: 1215 р.

Титули: князь Галицький

Дата народження: 1207 р.

Дата смерті: травень 1241 р. м. Загреб

Попередник: Андрій II

Наступник: Данило I Галицький

Дружина: Соломія

Батько: Андрій II

син угорського короля Андрія II, зять князя сандомирського і

краківського Лешка I Білого, князь (1214) і король Галичини і Володомерії (Rex Galiciae et Lodomeriae) (1215 – 1219).

У 1210 році у Галичі угорський король Андрій II в союзі з краківським князем Лешком I Білим та волинськими князями посадив на галицький престол Данила I Романовича – 9-річного спадкоємця Романа II Великого, загиблого у 1205 році у битві під Завихостом, однак, галицькі бояри на чолі з Володиславом Кормильчичем вигнали Романовичів разом з їхньою матір'ю-регентшею. Тоді Андрій II у союзі с Лешком I в 1214 році захопив Галич і посадив там свого малолітнього сина Коломана, зарученого незадовго перед тим з трьохлітньою дочкою Лешка Саломією. Західну частину Галицької землі отримав Лешко I Білий. Андрій II звернувся до папи Іннокентія III з проханням доручити естергомському архієпископу Іоанну коронувати Коломана галицькою короною та укріпити його статус унією галицької православної церкви з католицькою. У 1215 році Коломана коронували.

У 1219 році галичани підняли повстання проти угорців і запросили на престол новгородського князя Мстислава II Удатного. 23 травня 1221 року об'єднані сили Данила I Романовича Галицького і Мстислава II Удатного розбили угорські війська під командуванням Коломана біля Галича. Коломан потрапив у полон і був відправлений у Торчеськ. Угорський король Андрій II, щоб визволити сина з полону, мусив розпочати переговори. Мстислав заключив мир з Андрієм II та видав свою доньку Марію заміж за його сина Андрія, відомого на Русі як «королевич Андрій». Повернувшись в Угорщину Коломан став хорватським та славонським герцогом.

Разом із старшим братом брав участь у битві на річці Шайо з монголами 11 квітня 1241 року. Від отриманих ран помер у Загребі в травні-червні 1241 року.

РЮРИКОВИЧІ

Рюриковичі – великокняжа династія Київської Русі, Галицько-Волинського князівства, а також династія Московського царства.

Одна гілка династії Рюриковичів – нащадки князя Романа Мстиславича – Романовичі, що володіла у 1200 – 1340 рр. Галицько-Волинською державою стала королівською. Найвизначнішим її представником був Данило Романович, з 1253 року – король Русі. Його нащадки носили титул «король Русі». Останнім представником цієї королівської династії був Володимир Львович. Після занепаду Королівства Русі, титул «король Русі» (король Галичини та Володомерії) носили королі Угорщини, Польщі, а згодом імператори Австрійські.

Інша гілка Рюриковичів – нащадки Юрія Долгорукого, молодшого сина Володимира Мономаха, згодом стала великокняжою (з XIV ст.) і царською (з XVI ст.) династією Московського князівства (до 1598, коли ця гілка згасла).

Відокремлення земель Київської Держави й усамостійнення князівств призвели до утворення окремих відгалужень родини Рюриковичів, які в історично-генеалогічній науці носять назву або від князівств, що ними відповідні Рюриковичі володіли, або від своїх засновників.

До Рюриковичів Південної Русі, сучасної України, належали:

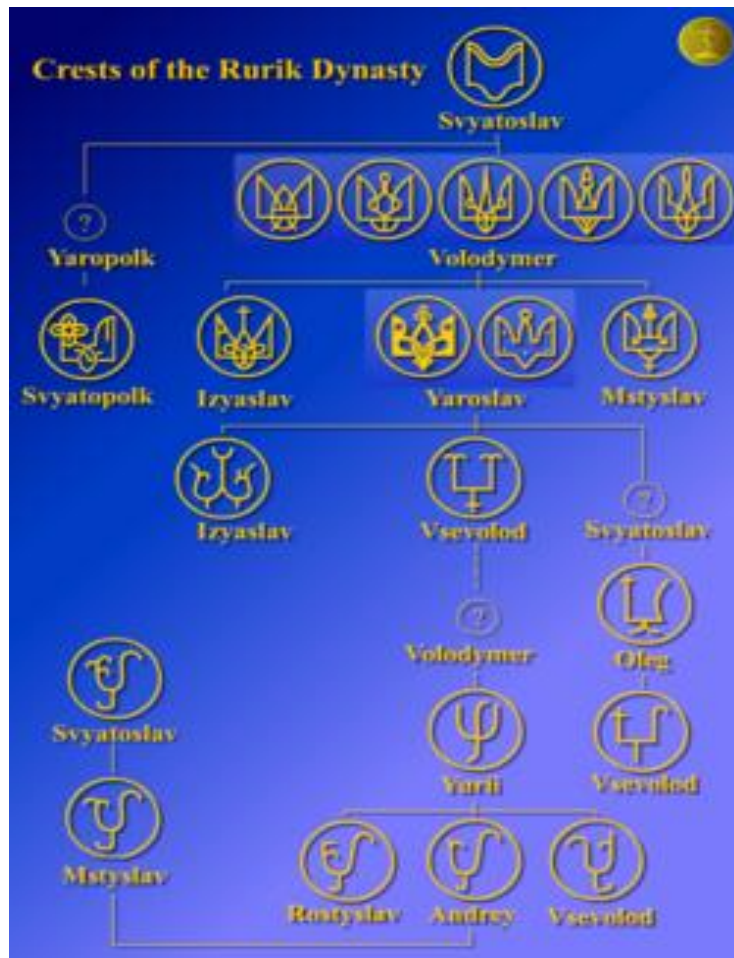
- Мономаховичі – київська і волинська лінія, від якої також походила волинсько-галицька лінія Романовичів,
- галицька лінія Ростиславичів,
- чернігово-сіверська лінія Святославичів та Ольговичів,
- турово-пінська лінія (нащадки Ізяслава Ярославича).

До Рюриковичів Центральної Русі, сучасної Білорусі, належали:

- полоцька лінія (нащадки Ізяслава Володимировича та його внука Всеслава I), яка відокремилася ще в XI столітті,
- смоленська лінія (нащадки Ростислава I Мстиславича, онука Мономаха).

Нащадками цих ліній, головно чернігівсько-сіверської й смоленської, були численні княжі роди Рюриковичів, які зберігали свої спадкові уділи протягом кількох століть, аж доки

Литва або Московське князівство не перетворили їх на своїх службових князів, при чому низка родів, які походили від Рюриковичів, втратили свій княжий титул.

Особисті знаки Рюриковичів

ШВАРНО ДАНИЛОВИЧ
(*1230 (?) – †1269 (?))

Імена: Юрій

Титули: князь Галицький і Холмський, Великий князь Литовський

Дата народження: 1230 (?) р.

Дата смерті: 1269 (?) р. м. Холм

Попередник: Данило I Галицький

Династія: Рюриковичі

Батько: Данило I Галицький

король Русі, князь Галицький, Холмський (з 1264) і Великий князь Литовський (1267 – 1269), молодший син князя Данила I Романовича.

Близько 1253 року Шварно одружився з дочкою литовського князя Міндовга I. Після смерті батька (1264) володів Галицьким, Холмським, Дорогичинським князівствами і Чорною Руссю. Співправитель князя Льва I Даниловича (1264 – 1269), як спадкоємець корони Данила Галицького, тобто носій найвищої влади в цьому регіоні Центральної і Східної Європи (на той момент жоден польський чи литовський князь не володів

короною). Територіальні розміри утвореної в результаті цього акту держави вражають увагу. Протягом 1267 – 1269 рр. це була одна з найбільших країн в Європі.

Король Шварно розбив у 1262 р. мазовшан під Черськом і, таким чином, можна стверджувати, що Дорогочинське князівство повернуло собі усі давні землі бужан аж до Вісли.

Шварно був прихильником об'єднання сил Литви і Галицько-Волинського князівства для боротьби проти ятвягів і польських феодалів.

Допоміг великому князеві литовському Войшелкові Міндовговичу в його боротьбі проти опозиції. Після убивства Міндовга в Литві боролися дві партії – національно-язичницька і руська християнська. Перша хотіла зберегти литовську релігійну та національну самобутність, друга – орієнтувалась на християнське Руське королівство й спиралось на руський елемент в литовській державі.

Після смерті свого тестя Міндовга у 1263 році разом з сином його Войшелком правив Великим князівством Литовським, а з 1267 року Войшелк передав йому повністю владу над Литвою.

Помер 1269. Скоріш за все був вбитий. Після його смерті влада в Литві перейшла до Тройдена. А Королем Русі став Лев I Данилович.

ЛЕВ II ЮРІЙОВИЧ (*? – †1323)

Правління: 1308 – 1323 рр.

Імена: Лев

*Титули: князь Галицький
князь Володимирський*

Дата смерті: червень 1323 р.

Попередник: Юрій I Львович

Діти: Володимир Львович

Наступник: Володимир Львович

Династія: Рюриковичі

Батько: Юрій I Львович

король Русі, галицький князь, соправитель Галицько-Волинської держави. Після смерті свого батька – короля Юрія I Львовича (1308 р., за іншими даними – 1315 р.) правив у

королівстві Русі разом зі старшим братом Андрієм II Юрійовичем. Згодом одержав галицький уділ.

Намагаючись убезпечити Волинсько-Галицькі землі від нападів Золотої Орди, Лев Юрійович та його брат підтримували союзні взаємини з Тевтонським орденом і Польщею. У 1323 р. під час одного з військових походів (на думку одних дослідників – проти литовських військ Гедиміна, інше – монголо-татар) Лев Юрійович і Андрій Юрійович загинули. Королівство Русі успадкував син Льва II, а після його смерті через деякий час припинила існування галицько-волинська династія Романовичів.

Останнім королем Галицько-Волинського держави став Володимир Львович, син Льва II Юрійовича, який однак був на троні не довго, приблизно до кінця 1324 – початку 1325 років. Боярство запросило на Руський престол мазовецького князя Юрія II Болеслава Тройденовича, сина сестри Лева і Андрія Юрійовичів – Марії Юріївни (дочки Юрія I Львовича) з королівського роду П'ястів.

П'ЯСТИ

П'ясти – польська князівська (кінця IX ст. – 1025 р.) і королівська династія (1025 – 1079 і 1295 – 1370) в Польському королівстві та королівстві Русі (1325 – 1378).

Легендарним засновником династії був селянин-колісник П'яст (за іншою версією – легендарний вождь польських полян П'яст) (єврейська легенда). За першого історично достовірного князя з династії П'ястів Мешка I почала формуватися Польська держава.

Слово П'яст походить від слова пестувати – навчати: П'яст – вчитель, князь. П'ястів – князем полян і батьком Симовита був Моймир I з династії Меровингів, князь Великої Моравії, який, після втрати територій Великої Моравії, продовжив своє правління в князівстві полян.

Моймир I був онуком Хільдеріка III, який обміняв своє королівство Франків на королівство Австразію, куди входила і територія полян, яка в той час належала Піпіну Короткому.

Піпін Короткому приписують повалення Хільдеріка III, що абсолютно не відповідає дійсності, тому що при згадці даної історії Меровингам то приписують безвладдя, то язичництво, то постриг відразу в ченці без хрещення, а то й зовсім вбивство їх

Папою Римським, чого не могло бути з однієї простої причини – Меровінги були християнами, а не язичниками. Перший з династії Меровінгів – Меравей був сином Аттіли, який прибув до Європи з вже частково хрещеної Великої Скіфії, яка після приєднання до неї завойованих Аттілою земель, у тому числі і території полян, отримала назву Австразія. Вбивство чи повалення Хільдеріка III означало б одержання Піпіном Коротким титулу короля Австразії, крім титулу короля Франків. Але Піпін Короткий отримав тільки титул короля франків. Кому ж тоді дісталася Австразія – спадкові володіння Меровінгів, якщо Меровинги були позбавлені своїх титулів, та до того ж ще й мали родичів?! Явно не євреям або селянину-колеснику, тому як це означало б повне безвладдя і хаос на території всієї Азії.

Щодо євреїв і селянина-колесника, то цілком ймовірно, що саме єврейський бунт на території полян і спонукав Піпіна Короткого до обміну територіями, так як легенди про жорстокості і магічні здібності Меровінгів, цілком могли служити психологічною зброєю проти збунтованих єретиків євреїв на території полян.

***Найбільш відомі представники династії П'ястів,
доля яких перепліталася з Галицько-Волинською
державою:***

Мешко I

Болеслав Хоробрий – прийняв у 1025 р. королівський титул

Болеслав III Кривоустий

Мешко II В'ялий

Казимир I Відновитель

Болеслав II Сміливий (Щедрий)

Мешко III Старий

Лешко I Білий

Пшемисл II

Владислав I Локетек

Юрій-Болеслав II

Казимир III Великий – останній Польський король із династії П'ястів

КАЗИМИР ІІІ ВЕЛІКИЙ
(*1310 – †1370)
ТИТУЛЯРНИЙ «КОРОЛЬ РУСІ»

**Казимир ІІІ Великий,
картина Яна Матейки**

Правління: 1333 – 1370 рр.

Дата народження: 30 квітня 1310 р. м. Ковель

Дата смерті: 5 листопада 1370 р. м. Краків

Попередник: Владислав І Локетек

Діти: від 1-го шлюбу: Єлизавета, Кунігунда

від 4-го шлюбу: Анна, Кунігунда,
Ядвіга

Наступник: Людвік І Великий

Дружини: Анна Литовська

Аделаїда Гессенська

Крістіна Рокіжана

Ядвіга Заганська

Династія: П'ясти

Батько: Владислав І Локетек

Мати: Ядвіга Болеславівна

Казимі́р ІІІ Велі́кий (30 квітня 1310 – †5 листопада 1370) – польський король (1333 – 1370), титулярний «король Русі». Син Владислава І Локетка, останній представник династії П'ястів.

Повний титул: «Милістю Божою Король Краківської землі, Судомірської землі, Серадської землі, Польської землі, Куявської землі, Добрянської землі, Поморської землі, Руської землі, господар і Дідич вічний земель тим володар, король велебний».

Був одружений з дочкою великого князя литовського Гедиміна Анною (Альдоною).

Проводив політику зміцнення королівської влади і централізації країни. У 1337 – 1346 роках провів грошову реформу. В 1347 р. видав Вісліцький і Пьотркувський статuti – перші повні записи польського звичаєвого права. У зовнішній політиці орієнтувався на союз із Угорщиною, користувався підтримкою папського престолу.

Під час загострення конфлікту між Юрієм II Болеславом та боярами, сусіди – Казимир Великий Польський та Людвик Угорський уклали угоду, на підставі якої Казимир дістав Галичину «доживотно», а в разі його смерті, без сина, Галичина має перейти до Людвика. Після смерті короля Русі Юрія II Болеслава (1340 р.) бояри проголосили Любарта Гедиміновича володарем Галицько-Волинської держави. Негайно обидва королі рушили на Галичину під претекстом помсти за католиків, забитих разом з князем. Перший похід на Галичину не змінив її становища: правив нею по-старому Дмитро Детько. Цим разом поляки зруйнували лише кілька замків і вивезли різні цінності. Але Казимир зайняв Перемишльську землю, а потім опанував і Львовом. З цього часу у Любарта почалася багаторічна суперечка з Казимиром за спадщину галицьких королів.

У 1349 р. захопив і приєднав до Польщі Галицьку землю. За Казимира Великого почалося загарбання Волині і Поділля.

У 1350 р. угорський король Людвік I Великий уклав угоду зі своїм дядьком, польським королем Казимиром III, згідно з якою Угорщина «відступала свої спадкові права» на Руське королівство (Галичину) Казимирові, а після його смерті (коли у нього не буде синів) Польща разом з Галичиною, Холмською та Волзькою землями і Крем'янцем перейде до Людвіка.

У 1351 – 1352 рр. тривала війна між Польщею і Великим князівством Литовським за Галицько-Волинську землю, а в 1352 – 1366 рр. Польська держава воювала проти останнього володаря об'єднаного Галицько-Волинського королівства – князя Любарта.

У 1366 р. підписав договір з Великим князівством Литовським, за яким до Польщі відійшла Західна Волинь з Холмом і Белзом.

У 1370 р. за підтримкою Казимира Великого було відновлено православну Галицьку митрополію і висвячено на митрополита єпископа Антонія (1370 – 1391 або 1392 рр.).

У 1343 р. приєднав до Польщі Куявію. Заснував Краківський університет (1364) – згодом Ягеллонський.

Печатка Казимира III Великого

Внаслідок походів 1350 – 1360-их років Казимир уклав з литовськими князями – Юрієм Наримунтовичем, Олександром Коріятовичем, Ольгердом, Кейстутом, Явнутом, Любартом з його синами і окремо з Любартом договори, якими визначено границі польських володінь у Литві, встановлено союз взаємної допомоги під час війни, мішані суди в прикордонних землях. У 1370 р., як тільки помер Казимир Великий, литовські князі розірвали ці договори, знову відібрали Волинь від Польщі і приєднали її до Литви. Казимир вів у Галичині обережну політику, намагаючись не викликати супроти себе ворожнечі. Він залишив декого з бояр на їх посадах, не забороняв вживати української мови в урядуванні поруч з латинською, не переслідував Православної Церкви, хоч підтримував місії францісканців та домініканців, а від папи домагався допомоги для боротьби з «схизматиками» - так почали називати православних. Найбільше змін внесено в економічне життя: Казимир щедро роздавав землі полякам, уграм, німцям, зобов'язуючи їх до військової служби, надавав німецьке Магдебурзьке право старим великим містам, як Львів, а

одночасно будував нові міста. Вікові пущі, які охороняли західні кордони Галичини, повирубубано і проведено шлях із Львова до Кракова.

Після смерті Казимира Великого владу в його володіннях успадкував Людвік I Угорський.

ВЛАДИСЛАВ II ОПОЛЬЧИК
(*1326 – †1401)
«СПАДКОВИЙ ГОСПОДАР ЗЕМЛІ РУСЬКОЇ»

**Владислав II Опольчик,
картина Яна Матейки**

Правління: 1372 – 1378 рр.

Дата народження: 1326 р.

Дата смерті: 18 травня 1401 р.

Попередник: Казимир III Великий

Наступник: Людвік I Великий

Дружини: Ельжбета Лацфих, померла у 1364 р.

Євфемія, донька Семовита III з Мазовії

Діти від другого шлюбу: 5 дочок

Ім'я невідоме, кларисинка в Будьжу

Єлизавета

Катерина

Ядвіга

Євфемія, померла ще малою

Батько: Болеслав II Опольський

Владислав II Опольчик (1326/1332 – †18 травня 1401) – князь Опільський, намісник угорського короля Людвіка I Великого у Галичині. Протягом 1372 – 1378 та 1385 – 1387 рр., титулярний «Король Русі».

Після смерті в 1370 р. польського короля Казимира III, Людвік I став титулярним Королем Русі. У 1372 р. він передав владу над Галичиною своєму наміснику князю сілезькому Владиславу Опольському (1372 – 1379, 1385 – 1387). Поводився, як володар Галичини, титулував себе «Божою милостю пан і дідич Руської землі», мав велику печатку з гербом, карбував монету з галицьким гербом. Але він не вживав своїх прав на користь Галичини, нехтував інтересами населення, оточив себе чужинцями, головним чином німцями. Із виданих ним 120 привілеїв лише 15 стосувалися до галицьких бояр, решта – до чужинців. Він протегував німецькій колонізації. У церковному питанні рішуче підтримував католицизм, дістав папську булу на заснування єпископств в Галичі, Перемишлі, Володимирі, Холмі.

1378 року Людвік усунув Владислава, а наступним угорським губернатором лишився Емерик Бебек (1378 – 1386).

**Печатка Владислава II Опольчика
з 1379 року**

ГЕДИМІНОВИЧІ

Гедиміновичі – династія великих князів Литовських у 1341 – 1572 рр. та королів Польських у 1385 – 1572 рр., нащадків великого князя Гедиміна.

Емблема-герб Гедиміна

Представники цілої низки знаменитих аристократичних родин Великого князівства Литовського, Росії та Польщі або дійсно походили від Гедиміна, або за родинними легендами виводили від нього свій родовід. Гедиміновичі, як і Рюриковичі, були «природними» князями, хоча через бідність та провінційність деякі роди в подальшому втратили титул. Більшість із них (Трубецькі, Чарторийські, Мстиславські, Вишневецькі та ін.) були нащадками удільних князів, які лише за часів централізаторської політики XV – XVI ст. втратили реальну суверенну владу. Інші – Голіцини, Куракіни, Хованські, Волинські були нащадками безудільних придворних бояр-аристократів. Представники численних родів, нащадків Гедиміна, обіймали найвищі державні посади, вони зробили вагомий внесок у розбудову державності Литви, Речі Посполитої та Росії. Крім того, Гедиміновичі були одними з найбільших землевласників на цих землях.

Гедимін (1316 – 1341). об'єднав Велике князівство Литовське і захопив Берестейсько-Дрогочинську землю. Влада Гедиміна ширилася також на північну частину Київщини. У своїй політиці об'єднання білоруських та українських земель з литовськими Гедимін увесь час підкреслював, що він є спадкоємцем руських князів, і називав себе «королем Литовським та Руським». Князь Гедимін був одружений тричі. Першою його дружиною була

Вінда Жмудська, дочка простого бортника Віндемунда. Від цього шлюбу народились сини Монтивид (Люнтивид) та Наримунт.

Гедимін. Гравюра XVIII ст.

Наступного разу Гедимін одружився на княжні Ользі Всеволодовні Смоленській. Від цього шлюбу залишились сини Ольгерд, Кейстут та три дочки: одна невідома на ім'я, дружина старости Городенського, друга – Данмила-Єлизавета, майбутня дружина князя Плоцького, третя – Марія, майбутня дружина великого князя Володимирського та Тверського Дмитра Михайловича Грізні Очі.

Від третього шлюбу з княжною Євою Іванівною Полоцькою народились сини Любарт-Дмитро, Євнутій-Іван, Коріят-Михайло та дочки Альдона-Анна (з 1325 р. дружина короля Польщі Казиміра III Пяста), Гаудемонта-Євфимія (дружина останнього галицького князя Юрія II Болеслава) та Айгуста-Анастасія (дружина великого князя Володимирського та Московського Семена Гордого).

Своїх дітей – 7 синів та 5 дочок – Гедимін частково вихрив, а решту залишив поганями. Християнами були: Ольгерд, Явнутіван Заславський, Коріят-Михаїл – Новгородсько-Литовський, Любарт-Дмитро – Волинський. Дочки були всі християнки, бо були одружені: Марія – з князем Тверським, Єлизавета – з Мазовецьким, Альдона-Анна з Казимиром, королем Польським, Офка – з Юрієм-Болеславом Галицько-Волинським та Августа-Анастасія – з великим князем Московським. Ольгерд був одружений з Вітебською княжною, Любарт – з Волинською.

Гедимін заснував нову столицю великого князівства Литовського – Вільну над р. Вілією. Тут були поганські божниці та християнські храми – католицький і православний.

У 1325 р. династія Романовичів припинила своє існування. Обрання на князівський престол Юрія II Болеслава, сина ворога Литви, Тройдена Мазовецького, не внесло ворожнечі у взаємовідносини держав, і Гедимін видав за Юрія-Болеслава свою дочку, Офку. Литва трималася нейтрально під час боротьби князя з боярами. Але, можливо, що до вбивства Юрія-Болеслава волинські бояри уже мали стосунки з Литвою, і негайно після смерті Юрія-Болеслава, в 1340 році, обрано князем Волині та Галичини гедимінового сина Любарта-Дмитра, одруженого з дочкою Юрія-Болеслава. Це формально давало йому право виступати як месникові за смерть тестя та обстоювати свої права на спадщину. Обидва князівства в союзах своїх бояр радо прийняли його кандидатуру. Для Гедиміна це був великий успіх, бо через сина він міг впливати на найбільше з українських князівств: Галицько-Волинське князівство входило б у залежність від Литви.

Політичною помилкою галицьких бояр було те, що вони не захотіли нав'язувати тісніших стосунків з Волинню, а їх власні сили були слабкі. Вони лякали Казимира, що татари прийдуть їм на поміч, але незабаром виявилася нехіть татар встрявати в галицькі справи. У 1349 р. Казимир знов пішов на Галичину, зруйнував Львів і почав іменувати себе «паном Руської землі». Тоді проти Казимира виступив Любарт з місцевими волинськими князями, і довга боротьба з Польщею в дійсності перетворилася на війну Польщі з Руссю, як писав Казимир, а не з Литвою. Війна велася з великим завзяттям. Казимира підтримав Людвик Угорський. Вони вдиралися не раз на Волинь, здобули навіть Володимир, але зустрічали героїчний спротив українських бояр. Зокрема уславився обороною Белз (1352). В боротьбі брали участь не самі бояри, а й міщани та селяни, які захищали свої землі та віру під владою литовських князів, як раніше – під владою Мономаховичів. Литва допомоги не дала: вона розгортала експансію проти інших руських земель. Внаслідок тієї боротьби Галичина, а разом з нею Холмщина та Волзька земля, західна Волинь та Крем'яччина опинились під владою Польщі. У Любарта залишилася тільки Луцька земля.

Після смерті Казимира в 1370 році Галичина перейшла, на підставі договору Казимира з Людвиком, під владу Угорщини. Але Людвик на деякий час залишив Галичині ілюзію незалежності. Він призначив там своїм намісником Владислава Опольського, знімченого польського князя, який називав себе

«Божою милістю пан і дідич Руської землі», мав державну печатку з гербом, увесь належний штат – канцлера, маршала, підскарбія; карбував монету. Владислав нехтував інтересами місцевої людності, протегував німцям, католицькій Церкві і заснував єпископства у Галичі, Перемишлі, Холмі, Володимирі. Становище Владислава, як писав М. Грушевський, належить до найтемніших моментів в історії Галичини. Він пояснює це тим, що Людвик хотів підкреслити його осібність, як васала короля Угорського, і тим вилучити Галичину з-під Польщі. У 1378 р. Владислав видав грамоту, якою звільняв людність Галичини від присяги собі і передавав її під владу угорського короля. Взамін він дістав Добринську землю. До Галичини Людвик призначив своїх урядовців з угорських воєвод.

Серед українських земель, що опинилися під владою Литви, цілком окреме місце належало Волині. Ця багата країна за XII – XIV століття звикла грати видатну роль в державному житті України. Вона була найбільшим князівством, і протягом 40 років боролася з поляками, уграми; її обкраювали, обмежували: в 1352 році, після походів Казимира на Волинь, Волзьку волость дістав Юрій Наримунтович, Холмщину – Юрій Данилович, Берестейську – Кейстут, Кобринську – Ольгерд. Любарт старався зберегти самостійність Волині, але це було тяжко. «Вічним миром» в 1366 році знову врізано Любартові володіння: Володимирську землю дістав Олександр Коріятович – радше, як намісник короля, ніж як удільний князь. Любартові залишилася Луцька земля, але й з неї прилучено до Галичини південну частину – з Крем'янцем, Олеськом, Перемишлем. Використавши смерть Казимира та виїзд на похорон його Олександра Коріятовича, Любарт захопив без спротиву Володимир і зруйнував польський замок. У 1376 – 1378 рр. точилася вперта боротьба за землі, що відійшла до Галичину. Лише смерть Людвика Угорського в 1382 році дала можливість Любартові повернути ці землі. Не зважаючи на тяжкі війни, великі невдачі, доба Любарта для Волині мала виключне значення. Він разом з Кейстутом був найміцнішим із князів, і вони вдвох були постійними дорадниками Ольгерда. Любарт зберіг для Волині вийняткове становище: вона була «зовсім осібним світом», не схожим на Велике Князівство Литовське. Любарт дбав за розвиток торгівлі, був засновником оборонного мурованого замку в Луцьку, будував церкви, побудував місто Любар. А головне – за нього Волинь залишалася українською землею.

ЛЮБАРТ ГЕДИМІНОВИЧ
(*1300 – †1384)
ВЕЛИКИЙ КНЯЗЬ ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКИЙ
КОРОЛЬ РУСИ

<i>Правління:</i>	<i>Великий князь Галицько-Волинський Король Русі (1340 – 1349)</i>
<i>Попередник:</i>	<i>Юрій II Болеслав</i>
<i>Наступник:</i>	<i>Олександр Коріятович</i>
<i>Правління:</i>	<i>князь Галицький (1370 – 1384)</i>
<i>Попередник:</i>	<i>Олександр Коріятович</i>
<i>Наступник:</i>	<i>Федір Любартович</i>
<i>Дружини:</i>	<i>Ганна-Буче Ольга-Агафія</i>
<i>Діти:</i>	<i>Федір, Іван, Лазар, Семен</i>
<i>Батьки:</i>	<i>Гедимін</i>

Любарт Гедимінович (православне ім'я – Дмитрій (1300 – 4 серпня 1383) – Литовсько-Руський князь, останній правитель об'єднаного Руського королівства, король Русі. Наймолодший син Гедиміна. Князь Луцький (1323 – 1324, 1340 – 1383 рр.), Любарський (східноволинський) (1323 – 1340 рр.), Великий князь Волинський (1340 – 1383 рр.), Галицький (1340 – 1349, 1353 – 1354, 1376 – 1377 рр.).

У 1325 р., по смерті короля Лева II Юрійовича Галицького, Любарт, одержав Східну Волинь, як зять померлого, і ще за

життя батька переселився в цю область. Після смерті короля Русі Юрія-Болеслава II Тройденевича (1340 р.) бояри проголосили Любарта, по жіночій лінії зятя Юрія-Болеслава, володарем Галицько-Волинської держави, королем Русі. Але польський король Казимир III Великий негайно зайняв Перемишльську землю, а потім опанував і Львовом. З цього часу у Любарта почалася багаторічна суперечка з Казимиром за спадщину галицьких королів. Подробиць цієї боротьби не дійшло до нас, але з більш пізніх літописних вказівок довідаємося, що Любарт встиг опанувати Володимиром Волинським, Кременцем та Белзом; потім він зрадою був захоплений Казимиром у полон, з якого звільнився за допомогою Великого князя литовського Кейстута. Зайняті ним міста він удержав за собою, але не був досить сильний для того, щоб відняти в поляків землі Львівську і Перемишльську.

До цієї пори (приблизно 1347 р.) відноситься дворічне перемир'я між Казимиром та князями литовськими, у тому числі й Любартом. У 1349 р. Казимир зайняв Волинь, але коли він розпустив військо і повернувся додому, Кейстут у союзі з Любартом витиснув польські гарнізони з замків Волинської, Холмської та Белзької земель, ввірвався в землю Львівську та спустошив польські прикордонні області. Литовських князів добре підбадьорювало зближення з великим князем московським Семеном Гордим: у 1350 р. за згодою останнього Любарт одружився вдруге, на племінниці Семена, дочці князя ростовського Костянтина.

Хоча, Любарт й успадкував титул володаря королівства Русі (1340 – 1349), а 1347 р. Візантійський цісар звертався до нього, титулюючи його «королем Дмитром-Любартом». У той час Любарт уже втратив Галичину. Галицькі бояри, під проводом Дмитра Детька, закликали на допомогу татар, і за їх допомогою уклали договір з трьома претендентами: визнаючи їх зверхність, виговорили собі внутрішню самоуправу. Правити став Дмитро Детько, як «староста та управитель Руської землі».

У 1349 р. Казимир Великий дістав від татар за річну платню «право» на Галичину; він удруге напав на Галичину, взяв знову Львів і привласнив титул «пана Руської землі». Любарт, за допомогою литовців, почав нападати на Галичину, на Польщу. Поляки, разом з уграми, здобули Володимир. У цій боротьбі активну участь взяли деякі з бояр, міщанські та селянські громади. Боротьба за державу набула характеру народної війни.

Але сили були нерівні, і Галичина та Холмщина залишилися в руках поляків. Любарт, як князь Волинський, став васалом Польщі.

У 1350 році угорський король Людвік I Великий уклав угоду з королем Польщі, згідно з якою Угорщина «відступала свої спадкові права» на Руське королівство Казимирові, який після цього став титулярним королем Русі.

За князя Любарта в Луцьку було збудовано фортецю – так званий замок Любарта.

У 1321/1323 рр. одружився з Ганною-Буче (Євфимією), дочкою луцького князя Андрія II († до 1323 р.), за іншими даними дочкою Юрія II Болеслава, князя Галицько-Волинського. У 1349 р. Любарт одружився вдруге з Ольгою-Агафією, дочкою ростовського князя Костянтина Васильовича, яка померла після 1386 р. У Любарта були сини :

Федір Любартович (1351 - † після 1.06.1431) – Великий князь волинський (1383 – 1390), князь сіверський (1393 – 1405 рр.), жидачівський (1405 – 1431 рр.), волинський (1431 р.).

Іван († кінець XIV ст.)

Лазар († після 1386)

Семен († після 1386)

Від Любарта пішли родини Сангушків, Сангушків-Каширських та Сангушків-Ковельських.

АНЖУ

Анжуйська династія — загальна назва кількох королівських династій ряду європейських країн, які походили з роду графів Анжу. В Англії до анжуйської лінії належали Плантагенети. В Неаполітанському королівстві Анжуйська династія правила з 1268 по 1442, в Угорщині з 1308 до 1387, у Польщі в 1370 – 1382 та 1384 – 1385 роках.

Ранньофеодальна Угорська держава, очолювана князями з династії Арпадів, була поділена на уділи, один із яких, з центром у Нітрі, знаходився в словацьких землях. Першим королем Угорщини став засновник централізованої держави Іштван I Святий, якому 1 січня 1001 р. Папою Римським була надана корона. Іштвану I належить заслуга викорінення залишків язичництва серед мадяр. Спираючись на підтримку Римської курії, Іштвану I вдавалося балансувати в небезпечному вирі подій

середньовічної Європи, зберегти корону й територіальну цілісність країни. Заслуги першого короля Угорщини були високо оцінені католицьким кліром, який уже наприкінці XI ст. канонізував Іштвана як святого, а святоіштванська корона стала символом мадярської державності.

Необхідність зміцнення держави зумовлювалася зовнішньою загрозою. Особливу небезпеку для молодого країни становила Священна Римська імперія. Угорщина адміністративно поділялася на замкові округи (комітати), очолювані ішпаном, центрами яких були замки-фортеці. На зміну родоплемінним відносинам поступово прийшли соціально-територіальні. Так, ішпан Нітранського комітату, як правило, був наступником престолу.

Закони, прийняті в період правління Іштвана I, заклали підвалини феодального землеволодіння, визначили відмінності між родовою власністю і родовими маєтностями, закріпили за вільними землевласниками право передавати власність за заповітом і за спадком. В Угорському королівстві крім мадярів жили хорвати, словаки, німці, серби та представники інших народів. Офіційною мовою, як і в інших середньовічних державах, вважалася латинська, якою велася офіційне листування, проводилося навчання, правила служба в церкві.

У 1241 р. Угорське королівство зазнало руйнівного нападу монголів. Військо короля Бели IV (1235 – 1270) було розбите й загарбники вдерлися до внутрішніх районів Угорщини. Внаслідок монголо-татарської навали країна була спустошена, міста зруйновані, розпочався голодомор, від якого загинуло майже мільйон чоловік. Однак у гірських районах, де словацьке населення становило більшість, монголо-татари завдали значно менших збитків. У словацьких землях у цей період посилюється німецька колонізація.

В умовах феодальної роздробленості та послаблення центральної влади, що відбувалися в період правління королів з т. зв. «змішаних династій», словацькі землі на початку XIV ст. фактично були розділені на дві частини. Неофіційним правителем західних областей став магнат М. Чак (1260 – 1321) з Тренчина, а східний регіон контролював великий землевласник О. Абі. Однак уже першому королю з нової правлячої Анжуйської династії Карлу I Роберту (1308 – 1342) вдалося, спираючись на підтримку шляхти та міських патриціатів, подолати сепаратизм феодальної опозиції і зміцнити королівську

владу.

В Угорській державі відбулися значні соціально-економічні зрушення: завершилося формування системи феодалної залежності, зміцніли великі феодалні господарства, прискорився розвиток міст і торгівлі. Відсутність протягом досить тривалого періоду руйнівних війн, епідемій тощо, господарське піднесення та інші чинники сприяли збільшенню населення королівства. Переважну частину людності словацьких земель становили залежні селяни, які відробляли феодалну ренту, сплачували «церковну десятину», а з XIV ст. й т. зв. «дев'ятину» - натуральний державний податок. Однак османська загроза, що виникла на півдні країни, спричинила введення нових повинностей і посилення панщини. Так, у 1397 р. був запроваджений спеціальний податок, кошти від якого йшли на організацію оборони від османів. У словацьких землях будувалися кам'яні фортеці, засновувалися нові міста, загальна кількість яких сягнула в XIV ст. кількох десятків. Багато міст домагалися автономії в управлінні та судочинстві.

Наявність багатих родовищ корисних копалин, позитивні зміни в економічних відносинах сприяли прискоренню розвитку словацьких земель: зростав видобуток срібла, золота й міді; розвивалися господарство й торгівля в таких містах, як Банська Бистриця, Банська Штявниця, Нова Баня, Кремниця, Левоча та ін. Так, у другій половині XIV ст. дістав продовження торговельний шлях на північ від Дунаю до Ступави, а звідти – до Брно й Праги, завдяки чому виникло торгове місто Жиліна.

Розвиток торгівлі й поширення грошової ренти вимагали впорядкування монетної системи Угорського королівства. В обігу тут були як іноземні, так і власні металеві гроші. Однак вага монет, що карбувалися зі словацького срібла, постійно змінювалася. З ініціативи Карла II була впроваджена нова єдина грошова система. У Кремниці почали карбувати золоті дукати й срібні динари.

Дальший розвиток Угорського королівства був пов'язаний з правлінням Лайоша I (Людовік Анжуйський Великий) (1342 – 1382). Саме в цей період міщани словацького походження були зрівняні в правах з німцями в Жиліні та інших містах.

Після смерті Лайоша I, який не залишив наступника, королівство знову пережило період анархії, викликаній боротьбою за трон. Після тривалої боротьби, в 1387 р. королем Угорщини став син німецького імператора й чеського короля

Карла IV – Сигізмунд Люксембурзький, одружений з дочкою Лайоша I – Марією. Новий король намагався зупинити експансію Османської імперії, яка після поразки сербів на Косовому полі (1389 р.) фактично стала межувати на півдні з Угорщиною, проте зазнав поразки і сам ледве не потрапив у полон.

Для ведення війн королі потребували грошей. Коли їх не вистачало, вони позичали гроші у можновладців, віддаючи під заставу цілі міста й регіони. Так, Сигізмунд заставив Братиславу й Нітру моравським графам, тринадцять королівських міст відійшли польському королю і т. ін. Шляхта була невдоволена такою політикою, в Нітрі з цієї причини навіть спалахнуло повстання.

Наприкінці XIV ст. у гірській частині словацьких земель розпочалася волоська колонізація. Скотарські племена волохів, які перебували на родоплемінному етапі розвитку, прийшли сюди з Карпат. Прийдешні волохи залишалися вільними людьми, проте мусили сплачувати «дев'ятину» худобою, яку вони випасали на землях місцевих феодалів. З часом волохи осіли в цій місцевості й частково асимілювалися місцевим населенням.

ЛЮДВІК І ВЕЛІКИЙ
(*1326 – †1382)
ТИТУЛЯРНИЙ «КОРОЛЬ ГАЛИЧИНИ І ЛОДОМЕРІЇ»,
КОРОЛЬ РУСИ

Людвік І Великий,
картина Яна Матейки

Правління: 1342 – 1382 рр.

Коронація: 1342 р.

Дата народження: 5 березня 1326 р. м. Вишеград

Дата смерті: 11 вересня 1382 р. м. Трнава

Місце поховання: м. Секешфегервар

Попередник: Карл І Роберт

Діти: Катерина, Марія, Ядвіга

Наступник: Марія І Угорська

Дружини: Марія Люксембургська

Єлизавета Боснійська

Династія: Анжу

Батько: Карл І Роберт

Мати: Ельжбета Локеток

Людвік І Великий (Людвік Угорський, Лайош І) (*5 березня 1326 – †11 вересня 1382) – угорський король з 1342 р., польський король з 1370 р., титулярний «король Галичини і Лодомерії»

(«Король Руси»). Син Карла I Роберта і Ельжбети Локеток. Представник Анжуйської династії королів.

Вів войовничу зовнішню політику за висунення Угорщини на провідні позиції у Європі. У 40 – 50-х рр. XIV ст. брав участь у загарбанні земель Галицько-Волинського королівства. У 1350 р. уклав договір зі своїм дядьком польським королем Казимиром III Великим про перехід польських земель та окупованих поляками Галичини та Холмщини під владу Угорщини. Згідно з угодою Угорщина «відступала свої спадкові права» на Руське королівство Казимирові, а після його смерті (коли у нього не буде синів) Польща разом з Галичиною, Холмською та Волзькою землями і Крем'янцем перейде до Людвіка.

Після смерті Казимира III Великого Людвік I Великий став королем польським. У 1372 р. передав владу над Галичиною своєму наміснику князю шлезькому Владиславу II Опольчику (правив до 1377). У 1376 – 1378 рр. вів вперту боротьбу з Великим князем Литовським Любартом за Західну Волинь. Після смерті Людвіка I Великого польський престол посіла його дочка Ядвіґа.

МАРІЯ АНЖУЙСЬКА
(*1371 – † 1395)
ТИТУЛЯРНА «КОРОЛЕВА ГАЛИЧИНИ І
ЛОДОМЕРІЇ»

Початок правління: 1382 р.

Кінець правління: 1395 р.

Попередник: Людовик I Великий (батько)

Наступник: Сигізмунд I Люксембурзький

Дата народження: 1371 р.

Дата смерті: 1395 р.

Чоловік: Сигізмунда I Люксембурзького

Батько: Людовик I Великий

Мати: Єлизавета Боснійська

Марія I Угорська (1371 – 1395) – королева Угорщини з 1382 р. і до її смерті 1395 року. Титулярна «королева Галичини і Володомерії» (королева Русі).

Дочка короля Польщі та Угорщини Людовика I і його другої дружини Єлизавети Боснійської. Намагаючись зберегти цілість держави, король зробив єдиною спадкоємицею свою старшу доньку Марію, обіцянки її в дружини Сигізмунду Люксембурзькому. Але слідом за смертю Людовика I 1382 р.

почалася боротьба за владу, Марія стала королевою Угорщини, а її сестра Ядвіга – королевою Польщі. Марія стала королевою Угорщини у віці десяти років, регентом при ній була її мати, королева Єлизавета.

Ще за батька Марії, у 1350 р. король Людвік I уклав угоду зі своїм дядьком, польським королем Казимиром III Великим, згідно з якою Угорщина «відступала свої спадкові права» на Руське королівство (Галичину) Казимирові, а після його смерті (коли у нього не буде синів) Польща разом з Галичиною, Холмською та Волзькою землями і Крем'янцем перейде до Людвіка. Після смерті в 1370 р. Казимира III Людвік I став титулярним Королем Руси. У 1372 р. він передав владу над Галичиною своєму наміснику князю шлезькому Владиславу Опольському (1372 – 1379, 1385 – 1387). Зі смертю Людвіка I – Марія (1382 – 1387) стала титулярною Королевою Галичини і Володимерії (1382 – 1387). У 1387 Руське королівство та право на трон перейшло до Польської держави.

У 1385 Марія вийшла заміж за Сигізмунда I Люксембурзького (1368 – 1437), сина імператора Священної Римської імперії Карла IV. Марія померла при пологах разом з дитиною, після її смерті Угорщина відійшла її чоловікові.

ЯДВІГА І АНЖУЙСЬКА
(*1374 – †1399)
ТИТУЛЯРНИЙ «КОРОЛЬ ГАЛИЧИНИ І ЛОДОМЕРІЇ»

Ядвіга І Анжуйська, королева Польщі

Початок правління: 16 жовтня 1384 р.
Кінець правління: 17 липня 1399 р.
Коронація: 16 листопада 1384 р.
Попередник: Людовик I Великий
Наступник: Владислав II Ягайло
Дата народження: близько 1374 р.
Дата смерті: 17 липня 1399
Місце смерті: Краків
Чоловік: Владислава II Ягайло
Діти: Ельжбета Боніфація
Династія: Анжуйська династія Капетингів
Угорська гілка
Батько: Людовик I Великий
Мати: Єлизавета Боснійська

Ядвіга І (18 лютого 1374 – † 17 липня 1399) – королева Польщі від 1384 р., наймолодша дочка Людвіка І Угорського та Ельжбети Боснійської, від 1386 р. дружина Владислава ІІ Ягайла; 1387 р. прилучила до Польщі Королівство Руське (Галицьку

Русь). Мала титул «короля Русі» (Королівства Галичини та Володимирії) з 1387 року. Походила з Анжуйської династії Капетингів.

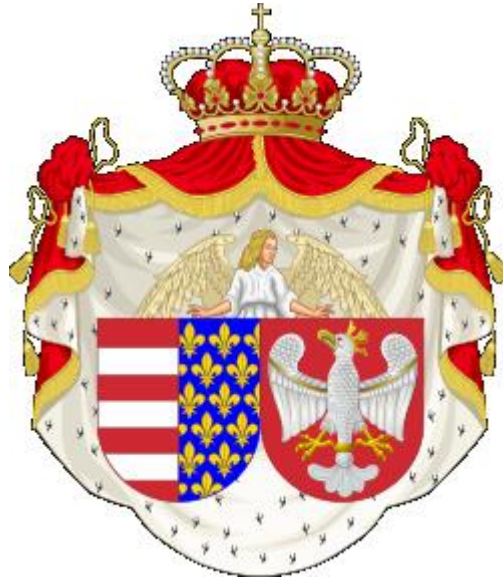
Католицька свята, польська королева Ядвіґа Анжуйська була однією з величніших постатей Європи у чотирнадцятому столітті, як в політичній, так і в соціальній, релігійній та культурній сферах, а зараз вважається покровительною Об'єднаної Європи.

Протягом шести століть королева Ядвіґа почиталась в народі як покровителька Речі Посполитої, держави в яку входили Польські, Литовські та Українські (Руські) землі. Багатовікове християнське почитання та культ святої Ядвіґи набув логічного завершення в офіційній канонізації блаженної королеви, який був проголошений вперше в історії польською мовою. «Радуйся, Краків! То власне, завдяки великому її розуму і серцю, королівська столиця, ти стала значним осередком думки в Європі, колискою польської культури та мостом між християнським Заходом і Сходом, в результаті чого зробила невід'ємний внесок у формування європейського духу» – сказав Папа Римський Іван Павло II під час канонізації 8 червня 1999 року.

Ядвіґа – дочка Людовіка I, короля Угорщини, Польщі та короля Галичини і Володимирії («Король Русі»), була вихована при королівських дворах Будапешта й Відня.

15 червня 1378 року (у віці 4 років) була заручена з Вільгельмом – сином і спадкоємцем австрійського герцога Леопольда III Габсбурга і після досягнення 12-річного віку мала стати його дружиною. Після смерті Людовіка I (1382) королевою Угорщини стала середня сестра Ядвіґи Марія I Угорська. Незабаром польська шляхта, розчарована у персональній унії з Угорщиною, домоглася згоди на передачу Ядвізі польського престолу (угорська королева Марія I була титулярною королевою Польщі та титулярною королевою Русі).

Польську корону прийняла 16 жовтня в 1384 р. в Кракові, маючи всього десять років. У 1386 році, завдяки Дмитру з Гораю було розірване заручення з Вільгельмом і 18 лютого 1386 р. Ядвіґа одружилася з Великим князем Литовським Ягайлом (коронований королем Польщі 3 березня 1386 р. під ім'ям Владислава II), що оформило Кревську унію 1385 р.

Герб

Внаслідок укладення унії в Польщі встановилася система співправління Ядвіги та Владислава II Ягайла. На Ядвігу покладався обов'язок забезпечити спадковий характер польської корони. Ядвіга мала свою державну канцелярію, брала участь у вирішенні зовнішньополітичних питань. Її шлюб з литовським князем Ягайлом призвів до остаточної християнізації Литви.

За роки свого правління Ядвіга спричинилась до значного культурного підйому в Польщі та Великому князівстві Литовському. Заклала основу для Вавельського кафедрального собору, надавала допомогу для лікарень та монастирів домініканців у Львові і інших містах. Запросила кармелітів до Кракова, а також слов'янських бенедиктинців з Праги.

Вела активну політичну діяльність, в тому числі переговори з Великим Магістром Ордена Тевтонського. За 15 років правління активно об'єднувала країни і народи, особливо Польщі, Литви і Русі. Саме за її правління була закладена основа багатонаціональної держави Речі Посполитої, заснованої на «Ягеллонській терпимості» і мирному співіснуванні різних культур і релігій.

Для того, щоб пришвидчити й закріпити євангелізацію Польщі, Литви та Русі, спільно з королем Ягайлом, за папської згоди, було засновано факультет теології в Краківській академії. Королевою були запрошені видатних богослови та юристи з Карлова університету в Празі. Ядвіга підтримувала розвиток науки і мистецтва, сприяла підготовці відновлення Краківського

(Ягеллонського) університету.

Королева дбала про убогих і хворих, заснувала кілька лікарень, дбала про побудову нових церков, підтримувала поширення християнства на всіх теренах держави. Для діяльності Краківського Академії свята Ядвіга заповіла всі свої коштовності.

Св. Ядвіга зробила свій внесок і у політичну історію України-Русі. Після смерті останнього короля Русі Юрія-Болеслава II (1340 р.) галицькі бояри проголосили князя Любарта володарем Галицько-Волинської держави, королем Русі. Але польський король Казимир III Великий негайно зайняв Перемишльську землю, а потім опанував і Львовом. Зі свого боку на королівство Руське претендувала Угорщина. Розпочалися півстолітні війни за Галицьку Русь між Польщею, Литвою і Угорщиною.

У 1350 році угорський король Людвік I Великий уклав угоду з королем Польщі, згідно з якою Угорщина «відступала свої спадкові права» на Руське королівство Казимирові, який після цього став титулярним королем Русі. Після його смерті Польща разом з Галичиною, Холмською та Волзькою землями і Крем'янцем перейшла до Людвіка. 1370 року Людвік I став королем Польщі та королем Русі. Зі смертю Людвіка I – угорська королева Марія стала титулярною Королевою Галичини і Володимирії (1382 – 1387). У 1387 р. Руське королівство та право на трон перейшло до Польської держави.

У 1387 році Ядвіґа очолила похід польської шляхти у Галицьку Русь, що призвело до остаточного включення цих частин земель Руського королівства до складу Польщі, а сама володарка, до свого титулу додала ще й титул «Королева Русі». А Яґайло після її смерті, окрім титулу короля Польщі й Великого князя Литовського, мав титул «Володар і спадкоємець Русі».

Ядвіґа намагалася мирним шляхом вирішити територіальні проблеми між Польщею і Тевтонським орденом. У 1397 – 1398 рр. вела переговори з великим магістром Тевтонського ордену Конрадом фон Юнінґеном з метою повернення Польщі Добжинської землі. Протидіяла політичній діяльності князя Вітовта, який намагався розірвати Кревську унію і відновити незалежність Литви.

Померла Ядвіґа під час пологів 1399 р., коли їй було всього 25 років. Похована у кафедральному соборі в Кракові. У народів Речі Посполитої протягом віків береглася переконаність у її святості і любов до неї. Люди з самого початку були переконані, що вона свята. Майже одразу після її смерті розпочались зусилля щодо її канонізації, але протягом століть вони зіткнулися з численними труднощами.

І лише 1997 року Ядвіґа була канонізована Папою Іваном Павлом II. Історично була покровителькою Речі Посполитої та є покровителькою Польщі. Також католицька свята вважається покровителькою королев та Об'єднаної Європи.

За великий та визначний внесок в історію всієї Східної та Центральної Європи, святу Ядвіґу називаються також «матір'ю трьох народів» - Польщі, Литви та Руси-України.

ПОЛІТИЧНІ ПОРТРЕТИ ЛУЦЬКИХ КНЯЗІВ

КНЯЗЬ СВЯТОСЛАВ-ПАНКРАТІЙ ДАВИДОВИЧ
ЧЕРНІГІВСЬКИЙ
(*~1080 - †14 жовтня 1143)

Микола Святоша (ікона пензля В. Васнецова)

Печерський чудотворець

Мирське ім'я: князь Святослав-Панкратій Давидович

Чернігівський

Чернече ім'я: Микола

Микола Святоша – князь Чернігівський, печерський чудотворець, в миру – князь Святослав-Панкратій Давидович

Чернігівський (Святоша було скорочене ім'я Святослава: так називали його рідні), князь Луцький (1099).

Народився близько 1080 року. Син чернігівського князя Давида Святославича, онук великого князя Святослава II, покровителя печерських монахів. До прийняття постригу був луцьким князем, володів землями у Чернігівському князівстві, мав дружину та дітей (дочка його згодом була одружена з Новгородським князем Всеволодом-Гаврилом).

Прогнаний Давидом Ігоревичем з Луцька, втік до батька у Чернігів.

17 лютого 1106 р. князь Святослав-Панкратій, залишивши родину, прийняв постриг та з іменем Микола провів 36 років у Києво-Печерському монастирі, ведучи суворий аскетичний спосіб життя. Він був заможним і мудрим правителем чернігівських, київських та волинських земель. Та попри успіхи в державотворчій діяльності, князь першим з роду Рюриковичів зрікся мирської влади та багатств, обравши своєю долею служіння Богові та людям.

Понад три десятиліття прожив князь-чернець у Києво-Печерському монастирі, віддавши майно на потреби церковного будівництва. Усі ці роки Микола Святоша повертав здоров'я невиліковним хворим за допомогою цілющих трав та молитов, через це здобув славу чудотворця. На його кошти було споруджено надбрамну церкву Святої Трійці в Печерському монастирі та Микільський монастир, де хворих позбавляли страждань силою Благодаті Божої.

Він переніс монастирську лікарню на інший бік обителі й розширив настільки, що утворився цілий «лікарняний монастир». На його кошти збудовано Троїцьку надбрамну церкву Києво-Печерського монастиря та лікарняну церкву св. Миколи. Біля своєї келії Микола Святоша розвів чудовий сад.

Зібрав багато книжок, які подарував Києво-Печерському монастиреві, мирив своїх розсварених братів.

Після смерті князя-ченця було канонізовано. Тіло (мощі) визнаного святими, зберігаються й досі, завдяки лаврським ченцям, у Ближніх (Антонієвих) печерах Києво-Печерської Лаври.

Найвірогіднішою є версія походження назви місцевості Святошин від його імені, котрий, згідно з літописом, володів землями Борщагівки, що межувала зі Святошиним. Як вважають краєзнавці, перша письмова згадка про святошинську землю

датується 1392 роком. Того часу топонім уже стійко закріпився за цією місцевістю. Село Микільська Борщагівка належало Микільському монастиреві, а вся територія сучасних Святошинського та Києво-Святошинського районів колись перебувала у володінні славетного князя.

Про віхи життя праведника нам відомо зі свідчень «Повісті минулих літ» (Іпатіївський та Лаврентіївський списки), «Тератургіуму» Афанасія Кальнофойського. У «Києво-Печерському патерику» йому присвячений розділ «Житіє Миколи Святоші». Відомо, що день власної смерті князь-ченець повідомив братам за три місяці. Після того, як це пророцтво справдилося, Микола Святоша був причислений до Лику Святих.

**Пам'ятник Миколі Святоші у Києві,
відкритий 17 лютого 2006 року**

Є в Лаврі й ікона роботи невідомого майстра, де княжі шати та корону кинуту під ноги ченцеві Святоші. Саме цей образ був використаний скульптором Євгеном Дерев'янком для створення пам'ятника Миколі Святоші. Урочисте відкриття меморіалу у Святошинському районі відбулося в день дев'ятисотліття постригу, а саме: 17 лютого 2006 р. Образ святого князя-ченця здавен є символом і душею святошинської землі.

Тож Микола Святоша вважається духовним покровителем та оберегом цієї землі. На його честь у Святошині збудовано невеличку церкву – Свято-Микільську.

ДАВИД ІГОРОВИЧ **(*1059 - †25 травня 1112)**

Давід Ігорович – син володимир-волинського князя Ігоря Ярославича (†1060), внук Ярослава I Мудрого. Князь Тмутараканський (1081 – 1082).

Печатка Давида Ігоровича

У 1084 р. одержав від Великого князя Київського Всеволода I в уділ місто Дорогобуж на Волині.

А в 1085 р. після смерті Ярополка Ізяславича (†1087), отримав Волинське князівство.

У порозумінні з Святополком II намагався відняти Галичину від Володаря й Василька Ростиславичів.

Переслідуваний князями за осліплення 1097 р. теребовлянського князя Василька Ростиславича, втік до Польщі. Незабаром повернувся до Володимира, але, коли військо

великого князя київського Святополка II обложило місто, Давид Ігорович змушений був віддати його.

Продовжував вести боротьбу за волинський престол. У 1099 р. Давид Ігорович закликав собі на допомогу половецького хана Боняка і при його підтримці здобув Володимир і Луцьк. На Витечівському з'їзді 1100 року за осліплення Василька був позбавлений цього володіння.

Замість Володимира одержав волинські міста Бузьк, Острог, Дубно і Чорторійськ, а незабаром Дорогобуж, де й помер.

Останки князівського поховання, знайдені у 1937-1938 при розкопках заснованого ним Давид-Городка, могли належати Давидові Ігоровичу.

ІНГВАР ЯРОСЛАВИЧ

(*? – † бл. 1220)

Великий князь Київський (07.1201 – 16.01.1202; середина 01.1203 – 16.02.1203; друга половина 02.1204, 1212). Князь Луцький (1180 — бл. 1220 рр.), Дорогобузький і Шумський. Син Луцького князя, Великого князя Київського Ярослава II, онук Великого князя Ізяслава II, праправнук Володимира II Мономаха.

1180 року підтримував Великого князя Рюрика II проти Святослава III.

1183 року в суперечці з братом Всеволодом втратив Луцьк. До 1186 року не тільки повернув собі верховенство на Волині, але й прогнав Всеволода і тримав Дорогобуж. У 1205 року намагався утримати Володимир (Волинський). Проводив політику співпраці з Галицькими князями.

У 1201 – 1204 роках точились боротьба галицько-волинських князів за Київський престол. За підтримки князя Романа II, Інгвар Ярославич став Великим князем Київським (1201 – 1204 рр., з невеликими перервами). Таким чином Київ був під зверхністю галицького князя аж до смерті князя Романа 1205 року.

Вів боротьбу з Рюриком Ростиславовичем, який за допомогою половців намагався завоювати Київ. Підтримував стосунки з Польщею, його зятем був велеликий князь краківський Лешко I Білий. Є одним з героїв Галицько-Волинського літопису, згадується в «Слові о полку Ігоревім».

Після 1204 року був князем Бельзьким. 1208 – 1211 рр. посилав війська на підтримку малолітнього сина князя Романа –

Данила проти представників Ігоря Святославича Сіверського.

1212 року, спільно з Мстиславом Романовичем, ходив на Київ проти Всеволода IV Черного і здобув його, ставши знову на великокняжий престол. Проте, після битви під Білгородом (неподалік Києва), коли князі остаточно вибороли Київ, добровільно віддав столицю Мстиславу Романовичу, а сам пішов княжити до Луцька.

Помер близько 1220 року.

МСТИСЛАВ ЯРОСЛАВИЧ НІМИЙ (*? – † 1226)

князь Пересопницький (1180 – 1220), Галицький (1212 – 1213), Луцький (близько 1220 – 1226). Молодший син Ярослава Ізяславича Волинського і Київського.

У 1183 р. Мстислав брав участь разом зі Святославом Всеволодовичем Київським, Рюриком Ростиславичем, галицькими і переяславськими військами в поході на половців та перемозі на річці Орелі. В 1207 р. разом з Олександром Белзьким ходив на Володимир-Волинський, а в 1211 р. разом з угорцями, поляками та іншими волинськими князями прийшов на допомогу Данилу Романовичу Галицькому в боротьбі з князем Галицьким Володимиром Ігоровичем і його братом Романом.

Після вигнання галицькими боярами Данила та його матері і вторинного посаження їх в Галичі угорським королем Андрашем II Арпадом Мстислав був запрошений до Галича боярами в 1212 році. Данило з матір'ю втекли до Угорщини, король знову пішов на Галич. Мстислав був вигнаний, і престол ненадовго зайняв боярин Владислав Кормілічич. Майже відразу краківським князем Лешеком Білим був організований похід на Галич, в якому брали участь і війська Мстислава.

По смерті старшого брата Інгвара (бл. 1220) Мстислав зайняв луцький престол, залишивши за собою Пересопницю.

У 1223 р. Мстислав разом з Данилом брав участь в битві на річці Калці, в якій загинули двоє його племінників: Ізяслав Інгваревич Дорогобужський і Святослав Інгваревич Шумський.

Перед смертю заповів Луцьк Данилу Романовичу, доручивши йому свого сина Івана (невдовзі помер), в порушення прав своїх старших племінників Ярослава та Володимира Інгваревичів. Ярослав зайняв Луцьк, але поступився ним

Данилові в обмін на інші уділи.

Сім'я: Відомостей про дружину не збереглося.

Діти: Іван Мстиславич (пом. 1227) – князь Луцький.

РОСТИСЛАВ IV МИХАЙЛОВИЧ

(*бл. 1219 –† бл. 1264)

Початок правління: 1243 р.

Кінець правління: 1244 р.

Інші титули: князь Галицький

Попередник: Михайло II Чернігівський

Наступник: Ростислав III

Дата народження: бл. 1219 р.

Дата смерті: 1264 р.

Місце смерті: Белград

Дружина: Анна Угорська

*Діти: Бела, Михайло, Єлизавета, Маргарита, Кунегунда,
Агрипина*

Династія: Рюриковичі

Батько: Михайло II Чернігівський

Мати: Марія

**Турнір між воєводою Воршем та князем Ростиславом під
обложеним містом Ярославом**

князь Новгородський (1230 – 1231), Галицький (1236 – 1238), Луцький (1240), жупан Березький та Земплинський (бл. 1245 – 1251), бан Мачви (з 1251), самопроголошений цар Болгарський.

Син Великого князя Київського Михайла II. Походив по батькові з династії чернігівських князів Ольговичів і Романовичів по матері. Був одружений з дочкою угорського короля Бели IV Анною.

Намагався за підтримки угорського короля закріпитися на галицьких землях, однак галичани допомогли князю Данилу Романовичу посісти батьківський престол.

У 1241 р. уклав союз з болхівськими князями і спільно з ними виступив на Бакоту, що була володінням Данила Романовича Галицького.

У 1242 р. зібрав військо зі смердів, а його тисяцьким призначив Володислава Кормильчича, одного з керівників боярської опозиції.

Здобув Домомирову печеру поблизу Галича, але у 1244 р. зазнав поразки від дружинників Данила Романовича біля Мостищ (тепер Мостиська Львівської області) на р. Січній.

17 серпня 1245 р. у вирішальній битві під Ярославом угорські загони та дружина Ростислава Михайловича були розгромлені військами Данила Галицького.

Після укладення союзу між Белою IV та Данилом Романовичем, Ростислава було призначено баном Славонії, а згодом – баном Мачви. Після вбивства зятя, болгарського царя Михайла I Асеня, Ростислав Михайлович виступив з військом начебто для захисту доньки і взяв у облогу столичне Тирново, звідки втік узурпатор Коломан II Асень. Ростислав сам бажав стати царем Болгарії, але бояри лише віддали йому доньку Єлизавету і не допустили до міста. На зворотній дорозі він захопив прикордонний Видин над Дунаєм, де проголосив себе болгарським царем. Боротись за ці землі у 1259 – 1261 рр. йому допомагав король Угорщини Бела IV.

Діти:

Бела (1243 – 1272), названий на честь діда, короля Бели IV. З 1270 р. бан Сербської Мачви і Славонії, був вбитий.

Михайло (бл. 1245 – 1269), названий на честь діда Михайла Всеволодовича. З 1264 р. бан Сербської Мачви. Вірогідно був вбитий.

Єлизавета (Ержебет) Ростиславна (1245/46 – 1272/98);

Видана 1253/54 за царя Болгарії Михайла I Асеня (1246 – 1256).

Маргарита Ростиславна (1250 – 1290). У віці 4 років була посвячена у монастир, прийняла постриг 1278 р. Була абатисою кляштору кларисок.

Кунегунда Ростиславна (1245 – 1285) з 1261 р. стала другою дружиною короля Чехії Пшемисла Оттокара II, який загинув 1278 р. у битві під Сухими Крутами. По закінченні регентства при синові вийшла заміж 1284 р. за чеського магната Завішу Вітковіча фон Фалькенштайн. У Кунегунди було троє дітей з першого шлюбу: Кунегунда, Агнеса, Вацлав II і нешлюбний син Ян з Фалькенштайну.

Агрипина Ростиславна (бл. 1248 – померла поміж 1303 – 1309 рр.), з 1265 р. дружина серадського князя Лешка II Чорного, майбутнього краківського князя, через чоловічу неспроможність якого з 1271 р. носила дівочий головний убір. Через відсутність результатів лікування розлучились 1274 р. за сприянням князя Болеслава V Сором'язливого.

МСТИСЛАВ ДАНИЛОВИЧ (*1289 – †1292)

четвертий син Данила I Галицького, князь Луцький, Володимирський і Берестейський, згодом і Волковийський.

До маловідомих і водночас незаслужено забутих фігур давньоруської історії належить князь Мстислав Данилович. Про нього маємо небагато відомостей. Але навіть те, що відомо, дає підстави говорити про нього як про далекоглядного й талановитого політика. Принаймні він зробив чимало для розвитку Луцька й Волині.

Відомостей про цього князя маємо небагато. Переважно вони знаходяться в Галицько-Волинському літописі. Це джерело повідомляє, що Мстислав був четвертим сином князя Данила Галицького. Ще в молодому віці зі своїми родичами, князями Волині й Галичини, здійснював походи на ятвягів та литовців. Принаймні, літопис фіксує такі походи в 1274, 1275 рр. У той час походи на литовські землі мали життєво важливе значення для волинських князів. По-перше, литовські племена часто нападали на Волинь. Ці напади були спустошливі й становили велику проблему для місцевого населення. Не випадково про них згадується навіть у фольклорних творах. Напади ж волинських

князів на литовців певним чином нейтралізували ці набіги.

По-друге, після татарської навали волинські князі шукали для себе земель, які б могли «сховати» їх від набігів ординців. Такими могли стати землі сучасної Білорусії, частково заселені литовцями, ятвягами, прусами. Не даремно волинські князі, передусім Володимир Василькович, а потім Мстислав активно освоювали ці території, розбудовували їх. По-третє, освоєння вказаних земель відкривало доступ до Прибалтики. А самі ці землі ставали важливою ланкою в балто-чорноморській торгівлі. У Галицько-Волинському літописі говориться, що Мстислав разом із іншими галицькими й волинськими князями, знаходячись у «неволі татарській», змушений був брати участь разом з татарами в походах на Захід. Зокрема, в 1280 р. з ними він ходив на Польщу, в 1285 р. – на Угорщину, в 1287 р. – знову на Польщу. Літописець спеціально підкреслював, що робив він це неохоче.

У літописній розповіді про похід татар на поляків у 1287 р. сказано, що їхній ватажок Телебуга наказав галицьким й волинським князям зустрічати його. Мстислав зустрів Телебугу на річці Горині. Це повідомлення дає підстави вважати, що він мав володіння на південному сході Волині, зокрема, в районі південної Погорини. Цю думку підтверджують й інші літописні згадки. Наприклад, в одному місці літопису оповідається, що князь Володимир Василькович послав до Мстислава послів, а ті знайшли князя в місті Стіжку. Це місто, яке знаходилося неподалік сучасного Кременця, відіграло важливу роль у обороні волинських земель від татар. Не даремно на вимогу їхнього провідника Бурундая в 1259 р. князь Лев зруйнував оборонні споруди цього міста. Проте, очевидно, Мстиславі вдалося їх відновити й Стіжок знову став князівською резиденцією.

У Галицько-Волинському літописі згадується, що Мстислав володів Луцьком та Дубном. І, судячи з деяких повідомлень, саме Луцьк був його основною резиденцією. Наприклад, біля Луцька, у селі Гай, Мстислав приймав мазовецького князя Кондрата. Ймовірно, за князя Мстислава відбулося формування Луцького князівства. Також була створена Луцька єпархія. Принаймні, до князювання Мстислава згадок про цю єпархію немає. Як правило, в той час межі єпархій збігалися з межами князівств. Тому, судячи з пізніше відомих нам меж Луцької єпархії, можемо говорити, що землі Луцького князівства охоплювали південно-

східні території сучасної Волинської області, південну частину нинішньої Рівненської та північні частини Тернопільської й Хмельницької областей. Принагідно варто зазначити, що це були неспокійні землі. Вони межували із територіями, які безпосередньо контролювалися татарами. Ці землі часто ставали об'єктами набігів ординців. І Мстиславу доводилося багато уваги приділяти облаштуванню оборонних споруд у своєму князівстві.

Очевидно, саме піклування за свої землі стало далеко не останнім чинником того, що в 1287 р., коли постало питання про успадкування багатого Володимирського князівства, котре належало Володимирі Васильковичу, останній вирішив передати його Мстиславу. Це сталося під час спільного походу татар і волинсько-галицьких князів на Польщу. Володимир Василькович у присутності ханів Телебуги й Алгуя зробив заяву, що, оскільки він не має дітей, то після смерті віддає «землю свою всю і городи» брату Мстиславу. Про це повідомили князя Лева та його сина Юрія, котрі претендували на волинські землі. Така заява видається добре продуманим кроком. Володимир Василькович сподівався, що ординські хани, васалами яких вважалися волинсько-галицькі князі, стануть гарантами виконання його волі. Далі Володимир Василькович, не бажаючи йти з татарами на поляків, подався на Волинь, а звідти – до містечка Кам'янця, що лежало на північ від Бреста. Тут до нього дійшла вістка, що Мстислав «оддає город Всевож боярам і села роздає». Це його вкрай обурило. «І послав, – пише літописець, – Володимир посла свого з жалобою до брата свого Мстислава, кажучи: «Брате! Ти мене ані на війні не взяв, ні списом мене не здобув еси, ні із городів не вибив мене есмь, раттю прийшовши на мене, – а так чиниш ти надо мною! Ти мені брат есть, а другий мені брат – Лев, а синовець мені – Юрій. Я ж із вас трьох вибрав есмь тебе одного і дав тобі есмь землю свою всю і городи по своїм животті. А за мого ж живоття не вмішуватися тобі ні в що».

Мстислав же через посла почав виправдовуватися, казати, що він шанує Володимира Васильковича, як свого батька, і готовий йому служити. Однак Володимир, не покладаючись на усні домовленості і не маючи певності в діях свого наступника, вирішив укласти письмовий «Заповіт», у якому би обумовлювалася передача його спадку. Для цього спеціально викликав Мстислава до городка Рай, де лежав важко хворим. Тут і був написаний цей «Заповіт». Текст даного «Заповіту» вписаний у Галицько-Волинський літопис і є цікавим пам'ятником

правової думки того часу. Далі у літописі оповідається, що Мстислав отримав грамоту від Володимира Васильковича на його володіння. Із нею поїхав у місто Володимир, де вона була зачитана у церкві святої Богородиці. Мстислав відразу ж хотів приступити до правління. Однак Володимир Василькович не дав йому цього зробити, сказавши, що той буде правити у Володимирі тільки після його смерті.

Знаючи, що Володимир Василькович передав свої володіння Мстиславі, галицькі князі Лев та його син Юрій, котрі претендували на ці землі, спробували вдатися до хитрощів, щоб заволодіти Берестейською землею. Вони послали послів з проською віддати їм цю землю. Проте Володимир Василькович їм відмовив, пославшись, що обіцяв її Мстиславу.

Те, що для волинсько-галицьких князів відроджена Берестейщина важила дуже багато, засвідчують також події після смерті Володимира Васильковича. Князь Юрій, скориставшись нагодою, захоплює ці землі (Брест, Кам'янець і Більськ). Мстислав же погрожує, що звернеться до ординських ханів, які виступили гарантами виконання волі Володимира Васильковича. Це справляє враження. І Юрій, побоюючись татарського втручання, полишає Берестейщину. Але повернемося до питання, чому Володимир Василькович не хотів віддавати своїх земель (чи, принаймні, їхньої частини) Леву та його сину Юрію. М. Грушевський вважав таку поведінку нерозумною. Цей князь, на його думку, «не дуже мудро поступив, давши себе повести своїм особистим антипатіям до талановитого й енергійного Льва і через сі антипатії подарувавши своє князівство, наче окрасу з своєї гардероби, нездарному Мстиславу, замість аби злучити своїм тестаментом Волинь з Галичиною і тим повернути давню силу й значінне Галицько-Волинській державі. Лев і Юрій потрапили б ту силу й значінне репрезентувати». Подібні погляди на це питання поділяють й інші дослідники.

На перший погляд, поведінка Володимира Васильковича щодо передачі свого спадку була викликана особистими симпатіями й антипатіями. Насправді, справа стояла глибше. Володимир Василькович бачив у Мстиславі людину, яка б продовжила його політику, котра спиралася не стільки на військову силу, скільки на дипломатію. Ця політика виражалася в поступовому дистанціюванні від татар, обережній експансії на північ і захід, а також у розбудові своєї держави.

Тому вибір Володимира Васильковича на користь Мстислава

не видається випадковим. І навіть коли Мстислав почав виявляти надмірне владолобство й чинити дії, що не подобалися Володимирі Васильковичу, той не відступився від свого наміру. Як уже зазначалося, на початку свого правління у Володимирському князівстві Мстиславу довелося зустрітися із складною, конфліктною ситуацією, коли його землі захопив князь Юрій. Проте цей конфлікт він зумів вирішити не військовим, а дипломатичним шляхом.

Із Галицько-Волинського літопису відомо, що і Мстислав, як і його попередник приділяв увагу будівництву оборонних споруд, а також культурній діяльності, зокрема, будівництву храмів. Так, у 1289 р. Мстислав заклав оборонну вежу в місті Чорторийську. Того ж року спорудив церкву на честь праведників Іоакима та Анни, як припускають, на могилі своєї бабці, візантійської княжни Анни Марії. Вдаючись переважно до дипломатичних дій, він зумів розширити свої володіння. У 1289 р. «литовський князь Будикид і брат його Будивид дали князю Мстиславу город свій Волковийськ, щоб з ними він мир держав». У васальній залежності від Мстислава опинилася не лише Мазовія, а й Сандомирське князівство.

Літописець, характеризуючи володіння Мстислава, писав так: «Він держав мир із навколишніми землями: з Ляхами, і з Німцями, і з Литвою, [а] землю свою держав величиною аж по Татар, а сюди – по Ляхи і по Литву». Тобто його держава становила значну частину земель сучасної України.

На жаль, остання частина Галицько-Волинського літопису, де ведеться мова про Мстислава, різко обривається. Проте немає сумніву, що цей князь залишив помітний слід у історії Волині. Дехто з дослідників вважає його «протопластом князів Острозьких». Дійсно, ця версія видається доволі правдоподібною. Адже Острозькі вважали себе нащадками Данила Галицького. Їхнє домонаральне місто Острог знаходилося в межах колишнього Луцького князівства Мстислава й Луцької єпархії. З часом ця єпархія почала іменуватися Луцько-Острозькою. Як і Мстислав, Острозькі приділяли велику увагу захисту своїх земель, будівництву оборонних споруд, а також культурному розвитку. Очевидно, вони перейняли естафету від свого прапрудка.

ФЕДІР ЛЮБАРТОВИЧ
(* бл. 1351 - † після 1 червня 1431)

Великий князь Волинський (1383 – 1390), князь Сіверський (1393 – 1405 рр.), Жидачівський (бл. 1405 – 1431 рр.), Волинський (1431 р.). Син князя Любарта Гедиміновича.

Після смерті батька (бл. 1384) успадкував Луцьку й Володимирську землі. У 1386 р. Ягайло відібрав у Федора Любартовича частину князівства з Луцьком й обмежив його владні прерогативи, вивівши з-під юрисдикції Федора Любартовича князя Федора Острозького. У 1393 Федір Любартович був остаточно позбавлений Ягайлом спадкових володінь, отримавши натомість Сіверську землю, але, очевидно, так і не скористався з цього надання. Деякий час перебував разом із Свидригайлом в Угорщині. Після повернення близько 1400 р. отримав у держання Жидачів, який раніше належав Федору Ольгердовичу, а в 1431 – Володимир-Волинський.

Засновник роду Сангушків.

ПРЕДСТАВНИКИ БОЯРСЬКОЇ ОПОЗИЦІЇ, КУЛЬТУРИ, РЕЛІГІЇ ТА ВІЙСЬКОВІ ДІЯЧІ

ВОЄВОДА ДМИТРО (*? – † ?)

Дмитро (рр. н. і см. невід.) – воєвода Київський, намісник князя Данила Романовича Галицького.

У шерензі відважних полководців, що билися з чужоземними загарбниками, особливе місце займає Дмитро, воєвода за князя Мстислава Удатного під час його перебування в Галицькій землі і потім служив Данилу Романовичу, намісникові Галицько-Волинської держави. Саме йому в 1240-му році Данило Романович довірив оборону Києва від полчищ Батия.

Про походження, місце і час народження воєводи Дмитра майже нічого не відомо. Вперше він згаданий літописцем при описі подій 1219 р., коли Мстислав Удатний зі своїм молодим зятем Данилом вів у Галицькій землі наполегливу боротьбу з переважаючими силами угорців і поляків.

Дмитро був одним з воєначальників галицько-волинських полків у битві на берегах Калки, де боровся разом із Мстиславом і Данилом. Довіра, яку відчував до нього Данило Романович, вже будучи правителем об'єднаної Галицько-Волинської держави, свідчить про те, що Дмитро був його соратником протягом багатьох років і проявив себе як досвідчений і відважний воєнначальник.

Данило Романович утвердився в Києві наприкінці 1239 року, коли половину Русі вже розорили монгольські орди. У грудні 1237 року була спалена Рязань, а на початку 1238-го розорення зазнала вся Володимиро-Суздальська земля. Стомлені зимово-весняною кампанією, монголи до літа відійшли в прикаспійські степи, щоб відновити сили і в наступному році продовжити завоювання Русі. 3 березня 1239 р. вони знищили Переяслав, розграбувавши навколишні землі, рушили на Чернігівщину. Вийшовшиши їм назустріч, князь Мстислав Глібович був розгромлений і ледве врятувався втечею, а загарбники 8 жовтня 1239 р. спалили дотла Чернігів.

Наприкінці осені 1239 р. монгольські війська, якими командував Менгухан, підійшли до Києва з лівого берега Дніпра.

Літописець повідомляє, що вони були вражені красою і величчю міста. Менгухан зажадав здати Київ, однак обурені кияни відкинули ультиматум і вбили послів. Це був відвертий виклик, після якого не доводилося сумніватися в тому, що проти столиці буде зроблена велика каральна експедиція. Князь Михайло Всеволодович, відчуваючи небезпеку втік до Угорщини, і місто, зі схвалення його мешканців, під кінець 1239 року забрав Данило Романович. Однак, боячись, що не вистачить сил здолати страшного ворога, він змушений був відправитися в Угорщину і Польщу, сподіваючись переконати західних правителів у необхідності спільної оборони. Замість себе в Києві він залишив тисяцького Дмитра, який займався підготовкою міста до оборони.

Восени 1240 року величезне військо Батия з найкращими на той час китайськими облоговими машинами підійшло до Києва. Кияни знали про біду, що насувалася, і мали час підготуватися до облоги, а жителі найближчих сіл сховалися за міськими стінами і в лісових хащах. За словами літописця, навколо міських стін стояв страшний шум від скрипу возів, ревіння верблюдів і іржання коней. З Батием було кілька його братів, а також досвідчені монгольські воєводи Бурундай і Менгухан, які брали Рязань, Володимир, Суздаль, Переяслав і Чернігів.

Літописи по-різному описують оборону і падіння Києва в 1240 р. За Лаврентіївським списком місто було взято на Миколин день, тобто 6 грудня, а Псковський літопис повідомляє, що Київ оборонявся 10 тижнів і 4 дні, тобто більше двох з половиною місяців. Папський легат П'єтро Карпіні, що бачив руїни міста через п'ять років після його зруйнування, писав, що Київ тримався багато днів.

Батий, не сподіваючись взяти місто облогою, зробив кілька штурмів, що закінчилися невдачею. Тоді, дочекавшись заморозків, що скували струмки і болотисту місцевість у районі сучасного Хрещатика, він підвів стінобитні машини до Лядських воріт, менш потужних, ніж знамениті Золоті ворота. Облогові знаряддя працювали безперервно. Нарешті, в ніч на 5 грудня, ворота були зруйновані, і, долаючи впертий опір оборонців, оволоділи майже всім Верхнім містом, окрім його найдавнішої частини. Немолодий тисяцький Дмитро бився в перших рядах і був важко поранений. Воїни на руках винесли його з бою. Разом з живими захисниками міста Дмитро сховався в ще не взятому ворогом Дитинці на Старокиївській горі.

З цієї лінії стін Дитинця, споруджених ще за часів Ольги та її

онука Володимира, кияни утримували оборону в ніч з 5 на 6 грудня. Але вранці військам Батия удалося прорвати і її. Останнім оплотом захисників міста стала Десятинна церква з комплексом розташованих навколо неї старих княжих палат кінця X століття. У цьому храмі зібралося безліч людей. Монголи підвели до нього свої стінобитні машини, і древні стіни впали під нищівними ударами.

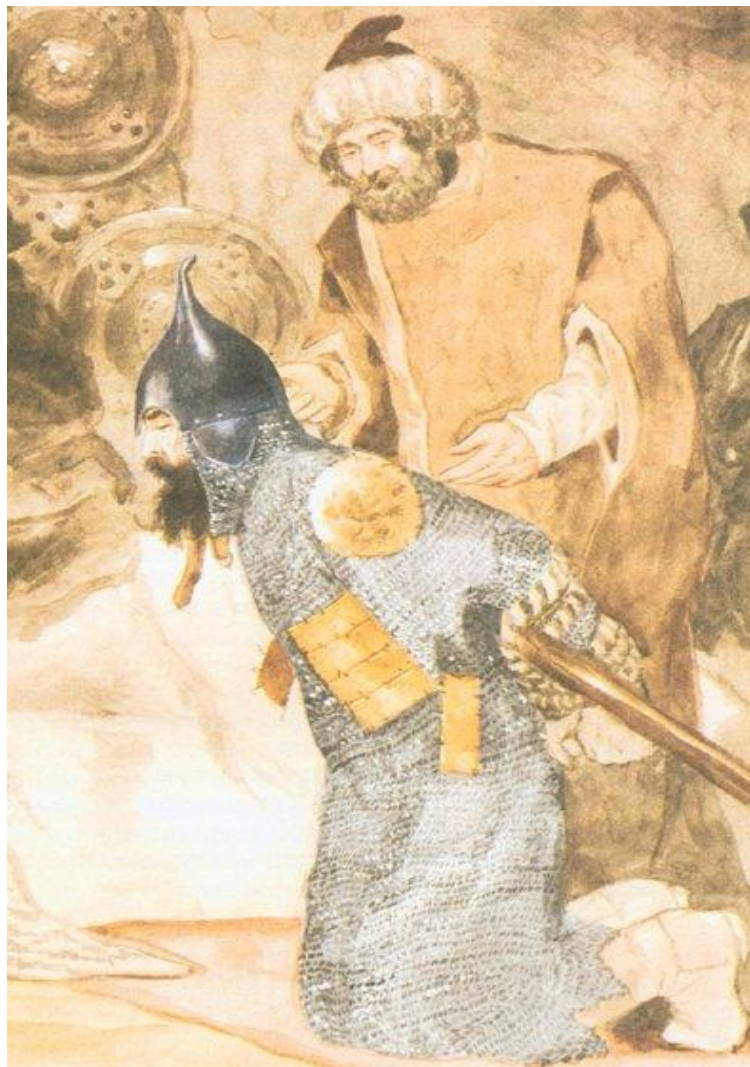
Очевидець цих страшних подій, архімандрит Печерського монастиря Серапіон через три десятиліття після падіння Києва писав, що земля була, як водою, напоєна людською кров'ю, величезна кількість людей монголи викрали в рабство, а спорожнілі села навколо міста незабаром поросли молодим лісом. Археологічні розкопки красномовно підтверджують ці повідомлення. У ряді місць міста були виявлені згорілі будови і кістки загиблих людей. За словами Плано Карпіні, в 1246 році в Києві налічувалося близько 200 будинків. Кількість його жителів скоротилася до однієї-двох тисяч, тоді як до початку монгольського нашестя населення міста становило близько 50 тисяч чоловік.

Про доблесті, виявленої Дмитром при обороні міста, свідченням є той факт, що коли зраненого тисяцького привели до Батия, той з поваги до мужності воєводи зберіг йому життя і залишив при собі.

Оволодівши Києвом, Батий рушив на захід, спустошуючи Волинь і Галицькую землю. Данилу Романовичу не вдалося підняти угорців і поляків для спільної боротьби. Князі, що залишалися в Південно-Західній Русі, втекли на захід. Монголи стрімко наступали і вже до середини квітня 1241 р. розбили польсько-німецькі війська в битві при Лігниці та угорсько-хорватські при Шайо, після чого почали спустошувати Центральну Європу, правителі якої, подібно російським князям, не зуміли об'єднатися для спільної оборони.

Увесь цей час тисяцький Дмитро перебував при Батії як почесний бранець. Прославлений завоюваннями і жорстокістю хан незмінно радився з ним. І хоча подробиці їх бесід невідомі, тим не менше літописці донесли переказ про те, що Дмитро, бачачи, як татари знищують Русь, радив Батию скоріше йти в Угорщину, поки її король не зібрався з силами. Цим воєвода сприяв тому, що монголи, зруйнувавши головні міста Галицько-Волинської землі, пронеслися через неї на захід, майже не торкнувши розташовані далеко від основних доріг села.

Якщо вірити цій розповіді, то, багато в чому завдяки Дмитру, Південно-Західна Русь не зазнала такого тотального руйнування, як Середнє Подніпров'я і території Рязанського і Володимиро-Суздальського князівств. Це дозволило Данилу Галицькому протягом кількох років відновити сили Галицько-Волинської Русі. У подальші десятиліття Галицько-Волинське князівство перетворилося в сильну державу, рівну за масштабами тодішнім Угорщині, Чехії, Польщі і Литві, але до середини XIV століття вона загинула в результаті династичних чвар і втручання у її внутрішні справи сусідніх держав.

ДМИТРО ДЕДЬКО (*? – † 1349)

Дмитро Дедько́ (Детько, Дяцько) (р. н. невід. – близько 1349) – галицький боярин за правління королів Русі Юрія II Болеслава і Дмитра-Любарта. Спираючись на підтримку литовського князя Любарта, Дедько у 1340-х рр. очолював боярський уряд Галицького-Волинської держави. Проводив умілу політику, захищаючи князівство від нападів Угорщини, Польщі й татар. Мав звання «провізора або управителя Руської землі». За правління Дедька Руське королівство зберігало незалежність. Після його смерті польський король Казимир III, заручившись нейтралітетом татар та за підтримки Угорщини, 1349 р. загарбав Галицьку Русь і став титулярним «королем Русі».

Похід Казимира навесні 1340 р. не змінив нічого в політично-державній приналежності Галичини. Вона залишилася в номінальній владі Любарта, під такою ж татарською зверхністю, а фактичну владу виконували в ній бояри, під проводом Дмитра Дедька. Близько 1341 р. видав цей галицький воєвода грамоту, що дуже ясно окреслила державно-правне становище Галичини. Видана вона для громади й купців міста Торуня, що їх закликає до відновлення порваних революцією торговельних зв'язків з Галичиною: «Пам'ятаючи святі слова: блаженні смирні, бо вони наслідять землю – читаємо в грамоті – ми, натхнені святим Духом, перемогли спокусителя людського роду й залишили незгоду, що її посіяла диявольська спокуса поміж нами й Казимиром, польським королем. Тому повідомляємо всім, хто хоче їхати в українську землю, що як і за наших попередників, вони можуть безпечно приїздити до Львова, нічого не лякаючись. Коли ж би хто хотів приїхати на життя, дістане громадянство для себе й для своїх дітей, на рік свободу від повинностей, як і давніше бувало, та інші права, тільки мусітиме платити чинш. А шкоди, заподіяні по смерті нашого пана, блаженної пам'яті українського короля, наскільки заподіяли їх львовяни, беремо тим листом, як і давнішим, на себе».

З грамоти ясно, що Казимир не був зверхником Дмитра Дедька, але тільки рівнорядним сусідом, що з ним уклав Дедько згоду, як рівний з рівним. Так само не підпала в 1340 р. Галичина під зверхність Мадярщини. Король Людвік у грамоті з 17 серпня 1340 р. трактує українських купців як «заграничних» і розрізняє

«українське Королівство» і Угорське.

Після його смерті польський король Казимир III, заручившись нейтралітетом татар, 1349 р. захопив Галицьке князівство.

ДМИТРО З СТОЯНЕЦЬ І ГОРАЮ ГЕРБУ КОРЧАК
(*бл. 1340 – †1400)

нащадок галицьких бояр, підскарбій великий коронний 1364 – 1370; 1377 – 1391, маршалок великий коронний. Син старости жидачівського Петра з Клеця, онук галицького боярина, судді холмського Івоні з Гораю.

Батько прилаштував Дмитра при королівському дворі, де він перебував при королях Казимирові III, Людовику I, Владиславі II Ягайлу. У час чергової війни проти литовців за спадок князів Романовичів король Людовик I Анжуйський за заслуги у захопленні Белза, Холма надав Дмитру з Гораю і його брату Іванові 26 липня 1377 р. численні маєтності. Їх ділив поміж братами король Владислав II Ягайло 1388 р. і у травні 1389 року. Дмитро отримав Щєбрешин, Красник із землями, а Іван Клеці. Владислав II віддав під зверхність Дмитра з Гораю шляхту навколо Шєбрешина, яку він вів на війну під своєю хоругвою, виконував над нею судочинство, приймав ленні присяги, роздавав землі, що було єдиним прикладом у тодішньому королівстві. Дмитро з Гораю, ймовірно, надав Шєбречину магдебургію, фундував костел і парафію (1394/1397), кляштор францисканців (1398).

Такі надання пояснюються тим, що Дмитро з Гораю був прихильником польсько-литовського союзу і, як опікун малолітньої королеви Ядвіги після її прибуття до польського королівства. Він недопустив до реалізації її одруження з Вільгельмом Габсбургом, пригрозивши королеві застосувати до неї силу, коли вона пробувала сокирою вирубати зачинену браму

на Вавелі.

Дмитро з Гораю і Ядвіга.
Художник Ян Матейко

Він їздив 1386 р. до магістра Тевтонського Ордену Конрада фон Ротенштайн, запрошуючи його бути хресним батьком Ягайла і на весілля. Через чотири роки став маршалком королівства. Завдяки королівським наданням він володів містами Шребрешин, Красник, Риманів, Горай, яке назвав на згадку про родинний Горай у Львівській землі, трьох замків, 80 селищ. Папа Римський 1378 р. наказував розглянути справу Дмитра з Гораю через привласнення ним майна кляштору бенедиктинців під Краковом, що вимагала папська булла 1402 р. вже після його смерті. Він відписав 1398 р. маєтки навколо Шребрешина племінникам, а дружині з дітьми відійшли землі навколо Гораю.

Помер 20 лютого 1400 р. у Божім Дарі, яке він обрав за свою резиденцію після одруження, і був похований у костелі францисканців Завихоста.

Біля 1390 р. одружився з Беатою Мокрською з Божого Дару (*? – †1424), донькою краківського воєводи. У шлюбі народились доньки, які на час смерті Дмитра з Гораю були малолітніми:

Анна, видана до 1410 р. за підстоля краківського Андрія Течинського;

Єлизавета, видана за каштеляна калішського, старосту

генерального великопольського Доброгоста з Шамотул;

Катерина, видана за воєводу сандомирського, старосту краківського Добеслава Олесницького з Сенни гербу Дебно.

Дмитро з Гораю і Ядвіга. Худ. В. Герзон

ВОЛОДИСЛАВ КОРМИЛЬЧИЧ

(*? - †?)

могутній галицький боярин, голова ворожої Данилові й Василькові Романовичам боярської партії. Прізвисько вказує на те, що він був сином княжого «кормильця» (пестуна), ймовірно, галицького князя Володимира Ярославича. Наприкінці XII – початку XIII ст. очолював боярську опозицію у Галицько-Волинській державі, яка виступала проти зміцнення князівської влади.

Роман Мстиславич у часи свого княжіння вислав бояр Кормильчичів у вигнання. Після смерті Романа (1205) Кормильчичі повернулись до Галичини.

У 1206 році сини Ігоря Святославича – Володимир, Роман і Святослав захопили Галичину і поділили її між собою. У 1211 р. Ігоревичі, у конфлікті з галицькими боярами, вбили боярську верхівку. Володислав Кормильчич з іншими боярами закликав на поміч угорського короля Андрія II, при дворі якого жив малолітній Данило Романович. Андрій II послав військо з Данилом і Володиславом на Галичину. Володислав Кормильчич умовив перемишлян здати своє місто і князя Святослава без бою.

Після облоги Звенигороду і битви з Ігоревичами військо увійшло у Галич у вересні 1211 р. Данило Романович був посаджений на престол. З Белза приїхала Данилова мати, Анна, але Володислав Кормильчич відіслав її з Галича, бажаючи правити Галицько-Волинським князівством. Княгиня Анна запросила допомоги у Андрія II. Угорські та волинські війська рушили на Галич. Бояри були підкорені і Володислав Кормильчич був взятий до Угорщини королем з собою.

Бояри тим часом запросили до себе князя Мстислава пересопницького. Анна з Данилом виїхала до Угорщини благати допомоги у короля. Андрій II почав похід на Галич, але звістка про загибель його дружини від угорських баронів змусила повернути військо. Тим часом, Мстислав, не бажаючи воювати з угорцями, покинув Галич, а Володислав Кормильчич повернувся до Галича.

Володислав восени 1213 р. вокняжився у Галичі. Це був єдиний випадок в історії домонгольської Русі, коли боярин, не член родини Рюриковичів, посів князівське місце. Ось якої сили набуло галицьке боярство! Мстислав, з допомогою руських князів і краківського Лешка Білого повернувся на Галичину. Над річкою Бібрця дружина Володислава Кормильчича була розбита, але облога Галича русько-польським військом не вдалася і вони повернулися з нічим. Після укладення в 1214 р. у Спиші угоди між угорським королем Андрієм II та краківським князем Лешком Білим про поділ Галицько-Волинських земель між Угорщиною і Польщею, угорські війська окупували Галичину. За наказом Андрія II Володислава схопили й кинули до в'язниці. Там він невдовзі помер. У Галичі король посадив «князем» малолітнього сина Коломана.

ПЕТРО РАТЕНСЬКИЙ (*1260? - † 21 грудня 1326)

Святитель Петро є сином Галицько-Волинської землі. Своїм походженням, святительськими подвигами і діяльністю він став величним свідком православної віри на західноукраїнських землях, уособленням нерозривних зв'язків нашого народу з братнім народом північної частини Русі, і цим назавжди лишився в пам'яті свого віруючого люду.

Святитель Петро народився в Рава-Руській окрузі від побожних батьків, мабуть, духовного стану. В селах Бутині й Дворцях, на середній течії річки Рати, що впадає в Буг вище Крестянополя. До останнього часу серед старих людей існував переказ, що св. Петро народився в с. Дворцях, де його батько Феодор був дияконом. Ця земля завжди належала до Волині. Стверджують, що тут у Свято-Преображенській церкві є перекладина із церкви Святого Петра, недалеко, стверджують, існує і ліс, який називають Петрова долина.

Але існує ще одна точка зору і таке ж достовірне передання, що місцем народження Святителя Петра з давніх-давен вказують на місто Ратне, районний центр у нинішній Волинській області, де також знаходиться річка Рата, а при ній розвалини старезного монастиря, в якому, говорять, і був ігуменом Святитель Петро, а, можливо, був там і там.

Житіє митрополита Петра красномовно потім написав його наступник, відомий церковний діяч свого часу митрополит Кіпріан.

Час народження святителя неможливо з точністю вирахувати, як і місце його народження. Коли дитина ще знаходилася в утробі, то мама Євпраксія мала видіння: їй здалося у сні, що вона тримає в руках ягнятко (агнця), між ріжками котрого росло пишне дерево з великою кількістю квіток і плодів. Посередині нього горіли свічки, від яких йшло благоухання. Це були, на думку Святителя Кіпріана, знамена тих дарів, якими Господь захотів наділити обранця, щоб він у своїй церкві звершив особливе і велике служіння.

Св. Петро з дитинства відзначався здібностями. На сьомому році життя почав учитися в місцевого дяка, але наука спочатку не давалася. Це дуже печалило його і батьків. Одного разу Петро побачив мужа, вдягнутого в святительські одежі, котрий став біля нього і сказав: «Чадо, відкрий свої уста!» Отрок виконав

повеління. Тоді цей святий доторкнувся до його язика і благословив, наче влив у уста якусь солодість. З того часу уже нічого важкого не було у навчанні Петра: він вчився краще за всіх у школі. Маючи дванадцять років, попросився до монастиря, де виявив високі чесноти монашого послуху та побожності. Там навчився також іконописання «і бисть іконник чуден». Він досить скоро спромігся писати лики Богородиці, Спасителя і Святих. Над цим безліносно працював, трудився над святими іконами, якими настоятель благословляв благочестивих людей. Не цурався майбутній святий і важкої роботи у монастирі, і при ударі благовісту спішив до храму.

Коли досягнув 30 років, Петро удостоївся сану диякона, а потім і пресвітера. Пізніше, з благословення свого наставника, він залишив обитель і знайшов затишне місце в лісі, на березі річки Рати, збудував Спасо-Преображенську церкву і заснував монастир. Незабаром коло нього зібралися іноки, і св. Петро, облачившись в ігуменство, став відомий князю Юрію Львовичу (1301 – 1315) і всій Галицько-Волинській землі. Коли митрополит Максим у 1301 р. відвідав західні єпархії Руської Церкви, сюди з іншими, прийшов одержати його благословіння й ігумен Ратенського монастиря. Він підніс митрополитові ікону Пресвятої Богородиці свого письма. Цей самий ігумен Петро через кілька років став наступником митрополита.

Після смерті митрополита Київського і всієї Русі Максима в 1305 р., Михайло Ярославич, великий князь Тверський, бажав посадити на митрополічу кафедру свого кандидата Геронтія. Це було порушенням старої традиції, бо з часу прийняття християнства на Русі існувала тільки одна Руська митрополія в місті Києві.

Цим свавільним кроком великий князь Тверський викликав загальне незадоволення. Галицько-Волинський князь Юрій Львович, маючи свою державу за спадкоємницю Київської Русі, почав уживати заходів до заснування окремої митрополії в Галичі і послав ігумена Петра з цим домаганням до Константинопольського патріарха. Константинопольський патріарх Афанасій прийняв його з любов'ю, висвятив і настановив, але не на Галицького митрополита, а на первосвятителя Руської Церкви, митрополита Київського і всієї Русі.

**Митрополит Київський
та всієї Руси Петро. Ікона XV ст.**

Київ у той час перебував у тяжкому стані. Його жителі внаслідок татарських нападів покидали давню столицю Древньої Русі. Після наскоку татар у 1299 р. Софійський собор і митрополичий дім були зруйновані, Десятинна церква лежала в руїнах, з Печерського монастиря порозходилися ченці, життя в Києві на багато років цілком занепало.

Ці умови спричинили до зрушення і зміщення церковного й культурного життя на півночі Русі. Однак, це було власне розростанням раніше створених вогнищ, а не «перенесенням просвіти» на північний схід, про що колись охоче твердили історики. Північні землі Русі давно вже не були закутком, навпаки, добре обізнані з культурними здобутками Візантії та слов'янського півдня. Ось чому за прикладом попередників, митрополитів Кирила III і Максима, св. Петро, враховуючи реальності свого часу і обставин, обирає в 1309 р. місцем перебування не Київ, а місто Володимир на Клязьмі, столицю великого князівства.

Великим князем на той час був Михаїл Ярославич Тверський (1305 – 1318). Усвідомлюючи значення кафедри «митрополита

всієї Русі», він зробив невдалу спробу посадити на цю кафедру свого кандидата – Тверського єпископа Геронтія. Тому, коли до Володимира приїхав поставлений на Русь митрополит Петро, Тверський князь і частина вищого духовенства зустріли його дуже неприхильно. Добре, сприятливе ставлення йому було виявлено в Москві. Згодом про своє розкаяння і послух заявили митрополитові і в Твері, бо у відповідь на свої заходи, там почули від Константинопольського патріарха, що вся Русь повинна підлягати одній, неподільній Київській митрополії із столицею у Володимирі. Адже Київ являє собою першу столицю руських митрополитів. Тільки через те, що внаслідок татарських нападів він так підупав, що митрополити не мали відповідних засобів до утримання, Київ буде й надалі столицею єдиної Руської митрополії, а єпископство володимирське має бути її другою столицею та постійним місцем перебування митрополитів. Таким чином, святитель Петро від 1309 року став митрополитом усієї Русі з перебуванням у столиці великого князівства – Володимирі на Клязьмі, а потім у Москві, де після Юрія Даниловича (1303 – 1325) правив енергійний брат його Іван Данилович Калита (1325 – 1340). Він, мабуть, був правителем у Москві ще за життя свого брата, коли Юрій вирушав у походи, їздив в Орду або перебував у Новгороді. Вже тоді Іван Калита зумів здобути прихильність митрополита Петра. Згодом святитель усієї Русі частіше і довше перебував у Москві, ніж у Володимирі.

Ставши митрополитом усієї Русі, святитель, за словами автора його першого житія, «почав навчати заблудлих християн, які помилялися й занепадали, поневолювані поганими іновірцями, пояснюючи євангельські та апостольські писання, як Великий Василій, Іоанн Златоуст та Григорій Богослов, їх повчання викладаючи, і до того своє смирення виявляючи. І тим утверджував істинну віру в християнах, обходячи землю волинську, київську і суздальську, навчаючи скрізь усіх».

Але, як розповідає житіє святителя, його зустрічали і нелегкі випробування. Тверський єпископ Андрій, намагаючись зайняти кафедру митрополита усієї Русі, вдався до Константинопольського патріарха з наклепницьким звинуваченням св. Петра в симонії. Той послав «єдинаго от клірик своїх» і доручив йому розглянути справу на соборі руських єпископів. Собор відбувся 1311 р. в Переяславі-Заліському в присутності тверського князя Михаїла Ярославича.

Коли оголосили донос, на соборі виникло велике хвилювання. Щоб утихомирити присутніх, митрополит Петро сказав: «Браття і чада! Я не кращий від пророка Іони. Якщо заради мене постає велике збентеження, проженіть мене, щоб стихли поговори». Коли було виявлено винуватця наклепу, святитель Петро, виправданий собором, сказав йому: «Мир тобі, чадо, не ти вчинив це, а диявол».

У 1313 р. св. Петро ходив в Орду, щоб з'ясувати в нового хана Узбека підтвердження ярликів (привілеїв), дарованих Руській Церкві попередніми ханами. В ярлику, одержаному митрополитом в Орді, було зазначено: «Всі причти їх, і всі закони їх, уложені старі від початку їх – те все відає митрополит або кому він накаже». Крім того, додавалося, хто зневажатиме віру руських, церкви, монастирі, каплиці, – не знайде собі прощення, а буде покараний на смерть.

Натхнений соборним виправданням св. Петро, за словами першого житія, «почав ще більше навчати не тільки по містах, але й по селах у всіх краях; і всі місця обходив, незважаючи на труд, а дбаючи про Христове стадо духовних овець». І далі додається: «Святий же ще більший подвиг розпочав – посту й милостивої милостині, наставляючи ієреїв, як доглядати Христові вівці духовної отари та чорноризців і чорноризиць». Характерну рису архіпастирської діяльності св. Петра становить те, що він подібно до двох своїх помонгольських попередників подорожував по всій митрополії, щоб її особисто доглядати і впорядковувати.

Від святителя Петра збереглося два окружних послання, одне – як митрополита Київського, а друге – як митрополита Московського. Ці послання відзначаються лапідарністю стилю, простотою і тим, що автор майже кожну думку свою підтверджує словами Святого Письма. Наприклад, звертаючись до священників, він пише: «Розумійте, діти, до якого достоїнства ви покликані Богом... Ви називаєтеся стражами Церкви, пастирями словесних овець, за яких Христос пролив Свою спасенну кров. Будьте ж, діти, правдивими пастирями, а не наймитами, що не дбають про вівці». Подаючи правило життєвої моралі, говорить: «Будьте, діти, прикладом для свого стада, осявайте чеснотами, стережіться всяких вчинків непристойних, через які приходять спокуси, уникайте блуду, п'янства, забобонів, що є коренем усякого зла».

Святитель багато уваги присвячує любові, говорить про

суспільну згоду і гармонію, без якої всякі інші чесноти «є ніщо». Якщо любов є вищою чеснотою, то ненависть і заздрість він суворо осуджує.

Серед монгольського тягару Русь спіткала в той час ще одна пошесть – «чорна смерть». Вона спричинила страшні спустошення. Не тільки села, але й цілі міста порожніли від неї. Архіпастир закликав усіх до покаяння і християнської побожності, переконував вірних виправляти своє життя.

Як глава Православної Церкви, митрополит Петро в час князівських усобиць своєю діяльністю підтримував у пастві свідомість єдності всіх частин Русі і перебуванням у Москві сприяв зростанню її авторитету. Москву святитель пізнав під час подорожей. Він полюбив московського князя Івана Даниловича Калиту, що відзначався милосердям до вбогих та був великим знавцем Святого Письма. Тому й почав св. Петро проживати в Москві більше, ніж в інших містах. Для його наступників Москва стала вже постійним місцем перебування митрополита всієї Русі, і це мало дуже велике значення для зростання державного авторитету місцевого князя.

Наближаючись до могили, святитель порадив князеві збудувати в Москві мурований храм на честь Успіння Пресвятої Богородиці, і, щоб переконати його, сказав, передбачаючи славне майбутнє столиці Московського князівства: «Якщо послухаєш мене, мій сину, то прославишся з твоїм родом понад усіх князів, і твоє місто стане найславнішим між усіма містами руськими, і святителі житимуть у ньому, і кості мої тут покладені будуть».

Митрополит Петро помер у Москві 21 грудня 1326 року. Виконуючи волю святителя, поклали останки його в Успенському соборі, а ховав його Феодосій, єпископ Луцький, земляк покійного, що своїм перебуванням на той час у Москві стверджує тісний зв'язок наших західних земель з первосвятителем усієї Русі.

На 20 день після смерті святителя, молодий хлопець, що мав із роду розслаблені руки, отримав зцілення при гробі, тоді ж сліпий прозрів і глухий отримав слух, а за цими пішли й інші чуда. Тоді митрополит Феогност звернувся до Константинопольського патріарха з проханням встановити свято на честь св. Петра, і патріарх благословив, і Руська Православна Церква зарахувала його до своїх святих. Високе шанування пам'яті св. Петра спонукало князів посилатися на нього, як свідка їх вірності укладеним договорам. Відкидаючи зазіхання Риму на

православну Русь, собор єпископів у Москві 1459 р. схвалив обітницю «від господина і отця свого Іони, митрополита всієї Русі, бути невідступними й коритися в усьому йому та наступникові його, хто буде поставлений за обранням Св. Духа... в соборній церкві Св. Богородиці, на ріці Москві, при гробі св. Петра митрополита, руського чудотворця».

Проминули століття панування над нею угорських феодалів та фанатизованих латинським духовенством польських магнатів і шляхти, а серед віруючого народу жила і не зникала, всупереч усім намаганням керівників унії, пам'ять про святителя Петра на його батьківщині.

Даремно уніатський митрополит львівський Афанасій Шептицький у посланні від 3 травня 1738 р. наказував «викинути і вимазати» з богослужбових книг серед імен інших православних святих також ім'я святителя Петра, але забрати його пам'ять з душі присилуваного на унію віруючого народу він не міг.

СПВЕЦЬ МИТУСА

(*? – † ?)

Ми майже нічого не знаємо про театральне й музичне мистецтво Київської Русі. Особливо про видовища. Наприклад, на фресках Софійського собору в Києві зображено акробатів, але немає впевненості в тому, що то давньоруські, а не візантійські артисти. Так само не ясно, візантійський чи руський орган намальовано на одній з тих фресок. Якщо вчені знають, що на Русі XI – XIII ст. існувала історична література (літописи) й твори красного письменства, наприклад «Слово про Ігорів похід», то майже нічого не відомо про співців, оповідачів билин, виконавців дружинних та історичних пісень. Тим ціннішою є коротка розповідь галицького літописця про знаменитого співця Митусу, людину незалежну й горду.

Про цього середньовічного артиста, певно, високого шталту, ми дізнались лише тому, що його життєвий шлях пересікся з шляхом великого галицько-волинського князя Данила. Волею долі Митуса виявився втягненим у політичну боротьбу в Галицькому князівстві й став її жертвою, як це звичайно буває з людьми, від політики далекими, найперше – з митцями.

Сталося це на початку 40-х рр. XIII ст., невдовзі по монголо-

татарській навалі на Русь, коли Данило Романович готувався вигнати з Галича боярського попихача, чернігівського княжича Ростислава, що самочинно сів на престол, скориставшись з відсутності великого князя. Данило з братом Васильком спішно зібрали військо й пішли на Галич. Ростислав, тільки-но почувши про наближення війська Романовичів, залишив престол і втік до Угорщини, король якої підтримував його проти Данила. Якийсь час Романовичі переслідували ворога, а потім повернулись додому, щоб «установити землю», тобто укріпити південні рубежі Галицько-Волинського князівства, яким загрожували татари.

Ростислав утік, але бояри, що посадили його в Галичі й всіляко підтримували, залишились. Тоді Данило не міг ще увійти до Галича, бо не вистачало сили. Але він вирішив придушити вогнище боярської опозиції на заході Галицької землі. Одним з оплотів великого боярства завжди був Перемишль. «Гірська країна Перемишльська», як називав її літописець, здавна користувалась певною автономією в складі Галицького князівства. Тому сприяло окраїнне положення, загубленість у горах її центру – града Перемишля. В ті роки у ньому не було князя, зате порядкував церковний володар, галицький єпископ Артемій.

У науковій літературі вже відзначалося, що церква, яка своєю природою була покликана зміцнювати центральну владу й протистояти сутичкам між феодалами, у Галицькому князівстві стояла все ж таки ближче до бояр, ніж до князя, та ще й такого владного й рішучого, як Данило Романович. Єпископ Артемій благословив Ростислава на галицьке княжіння, неначе забувши, що той не мав династичних прав на престол, бо живі й здорові були галицькі «отчичі» Данило й Василько. Характерно, що коли при наближенні раті Романовичів княжич Ростислав побіг до Угорщини, «разом з ним, - іронічно нотує літописець, - тікав Артемій, єпископ галицький, та інші галичани», тобто великі бояри.

Галицький книжник докладно розповів про каральну експедицію, споряджену Данилом до Перемишля. У місті тоді правив за воєводу якийсь Костянтин рязанський, певно, хтось із роду рязанських князів, що служив Ростиславу. «Данило послав двірського Андрія до Перемишля проти Костянтина рязанського, присланого від Ростислава, а єпископ перемишльський Артемій був у змові з ним. Коли Костянтин почув, що Андрій іде на нього, він утік уночі. Андрій його не застав, але застав єпископа

й пограбував його гордих слуг бояр, роздер їхні боброві колчани і прилобки їхніх шапок з вовчого і барсучого хутра». Літописець помилився: все ж таки єпископа Андрієві не пощастило схопити. Він разом з Ростиславом був на вигнанні в Угорщині. Але єпископське багатство дісталось переможцям.

Перемишльський єпископ, мов справжній князь – а він-таки ним і був, але не світським, а духовним, – мав пишній і багатий двір. Він мав навіть власного співця, що тішив єпископа та його гостей своїм співом. Галицький літописець мовив про це з іронією й не властивою, йому, злостивістю: «Знаменитого співця Митуса, котрий колись із гордощів не захотів служити князеві Данилу, обдертого й зв'язаного привели до Андрія. Тобто, як мовив приточник: «Марносластво твого дому загине; бібр і вовк, і барсук будуть з'їдені». Так у притчі було сказано».

Незвична зловтішність галицького літописця пояснюється, гадаємо, тим, що в його очах той Митуса (певно, зменшувальна форма від імені Дмитро) був уособленням феодальної руйнівної анархії, боярської та церковної. Адже книжник, висловлюючи ідеї передової частини галицького суспільства, підтримував прагнення Данила до централізації Галицько-Волинської Русі.

Не відаємо, чому так сталося, але розповідь Галицько-Волинського літопису про Митуса залишилася в давньоруському письменстві єдиною. Це при тому, що люди його професії жили й у інших містах Давньої Русі. Не доводиться тому дивуватись, що існують різні тлумачення процитованих уривків джерела. Відомий український фольклорист та літературознавець М. Максимович у 70-х рр. минулого століття писав: «Згаданий Митуса був знаменитий у свій час церковний співець, що належав до півчих перемишльського владика, але не побажав раніше вступити до півчих князя Данила Романовича». Здається, на таку думку вченого на вернула приналежність Митуси до двору церковного владика. Вважаємо її сумнівною.

Ближчим до істини, як нам здається, виявився російський історик Д. Іловайський (1832 – 1920), котрий заперечив припущення М. Максимовича. Якби той був півчим чи навіть просто світським співаком, навряд чи князь Данило став би добиватися залучення його на службу. Як гадав Д. Іловайський, Митуса належав до придворних поетів, можливо, з числа князівських дружинників. Таких співців князі особливо любили й шанували, намагаючись за будь-яку ціну мати їх при своєму дворі, щоб ті розважали й прославляли їх у піснях. Той явний

інтерес, який виявив князь Данило до Митуси, підтверджує цю думку.

Київська Русь здавна мала таких придворних поетів і співців. Згадаймо хоча б Бояна, звеличеного у «Слові про Ігорів похід»!

Останніми роками дослідники дедалі більше схиляються до думки, що саме «Слово про Ігорів похід» довгий час жило в усній формі, виконуючись співцями на княжих зібраннях і бенкетах.

У написаному літописцем Нестором «Житії Феодосія Печерського» мовиться, що коли той одного разу, на початку 70-х рр. XI ст., завітав до палацу великого князя київського Святослава Ярославича, то побачив артистів, котрі грали й співали, тішачи володаря та його гостей; одні – на гусях, інші – на органі. Можливо, такий орган і зображений на одній з фресок Софійського собору в Києві.

Час від часу в літописи та західноєвропейські хроніки потрапляли уривки пісень, створених придворними поетами та співцями. Польський історик XV ст. Ян Длугош переказав уривок пісні, складеної при дворі тестя Данила Галицького – Мстислава. Галицько-Волинський літопис відкривається величальною піснею князеві Роману Мстиславичу, виконаною в дусі високих зразків середньовічної поезії. Його сини Данило й Василько мали при своїх дворах таких співців, про що довідуємося зі слів галицького літописця середини XIII ст.

Найімовірніше буде вважати, що Митуса й був таким придворним поетом, співцем великої слави, що підкреслив навіть не прихильний до нього літописець. Напевне, він виконував речитативом власні пісні під акомпанемент гуслі, арфи або лютні – так само, як славнозвісні західноєвропейські трубадури. Спадає на думку образ майже сучасника Митуси – всесвітньо відомого провансальського трубадура Бертрана де Борна (1140 – 1215), автора й виконавця запальних пісень-сірвент, у яких оспівувались феодальні заколоти й війни, найбільше вихвалялись князі й королі, котрі безупинно воювали – чи то з ворогами, чи то один з одним. Доживши до похилого віку, Бертран де Борн вирішив за краще вмерти від руки ворога, її бою, ніж тихо віддати Богові душу від старості у власному ліжку.

Здебільшого трубадури, особливо ті, що жили при дворах великих сеньйорів, прославляли феодальну анархію, виступали проти централізації держав, свідомо розпалювали чвари між сюзеренами та їхніми васалами. Нищівну характеристику як політикові дала найбільш знаменитому трубадурові, вже

згаданому нами Бертрану де Борну, відома дослідниця історії середньовіччя О. Добіаш-Рождественська у 20-х рр. ХХ ст.: «На наш тверезий розум цей поет справив би враження божевільного... «Ідея» його до крайнощів елементарна. Він хоче одного: щоб навколо нього не припинялось взаємне винищення, поважає лише тих, хто б'ється, й зневажає тих, хто цього не робить». Однак було б помилковим гадати, що подібні до де Борна трубадури були чистими й безкорисливими апологетами війни. Вони здебільшого відстоювали власні матеріальні інтереси, будучи володарями замків, міст і сіл, де на них працювали сотні залежних людей. Такі співці тому й розпалювали феодальну анархію, що централізація держави обмежила б їхні апетити й сваволю. О. Добіаш-Рождественська наводить красномовний приклад з життя Бертрана де Борна. Він довго бунтував проти англійського короля Річарда Левове Серце, котрий відібрав у нього замок. Коли ж Річард повернув йому той замок, то де Борн почав оспівувати великодушного короля, «доблесного й відважного, якого ще не було на світі»...

Мабуть, до числа співців феодальної смуги належав і Митуса. Здається, правий був М. Костомаров, коли вклав до уст «славетного співця» вірші, що висловлювали надії боярських олігархів на занепад князівської влади:

Кончились віки, зілля сухеє огонь поїдає,
Хай поїдає, хай пропадає Русь із князями.

Галицько-Волинська Русь не пропала, не загинула. Того не допустив її народ, його проводирі Данило з Васильком. А от Митуса, ймовірно, закінчив свої дні у «порубі» на княжому дворі Галича. Завданий військом Данила удар по Перемишлю надовго відбив охоту у тамтешнього боярства й владики Артемія повставати проти князівської влади. Невдовзі потому втратив єпископську кафедру Артемія. Через багато років літопис повідомляє, що наступний перемишльський єпископ Мемнон виконував роль слухняного й довіреного дипломата при дворі Данилового сина Лева.

Так лаконічні рядки літопису дозволили кинути світло на мало відому сторінку культури й мистецтва Давньої Русі, одним з представників яких був бунтівний і нещасливий трубадур Митуса.

ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКИЙ ЛІТОПИС

[За перекладом Л. Махновця]

Галицько-Волинський літопис – єдине систематичне й досить докладне джерело з історії Галицько-Волинського князівства й узагалі Південно-Західної Русі XIII ст. Збереглося у складі кількох літописних зводів, головні серед яких – Іпатіївський поч. XV ст. і Хлебніковський XVI ст. Власне кажучи, це не традиційний літопис, а два світських житія князя Данила Романовича та його брата Василька. Складається з двох частин: Галицької – з 1205 р. по кінець 50-х рр. XIII ст. і Волинської – з межі 50 – 60-х рр. до кінця XIII ст. Галицько-Волинський літопис не розбито на порічні статті. За художньо-літературною вартістю він не має собі рівних у всьому давньоруському письменстві. Незважаючи на відсутність датування подій, часті порушення хронологічної послідовності викладу, цей літопис дає дорогоцінну можливість реконструювати історію Галицько-Волинського князівства XIII ст., а також Південно-Західної Русі в цілому, Польщі, Угорщини, Литви, ряду інших держав. Його відомості знаходять підтвердження у польських, угорських, германських хроніках, документах папського архіву у Ватикані й актах багатьох західноєвропейських країн. У мові літопису помітні вже риси майбутньої давньоукраїнської мови.

Спочатку літопис складався з окремих історичних повістей. Лише при створенні загального зведення було внесено хронологію.

Невідомі автори Галицько-Волинського літопису (можливо, дружинники або монахи, бо тільки вони були освіченим населенням на той час) були ідейними виразниками інтересів тих соціальних сил, на які спиралася князівська влада в боротьбі проти великих бояр, а також пригнобленого народу. Основний текст літопису пронизує ідея єдності Русі, оборона її від зовнішніх ворогів.

Літопис пронизаний християнським духом. Ми можемо прослідкувати це у літописі. Наприклад: Данило змушений був іти до Золотої Орди і просити «ярлик» (дозвіл) щоб могли керувати, і одним із завдань, щоб отримати «ярлик» було

поклонитися «кущу» (один із символів віри Ординців), і Данило відмовився це робити, оскільки це порушувало християнські засади князя (а згодом короля). Також, впродовж усього літописного твору згадується про незадоволеність князя Данила Київською митрополією, і він намагався створити свою – Галицьку.

Значне місце в Галицько-Волинському літописі посідає історія культури Галицько-Волинського князівства.

У рік 6709 [1201]. Початок княжіння великого князя Романа, що був державцем всеї Руської землі, князя галицького.

По смерті ж великого князя Романа, вікопомного самодержця всеї Русі, який одолів усі поганські народи, мудрістю ума додержуючи заповідей божих, [*...] Він бо кинувся був на поганих, як той лев, сердитий же був, як та рись, і губив [їх], як той крокодил, і переходив землю їх, як той орел, а хоробрий був, як той тур, бо він ревно наслідував предка свого Мономаха, що погубив поганих ізмаїльтян, тобто половців, вигнав [хана їхнього] Отрока в Обези за Залізні ворота, а [хан] Сирчан зостався коло Дону, рибою живлячись.

Тоді Володимир Мономах пив золотим шоломом із Дону, забравши землю їх усю і загнавши окаянних агарян. По смерті ж Володимировій остався у Сирчана один лиш музика Ор, і послав він його в Обези, кажучи: «Володимир уже вмер. Тож вернися, брате, піди в землю свою». Мов же ти йому слова мої, співай же йому пісні половецькії. А якщо він не схоче, - дай йому понюхати зілля, що зветься євшан».

Той же не схотів [ні] вернутися, ні послухати. І дав [Ор] йому зілля, і той, понюхавши і заплакавши, сказав: «Да лучче єсть на своїй землі кістьми лягти, аніж на чужій славному бути». І прийшов він у землю свою. Од нього родився Кончак, що зніс Сулу, пішо ходячи, котла носячи на плечах.

Отож Роман-князь ревно наслідував [Володимира] в цім і старався погубити іноплеменників. [*...] велика смута постала в землі Руській. Зосталися ж два сини його, один, [Данило], чотирьох літ, а другий, [Василько], двох літ.

У рік 6710 [1202]. Рюрик тим часом зібрав половців і русі багато і прийшов на Галич б, облишивши монаший чин, - бо його він прийняв був через боязнь перед Романом. І коли він прийшов на Галич, то зустріли його бояри галицькі і володимирські коло [города] Микулина на ріці Сереті. І билися вони одні з одними

весь день через ріку Серет, і многі ранені були, і, не видержавши, вернулися вони в [город] Галич.

Рюрик же, хоча прийшов у Галич, але не досягнув нічого, тому що по смерті Романовій зустрічався був король [угорський Андрій] з ятрівкою своєю [Анною] у [городі] Саноці. Прийняв бо він був Данила, яко милого сина свого, і зоставив був у нього [в Галичі] залогу [воєвод] Мок'я [на] великого сліпоокого, і Корочюна, і Волпта, і сина його Вітомира, і [воєводу] Благиню, та інших угрів багато, і через те не посміли галичани нічого вчинити; було й інших багато угрів. Тоді ж два князі половецькі Сутойовичі, Котянь і Сомогур, ударили на піших воїв, та вбиті були коні під ними обома і замалим їх не схопили. Рюрик тоді вернувся до Києва.

Коли ж минуло трохи часу, то привели [галичани бояр] Кормильчичів, що їх загнав був великий князь Роман за невірність, - вони бо вихваляли обох Ігоревичів, [Володимира й Романа]. І, послухавши їх, галицькі бояри послали [послів] по них, [Ігоревичів], і посадили їх: у Галичі – Володимира, а Романа – у Звенигороді. Княгиня ж Романова [Анна], узявши дітей своїх, утекла в [город] Володимир.

Однак Володимир [Ігоревич] і безбожні галичани, які [йому] помагали, іще ж хотіли скоренити плем'я Романове. Тому послав Володимир за радою галицьких бояр до володимирців попа з погрозою, кажучи їм: «Не зостанеться города вашого, якщо ви мені не видасте обох Романовичів [і] якщо не приймете брата мого Святослава княжити у Володимирі». Володимирці ж хотіли вбити попа, [але бояри] Мстибог, і Мончюк, і Микифор сказали: «Не подобає нам убити посла», бо вони мали обман у серці своєму, тому що вони хотіли видати обох володарів своїх і город, - і спасли вони попа.

А назавтра княгиня [Анна], довідавшись [про це], вчинила раду з [воєводою] Мирославом, із дядьком, і на ніч утекли вони в Ляхи. При цім Данила узяв дядько перед себе [і] вийшов із города, а Василька взяв піп Юрій з кормилицею [і] вийшов із города дірою городської стіни.

І не знали вони, куди втікати, бо Роман був убитий в Ляхах, а [князь лядський] Лестько миру не вчинив. Та бог став на поміч: Лестько не спом'янув ворожнечі, а з великою честю прийняв ятрівку свою і дітей, зжалившись, і сказав: «Як диявол, він увергнув возірожнечу осю межі] нами», бо Володислав, [князь лядський], увів їх обох в обман, заздрість маючи до приязні його

[з Романом].

У рік 6711 [1203]. У ті ж роки Лєстько послав Данила в Угри і з ним послав посла свого Вячеслава Лисого, кажучи королеві [Андрієві]: «Я не спом'янув звади Романової, бо тобі він другом був і ви клялись були оба мати приязнь до племені його, що лишилося в живих. А тепер прийшло на них вигнання. Тому нині підім і, взявши, передаймо удвох їм отчину їх». Король же, ці слова прийнявши, пожалкував про те, що сталося, і залишив Данила у себе, а Лєстько княгиню [Анну] й Василька – у себе. Тим часом Володимир [Ігоревич] многі дари послав королеві й Лєстькові.

А після цього, коли минув довший час, постав нелад межі двома братами, і Володимиром, і Романом. Роман тоді поїхав в Угри, і, взявши угрів, бився з братом і, перемігши, узяв Галич. А Володимир утік в Путивль.

У рік 6712 [1204]. У той же час навів Олександр [Всеволодович] Лєстька і Кондрата. І прийшли ляхи на [город] Володимир, і одчинили їм ворота володимирці, кажучи: «Се є синовець Романові». А ляхи пограбували город увесь, хоча Олександр благав Лєстька про останки города і про церкву святої Богородиці. Оскільки в ній були міцні двері, то [ляхи] не могли їх порубати, допоки Лєстько [не] приїхав і Кондрат, які побили удвох ляхів своїх, і так спаслася церква і останок людей. І жалкували володимирці, що пойняли їм віри і присязі їх: «Коли б не був із ними свояк їх Олександр, то не перейшли б вони навіть Бугу».

Святослава ж [Ігоровича] вони схопили і одвели його в Ляхи, а Олександр сів у Володимирі. Тоді ж схопили Володимира [Ростиславича] пінського, бо з ляхами був Інгвар і Мстислав [Ярославичі]. А потім сів Інгвар у Володимирі. Лєстько взяв у нього дочку [Гремиславу] і одіслав її [до себе], а [сам] пішов до [города] Орельська.

І приїхали берестяни до Лєстька, і просили [в нього] Романову княгиню і дітей, бо вони обоє малими були, і дав він їм [Василька], щоб той володів ними. І вони з великою радістю зустріли його, немов великого Романа живого побачили.

Потім же Олександр [Всеволодович] жив у Белзі, а Інгвар [Ярославичі у Володимирі. Але бояри не любили Інгваря, і Олександр за радою Лєстька забрав Володимир. Тим часом княгиня Романова послала [воєводу] Мирослава до Лєстька, говорячи: «Сей усю землю нашу і отчину держить, а син мій — в

одному Берести». Олександр узяв [тоді собі] Угровськ, Верещин, Столп'є 16, Комов, а Василькові дав Белз.

У рік 6713 [1205]. У ті ж роки, коли Олександр сидів у Володимирі, а брат його Всеволод у Червені, литва ж і ятвяги ходили війною. І спустошили вони тоді [город] Турійськ, і навколо Комова, і аж до Червена, і билися коло воріт червенських. А залага [Олександрова] була в [городі] Уханях, і тоді вбили вони [боярина] Матія, Любового зятя, і [боярина] Доброгостя, що виїхали в сторожі. Біда ж була в землі Володимирській од воювання литовського і ятвязького! Та ми до попереднього повернемося, до того, що сталося в Галичі.

Андрій же, король [угорський], довідавшись про беззаконня галицьке і смуту, послав [палатина] Бенедикта [Бора Лисого] з воями своїми, і він схопив Романа [Ігоровича], коли той мився в бані, й одіслав його в Угри. А був у Галичі Тимофій, премудрий книжник, родом із Києва, [і] притчею він сказав слово про сього мучителя Бенедикта: «В часи страшного суда трьома іменами назветься антихрист». І втікав Тимофій од нього, бо він був мучитель боярам і городянам, і, блуд чинячи, [він і вої його] оскверняли і жінок, і черниць, і попадь. Управду він був антихрист мерзотними ділами своїми.

У рік 6714 [1206]. Галичани тоді привели Мстислава [Ярославича Німого] на Бенедикта. І прийшов він до Галича, але не досягнув він нічого. [Боярин] Щепанович Ілля, вивівши його на Галичину могилу [і] усміхнувшись, сказав йому: «Княже! Ти вже на Галичиній могилі посидів єси, отож, і в Галичі ти княжив єси!» Насміялися ж вони над ним, [і] вернувся він у Пересопницю. А після цього ми скажемо про Галичину могилу і про початок Галича, звідки він постав.

Роман [Ігорович] тим часом утік із Угрів. І послали галичани його до брата його Володимира [в Путивль], говорячи: «Ми провинилися перед вами. Ізбав нас [од] мучителя сього Бенедикта». Вони тоді пішли раттю, а Бенедикт утік в Угри. І сів Володимир у Галичі, а Роман у Звенигороді, а Святослав у Перемишлі. Синові ж своєму Ізяславу [Володимир] дав Теробовль, а Всеволода, [другого] сина свого, послав в Угри до короля з дарами. із Данило перебував [тоді] в Уграх, і король Андрій хотів | оддати дочку свою [Марію] за князя Данила, і бояри угорські, і вся земля [Угорська], - вони обоє були дітьми, - тому що сина в нього не було .

У рік 6715 [1207]. У ті ж роки убитий був цесар великий,

Філіпп римський, за намовою [Екберта], брата [угорської] королеви [Гертруди], який благав сестру, щоби вона знайшла йому помічника. І вона, ніяк ото не маючи змоги допомогти брату своєму, й оддала дочку свою за ландграфовича за Людовіка, бо [отець його Герман] був муж сильний і помічник братові її. її ж, [дочку Андрія], нині святою називають, на ім'я Альжбіт, а раніше ім'я її – Кінека. Багато ж послужила вона богові [по смерті] мужа свого, і [її] святою називають. Та ми до попереднього повернемось, як ото вже раніш почали були.

У рік 6716 [1208]. Ігоровичі тим часом учинили змову проти бояр галицьких, щоб вибити їх, [і] при нагоді вони були побиті. І був ото вбитий Юрій Вітанович, Ілля Щепанович [та] інші великі бояри; убито ж було їх числом п'ятсот, а інші розбіглися.

При цім Володислав Кормильчич утік в Угри, і Судислав [Бернатович], і Філіпп. Знайшли вони Данила в Угорській землі, що був дитиною, і просили в короля угорського: «Дай нам отчича Данила в Галич, хай ми з ним одберемо його од Ігоровичів». Король тоді з великою охотою послав воїв, многе-множество, [Данила] і великого двірського Пота, поручивши йому воєводство над усіма військами. Імена ж воєвод, що були з ним, [такі]: перший – Петро Турович, другий – Банко, третій – Міка Бородатий, четвертий – Лотохарот, п'ятий – Мок'ян, шостий – Тибрець, сьомий – Марцел, та інших багато, що про них неможливо сказати, ані списати.

Отож, зібравшись усі, спершу пішли вони на город Перемишль. І, прийшовши до города, Володислав [Кормильчич] сказав їм, [перемишлянам]: «Браття! Пощо ви вагаєтесь? Хіба не сі побили отців ваших і браття ваше? А інші майно ваше розграбували і дочок ваших оддали за рабів ваших. А отчинами вашими заволоділи інші пришельці. То чи за тих ви хочете душі свої положити?» І вони, пожалкувавши про те, що сталося, здали город. А князя їхнього Святослава [Ігоровича] схопили.

Звідти ж пройшли [угри з Данилом] до Звенигорода. Але звенигородці люто боролися з ними і не пускали їх до города, навіть до острожних воріт. І вони стояли довкола города.

Василько ж, [син Романів, тоді] княжив у Белзі. І прийшли од нього із Белза [на поміч уграм і Данилові] великий [боярин] Вячеслав Товстий, і [воєвода] Мирослав, і [тисяцький] Дем'ян, і [боярин] Воротислав, [і] багато інших бояр і воїв. А од [князя лядського] Лєстька із Ляхів [прибув] Судислав Бернатович із багатьма полянами, і од Пересопниці прийшов Мстислав

[Ярославич] Німий з багатьма воями, [і] Олександр [Всеволодович] із братом [Всеволодом прийшов] од [города] Володимира з багатьма воями, а Інгвар [Ярославич] послав сина свого [Ярослава?] із Луцька з багатьма воями з Дорогобужа і з Шумська.

Але приїхали також і половці на підмогу Романові [і] з ними Ізяслав Володимирович. І хоча угри не перемогли воїв [цих], та гнали їх з їхніх становищ, а Міка заколов [хана] Тобаша і голову йому стяв. Половці ж, побачивши їх, [угрів], сильно налягли на них, і вони їхали перед ними до ріки Лютої, - тому що не приїхали були [ні] ляхи, ні русь, — і, зійшовши [з коней], ледве переправились вони через ріку Люту, бо половці й руси стріляли на них. Тоді ж Марцел хоругв свою покинув і руси взяли її. І ганьба велика була Марцелові, і вернулися [угри] у вежі свої, тобто в шатра.

Роман тим часом вийшов звідти, з города [Звенигорода], помочі шукаючи в руських князях. Та коли він був у Шумську на мосту, його схопили [вої] Зерцько і Чюхома, і його приведено в стан до князя Данила, і до всіх князів, і до воєвод угорських. І послали вони [послів] до городян [Звенигорода], кажучи: «Здавайтеся! Князя вашого схоплено». Але ті не йняли їм віри, допоки [це] не стало відомо їм напевне, і [тоді] здалися звенигородці.

Звідти ж пішли вони до Галича. І втік Володимир [Ігорович] із Галича і син його Ізяслав, і гнали вони його до Нізди. Ізяслав при цім бився з ними [коло] Ніздирики, і вони одібрали від нього в'ючних коней, а потім вернулися в Галич.

Тоді ж приїхала [Анна], велика княгиня Романова, побачити сина свого рідного Данила. Тоді ж бояри володимирські й галицькі, - Вячеслав [Товстий] володимирський, і Володислав [Кормильчич, боярин] галицький, і всі бояри володимирські й галицькі, - і воєводи угорські посадили князя Данила на столі отця його, великого князя Романа, у церкві святої Богородиці приснодіви Марії. Так що король Андрій не забув своєї ранішої приязні, що її він мав до брата свого, великого князя Романа, а послав воїв своїх і посадив сина свого [Данила] в Галичі.

Князів же, що були схоплені, - Романа, Святослава [і] Ростислава [Ігоревичів], угри хотіли, отож, вести до короля. Але галичани просили їх, щоби вони їх повісили задля помсти. І угри, переконані будши великими дарами, [згодилися]. [Князі] оддані були на повішення, місяця вересня.

Данило ж, який став княжити в Галичі, був такий малий, що й матері своєї не впізнав. А коли минув час, то галичани вигнали Данилову матір із Галича. Данило ж не хотів залишити матір свою і плакав за нею, ся дитина. Але, приїхавши, Олександр, тивун шумський узяв [коня] за повід, і він, [Данило], видобувши меча, ударив його, та рубнув коня його під ним. Тоді мати, взявши меча із рук [і] умовивши його, [Данила], залишила [сина свого] в Галичі, а сама пішла в Белз, лишивши його в невірних галичан за порадою Володислава [Кормильчича]. Вона бо хотіла княжити сама, і король [Андрій], довідавшись про вигнання її, пожалкував.

У рік 6717 [1209]. Коли ж настала зима, прийшов король у Галич і привів ятрівку свою, велику княгиню Романову. І бояри володимирські [прибули], і Інгвар [Ярославич] прийшов із Луцька, і інші князі. [Король] учинив раду з ятрівкою своєю та з боярами володимирськими і сказав: «Володислав княжить собі, а ятрівку мою вигнав». І схоплено було Володислава [Кормильчича], і Суди слава [Бернатовича], і Філіппа, і мучили їх. Але, багато майна давши, Судислав же [уграм] у золото обернувся, тобто багато золота давши, визволився, [а] Володислава, закувавши, повели в Угри.

А коли Володислава вели в Угри, [боярин] Яволод і Ярополк, брат його, утекли в Пересопницю до Мстислава [Ярославича Німого і] привели Мстислава. І прийшов Мстислав із ними до Бужиська, а [воєвода] Гліб Поткович утік із Бужьська, і [боярин] Станіславич Іванко, і брат його Збислав. Прибігли вони в Галич, розповідаючи [про] рать і [про] одступництво галичан. Тоді княгиня Романова із сином своїм Данилом і з [боярином] Вячеславом Товстим утекла в Угри, а Василько з [кормильцемвоєводою] Мирославом поїхали в Белз. А коли минув час, король зібрав рать велику.

У рік 6718 [1210]. У той же рік прийшов до Белза Лестько, [князь лядський], якого переконав Олександр [Всеволодович], - бо Олександр не сприяв обом Романовичам, а хотів [їм] зла, - і забрав Белз [у Василька], і дав Олександрові. Але бояри не зрадили [Романовича], а пішли всі з князем Васильком у Каменець.

Король тим часом пустив Володислава [Кормильчича], зібрав багато воїв і пішов на Галич. Та коли він став у монастирі Лелесовім, то невірні бояри хотіли його вбити, але вбили жону його [Гертруду], а шурина його [Бертольд], патріарх аквілейський,

ледве втік, і багато німців було побито. А потім, коли король вернувся, багато [змовників] було побито, а інші розбіглися. Оскільки ж був заколот, то король не зміг війни вчинити через беззаконня їх. А Володислав поїхав уперед з усіма галичанами, бо Мстислав [Ярославич], довідавшись [про] королеву рать велику, утік із Галича. Володислав же в'їхав у Галич, і вкняжився, і сів на столі.

Данило тим часом пішов од короля із матір'ю своєю у Ляхи, відпросившись од короля, і Лестько прийняв Данила з великою честю. А звідти ж [Данило] пішов у Каменець із матір'ю своєю. І брат його Василько, і бояри всі зустріли його з великою радістю.

У рік 6719 [1211]. У ті ж роки в Києві княжив Всеволод Святославич [Чермний], який мав велику любов до дітей [княгині] Романової.

А потім Мстислав [Ярославич] пересопницький, припровадивши Лестька, пішов у Галич. Лестько ж узяв Данила з Каменця, а Олександра [Всеволодовича] з Володимира, а Всеволода [Всеволодовича] з Белза, кожного з них із їхніми воями, причому військо Данила було більше й сильніше – бояри великі отця його були всі в нього. І коли побачив се Лестько, то став він мати велику приязнь до князя Данила і брата його Василька.

Тим часом [бояри] Ярополк і Яволод заперлися в Галичі, а Володислав вїхав [із города] з уграми й чехами своїми і, зібравшись із галичанами, прийшов на ріку Бобрку. Лестько, довідавшись [про це], послав на нього ляхів, а од Данила ж - [воєводу] Мирослава і [тисяцького] Дем'яна, а од Мстислава - [воєвод] Гліба Зеремійовича і Прокопійовича Юрія. І сталася січа велика, і одоліли ляхи й русь, - Данило ж тоді був дитям, так що тільки міг на коні їздити, - а Володислав утік: многі були побиті із воїв його. Але потім же Лестько не зміг узяти Галича і, пішовши, спустошив він довкола Теробовля, і довкола Моклекова, і Збаража, а Биковен узятий був ляхами і руссю. І взяв він здобич велику, і вернувся в Ляхи.

Потім же Данило й Василько з Лестьковою підмогою забрали Тихомль і Перемиль од Олександра і княжили обидва з матір'ю своєю у ньому, а на [город] Володимир поглядаючи. «Чи сяк, чи так, а Володимир буде наш з божою поміччю», - [говорили вони оба], на Володимир приглядаючись.

Потім же король [Андрій] пішов на Лестька, - Данило тоді перебував у Лестька, — і Лестько послав посла свого Лясотича

Пакослава, воєводу, кажучи [королеві]: «Не гоже є боярину княжити в Галичі. Візьмино ти дочку мою за сина свого Коломана і посади його в Галичі».

І вподобав король Андрій раду сю Пакославову, і зустрівся з Лестьком у [городі] Спіші, і взяв дочку його [Саломею] за сина свого. І, пославши [воїв], схопив [Андрій] Володислава [Кормильчича] в Галичі, і заслав його. І в тому засланні він помер, знайшовши лихо племені своєму і дітям своїм задля княжіння, бо всі князі не зглянулись на дітей його через те.

Король посадив сина свого [Коломана] в Галичі, а Лестькові дав Перемишль, а Пакославу – Любачів. Пакослав же був приятелем і Романовій княгині, і дітям Ті, і за радою Пакослава Лестько послав [посла] до Олександра [Всеволодовича], кажучи: «Дай Володимир Романовичам, Данилові й Василькові. А як не даси – я піду на тебе з Романовичами». Але той не дав, і Лестько [силою] посадив обох Романовичів у Володимирі.

У рік 6720 [1212]. Після цього ж, коли минув час, король [Андрій] одібрав од Лестька Перемишль і Любачів. А Лестько образився за соромоту свою і послав [посла] до Новгороду [Великого] по Мстислава [Мстиславича Удатного], кажучи: «Ти брат мені еси. Піди і сядь у Галичі».

Мстислав, отожд, пішов на Галич за радою Лестьковою. Тим часом галичани всі і [боярин] Судислав [Бернатович] послали [посла] по Данила. Але Данило не зміг в'їхати [в Галич], а Бенедикт [Бор] Лисий, [воєвода угорський], утік в Угри з Судиславом, і Мстислав сів у Галичі.

У рік 6721 [1213]. У ті ж роки, коли минув час, узяв Данило в нього, [Мстислава], дочку, на ім'я Анну, і родилися від неї сини й дочки. Первенцем бо в нього був Іраклій, по нім же – Лев, а за ним Роман, Мстислав, Шварно та інші, що малими одійшли зі світу сього.

Коли ж минув час, поїхав Данило до Мстислава в Галич, кажучи на Лестька: «Він отчину мою держить». Але той одповів: «Сину! Через давню приязнь не можу я на нього стати. Знайдино ти собі других».

Данило тоді вернувся додому, і поїхав з братом [Васильком] і забрав Берестій, і Угровськ, і Верещин, і Столп'є, і Комов, і всю Україну.

Лестько ж великий гнів мав на Данила. І коли настала весна, поїхали ляхи воювати і пустошили по [ріці] Бугу. І послав услід за ними Данило [воєвод] Гаврила Душиловича, і Семена

Олуйовича, [і] Василька Гавриловича, і вони били їх до [річки] Сухой Дорогви, і колодників захопили, і вернулися у Володимир з великою славою.

Тоді ж убитий був Клим Христинич, один з усіх його, [Данила], воїв, що ото його хрест і донині стоїть на Сухій Дорогві. А ляхів вони багатьох побили і гнали вслід за ними до ріки Вепра.

Лестько ж вважав, що Данило узяв Берестій за Мстиславою радою. Тому Лестько послав [посла] до короля: «Не хочу я часті в Галичі, а дай його зятеві моєму».

Король тоді послав багато воїв і Лестько, і прийшли вони до Перемишля. А Ярон, що тоді тисячу держав у Перемишлі, утік перед ними.

Мстислав же був [поза Галичем] з усіма князями руськими і чернігівськими. І послав він [тисяцького] Дмитра, [воєводу] Мирослава [боярина] Михалка Глібовича проти них до Городка, бо Городок був відокремився, - в ньому були люди Судислава [Бернатовича]. Та коли Дмитро бився під городом, прийшли на нього угри й ляхи, і побіг Дмитро. Тоді ж Василь, дяк, за прозвищем Молза, застрілений був під городом, і [боярина] Михалка Скулу вбили, догнавши на [ріці] Щирці. І голову йому вони одрубали, три цепи знявши золоті, і принесли голову його до Коломана. Мстислав же стояв на [ріці] Зубр'ї, [і] Дмитро прибіг до нього. Оскільки ж Мстислав не міг битися з уграми, він просив зятя свого Данила і Олександра [Всеволодовича], щоб вони обидва заперлися у Галичі. [І] обіцявся йому Данило й Олександр піти в Галич, але Данило заперся в Галичі, а Олександр не зважився.

Тоді ж велика княгиня Романова [Анна] прийняла монаший чин. А потім прийшла рать під город [Галич], - Коломан і ляхи. І великий бій був на Кривавім броді, і впав на них сніг, [і] вони, [угри й ляхи], не могли стояти, - пішли вони за [город] Рогожину, пішли на Мстислава і прогнали його із землі [Галицької].

Мстислав тоді сказав Данилові: «Вийди з города». І Данило вийшов [із Галича] з Дмитром тисяцьким, і з [воєвудою] Глібом Зеремійовичем, і з [воєвудою] Мирославом. Вийшли вони з города, і [коли] були навпроти [города] Толмача, догнав їх невірний [боярин] Вітович Володислав. Вони, повернувши на нього, прогнали його і коня від нього одібрали. Данило ж був молодим, але, бачивши, як мужньо їздили Гліб Зеремійович і [боярин] Семен Коднинський, він приїхав до них обох,

піддержуючи їх, а інші ж кинулись були тікати.

Того ж дня билися вони весь день аж до ночі і тої ночі вернулися. Данило і Гліб Зеремійович удвох схопили Янця 46. Молодик сей [Данило] показав мужність свою, і вони обидва цілу ніч билися. А на ранок догнав його [боярин] Гліб Васильович, але Данило, повернувши на нього, гнав його далі поприща, - і той утік перед ним, бо кінь був борзий. Коли ж Данило вернувся і один їхав межи ними, [противниками], то вони не осмілювалися напасти на нього, - допоки ото не під'їхав до нього [боярин] Гліб Судиславич та [боярин] Гаврило Іворович і [воїн] Переніжко.

Звідти пройшли вони в [город] Онут і рушили в поле. І настав [у них] голод великий, [але] рушили вози [з Галича?] до [города] Плава напередодні святого Дмитрія [Солунського і], захопивши вози, накормилися вони вдосталь і воздали хвалу богородиці і святому Дмитрію, що він нагодував їх.

А звідти прийшли вони нижче [від города] Кучелмина, думаючи, де перейти ріку Дністер. Та за божою милістю прийшли човни з [города] Олештя, і переїхали вони в них через Дністер, і наситилися рибою і вином. Звідти ж приїхав Данило до Мстислава [Мстиславича].

Мстислав же велику честь склав Данилові, і дари йому дав великі, і коня свого борзого сивого, і сказав йому: «Ти піди, княже, у Володимир, а я піду в Половці. Помстимось оба за сором свій». І Данило приїхав у Володимир.

У рік 6722 [1214]. Була тиша.

У рік 6723 [1215]. У той же час за божим повелінням прислали князі литовські [послів] до великої княгині Романової [Анни], і до Данила, і до Василька, мир даючи. Імена ж литовських князів були [такі]: це старші – Живинбуд, Дов'ят, Довспрунк, брат його Миндовг, брат Дов'ятів – Вілікаїл; а жемоїтські князі - [це] Єрдивил, Викинт; а [з] Рушковичів – Кинтибут, Вонибут, Бутовит, Вижійк і син його Вишлій, Китеній, Пликосова; а це – Булевичі: Вишимут, - що ото його вбив Миндовг, а жону його забрав і братів його побив - Єдивила [і] Спрудійка; а це князі із Дяволтви: Юдьки, Пукийк, Бикши, Ликийк. Ці ж усі мир дали князю Данилові і Васильку, і була земля [їхня] спокійна.

Ляхи ж не перестаючи пакостили. І привів [Данило] на них литву, і пустошили вони Ляхів, і багато убивств учинили між них.

У рік 6724 [1216]. Не було нічого.

У рік 6725 [1217]. У той же час вийшов [на Данила воєвода] Філя, здавна прегордий, надіючись обійняти землю [й] вичерпати море, з багатьма уграми. Він сказав: «Один камінь багато горнців побиває». І друге слово він сказав прегордо: «Острий мечу, борзий коню — многая [ви гибель] русі!» Але бог того не потерпів, в інший час убитий був Данилом Романовичем здавна прегордий Філя.

Олександр же [Всеволодович] одступив од Данила і од Василька до Лестька. І не було їм обом підмоги ані від кого, тільки од бога, допоки [не] прийшов Мстислав [Удатний] з половцями. Вийшов тоді Філя з багатьма уграми і ляхами із Галича, узявши бояр галицьких, і тестя Судислава [Бернатовича], і [боярина] Лазаря [Домажирця], і других; а інші розбіглися, бо загордився він був.

У рік 6726 [1218]. Тиша була.

У рік 6727 [1219]. У той же час прийшов Лестько на Данила до [города] Щекарева, боронячи йому іти на поміч Мстиславу, тестеві своєму. Приїхав також Кондрат, [брат Лестьків], мирить Лестька і Данила, але узнав він обман Лестьків і не велів князю Данилу їхати до Лестька.

Філя тим часом готувався до битви, бо ж він уважав, що ніхто [не] може стати проти нього на бій. А Коломана він залишив у Галичі, і той зробив укріплення на церкві пречистої владичиці нашої Богородиці, яка, не стерпівши осквернення храму свого, і оддала його, [Коломана], в руки Мстиславові. Був же тут із Коломаном [воєвода] Іван Лекин, і Дмитро, і Бот.

А коли половці приїхали побачити рать [Філі і Лестька], то угри й ляхи гонилися за ними, [і один] половчин, повернувшись, застрілив [угрина] Уза в око. І впав він із коня, і взяли вони тіло його, і тужили по ньому.

А назавтра, напередодні [Благовіщення] святої богородиці, прийшов Мстислав уранці на гордого Філю і на угрів з ляхами, і була і битва тяжка меж ними, і одолів Мстислав. Коли ж угри й ляхи втікали, побито було їх безліч і схоплений був гордливий Філя пахолком Добрининим. Але його викрав був облудний [боярин] Жирослав, котрого викрили, і через нього, [Філю], він погубив отчину свою.

І коли Мстислав переміг, він пішов до Галича, і билися вони за городські ворота. І вибігли тоді [угри] на склепіння церковні, а інші на вірвовках піднялися, а коней їхніх половили. Укріплення ж було зроблене на церкві, і ті стріляли і каміння метали на

городян, [але] знемагали од спраги, бо не було води в них. А коли приїхав Мстислав, то вони здалися йому і їх зведено було з церкви.

Данило ж приїхав з невеликою дружиною, з Дем'яном-тисяцьким, - але він не приїхав був у той час, а потім приїхав Данило до Мстислава, - і радість була велика, бо спас їх бог од іноплемянників: усі бо угри й ляхи були вбиті, а інші були схоплені, а ще інші, утікаючи по землі [Галицькій], потопилися, а другі смердами побиті були. І нікому ж [не вдалося] утекти із них. Така бо милість од бога Руській землі.

Потім же привели Судислава [Бернатовича] до Мстислава. Але той не замислив на нього зла, а милість йому виявив, і він, обнімаючи ноги його, обіцявся покоритися йому. І Мстислав повірив словам його, і, честю великою вшанувавши його, Звенигород дав йому.

У рік 6728 [1220]. Не було нічого.

У рік 6729 [1221]. У той же час одступив був Олександр [Всеволодович од Данила й Василька] і вчинив мир з Лестьком, і з Коломаном, і з Філею гордим, Романовичам обом не перестаючи хотіти зла. Але після Мстиславової побіди і після литовського воювання на Ляхів Лестько вчинив мир із Данилом і Васильком через [послів] Держислава Абрамовича і Творіяна Войтиховича, а Романовичі вчинили [з ним] мир через Дем'яна-тисяцького. [І] відступив Лестько від Олександра.

А на ніч у суботу Данилом і Васильком пограбовано було довкола Белза і довкола Червена і вся земля розорена була: боярин боярина грабував, смерд смерда, город город, так що не лишилось ні одного села не спустошеного. Як ото реченням говорять [святії] книги: «Не зосталося каменя на камені». А ніч сю белжани називають злою, бо ся ніч злу гру їм зіграла: вони бо розорені були перед світом.

Мстислав тоді сказав: «Пощади брата Олександра». І Данило вернувся у Володимир, відійшов од Белза.

У рік 6730 [1222]. Не було нічого.

У рік 6731 [1223]. У літа ж [княжіння] Данила й Василька Романовичів були [такі] володимирські єпископи: був ото Іоасаф, блаженний і преподобний святитель Святої гори, а потім був Василій із Святої гори, а потім був Никифор, за прозвищем Станило, що раніш був слугою Васильковим, а потім Кузьма, кроткий, преподобний, смиренний єпископ володимирський.

Оскільки ж бог зволив, то Данило звів город, на ймення

Холм, - але про його спорудження ми іншим разом скажемо, - і за божою волею єпископом князь Данило вибрав і поставив Іоанна, із кліру великої церкви святої Богородиці володимирської. Бо перед тим був єпископ Іоасаф у [городі] Угровську, - який скочив на митрополичий престол і за те звергнутий був зі стола свого, - і переведена була єпископія у Холм.

Калкське побоїще

У рік 6732 [1224]. У той же рік прийшла нечувана рать: безбожнозні моавитяни, прозвані татарами, прийшли на землю Половецьку, і половці стали [супроти них. Але навіть хан] Юрій Кончакович, що був найбільший між усіх половців, не зміг вистояти перед ними. І побіг він до ріки Дніпра, і многі [половці] побиті були. А татари, вернувшись, пішли у вежі свої.

І прибігло половців багато в Руську землю, і говорили вони руським князям: «Якщо ви не допоможете нам, - [то] ми нині порубані були, а ви завтра порубані будете». І була рада всіх князів у городі Києві, [і] нарадились вони так: «Лучче б нам зустріти їх на чужій землі, аніж на своїй».

Тоді бо Мстислав Романович був [князем] у Києві, а Мстислав [Святославич] у Козельську і в Чернігові, а Мстислав Мстиславич [Удатний] у Галичі, - це ж були старійшини в Руській землі. А Юрія [Всеволодовича], князя великого суздальського, не було на тій раді. Се ж іще молоді князі, [котрі були тут]: Данило Романович, Михайло Всеволодович, Всеволод Мстиславич київський та інших багато князів. Тоді ж великий князь половецький охрестився, Бастий. А Василька [Романовича] не було, бо він, молодий, лишився у Володимирі.

Звідти ж, [із Києва], рушили вони місяця квітня і прийшли до ріки Дніпра, до острова Варязького. І приїхала туди до них уся земля половецька, і чернігівці приїхали, і кияни, і смольняни, й інші землі. Всі ми посуху Дніпро перейшли, - так ото покрита вода була безліччю човнів. А галичани й волинці, кожен зі своїми князями, і куряни, і трубчани, і путивльці, кожен зі своїми князями, прийшли кіньми. А вигонці галицькі рушили по Дністру і ввійшли в море, - човнів же було тисяча. І ввійшли вони в ріку Дніпро, і провели [човни] вгору до порогів, і стали коло ріки Хортиці, на броді близ Протолчів. Був же з ними [воєвода] Домажирич Юрій і [боярин] Держикрай Володиславич.

Коли ж прибули вісті у стани, що [татари] прийшли вже

поглянути на руські човни, то Данило Романович, почувши [це] і сівши на коня, помчав подивитися на небачену рать. І кінники, які були з ним, і багато інших князів, з ним погналі подивитись на нечену рать. Але ті одійшли, і Юрій [Домажирич] їм, [князям], говорив: «Вони стрільці є». А інші казали: «Вони прості люди є, гірші половців». Юрій же Домажирич мовив: «Вони ратники є і добрі вої».

І, приїхавш» [назад], вони сказали [це] Мстиславу [Романовичу] , і Юрій [про] все сказав. І промовили молоді князі: «Мстиславе і другий Мстиславе! Не стійте! Підемо проти них!»

І перейшли всі князі, Мстислав [Романович], і другий Мстислав, [Святославич] чернігівський, ріку Дніпро. і інші князі прибули, і рушили [всі разом] у поле Половецьке. Перейшли ж вони Дніпро в день вівторок.

І встріли татари полки руськії, але стрільці руськії перемогли їх і гнали в поле далеко, рубаючи, і зайняли їх скот, - а зі стадами втекли, так що всі вої набрали повно скоту.

Звідти ж ішли вони вісім днів до ріки Калки. [І] встріли їх сторожі татарські, і сторожі [ці] билися з ними, і вбитий був [воєвода] Іван Дмитрійович та інших двоє з ним, а татари од'їхали звідти.

На ріці Калці татари встріли їх, війська половецькі ; руські. Мстислав Мстиславич тим часом повелів Данилові попереду перейти з полками ріку Калку і іншим полкам [піти] з ним, а сам після нього перейшов. Сам же поїхав він у сторожі, і, коли побачив полки татарські, він, приїхавши, сказав: «Оружіться!»

Мстислав же [Романович] і другий Мстислав, [Святославич], сиділи у стані, не знаючи [цього], тому що Мстислав [Мстиславич] їм обом [нічого] не сказав – через зависть, бо велика незгода була межі ними.

Коли зітнулися війська між собою, то Данило виїхав наперед, і [воєвода] Семен Олуйович, і [воєвода] Василько Гаврилович. Ударили вони в полки татарські, і Василько був збитий [з коня], а сам Данило поранений був у груди. Але через молодість і одвагу він не чув ран, що були на тілі його, - був бо він віком вісімнадцяти літ, був бо він сильний, - і Данило кріпко боровся, побиваючи татар. Мстислав [Ярославич] Німий, бачивши це [і] подумавши, і що Данило збитий був, помчав і сам між них, бо був той муж дужий, [і] тому, що він [був] родич Романові, із племені Володимира, на прозвище Мономаха. Він бо, велику приязнь маючи до отця його, йому й поручив по

смерті свою волость – оддав князю Данилові.

Татари ж утікали, а Данило побивав їх своїм військом, і Олег [Святославич] курський. Кріпко вони билися, [але] інші полки [татарські] зітнулися з ними, [і] за гріхи наші руські полки було перемажено. Данило, бачивши, що все сильніше в битві налягають вороги [і] стрільці їх стріляють сильно, повернув коня свого на втечу – через те, що кинулися [за ним] противники. І коли він біг, то захотів води, [і], пивши, відчув рану на тілі своєму, в битві не помітив він її через силу й мужність віку свого. Був бо він смілий і хоробрий, «од голови й до ніг його не було на нім вади».

І сталася перемога над усіма князями руськими, якої ото не бувало ніколи. Татари ж, перемігши руських князів за гріхи християн, пішли й дійшли до Новгороду Святополчського, а руси, які не знали лукавства їх, виходили назустріч їм із хрестами, і вони побили їх усіх.

Дожидаючи бог покаєння християнського, повернув їх назад на землю східну, і пустошили вони землю Тангутську, і на інші країни [ходили]. Тоді ж і Чингіз, хан їх, тангутами убитий був, а їх, [тангутів], обманувши, [татари] потім лукавством погубили. І інші землі вони війнами, а найпаче хитрістю погубили.

У рік 6733 [1225]. І минули після цього часи, [а] Олександр [Всеволодович] усе ворожнечу мав до своїх обох братів Романовичів, Данила й Василька. Почувши, що Мстислав [Мстиславич] не має приязні до зятя свого, князя Данила, він, радістю сповнившись, спонукав Мстислава на війну.

І Мстислав, рушивши на війну, прийшов на Лису гору. Данило тим часом поїхав у Ляхи, і привів князя Лестька, і пішов проти нього. Мстиславу ж послав підмогу Олександр, але їх устріла [Данилова] ірять, увігналі їх у город Белз і замалим города не взяли. Назавтра пішли вони супроти них, [воїв Мстислава], і Мстислав не видержав і вернувся в Галич.

А Данило-князь спустошив із ляхами землю Галицьку, і довкола [города] Любачова, і пограбував усю землю Белзьку і Червенську аж до останнього, а Василько-князь багато здобичі набрав, стад коней і кобил. Ляхам же стало завидно, і було [послано] послів од обох [князів, Лестька і Данила], і [Данилом] посланий був [тисяцький] Дем'ян і [двірський] Андрій.

А після цього привів Мстислав [хана] Котяня [Сутойовича], і половців многих, і Володимира [Рюриковича] київського, наміряючись за порадою Олександра на Ляхів іти. Олександр же

ніколи не переставав [твердити Мстиславові] про брата свого [Данила], кажучи, що мов: «Зять твій убити тебе хоче». Вияснення ж [наклепу] було коло шатра його, [Мстислава], але сам Олександр не одважився приїхати, [а] послав Яня, [воєводу] свого. І Мстислав сказав: «[Се] твоя була річ, Яню, що Данило вдруге підбурює ляхів на мене».

І всі князі узнали Олександрів наклеп, а Яневу лжу, і сказали тоді всі князі [Данилові]: «Забери всю волость його за сором свій». Але він через братолюбство не забрав волості його, [Олександра], і всі похвалили його.

Мстислав тоді прийняв зятя свого [з] приязню і, вшанувавши його великими дарами, дав йому коня свого борзого Актаза, [такого], якого в ті літа не було. І дочку свою Анну обдарував він великими дарами, і, з братами [Данилом та Васильком] побачившись у Перемилі, утвердили вони мир.

У рік 6734 [1226]. А потім облудний [боярин] Жирослав сказав боярам галицьким, що мов: «Іде Мстислав у поле і хоче вас видати тестеві своєму Котяню на побій». Мстислав же цього не замишляв і нічого не знав про них, [ці слова]. А вони, [бояри], пойнявши віри [Жирославу], пішли в землю Перемишльську, в гори Кавкасійські, себто в Угорські, на ріку Дністер [і] послали послів своїх, кажучи: «Жирослав розказав нам, що ти маєш видати нас Котяню». Мстислав тоді послав отця свого [духовного] Тимофія: «Дарма наклепав на мене вам Жирослав». І Тимофій клявся їм про те, що не знав Мстислав нічого сього, і привів бояр усіх до нього.

А князь викрив Жирослава і прогнав його від себе, як ото прогнав бог Каїна з-перед лиця свого, кажучи: «Проклят ти будь, стогнучи і трясучись на землі, бо розверзла земля уста свої прийняти кров брата твого». Отак і Жирослав розверз уста свої на володаря свого. Хай не буде йому пристанку в усіх землях, в руських і в угорських, і ні в яких же краях! Нехай ходить він, блукаючи, по землях! Хай жадає він харчу, а вина і пива скудно хай буде йому! І хай буде двір його пустим, і в селі його [хай] не буде живущого!

Звідти вигнаний, він пішов до Ізяслава [Мстиславича]. Був же він лукавим облудою прозваний, і од усіх. підступнішим, і лжею поломеніючою, знаменитий [тільки] отцем добрим. [Лише] убожество здержувало злобу його, брехнею кормився язик його, а мудруванням перевертав він довіру на лжу, красувався брехнею він більше, ніж [інший] вінцем. [Це був] самозванець, тому

обманював він не тільки чужих, але й своїх, кого любив, заради маєтності [він сіяв] лжу. Задля цього він і жадав бути в Ізяслава. Та ми до попереднього повернемося.

Мстислав же за радою облудних бояр галицьких оддав дочку свою меншу [Марію] за королевича [угорського] Андрія і дав йому Перемишль. Але Андрій, послухавши підступного [боярина] Семюнка Чермного, утік в Угри і почав піднімати рать. А коли настала зима, він прийшов до Перемишля. Тисячу тоді держав Юрій [Домажирич], він здав Перемишль, а сам утік до Мстислава. Король [Андрій] тим часом став у Звенигород і послав воїв своїх до Галича, бо сам він не одважився їхати до Галича: сказали ото йому волхви угорські, що коли він побачить Галич – не бути йому живим. І він через цю причину не посмів піти в Галич, бо вірив волхвам. І Дністер наводнився, не могли вони перейти.

Мстислав тим часом виїхав супроти [короля] з військами. І подивилися вони одні на одних, і поїхали угри у стани свої. З королем же був [воєвода лядський] Пакослав [Войцехович] з ляхами. А звідти пішов король до Теробовля і взяв Теробовль, і пішов до Тихомля і взяв Тихомль. Звідти ж прийшов він до Крем'янця і бився під Крем'янцем, і багато угрів побили й поранили.

Тоді ж Мстислав послав [боярина] Судислава [Бернатовича] до зятя свого, князя Данила, кажучи: «Не одступай од мене». І той сказав: «Я маю правду у серці своїм».

Звідти ж прийшов король до Звенигорода, а Мстислав виїхав [на нього] з Галича. Угри, ото ж, виїхали супроти нього з королених станів, і Мстислав бився з ними, і перемиг їх, і гнали [його вої за ними до станів королевих, рубаючи їх. Тоді ж Мартиниша вбили, воєводу королевого, і король розгубився і пішов із землі [Галицької] спішно.

Данило тим часом прийшов до Мстислава з братом Васильком до Городка, і [воєвода] Гліб [Зеремійович прийшов] із ними обома, і мовили вони [Мстиславу]: «Піди, княже, на короля. Він же пополоханий ходить!» Але Судислав боронив йому, [Мстиславу, йти], бо мав він облуду у серці своїм: не хотів бо він пагуби королеві, тому що мав у ньому надію велику, а король уже знесилився був.

У той же час Лестько ішов на поміч [королеві], хоча Данило боронив йому [це, казав] не помагати королеві. Оскільки той дуже сильно старався, то Данило й Василько послали людей

своїх до [ріки] Бугу, не дали удвох йому прийти. І він, звідти вернувшись, пішов у свою землю, бо знемігся був, ходивши на війну.

А король угорський [Андрій] пішов в Угри. Тоді ж догнав [його] Ізяслав [Мстиславич] з облудним Жирославом, [і] пішли вони обидва з ним в Угри.

Потім же Судислав, обманюючи Мстислава, сказав йому: «Княже! Оддай дочку свою заручену за королевича і дай йому Галич. Ти ж не можеш [його] держати сам, а бояри не хочуть тебе». Але він не хотів дати [Галич] королевичу, найпаче він хотів дати Данилові. Гліб же Зеремійович і Судислав [Бернатович] здержували його, щоб він не дав Данилові. Вони бо сказали йому: «Якщо ти даси королевичу, - коли захочеш, зможеш забрати од нього. А як даси Данилові, - вівіки не буде твоїм Галич». А тому, що галичани хотіли Данила, і звідти, [з Галича], послали [до Данила послів] для переговорів, [то] Мстислав дав Галич королевичу Андрієві, а сам узяв Пониззя. Звідти пішов він до [города] Торчського.

Мстислав же [Ярославич] Німий оддав отчину свою князю Данилові і сина свого поручив [йому], Івана. Але Іван помер, і Луцьк узяв Ярослав [Інгваревич], а Чорторийськ - [князі] піняни.

У рік 6735 [1227]. Почнем же розповідати про незчисленні битви, і про страждання великі, і про часті війни, і про многі крамоли. і про часті заворушення, і про многі заколоти, - бо змалку не було їм обом, [Данилові й Васильку], спокою.

Коли ж сидів Ярослав [Інгваревич] у Луцьку, поїхав Данило в Жидичин поклонитися і помолитися святому Миколі. І звав його Ярослав до Луцька, і сказали йому бояри його: «Візьми Луцьк, схопи тут князя їх». Але він, [Данило], відповів: «Я приходив сюди молитву вчинити святому Миколі і не можу сього вдіяти». І пішов він у Володимир.

А звідти, зібравши рать, послали вони обоє, [Данило й Василько] , на нього [двірського] Андрія, [боярина] Вячеслава [Товстого], [воєводу] Гаврила [Душиловича], [сідельничого] Івана [Михалковича] . І коли той, [Ярослав], виїхав [із Луцька], він був схоплений із жоною своєю. Схоплений же він був [боярином] Олексою Орішком: під ним бо був борзий кінь, [і], погнавшись за ним, [Ярославом] , він узяв його поблизу города.

І заперлися лучани, але назавтра прийшов Данило й Василько, і здалися лучани. Брат тоді дав Василькові Луцьк і Пересопницю, а Берестій він йому раніше був дав.

[Тим часом] спустошили ятвяги довкола Берестя. І погналися удвох [Данило й Василько] за ними із Володимира, але на [їхнє] військо напало двоє [ятвягів], Мондушич Шутр і Стегут Зібрович. І вбитий був Данилом і Вячеславом [Товстим] Шутр, а Стегут убитий був [воєводою] Шелвом. А коли ятвяги втікали, догнав їх Данило [і князя (?) їх] Небра поранив чотирма ударами, але [вороже] древко вибило списа з рук його. А коли Василько погнався за ним, [Небром], був голосний крик: «Брат твій б'ється позаду», - і він, лишивши [Небра], вернувся брату на поміч. А той од них утік, і інші [ятвяги] розбіглися. Та ми, це залишивши, до попереднього повернемось.

Данило тим часом послав [тисяцького] Дем'яна до тестя свого [Мстислава Мстиславича Удатного], кажучи йому: «Не подобає пінянам держави Чорторийськ, бо не можу я їх терпіти». І коли Дем'ян вів із ним, [Мстиславом], мову, [Мстислав сказав Данилові]:

«Сину! Завинив я, не давши тобі Галича, а давши іноплемяннику за радою Судислава обманника. Обманув бо він мене. Якщо бог захоче, ми підемо оба на них. Я посаджу [на коней] половців, а ти [підеш] зі своїми. Коли бог дасть його нам обом [побити], - ти візьми Галич, а я Пониззя. Хай бог тобі поможе! А про Чорторийськ ти прав еси».

І Дем'ян приїхав у велику суботу, а на завтра, на Великдень, приїхали Данило й Василько до Чорторийська. В ніч на понеділок облягали вони город, - тоді ж кінь Данилів застрілений був із городської стіни, - а на ранок оточили удвох город. [І воєвода] Мирослав та Дем'ян сказали: «Оддав бог ворогів наших у руки ваші». Данило тим часом повелів піти приступом до города, і взяли вони город їх, і князів їхніх захопили.

А потім Мстислав помер, великий удатний князь. Він жадав ото [перед смертю] побачити сина свого Данила, але Гліб Зеремійович, підбурений будучи завистю, не пустив його, хоча він, [Мстислав], хотів поручити статки свої і дітей у руки його, [Данила], бо мав до нього любов велику у серці своїм.

А потім же [Данило й Василько] відпустили Ярослава [Інгваревича] і дали йому Перемиль, а згодом Межибоже.

У рік 6736 [1228]. У той же рік Кирило, митрополит, преблаженний і святий, приїхав був уладнати мир, але не зміг.

Потім же Ростислав [Святополкович] пінський, не перестаючи, обмовляв [Данила], - бо діти його були забрані [в полон]. І Володимир [Рюрикович] київський зібрав [проти

Данила] воїв, [і] Михайло [Всеволодович] чернігівський [теж]. [Володимир говорив]:

«Отець же його постиг був отця мойого», - бо була в нього боязнь велика в серці його. Володимир, отож, посадив [хана] Котяня на коня і всіх половців, і прийшли вони до Каменця, - Володимир же з усіма князями, і Михайло з усіма князями, і куряни, і піняни, і новгородці, і туровці, - і обложили Каменець.

Данило ж, обманюючи їх, удавав, що хоче мир із ними вчинити, і поїхав у Ляхи по підмогу, а Павла, [посла] свого, послав до Котяня, кажучи: «Отче! Одверни війну сю, помирись зо мною». І він, [Котянь], поїхавши, пограбував землю Галицьку і пішов у землю Половецьку, а до них не вернувся.

У Галичі ж пробував королевич [Андрій] і [боярин] Судислав [Бернатович] із ним, і [Андрій] мав мир з Володимиром [Рюриковичем] і [з] Михайлом [Всеволодовичем]. Але ці, не досягнувши нічого, вернулися.

Данило ж і Василько, зібравши ляхів многих, пішли до Києва з Пакославом [Войцеховичем], воєводою [лядським], і Олександр (Всеволодович) з ними обома [пішов]. Але [їх] зустріли послы од Володимира й Михайла, [бояри] Воротислав Петрович і Юрій Толігнівич, пропонуючи мир і вони замирилися, а ляхи вернулися назад.

У рік 6737 [1229]. У ті ж роки Лестько убитий був, великий князь лядський, на сеймі був убитий Святополком [поморським] і Одоничем Володиславом за намовою бояр невірних.

По смерті брата свого [Лестька] Кондрат, [князь лядський], увійшов з Данилом і Васильком у велику приязнь і просив їх, щоб вони прийшли йому на підмогу. І вони пішли удвох йому в поміч на Володислава на Старого. Самі ж вони пішли обидва на війну, а в Берестії залишили Володимира [Ростиславича] пінського, і угровчан, і берестян - стерегти землі од ятвягів.

У той же час пустошила литва Ляхів. Вважаючи, що вони в мирі є [з Данилом і Васильком, литовці] прийшли до Берестія, але Володимир сказав: «Хоча ви й у мирі есте, та зо мною ви есте не в мирі». І вийшов він на них і берестяни всі, [і] побили вони їх усіх.

Данило ж і Василько прийшли до Кондрата. І, порадившись, рушили вони до [города] Каліша, і ввечері прийшли до [города] Варти. А назавтра, коли світало, перейшли вони ріку Просну і рушили до города, і тої ночі був великий дощ. Побачивши ж, що ніхто не чинить спротив, вони пустили [воїв] пустошити і

грабувати. Руси тоді домчали [до города] Милича і Старгорода, і кілька сіл воротславських зайняли, і взяли здобич велику, і вернулися. І прийшли вони в стани, гадаючи, як піти до города на бій, бо ляхи не хотіли битися.

Назавтра ж Данило й Василько, узявши воїв своїх, пішли до города. Кондрат теж, який любив руський бій, заставляв ляхів своїх [битися], але ті все одно не хотіли. Тим часом вони обидва, [Данило й Василько], пішли приступом до воріт калішських, а [воєводу] і Мирослава й інші полки послами в тил города. Город же обступила вода і сильні лози й верби, і вони самі не знали, де ото хто бився, - тому коли ці [руси] відступали од бою, то ті [руси] налягали на них, [городян], а коли ті [руси] одступали, то ці налягали на них. Через те, що вони не бачили [одні одних], не був узятий город у той день. Із забрал же йшло каміння, як дощ сильний, [і] вони стояли у воді, доки не стали на суші, на накиданім камінні, і [тоді] підпалили звідний міст і журавець. Ляхи ж ледве погасили ворота городські.

Тим часом Данило й Василько ходили коло города, деякі стрільці стріляли на городські стіни, і було поранено мужів, що стояли на заборолах, сто і шістдесят. А коли настав вечір, вернулися вони у стани свої, і [боярин] Станіслав Микулич сказав: «Де ото ми стояли, там нема води, ні валу високого». Данило тоді, сівши на коня. поїхав сам оглянути город і побачив, що так воно і є. І приїхав Данило до Кондрата, і сказав йому: «Якби ми сперва знали місце се, то город був би взятий». І Кондрат просив їх обох, щоб назавтра вони знову пішли приступом до города.

Назавтра ж Данило й Василько послали людей своїх, і ті стояли і розчищали ліси довкола города, а городяни ні каменя не одважувалися вергнути на них. Вони просилися, щоби Кондрат прислав до них Пакослава [Войцеховича] і Мстиуя. Пакослав тоді сказав Данилові: «Перемінивши одіж свою, поїдь із нами». Оскільки ж Данило не хотів, сказав йому брат: «Іди та послухай віче їх», - бо Кондрат не довіряв Мстиуєві.

Отож, Данило, узявши на себе шолом Пакославів, став за ними обома, [Пакославом і Мстиуєм]. А на заборолах стояли мужі, і вони говорили: «Так скажіте оба великому князю Кондрату: «Сей город хіба не твій є? А ми, мужі, що знемогли в городі сьому, хіба ми які приходні єсмо? Ми ж люди твої єсмо і ваше браття єсмо. Чому ж ви над нами не зжалитесь? Якщо нас руси захоплять, то яку славу ізКондрат здобуде? Якщо руська

хоругов стане на заборолах, то кому ти честь учиниш? Чи не обом Романовичам? А свою честь ти принизиш. Нині ми брату твоєму служим, а завтра твої будемо. Не дай слави русі, не погуби города сього!» І багато інших слів вони говорили.

Пакослав тоді сказав: «Кондрат би радо милість учинив вам, та Данило дуже лютий є. Він не хоче од нас одійти звідси, не взявши города». і, розсміявшись, він сказав: «А ось він стоїть сам, говоріте з ним». Князь же ткнув його древком і зняв із себе шолом, а вони закричали з городських стін: «Прийми нашу покору. Ми благаємо – вчини мир». І той, багато сміявшись і багато говоривши з ними, узяв од них двох мужів і приїхав до Кондрата.

І вчинив Кондрат із ними мир, і взяв у них заложників. Руси ж узяли були в полон багато челяді і бояринь. І поклялися межі собою руси і ляхи: якщо після цього буде коли межі ними усобиця, [то] не брати ляхам руської челяді, ні русам – лядської.

Потім же вернулися вони обидва од Кондрата до себе додому з честю, тому що бог їм поміг. Учинили вони удвох йому, [Кондрату], поміч велику і ввійшли зі славою у землю свою. Ніякий же князь [руський] не входив був у землю Лядську так глибоко, окрім Володимира Великого, що охрестив землю [Руську].

Потім же, коли минув час, поїхав Василько в Суздаль, до великого князя Юрія [Всеволодовича], на весілля шурина свого [Всеволода Юрійовича], узявши [воєводу] Мирослава з собою та інших.

Коли ж Данило перебував у [городі] Угровську, прислали [до нього] галичани [послів], кажучи: «Судислав пішов у Пониззя, а королевич у Галичі зостався. Підино боржій!» І Данило спішно зібрав воїв, послав [тисяцького] Дем'яна на Судислава [Бернатовича], а сам рушив із невеликою дружиною до Галича з Угровська. У третій день на ніч він був коло Галича, а Судислав не встояв перед Дем'яном і побіг у Галич. Коли ж Данило приїхав до Галича, а Галич заперся був, то Данило узяв двір Судиславів, — а що там [було] вина, і овочу, і харчу, і списів, і стріл – дивно дивитися. Потілі же Данило, побачивши, що люди його понабирали повно всього, не схотів стати коло города, а пішов на ту сторону Дністра.

Тої ж ночі, коли Судислав вбіг у город, із війська його були схоплені люди, і вони сказали, що Судислав уже в Галичі. [А] Данило стояв [у городі] Угольниках на березі Дністра. Тим часом

виїхали [з Галича] галичани й угри, і перестрілювалися вони на льоду. А коли настав вечір, то піднявся лід і ріка наводнилася, [і] беззаконний лихий [боярин] Семюлко [Чермний], подібний до лисиці рудизною, запалив моста на Дністрі. Але прийшов також Дем'ян зо всіма боярами галицькими – з Мирославом з Володиславом [Юрійовичем], і з багатьма боярами галицькими. І Данило цьому зрадів, а за мостом жалкував: «Як Дністер перейти?» Однак, помчавши до моста, Данило побачив, що кінець моста погас, і настала радість велика.

А назавтра прийшов Володимир Інгваревич, і перейшли [війська] міст, і стали на березі Дністра. Назавтра ж, уставши, об'їхав Данило город і, зібравши землю Галицьку, став, [розділившись] на чотири частини, довкруги нього, - а зібрав він [людей] од [ріки] Бобрки і аж до ріки Ушиці і Пруту. І обложив він їх, [угрів], силою великою, і вони, знемігшись, здали город.

Данило ж, узявши город, спом'янув приязнь короля Андрія і пустив сина його [Андрія]. І провів він його до ріки Дністра, і вийшов із ним один Судислав [Бернатович], а на нього кидали каміння, кажучи: «Іди геть з города, баламуте землі!»

Коли ж Андрій прийшов до отця свого і брата [Бели], то Судислав говорив безперестану: «Виступіте на Галич і візьміте землю Руськую. Якщо ти не підеш, то вони укріпляться проти нас».

Виступив тоді Беларикс, себто король угорський, з великою силою. Він сказав: «Не останеться города Галича. Нема того, хто ізбавить його од рук моїх». Та коли увійшов він у гори Угорські, послав на нього бог архангела Михаїла одкрити потоки небесні, - так що коні [їх] потопали і самі вони вибігали на високі місця. Але він усе одно подався узяти город [Галич] і [Галицьку] землю. А оскільки Данило молив бога, ізбавив його бог од руки сильних.

Отож обступив [Бела] город, і послав посла, і заволав посол голосом гучним, і сказав: «Слухайте словеса великого короля угорського! Хай не заспокоює вас Дем'ян, говорячи: «Із землі нашої викине [їх] бог!» І хай не уповає ваш Данило на господа, говорячи: «Не буде оддано город сесь королеві угорському». Я стільки ходив на інші землі, - то хто може вдержатися од рук моїх і перед силами полків моїх?»

Дем'ян же все одно стояв кріпко, погрози його не убоявся, - бог пособником був йому. Данило тим часом привів до себе ляхів і половців Котяневих, а в короля були половці Бігбарсові .

[І] напустив бог на них, [угрів], кару фараонову, - город же

стояв кріпко, - і [король] Бела знесилювався, і пішов од города. Покинув же він людей за собою, оружників многих і кінників, і напали на них городяни, [і] багато [їх] попадало в ріку [Дністер], а інші побиті були, інші були поранені, ще інші схоплені були. Як в іншому місці говориться: «Скиртріка злу гру зіграла городянам», - отак і Дністер злу гру зіграв уграм.

Звідти ж пішов король до [города] Василева, і перейшов Дністер, і пішов до [ріки] Пруту, бо наслав був бог на них кару і ангел побивав їх. Вони так умирили: в одних одпадали підосви, як од черевиків, а інші, вилізши на коней, померли, ще інші вмирили, зійшовшись довкола вогню і м'ясо піднісши до рота. Від багатьох ото різних недуг вони помирили, а потоки небесні все одно топили їх.

Отак пішов він, [Бела], через невірність бояр галицьких, а Данило за божою волею вдержав город свій Галич.

Після цього розкажемо про многі заколоти, і великі обмани, і незчисленні битви.

У рік 6738 [1230]. Тим часом була крамола серед безбожних бояр галицьких. Учинили вони змову з двоюрідним братом його, [Данила], Олександром [Всеволодовичем], щоб [Данила] вбиіти і передати землю його [Олександрові]. Та коли вони сиділи на раді і збиралися вогнем підпалити [дім Данила разом із князем], милостивий бог вложив у серце Василькові [намір] вийти [звідти] і, граючи, видобути меча свого на слугу королевого, [а] той, граючи, схопив щита. Як побачили це невірні [бояри] Молибоговичі, був їм страх од бога, [і] вони сказали: «Замір наш провалився». І побігли вони, як той окаянный Святополк. Вони втікали, хоча [про змову] ще не довідався князь Данило й Василько.

Отож Василько поїхав до [города] Володимира, а безбожний [боярин] Філіпп позвав князя Данила в [город] Вишню, бо вони вчинили другу змову з Олександром, братом його, щоб убити його. Та коли він, [Данило], в'їхав у [село] Браневичеву Ріль, то прибув до нього посол [Коснятин] од тисяцького його Дем'яна, [і] він сказав: «Пир тобі лихий є, бо враджено безбожним твоїм боярином Філіппом і братом твоїм Олександром, що бути тобі вбитому. І, се почувши, ти піди назад і держи стіл отця свого».

Коли Коснятин розповів [це], то той вернувся на ріці Дністрі, а бояри безбожні перевезлися [через ріку] в іншому місці, не хочючи бачити лиця його. [Данило] ж, приїхавши в Галич, послав посла до брата свого, князя Василька: «Ти піди на Олександра».

Олександр тоді вибіг [із Белза] в Перемишль до спільників своїх, а Василько узяв Белз. Івана ж [Михалковича], сидельничого свого, [Данило] послав услід за невірними Молибоговичами і за [боярином] Волдрисом, і схоплено було їх двадцять і вісім Іваном Михалковичем. Однак ті смерті не прийняли, а милість дістали. А якось, коли він на пиру веселився, один із тих безбожних бояр лице залив йому чашею, - і це він стерпів: «Колись же нехай бог їм одплатить».

У рік 6739 [1231]. Сам Данило тим часом скликав віче, zostавшись з вісімнадцятьма отроками вірними і з Дем'яном, тисяцьким своїм, і сказав їм, [галичанам]: «Чи ви будете вірними мені, щоб пішов я на ворогів моїх?» І вони вигукнули: «Вірні ми єсмо богу і тобі, господину нашому! Виступай з божою поміччю!» А соцький Микула сказав: «Господине! Не подушивши бджіл – меду не їсти». Помолився він тоді богу, і святій пречистій богородиці, і Михаїлу, архангелу божому, [і] поспішив виступити з невеликим числом ратників. І [воєвода] Мирослав прийшов до нього на поміч з невеликим числом отроків. Невірні теж усі на підмогу йому йшли, вдаючи, що вони вірні є, і з ними й [ті, що] змову вчинили, бо було горе їм.

Коли Данило приїхав до Перемишля, Олександр, не видержавши, побіг, і в тій погоні [воєвода] Шелв поранений був, - а був він хоробрий, - і в великій честі помер. Невірний же [боярин] Володислав Юрійович, що з ними змову вчинив, гнав його, [Олександра], аж до [города] Санока; [до] Воріт Угорських.

І спасся втечею Олександр, залишивши все майно своє, і, отож, прийшов в Угри. А прийшов він до Судислава [Бернатовича], - бо Судислав тоді перебував в Уграх, - і Судислав, узявшись [за діло], прийшов до короля Андрія і навів короля угорського Андрія [на Данила].

І прийшов же король Андрій і з сином Белою, і з другим сином Андрієм до [города] Ярославля, але боярин Давид Вишатич і [воєвода] Василій Гаврилович, що [були] од князя Данила в Ярославлі, заперлися. І хоча угри билися, допоки й сонце зайшло, одбили вони їх од города.

Увечері [ярославці] вчинили раду, [і] Давид переполошився, бо теща його, [жона] кормильця Нездила, - він же матір'ю своєю називав її, - була вірна Судиславу [і] віщувала йому, [зятеві]: «Не зможеш ти вдержати город сей». Тим часом Василько [Гаврилович] говорив йому: «Не погубімо честі князя свого, тому що рать ся не зможе город сей узяти». А був він мужем

сильним і хоробрим, але Давид не слухав його, все одно хотів здати город, хоча [боярин] Чак приїхав з угорських полків [і] сказав йому: «Вони вже не зможуть вас узяти, бо вельми є побиті». Так що Василько кріпко боровся, щоб не здати города, але він, [Давид], страх маючи в серці, усе одно здав город, а сам вийшов цілим зо всіма воями.

І король, узявши Ярославль, рушив до Галича. При цім [боярин] Климята з [города] Голих Гір утік од князя Данила до короля, а за ним усі бояри галицькі передалися.

Звідти, [із Галича], король рушив до [города] Володимира. в І коли він прийшов до Володимира, він, здивувавшись, ска)зав: «Города такого не знаходив я навіть у німецьких землях», - такий він був з оружниками, що стояли на нім: блищали щити і оружники [в броні], подібно до сонця. [Воєвода] ж Мирослав був у городі; колись-таки він був хоробрим, а тоді, бог зна [чому], помутився він умом, учинив мир із королем без згоди князя Данила і брата його Василька, а за умовою оддав Белз і Червен Олександрю [Всеволодовичу]. Король же за порадою невірних галичан посадив у Галичі сина свого Андрія.

А Мирослав запирався [потім перед Данилом і Васильком], мовляв: «Не здав я Червена за умовою», - бо мав він велику нагану од обох братів: «Пощо ти мир учинив, коли був ти з великим військом?»

Оскільки король стояв коло Володимира, то князь Данило узяв велику здобич, спустошуючи довкола Белза. Король тим часом вернувся в Угри.

Володимир же [Рюрикович київський] послав [посла] до Данила, кажучи: «Іде на мене Михайло. Поможино мені, брате!» І коли Данило прийшов учинити мир межи ними обома, то Данило з Руської землі взяв собі частину – Торчський – і тоді дав його дітям Мстиславовим, шурятам своїм, сказавши їм: «За доброчесність отця вашого візьміте і держіте город Торчський».

По тих же літах двинув рать Андрій-королевич на Данила і пішов до [города] Білобережжя. А [боярин] Володислав [Юрійович] їхав у сторожі од Данила з Києва. І стрів він рать у Білобережжі, і билися вони через ріку Случ, і гонили [угри] їх до ріки Деревної.

Із лісу Чортового прийшла вість до Києва Володимирю і Данилові од Володислава, і сказав Данило-князь Володимирю: «Брате! Знаючи про нас обох, вони йдуть на нас. Пусти мене, хай піду я їм у тил». Вони тоді, довідавшись [про це], вернулися до

Галича.

Данило ж з'єднався із братом [Васильком] і догнав їх коло [города] Шумська, і перемовлялися вони обидва з ними через ріку Велю. А з королевичем [Андрієм] був Олександр [Всеволодович], і [воєвода] Гліб Зеремійович, та інші – князі болохівські, і угрів безліч. Коли ж побачився Данило через ріку Велю з королевичем, то сказав він одне слово похвальне, що його бог не любить. А на завтра перейшов він ріку Велю на Шумськ і, поклонившись богу і святому Симеону [та] приготувавши до бою полки свої, рушив до [города] Торчева.

Довідавшись ж [про це і теж] приготувавши до бою полки свої, Андрій-королевич рушив супроти нього, сиріч на січу. Він ішов по рівнині, а Данилові й Василькові [треба] було з'їхати з високих гір. І деякі ж заперечували: «Хай би стали ми на горах», - вони були проти того, щоб сходити. Данило тоді сказав, як ото писання говорить: «Той, хто зволікає на битву – боязливу душу має», - [і] заставивши їх, він поспішив зійти на них.

Василько при цім ішов проти угрів [праворуч], а Дем'ян-тисяцький та інші війська многі йшли ліворуч, а Данило йшов своїм полком посередині. Полк же його був великий і виладнаний був із хоробрих людей із ясним оружжям, і вони, [угри], бачачи [їх], не хотіли зітнутися з ним, а повертали на Дем'яна та на інші полки.

Але приїхали соколи, стрільці [Данилові], і не видержали люди [Андрієві] – вони побили їх, і ті прийшли в замішання. Дем'ян тим часом зітнувся з Судиславом [Бернатовичем], а князь Данило заїхав у тил їм і [вої його] кололи їх. Дем'ян же подумав, що то все вороги є, і побігли [люди Дем'янові] перед ним, [Данилом]. А Данило ввігнав списа свого в противника, та спис зламався, і він видобув меча свого, і, поглянувши сюди й туди, побачив, що полк Васильків стоїть, добре борючись і угрів ганяючи. Видобувши меча свого, він рушив братові на підмогу і багатьох поранив, а інші ж од меча його умерли. З'єднавшись із [воєводою] Мирославом і побачивши, що угри збираються [докупи], вони поїхали на них удвох, і ті, не видержавши, побігли. Та приїхали другі [угри], і вони зітнулися [з ними], і ті не видержали. А вони обидва, ганяючись, розлучилися. Потім же [Данило] бачив, що брат його добре бореться – і сулиця його була кривава, і ратище посічене ударами мечів.

У рік 6240 [1232]. А тоді знову Гліб Зеремійович, зібравши угрів, приїхав на полк Васильків. І Данило приїхав до них і

спонукував їх, та ні одного не бачив серед них войовника, лише отроків, що держали коней. Вони ж, [угри], впізнали його і хотіли мечами порубати коня його. Та милостивий бог без рани виніс його з-поміж ворогів, - тільки ото гострим кінцем меча було відтято шерсті на стегні коня його. І, приїхавши до них, [своїх полків], він спонукував воїв своїх їхати на них.

Васильків полк гнав угрів до [самих] станів, і стяг королевичів вони підрубали були, а інших багато угрів утікало, аж у Галичі вони стали.

А коли стояли ці на горі, а ті – на долині, і Данило й Василько заставляли удвох людей своїх з'їхати [вниз] до них, то бог так зволив за гріхи [наші]: повернула дружина Данилова навіткача. Але вони, [угри], не одважились гнатися, і не було шкоди у військах Данилових, окрім тих убитих п'яти.

Коли ж назавтра Данило зібрався [своїм військом], він не знав про брата [Василька], з ким він де є. А королевич повернув у Галич, тому що були втрати великі у військах його. Інші ж угри втекли, аж у Галичі вони стали.

І була битва велика у день той, і тих угрів упало багато, а Данилових бояр – мало. їх же імена оці були: Ратислав Юрійович, Мойсій, Степан, брат того, [і] Юрій Янович.

Потім же Данило, довідавшись, що брат його здоров, не переставав готувати на них, [угрів], рать. А був він у Торчеві в суботу велику.

Потім прислав Олександр [Всеволодович послів] до брата Данила й Василька: «Не гоже мені бути без вас обох». І вони прийняли його з приязню.

А як з'явилась трава, то Данило пішов із братом і з Олександром [до города] Пліснеська. І, прийшовши, він узяв його од [бояр] Ярбузовичів, велику здобич узяв, і вернувся у Володимир.

У рік 6741 [1233]. Тим часом королевич [Андрій] і Судислав [Бернатович] вивели [воєводу] Діаниша на Данила. Данило тоді поїхав до Києва і привів половців та Ізяслава [Мстиславича] проти них. Він з Ізяславом і з Володимиром [Рюриковичем] водили один одного в божницю [присягатися], [і] ті обидва прийшли супроти Діаниша. Ізяслав, однак, учинив обман і звелів [військам своїм] спустошити землю Данилову, і вони взяли Тихомль і вернулися. Зостався Володимир із Данилом та [хан] Котянь один.

«Од облуди – лихо буде, - як ото пише Омир. – До викриття

– вона солодка є, а викрита – гірка є. Хто в ній ходить – кінець лихий знаходить. О, лихіше лиха є се лихо!»

Звідти ж, [із Галича], Андрій-королевич, Діаниш і угри пішли до Перемиля. Билися вони через міст із Володимиром [Рюриковичем] і Данилом, але ті одбилися від них. Угри тоді вернулися до Галича і пороки 131 покидали, а Володимир і Данило пішли вслід за ними. Василько також прийшов до брата, і Олександр [Всеволодович] , і зібралися вони коло [города] Бужська. Володимир же, і Котянь, і Ізяслав вернулися.

У рік 6742 [1234]. У той же час одступив [воєвода] Гліб Зеремійович од королевича до Данила, бо Данило і Василько все одно йшли удвох до Галича. Зустріла його, [Данила], більша половина Галича: Доброслав [Суддич], і Гліб [Зеремійович], багато інших бояр. І, прийшовши, став [Данило] на березі Дністра, і взяв землю Галицьку, і роздав городи боярам і воєводам. І було в них харчу багато, а королевич [Андрій], і [воєвода] Діаниш, і [боярин] Судислав [Бернатович] знемагали в городі од голоду. Стояли тоді [війська Данила] дев'ять неділь, воюючи [і] ждучи льоду, поки й перейшли на них.

Судислав тим часом облудно послав [посла] до Олександра [Всеволодовича], кажучи: «Я дам тобі Галич. Ти піди од брата». Він тоді пішов звідти, і галичани думали схопити [Олександра], - галичани й виїхали вслід за Данилом [доганяти його].

Коли ж минуло трохи часу, королевич [Андрій] помер, [і] послали галичани по Данила [боярина] Чермного Семюнка. А Судислав пішов в Угри.

Коли ж настала весна, Олександр, убоявшись злого свого вчинку, пішов до тестя свого [Володимира Рюриковича] в Київ. Але Данило, довідавшись [проще], вийшов на нього з Галича, догнав його в [городі] Полоному, і схопили його в лузі Хоморському. Данило не спав тоді три дні і три ночі, так само і вої його.

Коли ж Володимир [Рюрикович] перебував у Києві [на княжінні], прислав він сина свого Ростислава в Галич, і [Данило] зав'язав із ним, [Володимиром], братство і приязнь велику.

Михайло ж [Всеволодович та] Ізяслав [Мстиславич] все одно не переставали ворогувати проти нього, [Володимира, хоча Данило] залишив у нього [воєвод] Гліба Зеремійовича і Мирослава, і багато інших бояр. Послав тому Володимир [посла до Данила], кажучи:

«Поможи мені, брате!» І Данило, знаючи їх обох,

[Володимира і сина його], приязнь, скоро зібрав війська [і] пішов [на підмогу]. і Михайло тоді, не видержавший, відійшов од Києва.

Данило, отож, пішов до Володимира [Рюриковича], і рушили вони обидва до Чернігова, і прийшов до них Мстислав Глібович. А звідти пішли вони, грабуючи землю [Чернігівську], і взяли багато городів по Десні. Тоді ж узяли вони і Хоробор, і Сосницю, і Сновськ, і багато інших городів, і прийшли ото знову до Чернігова.

І вчинили мир із Володимиром і Данилом Мстислав [Глібович] і чернігівці: лютий бо був бій коло Чернігова. Навіть і таран проти нього поставили, і метали каменем [на] півтора перестріли. А камінь [був такий], що його [ледве] могли чотири мужі сильні підняти. Звідти з миром прийшли вони до Києва.

Ізяслав же [Мстиславич] все одно не переставав: він навів був половців на Київ. А Данило і вої його струдилися були, бо захопив він був усі Чернігівські землі, бо воював він був од Хрещення до Вознесіння, учинив мир [і] вернувся до Києва. Отож, коли половці прийшли до Києва і грабували землю Руську, то Данило хотів вийти [з Києва] додому лісовою стороною, бо Данило знесилився був. Але Володимир просив, а [воєвода] Мирослав піддержував його: «Виступимо на поганих половців».

Устріли ж їх половці коло Звенигорода. І Володимир хотів вернутися, і Мирослав говорив про повернення, але Данило сказав:

«[Так] не подобає! Воїну, який кинувся в бій, або побіду здобути, або впасти од ворогів. Я ж забороняв вам, а нині бачу, що боязливу душу ви маєте. Чи я вам не сказав, що не годиться струдженим воям виступити проти свіжих? Так нині пощо ви тривожитесь? Виходьте супроти них!»

І зустрілися вони із многим військом половецьким коло [города] Торчського, і була січа люта, і Данило гонився за половцями, допоки його кінь [не] був постріляний гнідий, - бо спершу деякі половці повернули навікача. А коли Данило побачив, що кінь його біжить постріляний, він, повернувши [його], утік. Володимир же був схоплений у Торчському, і Мирослав, за порадою безбожного [боярина] Григорія Васильовича і Молибоговичів, і багато інших бояр схоплено було.

Коли ж Данило прибів до Галича, то Василько був у Галичі з військом, і зустрів він брата свого. Тоді Борис [Ярославич]

межизбозький за намовою [бояр] Доброслава [Суддича] і Збислава [Станіславича] послав [посла] до Данила, кажучи: «Ізяслав і половці ідуть до Володимира». А се був обман, але Данило послав [посла] до брата свого: «Стережи Володимир!»

Бояри ж галицькі, побачивши, що Василько відійшов із військом, підняли крамолу. І [боярин] Судислав Ілліч сказав [Данилові] : «іКняже! Облудну мову мають галичани. Не погуби себе. Піди звідси». [І] Данило, довідавшись про крамолу їх, пішов в Угри.

Коли ж приспіла зима, рушив Василько до Галича, узявши ляхів. Данило ж у той час прийшов до брата свого з Угрів, і пустошили вони [Галицьку землю, але], не дійшовши [до] Галича, вернулися обидва додому.

У рік 6743 [1235]. У той же час прийшли галичани на Каменець і всі болохівські князі з ними. І спустошили вони по [ріку] Хомору, і пішли до Каменця. Взявши здобич велику, вони пішли [звідти]. У той же час послав був Володимир [Рюрикович] Данилові підмогу – торків і [воєводу] Данила Нажировича. Тоді Данилові бояри, виїхавши з Каменця [і] з'єднавшись з торками, настигли їх. І переможені були невірні галичани, і всі князі болохівські схоплені були, і привели їх у Володимир до князя Данила.

Коли ж прийшло літо, став посилати Михайло [Всеволодович] та Ізяслав [Мстиславич до Данила послів], грозючи: «Оддай наше браття, або ми прийдемо на тебе війною». А Данило молився богу і святому архієрею Миколі, котрий показав чудо своє – навів бо був Михайло й Ізяслав на Данила ляхів, і русів, і половців множество.

Тим часом Кондрат, [князь лядський], став [там], де нині город Холм стоїть. Послав він [ляхів] спустошити до [города] Червена, але васильковичі, стрінувши їх і бившись з ними, захопили лядських бояр [і] привели їх перед Данила в Городок.

Михайло ж стояв на Підгір'ї. Він хотів з'єднатися з Кондратом і дожидав половців з Ізяславом. І половці прийшли в землю Галицьку, [але] не схотіли йти на Данила. Пограбувавши всю землю Галицьку, вони вернулися.

Це почувши, Михайло вернувся в Галич. А Кондрат утік до Ляхів уночі, і потопилося було із воїв його в [ріці] Вепрі множество.

Коли ж настало літо, [Данило й Василько], зібравшись, пішли на Галич, на Михайла і [сина його] Ростислава. Але ті

удвох заперлись були в городі; і угрів безліч було в нього, [Михайла]. Отож, і вернувшись, [Данилой Василько] пустошили удвох довкола Звенигорода. І город вони хотіли [взяти], але не взяли, бо була свята Богородиця в нім, чудотворна ікона.

Тої ж осені замирилися вони оба [з Михайлом].

Коли ж настала весна, рушили вони удвох на Ятвягів. І прийшли вони до Берестія, [але] ріки наводнилися, і не змогли вони йти на Ятвягів. Данило сказав: «Не гоже є держати отчину нашу крижевникам-темпличам, тобто солломоничам» 146. І пішли вони на них із великою силою, узяли город [Дорогичин] місяця березня, і старійшину їх Бруна схопили, і воїв захопили, і вернулися обидва у Володимир.

Данило ж у тім самім році пішов на Михайла [Всеволодовича] на Галич. І вони, [Михайло, син його Ростислав і угри], просили миру [і] дали йому Перемишль.

А по тім році Данило-таки навів на Кондрата литву - [князя] Миндовга [та] Ізяслава [Микулича] Новгород [ок] ського.

У той же час Данило пішов був із братом своїм в Угри до короля [Бели], бо той кликав його на честь.

У той же час рушив був Фрідріх-цесар на герцога [Фрідріха] війною, і мали намір Данило з братом Васильком піти герцогові на підмогу, але король заборонив їм, [і] вони вернулися в землю свою .

А потім прийшов Ярослав [Всеволодович] суздальський і забрав Київ од Володимира [Рюриковича]. Не можучи його держати, він пішов назад до Суздаля. І взяв [Київ] од нього Михайло, а Ростислава, сина свого, він залишив у Галичі. І відняли вони од Данила Перемишль.

Був тоді межі ними іноді мир, іноді війна. І коли Ростислав пішов у [Рожне?] поле, то за божою поміччю прийшла вість Данилові, який перебував у Холмі, що Ростислав виступив на Литву зо всіма боярами і кінниками. І коли се прилучилося, вийшов Данило з воями із Холма, і був він на третій день у Галичі, і радо його прийняли городяни.

Коли ото він під'їхав під город і сказав їм: «О мужі-городяни! Допоки ви будете терпіти іноплемянних князів владу?», - то вони, вигукнувши, сказали: «Се єсть державець наш, богом даний!» І пустилися вони [до нього], яко діти до отця, як ті бджоли до матки, як [олені], спрагли води, до джерела.

Єпископ же Артемій і двірський Григорій [Васильович] не давали йому [увійти до Галича]. Але, побачивши, що не можуть

удвох удержати город, вони [удали], малодушні, ніби й вони готові передати город. Вийшли вони обидва зі сльозами на очах і з усміхненими лицами, - бо не мали влади княжіння свого, - і, облизуючи уста свої, сказали тоді удвох поневолі: «Прийди, княже Данило! Візьми город!»

І Данило увійшов у город свій, і прийшов до [церкви] пречистої святої Богородиці, і взяв стіл отця свого, і на знак побіди поставив на Німецьких воротах хоругов свою.

А назавтра прийшла до нього вість, що Ростислав рушив був до Галича, але, почувши про взяття города, утік в Угри по путі, котрою йдуть на Борсуків діл. І прийшов він до Бані, що зветься Род на, і звідти пішов в Угри.

Бояри ж, прийшовши, упавши до ніг його, [Данила, і] просячи милості, [говорили]: «Завинили ми перед тобою, іншого князя держали». А він, одповівши, сказав їм: «Милість ви дістали, та знову сього не вчиніть. Щоб не попали ви в гірше».

Данило тим часом, довідавшись про вступ їх, [військ Ростислава, в землю Галицьку], послав на них воїв своїх, і вони гнали вслід за ними до Гори, і вернулися.

Побоїще Батисве

У рік 6745 [1237]. У ті ж часи прийшли безбожні ізмаїльтяни, які раніш билися з князями руськими на Калках. Перше нашестя їх було на землю Рязанську, і взяли вони город Рязань списом. Вивівши хитрістю князя Юрія [Інгваревича], вони повели його до [города] Пронська, - бо княгиня його в той час була в Пронську, - вивели княгиню його хитрістю і вбили Юрія-князя і княгиню його. І весь народ перебили, і не пощадили [навіть] дітей – до немовлят.

Кир Михайлович же утік із людьми своїми [із Пронська] до Суздаля і розповів великому князю Юрієві [Всеволодовичу] про навалунашестя безбожних агарян. Це почувши, великий князь Юрій послав [проти них] сина свого Всеволода з усіма людьми, і з ним [пішов] кир Михайлович.

Батий же ринувся на землю Суздальську. І стрів його Всеволод біля [города] Коломни, і билися вони, і багато упало із них з обох [сторін]. [І] переможений був Всеволод, і прибіг Всеволод у Володимир з невеликою дружиною, [і] розповів отцю про битву, що була з [ворогами], які ринулися на землю і городи його.

І Юрій-князь, zostавивши сина [свого у Володимирі і княгиню [Огафію], вийшов із города. І збирав він навколо себе воїв, але, не маючи сторожів, застигнутий був зненацька беззаконним Бурондаєм, - весь город [Суздаль] він спустошив, а [згодом] самого князя Юрія вони вбили.

Коли ж Батий стояв коло города [Володимира], борючись кріпко за город, вони, [татари], облудно говорили городянам: «Де є князі рязанські, і ваш город, і князь ваш великий Юрій? Чи не наша рука, схопивши, його смерті оддала?»

І, почувши про се, преподобний Митрофан, єпископ, став говорити зі сльозами до всіх: «Чада! Не убоїмось облуди нечестивих і не візьмемо собі в ум тлінне се і скороминуще живоття, а про інше, не скороминуще життя подбаємо, про життя, яке з ангелами. Якщо навіть город наш вони, захопивши, списом візьмуть і смерті нас оддадуть, я про те, чада, поручником є, що вінці нетлінні ви од Христа бога дістанете». І згідно з цим словом, почувши [його] всі, стали вони кріпко боротися.

А татари пороками городські стіни били, стрілами без числа стріляли. Побачивши це, що все сильніше в битві вороги налягають, князь Всеволод убоявся, - бо ж сам він був молодий, - сам із города вийшов з невеликою дружиною, несучи з собою дари многії: він бо надіявся од нього, [Батия], життя дістати.

Але він, як той розлючений звір, не пощадив юності його, велів перед собою зарізати і город увесь вибив. А коли єпископ преподобний вбіг у церкву з княгинею і з дітьми, то повелів нечестивий вогнем [храм] запалити. І так душі свої оддали вони в руки богіві.

Коли він вибив город Володимир і пограбував [інші] городи суздальські, то прийшов до города Козельська. [А] був у ньому князь молодий, на ім'я Василій. І довідався нечестивий, що помисел сильних духом мають люди в городі, - словами облудними город не можна було взяти. Козляни бо вчинили раду – не здатися Батию, сказавши: «Хоча князь наш молодий є, та положимо життя своє за нього. І тут ми славу сього світу здобудемо, і там небесні вінці од Христа бога дістанемо».

Татари, отож, билися за город, маючи намір узяти город. Розбивши городську стіну, татари зійшли на вал, і козляни ножами різалися з ними. А тоді вчинили вони раду – вийти на полки татарські. І, вийшовши з города, посікли вони праці їх, [а], напавши на війська їх, убили із татар чотири тисячі, і самі теж побиті були.

Батий же взяв город, вибив усіх, і не пощадив [навіть] од дітей до немовлят. Про князя Василя [нічого] невідомо, але деякі говорили, що він у крові утонув, - і він же молодий був.

Тому-то в татар не сміють його, [цей] город, називати Козельськ, а [називають] «лихий город», бо вони билися за нього сім неділь, бо з-поміж татар [козляни] вбили трьох синів темничих, і татари, шукавши їх, не змогли їх знайти мертвих серед множення трупів.

Батий же, взявши Козельськ, пішов у землю Половецьку, а звідти став посилати [війська] на городи руські. І взяв він город Переяславль списом, вибив його увесь, і церкву архангела Михайла сокрушив, і начиння церковне незчисленне срібне й золоте, і дороге каміння узяв. І єпископа, преподобного Симеона, вони убили.

У той же час послав він [війська] на Чернігів. Обступили вони город великою силою, і Мстислав Глібович, почувши про напад на город іноплемянних, прийшов на них зо всіма воями. Билися вони, переможений був Мстислав, і безліч із воїв його побито було, і взяли вони город, і запалили вогнем. Єпископа [Порфирія] вони залишили живим і одвели його в Глухів.

Менгухан тим часом прийшов розвідати город Київ, і став він на тій стороні Дніпра коло Городка Пісочного. Побачивши город, він здивувався красі його і величі його. Він прислав послів своїх до Михайла [Всеволодовича] і до городян, хочаби їх обманути, та вони не послушали його.

У рік 6746 [1238]. Потім же Михайло побіг услід за сином своїм [Ростиславом] перед татарами в Угри, а Ростислав Мстиславич, [онук Романа Ростиславича] смоленського, сів у Києві.

Данило тим часом поїхав на нього, [Ростислава Мстиславича], і схопив його, і залишив у нім, [Києві, тисяцького] Дмитра. І оддав він Київ у руки Дмитрові, [щоб] удержати [город] проти іноплемянних народів, безбожних татар.

Коли Михайло втік із Києва в Угри, [Ярослав Інгваревич], поїхавши, узяв княгиню його [Олену], і бояр його схопив, і город Каменець узяв. Почувши ж се, Данило послав [до нього] послів, кажучи: «Пусти сестру до мене, тому що Михайло обом нам зло замишляє». І Ярослав послушався слів Данила, і так воно сталося – прийшла до них сестра [Олена], до Данила й Василька, і держали вони її у великій честі.

Король же [угорський Бела] не оддав дівки своєї [Анни]

Ростиславу [Михайловичу], а погнав його від себе. Пішли [тоді] Михайло й Ростислав у Ляхи до вую свого, до Кондрата, [князя лядського], і прислав Михайло послів до Данила й Василька, кажучи: «Многократ провинилися ми оба перед вами, і многократ я шкоду робив тобі. Що тобі я обіцяв, - то того не сповнив. Якщо коли хотів я приязнь мати з тобою, - невірні галичани не давали мені. Нині ж клятвою клянусь я тобі, що ніколи ото ворожнечі з тобою не буду мати».

І Данило, й Василько не спом'янули зла, оддали йому сестру і привели його з Ляхів. Данило також раду вчинив із братом своїм [і] пообіцяв Київ йому, Михайлові, а синові його Ростиславу дав Луцьк. Але Михайло через страх перед татарами не одважився йти до Києва, тому Данило й Василько дозволили йому перебувати в землі своїй, і дали йому пшениці багато, і меду, і худоби, і овець доволі.

Михайло тим часом, довідавшись про взяття Києва, утік із сином своїм у Ляхи до Кондрата. А коли татари приблизились, то він не видержав тут, пішов у землю Воротславську і прибув до міста німецького, що зветься Серета. Німці ж, побачивши, що в нього добра багато є, побили йому людей, і добра багато одібрали, і онуку 168 його вбили. І Михайло не дійшов [туди, куди рушив]. І зібрався він, і був у печалі великій, - бо татари вже прийшли були на бій до Індриховича, — і вернувся Михайло назад знову до Кондрата. Та ми до попереднього повернемося.

У рік 6747 [1239].

У рік 6748 [1240]. У той же рік прийшов Батий до Києва з великою силою) mnogim-mnojestvom сили своєї, і окружив город. І обступила [Київ] сила татарська, і був город в облозі великій. І пробував Батий коло города, а вої його облягали город. І не було чути [нічого] од звуків скрипіння теліг його, ревіння безлічі верблюдів його, і од звуків іржання стад коней його, і сповнена була земля Руськая ворогами.

[Кияни] тим часом захопили в них татарина, на ім'я Товрула, і той розповів їм про всю силу їх. Се були брати його, [Батия], сильні воєводи: Урдюй, Байдар, Бирюй, Кайдан, Бечак, і Менгу, і Кунок, - який [потім] вернувся, довідавшись про смерть ханову, і став ханом, - але він [був] не із його, [Батия], роду. А першим його воєводою був Себідай-богатир, і Бурондайбогатир, що взяв Болгарську землю і Суздальську. і інших [було] без числа воєвод, що їх ми не списали тут.

І поставив Батий пороки під город коло воріт Лядських, - бо

тут підступили були дебри, - і пороки безперестану били день і ніч. Вибили вони стіни, і вийшли городяни на розбиті стіни, і було тут видіти, як ламалися списи і розколювалися щити, [а] стріли затьмарили світ переможеним, і Дмитро поранений був. Вийшли татари на І стіни і сиділи [там] того дня й ночі, а городяни зробили ще друге » укріплення навколо [церкви] святої Богородиці [Десятинної].

А назавтра прийшли [татари] на них, і була битва межи ними велика. Люди тим часом вибігли і на церкву, і на склепіння церковне з пожитками своїми, [і] од тягаря повалилися з ними стіни церковні. і так укріплення було взяте [татарськими] воями. Дмитра ж вивели [до Батия], пораненого, але вони не вбили його через мужність його.

У той же час поїхав був Данило в Угри до короля [Бели], бо він іще не чув був про прихід поганих татар на Київ. А коли Батий узяв город Київ і почув він про Данила, що той в Уграх є, то рушив сам до [города] Володимира.

І прийшов він до города Колодяжна, і поставив дванадцять пороків. Та не міг він розбити стіни і став перемовляти людей. Вони тоді, послухавши злої ради його, здалися і самі перебиті були. І прийшов він до Каменця [та] Ізяславля [і] взяв їх. А коли побачив, що Крем'янець і город Данилів неможливо взяти йому, то ю відійшов і од них. І прийшов він до Володимира, і взяв його списом, і вибив його без пощади, так само і город Галич, і інших городів багато, що їм нема числа.

Тим часом Дмитро, київський тисяцький Данила, сказав Батиеві: «Не барися у землі сій довго. Настала тобі пора на Угрів уже йти. Якщо ж ти забаришся, - то земля [та] єсть сильна. Зберуться вони на тебе і не пустять тебе в землю свою». А сказав він йому [так] через те, що бачив, як гине земля Руська од нечестивого.

Отож Батий послухав ради Дмитрової, пішов в Угри, а король Бела і [брат його] Коломан стріли їх на ріці Солоній. Билися їхні війська, [і] побігли угри, і гнали їх татари до ріки Дунаю. Стояли вони після побіди три роки.

Перед цим поїхав був Данило-князь до короля в Угри, маючи намір заприятитися з ним, посвататись. Та не було приятні межи ними обома, і вернувся він од короля, і приїхав у Синеводсько в монастир святої Богородиці.

Але назавтра, вставши, побачив він безліч утікачів од безбожних татар і вернувся назад в Угри, — не міг бо він пройти

Руської землі [до Холма], тому що мало було з ним дружини. І, залишивши сина свого [Льва] в Уграх, — бо [не] оддав він його в руки галичанам, знаючи невірність їх: тому не взяв його з собою, - він пішов із Угрів у Ляхи, на [город] Бардуїв, і прибув у [город] Судомир. [Тут] почув він про брата свого, і про дітей своїх, і про княгиню свою [Анну], що вони вийшли з Руської землі в Ляхи перед безбожними татарами, і постарався одшукати їх. І знайшов він їх на ріці, що зветься Полиця, і зраділи вони, що зібралися всі разом, і жалкували, що побідили [вороги] землю Руську і що взято городів іноплеменниками множество.

Данило тоді сказав: «Недобре нам зоставатися тут, близ іноплеменників, що воюють нас». [І] пішов він у землю Мазовецьку до Болеслава до Кондратового сина. І дав йому князь Болеслав город Вишгород, і пробував він тут, допоки вість [не] дістав, що вийшли вже із землі Руської безбожні, і вернувся він у землю свою.

І прибув він до города Дорогичина, і захотів увійти в город, та було сповіщено йому: «Ти не ввійдеш у город». [І] він сказав: «Сей город був наш і отців наших, а ви не дозволили увійти в нього». І візі дійшов він, думаючи собі, що бог колись же вчинить одплату державцеві города того. І оддав його, [город, бог] у руки Данилу, і він, обновивши його, спорудив [тут] церкву прекрасну на честь святої Богородиці, і сказав: «Се город мій, бо я раніш здобув його списом».

Данило тим часом прибув із братом до Берестія, і не змогли вони вийти на поле [бою] через сморід од безлічі вбитих. А в [городі] Володимирі не зосталося [жодного] живого. Церква святої Богородиці наповнена була трупами, інші церкви [теж] були наповнені трупами і тілами мертвих.

А потім Михайло [Всеволодович] пішов із сином своїм [Ростиславом] од вужа свого [Кондрата] на Володимир і звідти рушив до Пінська. Ростислав же Володимирович прийшов до Данила в Холм, - бо зберіг був [сей город] бог од безбожних татар, - і Ростислав доказав правоту свою, що він не є у змові з Михайлом. Михайло натомість не додержав присяги, [даної] і Данилу й Васильку за [їх] добродіяння, а пройшов землю його, [Данила], і, пославши посла, прибув у Київ, і жив під Києвом на острові. А син його Ростислав пішов у Чернігів.

Лев же, [син Данила], вийшов із Угрів з боярами галицькими і приїхав у [город] Во [ло] даву до отця свого, і рад був йому отець.

Бояри ж галицькі Данила князем собі називали, а самі всю землю держали. Доброслав же Суддич, попів онук, укняжився був і грабував усю землю, а ввійшовши в [город] Бакоту, все Пониззя забрав без княжого повеління. Григорій же Васильович замишляв підгірську землю Перемишльську собі захопити. І була смута велика в землі [Галицькій] і грабіж од них.

Отож, коли Данило довідався [про це], він послав Якова [Марковича] , стольника свого, з великою жалобою до Доброслава, кажучи до них, [бояр]: «Князь ваш я єсть, [а] ви повеління мого не сповняєте і землю грабуєте. Чернігівських бояр я не велів тобі, Доброславе, приймати, а дати волості галицьким. А коломийську сіль залишіть для мене». І він, [Доброслав], сказав: «Нехай буде так».

У той же час, коли Яків сидів у нього, [Доброслава], прийшли Лазар Домажирець та Івор Молибожич, два беззаконники, із роду смердів, і поклонилися йому до землі. Яків тоді здивувався і запитував про причину, чому вони поклонилися. І Доброслав сказав: «Я дав їм обом Коломию». Яків тоді сказав йому: «Як ти можеш без княжого повеління оддати її сим обом, коли великі князі держать сю Коломию, щоб роздавати [сіль] оружникам? Сі ж обидва не достойні навіть Вотнин держати». І він, усміхнувшись, сказав: «То що ж я можу говорити?»

Яків же, приїхавши, усе це розповів князю Данилові. І Данило уболівав і молився богові за отчину свою, що нечестивим сим [вдається] держати її і володіти нею.

Коли ж минуло трохи часу, прислав Доброслав [до Данила посла з доносом] на Григорія [Васильовича], кажучи: «Він тобі невірний є», - бо [Доброслав] виступав проти нього і сам хотів усю землю [Галицьку] захопити. [А потім], пересварившись самі, вони приїхали [до Данила] з великою гординою. Доброслав їхав у одній сорочці, гордовито, навіть на землю не дивлячись, а галичани бігли коло стремена його. І Данило та Василько, бачачи погорду його, сповнилися до нього ще більшою ворожнечею. А коли Доброслав і Григорій стали один одного обмовляти, то Данило, вислухавши речі їх, [побачив], що вони повні є облуди і не хочуть під його волею ходити, а волость його [ладні] іншому передати. Тому, порадившись із братом, він ото мимоволі, бачачи беззаконня їх, повелів їх схопити.

У рік 6749 [1241]. Потім же Ростислав [Михайлович] зібрав князів болохівських і останок галичан [і] прийшов до [города]

Бакоти. Але Курило-печатник був тоді в Бакоті, посланий Данилом-князем і Васильком списати грабунки нечестивих бояр, [і] він утишив народ.

Бо коли вони, [війська Ростислава], билися коло воріт [Бакоти, Ростислав], одступивши, хотів перемовити його, [Курила], багатьма словами. Але Курило відповів йому: «Осе так ти оддячуєш вуям своїм за добродіяння? А чи не пам'ятаєш ти, як король угорський вигнав тебе був з отцем твоїм із землі [своєї], як тебе прийняли обидва володарі мої, вуї твої? Отця твого вони у великій честі держали, і Київ пообіцяли, і тобі Луцьк дали, і матір твою, а сестру свою з Ярославових рук одібрали і отцю твоєму оддали». і іншими словами мудрими говорив він йому багато. Але, побачивши, що той не послухав його, він вийшов на нього з пішими воями. Він тоді, побачивши це, пішов звідти. Так що він, [Курило], мудрістю і силою вдержав Бакоту, а Ростислав пішов за Дніпро. із Данило ж, почувши [про] прихід Ростислава з князями болохівськими на Бакоту, відразу кинувся на них: городи їх вогневі оддав і вали їх розкопав. А Василько-князь зостався стерегти землі [своєї] од литви, [бо] воїв своїх він послав був із братом. Данило тим часом, узявши здобич велику, вернувся, а взяв він [такі] городи їх: Деревич, Губин і Кобуд, Кудин, Городець, Божський, Дядьків. Прийшов також Курило, печатник князя Данила, з трьома тисячами піших воїв і трьомастами кінників, і дав їм [Данило] узяти город Дядьків. Звідти ж він, [Данило, пішов назад], пограбувавши землю Болохівську і попаливши, - бо зоставили їх, [болохівських князів], татари, щоб вони їм орали [та сіяли] пшеницю і проса. Данило ж на них тим більшу ворожнечу держав, що вони од татар велике сподівання мали.

Адже він князів їхніх вибавив із рук Болеслава, князя мазовецького, коли Болеслав сказав: «Чого вони увійшли в землю мою, якщо я не дав їм [її] ?» Кажучи [Данилові]: «Вони не є вої твої, а є особні князі», - він хотів розграбувати їх. Вони тоді обіцялися покоритись [Данилові], вони тоді благали, і Данило й Василько за них збиралися з ним [Болеславом], битву вчинити. Але Василько, поїхавши, переконав його, тобто ублагав його, і дав йому дари многі за визволення їх. Та вони все одно не пам'ятали добродіяння.

Бог воздав їм одплату [за це], бо не зосталося нічого в городах їхніх, що не було б пограбоване. А він, [Данило], прийшов до брата свого, за милістю бож'ою знаменуючи побіду.

Ростислав же все одно не переставав у злобі своїй, а зібравши воїв і [боярина] Володислава [Юрійовича] невірною [взявши], рушив на Галич. І, прийшовши до [города] Печери Домажирової, обманув їх, [городян], Володислав, і здалися вони Ростиславу. А звідти, узявши [город], пішов [Володислав] до Галича, кажучи [Ростиславу]: «Твій є Галич». А сам він дістав тисячу од нього.

Почувши ж [це і] зібравши воїв своїх, Данило й Василько скоро пішли на них. І він, [Ростислав], не видержав, вибіг із Галича до [города] Щекотова, а з ним утік Артемій, єпископ галицький, та інші галичани.

Та коли Данило й Василько гналися вслід за ним, вість прийшла йому, що татари вийшли вже із землі Угорської, ідуть у землю Галицьку, і тою вістю [Ростислав] спасся, а декількох із бояр його схоплено було.

Данило тим часом, прагнучи встановити порядок у [Галицькій] землі, поїхав до [городів] Бакоти і Каліуса, а Василько поїхав у Володимир. Данило також двірського [Андрія] вирядив на Перемишль, на Костянтина [Володимировича] рязанського, посланого [туди] Ростиславом, і [проти] владики перемишльського, який із ним, [Ростиславом], чинив коромолу. Та коли Костянтин почув, що Андрій іде на нього, він утік уночі. Отож Андрій не застав його, але застав владику, і слуг його розграбував гордих, і сагайдаки їх боброві роздер, і прилбиці їх вовчі й борсукові розідрані були. Славетного співака Митусу, який колись із гордості не схотів служити князю Данилові, розшарпаного, яко в'язня, привели. Сиріч, як ото сказав творець притч [Соломон]: «Гордість дому твого сокрушиться», бобра, і вовка, і борсука обдеруть. Се так реченням сказано було.

У рік 6750 [1242]. Не було нічого.

У рік 6751 [1243]. У той же час розігнали татари [військо] Ростислава в борку. І втік він в Угри, і оддав усе-таки за нього король угорський [Бела] дочку свою [Анну].

А коли Данило перебував у Холмі, прибіг до нього половчин його. на ім'я Актай, кажучи: «Батий уже вернувся з Угрів і одрядив на тебе двох богатирів, Манмана і Балая, щоб знайти тебе». Данило тоді, заперши Холм, поїхав [у Володимир] до брата свого Василька і взяв із собою Курила-митрополита. А татари пустошили до [города] Володави і по озерах, і вернулися, багато лиха натворивши.

У рік 6752 [1244]. Не було нічого.

У рік 6753 [1245]. Михайло ж [Всеволодович], почувши, що король [Бела] оддав дочку за сина його, утік в Угри. Але король угорський і син його Ростислав честі йому оба не вчинили, і він, розгнівавшись на сина, вернувся до Чернігова.

Звідти поїхав він [до] Батия, просячи волості своєї у нього. Батий же сказав: «Поклонися отців наших закону». Але Михайло відповів: «Коли бог передав нас і землю нашу за гріхи наші в руки ваші, ми тобі кланяємося і честь складаємо тобі. А закону отців твоїх і твоєму богонечестивому повелінню — не кланяємося». Батий тоді, як той розлючений звір, роз'ярився, повелів заколоти князя Михайла, і заколений був він беззаконним Доманом, путивльцем нечестивим, і з ним і заколений був боярин його Федір. Так мученицьки постраждали вони і дістали обидва вінець од Христа бога.

Данило тим часом із братом Васильком розпочали війну з Болеславом [Стидливим], князем лядським, [і] ввійшли в землю Лядську чотирма дорогами. Сам Данило пустошив довкола [города] Любліна, а Василько — по [ріках] Изволі і по Ладі, довкола [города] Білої, двірський же княжий Андрій — по [ріці] Сяну, а [воєвода] Вишата пустошив Підгір'я. Узявши здобич, вони вернулися.

І знову виступили вони обидва і спустошили землю Люблінську аж до ріки Вісли і Сяну. Але коли приїхали вони під [город] Завихвост, [то лише] стрілив Василько-князь через ріку Віслу, бо переїхати через сю ріку вони не могли, тому що вона наводнилася була. І вернулися вони обидва, взявши здобичі багато.

Коли ж минуло трохи часу, то ляхи, приїхавши, спустошили довкола [города] Андрієва. І, почувши [це], Данило-князь із братом Васильком зібрали силу свою і повеліли підготувати пращі та інші знадоби для взяття города, і прийшли на город Люблін. За один день були вони удвох під городом [Любліном], [вирушивши] із Холма зо всіма воями і пращами.

І пращі метали, і стріли, як дощ, ішли на город їх, і ляхи, побачивши, що все сильніше в битві налягають русичі, стали просити, [щоби] милість дістати. Данило ж і Василько дали наказ, зобов'язавши їх [і] кажучи: «Не помагайте князю своєму». І вони пообіцялися се вчинити, і Данило з братом вернулися, спустошивши землю ту.

Ростислав [Михайлович] тим часом, виблагавши в тестя, [короля Бели], багато угрів, просився, щоб виступити на

Перемишль. Коли він увійшов [у Перемишльську землю, то] зібрав багато смердів, піших, і згуртував їх [іти] в Перемишль. Данило ж і Василько, почувши [це], послали [на Ростислава] Льва, який був [ще] молодим. А оскільки йому [не можна] було піти в бій, молодим будучи, [Данило] послав синівця свого Всеволода [Олександровича], [двірського] Андрія, і [стольника] Якова [Марковича], і інших бояр.

Билися вони на ріці Січніці, [й] одолів Ростислав, бо він мав багато піших воїв. Але Андрій і Яків билися [і] рубалися люто, - б [тільки] Всеволод не поміг їм, а повернув коня свого навіткача, - і хоча билися вони багато, та од'їхали цілі. Данилові тим часом була вість [про все], і він пішов, зібравши воїв многих і піших [людей], і прогнав [Ростислава] із землі [Перемишльської]. І пішов той в Угри.

У рік 6754 [1246]. У той же рік прийшла литва, [князь] Айшевно Рушкович, і пустошили вони довкола [города] Пересопниці. Данило ж і Василько поїхали в Пінськ і впередили його, допоки стався прихід його. І коли вони, [литва], йшли по полю пінському, вийшли на них обидва [князі] з города. Та погані все одно мали гординю у серці своїм. [Війська Данила й Василька] погнали їх, і вони, не видержавши, побігли, і, втікаючи, падали з коней, і Василько привів першу здобич до брата свого. Всі ж вої його, [Рушковича], побиті були, а сам Рушкович з невеликою дружиною втік. І була радість велика в городі Пінську від побіди Данила й Василька: усю бо здобич [литви] вони одібрали, тому що бог помагав їм.

У рік 6755 [1247]. Потім же, коли минули роки, пустошила литва, [князь] Ленгевін, довкола [города] Мельниці, і велику здобич вони взяли. Данило, отож, і Василько гналися вслід за ними до Пінська. А в Пінську [був князь] Михайло [Ростиславич]. Він дав був їм вість, [що мають прийти Данило й Василько], і вони стали, поробивши засіки, в лісі; дав їм вість Михайло, перебуваючи в Пінську. Однак Данило й Василько помчали на них, і двірський Яків [Маркович повів] воїв своїх. Литва ж, не пойнявши віри Михайлові, вийшла зі станів своїх. [І] за милістю божою побігла литва, і побиті вони були, і здобич усю [в них] одібрали, а сам Ленгевін, поранений, утік. І прийшла [про це] вість Данилові й Васильку, і була радість велика в Пінському городі.

А ще перед чернігівською війною Данила, коли він сидів у Галичі, а Василько у Володимирі

У рік 6756 [1248]. пустошили ятвяги довкола [городів] Охожі та Бусовна і всю землю ту розграбували, - бо іще ж Холм не був поставлений Данилом. Гнав тоді вслід за ними Василько з Володимира, і догнав їх, і був він на третій день із Володимира в Дорогичині. Коли ж ті, [ятвяги], билися біля воріт дорогичинських, то прийшов ;на них Василько. І ті виїхали супроти | них, [воїв Василька], і не видержали перед Васильком. Оскільки бог [йому] поміг, побігли лихі поганії. І була січа люта з ними, і гнали їх за багато попрощ, і вбито було сорок князів, і інших багато було побито, і не встояли вони. і послав він, [Василько, посла] у Галич до брата свого, і була радість велика в городі тому Галичі в день той.

Василько ж був на зріст середній, розумом великий і одвагою, який то [сам] багато разів перемагав поганих, а то багато разів вони удвох [із Данилом] посилали [воїв] на поганих, [на таких], як Скомонд і Борут, лютих воевод, що були вбиті посланими [воями]. Скомонд же був волхв і чаклун знаменитий, а бистрий був, як той звір, - пішо бо ходячи, спустошив він землю Пінську й інші краї, - та вбитий був нечестивий, і голова його наткнута була на кіл. І в інші часи, за божою милістю, побиті були поганії, що про них ми не схотіли писати через безліч [іх] .

У рік 6757 [1249]. Потім же Ростислав [Михайлович] благав тестя свого, короля [Белу], щоб той послав йому воїв на Данила. Узявши воїв, він пішов у Лядську землю, і благав [удову] Лестькову [Гремиславу], і умовив її, щоб вона послала з ним ляхів. І вона послала з ним воїв. Визначні ж бояри й інші ляхи втекли були із землі [її], маючи намір іти до Данила. Але, довідавшись про виступ [у похід] Ростислава, захотіли вони дістати милість у Лестьковича [Болеслава] і в матері його [Гремислави]. Пішли вони йому, [Ростиславу] , на підмогу, а через деякий час старший їх Творіян [Войтихович] схоплений був Данилом.

Отож Ростислав, кинувшись, прийшов на город Ярославль. Але в городі були Данилові й Василькові люди, і бояр багато. [І] він, побачивши, що город укріплений, пішов до Перемишля. І, зібравши багато тамтешніх жителів, знадобів ратних, і для взяття города, і пороків, він, спорядивши воїв своїх, знову пішов до Ярославля, а за собою zostавив город Перемишль. Він думав: «Якщо сього я не візьму, то сей удержу».

Але коли стояв він біля города і ладнав пороки, щоб ними взяти город, то великий був бій перед городом. І він звелів своїм

прикритися, щоб вої його не були поранені городянами, допоки він не наладнає зняряддяпороки. І нахвалявся він перед воями своїми, і казав: «Якби я навідав де Данила й Василька – поїхав би на них. Навіть би з десятком воїв я поїхав би на них».

І вигорджувався ві», і затіяв гру перед городом, і зітнувся він з [рицарем] Воршем. І впав під ним кінь, і вивихнув він плече, і не на добро прилучилось йому [це] знамення.

Данило ж і Василько, почувши, що він прийшов раттю, помолилися богу [і] стали збирати воїв. І послали вони [послів] до Кондрата, кажучи: «Із-за тебе виступили на нас обох ляхи, бо ми тобі помічники єсмо». І послав він [ім] підмогу. А тим часом Данило й Василько послали [послів] у Литву, помочі прохаючи. І послана була од Миндовга, [князя литовського], поміч. Та не встигли вони обидва [зі своєю поміччю], а бог явив їм поміч свою, тому що не од підмоги людської [буває] побіда, а від бога. Скоро зібравши воїв, вони рушили, а [двірського] Андрія послали удвох, щоб він розвідав їх, [противників], і піддержав город [Ярославль], тому що вже близько є спасіння їх.

І коли вої [ще] не дійшли до ріки Сяну і зсіли в полі [з коней], щоб оружитися, то сталося таке знамення над військом: стільки налетіло орлів і багато воронів, як хмара велика. І птахи вигравали, а орли клекотали, і ширяли крильми своїми, і шугали в повітрі так, як ото іншим разом і навіть ніколи не було. І се знамення не на добро було.

Данило тим часом, оружившись [і] взявши воїв своїх, пішов по ріці Сяну. Але брід був глибокий, і вперед [ріку] переїхали половці, і, переїхавши, побачили вони стада їх, [противників]. І хоча не було сторожів їхніх коло ріки, та половці не посміли розграбувати їх, [ці стада], без повеління княжого. А вони, [противники], побачивши [половців], утекли зі стадами своїми у стани свої.

Данило й Василько також не забарилися, а скоро перейшли ріку і, приготувавши до бою кінників з пішими воями, спокійно пішли на битву, бо серця їх обох завзяті були до бою і рвались до бою. Лев же був [іще] дитиною, [і Данило] поручив його Василькові [Гавриловичу], хороброму і сильному бояринові, щоб він оберігав його в бою.

Коли ж побачив Ростислав прихід противників, він теж, приготувавши до бою воїв своїх, - русь, і угрів, і ляхів, - підійшов до них насупроти, а піших воїв zostавив навпроти воріт города: стерегти ворота, щоб не вийшли [ярославці] на підмогу Данилові

і не порубали пороків.

Ростислав, отож, виладнавшись до бою, перейшов глибокий яр, - він бо йшов супроти Данилового полку, - але Андрійдвірський постарався, щоб він не зітнувся з Даниловим полком. Прискоривши [хід, Андрій] зітнувся з військом Ростиславовим кріпко: списи так ламалися [об броню], наче це були удари грому, і з обох же [сторін] многі, упавши з коней, померли, а інші поранені були сильними ударами списів.

Данило тоді послав на поміч йому, [Андрієві], двадцять вибраних мужів. [І] хоча [боярин] Василій Глібович і [князі] Всеволод Олександрович [та] Мстислав [Глібович], не маючи змоги [помогти] Андрієві, побігли обидва назад до Сяну, але Андрій, що zostався з невеликою дружиною, в'їжджаючи, кріпко боровся з ними.

І коли побачив Данило, що ляхи кріпко ідуть на Василька, «керліш» співаючи, [і] сильним голосом ревли у війську їх, коли ж побачив Данило зблизька битву Ростиславову і Філю, [воєводу угорського], що стояв у задньому полку із хоругвою [і] казав: «Руси скорі є на битву, але вистіймо перед натиском їх, бо вони не видержують довгий час у січі», - бог, однак, не послухав нахваляння його, - [то] рушив на нього Данило зі [стольником] Яковом Марковичем і з [боярином] Шелвом. Шелв тоді був збитий [списом], а Данила [Філя] схопив. Він вирвався з рук його і виїхав із битви, але, побачивши угрина, що йшов на поміч Філі, списом збив його, і [спис], загнаний в нього, зламався, [а] він упав [з коня] і спустив дух. А об того гордого Філю Лев, ся дитина, зламав списа свого. І знову Данило скоро прийшов на нього, [Філю], і розтрощив військо його, і хоругов його роздер навпіл. Побачивши ж це, Ростислав побіг, і повернули угри навітікача.

Василько тим часом зітнувся з ляхами, які повернули [на нього]. І дивилися обидва [війська] одні на одних, а ляхи лаялися, казали: «Поженемо на великі бороди!» Василько тоді сказав: «Брехня є слово ваше. Бог єсть наш помічник». І вдарив він коня свого, і двинув [на них], і ляхи, не видержавши, побігли од нього.

Данило ж гнав через яр глибокий на угрів і русь, бив їх [і] журився про брата, не знаючи, [що з ним]. Але, побачивши хоругов його, що мчала вслід за ляхами, він був сильно радий. І став він на ю могилі навпроти города, і приїхав Василько до нього. Данило тим часом хотів гнати вслід за ними, але Василько заборонив йому. Ростислав же, збагнувши [поразку], пустив коня

свого навіткі.

Угри ж і ляхи многі побиті були і схоплені були; і з усіх [військ] багато схоплено було. Тоді ж і Філя гордий схоплений був Андрієм, двірським, і приведений був до Данила, і вбитий був Данилом. А [боярин] Жирослав привів [тисяцького] Володислава [Юрійовича], лихого баламутника землі [Галицької]. У той же день і той убитий був, і багато інших угрів побито було в гніві.

Данило й Василько не пішли тоді в город, і Лев став на місці [бою], як воїн, посеред трупів, знаменуючи перемогу свою. Воїни тим часом ганялися і приїжджали навіть опівночі, і вели багато здобичі, так само всю ніч не переставав крик тих, які шукали один одного.

Явив же бог милість свою і дав перемогу Данилові напередодні [дня пам'яті] великих мучеників Фрола і Лавра. Данило тоді запалив укріплення, що його Ростислав зробив, і пішов із багатьма колодниками в [город] Холм, що його спорудив був сам.

Литва теж приїхала, і ляхи Кондратові прибули до нього, [Данила], на битву і вернулися до себе. А Ростислав утік в Ляхи і, взявши жону свою [Анну], пішов в Угри, - із Угрів бо він прийшов був у Лядську землю з женою через те, що в умі своєму замишляв узяти Галич і володіти ним. Але бог за високодумність його і не сповнив того, що він замишляв.

У рік 6758 [1250]. Тим часом [хан] Могучій прислав посла свого до Данила й Василька, коли вони обидва були в [городі] Дороговську: «Дай Галич!» [І Данило] був у печалі великій, тому що не укріпив він був землі своєї городами. І, порадившись з братом своїм, поїхав він до Батия, кажучи: «Не дам я півотчини своєї, а їду до Батия сам».

Вибрався ж він на празник святого Дмитрія [Солунського], помолившись богу. І прибув він до Києва, Київ держав [тоді] Ярослав [Всеволодович] через боярина свого Єйковича Дмитра, - і, прийшовши у храм архістратиґа Михаїла, тобто Видобич, скликав чорноризців і [весь] монаший чин. І коли він сказав ігумену і всій братії, щоб вони вчинили молитву за нього, то вони вчинили, щоб він од бога милість дістав. І було [сповнено] так, і, упавши [в поклої ні] перед архістратиґом Михаїлом, вирушив він із монастиря у човні, бачачи біду страшну і грізну, і прибув до Переяславля.

І зустріли його татари, і звідти поїхав він до [хана] Куремси і

побачив, що нема в них добра. Відтіля ж став він іще дужче скорбіти душею, бачачи, що володіє ними диявол. [Він бачив] нечестиві їх чаклунські суєслів'я і Чингізханові наслання, нечестиві його, [Куремси], кровопиття, многі його волхвування. Цесарів, і князів, і вельмож, що приходять [до них], вони водили навколо куща, [заставляли] поклонитися їм, сонцю, і місяцю, і землі, і дияволу, і померлим, [що тепер] у пеклі, отцям їх, і дідам, і матерям. О нечестива облудо їх! І, се чуючи, вельми він став скорбіти.

Звідти ж прибув він до Батия на Волгу. [І] коли він збирався поклонитися [ханові], то прийшов чоловік Ярослава [Всеволодовича] Сонгур [і] він сказав: «Брат твій Ярослав кланявся кущу, і тобі кланятися». І одказав йому [Данило]: «Диявол говорить із уст ваших. Бог запре уста твої, і не буде почуто слово твоє». і в той час він покликаний був Батиєм: ізбавив його бог і од лихого їх біснування, і од чаклування.

І поклонився він за обичаєм їх, і ввійшов у вежу його. Він, [Батий], сказав: «Данило! Чому ти еси давно не прийшов? Але якщо нині ти прийшов еси, - то й се добре. Чи п'єш ти чорне молоко, наше пиття, кобилячий кумиз?» І він сказав: «Досі я не пив. А нині ти велиш – я п'ю». Він тоді сказав: «Ти вже наш-таки, татарин. Пий наше пиття!» І він, [Данило], випивши, поклонився за обичаєм їх, [і], промовивши свої слова [подяки], сказав: «Я іду поклонитися великій княгині Баракчиновій». [Батий] сказав: «Іди». Пішовши, він поклонився їй за обичаєм. І прислав [Батий] вина дзбан, і сказав: «Не звикли ви пити молока, пий вино!»

О, лихіша лиха честь татарська! Данило Романович, що був князем великим, володів із братом своїм Руською землею, Києвом, і Володимиром, і Галичем, і іншими краями, нині сидить на колінах і холопом себе називає! А вони данини хочуть, і погрози ідуть, [і] він життя не надіється! О, лиха ти, честь татарська!

Його ж отець був цесарем у Руській землі, який покорив Половецьку землю і воював проти інших усяких країв. [І коли] син того не дістав честі, то інший хто може дістати? Адже лиходійству їхньому і облуді немає кінця. Ярослава [Всеволодовича], великого князя суздальського, [труй] зіллям вони уморили. Михайла [Всеволодовича], князя чернігівського, який не поклонився кущу, із його боярином Федором вони ножем закололи, - як ото ми раніш сказали про заколення їх, котрі

вінець дістали оба мученицький, - і інші многі князі побиті були, і бояри.

Пробув же князь у них днів двадцять і п'ять, [а тоді] одпущений був [із тими], що були з ним, і поручена була земля його йому. І прийшов він у землю свою, і зустрів його брат [Василько] і сини його. І був плач через обиду його, але ж більша була радість, що він є здоров.

Тої ж зими Кондрат, [князь лядський], прислав посла по Василька, кажучи: «Підем на Ятвягів». [Але] випав сніг і покритися корою, вони не могли йти і вернулися на [ріці] Нурі.

І стало відомо всім землям про повернення його, [Данила], з Татар, що бог спас його.

У той же рік прислав король угорський [Бела] вісника, кажучи [Данилові]: «Візьми дочку мою за сина свого Льва», - боявся бо він його, тому що той був уже в Татарах [і] побідою подолав Ростислава [Михайловича] і угрів його. Але [Данило], порадившись з братом своїм, слову його не поиняв віри, бо колись він змінив був його, пообіцявши оддати дочку свою [Констанцію].

Тим часом Курило-митрополит ішов [через Угри в Греки], посланий Данилом і Васильком, щоб [там його] поставили на митрополію руську. І коли був він у короля, вговорив його король багатьма словами [і] дарами умовив: «Я проведу тебе в Греки з великою честю, якщо учинить Данило зо мною мир». Він тоді сказав: «Клятвою клянися мені, що не переміниш ти слова свого. Я, пішовши, приведу його». І, прийшовши, митрополит сказав йому, [Данилу]: «Чого ти хотів – те в тебе єсть. Візьми дочку його синові своєму за жону». Василько [братові] сказав: «Іди до нього, адже він християнин є».

Звідти ж, [із города Холма], Данило вирушив, узявши сина свого Льва і митрополита. і пішов він до короля [Бели] в [город] Ізволин, і взяв дочку його [Констанцію] синові своєму за жону. І оддав він йому, [Белі], захоплених бояр, що їх бог дав у руки його, коли він із братом одолів біля Ярославля. І вчинив він із ним мир, і вернувся у землю свою.

У рік 6759 [1251]. У ті ж роки помер князь великий лядський Кондрат, що був славний і предобрий. [І] жалкував за ним Данило й з Василько. Потім також син його помер, Болеслав, мазовецький князь. А Мазовше [Болеслав] оддав брату своєму Сомовитові, послухавши князя Данила, бо за ним, [Болеславом], була племінниця його, [Данила], дочка [двоюрідного] брата,

Олександра [Всеволодовича], на ім'я Настасія, яка вийшла потім за боярина угорського, на ймення Дмитра.

У ті ж роки, [коли] сів Сомовит у Мазовші, послав до нього Данило й Василько [послів], сказавши йому: «Ти добро бачив єси од нас обох. Виступино з нами на Ятвягів». І в Болеслава [Стидливого] узяли вони підмогу – Суда, воєводу, і [воєводу] Сигніва. І зібралися вони в Дорогичині, і рушили [на Ятвягів], і перейшли болота, і напали на землю їх.

Але ляхи не видержали, запалили їх перше село, і тим вони лихо вчинили, бо подали їм, [ятвягам], знак, - тому мали на них, [ляхів], гнів Данило й Василько. І пустошили вони їх, [ятвягів], до вечора, здобич велику захопивши.

Коли ж настав вечір, приїхали злинці, так що зібралась уся земля ятвязька. І прислали вони до Данила [посланця] Небяста, кажучи: «Зостав нам ляхів, а сам піди мирно із землі нашої. Бо чого ти хочеш – того не добудеш». Тож хоча ляхи обгородилися, а руси не обгородилися, вони напали вночі на ляхів, і ляхи кріпко боролися. А [ятвяги] сулицями метали, і головнями, що летіли, як блискавки, і каміння, як той дощ із неба, йшло. Тим-то ляхам було дуже скрутно, [і] послав Сомовит [гінців до Данила й Василька], благаючи: «Пришліте мені стрільців». Але вони обидва мали гнів за [той] перший підпал [і] заледве послали [підмогу], тому що [ятвяги] огорожу проломити збиралися [і] врукопаш билися. А коли прийшли стрільці, вони багатьох поранили, і багатьох убили стрілами, і одперли їх від огорожі. Але тої ночі не було покою од них.

А назавтра зібралися всі ятвяги,; піші і кінні, дуже багато, так що ліси ними наповнилися, і, знявшись, запалили вони вежі свої, тобто шатра, у день воскресіння, тобто в неділю.

Данило-князь тим часом рушив наперед і далеко відійшов з Болеславовими ляхами, а Василько зостався з Сомовитом. [Боярин] же Лазар назаді був із половцями, [і ятвяги] напали на нього кріпко, і хоругов його відібрали. Він прибіг тоді до Василька і Сомовита. [І] люта була битва mezi ними, і багато падало з обох [сторін]. Василько ж і Сомовит кріпко держали бій, а двірський Андрій, що мав сильне серце, але якому недуга тіло його пойняла і руки, помчав теж mezi ворогів, упустив списа і замалим не був убитий.

Послав тоді Василько [гінця] до брата свого, говорячи: «Битва ж велика є, ти поспіши до нас». І Данило вернувся, і гнали вони їх до лісу, але вони, [ятвяги], все одно налягали на них, [воїв

Данила й Василька], і багато упало mezi ними. [Боярин] Федір Дмитрович, кріпко борючись, поранений був, і з тої рани він і смерть прийняв на ріці Нареві.

Ящелт же, [князь ятвязький], сказав: «Слід нам ізсісти [з коней]. Якщо ж ви жалієте нас, то насамперед себе жалійте і безчестя свого. Хіба нашими головами зберегти [вам] честь свою?»

І було [зроблено] так. Сказав Данило зсідати [з коней] воям своїм, і, зсівши, пішли вони. І ослабіли серця ятвягам, коли побачили вони силу руську і лядську. Вони ж ішли, і грабували, і палили землю їхню. А коли вони перейшли ріку Олег [і] збиралися стати в тісних місцях, то князь Данило, побачивши [це і] гукнувши, сказав їм: «О мужі-воїни! Хіба ви не знаєте, що християнам простір є сила, а поганим – тіснота? Чагарі звичні є для битви [їм]». І пройшов він зарості, захоплюючи [ятвягів], і прийшов на чисті місця, [і] стали вони станом.

Ятвяги ж усе одно нападали на них, і гнали руси і ляхи вслід за ними, і многі князі ятвязькі побиті були. І гнали їх до ріки Олега, і скінчилася битва.

А на другий день, коли через незнаючих проводарів вони, [Данилові війська], блудили, двох вармів убито було, [а] третього живого руками взяли. І приведенний він був до Данила, і [князь] сказав йому: «Виведи мене на правильну путь – життя дістанеш», - і подав йому руку. [Варм] вивів його, і перейшли вони ріку Лик.

А Назавтра, коли примчали до них, [ятвягів], прусси і борти, усі вої [Данила] зсіли [з коней]. І оружилися піші вої, [і вийшли всі] зі стану. Щити ж їх як зоря були, а шоломи їх – як те сонце на сході, а списи їх погойдувалися у руках, як безліч тростин. А стрільці обабіч ішли і держали в руках луки свої, наклавши на них стріли свої проти ворогів. Данило ж на коні сидів і воям лад давав. І сказали прусси ятвягам: «Хіба можете ви дерево піддержати сулицями і на осю рать одважитись?» І вони, побачивши [це], вернулися до себе.

А князь Данило звідти прийшов до [города] Визни і перейшов ріку Нарев. І багато християн із полону вони удвох, [Данило й Василько], вибавили, і пісню слави вони співали їм. Бог поміг їм обом, і прийшли вони зі славою на землю свою, наслідувавши путь отця свого, великого князя Романа, що вигострив був [зуби] на поганих, як той лев, і яким половці дітей страхали.

У рік 6760 [1252]. У ті ж роки прислав король угорський

[Бела] до Данила [посла], прохаючи його [прийти] на поміч, на бій, - бо він мав війну з німцями. [Данило] рушив йому на поміч і прийшов до [города] Пожга.

Та прийшли були послы німецькі до нього, [Бели], бо цесар [Фрідріх] держав був Відень, землю Рагузьку і Штірську, тому що герцог [Фрідріх] уже вбитий був, а імена послів були: [герцог Оттон], воєвода цесарів, і [Філіпп], біскуп зальцбурзький, тобто сольський, і Генріх Бруннський, і Отто Гардек Петтауський. І виїхав король із ними назустріч же Данилу-князю, і Данило прибув до нього, спорядивши всіх людей своїх.

Німці тим часом дивувалися оружжю татарському: бо коні були в личинах і в попонах шкіряних, а люди в латах, і велике було сяйво полків його од оружжя, що виблискувало. Сам же [Данило] їхав обіч короля, за звичаєм руським, а кінь під ним був диву подобен і сідло позолочене, і стріли і шабля золотом [були] оздоблені та іншими прикрасами, що аж дивно, а жупан із золототканого; едвабу грецького і широким золотим мереживом обшитий, і чоботи зелені козлові, обшиті золотом. І коли німці дивилися і багато дивувалися, сказав йому король: «Я не взяв би тисячі сребра замість сього, що ти прийшов еси згідно з обичаєм руським предків своїх». І попросився [Данило] у нього в шатро, тому що велика спека була дня того. І він узяв його за руку і повів його у намет свій, і сам роздягнув його, і убрав його в одержу свою. Таку ото честь він учинив йому, і прийшов [Данило] до себе додому.

У той же рік вигнав Миндовг, [князь литовський], двох синівців своїх, Тевтивила і Єдивида. Він послав їх обох з вуєм їхнім з Викинтом на війну, на Русь, спустошити до Смоленська, і сказав: «Що хто займе – собі держить». Але ворожістю, через ворожнечу з ними він Литву [зайняв]: тому забрана була вся земля Литовська, і незчисленне майно їх, знищено було багатство їх, і послав він на них воїв своїх, хочачи вбити їх.

Але вони обидва, [Тевтивил і Єдивид], довідалися [про це], і втекли до князя Данила й Василька, і приїхали у Володимир. Миндовг тоді прислав послів своїх, кажучи: «Ти не чини їм обом милості». [Однак] вони, Данило й Василько, не послухали [його], тому що сестра їх обох, [Тевтивила і Єдивида], була за Данилом.

Потім же Данило порадився з братом своїм і послав [послів] у Ляхи до князів лядських, кажучи: «Нагода є християнам на поганих [піти], бо вони самі воюють межі собою». І ляхи обіцялися, але не сповнили [слово].

Тим часом Данило й Василько послали Вікінта в Ятвяги, і в Жемоїть, [і] до німців у Ригу. І Вікінт умовив їх, [німців], сріблом і дарами многими, [і] ятвягів, і пів-Жемоїті. Німці тоді відповіли Данилові: «Заради тебе ми вчинимо мир із Вікінтом, а то він багато браття нашого погубив». І пообіцялися німці-браття піти на підмогу Тевтивилу.

Данило, отож, і Василько рушили до Новгородка. Тим часом Данило й Василько, брат його, порадилися з сином [Данила Львом, і Данило] брата свого послав на Волковийськ, а сина – на Слонім, а сам пішов до Здітова. І взяли вони багато городів, і вернулися додому.

А потім прислав Вікінт [посла], кажучи: «Німці хотять стати на поміч Тевтивилу». І послав Данило Тевтивила, і поміч свою з ним, русів і половців, [на Миндовга], і багато воювали вони межі собою.

А звідти Тевтивил пішов із добичею Даниловою у Ригу. І прийняли його рижани з великою честю, і він охрещений був. Коли ж довідався про це Миндовг, що хотять йому, [Тевтивилу], помагати божі слуги, біскуп [Миколай] і всі вої ризькі, то, убоявшись, послав він таємно [посла] до Андрія [Стірлянда], магістра ризького, і умовив його дарами многими, сиріч ублагав його. Послав бо він був золота багато, і срібла, і посуду срібного і золотого прегарного, і коней багато, кажучи: «Якщо ти уб'єш або проженеш Тевтивила, то ще більше, ніж се, дістанеш». Але він, [Андрій], сказав: «Ти не зможеш [його] позбутися. Якщо ти не пошлеш до папи і [не] приймеш хрещення – ти не одолієш ворога. Я дружбу маю до тебе». О, лихіше [се] од лиха! Золотом осліпив він очі свої, і через нього він іще нині од них, [слуг божих], біди зазнає.

Миндовг, отож, послав до папи [Іннокентія посла] і прийняв хрещення. Але хрещення його обманливим було, бо потай він приносив жертви богам своїм: першому Нонадієві, і Телявелі, і Дивериксу, [і] заячому богу Медейну. Коли він виїжджав на поле і вибігав заєць [із лісу] на поле, він не входив у ту лісову зарість і не смів навіть різки вломити. І приносив він богам своїм жертви, і тіла мертвих спалював, і поганство своє явно діяв.

Тевтивилу ж [про змову Андрія з Миндовгом] розповів біскуп [Миколай] і пробощ рижан [Іван]. Жалкували [рижани-німці] за ним, [Тевтивилом], бо вони знали, що коли б Тевтивил не був вигнаний, [то] Литовська земля була б у їхніх руках і хрещення [литовці] поневолі б прийняли. А цей Андрій всю

Литву зробив нехристиянами, і вигнаний він був із сану свого браттям.

Тевтивил же прибіг у Жемоїть до вуюя свого Викинта [і], узявши ятвягів, і жемоїть, і підмогу Данилову, що її дав був Данило йому раніш, пішов на Миндовга. Миндовг також зібрався був, але надумавши ото собі не битися з ними в бою. Він увійшов у город, що зветься Ворута, і вислав шурина свого вночі. Та розігнали його [військо] руси і ятвяги.

А назавтра виїхали на них, [воїв Тевтивила], німці із самострілами. І поїхали на них, [німців], руси з половцями з; стрілами, і ятвяги з сулицями, і гонилися вони на полі [бою], немов у грі, і звідти вернулися [війська Тевтивила] в Жемоїть.

І прийшов Миндовг, зібравши силу велику, на город Викинтів, що зветься Твиреметь. І виїхав Тевтивил із города, [і] руси й половці Данилові з ними, і жемоїть із ними, і багато піших воїв. І коли гонилися вони [за Миндовгом], устрілив кощавий половчин Миндовга в стегно, і вернувся Миндовг у землю свою. А багато ратних билися межі собою, [і князь литовський] Вишимут [Булевич] під тим же городом убитий був [Миндовгом].

У рік 6761 [1253]. А потім Тевтивил прислав [посла] Ревбу, кажучи [Данилові]: «Піди до Новгород[к]а». Данило тоді рушив із братом Васильком, і з сином Львом, і з половцями – зі сватом своїм [ханом] Тігаком – і прийшов до Пінська. А тому що князі пінські мали облуду [в серці своїм], то він узяв їх із собою неволею на війну.

І послала сторожів литва, [і встріли їх Данилові вої] на озері Зьяті, і гнали їх через болота до ріки Щар'ї. А коли зібралися всі вої, вони вчинили раду, кажучи: «Вість уже є про нас». Однак вони, [князі-іняни], сперечалися, не хотіли йти воювати, і Данило мудрістю спір уладнав: «Сорому ми матимем од Литви і од усіх земель, якщо ми не дійдемо і вернемось. Назавтра ж, - сказав він, - ми раду вчинимо». [А] тої ночі він послав [посланців] по всіх військах, кажучи: «Ви підіте! Хай буде зрозуміло всім, які не хочять іти на війну». І, побачивши, що війська рушили, і самі [князі-піняни] поневолі пішли, а також інші всі.

А назавтра розграбували вони всю землю Новгородську і зрідти вернулися до себе додому. Ятвяги теж поїхали на підмогу Данилові, [але] не змогли вони доїхати, тому що сніги були великі. І вернулися звідти [війська Данилові], з божою поміччю узявши здобич велику.

Потім же [Данило] послав із братом [Васильком] і з сином Романом людей своїх. І взяли вони оба Городен, а самі удвох вернулися од [города] Більська.

А потім послали вони обидва, [Данило й Василько], багатьох своїх піших воїв і кінників на городи їхні, [Миндовга і синів його], і розграбували вони всю вотчину їх і землі їх. Миндовг тоді послав сина свого [Войшелка], і пустошив він довкола [города] Турійська.

Того ж року прислав Миндовг [послів] до Данила, прохаючи миру і домагаючись приязні через сватання. Тоді ж Тевтивил прибіг до Данила із Жемоїті і Ятвягів, кажучи: «Миндовг умовив їх сребром многим». І тому Данило гнів мав на них.

У рік 6762 [1254]. У ті ж роки, коли минув час, - бо хронікареві треба писати чисто все, що відбулося, іноді ж писати про попереднє, а іноді вступати в пізніше: мудрий, читаючи, зрозуміє; число ж рокам ми тут не писали, ми пізніше впишемо за антиохійським вселенським правилом, [за] олімпіадами, грецьким-таки численням, і [за] римськими високосами, так, як Євсевій Памфіл та інші хронікарі написали од Адама до Христа; усі ж роки ми напишемо, розчисливши пізніше, - після того вбивства герцога, тобто Фрідріха, - бившись, він одолів короля угорського [Белу], але був убитий своїми боярами в бою, - настав тоді роздор межи сильними людьми за честь, і за волость убитого герцога, [і] за землю Рагузьку, і за землю Штірську. І король угорський рикс [Бела], і король чеський [Оттокар] билися за неї, тому король угорський привів [Данила]. Він шукав підмоги, бо хотів узяти землю Німецьку, і послав до Данила [посла], кажучи: «Пошли мені сина Романа, щоби я оддав за нього сестру герцогову і оддав йому землю Німецьку».

І поїхав [Данило] в Німці з Романом, і оддав [Бела] сестру герцогову [Гертруду] за Романа, і вчинив обітницю, що її через величину ми всю не списали.

А потім послав [Бела послів] до Данила, кажучи: «Ти родич мені і сват еси. Поможі мені проти чехів». І умовив він його, і пішов на [город] Опаву своєю дорогою, - сам ото грабував він землю Моравську, і багато городів розорив, і села попалив, і велике побоїще вчинив землі тій.

Данило тим часом, зібравшись із Болеславом [Стидливим, князем лядським], радився, як пройти [в] землю Опавську. А тому що Болеслав не хотів [воювати], то жона його помагала Данилові порадами, бо вона була дочкою короля угорського

[Бели], на ймення Кінга. А Данило-князь хотів [піти на Чехів] і заради короля, і слави бажаючи: не було ж у землі Руській раніше [нікого], хто воював би землю Чеську, - ні Святослав [Ігоревич] хоробрий [не ходив сюди], ні Володимир [Святославич] святий. і сповнив бог його бажання, бо прагнув він і поривався на війну. Тож, узявши сина свого Льва і підмогу од брата | Василька, тисяцького Юрія [Домажирича], [і], з'єднавшись з Болеславом, він рушив із Кракова.

[І] прийшли вони на ріку Одру до города, що зветься Козлій. І приїхав до нього Володислав, [князь лядський], син Казимирів, [онук] Лясконогого Мешка, і, взявши кінників та піших воїв, прийшли вони до ріки Псини. І вчинив тоді раду Данило і Лев з Володиславом, куди б [піти] воювати, але він правди не сказав і дав [їм] проводаря для обману. І послав князь Данило Льва, і Тевтивила, і Єдивида, і двірського [Андрія], і всіх воїв, а сам zostався з невеликою [дружиною], зі старими боярами, з Юрієм, тисяцьким.

Лев, отож, пішов і воював, але побачив він, що обманюють проводарі, і не послухав їх: він рушив у лісисті гори і взяв здобич велику.

А коли йшов Данило з Болеславом [Стидливим] до Опави, пославши [уперед] сторожів своїх, ляхів, то виїхав із Опави [воєвода чеський] Андрій з чехами. І зустрілися вони, і зітнулися, [і] одолів Андрій, [бо] мало було ляхів, - одних він побив, а інших захопив, і найшов великий страх на ляхів.

Данило тоді, приїхавши, сказав їм: «Чого ви лякаєтесь? Хіба ви не знаєте, що війна без полеглих, мертвих не буває? Хіба ви не знаєте, що на мужів на ратних ви прийшли есте, а не на жінок? Якщо муж убитий є в бою, то яке [тут] диво є? Інші ж і вдома умирають без слави, а сі зі славою померли! Укріпіте серця ваші і здійміть оружжя своє на ворогів!»

І сими словами укріпивши їх, і багато іншого говоривши їм, він рушив до Опави. Побачивши ж, що околицьні села біжать у город, многе ж множество, і не було йому кого послати [на них], він сказав тоді Володиславу: «Мені ти вчинив єси несправедливо і себе єси погубив. Якщо б Лев і люди мої тут були всі, то великого збитку ми б землі сій учинили і город сей, ачей, був би взятий».

І пожалкував він, що одіслав сина свого Льва і воїв, бо ляхів він заставляв їхати до города, але вони все одно не хотіли. Побачивши се, він зажурився. Не знав він [також нічого] про

сина свого, ні про воїв, де вони є. Ляхи ж не хотіли їхати до города, а хотіли подалі стати од города, хоча збір було призначено всім воям, здатним воювати, - вони мали приїхати до города.

Данило тоді сказав: «Якщо ви й підете звідси, то я зостануся сі сам, з невеликою дружиною, і дожду воїв моїх». І, послухавшись, Болеслав і ляхи стали нижче города на ріці Опаві, бо не сміли вони одлучитися від нього.

Того ж вечора прийшов Лев із воями, маючи здобич велику з собою. Того-таки вечора вчинили вони раду, щоб назавтра перейти ріку, і оточити город, і попалити все підгороддя – доми, і обори, і стодоли.

І коли настав ранок, вони учинили так. Але Болеслав не виступив за ріку, а став на горах, приготувавшись до бою. Володислав тим часом пішов.

І, прийшовши до перших воріт, вони спалили [все коло них]. Тоді прийшли вони на другі ворота, але виїхали [з города] чехи, і вони декількох їх убили, а інших вигнали. Хоча [воєвода] Бенеш стояв перед воротами з хоругвою, вони і довкола других воріт попалили околиці города. А коли вони прийшли до третіх воріт, сказав Данило зсідати [з коней] і палити околиці города. Але люди раптом пустилися до города, і німці, побачивши, як сильно ринули русичі, побігли, і декількох їх убили у воротах. І воріт вони не заперли, втікаючи.

Данило ж тяжко болів на очі, і не бачив він, що сталося у воротах. Але бачив він, що люди його біжать, і видобув він меча свого, одігнав їх, і через те не взяв город. А потім, побачивши, що сталося, він жалкував, що не взяв города, і, недугою зневолений і струдившись, сказав він синові своєму: «Ти попали всі околиці города, а я піду в колимагу свою» - тобто в шатро. Він бо всю війну болів на очі, і многі заставляли його вернутися, але він не зробив сього.

Назавтра ж, зібравшись, пішов він у верхів'я [ріки] Опави, грабуючи і палячи, і став поблизу города, що зветься Насилля, почувши, що є захоплені руси і ляхи в городі тому. А на другий день, приготувавшись до бою, він пішов до нього, і [городяни], побачивши, що ринула сила-силенна війська, не видержали і здалися. Узавши город, [Данило] випустив колодників і поставив хоругов свою на городській стіні на знак побіди, а самих [городян] помилував. І, одійшовши, став він на німецькому селі.

А коли почув Данило, що Бенеш поїхав у [город] Глубичичі,

то на другий день, приготувавшись [разом] із Болеславом [Стидливим] до бою, він пішов, грабуючи і палячи, до Глубичичів. Володислав тим часом, пославши [воїв], попалив усі села поблизу, тобто околиці, і зле вчинив, бо через це не взяли вони города.

Коли ото Данило й Болеслав прийшли до города, усі вої збиралися взяти город, підкидаючи [вогонь], бо вітер сильно віяв на город, а городські стіни зроблені були з ялиці, і вал вони бачили невеликий. Але шукали вої, їздячи сюди й туди, дерева й соломи, щоби підкинути під городські стіни, [і нічого] не знайшли, бо все попалив був Володислав – околиці і поблизькі села, і тому не був підпалений город.

Того ж вечора вони думали: «Куди ми підемо? Чи до Особологи, чи на Герборта, чи вернемося до себе додому?» Але Герборт прислав Данилові меча і [висловив цим] покору свою; і Данило, і Болеслав, і Лев, порадившись, [сказали]: «Всю землю ми повоювали єсмо». І назавтра, повернувшись до себе, перейшов [Данило] ріку Одру і пройшов землю Володиславову.

Тоді ж у Кракові перебували послы папині, що принесли [Данилові] благословення од папи [Іннокентія], і вінець, і сан королівський. Вони хотіли бачити князя Данила, але він сказав їм: «Не подобає мені бачитися з вами в чужій землі, нехай потім».

Звідти ж пройшов він землю Судомирську і прибув у город Холм із честю і зі славою у храм Пречистої [богородиці]. Упавши, поклонився він і прославив бога за те, що сталося: жоден бо князь руський не воював землі Чеської. І, побачившись із братом своїм [Васильком], він вельми радувався. І перебував він у храмі святого Іоанна в городі Холмі, з веселістю прославляючи бога, і пречистую його матір, і святого Іоанна Златоустого.

У рік 6763 [1255]. У той же час прислав папа послів достойних, що принесли [Данилові] вінець, і скіпетр, і корону, які означають королівський сан, кажучи: «Сину! Прийми од нас вінець королівства». Він бо перед цим прислав [був] до нього біскупа веронського і каменецького [Якова Браганца], кажучи йому: «Прийми вінець королівства». Але він, [Данило], у той час не прийняв був [вінця], сказавши: «Рать татарська не перестає. Зле вони живуть із нами. То як можу я прийняти вінець без підмоги твоєї?»

Тим часом Опізо, [посол папський], прийшов, несучи вінець

[і] обіцяючи: «Ти матимеш поміч од папи». Але він, [Данило], все одно не хотів, та умовила його мати його [Анна], і [князі лядські] Болеслав [Стидливий] та Сомовит, [син Кондрата], і бояри лядські, кажучи: «Прийняв би ти вінець, а ми [готові] єсмо на підмогу проти поганих».

Він, отож, прийняв вінець од бога, од церкви Святих апостолів, від престолу святого Петра, і від отця свого, папи [Ін]нокентія, і від усіх єпископів своїх. [Ін]нокентій же проклинав тих, що хулили віру грецьку православну, і збирався він собор учинити про істинну віру [і] про возз'єднання церкви.

Прийняв же Данило од бога вінець у городі Дорогичині, коли він ішов на війну [проти ятвягів] із сином Львом і з Сомовитом, князем лядським. Брат же його [Василько] вернувся, бо в нього рана була на нозі, але послав він із братом воїв своїх усіх.

Коли ж король Данило прийшов на землю Ятвязьку і пустошив [її], то Лев, довідавшись, що Стекинт, [князь ятвязький], у лісі укріпився засікою і з ним [були] ятвяги, помчав на нього, захопив людей і прийшов до засіки. Але коли ятвяги вибігли на нього із засіки, то кінники, що були з ним, утекли. Лев тоді один зсів із коня і бився з ними кріпко, і вони, [кінники], побачивши, що Лев один б'ється з ними, вернулися невеликим [загоном] на підмогу йому. Лев тим часом увігнав сулицю свою у щит його, [Стекинта], так що не міг він прикритися, [і тоді] Лев Стекинта мечем убив і брата його пронизав мечем. І вони, [ятвяги], побігли, а він гнав їх пішки, і вони, [вершники], на конях ганяючись, побивали їх і кололи їх.

Коли ж Данило-король став у домі Стекинтовім, [то] приніс до нього Лев оружжя Стекинтове і брата його на знак побіди своєї. І отець його король був у радості великій од мужності і одваги сина свого. А [князь] Комат приїхав од ятвягів, і обіцялись вони покоритися.

Ляхи тим часом сповнилися завистю та облудою [і] стали сприяти поганим. Коли ж про се довідався Данило-король, повелів він пустошити землю Ятвязьку, і рід Стекинтів увесь погублений був, так що й донині [дім його] пусто стоїть. А коли Данило-король ішов по озеру [Лик], то побачив він при березі гору прегарну і город, що був на ній колись, за назвою Рай, і звідти прийшов він до себе додому.

У ті ж роки, чи раніше, чи потім, приїхали татари до [города] Бакоти, і прилучився Милій, [старший города], до них. Данило

тоді пішов на війну проти Литви, на Новгородок, але тому, що була розкаль, послав він сина свого Льва на Бакоту, [а] Лев послав двірського перед собою. Напавши зненацька, схопили вони Милія і баскака, і привів Лев Милія до отця свого, і стала знову Бакота королевою, отця його.

Потім же, порадившись з сином, він, [Данило], одпустив його, [Милія], а поручником був Лев, [запевнивши отця], що той буде вірним. Але коли знову приїхали татари, то він, [Милій], учинив обман і оддав її, Бакоту, знову татарам.

А потім Куремса, [хан татарський], прийшов до Крем'янця і пустошив довкола Крем'янця. Андрій же, [посадник крем'янецький], надвоє держався. То він запевняв: «Я королів єсть», а то [називав себе] татарським, бо мав він неправду в серці. [І] оддав бог його в руки їх, [татар], і хоча він казав: «Батієва грамота в мене єсть», - вони ж іще більше розлютились на нього. І був він убитий, і серце його вони вирізали, але, не досягнувши нічого коло Крем'янця, вернулися у стани свої.

Ізяслав [Мстиславич] тим часом просив у них підмоги, [щоб] іти на Галич. А вони казали йому: «Як ти підеш на Галич? Адже Данило князь лютий є. Якщо він одніме тобі життя, то хто тебе спасе?» Та він не послухав їх, а, зібравши навколо себе [воїв], пішов у Галич.

Данило ж, почувши се, роздосадувався, тому що без його відома це сталося. Він послав на нього сина свого Романа і бояр своїх усіх, бо Льва він раніш одрядив був до короля [угорського Бели], а сам поїхав провести воїв своїх.

Коли ж він їхав до [города] Грубешова, то убив шість вепрів: і сам ото він убив їх рогатиною три, а три – отроки його, і дав він м'яса воям на дорогу. Сам же він, помолившись святому Миколі, сказав воям своїм: «Якщо навіть будуть татари, хай не ввійде страх у серце ваше». І вони сказали: «Бог нехай буде помічником тобі. Ми сповнимо повеління твоє».

Узявши ж воїв, Роман ішов день і ніч. І коли вони несподівано напали на них, [воїв Ізяслава Мстиславича], то той, не маючи змоги куди втекти, вибіг на склепіння церковні, куди ото вибігали були беззаконні угри. І стояв навколо нього князь | Роман, [а] вони, [вої Ізяслава], умирали од спраги без води. [На] четвертий день [Ізяслав] зійшов, а князь [Роман] привів його до отця свого.

Лев же, почувши, що [боярин] Федір посланий од нього, [Ізяслава], до [города] Солей, узяв із собою слуг своїх [і] гнав

услід за ним. Але сам [Федір] утік, а людей його [Лев] захопив [і] поїхав був в Угри.

А потім Войшелк, [син Миндовга], учинив мир з Данилом, і видав дочку Миндовгову, сестру свою, за Шварна, [сина Данилового], і прибув у Холм до Данила, залишивши княжіння своє і прийнявши чернечий чин. І дав він Романові, синові королевому, Новгородок од Миндовга, а од себе і Слонім і Волковийськ, і всі городи. Сам же він просився [в Данила] піти на Святу гору, і добув йому король [Данило] дозвіл у короля угорського [Бели] пройти [через Угри]. Та не зміг він дійти до Святої гори і вернувся у Болгарах.

У рік 6764 [1256]. Потім рушив Данило на Ятвягів із братом [Васильком], і [з] сином Львом, і з Шварном, що був іще молодим, і послав [гінця] по Романа в Новгородок. І прийшов до нього Роман з усіма новгородцями і з тестем своїм Глібом, [князем волковийським], і з Ізяславом, з [князем] свіслоцьким, а з сеї сторони прийшов Сомовит, [князь лядський], з мазовшанами і підмога од Болеслава [Стидливого] із судомирцями і краків'янами. І рать була [така] велика, що можна було наповнити болота ятвязькі військом.

Коли ж учинили раду всі князі руські і лядські, то сказали мужі ратні [Данилові]: «Ти єси король, голова всім військам. Якщо ти нас пошлеш кого наперед, хто не послухається? Але ти знаєш воїнське діло, на ратях тобі звично бувати, і всякий тебе посоромиться і убоїться. Виступай ти сам наперед».

І Данило, спорядивши війська і [сказавши], кому [з] військом ходити, сам виступив наперед, і стрільців теж пустив наперед, а других [послав] обабіч дороги. Двірському ж [Андрію] він повелів за собою ходити, а сам їхав з невеликим [загоном] оружних отроків.

І коли він їхав, топриїхав до нього син Лев, один, і сказав йому: «Нікого з тобою нема. Я поїду з тобою». [І] король сказав йому: «Нехай буде так». І йшов він по своїй путі.

Анкад же, [князь ятвязький], поводитарем був йому, і пообіцяв [Данило] йому, що село його не буде спалено. Приїхав також до нього син Роман, один. І, приїхавши до села, що зветься Болдики, [Данило] послав Льва з братом [його Романом], і Лев, тихо оточивши село, порубав [його] все, а одного [ятвяжина] привів. Король тоді допитав його, і той один сказав: «У селі, що зветься Привища, зібралися ятвяги». Почувши [це], король послав отрока Андрія, кажучи двірському [Андрієві]: «Якщо ти побачиш, що ми

помчали, скоріше вслід за нами пожені». І розпустив [Данило] військо, як ото хто може гнати, а Василько-князь сказав іншим полкам і своєму полку також, щоб вони пішли потиху на рисях. Він же, [отрок Андрій], був молодим і сказав слово навпаки – наказав двірському не розпустити людей і задержати військо.

Тим часом один ятвяжин утік із сільця [Б]олдикищі, [сповістив своїх], і вони, оружившись, зустріли стрільців кінець села, що зветься Привища, і прогнали їх. Тоді Данило й Лев кинулися на них, [стрільців], крикнули обидва сильним голосом: «Біжать, біжать ятвяги!» І ятвяги, побачивши, що вони скоро прийшли, не видержали і повернули навітки, але коли були вони посеред села, то вернулися назад. Данило ж і Лев усе одно налягали на них удвох, і вони, кинувши сулицями, знову повернули навіткача. Стрільці ж стріляли, бо оружників не було з ними, [Данилом і Львом]. І коли прибігли вони, [ятвяги], до воріт, то сталося сум'яття: і вони прибігли у ворота, і інші [ятвяги] навернулися, і багато [їх] попадало один на одного, бо був лід слизький, а Данило й Лев уборзі наскочили на них біля воріт. І вони побігли і знову не вернулися.

І була велика милість [божа] у день той над королем [Данилом] і над воями його, що з такою [невеликою] дружиною перемиг він гордих ятвягів – і злинців, і крисменців, і покінців. Як ото пише [Соломон] у [святих] книгах: «Не од сили в бою, а од бога залежить побіда».

Тим часом король [Данило] хотів далі гонити, вслід за ними йти, та здержав його Лев, кажучи: «Пошли мене вслід за ними». Але отець не пустив його.

А один воїн простягнув десницю свою [і], вийнявши булаву з-за пояса свого [і] далеко кинувши, збив князя ятвязького з коня його. І полетів він до землі, [і] вийшла душа його [з тіла] із кров'ю у пекло. Данило ж і Лев тих в'язали, а інших із чагарів виводили [і] рубали їх.

Прийшов також двірський [Андрій] з військом, і Данило-король сказав йому: «Зле ти мені учинив еси». А двірський одповів: «Не я, ані воля моя. А зле нам учинив посол. Він не передав нам правильно наказ».

Потім же король і Лев забрали колодників, і вернувся [Данило] до Василька і Сомовита. І коли зустрілись вони, то була радість велика, що погибли погані.

І палили вони дома їх, і грабували села їх. Ставши ж на [селі] Привищах на ніч і побравши майно їх, вони попалили дома

їх, а назавтра рушили [далі], грабуючи землю [їх] і палячи. Запалили вони [село] Таїсевичі, і [двори князів] Буряля, і Раймочі, і Комата, і Дора, і городи грабували, і також дім Стекинтів запалили.

І стали вони на селі Корковичах, і предивно було, що [тут] такому множетству воїв [удалось] насититися, коням і [їм] самим, на двох дворах. Навіть не змогли вони [всього] поїсти самі і коні їх, тому остаток вони спалили.

А на другий день приїхав од ятвягів [князь] Юндил, [і] сказав він так: «Данило! Добру дружину ти держиш і велике військо твоє».

А назавтра пішли [вої Данилові], грабуючи і палячи землю їх. І не було втрати у воях його, бо хоча [ятвяги] іноді хоробрі були, [але] вложив бог страх у серце їх.

Тої ж ночі став [Данило] у болотах на островах, а назавтра приїхали ятвяги, даючи заложників, і мир, [і] благаючи, щоби не перебив він колодників.

Потім же божою милістю прийшов він у землю свою з честю і славою, подолавши ворогів своїх. І мав він намір знову виступити проти них на битву, і збирав воїв, але ятвяги, довідавшись про це, послали послів своїх і дітей своїх, і данину дали, і обіцялися покоритись йому і городи ставити в землі своїй.

У рік 6765 [1257]. Потім же Данило послав [воєводу свого] Костянтина, на прозвище Положишила, щоби побирав він із них, [ятвягів], данину. І Костянтин, поїхавши, побрав із них дань: чорні куни, і біль, [і] срібло. І дав він, [Данило], із данини ятвязької дар Сигніву, воєводі [лядському], для засвідчення: аби узнала вся земля Лядська, що платили-таки ятвяги данину королеві Данилу, синові великого князя Романа [Мстиславича]. да Після великого бо князя Романа | ніхто ж із руських князів не воював був проти них, окрім сина його Данила, і богом дана йому [ця] данина. Засвідчив він для Лядської землі, сиріч для пам'яті нащадків своїх, як за волею божою мужність [свою] він показав. Як ото премудрий хронікар написав, що добрі діла вовіки славляться.

Так от, розказали ми про раті многі, а це, що написали ми [далі] про Романа [Даниловича], слід було давніш написати, однак вписано це було тут нині, в останні [дні].

Потім же, як ото ми раніше сказали, учинив король [угорський Бела] обітницю велику Романові, — і не сповнив її. Зоставив же він [його] в городі Гімберзі, а [сам] пішов звідти.

Пообіцявши йому [підмогу] – він не помагав йому, бо мав він облуду [в серці своїм], хоча чи городів його. Він бо клявся був перед богом клятвою великою Романові і княгині його [Гертруді], що коли він добуде землю Німецьку, то оддасть він її всю Романові. І княгиня, що знала норів його, заприсягла його хрестом, - та все одно ніколи не став він на поміч йому, [Романові].

Часто також на нього, [Романа], приходив герцог [Оттокар]. І одного разу, коли він приїхав із великою силою і вони билися, а [герцог], ставши перед городом [на віддалі] поприща, не міг його взяти, він, улещуючи, говорив йому, [Романові]: «Облиш короля угорського, адже ти родич мені еси і свояк. Земля Німецька розділена буде з тобою. Рикс угорський, тобто король, тобі багато обіцяє, та не сповнить. А я кажу правду, і поставлю тобі свідка, отця свого, папу, і дванадцять біскупів на засвідчення, і дам тобі пів-землі Німецької». Але він сказав: «Я по правді обіцявся отцю своєму, королеві угорському. Не можу я послухати тебе, бо буде мені сором і гріх не сповнити обітниці».

[І] хоча послав [Роман посла] до короля угорського [передати] всі слова, що ними обіцявся йому герцог, і прохаючи в нього підмоги, але він, [Бела], не послав йому помочі, а городів [німецьких] домагався. Йому ж, [Романові], він окремо обіцяв дати інші городи в землі Угорській.

Княгиня ж [Гертруда], яка розуміла обман його, [Бели], сказала: «Сина мойого, узявши до дочки, ви держите в заложниках, а нині городів наших ви хочете. А ми через нього терпимо і з голоду вмираємо», бо була [тільки одна] баба, що ходила і купувала харчі потай у городі Відні; приносила [їм]. Голод же був такий, що вони вже й коней збиралися їсти.

Княгиня тоді сказала: «Княже! Піди до отця! Але він, [город], був оточений, не можна було йому, [Романові], виїхати. І, бачачи доброту його, бо був з ним на війні, дав [йому виїхати воєвода] Бернгард, на прозвище Прейсель. Зжалившись над Романом і приїхавши з силою, він вивів Романа з города.

А про те ми раніше сказали, що Войшелк дав був Новгородок Романові.

Після крем'янецької ж війни [хана] Куремси Данило здійняв війну проти татар. Порадившись з братом [Васильком] і з сином [Львом], послав він [воєводу] Діонісія Павловича [і] взяв [город] Межибоже. А потім Данилові-таки люди і Василькові пустошили Болохів, а Львові – Побожжя і людей татарських.

Коли ж настала весна, послав [Данило] сина свого Шварна на Городок, і на Сімоць, і на всі [тамтешні] городи. І взяв він Городок, і Сімоць, і всі городи, що піддались татарам, Городеськ і [городи] по [ріці] Тетереву до Жедечева. Але возвягляни обманули Шварна: узявши тивуна [його], вони не дали йому тивунити, і Шварно прийшов [назад], узявши городи всі. А вслід за ним прийшли білобережці, і чернятинці 288, і всі болохівці [з покорою] до Данила.

Прислав також Миндовг [посла] до Данила: «Я пришлю до тебе Романа і новгородців, щоби він пішов до Возвягля, [а] звідти й до Києва». І призначив він строк [збору] коло Возвягля.

У рік 6766 [1258]. Данило тоді з братом [Васильком] рушили до Возвягля з великою силою, ждучи вісті од Романа і литви. І стояв [Данило] на [ріці] Корчику днину, ждучи вісті од них, і пішов до Возвягля. Раніш послав він сина свого Шварна, щоб він оточив город і щоб ніхто ж не втік із них.

Воїв же було з ним п'ятсот, і городяни, бачивши мало ратників із князем, сміялися, стоячи на городській стіні. Але назавтра прийшов Данило із силою-силенною війська, із братом своїм [Васильком] і з сином Львом. І коли побачили [це] городяни, то страх напав на них, і не видержали вони, і здалися. І [Данило] город запаболив, а людей вивів і оддав їх на поділ, то брату своєму, а то Львові, інших – Шварнові. І пішов він до себе додому, взявши город.

Коли ж Роман прийшов до города [Возвягля] і литва, то литовці, кинувшись на город, не побачили нічого, тільки самі головні [та] псів, що бігали по городищу. І [литовці] досадували і плювали, кажучи по-своєму «Янда», призиваючи богів своїх Андая і Диверикса і всіх богів своїх споминаючи, тобто бісів.

Потім Роман поїхав услід за отцем, узявши з собою трохи людей, а інших пустив додому. Данило ж і Василько раді були [йому]. А Лев поїхав до себе додому.

Литва тим часом, роздумавши [їхати додому], пустошила [землю Данилову], бо держали вони гнів [на нього]. Отож, поїхавши, пустошили вини довкола Луцька, а [цього] Данило не відав, ні Василько. Тоді князі, що служили в Данила, і Василькові люди - [тисяцький] Юрій [Домажирич], Олекса [Орішок] двірський та інші – поїхали на них. Але коли вони їхали на них, то ті примчали насупротив до притоки, і кінники зітнулися. [Литовці] не видержали і повернули навікача, а вони, рубаючи їх і колячи, ввігналі їх в озеро. Десять мужів хапалися за одного

коня, думаючи, що «кінь винесе нас», і при цім тонули, бо ангел їх топив, посланий богом. І натонуло в озеро трупів, і щитів, і шоломів, так що місцеві жителі велику користь мали, виволікаючи їх.

Велика ж проти литви була січа. Побідники славили бога і святую владичицю богородицю, і послали вони здобич Данилові й Василькові. І обрадувалися Данило й Василько божій помочі, що [була] проти поганих. А були се люди Миндовгові і воєвода їх Хвал, що велике убивство чинив землі Чернігівській, і [князь] Сирвид Рушкович. Сирвид тоді втік, а Хвал убитий був і багато інших.

У рік 6767 [1259]. А потім [хан] Куремса рушив на Данила і на Василька; несподівано він приїхав. Василько тоді збирався [на війну] у Володимирі, а Данило - в Холмі, [і] вони послали [гінців] до Льва, щоби він поїхав до них.

Куремса ж, не перейшовши [ріки] Стиру, послав людей до [города] Володимира. А коли в'їхало військо противників до города, бі вийшли на них піші городяни і билися з ними кріпко, і вибігли вони з города, прибули до Куремси і розповіли, що городяни кріпко борються з ними.

Данило ж і Василько все одно збиралися удвох, маючи намір битися з татарами. Але прилучилось ото за гріхи [наші] загорітися Холмові через окаянну бабу, та про це ми потім напишемо: про спорудження города, і прикрасу церкви, і про велику загибель його, так що всі жалкували, і полум'я було таке, що зо всеї землі [Холмської] заграву [було] видіти. Навіть і зо Львова дивлячись, було видно [її] по белзьких полях од палахкотіння сильного полум'я. І люди, бачачи [це, думали], що город був запалений татарами, і повтікали в лісові місця, і тому вони не могли зібратися. Данило тоді зустрівся з братом і втішав його, що над бідною, посланою богом, не слід поганськи тужити, а на бога надіятися і на нього возложити печаль, як воно й сталося.

Потім же поїхали вони обидва у Володимир і, зібравши трохи дружини, молилися богу, щоби ізбавив їх бог од нашестя татар. Не маючи змоги дружини зібрати, послали вони обоє [гінців] сюди й туди. І коли прилучилося Васильковим людям виїхати [в поле], то, знайшовши татар, вони били їх і колодників захопили.

А потім, коли Куремса стояв біля Луцька, сотворив бог чудо велике. Луцьк був неукріплений і непідготовлений, і збіглося у нього багато людей. А був уже холод і вода велика. І коли він,

[Куремса], прийшов до Луцька, то не міг перейти [ріку Стир]. Він хотів міст захопити, але городяни одрубали міст. Він тоді пороки поставив, намагаючись одігнати [їх], але бог чудо вчинив, і святий Іоанн [Златоустий], і святий Микола [Мирлікійський]: знявся ж такий вітер, що коли порок вергав [камінь], то вітер повертав каменя на них, [татар]. Вони все одно далі сильно метали на них, [городян, і] зламався силою божою порок їхній. І, не досягнувши нічого, вернулися вони в сторони свої, тобто в поле.

Так от, раніш ми писали про пожежу города Холма в Куремсину війну. Город же Холм так був споруджений за божим велінням. Коли ото Данило княжив у Володимирі, спорудив він город Угровськ і поставив у ньому єпископа [Іоасафа]. Але [якось], коли він, [Данило], їздив | по полю і діяв лови, то побачив він на горі гарне і лісисте місце, оточене навкруги його полем, і запитав тамтешніх жителів: «Як іменується се місце?» І вони сказали: «Холм йому ім'я є». І, уподобавши місце те, надумав він, що поставить на ньому невеликий городок. Він дав обітницю богу і святому Іоанну Златоусту, що спорудить на честь його церкву.

І поставив він невеликий городок, та, побачивши, що бог помічником йому, а Іоанн підпомагачем йому є, спорудив він інший город, що його татари не змогли взяти, коли Батий всю землю Руську захопив. Тоді й церква святої Трійці запалена була і знову була споруджена.

Коли ж побачив се князь Данило, що бог сприяє місцю тому, став він прикликати приходнів – німців і русів, іноплеменників і ляхів. Ішли вони день у день. І юнаки, і майстри всякі утікали [сюди] од татар – сидельники, і лучники, і сагайдачники, і ковалі заліза, і міді, і срібла. І настало пожвавлення, і наповнили вони дворами навколо города поле і села.

Звів також [Данило] церкву святого Іоанна [Златоустого], красну і гожу. І споруда її була така: склепінь чотири; з кожного вутла – склепіння, і стояли вони на чотирьох головах людських, вирізьблених одним умільцем; троє вікон прикрашені [були] склом римським; при вході в олтар стояли два стовпи з цілого каменя, і на них – склепіння; а верх же вгорі прикрашений [був] зорями золотими на лазурі; внутрішній же поміст її був вилитий з міді і з чистого олова, так що блищав він, як дзеркало. Дверей же її двоє [були] прикрашені каменем тесаним – галицьким білим і зеленим холмським; різьблені одним умільцем Авдієм горорізьби

[їх були] всяких барв і золоті; спереду ж їх [на західних дверях] був зроблений Спас, а на північних – святий Іоанн [Златоустий], так що всі, хто дивився [на них], дивувалися. Прикрасив [Данило] камінням дорогим, бісером г золотом також ікони, які він приніс із Києва, і образ Спаса і пресвятої Богородиці, що їх йому сестра Федора дала з [київського] монастиря [святого] Феодора; приніс він також ікону Стрітіння з [города] Вручого од отця його [Мстислава Мстиславича]. Диву подібні [були образи сі], що погоріли в церкві святого Іоанна; один [архангел] Михаїл zostався [з] чудових тих ікон. І дзвони [Данило] приніс із Києва, [а] інші тут вилив. Усе це вогонь спалив.

І вежа [стояла] посеред города висока, щоб бити з неї довкола города. Знизу зведена з каменю п'ятнадцять ліктів у висоту, а сама зроблена з тесаного дерева і вибілена, як сир, сяла вона на всі сторони. Близь неї був студенець, тобто колодязь, що мав тридцять і п'ять сажнів.

Храми [були] прекрасні, і мідь од вогню повзла, як смола. Посадив він також сад гарний і спорудив церкву на честь святих безмездників Кузьми [і] Дем'яна; має вона чотири стовпи, витесані з цілого каменя, що держать верх; з таких же [каменів витесані] і другі [стовпи]; а в олтарі перед бічними дверима стоїть також гарний [образ] пресвятого Дмитрія [Солунського], принесений здалеку.

За поприще од города [Холма] стоїть також башта кам'яна, і на ній – орел кам'яний вирізьблений; висота ж каменя – десять ліктів, а з верхівками і з підніжжями – дванадцять ліктів.

Побачивши ж таку пагубу городу, [а] ввійшовши в церкву, він теж побачив пагубу, [Данило] вельми пожалкував. Помолившись богу, він знову обновив церкву, і освятив [її] єпископ Іоанн. А ще помолившись богу, він спорудив [город Холм] кріпшим і вищим, але вежі такої не зміг зробити, бо інші городи він ставив проти безбожних татар, через те й не зробив він її.

У рік 6768 [1260]. Спорудив він також превелику церкву в городі Холмі на честь пресвятої приснодіви Марії, величиною і красою не меншу од тих, що були раніш, і прикрасив її пречудовими іконами; приніс він також чашу із землі Угорської з багряного мармуру, вирізьблену з дивовижним умінням, навіть змієві голови були навкруг неї, і поставив її перед дверима церковними, що їх називають царськими. Зробив він також у ній хрещальню – хрестити воду на святе Богоявлення, а блаженний

єпископ Іоанн зробив у ній вирізаний із гарного дерева і позолочений усередині та ззовні [ківорій?], диву подобен.

Коли ж минув час, то прийшов [воєвода] Бурондай, безбожний, лютий, з безліччю полків татарських, з великою силою, і став на місцях Куремсиних [татар]. Данило ж воював із Куремсою і ніколи-таки не боявся Куремси: Куремса бо не міг йому був ніколи вчинити лиха, допоки [не] прийшов Бурондай із силою великою. Послав він тоді послів до Данила, кажучи: «Я іду на Литву. Якщо ти спільник єси, піди зо мною».

Данило, отож, сів із братом [Васильком] і з сином [Львом думати]. Печальними будши, радились вони, бо знали, що як Данило поїде, то не буде він назад із добром. Коли порадились вони всі, то поїхав Василько замість брата, і провів його брат до Берестія, і послав із ним людей своїх. І, помолившись богу святому, Спасу ізбавителю, а це ікона, яка є у городі Мельниці в церкві святої Богородиці і нині стоїть у великій честі, дав йому обітницю Данило-король прикрасою оздобити її.

Коли ж Василько їхав за Бурондаєм один по Литовській землі, він, знайшовши десь литву [і] побивши її, привів здобич Бурондаєві. І похвалив Бурондай Василька: «Хоча брат твій не їхав». І пустошив [Василько], їздячи з ним, [Бурондаєм], шукав він синівця свого Романа, [і] розоряли вони землю Литовську і Нальщанську. Княгиню ж [Олену] він залишив був у брата [Данила], і сина свого Володимира.

А потім Данило-король, поїхавши, узяв [город] Волковийськ і Гліба-князя. Пославши їх, [бранців, у Холм, Данило] держав його, [Гліба], в честі, бо до Волковийська він їхав більше тому, що намагався схопити ворога свого, Воишелка і Тевтивила, але не застав їх обох у городі. Він шукав їх по становищах, посилаючи людей, але не знайшов їх, бо великий обман вони удвох учинили були: схопив Войшелк сина його Романа. І ще послав [Данило] Михайла [Ростиславича], і пустошив він по [ріці] Зельві, шукаючи їх обох, але не знайшов їх.

Потім же, думаючи іти на Городен [і] гадаючи, що вони там обидва, [Данило] послав тому [гінця] по Льва, сина свого, і по людей своїх, і приїхали вони в город Мельник. Але коли він збирався іти до Городна і всі поспішали, то була із Ляхів у короля Данила вість, що татари пробувають у Ятвягах. Лев тоді сказав [Данилові]: «Вої твої голодні є і коні їх». А він, одповівши, сказав йому: «Ми пошлем сторожів до Визни». І дав Данило-король харчу воям досита і коням їхнім.

Послано було раніше також двох послів у Ятвяги, довідатися Про брата [Василька]. Але тому що татари приїхали | в Ятвяги, послали обидва схоплені були, і допитував їх [Бурондай]: «Де є Данило?» І вони відповіли: «У Мельниці він є». Вони, [татари], сказали тоді: «То є спільник наш. Брат його воював із нами. Туди ідем».

Але сторожі [Данилові] розминулися з ними, [татами], і вони пройшли до Дорогичина. І була [про це] вість Данилу, [і] послав він звідти, [з Мельника], Льва, і Шварна, і Володимира [Васильковича], кажучи їм: «Якщо ви будете в мене – їздити вам у стани до них. Коли ж я буду...»

А після цього, коли минув рік.

У рік 6769 [1261]. Настала тиша по всій землі, то в ті дні весілля було у Василька-князя у Володимирі-городі. Став він оддавати дочку свою Ольгу за Андрія-князя Всеволодовича до Чернігова, і був тоді [тут] брат Васильків Данило-князь з обома синами своїми, зі Львом і з Шварном, і інших князів багато, і бояр багато.

І коли була ж веселість немала у Володимирі-городі, то прийшла тоді вість Данилові-князю і Василькові, що Бурондай іде, окаяний, проклятий, і опечалилися цим обидва брати вельми. Він бо прислав був [посла], так кажучи: «Якщо ви есте мої спільники – зустріньте мене. А хто не зустріне мене – той ворог мені».

Отож, Василько-князь поїхав назустріч Бурондаєві зі Львом, синівцем своїм. А Данило-князь не поїхав із братом – він бо послав був замість себе владика свого холмського Іоанна.

І поїхав Василько-князь зі Львом і з владикою назустріч Бурондаєві, узявши дари многі і пиття, і зустрів його коло [города] Шумська. І прийшов Василько зі Львом і з владикою перед нього з дарами, а він великий гнів положив на Василька-князя і на Льва, а владика стояв у страху великому. А потім сказав Бурондай Василькові: «Якщо ви есте мої спільники – розмечіте ж городи свої всі».

[І] Лев розкидав [городи] Данилів і Стіжок, а, звідти пославши [воїв], Львів розметав. Василько ж, пославши [воїв], Крем'янець розметав і Луцьк.

Тим часом Василько-князь послав із Шумська владика Іоанна вперед до брата свого Данила. І владика, приїхавши до Данила-князя, почав йому розповідати про те, що сталося, і про Бурондаїв гнів сказав йому. Данило тоді, убоявшись, втік у Ляхи,

а з Ляхів побіг в Угри.

І тоді рушив Бурондай до [города] Володимира, а Василько-князь – із ним. Але не дійшов він до города, а став на [селі] Житані на ніч. Бурондай же став мовити про Володимир: «Васильку! Розмечи город!» І князь Василько почав думати в собі про город, тому що не можна було розкидати його скоро через [його] величину. [І] повелів він запалити його, і так за ніч він згорів увесь.

А назавтра приїхав Бурондай у Володимир і побачив своїми очима, що город згорів увесь. І став він обідати у Василька на дворі і пити. Пообідавши ж і пивши, ліг він на ніч у [городку] П'ятиднях.

А назавтра прислав він татарина, на ім'я Баймура, і Баймур, приїхавши до князя, сказав: «Васильку! Прислав мене Бурондай і велів мені город розкопати». Сказав тоді йому Василько: «Роби що звелено тобі». І став він розкопувати город на знак побіди.

А після цього рушив Бурондай до Холма, і Василько-князі [пішов] із ним, і з боярами своїми, і слугами своїми. Але колк вони прийшли до Холма, то город був запертий. І стали вони, прийшовши до нього, одаль його, і не добились вої його нічого, бо були в ньому, [Холмі], бояри і люди доблесні, а город сильно укріплений, [з] пороками і самострілами.

Бурондай тоді, роздивившись укріплення города, [побачив], ще не можна взяти його, і тому став він мовити Василькові-князю: «Васильку! Се город брата твого, їдь скажи городянам, щоб вони здалися». І послав він із Васильком трьох татаринів, на ім'я Куйчія Ашика, Болюя, і Хому, тлумача, який розумів руську мову, [абр знати], що мовитиме Василько, приїхавши під город.

Василько ж, ідучи під город, узяв собі в руку каміння [і], прийшовши під город, став мовити городянам, а татари, послані з ним, слухати: «Костянтин-холопе, і ти, другий холопе, Луко Іванковичу Се город брата мого і мій, здайтеся!» Сказавши, та й кине ка мінь додолу, даючи їм знак хитрістю, щоб вони билися, а не здавалися. Так ці слова мовивши і тричі кидаючи каменем додолу, сеї же великий князь Василько ніби богом посланий був на поміч городянам: він подав їм хитрістю знак. І [посадник] Костянтин [Положишило], стоячи на забороллах городських стін, збагнув умо знак, поданий йому Васильком, і сказав князю Василькові: «Поїді звідси, а то буде тобі каменем в лоб. Ти вже не брат еси брату своєму а ворог есь йому».

І татари, послані з князем під город, чувши [це], поїхали ді

Бурондая і повідали річ Василькову, як він мовив городянам і тоді городяни сказали Василькові.

І після цього пішов Бурондай уборзі до Любліна, а од Люблін. пішов до [города] Завихвоста. І прийшли вони до ріки до Вісли, знайшли тут собі брід у Віслі, і пішли на ту сторону ріки, і стали пустошити землю Лядську.

Потім же прийшли вони до [города] Судомира, і обступили його з усіх сторін, і обгородили його довкола своїм укріпленням і пороки поставили. І пороки ото били неослабно день і ніч, і стріли не давали [городянам] виникнути із-за заборол. І чотири дн билися вони, а на четвертий день збили заборолу з городської стіни, і почали татари приставляти драбини до городської стіни, тоді полізли на стіну.

Наперед же вилізли на городську стіну два татарини з хоругвок і пішли по стіні, рубаючи і колячи, один ото з них пішов по одній стороні стіни, а другий – по другій стороні. Але якийсь із ляхів, ні боярин, ні знатного роду, а простий собі чоловік, не в збруї, а і одній накидці, із сулицею, захистившись одвагою, немов надійнив щитом, учинив діло, пам'яті достойне. Він побіг супроти татарина і як зітнувся з ним, так і вбив татарина, поки другий татарин [не] прибіг іззаду і [не] рубонув ляха. Тут і вбитий був лях.

Люди ж, побачивши татар на стіні города, кинулись утекти де дитинця, але не могли вміститися у ворота, тому що міст був вузький біля воріт. І подавилися вони самі, а інші падали з містка в рів як ті снопи. Рови ж, якщо глянути, були вельми глибокі, і наповнилися вони мертвими, і можна було ходити по трупах, наче по мосту.

Житла ж у городі були соломою покриті, і загорілися вони сам од іскор, а потім і стіни города почали горіти. Церква також була і городі тім кам'яна, велика і предивна, що сіяла красою, бо була во на зроблена з білого каменю тесаного, і та була повна людей. Але верх у ній, деревом покритий, загорівся, і вона згоріла, і в ній – незчисленне множество людей. Ледве ратники вибігли з города.

А назавтра ігумени з попами і з дияконами, підготувавши кри лос і одспівавши обідню, стали причащатися – спершу самі, а потім бояри з жонами і з дітьми, а тоді всі, од малого і до великого. І сталі вони сповідатися – ті ігуменам, а інші – попам і дияконам, тому що людей було безліч у городі.

А потім пішли вони з хрестами із города, і з свічами, і з

кадилами. І пішли ж і бояри, і боярині, нарядившись у весільне вбрання і одяг, а слуги боярські несли перед ними дітей їхніх. І був плач великий і ридання. Мужі оплакували жон своїх, а матері оплакували дітей своїх, [а] брат брата, і не було того, хто б помилював їх, бо гнів божий звершився на них.

І коли вигнали їх із города, то посадили їх татари на оболоні коло Вісли, і сиділи вони два дні на оболоні. А тоді стали вони побивати їх усіх – чоловічу стать і жіночу. І не залишилося з них ані одного.

Потім же пішли вони до Лисця-города. І коли ото прийшли вони до нього, то обступили [його]. Город же був у лісі на горі, і церква була в нім кам'яна святої Трійці, але стіни города некріпкі були. І взяли вони і його, і вирубали в нім усіх од малого і до великого.

А потім вернувся Бурндай назад у свої вежі, і так закінчилось взяття Судомира.

У рік 6770 [1262]. Потім же пішла литва на Ляхів воювати, [послана] Миндовгом. І [князь] Остафій Костянтинович [пішов] із ними, окаянний і беззаконний, він бо забіг був [сюди] із Рязані. Отож литва зненацька напала на [город] Єздов напередодні й Іванового дня, [і] на самого Купала. Тут же й Сомовита, князя [мазовецького], вони вбили, а сина його Кондрата захопили, і здобичі багато взяли, і тоді вернулися до себе.

Припом'янув Миндовг [також], що Василько-князь із богатирем [Бурндаєм] пустошив землю Литовську. І послав він рать на Василька, і пустошили вони довкола [города] Каменя. Але князь Василько не поїхав услід за ними, тому що сподівався він другої раті. Він послав за ними [воєвод] Желислава та Степана Медушника. І гонили вони вслід за ними аж до [ріки] Ясольди, але не догнали їх, бо рать [литовська] була мала, вони тільки набрали були здобичі, і тому й одійшли спішно.

Друга ж рать литовська пустошила тої самої неділі довкола [города] Мельниці. Був же з ними воєвода Тюдіянович Ковдижад, і взяли вони здобичі багато. Тому князь Василько поїхав услід за ними із сином своїм Володимиром, і з боярами своїми, і зі слугами, поклавши упрання на бога, і на пречистую його матір, і на силу чесного хреста, і догнали вони їх коло Небля-города.

Литва ж стала була при озері [Неблі], але, побачивши війська, виладналися вони і стояли у три ряди за щитами по своєму звичаю. Василько тим часом, нарядивши свої війська,

пішов супроти них. І зітнулися вони обоє, і литва, не видержавши, кинулась навітки. Але не можна було втекти, бо обійшло було [їх] озеро довкола. І тоді стали вони сікти їх, а інші в озері потопились. І так переобили вони їх усіх, і не остався з них ні один.

Почувши ж се, князі пінські Федір, і Демид, і Юрій [Володимировичі] приїхали до Василька з питтям, і стали вони веселитися, бачачи, що вороги їх побиті, а своя дружина вся ціла. Тільки один [воїн] був убитий із війська Василькового [боярин] Прейбор, син Степана Родовича.

Після цього ж князі пінські поїхали до себе, а Василько поїхав до [города] Володимира з побідою і честю великою, воздаючи славу і хвалу богові, що вчинив [диво] предивнеє: покорив ворогів під ноги Василькові-князю.

Послав тоді [Василько] здобич брату своєму королеві [Данилу], з [боярином] Борисом з Ізеболком, король бо тоді поїхав був в Угри, і догнав його Борис коло [города] Телича.

Король же вельми печалувався за братом [Васильком] і за синівцем своїм Володимиром, бо той молодий був. [Але] один із слуг його, [Данила], увійшовши, став розповідати так: «О господине! Люди якісь осе їдуть за щитами із сулицями, і коні з ними повідні». І король, од радості схопившись, і знявши руки, [і] хвалу воздавши богові, сказав: «Слава тобі, господи! Се ж Василько побідив Литву!»

Борис тим часом приїхав і привів здобич королеві – коней у сідлах, щити, сулиці, шоломи. Король же став питати про здоров'я брата свого і синівця. А Борис розповів, що обидва вони здорові, і про все, що сталося, розказав йому. і велика була радість королеві, що здоров брат його і синовець, а вороги побиті. Бориса ж, обдарувавши, він одпустив до брата свого.

Після цього ж був з'їзд руських князів із лядським князем, з Болеславом [Стидливим]. І збиралися у [городі] Тернаві Данило-князь із обома синами своїми, зі Львом і з Шварном, а Василько-князь зі своїм сином Володимиром, і урядилися вони межі собою про землю Руську і Лядську, запрягнувши хрестом чесним. І тоді роз'їхалися вони до себе.

А після цього з'їзду, коли минув один рік, то восени убитий був великий князь литовський Миндовг, що був самодержцем в усій і землі Литовській. Про вбивство ж його таке скажемо.

Коли княжив він у землі Литовській, то став він побивати братів своїх і синівців своїх, а інших вигнав із землі [цієї] і став

княжити один в усій землі Литовській. І став він гордувати вельми, і вознісся славою і гордістю великою, і не вважав за рівного собі анікого. Був також у нього син Войшелк і дочка. Дочку ж він оддав за Шварна Даниловича до Холма, а Войшелк тим часом почав княжити в Новгородку, в поганстві пробуваючи. І став [Войшелк] проливати крові много: убивав бо він повсякдень по три [чоловіка], по чотири. А котрого дня, було, не вб'є кого – тоді сумував, а коли вб'є кого – тоді веселий був.

Але потім увійшов страх божий у серце його. Надумав він собі, що слід прийняти святе хрещення. І охрестився він тут, у Новгородку, і став жити у християнстві. А після цього, пішов Войшелк до Галича, до Данила-князя і Василька, маючи намір прийняти монаший чин. Тоді ж Войшелк охрестив Юрія Львовича. А потім пішов він у [город] Полоний, до [ігумена] Григорія в монастир, і постригся в ченці, і пробував у монастирі в Григорія три роки. Звідти ж пішов він у Святу гору 320, узявши благословення од Григорія. А Григорій був [таким] чоловіком святим, якого ото не було перед ним і ні по ньому не буде. Але Войшелк не зміг дійти до Святої гори, тому що смута була велика тоді в тих землях. І прийшов він назад у Новгородок, і поставив собі монастир на ріці на Німані, межі Литвою і Новгородком, і тут жив. Отець же його Миндовг докоряв йому за його життя, а він на отця свого досадував вельми.

У той же час померла княгиня Миндовгова, і став він оплакувати її. А сестра її була за Довмонтом, за нальщанським князем, і послав Миндовг до нальщан [посла] по свою своячку, так кажучи: «Ось сестра твоя мертва. Поїдьно оплакати свою сестру». А коли вона приїхала оплакати [сестру], то Миндовг захотів узяти своячку свою за себе і став їй мовити: «Сестра твоя, умираючи, веліла мені взяти тебе за себе. Вона так сказала: «Нехай інша дітей не зобиджає». І взяв він її за себе.

Довмонт же, се почувши, опечалився вельми сим і помишляв, аби якось убити йому Миндовга, але не міг, тому що сила його була мала, а сього – велика. Тому Довмонт шукав собі, аби з ким можна [було] йому вбити Миндовга. і знайшов він собі Треняту, сестрича Миндовгового, і з тим думав убити Миндовга. Тренята ж пробував тоді в Жемоїті.

У рік 6771 [1263]. У сей же час послав був Миндовг всю свою силу за Дніпро, на Романа [Михайловича], на брянського князя. Довмонт теж пішов був із ними на війну, але вибрав принагідну пору собі і вернувся назад, так кажучи: «Віщування

мені не дає з вами піти».

Вернувшись же назад, він помчав уборзі, догнав Миндовга і тут же вбив його. І обох синів його з ним убив, Рукля і Репек'я. І так звершилось убивство Миндовга.

Після вбивства ж Миндовга Войшелк, убоївшись такого самого, утік до Пінська і тут жив. А Тренята став княжити в усій землі Литовській і в Жемоїті. І послав він [посла] по брата свого по Тевтивила до Полоцька, кажучи так: «Брате! Приїдь сюди. Ми розділимо удвох собі землю і добиток Миндовгів».

І коли він, [Тевтивил], приїхав до нього, то став радитися Тевтивил, маючи намір убити Треняту. А Тренята собі радився так само на Тевтивила. І розголосив намір Тевтивилів боярин його, Прокопій, полочанин, і Тренята, попередивши і вбивши Тевтивила, став княжити один.

А після цього стали радитися конюхи Миндовгові, чотири парубки, як би їм можна [було] вбити Треняту. І коли він ішов до мийні миться, то вони, вибравши собі цю пору, вбили Треняту. І так звершилось убивство Треняти.

Почувши ж се, Войшелк пішов із пінянами до Новгородка. А звідти, узявши з собою новгородців, пішов він у Литву княжити, і Литва вся прийняла його з радістю великою, сина свого володаря.

У рік 6772 [1264]. Войшелк, отож, почав княжити в усій землі Литовській. І став він ворогів своїх побивати, побив їх незчисленне множество, а інші розбіглися, куди хто глядячи. І того Остафія [Костянтиновича] він убив, окаянного, проклятого, беззаконного, що про нього ото ми попереду писали.

У вищезгаданий же рік убивства Миндовга було весілля в Романа-князя [Михайловича], у брянського, і став він оддавати милую дочку свою, на ймення Ольгу, за Володимира-князя, сина Василькового, внука великого князя Романа [Мстиславича] галицького. І в той час прийшла рать литовська на Романа, і він бився з ними, і переміг їх. Сам же він поранений був, та не малу показав мужність свою. І приїхав він у Брянськ із побідою і честю великою, і, не думаючи од радості про рани на тілі своїм, оддав дочку свою. Було бо в нього інших три, а се – четверта. Але ся була йому од усіх миліша, і послав він із нею сина свого старшого Михайла і бояр багато. Та ми до попереднього повернемось.

Коли ж Войшелк княжив у Литві, то став йому помагати Шварно-князь і Василько, бо він назвав був Василька отцем собі і

володарем. А король [Данило] впав тоді був у недугу велику, і в ній він і скончав живоття своє. І положили його в церкві святої Богородиці в Холмі, що її він сам був спорудив.

Сей же король Данило [був] князем добрим, хоробрим і мудрим, який спорудив городи многі, і церкви поставив, і оздобив їх різноманітними прикрасами, і братолюбством він світився був із братом своїм Васильком. Сей же Данило був другим по Соломоні.

Після цього ж Шварно пішов на поміч Войшелкові, а Василько-князь од себе послав йому підмогу – все своє військо, бо Войшелк назвав був Василька за отця собі і володаря. І прийшов ото Шварно з підмогою у Литву до Войшелка, і Войшелк, побачивши поміч Шварнову і Василькову, отця свого, радий був вельми. І почав він готуватися [в похід], і рушив з великою силою, і став городи брати в Дяволтві і в Нальцанах. А взявши городи і ворогів своїх побивши, прийшли вони тоді до себе.

У рік 6773 [1265]. У ті ж. роки з'явилася звізда на сході, хвостата, на вигляд страшна, що випускала із себе промені великі, тому ся звізда називається волосата. Од вигляду ж сеї звізди страх обняв усіх людей і жах. А знавці, дивившись, так сказали: «Смута велика буде на землі». Але бог спас [людей] своєю волею і не сталося нічого.

Того ж року проставилася велика княгиня, [жона] Василькова, на ім'я Олена. І положили тіло її у церкві святої Богородиці, в єпископії володимирській.

У рік 6774 [1266]. Тоді ж. була смута велика в самих татарах, і побили вони самі одні одних незчисленне множество, як піску морського.

У рік 6775 [1267]. І настала тиша.

У рік 6776 [1268]. А після цього, коли княжив Войшелк у Литві і Шварно, і рушила литва на Ляхів воювати проти Болеслава [Стидливого], князя [лядського], і йшли вони мимо Дорогичина, то слуги Шварнові теж пішли з ними. І пустошили вони навколо [города] Скаришева, і навколо Визлжі, і Торжка, і взяли здобичі багато.

Князь же Болеслав тоді вельми був недужий, але потім Болеслав виздоровів [і] послав посла свого до Шварна, а Шварно перебував тоді в Новгородку, так кажучи: «Чому ти мене еси розорив, без моєї вини землю еси мою взяв?» Але Шварно одперся перед ним, так кажучи: «Не я розорив тебе, а литва тебе

розоряла». Посол тоді сказав Шварнові: «Так тобі мовить князь Болеслав: «Я на литву не жаліюсь. Якщо мене розоряв немирник мій, то розоряв він мене так, як і належить йому. Але на тебе я жаліюсь. Тож нехай бог буде за правим і той розсудить межі нами». І відтоді зняли вони війну, і стали ляхи пустошити довкола Холма, а воєводами були з ними Сигнів, Ворж, Сулко, Невступ. Але не взяли вони нічого, бо [люди] повтікали були в город, тому що вість їм подали були ляхи-українці.

Після цього ж Шварно приїхав із Новгородка вборзі. І став він збирати силу свою, і Василько-князь, і син його Володимир. Зібравшись, пішли вони в Ляхи пустошити. І Шварно став пустошити довкола Любліна, а Володимир довкола [города] Білої. І взяли вони здобичі багато, і тоді пішли до себе. Шварно пішов до Холма, а Володимир пішов до Червена, бо тут перебував отець його Василько, а з Червена пішов до Володимира.

Коли ж прийшли вони додому, то після цього, тої самої неділі, ляхи стали пустошити довкола Червена. Але, не взявши нічого, пішли вони тоді назад.

А потім Болеслав-князь прислав до Василька посла свого Григорія, пробоща люблінського, так кажучи: «Свояче! Зберімося удвох!» і Василько сказав: «Хай, я рад». І призначили вони оба собі з'їзд у [городі] Тернаві.

І після цього Василько рушив на з'їзд до Тернави. Але коли був він у [городі] Грабовці, то прийшла йому вість, що ляхи обман учинили, на з'їзд не пішли, а, обійшовши [Василька] стороною, [рушили] на Ворота. А тоді пішли вони до Белза і стали пустошити і села палити.

Василько тому рушив уборзі од Грабовця зі Шварном і з сином своїм Володимиром. І прийшли вони до Червена, і побачили, що села горять, а ляхи пустошать. І пустив Василько на них погоню, [туди], де ото ляхи розімчалися були, розоряючи, по селах, і вбили з них [вої Василькові] багатьох, а інших захопили. І ляхи, убоявшись, пішли назад до себе.

Василько тоді послав услід за ними Шварна, синівця свого, і Володимира, сина свого, але наказав був їм обом, так мовлячи: «Не бийтеся ж із ними поблизу, а пустіте їх у землю свою. Коли вони підуть, розділившись, тоді й бийтеся з ними».

І, отож, рушив услід за ними Шварно з Володимиром із великою силою, і були полки [їхні] з виду як бори великі. Шварно ж був попереду, і ідучи полком своїм, а Володимир ішов

позаду своїм полком. Ляхи ж іще не ввійшли були навіть у свою землю, а тільки лиш пройшли були Ворота, — а се було місце неприступне, бо не можна було його обійти нізвідки; тим-то й називалося воно «Ворота» через свою тіснину, і тут вони й догнали їх.

Шварно попереду йшов своїм полком і, не пам'ятаючи речі стрія свого і не дождавши полку брата свого Володимира, кинувся на бій. І коли зітнулися вони чолами, то зламали тоді ляхи полк Шварнів, а іншим полкам не можна було допомогти [йому] нізвідки через тісноту.

І так перемогли ляхи русь і. вбили з них многих — із бояр, і з простих людей. Тут же вбили вони обох синів тисяцького [Дем'яна], Лаврентія і Андрія. Вони бо немало показали удвох мужності своєї, і не побігли брат од брата, а тут і прийняли обидва побіденний кінець.

А після цього замирилися ляхи з русею, Болеслав із Васильком і з Шварном, і стали вони жити у приязні великій.

Після цього ж Войшелк дав княжіння своє зятю своєму Шварнові, а сам ізнову захотів прийняти монаший чин. Шварно тим часом сильно благав його, аби він іще княжив із ним 334 у Литві. Але Войшелк не хотів, так кажучи: «Согрішив я багато перед богом і людьми. Ти княжи, а земля [ся] тобі безпечна». Тому ж що Шварно не зміг ублагати його, то став він тоді княжити в Литві, а Войшелк пішов до [города] Угровська в монастир святого Даниїла [Стовпника] . І взяв він на себе чернече одіння, і став жити в монастирі, так мовлячи: «Тут осе близько коло мене син мій Шварно, і другий — господин мій, отець, князь Василько. І тими обома я буду втішатися».

Григорій же, [ігумен] полонийський і наставник його, був іще живий, і Войшелк, допитавшись про живоття його, рад був. Він послав до нього [посла], кажучи: «Господине, приїдь сюди». І він приїхав до нього, і наставив його на путь чернечу. А в той час прислав Лев [посла] до Василька, так кажучи: «Хотів бк я зустрітися з тобою, [і] аби тут і Войшелк був». Василько тоді страсної неділі послав [посла] по Войшелка, так кажучи: «Прислав до мене Лев, аби ми зустрілися. А ти не бійся нічого», — бо Войшелк боявся Льва і не хотів їхати. Але поїхав він за Васильковою порукою, і приїхав на святій неділі у Володимир, і став у монастирі святого Михайла великого.

Тим часом Маркольт, німчин, позвав усіх князів до себе на обід — Василька, Льва, Войшелка. І стали вонго обідати, і пити, і

веселитися, Василько ж, напившись, поїхав додому спати, а Войшелк поїхав до монастиря, де ото він стояв.

Але після цього приїхав до нього в монастир Лев і почав говорити Войшелкові: «Куме! Випиймо по чаші вина!» І стали вони пити, а диявол, споконвіку не хотючи добра роду людському, вложив у серце Львові [злий намір], і вбив він Войшелка од зависті, що той дав був землю Литовську брату його Шварнові. І так звершилось убивство його, і, спрятавши тіло його, положили [його] в церкві святого Михайла великого.

І княжив по Войшелкові Шварно в Литовській землі. Але, княживши літ небагато, і він же преставився. І положили тіло його в церкві святої Богородиці [в Холмі] поблизу отчого гробу.

У рік 6777 [1269]. Не було нічого.

У рік 6778 [1270]. А після цього став княжити в Литві окаянний, і беззаконний, і проклятий, і немилостивий Тройден, що про його беззаконня не змогли ми писати сорома ради. Такий бо він був нечестивець, як і Антіох сірійський, і Ірод ерусалимський, і Нерон римський. І іншого багато, ще гіршого од того беззаконня, він чинив. Живши ж дванадцять літ, тоді преставився нечестивець. Були також у нього брати — Борза, Сирпутій, Лісій, Свелкеній, але жили вони у святім хрещенні. Сі ж жили в любові, у покорі і в смиренні, додержуючи істинної віри християнської [і] над усе вподобавши віру і вбогих. Але ці всі [брати] проставилися за живоття Тройденового.

У рік 6779 [1271]. У той же час проставився благовірний і христолюбивий великий князь володимирський, на ім'я Василько, син великого князя Романа [Мстиславича]. І положили тіло його в церкві святої Богородиці, в єпископії володимирській.

У рік 6780 [1272]. І по ньому став княжити замість нього син його Володимир, правдолюбством світяться до всіх своїх братів, і до бояр, і до простих людей. А Лев став княжити в Галичі і в Холмі після брата свого, після Шварна.

У рік 6781 [1273]. А після цього замирилися вони з ляхами, з Болеславом-князем. Болеслав же [Стидливий] тоді почав війну з воротславським князем [Генріком Правим], і пішли йому на підмогу Лев [і] Мстислав [Даниловичі]. А Володимир сам не пішов, а послав свою рать із [воєводою] Желиславом; через те він не пішов сам, що почав був війну з Ятвягами.

А після цього, порадившись, князі [надумали] піти на Ятвягів. Але приспіла зима, [і] князі самі не пішли, а послали воєвод своїх з військом. Лев тоді послав зі своєю раттю Андрія

Путивлича, а Володимир послав зі своєю раттю Желислава, а Мстислав послав зі своєю раттю Володислава Ломоносого. І, ходивши, взяли вони [город] Злину. І хоча ятвяги зібралися, але не осмілились вони битися з ними, і, отож, прийшли вони з побідою і честю великою до своїх князів.

А після цього приїхали до Льва, і Володимира, і Мстислава князі ятвязькі – Минтеля, Шюрпа, Мудійко, Пестило, миру собі прохаючи. Але вони ледве дали їм мир, і раді були ятвяги мирові, і тоді поїхали у землю свою.

У рік 6782 [1274]. Коли ж Тройден іще княжив у Литовській землі, [то] жив він зі Львом у великій приязні [і] слали вони дари многі один одному. А з Володимиром він не жив у приязні через те, що отець Володимирів, князь Василько, убив був на війнах трьох братів Тройденових, [Борзу, Лісія і Свелкенія], тому й не жив він із ним у приязні, а воював із ним, але невеликими ратями. Тройден ото, пославши піших воїв, грабував, як злодій, [землі] Володимира, а Володимир, пославши [своїх воїв], так само пустошив [його землі]. І так воювалися вони обидва цілий рік. Після цього ж Тройден, забувши приязнь Львову [і] пославши городнян, звелів узяти Дорогичин. А з ними ж був [воєвода] Трид, і сей знав про город, як можна [його] взяти. І, виступивши вночі, взяли вони тоді його, [Дорогичин], на самий Великдень, і перебили їх, [городян], усіх од малого і до великого.

Коли ж почув се Лев, то опечалився він сим вельми. І став він промишляти [про помсту], і послав у Татари [послів] до великого цесаря Менгу-Тімура, просячи собі підмоги в нього проти Литви. Менгу-Тімур дав, отож, йому військо, і Ягурчина з ними, воєводу, і задніпровських князів усіх дав йому на поміч – Романа [Михайловича] брянського із сином Олегом, і Гліба [Ростиславича] 338, князя смоленського, і багато інших князів, бо тоді всі князі були у волі в татарській.

А як приспіла зима, то стали споряджатися князі руські – і Лев, і Мстислав, і Володимир; пішли також із ними князі пінські і туровські. І коли йшли вони мимо Турова до Слуцька, то тут з'єдналися з татарами коло Слуцька і тоді рушили всі вборзі до Новгородка. І, не дійшовши [до] ріки Сирвачі, тут же й стали вони на ніч.

А назавтра, рано вставши, рушили вони і, перейшовши ріку до світу, тут же й діждались світання. І коли сходило сонце, то почали вони споряджати полки, а спорядивши полки, пішли тоді до города. Татари ж ішли по праву [руч] своїм військом, а од них

[зліва] Лев ішов своїм військом, а по ліву [руч] од Льва Володимир ішов своїм військом.

Тим часом татари прислали [гінців] до Льва і до Володимира, так кажучи: «Діти наші бачили, що рать стоїть за горою: пара іде з коней. Пошліте-но доблесних людей з нашими татарами, нехай роздивляться, що [воно там] буде».

Вони тоді послали з ними доблесних людей, і ті ото, поїхавши, роздивилися, що нема раті, а пара йшла з потоків, які течуть із гір, тому що морози були великі. І тоді прийшли вони до города і стали довкола нього.

Але Мстислав не прийшов був, а він ішов був од [города] Копиля, пустошачи по Поліссі, - ні Роман, ні Гліб, оті князі задніпровські, а тільки один Олег, син Романів, приєднався, бо прийшов він був раніш із татарами. Татари ж вельми жадали Романа, аби він приєднався.

Лев тим часом обманув братів своїх. Потаївшись од Мстислава і Володимира, він узяв із татарами окольний город, а дитинець зостався. А назавтра, після взяття города, прийшов Роман і Гліб із великою силою. І гнівалися всі на князя Льва — Мстислав, Володимир, і тесть його Роман брянський, і Гліб смоленський, і інші князі многі. Всі гнівалися на нього за те, що він не вважав їх людьми, рівними Собі: сам узяв город з татарами. Вони ж бо надумали були так, щоб їм усім, узявши Новгородок, потім піти також у землю Литовську. Але не пішли вони через гнів на Льва і тоді вернулися до себе.

Також од Новгородка приїхав у [город] Володимир до своєї сестри [Ольги] Олег [Романович], бо Володимир сильно тоді звав до себе тестя свого [Романа], так кажучи: «Господине отче! Поїдь, побудеш у своїм домі і дочку свою побачиш, як здоров'я її». Але Роман відмовив йому, так кажучи: «Сину мій, Володимире! Не можу я од раті своєї од'їхати. Я ж ходжу у землі ворожій, а хто мені допровадить рать мою додому? А ось замість мене син мій Олег, нехай він іде з тобою». І, поцілувавшись, поїхали вони тоді до себе.

У рік 6783 [1275].

У рік 6784 [1276]. А після цього до Тройдена прийшли прусси зі своєї землі, поневолі [втікаючи] перед німцями. І він прийняв їх до себе, і посадив частину їх у Городні, а [іншу] частину їх посадив у Слонімі. Володимир тоді, порадившись зі Львом, із братом своїм, [і] пославши удвох рать свою до Слоніма, захопили їх, щоб вони землі не заселяли.

А після цього Тройден, пославши свого брата Сирпутія, пустошив довкола [города] Каменя. Володимир же за це, пославши [рать], узяв у нього Турійськ на ріці на Німані і села довкола нього забрав.

А після цього вони оба замирилися і стали жити у великій приязні.

І після цього вложив бог у серце князю Володимирові добрий її намір: почав він собі [думати, аби де за Берестієм поставити город. І взяв він Книги пророків, і, так собі в серці мислячи, сказав: «Господи боже! Сильний і всемогучий, що своїм словом все сотвориєш і лад усьому даєш! Що ти мені, господи, возвістиш, грішному рабу своєму, то на тім я стану».

І коли розігнув він Книги, то випало йому пророцтво Ісайїне: «Дух господній на мені, і задля того він помазав мене, щоби благовістити убогим; він послав мене ізцілити скрушених серцем, возвіщати полоняникам, що їх одпустять, і сліпим, що вони прозріють; призивати пору господню сприятливу і день одплати бога нашого; утішити всіх плачущих; дати плачущим на Сіоні вість, [що] замість попелу [буде їм] помазання і радість, а одіж слави – замість духу скорботи; і назовуть їх племенем правди, насадженням господнім во славу [його]. І забудують вони Пустині віковічні, здавна запустілії, відновлять городи пусті, що пустували з роду [в рід] ».

І князь Володимир із сього пророцтва збагнув милість божу до себе, і почав він шукати місця придатного, аби де поставити город, бо ся земля опустіла була вісімдесят літ [тому], після Романа [Мстиславича], а нині бог підняв її милістю своєю.

І послав Володимир мужа-умільця, на ім'я Олексу, який і за [часів Василька], отця його, багато городів поставив, а послав його Володимир з тамтешніми жителями в човнах у верхів'я ріки Лосни, аби де знайти таке місце, [щоб там] город поставити, і сей, знайшовши місце таке, приїхав до князя і став розповідати.

Князь тоді сам поїхав із боярами і слугами, і вподобав місце те над берегом ріки Лосни, і розчистив його [од лісу]. А потім поставив він на нім город і нарік його ім'ям Каменець, тому що земля була кам'яна.

У рік 6785 [1277]. А після цього, на зиму, прислав окаянний і беззаконний Ногай, [хан татарський], послів своїх Тегичага, Кутлубугу і Єшимута з грамотами до Льва, і Мстислава, і Володимира, так кажучи: «Завше ви жалієтеся мені на Литву. Так ось я вам дават' і воєводу з ними Мамшія. Підіть же з ним на

ворогів своїх».

І коли пріспіла зима, то пішли тоді князі руські на Литву – Мстислав [і] Володимир. А Лев не пішов, а послав сина свого Юрія. І так рушили вони всі до Новгородка.

Але коли прийшли вони до Берестія, то вість прибула їм, що татари вже попередили [їх прийти] до Новгородка. Князі тоді стали радитися собі, Мстислав, і Володимир, і Юрій, так кажучи: «Якщо ми підемо до Новгородка, то там уже татари пограбували все. Підімо де до незайманого місця». І тоді, порадившись, пішли вони до Городна. І коли вони далеко минули Волковийськ, то стали на ніч.

Тут Мстислав і Юрій, утаївшись од Володимира, послали удвох луччих своїх бояр і слуг із [воєводою] Тюймою пустошити. І вони, пустошивши, а до раті своєї не пішовши, там і лягли на ніч, і без сторожів, і зброю свою познімавши.

Тоді ж утік од них утікач один до города і став розповідати городянам так: «Там люди сплять на селі без порядку». Прусси, отож, і борти, виїхавши з города, ударили на них уночі і побили їх усіх, а інших захопили і в город одвели, а Тюйму на санях одвели, бо був він ранений вельми.

А назавтра, коли полки прийшли до города, то прибіг Ратиславко, [слуга] Мстиславів, голий і босий. І став він розповідати, що скоїлося, що побиті бояри всі Мстиславові і Львові слуги всі побиті, а інші бояри схоплені. І вельми опечалилися сим Мстислав і Юрій за своє безумство. А Володимир досадував на них обох, що, утаївшись од нього, вони так учинили.

І почали вони собі думати, як узяти город, бо перед воротами городських стін стояла башта кам'яна висока і в ній заперлися були прусси. І не [можна] було їм, [русичам], мимо неї піти до города, бо побивали вони з башти тієї. І тоді пішли вони до неї приступом, і взяли її.

І страх великий, і жах напав на город, і стояли вони, [городяни], наче мертві, на заборолах після взяття башти, тому що то була надія їх.

І стали [руські князі] радитися про своїх бояр: «Як би їх можна добути?» Але не могли вони ніяк. Тоді Мстислав, і Володимир, і Юрій докончали з городянами [діло] так города їм не брати, а своїх бояр одібрати. і забрали вони бояр своїх, а городу не вдіяли нічого, [і] тоді вернулися до себе.

У рік 6786 [1278]. А коли Тройден іще княжив у Литовській

землі, то послав він рать велику на Ляхів і брата свого Сирпутія послав. Тоді ж і ятвяги пустошили були довкола Любліна три дні. І взяли вони незчисленну силу здобичі, і тоді прийшли з честю великою додому.

У рік 6787 [1279]. А після того року голод був по всій землі – і в Русі, і в Ляхах, і в Литві, і в Ятвяхах. І через це прислали ятвяги послів своїх до Володимира, так кажучи: «Господине княже Володимире! Приїхали ми єсмо до тебе одо всіх ятвяг, надіючись на бога і на твоє благополуччя. Господине, не помори нас, а прокорми нас собі. Пошли, господине, до нас хліб свій продавати, а ми радо купимо. Чого ти захочеш – чи воску, чи білі, чи бобрів, чи чорних куниць, чи сребра, ми радо дамо».

Отож Володимир послав із Берестія до них хліб у човнах по Бугу з людьми з добрими, кому він довіряв. І йшли вони по Бугу, а тоді вийшли на [ріку] Нарев і пішли по Нареві. І коли вони йшли і прибули під город під Полтовеськ, то тут і стали собі на ніч опочивати, і тоді перебиті вони були всі під городом уночі. Хліб забрали, а човни потопили.

І Володимир дошукувався цього вельми, хочачи довідатись, хто се вчинив. А до Кондрата [Сомовитовича], брата свого, він слав [послів], так кажучи йому: «Під твоїм городом побиті мої люди, — або за твоїм повелінням, або іншого [кого]. Ти відаєш у твоїй землі – ти скажи».

Але Кондрат заперся: «Я не побивав, а іншого я не знаю, хто повбивав», - аж поки [не] розповів Володимир у вуй його, князь Болеслав [Стидливий], на синівця свого на Кондрата так мовлячи: «Недоладно ото він запирається, бо сам же він побив твоїх людей». Болеслав тоді жив у неприязні із синівцем своїм Кондратом, тому Болеслав сказав Володимирові: «Ти розправся з ним, бо великий сором наклав він на тебе. Скиньно із себе сором свій».

Володимир тоді послав на Кондрата рать свою, і пустошили вони по сій стороні Вісли, і взяли здобичі багато.

А після цього Кондрат прислав [посла] до брата свого Володимира, миру хочачи з ним. І Володимир замирився, і стали вони оба жити у великій приязні. Володимир же й челядь йому вернув, що рать була захопила.

Того ж року проставився великий князь краківський Болеслав, добрий, тихий, кроткий, смиренний, незлобивий, братолюбивий. Поживши ото багато літ, він тоді в старості поважній одійшов до господа, а тіло його, опрятавши, положили

в божниці святого Францішка, у городі Кракові.

У рік 6788 [1280]. По смерті ж великого князя Болеслава не було кому княжити в Лядській землі, тому що не було в нього сина.

І захотів собі Лев [Лядської] землі, але бояри [в Ляхах] були сильні, і не дали вони йому [сеї] землі.

Було, однак, у Болеслава п'ять синівців: Сомовитовичів двоє – Кондрат і Болеслав, а Казимировичів троє – Лестько [Чорний], Земомисл, Володислав [Локетек]. І бояри лядські вибрали собі одного із них, Лестька, і посадили його в Кракові на столі Болеславовім, і став княжити Лестько.

Після цього ж Лев захотів частини в землі Лядській – города на Вкраїні. Він поїхав до [хана татарського] Ногая, окаянного, проклятого, підмоги собі просячи в нього на Ляхів, і він дав йому поміч – окаянного Кончака, і Козія, і Кубатана.

І коли приспіла зима, вони тоді й рушили: Лев радо пішов із татарами і з сином своїм Юрієм, а Мстислав [Данилович], і Володимир [Василькович], і син Мстиславів Данило пішли через неволю татарську.

І так рушили вони всі до [города] Судомира. І, прийшовши до Судомира, пішли вони на ту сторону ріки Вісли і тут же перейшли ріку по льоду під самим городом: спершу перейшов Лев зі своїм полком і [з] сином своїм Юрієм, а після нього – Мстислав і син його Данило, а вже після них – татари. І тоді, перейшовши, стали вони довкола города. Але, стоявши трохи часу, вони не билися.

Після цього ж рушив Лев зі своїми полками, із силою великою, до [города] Кропивниці, з гордістю великою, маючи намір іти до Кракова. Володимир же був позаду, стоячи коло города зі своїм полком, і стали йому розповідати: «Осік у лісі повен людей і товару». Але не взяла його ніяка рать, тому що був він сильно укріплений, і Володимир одрядив до нього людей доблесних і з ними ж [воєводу] Кафілата Селезенця. Але коли прийшли вони до осіка, то билися з ними ляхи кріпко, заледве вони змогли їх узяти з великим потом, і забрали в ньому безліч людей і товару.

Як ото ми попередю писали про Льва, коли він ішов полками своїми і стали вони розходитися пустошити, [то] бог учинив над ним волю свою, бо вбили ляхи із війська його багатьох бояр, і слуг добрих, і татар частину вбили. І так вернувся Лев назад із великим безчестям.

У рік 6789 [1281]. А в одплату за се рушив Лестько [Чорний] на Льва і взяв у нього город Перевореськ. і порубав він у ньому людей усіх, од малого і до великого, а город запалив і пішов назад до себе.

А потім вложив диявол ненависть у серце обох Сомовитовичів, у Когідрата і в Болеслава, і стали вони ворогувати межи собою і воюватися. Кондрат же жив із братом своїм, з Володимиром [Васильковичем], заодно, а Болеслав жив із Лестьком і з братом його Володиславом заодно.

Отож Болеслав, зібравши рать свою і взявши поміч собі у Володислава [Локетка], рушив на брата на свого на Кондрата до города до Єздова. А тому, що Кондра)га не було тоді в городі, то вони, отож, пішовши приступом, узяли город.

Закон же в ляхів був такий: челяді не брати, ні бити, а оббирали вони. Так що коли город [було] взято, то набрали вони в ньому добра багато і людей облупили. І ятрівку свою [Ядвігу Болеслав] обібрав, княгиню Кондратову, і синовицю свою [Анну] обібрав, і вчинив соромоту велику братові своєму Кондратові.

Після цього ж Кондрат послав посла свого до брата свого Володимира, жаліючись йому про свою соромоту. І Володимир, пожалкувавши і розплакавшись, сказав послу брата свого: «Брате, скажи, бог нехай буде месником за твою соромоту. А я тут готов тобі на поміч».

І став він споряджати рать на Болеслава, і до синівця свого Юрія [Львовича посла] послав, підмоги прохаючи. Але синовець йому так сказав: «Стрию мій! Я радо б і сам із тобою пішов, та ніколи і мені. їду я, господине, до Суздаля женитися. Але із собою я візьму небагато людей, так що всі мої люди і бояри – богу на руки і тобі. І коли тобі буде вгодно, тоді з ними піди».

Володимир тоді, спорядивши рать, пішов до Берестія. Тут він і зібрався. І холмляни прийшли до нього, а воєвода був із ними Тюйма. І рушив Володимир до [города] Мельника із безліччю воїв. Із Мельника ж одрядив Володимир із ними воєводу Василька [Романовича], князя слонімського, і [воєводу] Желислава, і [воєводу] Дуная, а з Юрієвою раттю був воєвода Тюйма. І так рушили вони в Ляхи, а Володимир, одрядивши рать, поїхав до Берестія.

Тим часом попереду, перед раттю, послав він був посла до брата свого Кондрата, бо в нього були бояри невірні, і щоб не дали вони вісті Болеславу, і посол Володимирів, приїхавши до Кондрата, став йому говорити при всіх його боярах: «Так тобі

мовить брат твій Володимир: «Радо б я поміг тобі за твою соромоту, та не можна мені, вчинили між нас замішання татари». А після цього посол, узявши князя за руку, стиснув йому руку. І князь, зрозумівши, вийшов із ним звідти, і той став йому повідати: «Брат тобі так мовить: «Споряджайся сам і човни споряди, щоб перевезтися через Віслу. Рать буде в тебе завтра». І Кондрат був сильно радий, і повелів він спішно спорядити човни, [і] сам спорядився.

Коли ж прийшла рать, вони перевезлися і стали споряджати полки. А, спорядившись, рушили так: Василько ото пішов своїм полком, а Желислав – своїм полком, а Дунай – своїм полком, Кондрат же князь із ляхами – своїм полком, а Тюйма – своїм полком. І так вони йшли з великим завзяттям, бадьоро.

А коли ж дійшли вони [до] города Сохачева, то радилися [воєводи] про взяття його, щоби [полки] в землю [Лядську] глибоко не входили. Але заборонив їм [це] Кондрат-князь, ведучи їх до Гостиного, бо то було улюблене місто Болеславова.

І прийшли полки до города [Гостиного], і стали довкола города, як бори великі, і почали вони готуватися до взяття города. А князь Кондрат, їздячи [перед воями], став мовити: «Браття мої милії! Руси! Вдарте одностайно!» І тоді пішли вони під заборолу, а другі полки стояли недвижно, стережучи несподіваного наїзду од ляхів [Болеславових]. Коли ж прийшли вони під заборолу, [то] ляхи пускали на них каміння, як град сильний, але стріли ратників не давали їм навіть виникнути із-за заборол. І стали вони колоти одні одних списами, і многі поранені були на городських стінах – то списами, то стрілами. І стали мертві падати із заборол, як ті снопи.

І тоді взяли вони город, і набрали в нім добра багато і здобичі незчисленне множество, а пороки порубали і город спалили. І так вернулися вони до себе з побідою і честю великою.

Кондрат же князь поїхав у свій город [Єздов], узявши на себе вінець побідний і скинувши з себе соромоту свою [з] поміччю брата свого Володимира. А Василько [Романович], князь [слонімський], пішов до Берестія з безліччю здобичі і послав поперед себе вість володареві своєму князю Володимиру.

Володимир тим часом сильно журився, тому що довго не було вісті од війська його. А після цього прийшла йому вість од війська його, що всі живі-здорові ідуть, з честю великою. І Володимир їм сильно був рад, що дружина його вся ціла, а од сорому брата свого Кондрата він ізбавив. Тільки ото двоє було

вбитих із війська його, не під городом, а в погоні, і один був пруссин родом, а другий був двірський його, слугалюбимий, син боярський, Михайлович, на ім'я Рах. Про вбивство ж їх обох таке скажемо.

Коли війська йшли мимо Сохачева-города, то в сей час виїхав був князь Болеслав із города, підстерігаючи, аби де вдарити [на противника] в розвідці. Володимир же князь наказав був своїм воєводам, Василькові, і Желиславу, і Дунаєві, так: не розпускати раті пустошити, а піти всім до города. Але ці, чоловіка з тридцять, і [воєвода] Блус Юр'єв із ними, утаївшись од війська, поїхали на село і, перейнявши дорогу од села, тому що челядь утікала до лісу, поїхали вслід за ними. І в той час ударив на них Болеслав з ляхами.

І дружина їх обох, [пруссина і Раха], не видержавши, кинулася навікача вся з Блусом. А ці два не побігли, Рах із пруссином, а вчинили діло, достойне пам'яті, і стали битися мужньо: пруссин з'їхався з Болеславом-князем і тут був убитий багатьма [ляхами], а Рах убив боярина знатного Болеславого, але тут і сам прийняв подібний кінець. Так померли сі оба, мужні серцем, зоставивши по собі славу будущему віку.

Після цього ж Володимир поїхав із Берестія до [города] Володимира.

У рік 6790 [1282]. А пізніш, коли йшов окаянний і нечестивий [хан] Ногай і [хан] Телебуга з ним на Угри силою великою, у незчисленному мно́жеств}, то повеліли вони з собою піти і руським князям – Льву, Мстиславові, Володимиру, Юрію Львовичу. Але Володимир шкутильгав тоді на ногу, і тому він не пішов, бо була рана тяжка на ньому, а послав рать свою з Юрієм, синівцем своїм. Тоді бо були князі руські у волі татарській і, ото́ж, пішли вони всі. І тільки один Володимир лишився, тому що був кульгавий.

Болеслав же [Сомовитович] іще гордився своїм недоумством. Вибравши пору таку [і] прийшовши із двомастами [воїв], пустошив і він довкола [города] Щекарева і взяв десять сіл. А тоді ішов назад із великою гордістю – він бо удавав, ніби всю землю [Руську] взяв.

А після цього Лев, увійшовши в Угорську землю, одпущений був. І приїхав він додому, і пожалкував над тим, що сталося, тому що Болеслав пустошив його землю. І послав він [посла] до брата свого Володимира, кажучи йому так: «Брате! Складемо із себе сором сей. Пошли підніми литву на Болеслава».

Володимир тоді послав [воєводу] Дуная піднімати литву, і литва обіцялася йому так учинити, кажучи: «Володимире, княже добрий, справедливий! Ми можем за тебе голови свої зложити. Коли тобі вгодно, ми осе єсмо готові».

Лев, отож, і Володимир спорядили удвох свою рать і рушили. А коли прийшли вони до Берестія, [то] дожидали литви. Але литва не приспіла вчасно, і Лев та Володимир самі не пішли, а послали воєвод: Лев послав зі своєю раттю Тюйму, і Василька, белжанина, і Рябця, а Володимир послав зі своєю раттю Василька [Романовича], князя [слонімського], і Желислава, і [Борка] Олов'янця, і Вишту. І, отож, рушили вони на Болеслава, і стали пустошити довкола Вишгорода, і захопили челяді незчисленне множество, і скоту, і коней.

А після цього прийшла литва до Берестія, і стали вони мовити князю Володимирові: «Ти нас підняв, так поведи нас куди. А ми ось готові, на те ми єсмо прийшли». Князь тоді став думати собі, аби куди їх повести, бо його рать пішла була вже далеко на Болеслава, а вже ріки розливаються. І спом'янув Володимир, що раніш перед цим Лестько [Чорний], пославши люблінців, узяв був у нього село на Вкраїниці, за назвою Воїнь. І допоминався од нього Володимир про те багато, щоб вернув він йому челядь, але він не вернув йому челяді його. За це й послав він на нього литву, і пустошили вони довкола Любліна, і захопили челяді безліч, і, набравши здобичі, пішли тоді назад із честю.

А після цього прийшла рать Львова і Володимирова з честю великою, узявши здобичі многе-множество. І тоді розійшлися вони кожен до себе.

У вище ж згадані роки, коли Лестько взяв Перевореськ, город Львів, ляхи пустошили також коло Берестія по [ріці] Кросні, і взяли десять сіл, і пішли назад. Берестяни тоді зібралися і гнали вслід за ними, хоча ляхів було двісті, а берестян сімдесят, бо був у них воєвода Тит, що всюди славився мужністю – на ратях і на ловах. І, отож, догнавши їх, билися вони з ними, і за божою милістю побідили берестяни ляхів, і вбили їх вісімдесят, а інших захопили, а здобич їхню вернули назад. І тоді прийшли вони в Берестій із честю, славлячи бога і пречистую його матір в усі віки. Та ми після цього до попереднього повернемось.

Коли йшов окаянний і нечестивий Ногай і Телебуга з ним, пустошивши землю Угорську, [то] Ногай пішов на [город] Брашев, а Телебуга пішов упоперек [через] Гору, яку [можна]

було перейти за три дні. А ходив він тридцять днів, блудячи в горах, бо водив його гнів божий. І настав у них голод великий, і почали люди [коней] їсти, а потім стали й самі умирати, і померло їх незчисленне множество. Самовидці ж так казали: померлих було сто тисяч. А окаянний і нечестивий Телебуга вийшов пішки, зі своєю жоною, [та] з одною кобилою, осоромлений богом.

А Болеслав-князь і пізніше був усе ще сповнений свого недоумства, і не переставав він зло творити Володимирові-князю і Юрієві. Тому Володимир і Юрій почали удвох рать свою споряджати на Болеслава, а Володимир, пославши [своїх мужів], і литву підняв. І тоді рушили вони всі, і Юрій-князь із ними теж пішов на Болеслава. Але коли були вони в [городі] Мельниці, то прислав до нього, [Юрія], отець його Лев [посла], кажучи йому так: «Сину мій Юрію! Не ходи сам із литвою. Убив я князя їх Войшелка. Іще захочуть вони помсту вчинити». І Юрій не пішов, згідно з отчим словом, а послав рать свою. І тоді, пішовши, узяли вони Сохачев-город, і набрали і в ньому добра багато й челяді, а решту порубали. І так набрали вони здобичі і пішли до себе.

У рік 6791 [1283]. А пізніше ж захотів піти окаянний і нечестивий Телебуга на Ляхів. І зібрав він силу велику, бо забув він про кару божу, що збулась над ним в Уграх і про що ми попередю сказали 365, і прийшов до Ногая. Та була межі ними обома неприязнь велика, і Телебуга послав [послів] до задніпровських князів і до волинських, до Льва, і до Мстислава, і до Володимира, велячи їм піти з собою на війну; тоді ж були всі князі в неволі татарській. І так рушив Телебуга на Ляхів, зібравши силу велику.

І коли прийшов він до [ріки] Горині, то зустрів його Мстислав з питтям і з дарами. І пішов він звідтіля мимо Крем'янця до Перемиля. Тут його зустрів Володимир-князь із питтям і з дарами на [ріці] Липі. А після цього догнав його Лев-князь коло [села] Бужковичів і з питтям, і з дарами. А коли ж прийшли вони на бужківське поле, то тут оглянули свої полки, і князі думали, що їх переб'ють, а городи візьмуть. Але звідти пішли вони до [города] Володимира і стали на [селі] Житані, а Телебуга поїхав оглядати город Володимир; інші ж говорять, що ніби він і в городі був, та це невідомо.

У неділю ж, після Микулиного дня на другий день, минули вони город. Бог ізбавив [од них] своєю волею, і не взяли вони города, але насильство велике чинили в городі і пограбували

добра незчисленне множество і коней. І тоді нечестивий Телебуга пішов у Ляхи.

Але zostалися другі татари коло Володимира годувати охлялих коней, і ці зробили пустою землю Володимирську. Не давали бо вони навіть із города вийти за покормом, а якщо хто виїхав, [то] тих побили, а других захопили, а інших обдирали і коней однімали. І в городі померло в облозі, за гнівом божим, незчисленне множество.

А коли Телебуга ішов у Ляхи, то з ним ішли всі князі через неволю татарську: Лев-князь із сином своїм Юрієм [і] з своєю раттю, а Мстислав зі своєю раттю, а Володимир зі своєю раттю. І, отож, рушили вони до [города] Завихвоста, і прийшли до ріки до Вісли. Але ріка не стала була, і не могли вони її перейти, і пішли вони в верх її до [города] Судомира, і перейшли Сянріку по льоду. Тут же, на Сяні, Володимир вернувся од них назад, а Віслу вони перейшли по льоду вище від Судомира. І пішли вони приступом до города з усіх сторін, але не досягли нічого. І стали вони пустошити землю Лядську, і перебували в ній десять днів.

Телебуга тим часом хотів іти до Кракова, але, не дійшовши до нього, вернувся у [городі] Торжку, бо вість прийшла йому, що Ногай попередив його до Кракова прийти. І через це постала межи ними обома ще більша неприязнь, і тоді, не зустрівшись із Ногаєм, він пішов назад на Львову землю, на город на Львів.

І стояли вони на Львовій землі дві неділі, кормлячись [і] не розоряючи, але не давали вони навіть із города вийти за покормом. Хто ж виїхав із города, [то] тих вони побивали, а других захопили, а інших, обдерши, пускали нагих, і тії од морозу померли, тому що була зима люта вельми. І зробили вони пустою землю всю.

Се ж навів [їх] на нас бог за гріхи наші, караючи нас, щоби покаялися ми за лихі свої і беззаконні діла. А іще ж і накінець нашле він на нас гнів свій.

І померло в городах в облозі незчисленне множество, а інші померли в селах, вийшовши з городів, після того, як пішли нечестиві агаряни. Та ми до попереднього повернемось,

Ногай же окаяний не пішов із Телебугою у Ляхи одною дорогою, тому що була межи ними обома неприязнь велика, а пішов своєю дорогою на Перемишль. Та коли він прийшов до города Кракова, то, не досягнувши біля нього нічого, так само, як і Телебуга коло Судомира, пустошив він землю Лядську. А з Телебугою він не зустрічався, тому що боялися вони обидва, той

– сього, а сей – того. І тоді пішли вони назад у свої вежі: Телебуга пішов своєю дорогою назад, а Ногай – своєю дорогою.

Тої ж зими і в Ляхах був мор великий: померло їх незчисленне множество.

А коли одійшли Телебуга і Ногай, Лев-князь перелічив, скільки погинуло в його землі людей, що захоплено, побито, а що їх за божою волею померло: дванадцять з половиною тисяч.

У рік 6792 [1284]. Тої ж зими у Юрія-князя у Львовича помер син, на ім'я Михайло, який був малим. І плакали по ньому всі люди, і, опрятавши тіло його, положили його в церкві святої Богородиці в Холмі, що її спорудив був прадід його, великий князь Данило-король, син Романів.

Тої ж зими не тільки в одній Русі був гнів божий — мор, але і в Ляхах. Тої ж зими і в Татарах вимерло все – коні, і скот, і вівці. Все вимерло, не зосталося нічого.

У рік 6793 [1285]. Тої ж зими, як настав [початок] року, почали розповідати, що в Німцях, вийшовши [з берегів], море потопило землю, за гнівом божим. Більше шістдесяти тисяч душ потонуло, а церков кам'яних – сто і одинадцять, опріч дерев'яних.

Того ж року Лестько Казимирович, пославши військо своє, спустошив [землю] князя Кондрата Сомовитовича. І князь Кондрат, зібравши дружину свою, гнав услід за ними і бився з ними. І переміг він їх із божою поміччю, і багатьох побив із війська Лестькового бояр і простих людей, і воєводу його вбив серадзького, Матія, а здобич, яку вони в нього взяли, одібрав назад. І тоді вернувся він до себе з честю великою, воздаючи хвалу і славу в трійці отцю і сину і святому духу і нині [і] в усі віки агіос.

У рік 6794 [1286]. Того ж року ходила литва вся і жемоїть уся на німців до Риги. Але тим була вість [про це], і збіглися вони в городи. Вони ж, [литва і жемоїть], прийшовши до города г не досягнувши коло нього нічого, звідтіля ж рушили на Летьголу. І, доходивши [до] города Медвежої Голови, але не досягнувши коло нього нічого, вернулися вони тоді до себе, добувши мало здобичі.

Коли ж почули се торунські німці, що жемоїть уся пішла на Ригу, то рушили німці на Жемоїть, помагаючи своїм німцям, і захопили їх незчисленне множество, а інших побили, і тоді прийшли до себе із безліччю здобичі.

Того ж року преставився великий князь Лестько

Казимирович краківський. Єпископ же [Фулко], і ігумени, і попи, і диякони, опрятавши тіло його і співавши належні співи, положили тоді тіло його в Кракові-городі у церкві святої Трійці. І плакали по ньому всі люди, бояри і прості, плачем великим.

У рік 6795 [1287]. А коли настала зима, [то] послав бог на нас меч свій, який служить гніву його за умноження гріхів наших.

Коли ото йшов [хан] Телебуга і [хан] Алгуй із ним великою силою, то з ними [йшли] руські князі, Лев, і Мстислав, і Володимир, і Юрій Львович, і інші князі многі, бо тоді були всі князі руські у волі татарській, покорені гнівом божим.

І так рушили вони всі вкупі, хоча Володимир-князь був слабій, тому що послана була на нього богом недува незцілима. І коли вони йшли в Ляхи і дійшли до ріки, що зветься Сяном, то Володимир-князь, занепокоївшись неміччю тіла свого, став слати [послів] до брата свого Мстислава, так кажучи: «Брате! Ти бачиш мою неміч, що я знемагаю, а дітей у мене нема. Тож даю я тобі, брату своєму, землю свою всю і городи по своїм животті. І се даю я тобі при цесарях і при його рядцях».

Мстислав тоді вдарив чолом перед братом своїм Володимиром, і послав Володимир [послів] до брата до Льва і до синівця до Юрія з такими словами: «Осе я вам обом об'являю: дав я єсмь брату своєму Мстиславу землю свою і городи». Лев же сказав Володимирі: «Так і гаразд, що ти єси дав. Хіба мені домагатися од нього по твоїм животті? Адже всі ми ходимо під богом. Аби мені дав бог зі своїм змогти справитися в сей час».

А після цього послав Мстислав [послів] до брата свого до Льва і до синівця свого [Юрія], так кажучи: «Осе ж, брате мій, Володимир дав мені землю свою всю і городи. Ачей, захочеш ти чого домагатися по животті брата могого і свогого, — то ось тобі цесарі. Ось цесар, а ось я. Мов зо мною: чого ти захочеш?» Лев, однак, не сказав на це слово анічого.

Після цього ж пішов Телебуга в Ляхи, і Аглуй із ним, [і] всі князі. А Володимира вернули назад, бо жалісно було глядіти на нього, бачачи його в болісті.

І приїхав він у Володимир, і раді були всі люди, бачачи свого володаря, який приїхав благополучно. І, перебувши кілька днів у Володимирі, став він мовити княгині своїй [Ользі] і боярам: «Хотів би я доїхати до Любомля, бо досадила мені погань ся, а я чоловік єсмь недужий. Я з ними не можу навіть говорити, бо пройняли вони мені уже до печінок. А осе замість

мене – єпископ-таки Марко».

І поїхав він до Любомля з княгинею і зі слугами своїми двірськими. Із Любомля поїхав він до Берестія і, перебувши у Бересті два дні, поїхав до Каменця. Тут же, в Каменці, і лежав він у болісті своїй, і сказав княгині своїй і слугам: «Як тільки піде мимо погань ся із землі, то й поїдемо до Любомля».

А коли минуло декілька днів, [то] приїхали слуги його до нього в Каменець, які ото були з татарами на війні в Ляхах, і Володимир став розпитувати їх про Телебугу: «Чи вже він пішов із землі Лядської?» І вони сказали: «Пішов». - «А брат мій Лев, і Мстислав, і синовець мій чи здорові?» І вони сказали: «Господине! Живі всі і здорові, і бояри, і слуги». І Володимир за це воздав хвалу богові. А [про] Мстислава вони розказали, що пішов він із Телебугою на Львів. Тоді ж вони розповіли: «Брат твій оддає город Всеволож боярам і села роздає». І Володимир був сильно обурений на брата свого, і став він мовити: «Осе лежу я в болісті, а брат мій придав мені іще більшої болісті. Я іще живий єсмь, а він роздає городи мої і села мої. Міг би вже по моїм животті роздавати».

І послав Володимир посла свого з жалобою до брата свого Мстислава, кажучи: «Брате! Ти мене ані на війні не взяв, ні списом мене не добув єси, ні із городів моїх не вибив мене єсь, раттю прийшовши на мене, а так чиниш ти надо мною! Ти мені брат єсь, а другий мені брат – Лев, а синовець мені – Юрій. Я ж із вас трьох вибрав єсмь тебе одного і дав тобі єсмь землю свою всю і городи по своїм животті. А за мойого ж живоття не вмішуватися тобі ні в що. Бо се я учинив єсмь за гордість брата свойого і синівця свойого, дав єсмь тобі землю свою».

Мстислав тоді сказав брату своєму [через посла]: «Господине, скажи, — брате! Земля – божа і твоя, і городи твої, і я над ними не волен. Та я єсмь у твоїй волі, і дай мені бог мати тебе за отця собі і служити тобі зо всею правдою до кінця мойого живоття. Аби ти, господине, здоров був, бо більша мені надія на тебе, - скажи».

І приїхав до Володимира посол його в Каменець, передаючи мову Мстиславу, і Володимир до вподоби була мова та.

Після цього ж поїхав він із Каменця до [городка] Раю. І коли перебував він тут, то став мовити княгині своїй: «Хочу я послати по брата свого по Мстислава, щоби з ним я ряд учинив про землю, і про городи, і про тебе, княгине моя милая, Ольго, і про сю дитину, про Ізяславу, що любив я її, як дочку свою рідную.

Бог бо не дав мені своїх родити за мої гріхи, але ся мені була як од своєї княгині народжена, бо я взяв есмь її од матері її в пелюшках і вигодував».

І послав він до брата [Мстислава] єпископа свого володимирського Євсигнія, а з ним [боярина] Борка-таки Олов'янця, з такими словами, кажучи йому: «Брате! Приїдь до мене. Хочу я з тобою ряд учинити про все».

Мстислав, отож, приїхав до нього в Рай зі своїми боярами і зі слугами, і з ними – єпископ володимирський і Борко Олов'янець 379. І став Мстислав на подвір'ї, і сказали Володимирі слуги його: «Брат твій приїхав». Той же лежав у болісті своїй, [та], почувши про братів приїзд, встав, і сів, і послав по брата. Він тоді прийшов до нього і поклонився йому, і Володимир став розпитувати його про Телебугу, як воно діялося в Ляхах і куди він пішов із Ляхів. Він же розказав йому все по порядку, що було, і про багато інших речей говорив із ним.

Мстислав тоді пішов на подвір'я, а Володимир послав до нього єпископа свого з Борком із Олов'янцем, так кажучи: «Брате мій! На те ж я тебе, - скажи, - призвав есмь, [що] хочу з тобою ряд учинити про землю, і про городи, і про княгиню свою, і про сю дитину. Хочу я також грамоти писати».

Мстислав же сказав єпископу брата свого: «Господине, - скажи, - брате мій! Я сього чи хотів, щоб Мені домагатися твоєї землі по твоїм животті? Сього ні на серці моїм не було. Адже ти [се] мені сказав еси був, коли ми в Ляхах есмо були з Телебугою і з Алгуєм. І брат мій Лев тут ж [був], і синовець мій Юрій. Ти ж, господине мій і брате мій, прислав до мене, так кажучи: «Мстиславе, я даю тобі землю свою всю і городи по своїм животті». Мстислав сказав також єпископу брата свого: «Господине, - скажи, - брате! Як богові вгодно і тобі, що хочеш ти грамоти писати, - то воля божа і твоя».

А коли єпископ прийшов од Мстислава, передаючи мову братову, то Володимир повелів писцю своєму Федорцю писати грамоти.

Князя Володимира заповіт

«Во ім'я отця і сина і святого духа. Молитвами святої богородиці і приснодіви Марії і святих ангелів. Се я, князь Володимир, син Васильків, онук Романів, даю землю свою всю і городи по своїм животті брату своєму Мстиславу і стольний свій

город Володимир. А другу грамоту написав я брату своєму, таку саму. Хочу я також іще й княгині своїй писати грамоту, таку саму».

«Во ім'я отця і сина і святого духа. Молитвами святої богородиці і приснодіви Марії і святих ангелів. Се я, князь Володимир, син Васильків, онук Романів, пишу грамоту. Дав єсмь я княгині своїй по своїм животті город свій Кобринь із людьми і з даниною; як при мені вони давали, так і по мені нехай дають княгині моїй. А що я дав єсмь їй і село своє Городло із митом, то люди як ото на мене робили, так і на княгиню мою [нехай роблять] по моїм животті. Якщо буде [треба] князю город ставити, то вони [нехай ідуть робити] до города, а побори і подать татарську [нехай дають] князю. А [село] Садове і Сомино я також дав єсмь княгині своїй і монастир свій [святих] Апостолів, який спорудив я своєю силою. А село Березовичі я купив єсмь у Юрійовича у Давидовича у Федірка і дав єсмь за нього п'ятдесят гривень кун і п'ять ліктів шарлату та броні дощаті, і теє село я дав єсмь теж [монастиреві святих] Апостолів. А княгиня моя по моїм животті якщо захоче в черниці піти - [нехай] піде, [а] якщо не захоче іти – то як їй угодно. Мені не встати, аби подивитися, що хто чинитиме по моїм животті».

А після цього послав Володимир до брата [єпископа свого], так кажучи: «Брате мій, Мстиславе! Цілуй мені хреста на тім, що ти гто моїм животті не одбереш од княгині моєї нічого, що я єсмь їй дав, і од сеї дитини, од Ізяслави-таки, [що] не оддаси ти її неволею ні за кого ж, а куди буде княгині моїй вгодно, то туди її оддати».

Мстислав тоді сказав [єпископові]: «Господине, - скажи, - брате! Не дай мені бог того, щоби мені одібрати що по твоїм животті у твоєї княгині і в сеї дитини, а дай мені бог мати свою ятрівку за достойну матір собі і шанувати. А про се дитя, коли ти так мовиш, [то] аби її бог до того привів. Дай мені її бог оддати, як дочку свою рідную». І на тім він хреста цілував. Діялося ж се Феодорової неділі.

Урядившись ж з братом, [Мстислав] поїхав до [города] Володимира. А приїхавши у Володимир, поїхав він у єпископію до [церкви] святої Богородиці і скликав бояр володимирських брата свого, і міщан руських, і німців, і повелів передо всіма читати грамоту братову про оддання [йому] землі, і всіх городів, і стольного города Володимира. І слухали всі, од малого і до великого. Єпископ же володимирський Євсигній навіть

благословив Мстислава хрестом воздвижальним на княжіння володимирське, бо хотів він уже княжити у Володимирі. Але брат йому не дав, так кажучи: «Міг би ти вже по моїм животті княжити». І Мстислав, перебувши декілька днів у Володимирі, поїхав у свої городи, в Луцьк, і в Дубен, і в інші городи, що про них я не написав.

Володимир же приїхав із Раю в Любомль. Тут же він і лежав усю зиму в болісті своїй, розсилаючи слуги свої на лови, бо й сам він був ловець добрий і хоробрий: ніколи ото до вепра і ні до ведмедя не ждав він слуг своїх, аби йому допомогли, а скоро сам убивав усякого звіра. Тим-то й прославився він був в усій землі, що дав був йому бог щастя не тільки лиш на одних ловах, але й в усьому за його добро і справедливість. Та ми до попереднього повернемось.

Коли ж настало літо, то почув Кондрат-князь Сомовитович, брат Володимирів, що дав [Володимир] землю свою всю і городи Мстиславу, [і] прислав він до Володимира посла свого, кажучитак: «Господине, брате мій! Ти ж мені був замість отця! Як держав ти мене еси під своєю рукою своєю милістю! Завдяки тобі, господине, я княжив есмь, і городи свої держав, і од братів своїх одділився есмь, і грозен був. А нині, господине, почув есмь я, що дав ти еси землю свою всю і городи брату своєму Мстиславу. Тож надіюсь я на бога і на тебе, аби ти, господин мій, послав свого посла з моїм послом до брата свого Мстислава, щоб мене, господине, за твоєю милістю прийняв брат твій під свою руку і стояв би за мене у моїй обиді [так], як ти, господин мій, стояв за мною у моїй обиді».

Володимир тоді послав [посла] до брата свого до Мстислава, так кажучи: «Брате мій! Ти сам відаєш, як дбав я за брата свого Кондрата. І шанував я, і обдаровував, а в обиді його я стояв есмь за нього [так], як і за себе. Аби ти так само задля мене прийняв його з приязню під свою руку і стояв за нього в його лиху». І Мстислав обіцявся Володимирю, так кажучи: «Брате мій! Радо я задля тебе приймаю [його] з приязню під свою руку. А в обиді його дай мені бог голову свою зложити за нього».

І після цього прислав Мстислав [посла] до Володимира, кажучи йому: «Хотів би я зустрітися з Кондратом. Та покладаюсь я на бога і на тебе, як ти мені повелиш». І Володимир сказав: «Зустрінься з ним». Мстислав тоді послав посла свого до Кондрата, кажучи: «Хочу я зустрітися з тобою. Приїдь до мене». І приїхав посол Мстиславів до Кондрата, передаючи мову

Мстиславу і Володимирову, і зрадів він цьому.

Після цього поїхав Кондрат до Мстислава і приїхав у Берестій, а потім приїхав у Любомль. [І] сказали Володимирові: «Брат твій, господине, приїхав, Кондрат». Він тоді велів йому прийти до себе. І Кондрат прийшов до Володимира, де ото лежав він у болісті своїй, тяжко страждаючи, і, ввійшовши, поклонився йому, і плакав сильно, бачачи болість його і упадок тіла його гарного.

Поговоривши ж із братом про багато речей, що про них ми попереду писали, пішов він на подвір'я, а Володимир прислав коня йому свого доброго. І, пообідавши, поїхав він до [города] Володимира, а з Володимира поїхав до Луцька.

Коли ж прибув він до Луцька, то Мстислав перебував не тут, а поблизу города, в одному місці, за назвою Гай. Місце ж те гарне було на вигляд і забудоване різними хоробами, і церква була в нім пречудова, що красою сіяла, тим-то вгодно було князеві перебувати в ньому.

І поїхав Кондрат із Луцька в Гай. Мстислав же зустрів його з боярами своїми і зі слугами і прийняв його з честю і з приязню під свою руку, згідно з братовим словом, з Володимировим, так кажучи: «Як за тебе дбав брат мій, і шанував, і обдаровував, то мені дай бог так само дбати за тебе, і шанувати, і обдаровувати, і стояти за тебе у твоїй обиді».

І після цього стали вони веселитися. І Мстислав, обдарувавши Кондрата кінськими гарними і в сідлах у чудових, і одежами дорогими, і інші дари многі давши йому, одпустив тоді [його] з честю.

А по від'їзді Кондратовім із Любомля примчав [сюди] Яртак лях із Любліна. І сказали Володимирові: «Яртак приїхав». Та не велів він йому перед себе [прийти], а сказав княгині своїй [Ользі]: «Іди розпитай його, з чим він приїхав?» Княгиня тоді послала посла по нього. І він прийшов уборзі, і стала вона питати його: «Князь тобі мовить: «З чим ти єсь приїхав? Розкажи». Він же став розповідати: «Князь Лестько мертвий, — і Володимир, зжалившись, розплакався за ним, а прислали мене люблінці. Вони хочуть князя Кондрата. Княжити у Кракові. Тож найборжій я хочу знайти Кондрата, де він буде». І княгиня, увійшовши [до князя], повідала мову Яртакову, а Володимир звелів дати під нього коня, бо його коні пристали були.

І погнав він уборзі, і знайшов його, [Кондрата], у Володимирі, і став мовити Кондратові: «Князь Лестько мертвий.

А прислали мене люблінці. Поїдь княжити до нас, до Кракова».

Кондрат, отож, возвеселився серцем і возрадувався душею за княжіння краківське. І поїхав він уборзі, і приїхав у Любомль: хотів бо він поговорити з братом [Володимиром] про це, аби він йому якось порадив. Але Володимир не велів йому до себе прийти, а сказав княгині своїй: «Іди ж поговори з ним та одряди його. Нехай їде звідси, бо в мене йому нічого робити». Княгиня ж, [поговоривши з Кондратом і] ввійшовши [до князя], повідала мову Кондратову: «Брат тобі, господине, мовить: «Пошли зо мною [свого Дуная. Щоб була мені честь». І поїхав він уборзі до Любліна.

Та коли приїхав він до Любліна, то заперли ляхи город, а Кондрата не пустили до себе. І став Кондрат на горі у монахів, і послав [послів] до городян, так кажучи: «Нащо ви мене есте привели, а нині город есте передо мною заперли?» І городяни сказали: «Ми тебе не привели і не слали по тебе. А голова нам – Краків. Там же і воєводи наші, і бояри великі. Якщо ти княжитимеш у Кракові, то ми готові, твої».

А після цього сказали Кондратові [слуги його]: «Рать їде до города». Вони бо думали, що [то] рать литовська, і пополошилися. І вбіг Кондрат у башту до монахів з боярами своїми і слугами, і Дунай, [воєвода] Володимирів, із ними. Та коли військо прийшло до города, вони впізнали, що [це] руська рать.

Кондрат тоді запитав ратників: «Хто єсть воєвода в сій раті?» І вони сказали: «Князь Юрій Львович». Він бо хотів собі Любліна і землі Люблінської.

І приїхав Юрій до города, але городяни не оддали йому города і споряджалися сильно на бій. Юрій тоді збагнув обман їх. Вони тим часом говорили: «Княже! Хвацько ти їздиш, [а] рать із тобою мала. Приїде ляхів багато – сором тобі буде великий».

І Юрій, почувши ці слова од них, розпустив дружину свою пустошити. І взяли вони здобичі багато, а хліба попалили і села. І не зосталося [нічого] навіть у лісах, а все спалено було воями. І тоді вернувся він до себе із množеством здобичі – і челяді, і скоту, і коней.

А Кондрат поїхав до себе, діставши собі сорому великого. Ліпше б йому було не жити.

А після цього смута була велика в землі Лядській.

У рік 6796 [1288]. Коли ж. після цього минуло декілька днів, [то] прислав Юрій Львович посла свого до стрія свого князя

Володимира, кажучи йому: «Господине, стрию мій! Бог відає і ти, як я тобі служив єсмь зо всею правдою своєю. Я мав тебе єсмь за отця собі. Пожаліти б тобі мене за службу, бо нині, господине, отець мій прислав до мене. Однімає він у мене городи, що мені був дав, Белз, і Червен, і Холм, а велить мені бути в Дорогичині і в Мельниці. Тож б'ю я чолом і богові і тобі, стриеві своєму: дай мені, господине, Берестій, і то б мені разом було».

Володимир же сказав послу: «Синівче, - скажи, - не дам. Ти знаєш сам, що я не говорю двояко, ні лжею я іще не був. І бог [те] відає, і все піднебесся. Не можу я порушити ряду, котрий я докончав єсмь із братом своїм Мстиславом. Я дав єсмь йому землю свою всю і городи і грамоти єсмь написав». [І] з тими словами одрядив він посла синівця свого.

А після цього послав Володимир слугу свого доброго, вірного, на ім'я Рачшу, до брата свого Мстислава, так кажучи [служі]: «Скажи брату моему: «Прислав, - скажи, - до мене синовець мій Юрій. Просить він у мене Берестія. Але я йому не дав ні города, ні села. І ти, - скажи, - не давай нічого». І, взявши соломи в руку з постелі своєї, він сказав: «Хоч би я тобі, - скажи, - брате мій, осей віхоть соломи дав – і сього не давай по моїм животті нікому».

Рачша ж ізнайшов Мстислава в [городі] Стіжку і сказав йому річ братову. Мстислав тоді вдарив чолом за слова брата свого, кажучи: «Ти ж мені брат, ти ж мені отець мій, Данило-король, бо прийняв ти мене єси під свою руку. А що ти мені велиш, то я радо, господине, тебе слухаюсь». Рачшу ж, одаривши, він одпустив. І той, приїхавши, розказав усе по порядку Володимирові.

Прислав також потім Лев до Володимира єпископа свого перемишльського, на ім'я Мемнона. І слуги його, [Володимира], сказали йому: «Владика, господине, приїхав». Він же спитав: «Котрий владика?» І вони сказали: «Перемишльський. Приїхав од брата твого, одо Льва». І Володимир, який розумів, що було раніш і буде потім, нащо він приїхав, послав по нього.

Він, отож, увійшов до нього і поклонився йому до землі, кажучи: «Брат тобі кланяється». І велів [князь] йому сісти, і став він посольську мову правити: «Брат тобі, господине, мовить: «Стрий твій, Данило-король, а мій отець лежить у Холмі, у святій Богородиці, і сини його, брати мої і твої, Роман і Шварно, і всіх кості тута лежать. А нині, брате, чуємо ми про твою неміч велику. Аби ти, брате мій, не загасив свічі над гробом стрія

свогого і браття сво.оз його. Аби дав ти город свій Берестій, то б твоя свіча була».

Але Володимир розумів мову наздогад і неясне слово. І, поговоривши з єпископом багато [реченнями] зі [Святих] книг, тому що був він книжник великий і філософ, якого ото не було в усій землі і ні після нього не буде, — сказав він єпископу: «Брате, - скажи, - Льве-княже! Чи ти без ума мене вважаєш, щоби не розумів я сеї хитрості? Чи мала тобі, - скажи, - своя земля, що Берестія ти хочеш? Адже сам ти держиш три княжіння — Галицьке, Перемишльське, Белзьке, - і тобі не досить! А осе пак, - скажи, - мій отець, а твій стрий лежить в єпископії, у святій Богородиці у Володимирі. А чи багато ти єсь над ним свіч поставив? Що, дав єсь ти котрий город, аби то свіча була? Якщо, - скажи, - ти просив еси живим, то вже пак мертвим просиш? Не дам. Не скажу — города, а навіть села не візьмеш у мене! Розумію я твою хитрість! Не дам!» І Володимир, одаривши владику, тому що той не бував у нього ніколи, одпустив його.

Князь же Володимир Василькович великий лежав у болісті своїй повних чотири роки. Про недугу його оце скажемо.

Почала йому гнити нижня губа. Першого року — мало, на другий і на третій — більше стала гнити. Але він іще ж не вельми був недужий, а ходив і їздив на коні, коли хотів.

І роздав він убогим майно своє все — золото, і срібло, і каміння дороге, і пояси золоті отця свого, і срібні, і своє, що після отця свого придбав був, - усе він роздав. І блюда великі срібні, і кубки золоті та срібні сам він перед своїми очима побив і перелив у гривні; і намиста великі золоті баби своєї [Анни] і матері своєї [Олени], - все перелив і розіслав милостиню по всій землі. І стада він роздав убогим людям — ів кого ото коней нема, і тим, у кого погинули вони в Телебужину війну.

«До сього ж хто розповість про многі твої нічні милостині і дивні щедроти, що їх ти убогим чинив, і сиротам, і болящим, вдовицям, і нужденним? І всім ти чинив милість, і хто потребує милості.

Ти бо чув був слово господне до Навуходносора-царя: «Порада моя нехай буде вгодна тобі, гріхи твої ти милостинями очисти і неправди твої — щедротами [для] нищих». Почувши його, ти, о достойниче, ділом звершив почуте: просящим — подаючи, нагих — одягаючи, спраглих і голодних — насищаючи, болящим — усяку підмогу посилаючи, боржників — викуповуючи, рабів — визволяючи. Твої бо щедроти і милостині й нині в людях

споминаються, а тим паче – перед богом і ангелами його. Через неї ж, вельми улюблену богом милостиню, ти й велике уповання маєш на нього, яко істинний раб Христов. Помагає мені [Іаков], словами кажучи: «Милість хвалиться на суді», «милостиня мужа, як печать, із ним». Та вірніш самого господа глагол: «Блаженні милостивії, бо вони помилувані будуть». А інше, ясніше і вірніше свідчення приведемо ми про тебе зі Святих Писань, проречене Іаковом-апостолом: «Той, хто одвернув грішника од неправедної путі його, - спасе душу од смерті і покриє безліч гріхів».

Ти ж і церков Христових багато поставив, і служителів його ввів [туди], подобниче великого Костянтина, рівнорозумниче, рівнохристілюбче, рівнопочеснику служителям його! Він зо святими отцями Нікейського собору закон людям установляв, а ти, з єпископами та ігуменами збираючись часто, з великим смиренням багато бесідував» [словами] зі [Святих] книг про життя світу сього тлінного. Та ми до попереднього повернемося.

Коли ж кінчався четвертий рік і настала зима, то став він дужче слабувати – і опадало йому все м'ясо з підборіддя, і зуби нижні вигнили всі, і щелепа підборіддя перегнила. Се ж був другий Іов.

І ввійшов він у церкву святого і великого мученика Христового Георгія [Побідоносця], хочаби взяти причастя у отця свого духовного, і ввійшов у олтар малий, де ото ієреї знімають ризи свої: тут бо був у нього звичай завше ставати.

І сів він на стільці, тому що не міг стояти од немочі, і, звівши руки до неба, молився зі сльозами, говорячи: «Владико, господи, боже мій! Поглянь ти на неміч мою і побач смирення моє, що проймають мене нині, - на тебе бо уповаючи, я терплю. І за все це дякую я тобі, господи боже: [коли] добра дістав я од тебе в живот ті моїм, то лихого чи не можу терпіти? Як величі твоїй угодно, так воно й сталося, бо смирив ти еси душу мою і в царствії твоїм зробив мене причасником молитвами пречистої твоєї матері, пророків, і апостолів, ; мучеників, і всіх преподобних святих отців. А так як навіть ті, постраждавши і вгодивши тобі, випробувані були дияволом, мов золото в горнилі, то їх молитвами, господи, до вибраного твого стада, з правобічними вівцями, причисли мене».

А коли прийшов він із церкви, то ліг, нікуди потім не виходячи, і став ще більше знемагати. І опадало йому м'ясо все з підборіддя, і кість підборіддя перегнила була, і було видіти навіть гортань. І не брав він до уст по сім неділю нічого, крім

одної води, і тої ж потроху.

А в четвер на ніч став він знемагати. І коли було в півні, то відчув у собі він, що дух слабіє перед виходом душі, і, глянувши на небо і воздавши хвалу богові, він говорив: «Безсмертний боже! Хвалю тебе за все. Цар бо ти єси всім один, воістину ти подаєш усякому створінню все багатство [своє] їм на радість. Сотворивши бо світ сей, ти дбаєш, дожидаючи душ, яких ти послав, щоби тим, які добре життя прожили, воздати честь, яко бог, а тих, що не підкорилися твоїм заповідям, оддати суду. Весь бо суд праведний од тебе, і життя безконечне од тебе, ти благодаттю своєю милуєш усіх, що приходять до тебе».

І, скончавши молитву [та] звівши руки до неба, оддав він душу свою в руки божії і прилучився до отців своїх і дідів своїх, сповнивши спільний довг, од якого не втекти всякому рожденному.

А коли світала п'ятниця, то тоді преставився благовірний і христолюбивий великий князь Володимир, син Васильків, онук Романів, княживши після отця двадцять літ. Преставився ж він у Любомлі-городі у рік 6797 [1289], місяця грудня в десятий день, на святого отця Мيني.

Княгиня ж його [Ольга] зі слугами двірськими обмила його, і обрили його оксамитом із мереживом, як ото достоїть цесарям, і положили його на сани, і повезли його до [города] Володимира. А городяни, од малого і до великого, мужі, і жони, і діти, з плачем великим провели свого володаря.

Коли ж привезли його у Володимир, в єпископію, до святої Богородиці, то поставили тоді його на санях у церкві, тому що було пізно. Того ж вечора по всьому городу довідалися про смерть княжу.

А на другий день, як одспівали заутреню, прийшла княгиня його [Ольга], і сестра його Ольга, і княгиня Олена, черниця.

З плачем великим прийшли вони, і весь город зійшовся, і бояри всі, старі і молодії, плакали над ним.

Єпископ же володимирський Євсигній, і всі ігумени, і Огапіт, печорський ігумен, і попи всього города, співавши над ним узвичаєні співи, провели його з благохвальними піснями і [з] кадилами запахущими і положили тіло його в отчій гробниці.

І плакали по ньому володимирці, споминаючи його добросердя до себе, а ще більше слуги його плакали над ним, сльозами обливаючи лице своє. І, останню службу одправивши йому, спрятавши тіло його, вложили його в гроб місяця грудня в

одинадцятий день, в [день] пам'яті святого Даниїла Стовпника, у суботу.

Княгиня ж його безперестану плакала, стоячи перед гробом, сльози свої проливаючи, як воду, так голосячи [і] примовляючи: «Цесарю мій благий, кроткий, смиренний, справедливий! По правді наречено було тебе у хрещенні ім'ям Іван. Всею добродією подобен ти єсь йому. Багато обид зазнав ти од своїх родичів, [та] не бачила я тебе, господине мій, ніколи ж, щоб ти за їх зло яким злом воздавав, а, на бога покладаючи, ти все переносив».

Та найпаче плакали по ньому ліпші мужі володимирські, кажучи: «Добре б нам, господине, з тобою вмerti! Дав бо ти таку свободу, як ото й дід твій Роман. Він ізбавив був [нас] од усіх обид, а ти, господине, ревно наслідував був його і пішов по путі діда свого. А нині, господине, ми вже більше не зможемо тебе бачити, уже бо сонце наше зайшло для нас, і в обиді всі ми zostалися».

І плакало тоді над ним усе множество володимирців – мужі, і жони, і діти; німці, і сурожці, і новгородці; і жида 416 плакали, немов і? при взятті Єрусалима, коли вели їх у полон вавілонський; і нищі, і вбогі, і чорноризці, і черниці: був бо милостив він до всіх убогих.

Сей же благовірний князь Володимир на зріст був високий, у плечах великий, з лиця гарний, волосся мав жовте кучеряве, бороду стриг, і руки мав гарні, і ноги. Голос же в нього був низький і нижня губа дебела. Говорив він ясно [словами] зі [Святих] книг, тому що був філософ великий. І ловець він [був] умілий і хоробрий. [Був] він кроткий, смиренний, незлобивий, справедливий, не загребущий, не лживий, злодійство ненавидів, а пиття не пив [хмільного] зроду. Приязнь же він мав до всіх, а особливо ж до братів своїх, у хресному ж цілуванні стояв він по всій правді істинній, нелицемірній, і страху божого сповнений. Особливо ж старався він про милостиню, [і] про монастирі подбав, ченців піддержуючи і всіх ігуменів з любов'ю приймаючи, і монастирі многі він спорудив.

На весь [бо] церковний чин і на церковників одкрив був йому бог серце і очі, і не затьмарював він ума свого п'янством, і кормителем він був ченцям, і черницям, і вбогим, і всякому стану він яко улюблений отець був. Особливо ж на милостиню він був милостив, слухаючись господа, який говорить: «Оскільки вчинили ви братії моїй меншій, то й мені вчинили», а також [як]

Давид говорить: «Добрий муж милує і дає весь день, він за господом не спіткнеться» .

Мужність і розум у ньому жили, правда й істина з ним у парі ходили, й іншого добродіяння в нім багато було. Гордості ж у ньому не було, тому що мерзенна є гордість перед богом і людьми, а завше смиряв він образ свій, сокрушався серцем, і зітхав із глибини душі, і сльози лив із очей, покаяння Давидове приймаючи, плачучи за гріхи свої, [бо] возлюбив він нетлінне паче тлінного і небесне – паче дочасного і царство зо святыми у вседержителя бога – паче минушого сього царства земного. «І честі тебе господь сподобив бути причасником на небесах за твоє благочестя, що ти мав у житті своєму. Добрий свідок благочестя твого, о блаженниче, святая церква святої богородиці в Марії, що її спорудив прадід твій на правовірній основі і де також мужне твоє тіло лежить, ждучи труби архангелової.

Добрий дуже свідок – брат твій Мстислав, що його зробив господь наступником по тобі у твоїм володінні, який не порушає твоїх порядків, а утверждає, не умаляє приношення твоєму благочестю, а ще більше додає, не занедбує, а здійснює, бо не скінчене тобою він довершує, як Соломон Давидове, бо храм божий, великий і святий, він своєю мудрістю спорудив на святість і окрасу городу своєму, бо всякою красою він його оздобив, золотом, і сріблом, і камінням дорогим, і начинням церковним, і та церква чудовна і славна в усіх окружних сторонах, і такої іншої не знайдеться в усій опівнічній землі, од сходу і до заходу.

І славний город твій Володимир величчю, яко вінцем, оточений. [І] вручив ти людей твоїх і город святій і славній і скорій на поміч християнам святій Богородиці, і те благословення, що його архангел [Гавриїл] дав богородиці, буде і городу сьому. До неї бо він сказав: «Радуйся, обрадувана, господь з тобою!» І до города: «Радуйся, благовірний городе, господь з тобою!»

Встань із гробу твого, о преславна голово, встань! Отряси сон! Ти бо не вмер, а спиш до спільного всім воскресіння! Встань, ти бо не вмер, бо не гоже умерти тобі, який вірував у Христа, всього світу життєдавця. Отряси сон, зведи очі, і побачиш ти, якої тебе честі господь там сподобив і на землі не безпам'ятного тебе зоставив через брата твого Мстислава.

Встань, поглянь на брата твого, що прикрашає стіл землі твоєї, і, образом приємним лица його насичуючись, моли за

землю брата свого, оддану йому тобою, і за людей, у яких ти благовірно володарював. І сохрани ти їх у мирі і в благочесті, і хай славиться в нім правовір'я, і хай береже [його] господь бог од усякої раті, і полонення, і од голоду, [і од] нашестя іноплемянників, і од усобної раті. Паче же помолися за брата свого Мстислава, який добрими ділами, без гріха, богом даними йому людьми управляє, [щоби] стати з тобою безбоязно перед престолом вседержителя бога і за труд пастирства людей його дістати од нього вінець слави нетління зо всіма праведними. Амінь.

До сього ж поглянь ти і на благовірну свою княгиню, як вона благочестя додержує за твоїм заповітом, як поклоняється імені твоєму, бо відає вона, що коли не тілом, то духом показує тобі господь все це, як твій вірний посів не був висушений спекою невірства, а дощем божої помочі розплоджений був многоплідно.

Радуйся, учителю наш і наставниче благочестя! Ти правдою був одягнений, а силою перепоясаний, і милостинею, яко гривною, оздобою золотою, красуючись, ти істиною обвитий, розумом увінчаний!

Ти був, о преславна голово, нагим одіння, ти був голодним кормитель і спраглим утробам освіження, удовицям помічник, подорожнім пристанище, беззахисним захист, зобиджуваним заступник, убогим збагачення, чужинцям притулок. За ці добрі діла [та] інші ти нагороду дістаєш на небесах – блага, що їх уготував бог тим, які люблять» отця і сина і святого духа.

Князь же Володимир за княжіння свого багато городів поставив, після отця свого. Він поставив Берестій, а за Берестієм поставив город на пустому місці, що називається Лосна, і назвав його ім'ям Каменець, тому що [там] була кам'яна земля. Спорудив він також у нім башту кам'яну, заввишки сімнадцять сажнів, гідну подиву всім, хто дивиться на неї, і церкву поставив Благовіщення святої богородиці, і прикрасив її іконами золотими, і начиння служебне викував срібне, і Євангеліє апракос, оковане сріблом, [і] Апостола апракос, і Паремію, і Соборник отця свого тут ж положив, і хреста воздвижального положив.

Так само і в Більську спорядив він церкву іконами і книгами.

У Володимирі ж розписав він увесь [храм] святого Дмитрія [Солунського], і начиння служебне срібне викував, і ікону пресвятої Богородиці окував сріблом, з камінням дорогим, і завіси [придбав], золотом шиті, а другі – оксамитні, з дрібним жемчугом, і всяким узороччям оздобив він його.

В єпископії ж, у [церкві] святої Богородиці, образ Спаса великого він окував сріблом, [і] Євангеліє, списавши, він окував сріблом і дав святій Богородиці, і Апостола списав апракос [і] святій Богородиці дав і начиння служебне позолочене з камінням дорогим Богородиці-таки він дав, [і] образ Спаса, окований золотом, з дорогим камінням, поставив він у святій Богородиці на пам'ять про себе.

У монастир у свій [святих] Апостолів він дав Євангеліє апракос, і Апостола, сам списавши, тут ж положив, і Соборник великий отця свого, і хреста воздвижального і Молитовника дав.

В єпископію перемишльську він дав Євангеліє апракос, оковане сріблом, з жемчугом, яке сам був списав.

А до Чернігова послав він у єпископію Євангеліє апракос, золотом розписане, а оковане сріблом, з жемчугом, і посеред нього [на оправі зроблено] Спаса, з емаллю.

В луцьку єпископію дав він хреста великого срібного позолоченого, з чесним деревом.

Спорудив він також і церков багато. В Любомлі ж він поставив церкву кам'яну святого і великого мученика Христового Георгія [Побідоносця], прикрасив її іконами окованими, і начиння служебне срібне викував, і покрови оксамитні, шиті золотом, із жемчугом, херувимом і серафимом, [придбав], і індітію, золотом шиту всю, а другу – з паволоки білуватої, а в оба малі олтарі – обидві індітії з білуватої-таки паволоки; Євангеліє він списав апракос, окував його все золотом, і камінням дорогим із жемчугом [оздобив], і Деїсуса на ньому викувано із золота, образки великі, з емаллю, чудовні на вигляд; а друге Євангеліє, теж апракос, обтягнуто золототканим єдвабом, і образок він положив на нього з емаллю, а на ньому – два святі мученики Гліб і Борис; Апостола апракос, Пролог списав він [на] дванадцять місяців. Іде] викладено життя святих отців і діяння святих мучеників, як вони діставали нагороду за кров свою, [пролиту] за Христа, і Мінеї [на] дванадцять [місяців] списав, і Тріоді, і Октай, і Єрмолой; списав він також і Служебник [церкві] святого Георгія, і молитви вечірні і заутренні списав, окрім Молитовника; Молитовника ж він купив у жони протопопа, і дав за нього вісім гривень кун, і оддав святому Георгію; кадильниці дві – одну срібну, а другу мідяну, і хрест воздвижальний він дав святому Георгію; ікону також він написав на золоті, намісну, святого Георгія, і гривну золоту возложив на неї, з жемчугом; і святу Богородицю написав він, теж на золоті,

намісну, і возложив на неї намисто золоте з камінням дорогим; і двері вилив мідяні.

Почав він також був розписувати її, і розписав усі три олтарі, і шия вся розписана була, та не скінчана, бо постигла його болість. Вилив він також і дзвони дивного звуку. Таких ото не було в усій землі.

У Берестії ж звів він башту кам'яну, [таку] висотою, як і каменецьку; поставив він також і церкву святого Петра, і Євангеліє дав апракос, оковане сріблом, і служебне начиння викуване, срібне, і кадильницю срібну, і хреста воздвижального тута положив.

І багато інших добрих діянь учинив він за живоття свого, які славляться по всіх землях.

А тута ми положимо кінець Володимировому княжінню. Коли ж сього благовірного князя Володимира, нареченого у святім хрещенні Іваном, сина Василькового, покладено в гроб і лежало в гробі тіло його незапечатане від одинадцятого дня місяця грудня до шостого дня місяця квітня, то княгиня його не могла заспокоїтися. І от, прийшовши з єпископом Євсигнієм і з усім крилосом [і] одкривши гроб, побачили вони тіло його цілим і білим, і пахощі од гробу були, і запах, подобен до ароматів многоцінних. Таке ото чудо побачили вони, а побачивши, прославили бога і опечатали гроб його місяця квітня в шостий день, у середу страсної неділі.

Початок княжіння великого князя Мстислава у Володимирі

У рік 6797 [1289]. Коли ж Володимира покладено в гроб, то брат його, князь Мстислав, не встиг на погреб тіла брата свого Володимира, а приїхав опісля з боярами своїми і зі слугами. І поїхав він у єпископію, до святої Богородиці, де ото похований був брат його Володимир, і плакав над гробом його плачем великим вельми, як по отцю своєму, по королю [Данилу]. А коли заспокоївся од плачу, то став він розсилати залогу по всіх городах.

Але коли він мав намір послати [залогу] до Берестія, і до Каменця, і до Більська, то прийшла йому вість, що вже залога Юрія в Берестії, і в Каменці, і в Більську.

Берестяни бо вчинили були коромолу: коли іще Володимир-князь був недужий, то вони, поїхавши до Юрія-князя, цілували

[йому] хреста на цім, кажучи: «Як не стане стрія твого, то ми твої і город твій, а ти — наш князь». А коли Володимир преставився і Юрій почув вість про стрія свого [Мстислава], то в'їхав він у Берестій і став княжити в ньому за порадою нерозумних своїх бояр молодих і коромольників-берестян.

Мстиславу тоді сказали бояри його і братові бояри: «Господине! Синовець твій велику соромоту положив на тебе. [Берестій] тобі дав бог, і брат твій, і молитва діда твого і отця твого. Ми можемо, господине, навіть голови свої положити за тебе, і діти наші. Піди сперва займи городи його Белз і Червен, а тоді підеш до Берестія». Але князь Мстислав був м'якосердий, і сказав він боярам своїм: «Не дай мені бог того вчинити, щоби мені пролити кров неповинну. А я [Берестій] добуду з божою поміччю і благословенням брата свого Володимира».

І послав він послів до синівця свого, так кажучи: «Синівче! Коли б ти мені не був у тім поході і не чув ти. А ти сам чув гаразд, і отець твій, і рать уся чула, що брат мій Володимир дав мені землю і своєю всю і городи, по своїм животті, при цесарях і при його рядцях. І він вам сказав, і я теж [вам] сказав. Якщо ти чого єси хотів, чому єсь тоді зо мною не говорив при цесарях? Скажи-но мені се: чи сам ти єсь у Берестії сів, своєю волею, а чи за велінням отця свого, щоб мені відомо було. Не на мені ж та кров буде, а на винуватому, бо за правим — бог помічник і хрест чесний. Я ж маю намір підняти татар, а ти — сиди. Якщо ти не поїдеш добром, то злом тоді поїдеш-таки».

Після цього послав він до брата свого до Льва єпископа свого володимирського [Євсигнія], кажучи йому: «Жаліюсь я, скажи, богові і тобі, тому що ти мені, скажи, єсь за волею божою брат, ти мені єсь старший. Скажи мені, брате мій, по правді: чи своєю волею син твій сів у Берестії, а чи за твоїм повелінням? Якщо буде, що за твоїм повелінням він се вчинив, то осе я тобі даю знати, брате мій, не таячись: послав єсмь я привести татар, а сам споряджаюся. Хай як мене бог розсудить із вами. Але не на мені та кров буде, а на винуватім, а на тім, хто неправо вчинить».

Лев же убоявся цього вельми, бо іще йому не зійшла оскомина [од] Телебужиної раті, і сказав він єпископу брата свого: «Син мій, скажи, не з мого відомо се вчинив, се один бог відає, а своїм молодим умом учинив. Об сім, скажи, брате мій, ти не журишь. Шлю я до нього, нехай поїде геть із города син мій».

Єпископ тоді приїхав до Мстислава і став переповідати річ

братову, і Мстиславу до вподоби було се. Після цього ж Мстислав уборзі послав гінців услід за Юрієм, князем пороським, велячи вернути його назад, бо послав він був його привести татар на синівця свого, тоді бо Юрій пороський служив Мстиславу, а спершу служив він Володимирові.

Почувши ж це, Лев-князь послав [боярина] свого Семена Дядьковича до сина свого з твердими словами, кажучи йому: «Поїдь геть із города, не погуби землі. Брат мій послав привести татар. А як не поїдеш ти геть, то і я буду помічником брату своєму Мстиславу проти тебе. Якщо мені буде смерть, по своїм животті оддаю я землю свою всю брату своєму Мстиславу. А тобі не дам, коли ти мене не слухаєш, отця свого».

Коли ж Семен їхав до Юрія, то Мстислав послав із ним [боярина] Павла Діонісійовича, бо той їздив був до Льва і знає усі речі. Послав він також із ним і отця свого духовного, кажучи Павлові: «Якщо ж поїде геть синовець мій, то ти приготуй до могого прибуття харч і пиття. Так само і в Каменці приготуй».

Коли ж Семен приїхав до Юрія і повідав річ отчу, то назавтра поїхав Юрій геть із города з великим соромом, пограбувавши всі доми стрія свого. І не зосталося [од них] каменя на камені в Берестії, і в Каменці, і в Більську. А Павло Мстиславу дав знати: «Синовець уже поїхав, і ти, господине, поїдь у свій город».

Мстислав тоді поїхав до Берестія. І коли їхав він до города, то зустріли його городяни з хрестами, од малого і до великого, і прийняли його з радістю великою, свого володаря. Берестяни ж, призвідці коромоли, утекли вслід за Юрієм до Дорогичина, бо цілував він їм хреста на цім: «Не видам я вас стрієві своєму».

Мстислав же, перебувши кілька днів у Берестії, поїхав до Каменця і до Більська, і раді були йому всі люди. Давши лад людям, посадив він залогу в Більську і в Каменці, і приїхав у Берестій, і сказав боярам своїм: «Чи є ловці тут?» І вони сказали: «Нема, господине, споконвіку». Мстислав тоді сказав: «Так я встановляю на них ловче за їх коромолу, щоби мені не дивитись на їх кров». І повелів він писцю своєму писати грамоту: «Се я, князь Мстислав, син королів, онук Романів, установляю ловче на берестян вовіки за їх коромолу: з сотні – по два лукна меду, і по дві овці, і по п'ятнадцять десятків льону, і по сто хлібів, і по п'ять цебрів овса, і по п'ять цебрів жита, і по двадцять курей; і по стільки з кожної сотні; а з городян – чотири гривні кун. А хто моє слово порушить, то стане зо мною перед богом. І вписав я есмь у

літопис кором олу їх».

І, укріпивши залогу в Берестії, поїхав він до Володимира. А коли приїхав він у Володимир, то з'їхалися до нього бояри його, старі і молодії, незчисленне множество.

Князь же Мстислав сів на столі брата свого Володимира на самий Великдень, у рік 6797 [1289], місяця квітня в десятий день, і став княжити після брата свого, правдолюбством світяться до всіх братів своїх, і до бояр, і до простих людей. І була радість велика тоді людям: се воскресіння господне і се княже возсідання.

Він держав мир із навколишніми землями: з Ляхами, з Німцями, ; з Литвою, [а] землю свою держав величиною аж по Татар, а сюди – по Ляхи і по Литву.

Тоді ж литовський князь Будикид і брат його Будивид дали князю Мстиславу город свій Волковийськ, щоби з ними він мир держав.

Тоді ж приїхав був Кондрат, князь Сомовитович, до Мстислава, просячи собі підмоги проти ляхів, бо хотів він піти на княжіння судомирське. І Мстислав обіцяв йому, а Кондрата обдарував, і бояр його всіх, і одпустив його, сказавши йому: «Ти поїдь, а я вслід за тобою пошлю рать свою».

І коли Кондрат поїхав, то Мстислав зібрав рать свою [і] послав її, назначивши [боярина] Чюдина воєводою. І тоді сів Кондрат-князь у Судомірі завдяки князеві Мстиславу, синові королевому, і його підмозі.

У рік 6798 [1290]. Після ж Лестька [Казимировича] сів у Кракові Болеслав Сомовитович, брат Кондратів. Та, прийшовши, Індріх, князь воротславський, вигнав його, бо хотів сам княжити. Болеслав тоді зібрав рать свою і братів своїх, Кондрата і [Володислава] Локетка, і рушили вони на Індріха до Кракова. Індріх же не видержав приходу їх і виїхав звідти до Воротславля, а залогу свою посадив у Кракові – німців, луччих своїх мужів. Обіцявши їм дари великі і волості, він самих [їх] водив до хреста, щоби вони якимось не здали города Болеславу. І вони цілували хреста, кажучи: «Ми можемо голови свої за тебе зложити, а не здамо города». Індріх же й харчу їм зоставив досталь.

Коли ж Болеслав прийшов із братами своїми [до Кракова], то в'їхав він у місто, а в город не можна було в'їхати ратникам, бо кріпко боронилися [німці] із нього пороками і самострілами, тим-то й не можна було піти приступом до нього, і стали вони довкола города, поїдаючи села.

І коли [Болеслав] одного разу поїхав добувати покорм подалі од города, то міщани не билися за Болеслава з городянами [залоги Індіріха], а казали: «Хто сяде княжити в Кракові – той наш князь».

І стояли вони коло города літо ціле, б'ючись біля города, але не досягли коло нього нічого.

У рік 6799 [1291]. Того ж року Лев-князь, брат Мстиславів, і син королів, онук Романів, сам рушив на поміч Болеславу. І коли прийшов він до Кракова, то рад був йому Болеслав, і Кондрат, і Локетко, яко отцю своєму, тому що Лев був князь мудрий, і хоробрий, і сильний у бою, немало бо показав він мужності своєї у многих ратях.

І став Лев їздити довкола города, [роздивляючись], щоби йому можна [було] де взяти його, і городянам погрожуючи, але не можна було [проникнути] нікуди, бо весь він був споруджений із каменю і укріплення його [було] немале – пороками і самострілами коловоротними, великими і малими.

Після цього ж поїхав він у свій стан, а назавтра, вставши, коли сходило сонце, рушив він до [города] Тинця. І билися вони біля нього кріпко, ледве города не взяли: многі городяни ними побиті були, а другі – поранені, а свої всі цілі були.

І прийшов Лев знову до Кракова, і повелів воям своїм споряджатися, маючи намір піти битися до города, і ляхам так само він повелів. І пішли вони всі, і полізли до заборол, і билися кріпко з обох сторін.

І в той час прийшла вість Львові-князю, що рать іде на нього велика. І повелів він перестати битися, і почав наряджати полки свої, а Болеслав з Кондратом – свої полки. А сторожів він послав роздивитися противників. Але не було нічого, бо [то] воєводи лядські самі полохали його, аби не взяти города.

Лев тоді, побачивши обман їх і радившись багато з боярами своїми, послав рать свою до [города] Воротславля пустошити Індіріхові землі. І взяли вони незчисленне множество челяді, і скоту, і коней, і добра, тому що не входила була ніяка ж рать так глибоко в землю його. І прийшли вони до Льва з честю великою і з безліччю здобичі, і Львові радість була велика, що свої всі живі-здорові, а здобичі багато.

Тоді ж Лев поїхав у Чехи, [в город Опаву], на зустріч до короля [Вацлава], тому що мав він із ним приязнь велику, докончавши з ним мир до [скону] свого живота. Король же, обдарувавши Льва дарами всякими дорогими, одпустив тоді його

з великою честю. І приїхав він до своїх полків, і раді були йому бояри і слуги його, бачачи свого володаря.

Коло города ж коло Кракова не досягли вони нічого. І пішов Лев до себе з честю великою, узявши незчисленне множество здобичі – і челяді, і скоту, і коней, і добра, славлячи бога і пречистую його матір, які помогли йому.

Того ж року вложив бог Мстиславу-князю у серце його добру мисль: спорудив він гробницю кам'яну над гробом баби своєї [Анни, жони] Романової, у монастирі коло [церкви] святого [...], і освятив її на честь праведників Іоакима і Анни, і службу в ній одправив. .

Того ж року в Чорторийську в городі заклав він башту кам'яну.

У рік 6800 [1292]. Тої ж зими проставився пінський князь Юрій, син Володимирів, кроткий, смиренний, справедливий. І плакала по ньому княгиня його, і сини його, і брат його, Демид-князь, і всі люди плакали за ним плачем великим.

Тої ж зими проставився степанський князь Іван, син Глібів і плакали за ним усі люди, од малого і до великого, і став княжити замість нього син його Володимир.

ЛІТОПИС РУСЬКИЙ

[Боротьба князів Данила Романовича і Мстислава Удатного з Польщею й Угорщиною в 1213 – 1219 рр.]

[...] У рік 6721 [1213]. [...] Коли ж минув час, поїхав Данило до Мстислава в Галич, кажучи на Лестька: «Він батьківщину мою держить». Але той одповів: «Сину! Через давню приязнь не можу я на нього стати. Знайди-но ти собі других».

Данило тоді вернувся додому, і поїхав з братом [Васильком] і забрав Берестій, і Угровськ, і Верещин, і Столп'є, і Комов, і всю Україну.

Лестько ж великий гнів мав на Данила. І коли настала весна, поїхали ляхи воювати і пустошили по [ріці] Бугу. І послав услід за ними Данило [воєвод] Гаврила Душиловича, і Семена Олуйовича, [і] Василька Гавриловича, і вони били їх до [річки] Сухої Дорогви, і колодників захопили, і вернулися у Володимир з великою славою. [...]

[...] Лестько ж вважав, що Данило узяв Берестій за Мстиславою радою. Тому Лестько послав [посла] до короля: «Не хочу я часті в Галичі, а дай його зятеві моєму».

Король тоді послав багато воїнів і Лестько, і прийшли вони до Перемишля. А Ярон, що тоді тисячу держав у Перемишлі, утік перед ними. [...] А потім прийшла рать під місто [Галич], Коломан і ляхи. І великий бій був на Кривавім броді, і впав на них сніг, [і] вони, [утри й ляхи], не могли стояти, пішли вони за [місто] Рогожину, пішли на Мстислава і прогнали його із землі [Галицької].

Мстислав тоді сказав Данилові: «Вийди з міста». І Данило вийшов [із Галича] з Дмитром тисяцьким, і з [воєворою] Глібом Зеремійовичем, і з [воєворою] Мирославом. Вийшли вони з міста, і [коли] були навпроти [міста] Толмача, догнав їх невірний [боярин] Вітович Володислав. Вони, повернувши на нього, прогнали його і коня від нього одібрали. Данило ж був молодим, але, бачивши, як мужньо їздили Гліб Зеремійович і [боярин] Семен Коднинський, він приїхав до них обох, піддержуючи їх, а інші ж кинулись були тікати. [...]

[...] Мстислав же велику честь склав Данилові, і дари йому дав великі, і коня свого борзого сивого, і сказав йому: «Ти піди,

княже, у Володимир, а я піду в Половці. Помстимось обидва за сором свій». І Данило приїхав у Володимир. [...]

[...] У рік 6723 [1215]. У той же час за божим повелінням прислали князі литовські [послів] до великої княгині Романової [Анни], і до Данила, і до Василька, мир даючи. Імена ж литовських князів були [такі]: це старші Живинбуд, Дов'ят, Довспрунк, брат його Миндовг, брат Дов'ятів – Вілікаїл; а жемоїтські князі - [це] Єрдивил, Викинт; а [з] Рушковичів – Кинтибут, Вонибут, Бутовит, Вижійк і син його Вишлій, Китеній, Пликосова; а це – Булевичі: Вишимут, що ото його вбив Миндовг, а дружину його забрав і братів його побив – Єдивила [і] Спрудійка; а це князі із Дяволтви Юдьки, Пукийк, Бикши, Ликийк. Ці ж усі мир дали князю Данилові і Васильку, і була земля [їхня] спокійна.

Ляхи ж не перестаючи пакостили. І привів [Данило] на них литву, і пустошили вони ляхів, і багато убивств учинили між них. [...]

[...] У рік 6725[1217]. У той же час вийшов [на Данила воевода] Філя, здавна прегордий, надіючись обійняти землю [й] вичерпати море, з багатьма уграми. Він сказав: «Один камінь багато горнців побиває». І друге слово він сказав прегордо: «Гострий мечу, борзий коню – многая [ви гибель] русі!» Але Бог того не потерпів, в інший час убитий був Данилом Романовичем здавна прегордий Філя.

Олександр же [Всеволодович] одступив од Данила і од Василька до Лестька. І не було їм обом підмоги ані від кого, тільки од Бога, допоки [не] прийшов Мстислав [Удатний] з половцями. Вийшов тоді Філя з багатьма уграми і ляхами із Галича, узявши бояр галицьких, і тестя Судислава [Бернатовича], і [боярина] Лазаря [Домажирця], і других; а інші розбіглися, бо загордився він був. [...]

[...] У рік 6727 [1219]. [...] А назавтра, напередодні [Благовіщення] святої Богородиці, прийшов Мстислав уранці на гордого Філю і на угрів з ляхами, і була битва тяжка mezi ними, і переміг Мстислав. Коли ж угри й ляхи втікали, побито було їх безліч і схоплений був гордливий Філя пахолком Добрининим. Але його викрав був облудний [боярин] Жирослав, котрого викрили, і через нього, [Філю], він погубив батьківщину свою.

І коли Мстислав переміг, він пішов до Галича, і билися вони за міські ворота. І вибігли тоді [угри] на склепіння церковні, а інші на мотузках піднялися, а коней їхніх половили. Укріплення

ж було зроблене на церкві, і ті стріляли і каміння метали на городян, [але] знемагали од спраги, бо не було води в них. А коли приїхав Мстислав, то вони здалися йому і їх зведено було з церкви. [...]

У РІК 6732 [1224]. У той же рік прийшла нечувана рать: безбожні моавитяни, прозвані татарами, прийшли на землю Половецьку, і половці стали супроти них. Але навіть хан Юрій Кончакович, що був найбільший між усіх половців, не зміг вистояти перед ними. І побіг він до ріки Дніпра, і многи половці побиті були. А татари, вернувшись, пішли у вежі свої.

І прибігло половців багато в Руську землю, і говорили вони руським князям: «Якщо ви не допоможете нам, [то] ми нині порубані були, а ви завтра порубані будете». І була рада всіх князів у городі Києві, [і] нарадились вони так: «Лучче б нам зустріти їх на чужій землі, аніж на своїй».

Тоді бо Мстислав Романович був [князем] у Києві, а Мстислав [Святославич] у Ковельську і в Чернігові, а Мстислав Мстиславич [Удатний] у Галичі, це ж були старійшини в Руській землі. А Юрія [Всеволодовича], князя великого суздальського, не було на тій раді. Се ж іще молоді князі, [котрі були тут]: Данило Романович, Михайло Всеволодович, Всеволод Мстиславич київський і та інших багато князів. Тоді ж великий князь половецький охрестився, Бастий. А Василька [Романовича] не було, бо він, молодий, лишився у Володимирі.

Звідти ж, [із Києва], рушили вони місяця квітня і прийшли до ріки Дніпра, до острова Варязького. І приїхала туди до них уся земля половецька, і чернігівці приїхали, і кияни, і смольняни, й інші землі. Всі ми посуху Дніпро перейшли, так ото покрита вода була безліччю човнів. А галичани й волинці, кожен зі своїми князями, і куряни, і трубчани, і путивльці, кожен зі своїми князями, прийшли кіньми. А вигонці галицькі рушили по Дністру і ввійшли в море, човнів же було тисяча. І ввійшли вони в ріку Дніпро, і провели [човни] вгору до порогів, і стали коло ріки Хортиці, на броді близ Протолчів. Був же з ними [воєвода] Домажирич Юрій і [боярин] Держикрай Володиславич.

Коли ж прибули вісті у стани, що [татари] прийшли вже поглянути на руські човни, то Данило Романович, почувши [це] і сівши на коня, помчав подивитися на небачену рать. і кінники, які були з ним, і багато інших князів, з ним погналі подивитись на небачену рать. Але ті одійшли, і Юрій [Домажирич] їм, [князям], говорив: «Вони стрільці є». А інші казали: «Вони прості

люди є, гірші половців». Юрій же Домажирич мовив: «Вони ратники є і добрі вої».

І, приїхавши [назад], вони сказали [це] Мстиславу [Романовичу], і Юрій [про] все сказав. І промовили молоді князі: «Мстиславе і другий Мстиславе! Не стійте! Підемо проти них!»

І перейшли всі князі, Мстислав [Романович], і другий Мстислав, [Святославич] чернігівський, ріку Дніпро. І інші князі прибули, і рушили [всі разом] у поле Половецьке. Перейшли ж вони Дніпро в день вівторок.

І зустріли татари полки руськії, але стрільці руськії перемогли їх і гнали в поле далеко, рубаючи, і зайняли їх скот, а зі стадами втекли, так що всі вої набрали повно скоту.

Звідти ж ішли вони вісім днів до ріки Калки. [І] зустріли їх сторожі татарські, і сторожі [ці] билися з ними, і вбитий був [воєвода] Іван Дмитрійович та інших двоє з ним, а татари од'їхали звідти.

На ріці Калці татари зустріли їх, війська половецькі і руські. Мстислав Мстиславич тим часом повелів Данилові попередити перейти з полками ріку Калку і іншим полкам [піти] з ним, а сам після нього перейшов. Сам же поїхав він у сторожі, і, коли побачив полки татарські, він, приїхавши, сказав: «Оружіться!»

Мстислав же [Романович] і другий Мстислав, [Святославич], сиділи у стані, не знаючи [цього], тому що Мстислав [Мстиславич] їм обом [нічого] не сказав – через зависть, бо велика незгода була меж ними.

Коли зітнулися війська між собою, то Данило виїхав наперед, і [воєвода] Семен Олуйович, і [воєвода] Василько Гаврилович. Ударили вони в полки татарські, і Василько був збитий [з коня], а сам Данило поранений був у груди. Але через молодість і одвагу він не чув ран, що були на тілі його, був бо він віком вісімнадцяти літ, був бо він сильний, і Данило кріпко боровся, побиваючи татар. Мстислав [Ярославич] Німий, бачивши це [і] подумавши, що Данило збитий був, помчав і сам між них, бо був той муж дужий, [і] тому, що він [був] родич Романові, із племені Володимира, на прозвище Мономаха. Він бо, велику приязнь маючи до отця його; йому й поручив по смерті свою волость – оддав князю Данилові.

Татари ж утікали, а Данило побивав їх своїм військом, і Олег [Святославич] курський. Кріпко вони билися, [але] інші полки [татарські] зітнулися з ними, [і] за гріхи наші руські полки було переможено. Данило, бачивши, що все сильніше в битві

налягають вороги [і] стрільці їх стріляють сильно, повернув коня свого на втечу – через те, що кинулися [за ним] противники. І коли він біг, то захотів води, [і], пивши, відчув рану на тілі своєму, в битві не помітив він її через силу й мужність віку свого. Був бо він смілий і хоробрий, «од голови й до ніг його не було на нім вади».

І сталася перемога над усіма князями руськими, якої ото не бувало ніколи. Татари ж, перемігши руських князів за гріхи християн, пішли й дійшли до Новгороду Святополчського, а руси, які не знали лукавства їх, виходили назустріч їм із хрестами, і вони побити їх усіх.

Дожидаючи бога покаяння християнського, повернув їх назад на землю східну, і пустошили вони землю Тангутську, і на інші країни [ходили]. Тоді ж і Чингіз, хан їх, тангутами убитий був, а їх, [тангутів], обманувши, [татари] потім лукавством погубили. І інші землі вони війнами, а найпаче хитрістю погубили.

У РІК 6733 [1225]. І минули після цього часи, [а] Олександр [Всеволодович] усе ворожнечу мав до своїх обох братів Романовичів, Данила й Василька. Почувши, що Мстислав [Мстиславич] не має приязні до зятя свого, князя Данила, він, радістю сповнившись, спонукав Мстислава на війну.

І Мстислав, рушивши на війну, прийшов на Лису гору. Данило тим часом поїхав у Ляхи, і привів князя Лестька, і пішов проти нього. Мстиславу ж послав підмогу Олександр, але їх устріла [Данилова] рать, увігнавши їх у город Белз і замалим города не взяли. Назавтра пішли вони супроти них, [воїв Мстислава], і Мстислав не видержав і вернувся в Галич.

А Данило-князь спустошив із ляхами землю Галицьку, і довкола [города] Любачова, і пограбував усю землю Белзьку і Червенську аж до останнього, а Василько-князь багато здобичі набрав, стад коней і кобил. Ляхам же стало завидно, і було [послано] послів од обох [князів, Лестька і Данила], і [Данилом] посланий був [тисяцький] Дем'ян і [двірський] Андрій.

А після цього привів Мстислав [хана] Котяня [Сутойовича], і половців многих, і Володимира [Рюриковича] київського, наміряючись за порадою Олександра на Ляхів іти. Олександр же ніколи не переставав [твердити Мстиславові] про брата свого [Данила], кажучи, що мов: «Зять твій убити тебе хоче». Вияснення ж [наклепу] було коло шатра його, [Мстислава], але сам Олександр не одважився приїхати, [а] послав Яня, [воєводу] свого. І Мстислав сказав: «[Се] твоя була річ, Яню, що Данило

вдруге підбурює ляхів на мене».

І всі князі узнали Олександрів наклеп, а Яневу лжу, і сказали тоді всі князі [Данилові]: «Забери всю волость його за сором свій». Але він через братолюбство не забрав волості його, [Олександра], і всі похвалили його.

Мстислав тоді прийняв зятя свого [з] приязню і, вшанувавши його великими дарами, дав йому коня свого борзого Актаза, [такого], якого в ті літа не було. І дочку свою Анну обдарував він великими дарами, і, з братами [Данилом та Васильком] побачившись у Перемилі, утвердили вони мир.

У РІК 6734 [1226]. А потім облудний [боярин] Жирослав сказав боярам галицьким, що мов: «Іде Мстислав у поле і хоче вас видати тестеві своєму Котяню на побій». Мстислав же цього не замишляв і нічого не знав про них, [ці слова]. А вони, [бояри], пойнявши віри [Жирославу], пішли в землю Перемишльську, в гори Кавкасійські, себто в Угорські, на ріку Дністер [і] послали послів своїх, кажучи: «Жирослав розказав нам, що ти маєш видати нас Котяню». Мстислав тоді послав отця свого [духовного] Тимофія: «Дарма наклепав на мене вам Жирослав». І Тимофій клявся їм про те, що не знав Мстислав нічого сього, і привів бояр усіх до нього.

А князь викрив Жирослава і прогнав його від себе, як ото прогнав бог Каїна з-перед лиця свого, кажучи: «Проклят ти будь, стогнучи і трясучись на землі, бо розверзла земля уста свої прийняти кров брата твого». Отак і Жирослав розверз уста свої на володаря свого. Хай не буде йому приставку в усіх землях, в руських і в угорських, і ні в яких же краях! Нехай ходить він, блукаючи, по землях! Хай жадає він харчу, а вина і пива скудно хай буде йому! І хай буде двір його пустим, і в селі його [хай] не буде живуцого!

Звідти вигнаний, він пішов до Ізяслава [Мстиславича]. Був же він лукавим облудою прозваний, і од усіх підступнішим, і лжею поломеніючою, знаменитий [тільки] отцем добрим. [Лише] убожество здержувало злобу його, брехнею кормився язик його, а мудруванням перевертав він довіру на лжу, красувався брехнею він більше, ніж [інший] вінцем. [Це був] самозванець, тому обманював він не тільки чужих, але й своїх, кого любив, заради маєтності [він сіяв] лжу. Задля цього він і жадав бути в Ізяслава. Та ми до попереднього повернемося.

Мстислав же за радою облудних бояр галицьких оддав дочку свою меншу [Марію] за королевича [угорського] Андрія і дав

йому Перемишль. Але Андрій, послухавши підступного [боярина] Семюнка Чермного, утік в Угри і почав піднімати рать. А коли настала зима, він прийшов до Перемишля. Тисячу тоді держав Юрій [Домажирич], він здав Перемишль, а сам утік до Мстислава. Король [Андрій] тим часом став у Звенигороді і послав воїв своїх до Галича, бо сам він не одважився їхати до Галича: сказали ото йому волхви угорські, що коли він побачить Галич – не бути йому живим. І він через цю причину не посмів піти в Галич, бо вірив волхвам. І Дністер наводнився, не могли вони перейти.

Мстислав тим часом виїхав супроти [короля] з військами. І подивилися вони одні на одних, і поїхали угри у стани свої. З королем же був [воєвода лядський] Пакослав [Войцехович] з ляхами.

А звідти пішов король до Теробовля і взяв Теробовль, і пішов до Тихомля і взяв Тихомль. Звідти ж прийшов він до Крем'янця і бився під Крем'янцем, і багато угрів побили й поранили.

Тоді ж Мстислав послав [боярина] Судислава [Бернатовича] до зятя свого, князя Данила, кажучи: «Не одступай од мене». І той сказав: «Я маю правду у серці своїм».

Звідти ж прийшов король до Звенигорода, а Мстислав виїхав [на нього] з Галича. Угри, отож, виїхали супроти нього з королевих станів, і Мстислав бився з ними, і переміг їх, і гнали [його вої] за ними до станів королевих, рубаючи їх. Тоді ж Мартиниша вбили, воєводу королевого, і король розгубився і пішов із землі [Галицької] спішно.

Данило тим часом прийшов до Мстислава з братом Васильком до Городка, і [воєвода] Гліб [Зеремійович прийшов] із ними обома, і мовили вони [Мстиславу]: «Піди, княже, на короля. Він же пополоханий ходить!» Але Судислав боронив йому, [Мстиславу, йти], бо мав він облуду у серці своїм: не хотів бо він пагуби королеві, тому що мав у ньому надію велику, а король уже знесилився був.

У той же час Лестько ішов на поміч [королеві], хоча Данило боронив йому [це, казав] не помагати королеві. Оскільки той дуже сильно старався, то Данило й Василько послали людей своїх до [ріки] Бугу, не дали удвох йому прийти. І він, звідти вернувшись, пішов у свою землю, бо знемігся був, ходивши на війну.

А король угорський [Андрій] пішов в Угри. Тоді ж догнав

[його] Ізяслав [Мстиславич] з облудним Жирославом, [і] пішли вони обидва з ним в Угри.

Потім же Судислав, обманюючи Мстислава, сказав йому: «Княже! Оддай дочку свою заручену за королевича і дай йому Галич. Ти ж не можеш [його] держати сам, а бояри не хочуть тебе». Але він не хотів дати [Галич] королевичу, найпаче він хотів дати Данилові. Гліб же Зеремійович і Судислав [Бернатович] здержували його, щоб він не дав Данилові. Вони бо сказали йому: «Якщо ти даси королевичу,— коли захочеш, зможеш забрати од нього. А як даси Данилові,— вівіки не буде твоїм Галич». А тому, що галичани хотіли Данила, і звідти, [з Галича], послали [до Данила послів] для переговорів, [то] Мстислав дав Галич королевичу Андрієві, а сам узяв Пониззя. Звідти пішов він до [города] Торчського.

Мстислав же [Ярославич] Німий оддав отчину свою князю Данилові і сина свого поручив [йому], Івана. Але Іван помер, і Луцьк узяв Ярослав [Інгваревич], а Чорторийськ — [князі]-піняни.

У РІК 6735 [1227]. Почнем же розповідати про незчисленні битви, і про страждання великі, і про часті війни, і про многі крамоли, і про часті заворушення, і про многі заколоти, бо змалку не було їм обом, [Данилові й Васильку], спокою

Коли ж сидів Ярослав [Інгваревич] у Луцьку, поїхав Данило в Жидичин поклонитися і помолитися святому Миколі. І звав його Ярослав до Луцька, і сказали йому бояри його: «Візьми Луцьк, схопи тут князя їх». Але він, [Данило], відповів: «Я приходив сюди молитву вчинити святому Миколі і не можу сього вдіяти». І пішов він у Володимир.

А звідти, зібравши рать, послали вони обоє, [Данило й Василько], на нього [двірського] Андрія, [боярина] Вячеслава [Товстого], [воєводу] Гаврила [Душиловича], [сідельничого] Івана [Михалковича]. І коли той, [Ярослав], виїхав [із Луцька], він був схоплений із жоною своєю. Схоплений же він був [боярином] Олексою Орішком: під ним бо був борзий кінь, [і], погнавшись за ним, [Ярославом], він узяв його поблизу города.

І заперлися лучани, але назавтра прийшов Данило й Василько, і здалися лучани. Брат тоді дав Василькові Луцьк і Пересопницю, а Берестій він йому раніше був дав.

[Тим часом] попустошили ятвяги довкола Берестія. І погналися удвох [Данило й Василько] за ними із Володимира, але на [їхнє] військо напало двоє [ятвягів], Мондушич Шутр і Стегут

Зібрович. І вбитий був Данилом і Вячеславом [Товстим] Шутр, а Стегут убитий був [воєвудою] Шелвом. А коли ятвяги втікали, догнав їх Данило [і князя (?) їх] Небра поранив чотирма ударами, але [вороже] древко вибило списа з рук його. А коли Василько погнався за ним, [Небром], був голосний крик: «Брат твій б'ється позаду»,— і він, лишивши [Небра], вернувся брату на поміч. А той од них утік, і інші [ятвяги] розбіглися. Та ми, це залишивши, до попереднього повернемось.

Данило тим часом послав [тисяцького] Дем'яна до тестя свого [Мстислава Мстиславича Удатного], кажучи йому: «Не подобає пінянам держати Чорторийськ, бо не можу я їх терпіти». І коли Дем'ян вів із ним, [Мстиславом], мову, [Мстислав сказав Данилові]: «Сину! Завинив я, не давши тобі Галича, а давши іноплемяннику за радою Судислава обманника. Обманув бо він мене. Якщо бог захоче, ми підемо оба на них. Я посаджу [на коней] половців, а ти [підеш] зі своїми. Коли бог дасть його нам обом [побити], ти візьми Галич; а я Пониззя. Хай бог тобі поможе! А про Чорторийськ ти прав еси».

І Дем'ян приїхав у велику суботу, а на завтра, на Великдень, приїхали Данило й Василько до Чорторийська. В ніч на понеділок облягали вони город, тоді ж кінь Данилів застрілений був із городської стіни, а на ранок оточили удвох город. [І воєвода] Мирослав та Дем'ян сказали: «Оддав бог ворогів наших у руки ваші». Данило тим часом повелів піти приступом до города, і взяли вони город їх, і князів їхніх захопили.

А потім Мстислав помер, великий удатний князь. Він жадав ото [перед смертю] побачити сина свого Данила, але Гліб Зеремійович, підбурений будучи завистю, не пустив його, хоча він, [Мстислав], хотів поручити статки свої і дітей у руки його, [Данила], бо мав до нього любов велику у серці своїм.

А потім же [Данило й Василько] відпустили Ярослава [Інгваревича] і дали йому Перемиль, а згодом Межибоже.

У РІК 6736 [1228]. У той же рік Кирило, митрополит, преблаженний і святий, приїхав був уладнати мир, але не зміг.

Потім же Ростислав [Святополкович] пінський, не перестаючи, обмовляв [Данила], бо діти його були забрані [в полон]. І Володимир [Рюрикович] київський зібрав [проти Данила] воїв, [і] Михайло [Всеволодович] чернігівський [теж]. [Володимир говорив]: «Отець же його постиг був отця мойого», бо була в нього боязнь велика в серці його. Володимир, отож, посадив [хана] Котяня на коня і всіх половців, і прийшли вони до

Каменця, Володимир же з усіма князями, І Михайло з усіма князями, і куряни, і піняни, і новгородці, і туровці, і обложили Каменець.

Данило ж, обманюючи їх, удавав, що хоче мир із ними вчинити, і поїхав у Ляхи по підмогу, а Павла, [посла] свого, послав до Котяня, кажучи: «Отче! Одверни війну сю, помирись зо мною». І він, [Котянь], поїхавши, пограбував землю Галицьку і пішов у землю Половецьку, а до них не вернувся.

У Галичі ж пробував королевич [Андрій] і [боярин] Судислав [Бернатович] із ним, і [Андрій] мав мир з Володимиром [Рюриковичем] і [з] Михайлом [Всеволодовичем]. Але ці, не досягнувши нічого, вернулися.

Данило ж і Василько, зібравши ляхів многих, пішли до Києва з Пакославом [Войцеховичем], воєводою [лядським], і Олександр [Всеволодович] з ними обома [пішов]. Але [їх] зустріли послы од Володимира й Михайла, [бояри] Воротислав Петрович і Юрій Толігнівич, пропонуючи мир. І вони замирилися, а ляхи вернулися назад.

У РІК 6737 [1229]. У ті ж роки Лестько убитий був, великий князь лядський, на сеймі був убитий Святополком [поморським] і Одоничем Володиславом за намовою бояр невірних.

По смерті брата свого [Лестька] Кондрат, [князь лядський], увійшов з Данилом і Васильком у велику приязнь і просив їх, щоб вони прийшли йому на підмогу. І вони пішли удвох йому в поміч на Володислава на Старого. Самі ж вони пішли обидва на війну, а в Берестії залишили Володимира [Ростиславича] пінського, і угровчан, і берестян – стерегти землі од ятвягів.

У той же час пустошила литва Ляхів. Вважаючи, що вони в мирі є [з Данилом і Васильком, литовці] прийшли до Берестія, але Володимир сказав: «Хоча ви й у мирі есте, та зо. мною ви есте не в мирі». І вийшов він на них і берестяни всі, [і] побили вони їх усіх.

Данило ж і Василько прийшли до Кондрата. І, порадившись, рушили вони до [города] Каліша, і ввечері прийшли до [города] Варти. А на завтра, коли світало, перейшли вони ріку Просну і рушили до города, і тої ночі був великий дощ. Побачивши ж, що ніхто не чинить спротив, вони пустили [воїв] пустошити і грабувати. Руси тоді домчали [до города] Милича і Старгорода, і кілька сіл воротславських б зайняли, і взяли здобич велику, і вернулися. І прийшли вони в стани, гадаючи, як піти до города на бій, бо ляхи не хотіли битися.

Назавтра ж Данило й Василько, узявши воїв своїх, пішли до города. Кондрат теж, який любив руський бій, заставляв ляхів своїх [битися], але ті все одно не хотіли. Тим часом вони обидва, [Данило й Василько], пішли приступом до воріт калішських, а [воєводу] Мирослава й інші полки послами в тил города. Город же обступила вода і сильні лози й верби, і вони самі не знали, де ото хто бився, тому коли ці [руси] відступали од бою, то ті [руси] налягали на них, [городян], а коли ті [руси] одступали, то ці налягали на них. Через те, що вони не бачили [одні одних], не був узятий город у той день. Із забрал же йшло каміння, як дощ сильний, [і] вони стояли у воді, доки не стали на суші, на накиданім камінні, і [тоді] підпалили звідний міст і журавець. Ляхи ж ледве погасили ворота городські.

Тим часом Данило й Василько ходили коло города, деякі стрільці стріляли на городські стіни, і було поранено мужів, що стояли на заборолах, сто і шістдесят. А коли настав вечір, вернулися вони у стани свої, і [боярин] Станіслав Микулич сказав: «Де ото ми стояли, там нема води, ні валу високого». Данило тоді, сівши на коня, поїхав сам оглянути город і побачив, що так воно і є. І приїхав Данило до Кондрата, і сказав йому: «Якби ми сперва знали місце се, то город був би взятий». І Кондрат просив їх обох, щоб назавтра вони знову пішли приступом до города.

Назавтра ж Данило й Василько послали людей своїх, і ті стояли і розчищали ліси довкола города, а городяни ні каменя не одважувалися вергнути на них. Вони просилися, щоби Кондрат прислав до них Пакослава [Войцеховича] і Мстиуя. Пакослав тоді сказав Данилові: «Перемінивши одіж свою, поїдь із нами». Оскільки ж Данило не хотів, сказав йому брат: «Іди та послухай віче їх», бо Кондрат не довіряв Мстиуєві.

Отож, Данило, узявши на себе шолом Пакославів, став за ними обома, [Пакославом і Мстиуєм]. А на заборолах стояли мужі, і вони говорили: «Так скажіте оба великому князю Кондрату: «Сей город хіба не твій є? А ми, мужі, що знемогли в городі сьому, хіба ми які приходні єсмо? Ми ж люди твої єсмо і ваше браття єсмо. Чому ж ви над нами не зжалитесь? Якщо нас руси захоплять, то яку славу Кондрат здобуде? Якщо руська хоругов стане на заборолах, то кому ти честь учиниш? Чи не обом Романовичам? А свою честь ти принизиш. Нині ми брату твоєму служим, а завтра твої будемо. Не дай слави русі, не погуби города сього!» І багато інших слів вони говорили.

Пакослав тоді сказав: «Кондрат би радо милість учинив вам, та Данило дуже лютий є. Він не хоче од нас одійти звідси, не взявши города». І, розсміявшись, він сказав: «А ось він стоїть сам, говоріте з ним». Князь же ткнув його древком і зняв із себе шолом, а вони закричали з городських стін: «Прийми нашу покору. Ми благаємо – вчини мир». І той, багато сміявшись і багато говоривши з ними, узяв од них двох мужів і приїхав до Кондрата.

І вчинив Кондрат із ними мир, і взяв у них заложників. Руси ж узяли були в полон багато челяді і бояринь. І поклялися межі собою руси і ляхи: якщо після цього буде коли межі ними усобиця, [то] не брати ляхам руської челяді, ні русам – лядської.

Потім же вернулися вони обидва од Кондрата до себе додому з честю, тому що бог їм поміг. Учинили вони удвох йому, [Кондрату], поміч велику і ввійшли зі славою у землю свою. Ніякий же князь [руський] не входив був у землю Лядську так глибоко, окрім Володимира Великого, що охрестив землю [Руську].

Потім же, коли минув час, поїхав Василько в Суздаль, до великого князя Юрія [Всеволодовича], на весілля шурина свого [Всеволода Юрійовича], узявши [воєводу] Мирослава з собою та інших.

Коли ж Данило перебував у [городі] Угровську, прислали [до нього] галичани [послів], кажучи: «Судислав пішов у Пониззя, а королевич у Галичі зостався. Піді-но боржій!» І Данило спішно зібрав воїв, послав [тисяцького] Дем'яна на Судислава [Бернатовича], а сам рушив із невеликою дружиною до Галича з Угровська. У третій день на ніч він був коло Галича, а Судислав не встояв перед Дем'яном і побіг у Галич. Коли ж Данило приїхав до Галича, а Галич заперся був, то Данило узяв двір Судиславів, а що там [було] вина, і овочу, і харчу, і списів, і стріл – дивно дивитися. Потім же Данило, побачивши, що люди його понабирали повно всього, не схотів стати коло города, а пішов на ту сторону Дністра.

Тої ж ночі, коли Судислав вбіг у город, із війська його були схоплені люди, і вони сказали, що Судислав уже в Галичі. [А] Данило стояв [у городі] Угольниках на березі Дністра. Тим часом виїхали [з Галича] галичани й угри, і перестрілювалися вони на льоду. А коли настав вечір, то піднявся лід і ріка наводнилася, [і] беззаконний лихий [боярин] Семюлко [Чермний], подібний до лисиці рудизною, запалив моста на Дністрі. Але прийшов також

Дем'ян зо всіма боярами галицькими – з Мирославом і з Володиславом [Юрійовичем], і з багатьма боярами галицькими. І Данило цьому зрадив, а за мостом жалкував: «Як Дністер перейти?» Однак, помчавши до моста, Данило побачив, що кінець моста погас, і настала радість велика.

А назавтра прийшов Володимир Інгваревич, і перейшли [війська] міст, і стали на березі Дністра. Назавтра ж, уставши, об'їхав Данило город і, зібравши землю Галицьку, став, [розділившись] на чотири частини, довкруги нього, а зібрав він [людей] од [ріки] Бобрки і аж до ріки Ушиці і Пруту. І обложив він їх, [угрів], силою великою, і вони, знемігшись, здали город.

Данило ж, узявши город, спом'янув приязнь короля Андрія і пустив сина його [Андрія]. І провів він його до ріки Дністра, і вийшов із ним один Судислав [Бернатович], а на нього кидали каміння, кажучи: «Іди геть з города, баламуте землі!»

Коли ж Андрій прийшов до отця свого і брата [Бели], то Судислав говорив безперестану: «Виступіте на Галич і візьміте землю Руськую. Якщо ти не підеш, то вони укріпляться проти нас».

Виступив тоді Беларикс, себто король угорський, з великою силою. Він сказав: «Не останеться города Галича. Нема того, хто ізбавить його од рук моїх». Та коли увійшов він у гори Угорські, послав на нього бог архангела Михаїла одкрити потоки небесні, так що коні [їх] потопали і самі вони вибігали на високі місця. Але він усе одно подався узяти город [Галич] і [Галицьку] землю. А оскільки Данило молив бога, ізбавив його бог од руки сильних.

Отож обступив [Бела] город, і послав посла, і заволав посол голосом гучним, і сказав: «Слухайте словеса великого короля угорського! Хай не заспокоює вас Дем'ян, говорячи: «Із землі нашої викине [їх] бог!» І хай не уповає ваш Данило на господа, говорячи: «Не буде оддано город сесь королеві угорському». Я стільки ходив на інші землі, то хто може вдержатися од рук моїх і перед силами полків моїх?»

Дем'ян же все одно стояв кріпко, погрози його не убоявся, бог пособником був йому. Данило тим часом привів до себе ляхів і половців Котяневих, а в короля були половці Бігбарсові. [І] напустив бог на них, [угрів], кару фараонову, город же стояв кріпко, і [король] Бела знесилювався, і пішов од города. Покинув же він людей за собою, оружників многих і кінників, і напали на них городяни, [і] багато [їх] попадало в ріку [Дністер], а інші побиті були, інші були поранені, ще інші схоплені були. Як в

іншому місці говориться: «Скирт-ріка злу гру зіграла городянам», отак і Дністер злу гру зіграв уграм.

Звідти ж пішов король до [города] Василева, і перейшов Дністер, і пішов до [ріки] Пруту, бо наслав був бог на них кару і ангел побивав їх. Вони так умирали: в одних опадали підосви, як од черевиків, а інші, вилізши на коней, померли, ще інші вмирили, зійшовшись довкола вогню і м'ясо піднісши до рота. Від багатьох ото різних недуг вони помирали, а потоки небесні все одно топили їх.

Отак пішов він, [Бела], через невірність бояр галицьких, а Данило за божою волею вдержав город свій Галич.

У РІК 6738 [1230]. Тим часом була крамола серед безбожних бояр галицьких. Учинили вони змову з двоюрідним братом його, [Данила], Олександром [Всеволодовичем], щоб [Данила] вбити і передати землю його [Олександрові]. Та коли вони сиділи на раді і збиралися вогнем підпалити [дім Данила разом із князем], милостивий бог вложив у серце Василькові [намір] вийти [звідти] і, граючи, видобути меча свого на слугу королевого, [а] той, граючи, схопив щита. Як побачили це невірні [бояри] Молибоговичі, був їм страх од бога, [і] вони сказали: «Замір наш провалився». І побігли вони, як той окаяний Святополк. Вони втікали, хоча [про змову] ще не довідався князь Данило й Василько.

Отож Василько поїхав до [города] Володимира, а безбожний [боярин] Філіпп позвав князя Данила в [город] Вишню, бо вони вчинили другу змову з Олександром, братом його, щоб убити його. Та коли він, [Данило], в'їхав у [село] Браневичеву Ріль, то прибув до нього посол [Коснятин] од тисяцького його Дем'яна, [і] він сказав: «Пир тобі лихий є, бо враджено безбожним твоїм боярином Філіппом і братом твоїм Олександром, що бути тобі вбитому. І, се почувши, ти піди назад і держи стіл отця свого».

Коли Коснятин розповів [це], то той вернувся на ріці Дністрі, а бояри безбожні перевезлися [через ріку] в іншому місці, не хочючи бачити лиця його. [Данило] ж, приїхавши в Галич, послав посла до брата свого, князя Василька: «Ти піди на Олександра».

Олександр тоді вибіг [із Белза] в Перемишль до спільників своїх, а Василько узяв Белз. Івана ж [Михалковича], сидельничого свого, [Данило] послав услід за невірними Молибоговичами і за [боярином] Волдрисом, і схоплено було їх двадцять і вісім Іваном Михалковичем. Однак ті смерті не прийняли, а милість дістали. А якось, коли він на пиру веселився, один із тих безбожних бояр

лице залив йому чашею, і це він стерпів: «Колись же нехай бог їм одплатить».

У РІК 6739 [1231]. Сам Данило тим часом скликав віче, zostавшись з вісімнадцятьма отроками вірними і з Дем'яном, тисяцьким своїм, і сказав їм, [галичанам]: «Чи ви будете вірними мені, щоб пішов я на ворогів моїх?» І вони вигукнули: «Вірні ми єсмо богу і тобі, господину нашому! Виступай з божою поміччю!» А соцький Микула сказав: «Господине! Не подушивши бджіл – меду не їсти».

Помолився він тоді богу, і святій пречистій богородиці, і Михаїлу, архангелу божому, [і] поспішив виступити 1 з невеликим числом ратників. І [воєвода] Мирослав прийшов до нього на поміч з невеликим числом отроків. Невірні теж усі на підмогу йому йшли, вдаючи, що вони вірні є, і з ними й [ті, що] змову вчинили, бо було горе їм.

Коли Данило приїхав до Перемишля, Олександр, не видержавши, побіг, і в тій погоні [воєвода] Шелв поранений був, а був він хоробрий, і в великій честі помер. Невірний же [боярин] Володислав Юрійович, що з ними 2 змову вчинив, гнав його, [Олександра], аж до [города] Санока і [до] Воріт Угорських.

І спасся втечею Олександр, залишивши все майно своє, і, отож, прийшов в Угри. А прийшов він до Судислава [Бернатовича], бо Судислав тоді перебував в Уграх,— і Судислав, узявшись [за діло], прийшов до короля Андрія і навів короля угорського Андрія [на Данила].

І прийшов же король Андрій і з сином Белою, і з другим сином Андрієм до [города] Ярославля 3, але боярин Давид Вишатич і [воєвода] Василій Гаврилович, що [були] од князя Данила в Ярославлі, заперлися. І хоча угри билися, допоки й сонце зайшло, одбили вони їх од города.

Увечері [ярославці] вчинили раду, [і] Давид переполошився, бо теща його, [жона] кормильця Нездила, він же матір'ю своєю називав її, була вірна Судиславу [і] віщувала йому, [зятеві]: «Не зможеш ти вдержати город сей». Тим часом Василько [Гаврилович] говорив йому: «Не погубімо честі князя свого, тому що рать ся не зможе город сей узяти». А був він мужем сильним і хоробрим, але Давид не слухав його, все одно хотів здати город, хоча [боярин] Чак приїхав з угорських полків [і] сказав йому: «Вони вже не зможуть вас узяти, бо вельми є побиті». Так що Василько кріпко боровся, щоб не здати города, але він, [Давид], страх маючи в серці, усе одно здав город, а сам

вийшов цілим зо всіма воями.

І король, узявши Ярославль, рушив до Галича. При цім [боярин] Клим'ята з [города] Голих Гір утік од князя Данила до короля, а за ним усі бояри галицькі передалися .

Звідти, [із Галича], король рушив до [города] Володимира. І коли він прийшов до Володимира, він, здивувавшись, сказав: «Города такого не знаходив я навіть у німецьких землях», такий він був з оружниками, що стояли на нім: блищали щити і оружники [в броні], подібно до сонця. [Воєвода] ж Мирослав був у городі; колись-таки він був хоробрим, а тоді, бог зна [чому], помутився він умом, учинив мир із королем без згоди князя Данила і брата його Василька, а за умовою оддав Белз і Червен Олександрю [Всеволодовичу] . Король же за порадою невірних галичан посадив у Галичі сина свого Андрія.

А Мирослав запирався [потім перед Данилом і Васильком], мовляв: «Не здав я Червена за умовою», бо мав він велику нагану од обох братів: «Пощо ти мир учинив, коли був ти з великим військом?»

Оскільки король стояв коло Володимира, то князь Данило узяв велику здобич, спустошуючи довкола Белза б. Король тим часом вернувся в Угри.

Володимир же [Рюрикович київський] послав [посла] до Данила, кажучи: «Іде на мене Михайло. Поможи-но мені, брате!» І коли Данило прийшов учинити мир межі ними обома, то Данило з Руської землі взяв собі частину – Торчський – і тоді дав його дітям Мстиславовим, шурятам своїм, сказавши їм: «За добротність отця вашого візьміте і держіте город Торчський».

По тих же літах двинув рать Андрій-королевич на Данила і пішов до [города] Білобережжя. А [боярин] Володислав [Юрійович] їхав у сторожі од Данила з Києва. І стрів він рать у Білобережжі, і билися вони через ріку Случ, і гонили [угри] їх до ріки Деревної.

Із лісу Чортового прийшла вість до Києва Володимиру і Данилові од Володислава, і сказав Данило-князь Володимиру: «Брате! Знаючи про нас обох, вони йдуть на нас. Пусти мене, хай піду я їм у тил». Вони тоді, довідавшись [про це], вернулися до Галича.

Данило ж з'єднався із братом [Васильком] і догнав їх коло [города] Шумська, і перемовлялися вони обидва з ними через ріку Велю. А з королевичем [Андрієм] був Олександр [Всеволодович], і [воєвода] Гліб Зеремійович, та інші – князі

болохівські, і угрів безліч. Коли ж побачився Данило через ріку Велю з королевичем, то сказав він одне слово похвальне, що його бог не любить. А назавтра перейшов він ріку Велю на Шумськ і, поклонившись богу і святому Симеону [та] приготувавши до бою полки свої, рушив до [города] Торчева.

Довідавшись ж [про це і теж] приготувавши до бою полки свої, Андрій-королевич рушив супроти нього, сиріч на січу. Він ішов по рівнині, а Данилові й Василькові [треба] було з'їхати з високих гір. І деякі ж заперечували: «Хай би стали ми на горах», вони були проти того, щоб сходити. Данило тоді сказав, як ото писання говорить: «Той, хто зволікає на битву – боязливу душу має», [і] заставивши їх, він поспішив зійти на них.

Василько при цім ішов проти угрів [праворуч], а Дем'ян-тисяцький та інші війська многі йшли ліворуч, а Данило йшов своїм полком посередині. Полк же його був великий і виладнаний був із хоробрих людей із ясним оружжям, і вони, [угри], бачачи [їх], не хотіли зітнутися з ним, а повертали на Дем'яна та на інші полки.

Але приїхали соколи, стрільці [Данилові], і не видержали люди [Андрієві] — вони побили їх, і ті прийшли в замішання. Дем'ян тим часом зітнувся з Судиславом [Бернатовичем], а князь Данило заїхав у тил їм і [вої його] кололи їх. Дем'ян же подумав, що то все вороги є, і побігли [люди Дем'янові] перед ним, [Данилом]. А Данило ввігнав списа свого в противника, та спис зламався, і він видобув меча свого, і, поглянувши сюди й туди, побачив, що полк Васильків стоїть, добре борючись і угрів ганяючи. Видобувши меча свого, він рушив братові на підмогу і багатьох поранив, а інші ж од меча його умерли. З'єднавшись із [воєводою] Мирославом і побачивши, що угри збираються [докупи], вони поїхали на них удвох, і ті, не видержавши, побігли. Та приїхали другі [угри], і вони зітнулися [з ними], і ті не видержали. А вони обидва, ганяючись, розлучилися. Потім же [Данило] бачив, що брат його добре бореться – і сулиця його була кривава, і ратище посічене ударами мечів.

У РІК 6740 [1232]. А тоді знову Гліб Зеремійович, зібравши угрів, приїхав на полк Васильків. І Данило приїхав до них і спонукував їх, та ні одного не бачив серед них войовника, лише отроків, що держали коней. Вони ж, [угри], впізнали його і хотіли мечами порубати коня його. Та милостивий бог без рани виніс його з-поміж ворогів, тільки ото гострим кінцем меча було відтято шерсті на стегні коня його. І, приїхавши до них, [своїх

полків], він спонукував воїв своїх їхати на них.

Васильків полк гнав угрів до [самих] станів, і стяг королевичів вони підрубали були, а інших багато угрів утікало, аж у Галичі вони стали.

А коли стояли ці на горі, а ті – на долині, і Данило й Василько заставляли удвох людей своїх з'їхати [вниз] до них, то бог так зволив за гріхи [наші]: повернула дружина Данилова навіткача. Але вони, [угри], не одважились гнатися, і не було шкоди у військах Данилових, окрім тих убитих п'яти.

Коли ж назавтра Данило зібрався [своїм військом], він не знав про брата [Василька], з ким він де є. А королевич повернув у Галич, тому що були втрати великі у військах його. Інші ж угри втекли, аж у Галичі вони стали.

І була битва велика у день той, і тих угрів упало багато, а Данилових бояр – мало, їх же імена оці були: Ратислав Юрійович, Мойсій, Степан, брат того, [і] Юрій Янович.

Потім же Данило, довідавшись, що брат його здоров, не переставав готувати на них, [угрів], рать. А був він у Торчеві в суботу велику.

Потім прислав Олександр [Всеволодович послів] до брата Данила й Василька: «Не гоже мені бути без вас обох». І вони прийняли його з приязню.

А як з'явилась трава, то Данило пішов із братом і з Олександром [до города] Пліснеська. І, прийшовши, він узяв його од [бояр] Ярбузовичів 3, велику здобич узяв, і вернувся у Володимир.

У РІК 6741 [1233]. Тим часом королевич [Андрій] і Судислав [Бернатович] вивели [воєводу] Діаниша на Данила. Данило тоді поїхав до Києва і привів половців та Ізяслава [Мстиславича] проти них. Він з Ізяславом і з Володимиром [Рюриковичем] водили один одного в божницю [присягатися], [і] ті обидва прийшли супроти Діаниша. Ізяслав, однак, учинив обман і звелів [військам своїм] спустошити землю Данилову, і вони взяли Тихомль 1 і вернулися. Зостався Володимир із Данилом та [хан] Котянь один.

«Од облуди – лихо буде, як ото пише Омир. – До викриття – вона солодка є, а викрита – гірка є. Хто в ній ходить – кінець лихий знаходить. О, лихіше лиха є се лихо!»

Звідти ж, [із Галича], Андрій-королевич, Діаниш і угри пішли до Перемиля. Билися вони через міст із Володимиром [Рюриковичем] і Данилом, але ті одбилися від них. Угри тоді

вернулися до Галича і пороки покидали, а Володимир і Данило пішли вслід за ними. Василько також прийшов до брата, і Олександр [Всеволодович], і зібралися вони коло [города] Бужська. Володимир же, і Котянь, і Ізяслав вернулися.

У РІК 6742 [1234]. У той же час одступив [воєвода] Гліб Зеремійович од королевича до Данила, бо Данило і Василько все одно йшли удвох до Галича. Зустріла його, [Данила], більша половина Галича: Доброслав [Суддич], і Гліб [Зеремійович], і багато інших бояр. І, прийшовши, став [Данило] на березі Дністра, і взяв землю Галицьку, і роздав городи боярам і воєводам. І було в них харчу багато, а королевич [Андрій], і [воєвода] Діаниш, і [боярин] Судислав [Бернатович] знемагали в городі од голоду. Стояли тоді [війська Данила] дев'ять неділь, воюючи [і] ждучи льоду, поки й перейшли на них.

Судислав тим часом облудно послав [посла] до Олександра [Всеволодовича], кажучи: «Я дам тобі Галич. Ти піди од брата». Він тоді пішов звідти, і галичани думали схопити [Олександра], галичани й виїхали вслід за Данилом [доганяти його].

Коли ж минуло трохи часу, королевич [Андрій] помер, [і] послали галичани по Данила [боярина] Чермного Семюнка. А Судислав пішов в Угри.

Коли ж настала весна, Олександр, убоявшись злого свого вчинку, пішов до тестя свого 1 [Володимира Рюриковича] в Київ. Але Данило, довідавшись [про це], вийшов на нього з Галича, догнав його в [городі] Полоному, і схопили його в лузі Хоморському. Данило не спав тоді три дні і три ночі, так само і вої його.

Коли ж Володимир [Рюрикович] перебував у Києві [на княжінні], прислав він сина свого Ростислава в Галич, і [Данило] зав'язав із ним, [Володимиром], братство і приязнь велику.

Михайло ж [Всеволодович та] Ізяслав [Мстиславич] все одно не переставали ворогувати проти нього, [Володимира, хоча Данило] zostавив у нього [воєвод] Гліба Зеремійовича і Мирослава, і багато інших бояр. Послав тому Володимир [посла до Данила], кажучи: «Поможи мені, брате!» І Данило, знаючи 2 їх обох, [Володимира і сина його], приязнь, скоро зібрав війська [і] пішов [на підмогу]. Михайло тоді, не видержавши, відійшов од Києва.

Данило, отож, пішов до Володимира [Рюриковича], і рушили вони обидва до Чернігова, і прийшов до них Мстислав Глібович. А звідти пішли вони, грабуючи землю [Чернігівську], і взяли

багато городів по Десні. Тоді ж узяли вони і Хоробор, і Сосницю, і Сновськ, і багато інших городів, і прийшли ото знову до Чернігова.

І вчинили мир із Володимиром і Данилом Мстислав [Глібович] і чернігівці: лютий бо був бій коло Чернігова. Навіть і таран проти нього поставили, і метали каменем [на] півтора перестріли. А камінь [був такий], що його [ледве] могли чотири мужі сильні підняти. Звідти з миром прийшли вони до Києва.

Ізяслав же [Мстиславич] все одно не переставав: він навів був половців на Київ. А Данило і вої його струдилися були, бо захопив він був усі Чернігівські землі, бо воював він був од Хрещення до Вознесіння, учинив мир [і] вернувся до Києва. Отож, коли половці прийшли до Києва і грабували землю Руську, то Данило хотів вийти [з Києва] додому лісовою стороною, бо Данило знесилився був. Але Володимир просив, а [воєвода] Мирослав піддержував його: «Виступимо на поганих половців».

Устріли ж їх половці коло Звенигорода. І Володимир хотів вернутися, і Мирослав говорив про повернення, але Данило сказав: «[Так] не подобає! Воїну, який кинувся в бій, або побіду здобути, або впасти од ворогів. Я ж забороняв вам, а нині бачу, що боязливу душу ви маєте б. Чи я вам не сказав, що не годиться струдженням воям виступити проти свіжих? Так нині пощо ви тривожитесь? Виходьте супроти них!»

І встрілися вони із многим військом половецьким коло [города] Торчського, і була січа люта, і Данило гонився за половцями, допоки його кінь [не] був постріляний гнідий,— бо спершу деякі половці повернули навтікача. А коли Данило побачив, що кінь його біжить постріляний, він, повернувши [його], утікав. Володимир же був схоплений у Торчському, і Мирослав, за порадою безбожного [боярина] Григорія Васильовича і Молибоговичів, і багато інших бояр схоплено було.

Коли ж Данило прибіг до Галича, то Василько був у Галичі з військом, і зустрів він брата свого. Тоді Борис [Ярославич] межибозький за намовою [бояр] Доброслава [Суддича] і Збислава [Станіславича] послав [посла] до Данила, кажучи: «Ізяслав і половці ідуть до Володимира». А се був обман, але Данило послав [посла] до брата свого: «Стережи Володимир!»

Бояри ж галицькі, побачивши, що Василько відійшов із військом, підняли крамолу. І [боярин] Судислав Ілліч сказав [Данилові]: «Княже! Облудну мову мають галичани. Не погуби

себе. Піди звідси». [І] Данило, довідавшись про крамолу їх, пішов в Угри.

Коли ж приспіла зима, рушив Василько до Галича, узявши ляхів. Данило ж у той час прийшов до брата свого з Угрів, і пустошили вони [Галицьку землю, але], не дійшовши [до] Галича, вернулися обидва додому.

[Бояри Галичини в першій половині XIII ст.]

[...] Бояри ж галицькі Данила князем собі називали, а самі всю землю держали. Доброслав же Суддич, попів онук, укняжився був і грабував усю землю, а ввійшовши в [місто] Бакоту, все Пониззя забрав без княжого повеління. Григорій же Васильович замишляв підгірську землю Перемишльську собі захопити. І була смута велика в землі [Галицькій] і грабіж од них.

Отож, коли Данило довідався [про це], він послав Якова [Маркевича], стольника свого, з великою жалобою до Доброслава, кажучи до них, [бояр]: «Князь ваш я єсть, [а] ви повеління мого не сповняєте і землю грабуєте. Чернігівських бояр я не велів тобі, Доброславе, приймати, а дати волості галицьким. А коломийську сіль залишіть для мене». І він, [Доброслав], сказав: «Нехай буде так».

У той же час, коли Яків сидів у нього, [Доброслава], прийшли Лазар Домажирець та Івор Молибожич, два беззаконники, із роду смердів, і поклонилися йому до землі. Яків тоді здивувався і запитував про причину, чому вони поклонилися. І Доброслав сказав: «Я дав їм обом Коломию». Яків тоді сказав йому: «Як ти можеш без княжого повеління оддати її сим обом, коли великі князі держать сю Коломию, щоб роздавати [сіль] оружникам? Сі ж обидва не достойні навіть Вотнин держати». І він, усміхнувшись, сказав: «То що ж я можу говорити?»

Яків же, приїхавши, усе це розповів князю Данилові. І Данило уболівав і молився Богові за батьківщину свою, що нечестивим сим [вдається] держати її і володіти нею.

Коли ж минуло трохи часу, прислав Доброслав [до Данила посла з доносом] на Григорія [Васильовича], кажучи: «Він тобі невірний є», бо [Доброслав] виступав проти нього і сам хотів усю землю [Галицьку] захопити. [А потім], пересварившись самі, вони приїхали [до Данила] з великою гординою. Доброслав їхав у одній сорочці, гордовито, навіть на землю не дивлячись, а

галичани бігли коло стремена його. І Данило та Василько, бачачи погорду його, сповнились до нього ще більшою ворожнечею. А коли Доброслав і Григорій стали один одного обмовляти, то Данило, вислухавши речі їх, [побачив], що вони повні є облуди і не бажають під його волею ходити, а волость його [ладні] іншому передати. Тому, порадившись із братом, він ото мимоволі, бачачи беззаконня їх, повелів їх схопити. [...]

У РІК 6743 [1235]. У той же час прийшли галичани на Каменець і всі болохівські князі з ними. І спустошили вони по [ріку] Хомору, і пішли до Каменця. Взявши здобич велику, вони пішли [звідти]. У той же час послав був Володимир [Рюрикович] Данилові підмогу – торків і [воєводу] Данила Нажировича. Тоді Данилові бояри, виїхавши з Каменця [і] з'єднавшись з торками, настигли їх. І переможені були невірні галичани, і всі князі болохівські схоплені були, і привели їх у Володимир до князя Данила.

Коли ж прийшло літо, став посилати Михайло [Всеволодович] та Ізяслав [Мстиславич до Данила послів], грозючи: «Оддай наше браття, або ми прийдемо на тебе війною». А Данило молився богу і святому архієрею Миколі, котрий показав чудо своє,— навів бо був Михайло й Ізяслав на Данила ляхів, і русів, і половців множество.

Тим часом Кондрат, [князь лядський], став [там], де нині город Холм стоїть. Послав він [ляхів] спустошити до [города] Червена, але васильковичі⁴, стрінувши їх і бившись з ними, захопили лядських бояр [і] привели їх перед Данила в Городок.

Михайло ж стояв на Підгір'ї. Він хотів з'єднатися з Кондратом і дожидав половців з Ізяславом. І половці прийшли в землю Галицьку, [але] не схотіли йти на Данила. Пограбувавши всю землю Галицьку, вони вернулися.

Це почувши, Михайло вернувся в Галич. А Кондрат утік до Ляхів уночі, і потопилося було із воїв його в [ріці] Вепрі множество.

Коли ж настало літо, [Данило й Василько], зібравшись, пішли на Галич, на Михайла і [сина його] Ростислава. Але ті удвох заперлись були в городі; і угрів безліч було в нього, [Михайла]. Отож, вернувшись, [Данило й Василько] спустошили удвох довкола Звенигорода. І город вони хотіли [взяти], але не взяли, бо була свята Богородиця в нім, чудотворна ікона .

Тої ж осені замирилися вони оба [з Михайлом].

Коли ж настала весна, рушили вони удвох на Ятвягів. І

прийшли вони до Берестія, [але] ріки наводнилися, і не змогли вони йти на Ятвягів. Данило сказав: «Не гоже є держати отчину нашу крижевникам-темпличам, тобто соломоничам». І пішли вони на них із великою силою, узяли город [Дорогичин] місяця березня, і старійшину їх Бруна схопили, і воїв захопили, і вернулися обидва у Володимир.

Данило ж у тім самім році пішов на Михайла [Всеволодовича] на Галич. І вони, [Михайло, син його Ростислав і угри], просили миру [і] дали йому Перемишль.

А по тім році Данило-таки навів на Кондрата литву - [князя] Миндовга [та] Ізяслава [Микулича] Новгород [ок] ського.

У той же час Данило пішов був із братом своїм в Угри до короля [Бели], бо той кликав його на честь.

У той же час рушив був Фрідріх-цесар на герцога [Фрідріха] війною, і мали намір Данило з братом Васильком піти герцогові на підмогу, але король заборонив їм, [і] вони вернулися в землю свою.

А потім прийшов Ярослав [Всеволодович] суздальський і забрав Київ од Володимира [Рюриковича]. Не можучи його держати, він пішов назад до Суздаля. І взяв [Київ] од нього Михайло, а Ростислава, сина свого, він залишив у Галичі. І відняли вони од Данила Перемишль.

Був тоді межі ними іноді мир, іноді війна. І коли Ростислав пішов у [Рожне?] поле, то за божою поміччю прийшла вість Данилові, який перебував у Холмі, що Ростислав виступив на Литву зо всіма боярами і кінниками. І коли се прилучилося, вийшов Данило з воями із Холма, і був він на третій день у Галичі, і радо його прийняли городяни.

Коли ото він під'їхав під город і сказав їм: «О мужі-городяни! Допоки ви будете терпіти іноплемянних князів владу?», то вони, вигукнувши, сказали: «Се єсть державець наш, богом даний!» І пустилися вони [до нього], яко діти до отця, як ті бджоли до матки, як [олені], спрагли води, до джерела.

Єпископ же Артемій і двірський Григорій [Васильович] не давали йому [увійти до Галича]. Але, побачивши, що не можуть удвох удержати город, вони [удали], малодушні, ніби й вони готові передати город. Вийшли вони обидва зі сльозами на очах і з усміхненими лицами, бо не мали влади княжіння свого, і, облизуючи уста свої, сказали тоді удвох поневолі: «Прийди, княже Данило! Візьми город!»

І Данило увійшов у город свій, і прийшов до [церкви]

пречистої святої Богородиці, і взяв стіл отця свого, і на знак побіди поставив на Німецьких воротах хоругов свою.

А назавтра прийшла до нього вість, що Ростислав рушив був до Галича, але, почувши про взяття города, утік в Угри по путі, котрою йдуть на Борсуків діл. І прийшов він до Бані, що зветься Родна, і звідти пішов в Угри.

Бояри ж, прийшовши, упавши до ніг його, [Данила, і] просячи милості, [говорили]: «Завинили ми перед тобою, іншого князя держали». А він, одповівши, сказав їм: «Милість ви дістали, та знову сього не вчиніть. Щоб не попали ви в гірше».

Данило тим часом, довідавшись про вступ їх, [військ Ростислава, в землю Галицьку], послав на них воїв своїх, і вони гнали вслід за ними до Гори, і вернулися.

У РІК 6745 [1237]. У ті ж часи прийшли безбожні ізмаїльтяни, які раніш билися з князями руськими на Калках. Перше нашестя їх було на землю Рязанську, і взяли вони город Рязань списом. Вивівши хитрістю князя Юрія [Інгваревича], вони повели його до [города] Пронська, бо княгиня його в той час була в Пронську, вивели княгиню його хитрістю і вбили Юрія-князя і княгиню його. І весь народ перебили, і не пощадили [навіть] дітей – до немовлят.

Кир Михайлович же утік із людьми своїми [із Пронська] до Суздаля і розповів великому князю Юрієві [Всеволодовичу] про навалу-нашестя безбожних агарян. Це почувши, великий князь Юрій послав [проти них] сина свого Всеволода з усіма людьми, і з ним [пішов] кир Михайлович.

Батий же ринувся на землю Суздальську. І стрів його Всеволод біля [города] Коломни 3, і билися вони, і багато упало із них з обох [сторін]. [І] переможений був Всеволод, і прибіг Всеволод у Володимир з невеликою дружиною, [і] розповів отцю про битву, що була з [ворогами], які ринулися на землю і городи його.

І Юрій-князь, zostавивши сина свого у Володимирі і княгиню [Огафію], вийшов із города. І збирав він навколо себе воїв, але, не маючи сторожів, застигнутий був зненацька беззаконним Бурондаєм, весь город [Суздаль] він спустошив, а [згодом] самого князя Юрія вони вбили.

Коли ж Батий стояв коло города [Володимира], борючись кріпко за город, вони, [татари], облудно говорили городянам: «Де є князі рязанські, і ваш город, і князь ваш великий Юрій? Чи не наша рука, схопивши, його смерті оддала?»

І, почувши про се, преподобний Митрофан, єпископ, став говорити зі сльозами до всіх: «Чада! Не убоїтесь облуди нечестивих і не візьмемо собі в ум тлінне се і скороминуще живоття, а про інше, не скороминуще життя подбаємо, про життя, яке з ангелами. Якщо навіть город наш вони, захопивши, списом візьмуть і смерті нас оддадуть, я про те, чада, поручником є, що вінці нетлінні ви од Христа бога дістанете». І згідно з цим словом, почувши [його] всі, стали вони кріпко боротися.

А татари пороками городські стіни били, стрілами без числа стріляли. Побачивши це, що все сильніше в битві вороги налягають, князь Всеволод убоявся, бо ж сам він був молодий, сам із города вийшов з невеликою дружиною, несучи з собою дари многії: він бо надіявся од нього, [Батия], життя дістати.

Але він, як той розлючений звір, не пощадив юності його, велів перед собою зарізати і город увесь вибив. А коли єпископ преподобний вбіг у церкву з княгинею і з дітьми, то повелів нечестивий вогнем [храм] запалити. І так душі свої оддали вони в руки богів.

Коли він вибив город Володимир і пограбував [інші] городи суздальські, то прийшов до города Козельська. [А] був у ньому князь молодий, на ім'я Василій. І довідався нечестивий, що помисел сильних духом мають люди в городі, словами облудними город не можна було взяти. Козляни бо вчинили раду – не здатися Батию, сказавши: «Хоча князь наш молодий є, та положимо життя своє за нього. І тут ми славу сього світу здобудемо, і там небесні вінці од Христа бога дістанемо».

Татари, отож, билися за город, маючи намір узяти город. Розбивши городську стіну, татари зійшли на вал, і козляни ножами різалися з ними. А тоді вчинили вони раду – вийти на полки татарські. І, вийшовши з города, посікли вони праці їх, [а], напавши на війська їх, убили із татар чотири тисячі, і самі теж побиті були.

Батий же взяв город, вибив усіх, і не пощадив [навіть] од дітей до немовлят. Про князя Василя [нічого] невідомо, але деякі говорили, що він у крові утонув, і він же молодий був.

Тому-то в татар не сміють його, [цей] город, називати Козельськ, а [називають] «лихий город», бо вони билися за нього сім неділь, бо з-поміж татар [козляни] вбили трьох синів темничих, і татари, шукавши їх, не змогли їх знайти мертвих серед множества трупів.

Батий же, взявши Козельськ, пішов у землю Половецьку, а

звідти став посилати [війська] на городи руські. І взяв він город Переяславль списом, вибив його увесь, і церкву архангела Михайла сокрушив, і начиння церковне незчисленне срібне й золоте, і дороге каміння узяв. І єпископа, преподобного Симеона, вони убили.

У той же час послав він [війська] на Чернігів. Обступили вони город великою силою, і Мстислав Глібович, почувши про напад на город іноплемянних, прийшов на них зо всіма воями. Билися вони, переможений був Мстислав 9, і безліч із воїв його побито було, і взяли вони город, і запалили вогнем. Єпископа [Порфирія] вони zostавили живим і одвели його в Глухів.

Менгухан тим часом прийшов розвідати город Київ, і став він на тій стороні Дніпра коло Городка Пісочного. Побачивши город, він здивувався красі його і величі його. Він прислав послів своїх до Михайла [Всеволодовича] і до городян, хочачи їх обманути, та вони не послухали його.

У РІК 6746 [1238]. Потім же Михайло побіг услід за сином своїм [Ростиславом] перед татарами в Угри, а Ростислав Мстиславич, [онук Романа Ростиславича] смоленського, сів у Києві.

Данило тим часом поїхав на нього, [Ростислава Мстиславича], і схопив його, і zostавив у нім, [Києві, тисяцького] Дмитра. І оддав він Київ у руки Дмитрові, [щоб] удержати [город] проти іноплемянних народів, безбожних татар.

Коли Михайло втік із Києва в Угри, [Ярослав Інгваревич], поїхавши, узяв княгиню його [Олену], і бояр його схопив, і город Каменець узяв. Почувши ж се, Данило послав [до нього] послів, кажучи: «Пусти сестру до мене, тому що Михайло обом нам зло замишляє». І Ярослав послухався слів Данила, і так воно сталося – прийшла до них сестра [Олена], до Данила й Василька, і держали вони її у великій честі.

Король же [угорський Бела] не оддав дівки своєї [Анни] Ростиславу [Михайловичу], а погнав його від себе. Пішли [тоді] Михайло й Ростислав у Ляхи до вую свого, до Кондрата, [князя лядського], і прислав Михайло послів до Данила й Василька, кажучи: «Многократ провинилися ми оба перед вами, і многократ я шкоду робив тобі. Що тобі я обіцяв, то того не сповнив. Якщо коли хотів я приязнь мати з тобою, невірні галичани не давали мені. Нині ж клятвою клянусь я тобі, що ніколи ото ворожнечі з тобою не буду мати».

І Данило, й Василько не спом'янули зла, оддали йому сестру

і привели його з Ляхів. Данило також раду вчинив із братом своїм [і] пообіцяв Київ йому, Михайлові, а синові його Ростиславу дав Луцьк. Але Михайло через страх перед татарами не одважився йти до Києва, тому Данило й Василько дозволили йому перебувати в землі своїй, і дали йому пшениці багато, і меду, і худоби, і овець доволі.

Михайло тим часом, довідавшись про взяття Києва, утік із сином своїм у Ляхи до Кондрата. А коли татари приблизились, то він не видержав тут, пішов у землю Воротславську і прибув до міста німецького, що зветься Серета. Німці ж, побачивши, що в нього добра багато є, побили йому людей, і добра багато одібрали, і онуку з його вбили. І Михайло не дійшов [туди, куди рушив]. І зібрався він, і був у печалі великій, бо татари вже прийшли були на бій до Індриховича, і вернувся Михайло назад знову до Кондрата. Та ми до попереднього повернемось.

У РІК 6747 [1239]. З 11 грудня 1241 р. помер великий монгольський хан Угедей, третій син Чінгісхана. Навесні 1242 р. ослаблені в боях татаро-монголи на чолі з Батием (Бату, Сеїнхан; він був другим сином Джучі, першого сина Чінгісхана) пішли з Угорщини до себе обирати нового великого хана. Ним у серпні 1246 р. став Куяк (Гуюк), перший син Угедея.

У РІК 6748 [1240]. У той же рік прийшов Батий до Києва з великою силою] mnogim-множеством сили своєї, і оточив город. І обступила [Київ] сила татарська, і був город в оточі великій. І пробував Батий коло города, а вої його облягали город. І не було чути [нічого] од звуків скрипіння теліг його, ревіння безлічі верблюдів його, і од звуків іржання стад коней його, і сповнена була земля Руськая ворогами.

[Кияни] тим часом захопили в них татарина, на ім'я Товрула, і той розповів їм про всю силу їх. Се були брати його, [Батия], сильні воєводи: Урдюй, Байдар, Бирюй, Кайдан, Бечак, і Менгу, і Куяк, який [потім] вернувся, довідавшись про смерть ханову, і став ханом, але він [був] не із його, [Батия], роду. А першим його воєводою був Себідяй-богатир, і Бурондай-богатир, що взяв Болгарську землю і Суздальську. І інших [було] без числа воєвод, що їх ми не списали тут.

І поставив Батий пороки під город коло воріт Лядських, бо тут підступили були дебрі, і пороки безперестану били день і ніч. Вибили вони стіни, і вийшли городяни на розбиті стіни, і було тут видіти, як ламалися списи і розколювалися щити, [а] стріли затьмарили світ переможеним, і Дмитро поранений був. Вийшли

татари на стіни і сиділи [там] того дня й ночі, а городяни зробили ще друге укріплення навколо [церкви] святої Богородиці [Десятинної].

А на завтра прийшли [татари] на них, і була битва межі ними велика. Люди тим часом вибігли і на церкву, і на склепіння церковне з пожитками своїми, [і] од тягаря повалилися з ними стіни церковні, і так укріплення було взяте [татарськими] воями. Дмитра ж вивели [до Батия], пораненого, але вони не вбили його через мужність його.

У той же час поїхав був Данило в Угри до короля [Бели], бо він іще не чув був про прихід поганих татар на Київ. А коли Батий узяв город Київ і почув він про Данила, що той в Уграх є, то рушив сам до [города] Володимира.

І прийшов він до города Колодяжна, і поставив дванадцять пороків. Та не міг він розбити стіни і став перемовляти людей. Вони тоді, послухавши злої ради його, здалися і самі перебиті були. І прийшов він до Каменця [та] Ізяславля [і] взяв їх. А коли побачив, що Крем'янець і город Данилів неможливо взяти йому, то відійшов од них. І прийшов він до Володимира, і взяв його списом, і вибив його без пощади, так само і город Галич, і інших городів багато, що їм нема числа.

Тим часом Дмитро, київський тисяцький Данила, сказав Батиеві: «Не барися у землі сій довго. Настала тобі пора на Угрів уже йти. Якщо ж ти забаришся, то земля [та] єсть сильна. Зберуться вони на тебе і не пустять тебе в землю свою». А сказав він йому [так] через те, що бачив, як гине земля Руська од нечестивого.

Отож Батий послухав ради Дмитрової, пішов в Угри, а король Бела і [брат його] Коломан стріли їх на ріці Солоній. Билися їхні війська, [і] побігли угри, і гнали їх татари до ріки Дунаю. Стояли вони після побіди три роки.

Перед цим поїхав був Данило-князь до короля в Угри, маючи намір заприятитися з ним, посвататись. Та не було приятні межі ними обома, і вернувся він од короля, і приїхав у Синеводсько в монастир святої Богородиці.

Але на завтра, вставши, побачив він безліч утікачів од безбожних татар і вернувся назад в Угри, не міг бо він пройти Руської землі [до Холма], тому що мало було з ним дружини. І, zostавивши сина свого [Льва] в Уграх, бо [не] оддав він його в руки галичанам, знаючи невірність їх: тому не взяв його з собою, він пішов із Угрів у Ляхи, на [город] Бардуїв, і прибув у [город]

Судомир. [Тут] почув він про брата свого, і про дітей своїх, і про княгиню свою [Анну], що вони вийшли з Руської землі в Ляхи перед безбожними татарами, і постарався одшукати їх. І знайшов він їх на ріці, що зветься Полиця, і зраділи вони, що зібралися всі разом, і жалкували, що побідили [вороги] землю Руську і що взято городів іноплеменниками множество.

Данило тоді сказав: «Недобре нам зоставатися тут, близ іноплеменників, що воюють нас». [І] пішов він у землю Мазовецьку до Болеслава до Кондратового сина. І дав йому князь Болеслав город Вишгород, і пробував він тут, допоки вість [не] дістав, що вийшли вже із землі Руської безбожні, і вернувся він у землю свою.

І прибув він до города Дорогичина, і захотів увійти в город, та було сповіщено йому: «Ти не ввійдеш у город». [І] він сказав: «Сей город був наш і отців наших, а ви не дозволили увійти в нього». І відійшов він, думаючи собі, що бог колись же вчинить одплату державцеві города того. І оддав його, [город, бог] у руки Данилу, і він, обновивши його, спорудив [тут] церкву прекрасну на честь святої Богородиці, і сказав: «Се город мій, бо я раніш здобув його списом».

Данило тим часом прибув із братом до Берестія, і не змогли вони вийти на поле [бою] через сморід од безлічі вбитих. А в [городі] Володимирі не зосталося [жодного] живого. Церква святої Богородиці наповнена була трупами, інші церкви [теж] були наповнені трупами і тілами мертвих.

А потім Михайло [Всеволодович] пішов із сином своїм [Ростиславом] од вужа свого [Кондрата] на Володимир і звідти рушив до Пінська. Ростислав же Володимирович прийшов до Данила в Холм, бо зберіг був [сей город] бог од безбожних татар, і Ростислав доказав правоту свою, що він не є у змові з Михайлом. Михайло натомість не додержав присяги, [даної] і Данилу й Васильку за [їх] добродіяння, а пройшов землю його, [Данила], і, пославши посла, прибув у Київ, і жив під Києвом на острові. А син його Ростислав пішов у Чернігів.

Лев же, [син Данила], вийшов із Угрів з боярами галицькими і приїхав у [город] Во [ло] даву до отця свого, і рад був йому отець.

Бояри ж галицькі Данила князем собі називали, а самі всю землю держали. Доброслав же Судич, попів онук, укняжився був і грабував усю землю, а ввійшовши в [город] Бакоту, все Пониззя забрав без княжого повеління. Григорій же Васильович

замишляв підгірську землю Перемишльську собі захопити. І була смута велика в землі [Галицькій] і грабіж од них.

Номінальне визнаючи Данила князем, бояри робили своє. Данило особливо нарікає на Доброслава, який по суті захопив княжі прерогативи: він приймав на службу втікачів – чернігівських бояр, серед яких могли бути прихильники ворога Данилового Михайла Всеволодовича, роздавав їм землі. Князь вимагає, щоб коломийську сіль, яка була одним із основних джерел княжих прибутків і якою платили війську, залишили йому.

Отож, коли Данило довідався [про це], він послав Якова [Марковича], стольника свого, з великою жалобою до Доброслава, кажучи до них, [бояр]: «Князь ваш я єсть, [а] ви повеління мого не сповняєте і землю грабуєте. Чернігівських бояр я не велів тобі, Доброславе, приймати, а дати волості галицьким. А коломийську сіль залишіть для мене». І він, [Доброслав], сказав: «Нехай буде так».

У той же час, коли Яків сидів у нього, [Доброслава], прийшли Лазар Домажирець та Івор Молибожич, два беззаконники, із роду смердів, і поклонилися йому до землі. Яків тоді здивувався і запитував про причину, чому вони поклонилися. І Доброслав сказав: «Я дав їм обом Коломию». Яків тоді сказав йому: «Як ти можеш без княжого повеління оддати її сим обом, коли великі князі держать сю Коломию, щоб роздавати [сіль] оружникам? Сі ж обидва не достойні навіть Вотнин держати». І він, усміхнувшись, сказав: «То що ж я можу говорити?»

Яків же, приїхавши, усе це розповів князю Данилові. І Данило уболівав і молився богові за отчину свою, що нечестивим сим [вдається] держати її і володіти нею.

Коли ж минуло трохи часу, прислав Доброслав [до Данила посла з доносом] на Григорія [Васильовича], кажучи: «Він тобі невірний є», бо [Доброслав] виступав проти нього і сам хотів усю землю [Галицьку] захопити. [А потім], пересварившись самі, вони приїхали [до Данила] з великою гординою. Доброслав їхав у одній сорочці, гордовито, навіть на землю не дивлячись, а галичани бігли коло стремена його. І Данило та Василько, бачачи погорду його, сповнилися до нього ще більшою ворожнечею. А коли Доброслав і Григорій стали один одного обмовляти, то Данило, вислухавши речі їх, [побачив], що вони повні є облуди і не хотять під його волею ходити, а волость його [ладні] іншому

передати. Тому, порадившись із братом, він ото мимоволі, бачачи беззаконня їх, повелів їх схопити.

У РІК 6749 [1241]. Потім же Ростислав [Михайлович] зібрав князів болохівських і останок галичан [і] прийшов до [города] Бакоти. Але Курило-печатник був тоді в Бакоті, посланий Данилом-князем і Васильком списати грабунки нечестивих бояр, [і] він утишив народ.

Бо коли вони, [війська Ростислава], билися коло воріт [Бакоти, Ростислав], одступивши, хотів перемовити його, [Курила], багатьма словами. Але Курило відповів йому: «Осе так ти оддячуєш вуям своїм за добродіяння? А чи не пам'ятаєш ти, як король угорський вигнав тебе був з отцем твоїм із землі [своєї], як тебе прийняли обидва володарі мої, вуї твої? Отця твого вони у великій честі держали, і Київ пообіцяли, і тобі Луцьк дали, і матір твою, а сестру свою з Ярославових рук одібрали і отцю твоєму оддали». І іншими словами мудрими говорив він йому багато. Але, побачивши, що той не послухав його, він вийшов на нього з пішими воями. Він тоді, побачивши це, пішов звідти. Так що він, [Курило], мудрістю і силою вдержав Бакоту, а Ростислав пішов за Дніпро.

Данило ж, почувши [про] прихід Ростислава з князями болохівськими 3 на Бакоту, відразу кинувся на них: городи їх вогневі оддав і вали їх розкопав. А Василько-князь zostався стерегти землі [своєї] од литви, [бо] воїв своїх він послав був із братом. Данило тим часом, узявши здобич велику, вернувся, а взяв він [такі] городи їх: Деревич, Губин і Кобуд, Кудин, Городець, Божський, Дядьків. Прийшов також Курило, печатник князя Данила, з трьома тисячами піших воїв і трьома стами кінників, і дав їм [Данило] узяти город Дядьків. Звідти ж він, [Данило, пішов назад], пограбувавши землю Болохівську і попаливши, бо zostавили їх, [болохівських князів], татари, щоб вони їм орали [та сіяли] пшеницю і проса. Данило ж на них тим більшу ворожнечу держав, що вони од татар велике сподівання мали.

Адже він князів їхніх вибавив із рук Болеслава, князя мазовецького, коли Болеслав сказав: «Чого вони увійшли в землю мою, якщо я не дав їм [її]?» Кажучи [Данилові]: «Вони не є вої твої, а є особні князі», він хотів розграбувати їх. Вони тоді обіцялися покоритись [Данилові], вони тоді благали, і Данило й Василько за них збиралися з ним, [Болеславом], битву вчинити. Але Василько, поїхавши, переконав його, тобто ублагав його, і

дав йому дари многі за визволення їх. Та вони все одно не пам'ятали добродіяння.

Бог воздав їм одплату [за це], бо не залишилося нічого в містах б їхніх, що не було б пограбоване. А він, [Данило], прийшов до брата свого, за милістю божою знаменуючи перемогу.

Ростислав же все одно не переставав у злості своїй, а, зібравши воїв і [боярина] Володислава [Юрійовича] невірною [взявши], рушив на Галич. І, прийшовши до [міста] Печери Домажирової⁷, обманув їх, [містян], Володислав, і здалися вони Ростиславу. А звідти, взявши [місто], пішов [Володислав] до Галича, кажучи [Ростиславу]: «Твій є Галич». А сам він достав тисячу од нього.

Почувши ж [це і] зібравши воїв своїх, Данило й Василько скоро пішли на них. І він, [Ростислав], не витримав, втік із Галича до [міста] Щекотова, а з ним втік Артемій, єпископ галицький, та інші галичани:

Та коли Данило й Василько гналися вслід за ним, вість прийшла йому, що татари вийшли вже із землі Угорської, ідуть у землю Галицьку, і тою вістю [Ростислав] спасся, а декількох із бояр його схоплено було.

Данило тим часом, прагнучи встановити порядок у [Галицькій] землі, поїхав до [міст] Бакоти і Каліуса, а Василько поїхав у Володимир. Данило також двірського [Андрія] вирушив на Перемишль, на Костянтина [Володимировича] рязанського, посланого [туди] Ростиславом, і [проти] владики перемишльського, який із ним, [Ростиславом], чинив коромолу. Та коли Костянтин почув, що Андрій іде на нього, він втік уночі. Отож Андрій не застав його, але застав владику, і слуг його розграбував гордих, і сагайдаки їх боброві роздер, і прилбиці їх вовчі й борсукові розідрані були. Славетного співака Митусу, який колись із гордості не хотів служити князю Данилові, розшарпаного, яко в'язня, привели. Сиріч, як ото сказав творець притч [Соломон]: «Гордість дому твого сокрушиться», бобра, і вовка, і борсука обдеруть. Се так реченням сказано було.

У РІК 6750 [1242]. Не було нічого.

У РІК 6751 [1243]. У той же час розігнали татари [військо] Ростислава в бору. І втік він в Угри, і оддав усе-таки за нього король угорський [Бела] дочку свою [Анну].

А коли Данило перебував у Холмі, прибіг до нього половчин його, на ім'я Актай, кажучи: «Батий уже вернувся з Угрів і одрядив на тебе двох богатирів, Манмана і Балая, щоб знайти

тебе». Данило тоді, заперши Холм, поїхав [у Володимир] до брата свого Василька і взяв із собою Курила-митрополита. А татари пустошили до [города] Володави і по озерах, і вернулися, багато лиха натворивши.

У РІК 6752 [1244]. Не було нічого.

[Коронування Данила у Дорогочині]

[...] У рік 6763 [1255] У той же час прислав папа послів достойних, що принесли [Данилові] вінець, і скіпетр, і корону, які означають королівський сан, кажучи: «Сину! Прийми од нас вінець королівства». Він бо перед цим прислав [був] до нього біскупа веронського і каменецького [Якова Браганца], кажучи йому: «Прийми вінець королівства». Але він, [Данило], у той час не прийняв був [вінця], сказавши: «Рать татарська не перестає. Зле вони живуть із нами. То як можу я прийняти вінець без підмоги твоєї?»

Тим часом Опізо, [посол папський], прийшов, несучи вінець [і] обіцяючи: «Ти матимеш поміч од папи». Але він, [Данило], все одно не хотів, та умовила його мати його [Анна], і [князі лядські] Болеслав [Стидливий] та Сомовит, [син Кондрата], і бояри лядські, кажучи: «Прийняв би ти вінець, а ми [готові] єсмо на підмогу проти поганих».

Він, отож, прийняв вінець од Бога, од церкви Святих апостолів, від престолу святого Петра, і від отця свого, папи [І]нокентія, і від усіх єпископів своїх. [І] нокентій же проклинав тих, що хулили віру грецьку православну, і збирався він собор учинити про істинну віру [і] про возз'єднання церкви.

Прийняв же Данило од Бога вінець у місті Дорогочині, коли він ішов на війну [проти ятвягів] із сином Львом і з Сомовитом, князем лядським. [...]

[Боротьба князя галицького Данила з монголо-татарами (1250-ті рр.)]

[...] Коли ж настала весна, послав [Данило] сина свого Шварна на Городок, і на Сімоць, і на всі [тамтешні] міста. І взяв він Городок, і Сімоць, і всі міста, що піддались татарам, Городеськ і Городні по [ріці] Тетереву до Жедечева. Але возвягляни обманули Шварна: узявши тивуна [його], вони не дали йому тивунити, і Шварно прийшов [назад], узявши міста всі.

А вслід за ним прийшли білобережці, і чернятинці, і всі болохівці [з покорою] до Данила. [...]

[...] У рік 6767 [1259]. А потім [хан] Куремса рушив на Данила і на Василька; несподівано він приїхав. Василько тоді збирався [на війну] у Володимирі, а Данило – в Холмі, [і] вони послали [гінців] до Льва, щоби він поїхав до них.

Куремса ж, не перейшовши [ріки] Стиру, послав людей до [міста] Володимира. А коли вїхало військо противників до міста, вийшли на них піші городяни і билися з ними хоробро, і вибігли вони з міста, прибули до Куремси і розповіли, що городяни хоробро борються з ними.

Данило ж і Василько все одно збиралися удвох, маючи намір битися з татарами. [...]

[...] А потім, коли Куремса стояв біля Луцька, сотворив Бог чудо велике. Луцьк був неукріплений і невідготовлений, і збіглося у нього багато людей. А був уже холод і вода велика. І коли він, [Куремса], прийшов до Луцька, то не міг перейти [річку Стир]. Він хотів міст захопити, але городяни одрубали міст. Він тоді пороки поставив, намагаючись одігнати [їх], але Бог чудо вчинив, і святий Іоанн [Златоустий], і святий Микола [Мирлікійський]: знявся ж такий вітер, що коли порок вергав [камінь], то вітер повертав каменя на них, [татар]. Вони все одно далі сильно метали на них, [городян, і] зламався силою божою порок їхній. І, не досягнувши нічого, вернулися вони в сторони свої, тобто в поле. [...]

[...] Коли ж минув час, то прийшов [воєвода] Бурондай, безбожний, лютий, з безліччю полків татарських, з великою силою, і став на місцях Куремсиних [татар]. Данило ж воював із Куремсою і ніколи-таки не боявся Куремси: Куремса бо не міг йому був ніколи вчинити лиха, допоки [не] прийшов Бурондай із силою великою. Послав він тоді послів до Данила, кажучи: «Я їду на Литву. Якщо ти спільник еси, піди зо мною».

Данило, отож, сів із братом [Васильком] і з сином [Львом думати]. Печальними будши, радились вони, бо знали, що як Данило поїде, то не буде він назад із добром. Коли порадилися вони всі, то поїхав Василько замість брата, і провів його брат до Берестія, і послав із ним людей своїх. [...]

[...] Коли ж Василько їхав за Бурондаєм один по Литовській землі, він, знайшовши десь литву [і] побивши її, привів здобич Бурондаєві. І похвалив Бурондай Василька: «Хоча брат твій не їхав». І пустошив [Василько], їздячи з ним, [Бурондаєм], шукав

він синівця свого Романа, [і] розоряли вони землю Литовську і Нальщанську. [...]

[...] І коли була ж веселість немала у Володимирі-місті, то прийшла тоді вість Данилові-князю і Василькові, їло Бурондай іде, окаянный, проклятий, і опечалилися цим обидва брати вельми. Він бо прислав був [посла], так кажучи: «Якщо ви есте мої спільники – зустріньте мене. А хто не зустрине мене – той ворог мені».

Отож, Василько-князь поїхав назустріч Бурондаєві зі Львом, синівцем своїм. А Данило-князь не поїхав із братом – він бо послав був замість себе владику свого холмського Іоанна.

І поїхав Василько-князь зі Львом і з владикою назустріч Бурондаєві, узявши дари многі і пиття, і зустрів його коло [міста] Шумська. І прийшов Василько зі Львом і з владикою перед нього з дарами, а він великий гнів положив на Василька-князя і на Льва, а владика стояв у страху великому. А потім сказав Бурондай Василькові: «Якщо ви есте мої спільники – розмечіте ж міста свої всі».

[І] Лев розкидав [міста] Данилів і Стіжок, а, звідти пославши [воїнів], Львів розметав. Василько ж, пославши [воїнів], Крем'янець розметав і Луцьк. [...]

**[Напад поляків на Берестейщину;
спустошення татарами галицько-волинських земель
у 1286 – 1287 рр.]**

[...] У вище ж згадані роки, коли Лестько взяв Перевореськ, місто Львів, ляхи пустошили також коло Берестія по [річці] Кросні, і взяли десять сіл, і пішли назад. Берестяни тоді зібралися і гнали вслід за ними, хоча ляхів було двісті, а берестян сімдесят, бо був у них воєвода Тит, що всюди славився мужністю на ратях і на ловах. І, отож, догнавши їх, билися вони з ними, і за божою милістю перемогли берестяни ляхів, і вбили їх вісімдесят, а інших захопили, а здобич їхню вернули назад. [...]

У рік 6791 [1283]. А пізніше ж захотів піти окаянный і нечестивий Телебуга на Ляхів. І зібрав він силу велику, бо забув він про кару божу, що збулась над ним в Уграх і про що ми попередю сказали, і прийшов до Ногая. Та була межі ними обома неприязнь велика, і Телебуга послав [послів] до задніпровських князів і до волинських, до Льва, і до Мстислава, і до Володимира, велячи їм піти з собою на війну; тоді ж були всі князі в неволі

татарській. І так рушив Телебуга на Ляхів, зібравши силу велику.

І коли прийшов він до [річки] Горині, то зустрів його Мстислав з питтям і з дарами. І пішов він звідтіля мимо Крем'янця до Перемишя. Тут його зустрів Володимир-князь із питтям і з дарами на [річці] Липі. А після цього догнав його Лев-князь коло [села] Бужковичів і з питтям, і з дарами. А коли ж прийшли вони на бужківське поле, то тут оглянули свої полки, і князі думали, що їх переб'ють, а міста візьмуть. Але звідти пішли вони до [міста] Володимира і стали на [селі] Житані, а Телебуга поїхав оглядати місто Володимир; інші ж говорять, що ніби він і в місті був, та це невідомо. [...]

[...] І тоді нечестивий Телебуга пішов у Ляхи.

Але zostалися другі татари коло Володимира годувати охлялих коней, і ці зробили пустою землю Володимирську. Не давали бо вони навіть із міста вийти за покормом, а якщо хто виїхав, [то] тих побили, а других захопили, а інших обдирали і коней однімали. І в місті померло в облозі, за гнівом божим, велика кількість.

А коли Телебуга ішов у Ляхи, то з ним ішли всі князі через неволю татарську: Лев-князь із сином своїм Юрієм [і] з своєю раттю, а Мстислав зі своєю раттю, а Володимир зі своєю раттю. І, ото ж, рушили вони до [міста] Завихвоста, і прийшли до ріки до Вісли. Але ріка не стала була, і не могли вони її перейти, і пішли вони в верх її до [міста] Судомира, і перейшли Сян-річку по льоду. Тут же, на Сяні, Володимир вернувся од них назад, а Віслу вони перейшли по льоду вище від Судомира. І пішли вони приступом до міста з усіх сторін, але не досягли нічого. І стали вони пустошити землю Лядську, і перебували в ній десять днів.

Телебуга тим часом хотів іти до Кракова, але, не дійшовши до нього, вернувся у [місті] Торжку, бо вість прийшла йому, що Ногай попередив його до Кракова прийти. І через це постала межи ними обома ще більша неприязнь, і тоді, не зустрівшись із Ногаєм, він пішов назад на Львову землю, на місто на Львів. [...]

[...] А коли одійшли Телебуга і Ногай, Лев-князь перелічив, скільки загинуло в його землі людей, що захоплено, побито, а що їх за божою волею померло: дванадцять з половиною тисяч. [...]

ПАТЕРИК КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКИЙ

Про преподобного Святошу, князя Чернігівського Слово 201

Цей блаженний і благовірний князь Святоша, на ім'я Миколай¹, син Давидів, внук Святославів, подумавши, що облудним є життя це суєтне, і що все тутешнє мимо тече й мимо проходить, майбутня ж Благодать безкінечна [та] вічна є; і Царство Небесне, яке вготував Бог тим, хто Його люблять - безкінечне, - залишив княжіння, честь і славу, і владу, і все те ні за що мавши, прийшов до Печерського монастиря і став монахом року 6614 (1106), 17 лютого².

Про його добродійне життя та послух знають всі тутешні чорноризці. Перебував бо при поварні 3 літа, працюючи на братію, і своїми руками дерево колов для варіння каші. Багато разів і з берега на своїх плечах носив дрова. І ледве відвернули його брати Ізяслав та Володимир від такого діла. Цей же істинний послушник вимолвив, аби ще один рік при поварні попрацювати на братію. І таким [був] цей досвідченим і довершеним у всьому.

І по цьому приставили його до воріт монастирських, і тут пробув 3 роки, не відходячи нікуди, крім церкви. І з тих пір повелено було йому служити при трапезі. І лише ігуменовою волею та всієї братії змушений був келії собі набути, що ним збудована, [й] донині зветься Святошиною, [як] і город, який своїми руками насадив³.

Оповідать же про нього і таке: за всі літа чернецтва його ніколи ніхто не бачив без роботи, але завжди мав [святий] рукоділля в руках своїх, і одягом, заробленим цим рукоділлям, вдовольнявся. В устах же постійно мав молитву ісусову непрестанну: «Господи Ісусе Христе, сину Божий, помилуй мене!». Не брав у рот нічого стороннього, але лише монастирською їжею харчувався. Хоча й багато мав, але те все на потребу подорожнім та жебракам подавав, і на влаштування церкви. Є [в монастирі] книги його численні й до сьогодні.

Коли ще був на княжінні блаженний князь Святоша, мав лікаря освіченого вельми, сирійця, на ім'я Петро, який супроводжував його до монастиря. Побачивши ж його повну бідність, [як] у поварні і біля воріт сидів, Петро покинув його [і]

оселився в Києві, лікуючи людей. Приходячи ж часто до блаженного, [і] бачачи його в тяжкому злостражданні і безмірному пості, умовляв його, кажучи: «Княже! Треба тобі турбуватися про своє здоров'я, аби не згубив плоть свою безмірною працею і воздержанням. Бо якщо коли занеможеш – не зможеш знести накладеного на себе ярма, якого захотів Бога ради. Не хоче бо Бог через силу поста чи праці, але тільки серця чистого і запечаленого [гріхами]. Не звик ти до того тягара, який маєш, працюючи, немов невільник. Але благочестиві твої брати – Ізяслав і Володимир – вельми коряться твоєю бідністю, що [ти] від такої слави та честі до останнього убозства дійшов, аби морити тіло своє і захворіти від недоброякісного харчу. Дивуюсь нутрошам твоїм, які колись обтяжені були смачною їжею, нині ж, сирі овочі та сухий хліб отримуючи, терплять. Гляди, бо колись, впавши в недугу і не маючи міці, швидко життя втратиш. Я ж не зможу тобі допомогти, й заповіси плач невтішним братам своїм. Це [ж] бо й бояри, які колись служили тобі, [та] думали при тобі великими стати і славними, нині втратили твою любов: бажань великі будинки збудувавши, сидять у них у великому сумі. Ти ж не маєш де голови прихилити, на смітнику цьому сидячи, і вважають тебе божевільним. Який бо князь так робив: чи блаженний батько твій Давид, чи дід твій Святослав, чи хто з бояр так робив, чи такого шляху бажав, крім Варлаама, який був тут ігуменом? І коли мене не послухаєшся – перед Судом суд приймеш». Це ж і багато [іншого] казав йому, навчений його братами, іноді в поварні з ним сидячи, іноді ж – біля воріт. І відповідав блаженний: «Брате Петре! Багато думав, і вирішив не пощадити плоті своєї, аби на майбутнє не повставати на боротьбу з самим собою, аби, зігнута тяжкою працею, змирилась сила, бо, - каже, - брате Петре, в немощі належить перебувати. Ніщо бо страждання нинішнього часу перед майбутньою славою, якої маємо досягти. Дякую ж Господові, оскільки звільнив мене від мирського рабства і зробив мене слугою рабів своїх, блаженних цих чорноризців. Брати ж мої хай прислухаються до себе, кожен бо в свій час понесе [свій хрест - ?]. І доволі їм моєї влади. Це ж все задля Христа лишив: жінку і дітей, дім і владу, і братів, і друзів, рабів і маєтки. А тому надіюсь успадкувати життя вічне. Збіднів же – задля Бога, аби Його набути. І ти, коли лікуєш, чи не велиш чуратися їжі? Мені ж померти за Христа - набуток, а як на смітнику сидіти – з Йовом це роблю, царствуючи. Якщо жоден князь цього не сотворив до мене – першопроходцем та буду для

них: що, коли хтось буде ревним до цього, і піде услід Йому і мені? Надалі ж здумайте самі: ти і ті, хто підучив тебе».

І коли розхворювався цей блаженний, лікар, дізнавшись про те, готував зілля, потрібне для лікування на кожен недуг, коли було чи вогняне палення чи тепло жовчне. Проте до його приходу видужував князь, ніяк не даючи себе лікувати. І так бувало не раз.

Одного разу той Петро розхворівся, [і] послав до нього Святоша, кажучи; «Якщо не питимеш зілля – скоро видужаєш. Коли ж мене не послухаєшся – багато страждатимеш». Той же, вченим себе вважаючи і від хвороби звільнитися бажаючи, мало життя не втратив, настоек випивши. Молитвою ж святого зцілювався. Коли ж знову розхворівся, послав святий сказати йому: «За 3 дні видужаєш, якщо не лікуватимешся». Послухався його сирієць, [і] за 3 дні видужав, за словом блаженного.

Якось покликав його святий, [і] говорить йому: «Пострижися, [бо], - каже, - по трьох місяцях відходжу від світу цього». Це ж казав, назнаменуючи йому смерть. Сиріянин же не зрозумів того, що мало з ним статися, [а тому] упав до ніг його цей Петро, і зі сльозами говорить: «Ой леле, пане мій і добродійнику мій, і дороге моє життя! Хто зглянеться на чужоземство моє і нагодує багатьох нужденних, і хто заступиться за обіжених, хто помилує жебрущих? Чи не казав тобі, о княже, що заповіді маєш плач невтішний братам своїм? Чи не ти мене словом Божим зцілив і силою, якою є твоя молитва? Куди нині відходиш, пастирю добрий? опиши мені, рабу своєму, хворобу смертну, і якщо я [її] не вилікую, то буде голова моя за голову твою і душа моя за душу твою! Не мовчки піди від мене, але яви мені, пане, звідки знаєш [про смерть], аби дав життя своє за тебе. Якщо ж звістив тобі Господь про те - моли Його, аби я помер за тебе. Якщо ж лишаєш мене, то де сяду поплакати за своєю втратою – на смітнику цьому, чи у воротах сих, де [нині] перебуваєш? Що можу отримати у спадок із твого майна? Сам ти голий є, і, померши, у цьому залатаному рубищі покладений будеш. Даруй мені твою молитву, як же в давнину Ілія Єлїссові милість, аби збудив глибину сердечну і пішов у місця райські під покровом Дому Божого. Знає і звірина, [де] по заході сонця зібратися, і на ложах своїх лягти, і птиця знаходить собі дім, і горлиця - гніздо собі, де кладе пташенят своїх. Ти ж 6 років у монастирі, а місця свого не набув». Блаженний же каже до нього: «Краще надіятися на Господа, ніж надіятися на людину: знає бо

Господь, як прохарчувати всі створіння, може спасати бідних і заступатися [за всіх]. Брати ж мої хай не плачуться за мною, але плачуться за собою й дітьми своїми. Лікування ж за життя не потребував, мертві ж життя [знову] не можуть побачити, ні лікарі не можуть воскресати». Пішов з ним до печери, викопав місце для поховання свого І каже сирієцьві: «Хто з нас більше уподобав гроб цей?». Сирієць же каже: «[Не] знаю, чого хто хоче, але ти живи ще, а мене тут поклади». Блаженний же каже: «Буде тобі, як ти хочеш». І так, постригшись, [сирієць] 3 місяці провадив день і ніч у плачі непрестанному. Блаженний же, втішаючи його, говорив: «Брате Петре, якщо хочеш, візьму тебе з собою». Той же з плачем каже до нього: «Хочу, аби мене пустив [наперед] і я за тебе помру, ти ж молися за мене». І каже до нього блаженний: «[Що ж], наважся, чадо! Готовий будь: на 3-ій бо день одійдеш [до Бога]!»

І так [сирієць], причастившись Божественних і Животворчих Таїн безсмертних, ліг на ліжку і, приготувавшись до смерті, простягти ноги, [і] передав душу в руки Господні.

Блаженний же князь Святоша по тому прожив 30 літ⁵, не виходячи з монастиря, доки преставився у вічне життя. І в день преставлення його мало не все місто зібралося. І, про це дізнавшись, браг його прислав з проханням до ігумена, говорячи: «Прошу собі на благословіння хреста з його парамана, і підголовник, і кладки його, на яких поклони бив». Ігумен же дав йому, кажучи: «По вірі твоїй [та], буде тобі». Цей же, отримавши [бажане], шанував [його], і дав ігумену 3 гривни золота, аби не дарма взяти знамення братове.

Цей же Ізяслав одного разу розхворівся, і всі вже бачили його при смерті, і не чаяли [його одужання], і сиділи при ньому жона його й діти, і всі бояри. Він же, трохи припіднявшись, попросив води із Печерського колодязя, і далі онімів. Пославши ж, взяли води. Дав же ігумен і власяницю Святошину, брата його, обтерши нею гроб святого Феодосія, аби одягли його в неї. Перш, ніж увійшов той, хто ніс, промовив князь: «Вийдіть швидко перед град назустріч преподобним Феодосію та Ніколі!» Зайшов посланий з водою та власяницею, і закричав князь: «Никола! Никола Святоша!» І дали йому пити, і одягли його у власяницю, і негайно виздоровів. І всі прославили Бога та угодників його. Ту ж власяницю [князь] одягав на себе, коли хворів, і так уздоровлювався. Сам же до брата їхати хотів, але був утриманий тодішніми єпископами.

Цю власяницю одягав у кожній битві й неураженим лишався. Согрешив же він колись, і не смів взяти її на себе, і так убитий був у бою. І заповів, аби в ній похованим бути.

Багато й інших справ того мужа, блаженного князя Святоші оповідають, про що і донині знають тутешні чорноризці.

До Полікарпа. І знову звертаюся до тебе. Що ти подібного зробив? Чи багатство лишив? Але не мав його. Чи славу? Але не набув її, але з убозства до слави прийшов. Подумай про цього князя: такого, як він ніхто в Русі не сотворив. Волею бо ніхто не пішов у чернецтво. Воістину цей – вищий од усіх князів Руських. Як же порівняти твої докори з його власяницею? Ти бо до нагоди покликаний - і ось одягом красивим прикрашаєшся, і задля цього роздягнутий маєш бути від нетлінного одягу, і оскільки не маєш шлюбного одягу, тобто смирення, засудженим будеш. Але, ось що пише блаженний Іоан в Лествиці: «Жидовин жадає харчу, аби святкувати за законом». Ти ж, їм уподобившись, піклуєшся про пиття та наїдки, і цим ославляєш себе. Послухай блаженного Євагрія: «мних, якщо согрішить, свята на землі не матиме»¹⁰. Не розгодувай тіла свого, аби не вселився в тебе супостат, не почни [підвизу] вище своїх сил: коли не зможеш [так продовжити] – докори на себе приймеш. Будь послідовником святих отців, аби не було забрано у тебе Божественну ту славу. Якщо не досягнеш із довершеними вінчаним бути, постарайся бути похваленим із тими, хто вгодив. Вчора прийшов був у чернецтво і вже обіт даєш, і перш, ніж навчишся [монашеству] – на єпископство хочеш; і видаєш себе за міцного законодавця, і перш, ніж сам смирення [набудеш], усіх змирити хочеш, мудрствуєш звисока, з гордістю повеліваючи, супротивно відповідаючи. Це все звичне в устах твоїх, оскільки думаєш про земне, а не про небесне, про плотське, а не про духовне; про бажання, а не про воздержання; про багатство, а не про бідність. Від світла відійшов, і в пільму вдав себе еси, життя відринув і муку собі вічну вготував і, взявши зброю на ворога, її в своє серце встромив. Збудись, брате, і подумай уважно про своє життя, не сходячи думкою і розумом зі святого місця того.

Але ось, брате, повім [тобі] подібне, для твоєї пильності, про Єразма чорноризця.

Примітки

1. Микола Святоша – син чернігівського князя Давида Святославовича, правнук Ярослава Мудрого. Час народження

святого невідомий. Був луцьким удільним князем, і до свого постригу неодноразово згаданий у літописі. Перша згадка відноситься до 1099 р., коли майбутній святий воював під проводом київського князя Святополка. До постригу був жонатий. Ім'я його жони було, очевидно, Анна, і вона була донькою Святополка Ізяславовича. Від неї прп. Никола мав доньку, імені якої в джерелах немає. Ця донька була першою дружиною Всеволода Мстиславовича. Життя св. Миколи припало на один із найжорстокіших і найкривавіших періодів в історії України. Причому він, будиши народжений у князівській родині, з отроцтва доволі дізнався про весь бруд і підступи князівських которів. Було б необачно прямо пов'язувати це з його постригом, але й певний вплив подібного оточення на раниму й чуйну душу та бажання звільнитися від того, не могли не бути одними з чинників його постриження. Оповідь про святого взята св. Симоном переважно із монастирських переказів.

2. ...і став монахом року 6614 (1106), 17 лютого... Цю інформацію взято з нині існуючого тексту «Повісті минулих літ», де під 1106 роком знаходимо такий текст: «...Того ж літа постригся Святослав, син Давидів, внук Святославів, місяця лютого в 17 день».

3. ...змушений був келії собі набути, що ним збудоване, [й] донині зветься Святошиною, [як] і город, який своїми руками насадив... В Печерському монастирі, як видно, була ціла низка місцевих топонімів, пов'язаних зі св. Миколою. Так, в оповіді про видіння св. Нифонта (слово 13) згадане Святошине місце у Великій Церкві Печерського монастиря.

4. ...і не влаштування церкви... Прп. Миколі приписується будівництво Троїцької надбрамної церкви Києво-Печерської лаври. Згідно з «Тератургімою», він заснував її, і при ній – больничний монастир для хворих і старих ченців з особливим ігуменом.

5. ...прожив 30 літ, не виходячи з монастиря... Це твердження неправильне. В Київському літописному зведенні 1200 р. під 1142 роком знаходимо повідомлення, що св. Микола був посланий в. кн. Всеволодом на переговори до Ігоря Ольговича та інших князів. Цілком можливо, що цей випадок непоодинокий, оскільки родич-чернець, та ще відомий своєю святістю, був для князів добрим парламентаром.

6. ...преставився у вічне життя... Смерть святого звичайно відносять до 1142 чи 1143 року. Це – результат простого

обчислення. Оскільки він прожив у монастирі 36 років, то $1106 + 36 = 1142$.

7. ...і кладки його, на яких поклони бив... В оригіналі: «кладкы». У словнику І. І. Срезневського такого слова немає. Близьке до нього слово «клада» перекладається як колода; колода – гроб, видовбаний у колоді; колодка, і, навіть, багаття для спалення покійника. Можливо, це якась дерев'яна підкладка на ґрунтовій підлозі, на якій клались поклони.

8. Цей Святошин брат – Ізяслав Давидович, на відміну від Миколи, дійсно значну частину життя був чернігівським князем. Тому, під «єпископами», які не пустили його на прощу до могили брата, можна розуміти Чернігівського єпископа Онуфрія, прихильника Кліма Смопятича і ворога Печерської обителі, а також самого Кліма. Якщо прийняти таке пояснення цієї фрази, то є цілком вірогідним, що вся інформація про зцілення князя походить із літописного джерела – «Літописця старого Ростовського», який слідкував за подіями, пов'язаними з Печерським монастирем, і автори якого – ченці Суздальської Дмитрівської обителі, як і печерські насельники, були ворожі до Кліма та його оточення.

9. Ізяслав Давидович справді загинув 1161 р. в бою. Можливо, оповідь про зв'язок його загибелі з тим, що він не вдягнув Святошину власяницю, містилася в «Літописці старому Ростовському».

10. ...Жидовин жадає харчу, аби святкувати за законом... Порівн. у Ліствиці: «Жид радіє своїй суботі і святу: і монах-об'їдайло радіє суботі та недільному дню; під час Посту рахує, скільки лишилося до Пасхи, і за багато днів до неї готує харч. Раб черева роздумує, якими стравами відзначити свято; а раб Божий думає, якими б дарунками [Святого Духа] йому збагатитися».

11... мних, якщо соґрішить, свята на землі не матиме... Св. Симон має на увазі фрагмент великого повчання, поміщеного в Пролозі під 27 жовтня: «Того ж дня слово святого отця нашого Єваґрія про скруху душевну», що починається такими словами: «Горе тобі, душе, що соґрішила по святому Хрещенні. І належить їй не безпечальною бути до останнього подиху».

ІСТОРІЯ ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ В ХУДОЖНІХ ТВОРАХ

(вибране)

Микола Костомаров

СПІВЕЦЬ МИТУСА

*Словутнього певца Митусу, дровле за гордость
не восхотевша служити князю Данилу,
раздраного акы связаного, приведоша...
Іпат літоп.*

Гине сила Дажбожого внука. Татари плюндрують,
Князі кують коромоли, не дбають об вірі і людях.
Куриться Галицька волость, дим до Бескидів простягся,
Впав Володимир Волинський, Києва вже не підняти.
Князь Ростислав із Данилом не милують землю
Дністрянську:
Угри і ляхи біди додають; в Перемишль набігає
Князь Костянтин, коромолує з ним на Данила владика.
Кріпший за всіх в Перемишлі співець словутний Митуса.
Шаблі не носить співець і грудей щитом не вкриває —
Піснями сипле на князя, гострими ніби стрілами,
Піснями люд стурбував і хіть до війни підливає.
Красних не хвалить дівиць Митусина пісня шалена,
Мирного людям життя не пророчить, не гріє одваги
На супостата — усобиці й смути та пісня виводить.
От уже град Перемишль Андрій облягає повками,
Ласкаво згоду дає — не радить на згоду Митуса.
Рано в неділю ступають повки княженецькі до штурму,
Спершу гарцюють стрільці, а там подаються пороки.
Ввечері князь в Перемишль уступа; закували владика,
Силу взяли на поток непокірного люду;
Силу взяли на поток непокірного люду: подрали
Тули боброві у їх і барсучі і вовчі прилбиці.
Інші біжать по чужинах; не втік словутний Митуса.

Він, що колись не схотів заспівати Данилові, бранцем
Став тепер перед князем Данилом словутний, а буїсть
Давня у серці, не впав на коліна, лице не поблідло.
Грізно поглянув на його Данило і мовив словами:
- Гордий співаче, славний співаче! Бунтовниче клятий!
Що, соловиний голос зміняв на гадюче сичання?
Бог дарував тобі силу, ти одмінив її бісу!..
Чом, як Боян стародавній, ти не співав нам про славу
Предків великих? Чом не навчав нас добру і согласці?
Чом од гріхів не впиняв нерозумних огненним словом?
- Княже, - одвітив Митуса, - ось я заспіваю вам пісню:
Ріжтесь, кусайтеся, бийтесь, попелом Русь посипайте,
Пийте братерною кров, умивайтесь сльозами народу.
От до вас добрана пісня! Іншої вам не почути!
Що вас спиняти? Що вам співати? Шкода, опізнались!
Помста за помсту, кара за кару, лихо за лихо!
Кончились віки, сповнилась чаша, грім розпалився.
Суд неминучий, суд невмолимий, написана доля!
Кончились віки, зілля сухеє огонь поїдає.
Хай поїдає! Хай пропадає Русь із князями!
Боже прокляття чорними хмарами висить над нею;
Хмари згустіють, віки пролинуть, і знов, хоч не скоро,
Знову розгонить яснее сонце туман віковичний.
В той час-годину інших пісень півці заспівають,
Іншим князям, та не вам, іншому руському люду.

(1861)

Олександр Олесь

КНЯЖА УКРАЇНА

Іван Берладник

Раз в зимі у ліс на лови
Володимирко пішов,
І бояри зрозуміли,
Що тепер не до розмов,

Що пора за меч узятись,
Перейти від слів до діл,

І Берладника Івана
Посадили на престіл.

І Берладник — на престолі.
В повній зброї вояки.
Зачинилися ворота,
І замкнулися замки.

І облога почалася,
Почались страшні бої...
Відбивається Берладник,
Сам веде полки свої.

Але раз загнавсь далеко,
Опинився у кліщах,
Ледве вискочив із лиха,
Ледве спасся у лісах.

Піддалися тоді бояри...
Володимирко вступив
І суворо, по закону
Винуватих осудив.
І спокійно княжив далі,
А Берладник кинув край
І подавсь в степи широкі
Десь на південь, на Дунай.

Там зібрав хоробре військо
І пішов із ним гулять...
В його князівстві повстали
Малий Галич і Берладь.

Славутич Яр (Жученко Григорій)

ВОЄВОДА ДМИТРО

І

Просвистіла стріла з-під неба
І суцвіть материнки збила.
«Звідкіля це прийшла халепа

І яка наступає сила?»

«Воєводо, преславний Дмитре!
Валять валом, гудуть монголи.
Чуєш рипи возів на вітрі?
Обступають Київ навколо.

Незліченно їх суне, люди
Утікають далеко в плавні.
Ржуть кобили, ревуть верблюди.
Де ж поділися вої славні?

Ростислав нерозважливо кинув
Стольний город і втік байдуже.
Воєводо! Зігнувши спину
Чи гунути на зайдів дуже?»

«Геть розпуку, відважні вої!
Ми не підем відсіль нікуди.
Ліпше тут лягти головою,
Ніж конати в неволі скутим».

II

День і ніч б'є таран по стінах,
Проникають татари в діри.
Кріпко вої стоять в руїнах,
Не здаються в ярмо зневіри.

«Ліпше тут лягти головою,
Ніж конати в неволі скутим!» -
День і ніч б'ються мужні вої,
Не відходять з руїн нікуди.

Як упала стіна - з розгону
Поколотили з церкви татари.
Задзвонили жалобно дзвони,
Загули нагаїв удари.

Просвистіла стріла з-під неба,
Обминаючи камінь браво.
«Звідкіля це прийшла халепа?» -

Поточився Дмитро криваво.

І до серця притиснув руку,
Де стричала стріла відчутно.
«Гарна, гарна монгольська штука!»
І - я тур - повалився буйно.

Антін Лотоцький

КНЯЖА СЛАВА: ІСТОРИЧНІ ОПОВІДАННЯ

Княжі сироти

Сумно, повагом увіходив похід із тілом князя в ворота Галича і спинився перед теремом.

Княгиня, що вже дістала вістку про смерть чоловіка скоріше, сизою голубкою припала до мертвого тіла князя Романа і гірко-гірко ридала:

- Ой, чуло моє серце, чуло-відчувало, що не добром скінчиться цей похід, соколе мій ясний! На кого ж лишив ти мене, вдовицею з двома безпомічними сирітками?

Плакала, ридала княгиня та зараз отямилася, втерла сльози і сказала, пригортаючи синів:

- Діти мої, синочки любі, нема вже в вас батька! Але не плачте, в усьому Божа воля. Від сьогодні я буду вам не тільки за неньку, але й за батька. Не дам вам пропасти, як Бог дозволить, виховаю вас на сильних мужів, сильних тілом і духом.

Величний був похорон. Увесь Галич оплакував князя. Плакали навіть ті бояри, що за життя князя Романа не любили його, бо надто важка їм була справедлива рука князя.

Єпископ Косма в прощальному слові звернувся до бояр:

- Плачте й ридайте, мужі галицькі, бо це ховаєте в могилу вашу славу й силу! Плачте й ридайте, але і коріться Божій волі. Це Бог зсилає на вас кару, щоб ви отямилися і раз і назавжди закинули всі свари та чвари. Князь Роман лишив велику спадщину. Він був уже, можна сказати, самодержцем усієї України. Нема вже між нами хороброго князя, що переміг поган, а сам мудрістю ума заховував Божі заповіді! Він кинувся був на поган, як лев, орлом проходив їх землі. Безпечна була земля наша під опікою його могутньої правиці, і безпечна і сильна і славна в

світі. Гриміла слава князя Романа і у Царгороді, і у Римі, а з нею враз і слава землі нашої! Мужі галицькі, нема вже князя Романа! Одначе лишилися по ньому два його паростки, княжичі: Данилко й Василько. Коли хочете, щоб Бог благословив вас, діла ваші, коли бажаєте добра землі, то присягніть князеві вашому, Данилові Романовичеві, і будьте йому вірні все і всюди. А буде добре вам і державі вашій.

Похоронили князя Романа в церкві Пресвятої Богородиці.

І зараз по похороні галичани цілували хрест князеві Данилові.

Так вступив на галицький престіл п'ятилітній князь Данило Романович.

І галичани боронили князя перед усіма ворогам що думали тепер захопити для себе сирітськ спадщину.

Та не довго було воно так.

Кормильчичі, найбагатший рід між галичанами, зворохобили буйних галицьких бояр і покликали на княжий престіл чернігівських Ігоревичів.

І прийшлося скитатись княгині Романовій і малим сиротам: Данилкові і Василькові по різних землях, по різних дворах.

Прибула вкінці княгиня Романова в Краків. Лешко прийняв її радо. Однак, коли княгиня стала просити в нього помочі проти Ігоревичів - Володимира в Галичі та Святослава в Володимирі, - він замявся і сказав:

- Поміг би я радо, та не сила моя. Обидва вони разом сильніші від мене, у них дружина і галицька, і волинська, і чернігівська.

- То поможи мені дістатися на Угорщину до Андрія, він не відмовить мені помочі.

Задумався князь Лешко:

- Це можна. Але знаєш що, Ганно? Тобі не треба туди їхати. Ти лишися тут, а я вишлю посольство і Данилка перешлю туди, нехай Андрій добуде для нього галицький престіл.

Княгиня погодилася на це, і через кілька днів виїхав до Буди посол князя Лешка з малим Данилком. Князь Лешко велів пригадати королеві: "Тобі друг був Роман, і ви присягли собі, що як його рід лишиться без батька, то ти помагатимеш йому. Тепер на них прийшло прогнання, ходімо ж, відберімо й для них їх батьківщину".

Король Андрій вислухав цих слів і жалував, що таке сталося, а вкінці сказав:

- Нехай покищо княжич Данилко лишиться в мене, а я подумаю, як усе влаштувати. І так лишився малий княжич Данилко на Угорщині, а княгиня Романова з княжичем Васильком у Кракові.

Не мав Данилко при собі нікого із своїх, тільки Дмитруся Домамирича, ще батькового отрока. Та стільки тут нового бачив, невиданого досі, стільки цікавого, що якось немов і не було коли тужити за родиною. Найбільше з усього припали йому до вподоби лицарські турніри, що їх король Андрій улаштував часто з різних нагод. Подобалася йому і сама столиця Буда над могутнім Дунаєм і гарна околиця.

Король Андрій, як опікун княжича Данилка, подбав і про дальшу освіту княжича. Передусім передав його, вчителеві латинської мови, бо тоді на Угорщині й малярські вельможі вживали здебільшого латинської мови. Латинська мова панувала, очевидно, і на королівському дворі. Всі грамоти, всі листи списували тільки латинською мовою.

Княжич Данилко був пильний учень і скоро засвоював собі цю, світову тоді, мову. Та не занедбував княжич і лицарського діла. Тут уже помагав йому отрок Дмитро, що знову ж від княжича вивчав латинську мову. Княжич ще змалечку був прив'язався до Дмитруся, а тепер то обидва стали невідступними друзями. Та й не диво, вони ж тут тільки обидва могли говорити з собою рідною українською мовою. Правда, і король Андрій умів говорити українською мовою і часом говорив нею з Данилком, та в нього ця мова виходила якось дивно, грубовато.

Ішли дні за днями. Король Андрій спершу думав про похід на Галич, щоб повернути престіл Романовичам. Але незабаром закинув цю думку. Володимир Ігорович прислав великі дари королеві Андріїві та князеві Лешкові, і король Андрій сказав:

- Не пора тепер воювати за Галич. Як виростеш, Данилку, і могтимеш уже сам правити державою, поможу тобі, як Бог дозволить, і Галич і Володимир повернути.

Але таки скоріше встряв король Андрій у галицькі справи.

Прийшли до нього брати Кормильчичі, що самі колись ворохобилися проти князя Данилка, і стали просити:

- Дай нам отчича галицького, Данила, щоб ми з ним добули його Галич від Ігоровичів.

Король Андрій прийняв їх прихильно і сказав:

- Добре. Пішлю з вами великого дворецького Пота з воєводами, і з ними піде військо одновірне й одноплемінне з

вами.

І десятилітній князь Данило віхав у Галич. Володимирські й галицькі бояри впровадили молоденького князя Данила в церкву Пресвятої Богородиці Приснодіви Марії, де спочивало тіло його батька, славного князя Романа Мстиславича, і тут посадили його на галицький престіл

Незабаром прибула в Галич княгиня Романова, щоб побачити свого дорогого сина. Молодий князь, що бачив свою неньку, ще як був малою дитиною, не пізнав її та спитався в Дмитра Домамирича:

- Хто це та пані?

- Це твоя мати, княже! - відповів йому Дмитро.

Тоді підійшов князь Данило до княгині Романової та став цілувати її по руках. А княгиня Романова пригорнула його до грудей і зі сльозами радості промовила:

- Сину, мій синочку, як ти виріс! Не диво, що ти не пізнав мене, бо горе й турботи дуже мене змінили!

Так засів князь Данило Романович вдруге на престолі свого батька.

Але й цим разом не надовго...

Бутні бояри, неприхильні княгині Романовій, підняли знову бунт і прикликали князя Мстислава з Пересопниці. Підчас загального замішання, коли й Мстислав мусів залишити Галич, Володислав Кормильчич використав це і з допомогою прихильників проголосив себе князем Галича.

Князь Мстислав Пересопницький склав, щоправда, союз князів, до якого приєднав і княгиню Романову, але здобути Галича йому не вдалося.

Лешко випросив тільки в свого дядька, князя Олександра, щоб віддав Тихомль і Перемиль малим князям Данилкові й Василькові. І вони князювали там із матір'ю.

Княгиня Романова, коли прибула з синами в Тихомль, зітхнула і сказала:

- Гірка доля вдовиці й сиріт. Ваш батько, сини мої, був володарем Галича й Володимира, а й Київ слухав його. Звали його самодержцем всієї Русі, а слава його лунала широко поза межами українських земель і в Царгороді, і у Римі. І ти, Данилку, був уже князем Галича, а Василько і Берестя, і Белза, а тепер мусите вдовольтися Тихомлем і Перемилем.

І сльози стали бідній матері в очах.

- Мамо, - сказав на це князь Данилко, - не треба плакати, не

треба нарікати! Каже наша приповідка: «Кого Бог любить, того досвідчує». Я малий ще, правда, дванадцять мені всього, та вже за свій недовгий вік багато бачив, багато навчився. Знаю, що як залізо сталиться в огні, так лицар у невигодах і небезпеках. Хай я тільки підросту та сил і розуму наберуся, то я певен, що і Галич і Володимир будуть знову наші, як були. Є в мене вже тепер вірні бояри, є дружина вірна. Мій час ще прийде!

Мати пригорнула сина та сказала:

- Розумний ти в мене і лицар!

Минали роки за роками. Князь Данилко виріс із хлопця на юнака: Дядько, князь Лешко допоміг йому відзискати Волинь, але в Галичі засів новгородський Мстислав Мстиславич, сміливий і розумний князь.

Мстислав зараз таки почав шукати приязни з Романовичами. Відвідав княгиню Ганну в Володимирі й запросив князя Данила на лови в карпатські ліси.

- Будь мені замість батька! - сказав йому на це князь Данило.
- Хочу їхати у твого стремена.

І поїхав у Галич. Князь Мстислав гостив щедро колишнього князя Галича.

Тут князь Данило пізнав Мстиславову старшу донечку, Ганусю, сподобав собі її і просив Мстислава, щоб дав йому її за жінку.

- Коли Гануся погоджується, - відповів князь Мстислав, - то я не відмовлю своєї згоди.

І зараз зробили заручини, а незабаром відбулося весілля.

І знову йшли роки за роками. Князь Данило мужнів, у боях відзначувався, мав уже славу доброго й розумного князя та хороброго борця.

Тепер княгиня Романова сказала:

- Виросли ви вже, сини мої, я вже виконала свій обов'язок матері. Тепер хочу в тиші та спокою молитися за ваше щастя і за свою душу. Вступаю в монастир.

Одного разу вибрався князь Данило з братом Васильком на лови в західні ліси своєї волинської держави. І побачив серед лісів гору.

- Ця гора надається на укріпленій замок - сказав. - Тут я збудую город.

І зараз найняв мулярів і майстрів та велів їм будувати город. І назвав город Холм, себто горб.

Сталося це 1223 р.

КНЯЖА СЛАВА: ІСТОРИЧНІ ОПОВІДАННЯ

Останні князі

Сумний вертався похід із тілом геройського короля Юрія. Сумний увіходив у ворота міста Львова.

Вийшли назустріч обидва сини, князі Андрій і Лев. Вони знали вже про лицарську смерть батька, бо тисяцький Іван Дмитрович із невеличким відділом дружинників гнався спішно наперед, щоб підготувати князів на сумну зустріч. З похиленими головами ждали князі Андрій і Лев на воротах Львова, аж поки віз із тілом короля-батька не віхав перекидним мостом у стіни, міста.

Король був накритий дорогою паполомою. Князь Андрій дав знак, щоб спинити віз. Спинили. Відкрили паполону. Король Юрій лежав, мов спав. Рана на чолі була вмита й закрита перевязкою. Довга сива борода стелилася по панцері, руки були схрещені на грудях.

Обидва князі припали до батькових рук, стали їх цілувати. Потім підвелися, князь Андрій дав наказ везти тіло короля Юрія в довшній княжий терем.

На другий день зложили тіло в єпископській церкві, та почалися похоронні обряди.

Четвертого дня похоронили короля в гробниці під єпископією.

Коли запечатали гробницю, сказав князь Андрій до князя Льва:

- І так нема вже нашого батька, нема вже короля Юрія Львовича. Брате, виконаймо волю нашого батька! Не ділитимемо нашої держави, князюватимемо обидва разом; будемо в двох тілах одна душа!

І брати подали собі й стиснули руки.

І вернулися в терми.

Під кінець липня загостив до Львова, на княжий двір рідкий гість – хрестоносець. Львовяни з зацікавленням придивлялися, як три хрестоносці з джурами їхали на великих, опанцерених конях вулицями Львова. Хрестоносці були о залізній зброї, а поверх мали білі плащі, що на них на плечах і на грудях були виткані

великі чорні хрести. Дехто з львовян уже успів довідатися, хто це.

- Той, що їде попереду, то свояк наших князів, а називається якось так довго - говорив один.

А другий додав:

- Називається Сігегард із Шварцбургу. Його напевно прислав великий магістер хрестоносців, щоб намовити наших князів до якоїсь угоди.

А Сігегард Шварцбурзький справді, тільки звитався, сказав:

- Приїхав я, свояки, відвідати вас і разом привожу й листи до вас від нашого великого магістра, Карла Бефарта.

Князь Андрій відповів:

- Велика це честь для нас, що великий магістер славного Хрестоносного Лицарства підтримує звязки з нами.

Сігегард передав листа князям. Вони зараз взяли його читати. Лист був написаний по-латині. Великий магістер і всі німецькі лицарі пропонували князям союз проти татар і всіх ворогів Хрестоносного Лицарства.

Сігегард лишився в князів на довше. У тиждень по його приїзді відбулися лови в тисьменицьких лісах.

Щойно з початком серпня стали вести переговори у Володимирі, а 10 серпня на св. Лаврентія, в вівторок списали умову, теж по-латині, що починалася так: «Андрій і Лев, з Божої ласки князі всієї української землі, Галичини й Володимирії шлють поздоровлення, а після цього воєнного життя бажають слави в небесах»...

Далі писали князі, що це велика честь для них, що можуть заприятитися з таким славним лицарським орденом. А наприкінці запевняли, що боронитимуть хрестоносців перед татарами і помагати проти кожного противника.

Три дні пізніше повіз Сігегард Шварцбурзький грамоту в Кенігсберг.

У 1320 р. в листопаді прибули до Володимира післанці міста Торуня, щоб скласти, з князями Андрієм і Львом торговельну умову. Умову списали саме в річницю смерти короля Юрія.

Татарський хан вельми був невдоволений із цих усіх умов і старався відтягнути князів від злагоди з західними князями, одначе всі його зусилля були даремні.

І 1323 р. весною рушив хан з великою ордою походом на Волинь. Та князі не злякалися, вирушили з Володимира з залізними полками проти татар. Були в їх полках і хрестоносці

під проводом Сігегарда.

Прийшло до бою під Камінцем. Завзятий бій тривав від ранку до ночі й покінчився перемогою князів Андрія й Льва. Одначе обидва князі були важко ранені. Поклали їх на вози і повезли у Володимир під прапорами перемоги. Їхали під опікою Сігегарда. Обидва князі поклались у постіль і вже з неї не підвелися. Від ран, завданих у бою, померли сливе одночасно. Похорони князів відбулися одного дня. Як разом жили й трудилися, так разом їх і похоронили.

Жалували за ними хрестоносці, жалував і польський князь, Володислав Локетко.

Він казав:

- Ці два князі, то був непереможний щит проти татар.

Зажурився стародавній Галич, зажуривея Володимир, бо князі Андрій і Лев не лишили синів.

- Хто тепер засяде на золотокованому престолі Осмомисла й лицарського Романа?

Стали думати галичани, стали думати володимирці, кого їм запросити на князювання.

І по довгих нарадах вирішили:

- Покличімо Болеслава, Тройденового сина, він же ж син сестри наших покійних князів.

Митрополит, грек Теогност, зауважив:

- Він латинської віри, може схоче силувати нас на свою віру.

На це сказав Юрій Лисий:

- Поставимо умову, що мусить прийняти нашу грецьку віру. Не згодиться, то й ми не приймемо його за свого князя.

І поїхало посольство до мазовецького князя Тройдена з єпископом Ходором на чолі. І єпископ Ходір промовив:

- Наші князі не лишили синів, щоб панували в нас, тому ми прийшли просити в тебе, милостивий княже, твого найстаршого сина, Болеслава, на галицького й волинського князя. Одначе ми мусимо поставити одну умову: князь Болеслав має прийняти грецьку віру, щоб був одновірний із підданими своїми.

Князь Тройден відповів:

- Коли син згодиться на ці умови, то я не маю нічого проти цього.

Болеслав погодився на всі умови.

У Львові Болеслав прийняв грецьку віру і прибрав собі друге ймення Юрій на память про матиного батька, короля Юрія. Зі Львова переїхав князь Юрій у Володимир.

І тут вітали його радо, як унука короля Юрія.

Та він радніше й частіше перебував у Львові, хоча Львів не мав такого вигідного княжого терему, як Володимир.

Тут були й щиро прихильні йому бояри: тисяцький Дмитро Детько, дворецький Бориско Кракуля, Васько Кудринович, Хотко Єромирич і інші. Навіть галицький єпископ Ходір, що жив у Львові, прихильніше відносився до князя, як володимирське вище духовенство.

Не подобалося те Володимирцям, що князь до Володимира тільки немов заглядав, а здебільша сидів у Львові. І вони вкінці явно зажадали, щоб князь сидів бодай половину року у Володимирі. Князь Юрій обіцяв їм це, і уже останні місяці 1325 р. перебув у Володимирі.

Туди прибуло до нього посольство великого магістра хрестоносців Вергнера, щоб відновити умову, що її уклали були з Князями Андрієм і Львом. Князь Юрій Болеслав прийняв їх щиро і велів написати латинську грамоту, в якій обіцяв задержати з хрестоносцями приязні взаємини так, як вдержували його прапрадід, король Данило Романович, прадід, князь Лев, і дід, король Юрій.

Галицькі бояри, а найбільш тисяцький Дмитро Детько, намовляли князя Юрія, щоб женився.

Дмитро Детько радив князеві:

- Княже, сватай дочку князя Гедимина, Офку. Так і з Литвою будеш у мирі, і з Польщею, бо старша дочка за польським королевичем, Казимиром Локетковичем.

І князь послухав ради Дмитра Детька і засватав Гедиминову дочку, Офку, що при хресті дістала ймення Євфимії.

Ішли роки за роками. Князь Юрій дбав про заселення городів, про розвиток промислу й торгівлі, і тому спроваджував багато чужинців. Це не всім подобалося.

Вони думали, що князь хоче заводити латинську віру, а він мріяв тільки про відновлення унії з Римом.

Це негодування старалися скріпити сусіди, що ласим оком дивилися на багаті галицько-волинські землі. Вони пильно дбали, щоб ворохобити населення проти князя, бо знали, що тоді держава занепаде і легше її буде зайняти.

Князь Юрій поїхав у квітні до Володимира, щоб там відсвяткувати Великдень, що в 1340 р. припадав на 16 квітня. Дня 6 квітня був уже князь Юрій у Володимирі. Зараз на другий день справив володимирський тисяцький Юрій Лисий пир у

честь князя. І на цьому пирі хтось, насланий ласими сусідами, всипав непомітно князеві до чаші вина отрути. Отрута була така сильна, що князь відразу впав неживий.

Так нещасна п'ятниця 7 квітня 1340 року принесла кінець Галицько-Волинського князівства.

Ще й похорон князя в Володимирі не закінчився, як уже появився король Казимир у Львові, а малярське військо в Карпатах. Але правитель галицької держави Дмитро Детько не стратив голови. Післав негайно по татарську поміч. На цю вістку король Казимир хутко вернувся у свій Краків.

Ще якийсь час трималися львівські бояри під проводом Дмитра Детька. З того часу походить і Дмитріївський дзвін, вилитий у 1341 році, який досі висить у соборі св. Юра у Львові.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Александров Д.Н. Феодальная раздробленность. – М., 2001.
2. Александрович В. Мистецтво Холма доби князя Данила Романовича // Княжа доба. Історія і культура. – Вип. 1. – Львів, 2007.
3. Бодрухин В. Переяславщина за татарських часів // Наукові записки з української історії. – Вип.14. – Переяслав-Хмельницький, 2003.
4. Бойко О.Д. Історія України / Посібник. – Київ: Видавничий центр «Академія», 2002.
5. Вернадский Г. Монголы и Русь. – Москва-Тверь, 1997.
6. Войтович Л.В. Генеалогія династії Рюриковичів. – К., 1990.
7. Войнович Л.В. Роман Мстиславич і утворення Галицько-Волинського князівства // Волинь і Галичина у добу середньовіччя. – Львів, 2001.
8. Войтович Л. Князівська верства в Галицькій землі // Четвертий Міжнародний конгрес українців. – Одеса-Київ-Львів, 1999.
9. Войтович Л.В. Король Данило Романович: загадки та дискусії // Terra Cossacorum: студії з давньої і нової історії України. – К., 2007.
10. Войтович Л.В. Князівські династії Східної Європи (кінець IX – початок XVI ст.): склад, суспільна і політична роль. – Львів, 2000.
11. Войтович Л.В. Середні віки: хронологія, проблеми періодизації // Український історичний журнал. – 2003. – №4.
12. Волощук М.М. Роман Мстиславич – видатна постать української історії // Історичний журнал. – К., 2005. – №3.
13. Волощук М.М. Відносини руських удільних князівств з Угорським королівством (середина 50 – середина 80-х рр. XII ст.) Вісник Прикарпатського університету. – Історія. – Вип. 6. – Івано-Франківськ: Плай, 2003.
14. Волощук М.М., Жерноклеєв О.С. Релігійна політика угорців у Галичині в першій чверті XIII ст. Вісник Прикарпатського університету. – Історія. – Вип.3. – Івано-Франківськ: Плай, 2000.
15. Генрих Латвийский. История Ливонии. – М., 1936.
16. Головка О.Б. Боярська «фронда» в Галичі // Пам'ять

століть. – 2002. – №5.

17. Головка О.Б. Галицька держава князів Ростиславичів в історії Центрально-Східної Європи (XI – XII ст.) // Україна в Центрально-Східній Європі (за найдавніших часів до кінця XVII ст.). – Вип. 5. – Львів, 2007.

18. Головка О.Б. Доба короля Данила в науці, мистецтві, літературі. – Львів, 2008.

19. Головка О.Б. Князь Роман Мстиславич і його доба. – К., 2001.

20. Грицак П. Галицько-Волинська держава. – Нью-Йорк, 1958.

21. Грушевский М.С. Очерк истории Киевской земли от смерти Ярослава до конца XIV столетия. – Киев: Тип. Императорского Университета Св. Владимира В.И. Завадського, 1891.

22. Дашкевич Н.П. Княжение Даниила Галицкого по русским и иностранным известиям. – К., 1873.

23. Дашкевич Я. Українські землі в часах галицько-волинської державності // Пам'ять століть. – 2002. – №5.

24. Егоров В.Л. Историческая география Золотой Орды в XIII – XIV вв. – М., 1985.

25. Ждан М. До питання про залежність Галицько-Волинської Русі від Золотої Орди. – Мюнхен, Нью-Йорк, 1968.

26. Завадская С.В. К вопросу о «старейшинах» в древнерусских источниках XI – XIII вв. // Древнейшие государства на территории СССР. 1987 г. – 1989.

27. Зубрицкий Д. История Древнего Галицко-Русского княжества. – Ч.3. – Львов, 1855.

28. Історія України від найдавніших часів до сьогодення. Збірник документів і матеріалів / За заг. ред. А. П. Коцура, Н. В. Терес. — Київ-Чернівці: Книги – XXI, 2008. – 1100 с; додатки.

29. Історія української культури. – Том 1. – Київ, 2001.

30. Костомаров Н.И. Князь Мстислав Удалой // Русская история в жизнеописаниях ее главнейших деятелей. – Т.1. – М., 1995.

31. Котляр М.Ф. Галицько-Волинський літопис. – К., 1993.

32. Котляр М.Ф. Данило Галицький. – К., 1979.

33. Котляр М.Ф. Історія давньоруської державності. – К., 2002.

34. Котляр М.Ф. Історія дипломатії Південно-Західної Русі. – К., 2002.

35. Котляр М. Ф. Історія України в особах: Давньоруська держава. - К.: Україна, 1996.
36. Котляр М.Ф. Коментар до літопису // Галицько-Волинський літопис. Під ред. М.Ф. Котляра. – К., 2002.
37. Котляр Н. Ф. Формирование территории и возникновение городов Галицко-Волынской Руси IX–XIII вв. – К.: Наук. думка, 1985. – 184 с.
38. Кривошеев Ю.В. Русь и монголы. – СПб., 1999.
39. Крип'якевич І.П. Галицько-Волинське князівство. – Вид.2. – Львів, 1999.
40. Лабунька М. Князь Данило Галицький і коронація угорського короля Бели IV // До джерел: Збірник наукових праць на пошану Олега Купчинського. – Т. 1. – К., Львів, 2004.
41. Ледерер Э. Венгерско-русские отношения и татаро-монгольское нашествие // Международные отношения России до XVII в. – М., 1961.
42. Лихачев Д.С. «Слово о полку Игореве» и культура его времени / Изд. второе, дополненное. – Л., 1985.
43. Майоров А.В. Галицко-Волынская Русь. Очерки социально-политических отношений в домонгольский период. Князь, бояре и городская община. – СПб., 2001.
44. Майоров О.В. Кто предоставил В.Н. Татищеву сведения о проекте Романа Мстиславича // Древняя Русь: Вопросы медиевистики. – 2007. - №3(29). – Сентябрь.
45. Насонов А.Н. История русского летописания XI – начала XVIII вв. – М., 1969.
45. Новгородская первая летопись старшего и младшего извода. – М., 1950. 12. Полное собрание русских летописей. – Т.1. Лаврентьевская летопись. – М., 1926 – 1928.
47. Однороженко О. Українська (руська) еліта доби Середньовіччя і раннього модерну: структура та влада. – К.: Темпора, 2011. – 422 с., іл..
48. Пашуто В.Т. Внешняя политика древней Руси. – М., 1968.
49. Пашуто В.Т. Героическая борьба русского народа за независимость. – М., 1956.
50. Пашуто В.Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. – М., 1950.
51. Пізні кочовики Східноєвропейського світу. – Луганськ, 2002.
52. Повесть временных лет / Под редакцией В.П.Адриановой-Перетц. – М., 1950. – Ч.1.

53. Полное собрание русских летописей. – Т. 7: Воскресенская летопись. – СПб., 1856.
54. Рыбаков Б.А. Древняя Русь. Сказания, былины, летописи. – Москва, 1963.
55. Ричка В.М. Церква Київської Русі. – Київ, 1997.
56. Смирнов М.М. Судьбы Червонной или Галицкой Руси до соединения ее с Польшей. – СПб., 1860.
57. Феннел Дж. Кризис средневековой Руси: 1200 – 1304. – М., 1989.
58. Татищев В.Н. История российская. – Т.3. – М., 1963.
59. Томашівський С. Українська історія. Старинні і середні віки. – Львів, 1919.
60. Толочко А. Известен ли год рождения Даниила Романовича Галицкого? // Замітки з Галицько-Волинського літописання. – К., 2005.
61. Толочко П.П. Киев и Киевская земля в период феодальной раздробленности XII – XIII вв. – К., 1980.
62. Толочко О.П. Конституційний проект Романа Мстиславича 1203 р.: спроба джерелознавчого дослідження // Український історичний журнал. – 1995. – №.6.
63. Шараневич И. История Галицко-Володимирской Руси. От найдавніших времен до року 1453.
64. Dąbrowski D. Rodowód Romanowiczów książąt halicko-wołyńskich. – Poznań, Wrocław, 2002.
65. Dąbrowski D. Polityka koligacyjna Daniela i Wasylka Romanowiczów. Prolegimona // А се его сребро: Збірник праць на пошану М.Ф. Котляра з нагоди його 70-річчя. – К., 2002.
66. Bartnicki M. Polityka zagraniczna księcia Daniela Halickiego w latach 1217 – 1264. – Lublin, 2005.
67. Włodarski B. Polska i Ruś: 1194 – 1340. – Warszawa, 1966.
68. Rhode G. Die Ostgrenze Polens Rhode G. Die Ostgrenze Polens. Politische Entwicklung, kulturelle Bedeutung und geistige Auswirkung. – Bd.1 – Köln, Graz, 1955.

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

Аль Масуді (аль Масуді Абу-ль-Хасан Алі Ібн аль Хусейн (*бл. 896, Багдад (Ірак). – †бл. 956, Фустат, Старий Каїр, Єгипет) – арабський історик і мандрівник – с. 36

Анастасія Львівна – дружина добжинського князя Земовита

Андрій Юрійович Боголюбський (*близько 1110 – †29 червня 1174) – князь вишгородський, пересопницько-турівський, володимиро-суздальський

Андрій-Вінгольд Горбатий (*бл. 1325 – †1399, вбитий на Ворсклі) – старший син Ольгерда, неодноразово був служилим князем Пскова (в 1341 – 1348, 1377 – 1385, 1393 – 1399 рр.). На батьківщині він отримав в уділ Полоцьк (після втечі Наримунта), а з 1386 р. також і Лукомль. Брав участь у всіх походах та битвах свого батька – з татарами, Москвою та ординцями, проте так і не став спадкоємцем Ольгерда. Через конфлікт зі зведеним братом Ягайлом в 1377 р. Андрій залишив Литву і разом із братом Дмитром Брянським переїхав на службу до Дмитра Донського. Він прийняв участь в битвах на Вожі та на Куликовому полі. В подальшому повернувся до Литви, тримав сторону дядька Кейстута та кузена Вітовта проти Ягайла, примирився з останнім в 1392 р. та був вбитий на Ворсклі -

Андрій II Юрійович (*? – †близько 1323) – король Русі, Галицько-Волинський князь (1308 (за іншими даними з 1315) – 1323), другий син князя Юрія I Львовича, від якого успадкував королівський титул і невідомої з джерел на ім'я дочки великого князя владимирського та тверського Ярослава Ярославича. Соправитель королівства Русі – 24, 197

Андрій II (Андраш II, Ендре II; (*біля 1175/1177 – †1235) – угорський король (1205 – 1235) з династії Арпадів, мав титул «король Галичини» - 51, 146, 208, 264

Андроник II Палеолог (*1260 – †1332), візантійський імператор у 1282 – 1328, син Михайла III Палеолога. Всередині країни його правління відзначене послабленням централізованої влади і економічним занепадом. У зовнішній політиці – серією катастрофічних для імперії невдач: завоюванням турками майже всієї Малої Азії, втратою флоту, пограбуванням ряду міст найманцями, що перебували на службі у Візантії. При цьому Андроник II – один з найбільших покровителів мистецтва, був замовником творів мистецтва; його правління – золотий вік

афонських монастирів. Закінчив свої дні в монастирі, будучи зміщеним з престолу онуком Андроником III

Анжуйська династія – загальна назва кількох королівських династій ряду європейських країн, які походили з роду графів Анжу

Арпади (Арпадовичі) – династія угорських князів (889 – 1001), потім королів (1001 – 1301), заснована князем Арпадом (бл. 890 р. – за іншими даними, 889 – 907), який об'єднав угорські племена і, знищивши Великоморавську державу, заснував Угорщину – с. 206

Бела III (*1145 – †23 квітня 1196) – угорський король (1176 – 1196), з 1161 р. герцог Хорватії і Далмації. Син Гейзи II та Єфросинії, дочки великого київського князя Мстислава I Володимировича, сестри великого київського князя Ізяслава II Мстиславича – діда галицько-волинського князя Романа II Великого – с. 61

Бела IV (*1206 – †3. 5. 1270) – угорський король (1235 – 1270) з династії Арпадів. Син Андрія II – с. 81, 229

Болеслав II Сміливий (або Щедрий) (*1042 – †22 березня 1081) – польський князь (1058 – 1076 рр.) і король (1076 – 1079 рр.), представник династії П'ястів

Болеслав II був сином князя Польщі Казимира I Відновителя і Добронеги (Марії), дочки Володимира I Великого, великого князя Київського – с. 33

Болеслав Свидригайло, (Швитригайло; православне ім'я – Лев; * бл. 1370 – †1452), князь Новгород-Сіверський, Великий князь Литовський (1430 – 1432). У 1432 – 1440 рр. – Великий князь Руський (Київський). Син Ольгерда Гедиміновича, молодший брат Володислава Ягайла – с. 48

Болеслав V Сором'язливий (* 21 червня 1226 р. у Старому Корчині – †7 грудня 1279 р. у Кракові) – з 1243 р. князь краківський, з 1232 р. сандомирський. На ньому вигасла гілка П'ястів Малопольщі. Був сином краківського князя Лешка Білого і княжни Гремислави, доньки князя луцького і великого київського Інгвара Ярославича – с. 193

Бурундай (*? - †?) – монголо-татарський воєвода, темник Батия. У кінці 1230 – на початку 1240-х років був учасником завойовницьких походів монголо-татар на Русь та інші країни. З 1258 року був призначений правителем (темником) монгольських територій на Правому березі Дніпра. На його вимогу були знищені укріплення в Галицько-Волинському князівстві: у

Володимирі, Луцьку, Львові та інших містах (крім Холма, що витримав облогу). Бурундай примусив волинського князя Василька Романовича взяти разом з татарами участь у походах на Литву (1258) та Польщу (1259) – с. 74, 98

Василь Косий (*1421 – †1448) – князь Звенигородський, старший з трьох синів Юрія Дмитровича, князя Галицького. Василь Косий починає згадуватися в літописах з 1433 р. – с. 97

Василько Романович (*1203 – †1269) – князь Володимирський, син волинсько-галицького князя Романа II Мстиславича від його другої дружини Анни – с. 190

Вітовт Кейстутович (*1350 – †жовтень 1430) – син жриці Бирuti і Великого князя Литовського Кейстута Гедиміновича, племінник Ольгерда, двоюрідний брат, найближчий друг і суперник Ягайла (Владислава II), князь Городенський (гродненський), Трокський, Великий князь Литовський (1392 – 1430) – с. 126

Владислав I Локетек (*1260/1261 – †2 березня 1333) – князь Брест-Куявський (з 1275 р.), князь Краківський з 26 лютого по серпень 1289 року, спадкоємець Краківський з січня 1293 року, з 10 березня 1296 року герцог Королівства Польського польський король з династії П'ястів (з 1320 р.) – с. 80, 197, 217

Владислав II Опольчик (*1326/1332 – †18 травня 1401) – князь Опільський, намісник угорського короля Людвіка I Великого у Галичині. Протягом 1372 – 1378 та 1385 – 1387 рр., титулярний «Король Русі» - с. 220

Войшелк Міндовгович (Войшелг, Вишовк, Вишолог, Вошелег, Войселк, Волштиник, Волстиник; в чернецтві - Лавриш) (*1223 – †між 18 і 23 квітня 1267) – син князя литовського Міндовга, князь Новгородський (1253 – 1256, 1263), Великий князь Литовський (1264 – 1267) – с. 75, 214

Володар Ростиславич (*? - †1124) – князь Звенигородський (1085 – 1092), князь Перемишльський (1092 – 1097). Правнук Ярослава I Мудрого, син Тмутараканського князя Ростислава Володимировича. Батько Володимирка Володаровича та Ростислава Володаровича – с. 130, 157

Володимир Володарович (Володимирко) (*1104 – †1153) – спершу Звенигородський князь (з 1124 року), потім – князь Галицький (з 1141), син Володаря Ростиславича – с. 33, 48, 130

Володимир II Всеволодович (*1053 – †19 квітня 1125) – Великий князь Київський (1113 – 1125), державний і політичний діяч, письменник. Син князя Всеволода I і візантійської княжни

Марії (за іншими даними – Анни) з роду Мономахів. Хрещене ім'я Василь – с. 126

Володимир Ігорович (*1170 – †1212) – князь Путивльський (1185 – 1198), Новгород-Сіверський (1198 – 1206), князь Галицький (1206 – 1207, 1208 – 1211). Старший син легендарного героя «Слова о полку Ігоревим» Новгород-Сіверського князя Ігоря Святославина та його дружини Фросини Ярославівни. У хрещені названий Петром – с. 144, 145

Володимир Львович (*? – †1340) – останній князь Галицько-Волинського князівства, син Льва II Юрійовича, який був на троні не довго, приблизно до кінця 1324 – початку 1325 років – с. 200

Володимир Мстиславич (*1132 – †1171) – князь Дорогобужський (1150 – 1154, 1170 – 1171), князь Володимиро-Волинський (1154 – 1157), князь Слуцький (1162), князь Трипільський (1162 – 1168), Великий князь Київський (1171) – с. 94

Володимир Святославич (*958? – †15 липня 1015) – руський державний і політичний діяч з варязької династії Рюриковичів, князь новгородський (958 – 980), Великий князь Київський (980 – 1015) – с. 30, 40, 153

Володимир Ярославич (*1151 – †1198) – князь Галицький. Син Ярослава Осмомисла і княгині Ольги Юрійівни – с. 34, 143

Володислав Кормильчич (*? - †?) – галицький боярин, голова ворожої Данилові й Василькові Романовичам боярської партії – с. 266

Всеволод Володимирович (*бл. 983 – †до 1015) – перший князь Володимирський, син Володимира Святого від Рогнеди - с. 153

Гедимін (*приблизно 1275 - †1341) – Великий князь Литовський (1316 – 1341), титулував себе також «Король литовців й Русі». Син Путувера, брат Вітеня. Засновник династії Гедиміновичів – с. 86, 122, 222

Гедиміновичі – династія великих князів Литовських у 1341 – 1572 рр. та королів Польських у 1385 – 1572 рр., нащадків великого князя Гедиміна – с. 91, 222

Гейза – мадярський герцог, що правив приблизно у 972 – 995 гг.; його вважають правнуком Арпада. Ім'я Гейзи носили ще двоє угорських королів: Гейза I (1074 – 1077), син Бели I, і Гейза II (1141 – 1161), син Бели II – с. 132

Генріх I, на прізвисько Боклерк (*вересень 1068, Селбі,

Йоркшир, Англія - †1 грудня 1135, Ліон-ла-Форе, Нормандія) – молодший син Вільгельма Завойовника, король Англії (1100 – 1135) і герцог Нормандії (1106 – 1135) – с. 111

Генріх II Плантагенет (Генріх Анжуйський) (*1133 – †1189), англійський король з 1154 р., перший із династії Плантагенетів. Йому належали також обширні володіння у Франції. Провів реформи, що укріпили королівську владу – с. 111

Генріх III (*1 жовтня 1207, Вінчестер – †16 листопада 1272, Вестмінстер) – король Англії (1216 – 1272) і герцог Аквитанії із династії Плантагенетів, один из самих маловідомих британських монархів (при тому, що правив він довше всіх інших середньовічних королів Англії – 56 років). Спровокував заколот аристократії, яка змусила його погодитися на низку реформ, що становили важливий крок до конституційної монархії. Під час правління Генріха III Палата громад стала частиною Парламенту. Перший Парламент розпочав роботу 20 січня 1265 р. – с. 112

Гердер Йоганн Готфрід (*25 серпня 1744 – †18 грудня 1803) – німецький письменник і мислитель, один з визначних представників німецького Просвітництва. Згодом стає одним із натхненників руху «штурмерів» і відмовляється від раціоналістичної програми Просвітництва, проголошеної Лессінгом і Мендельсоном, підкреслюючи натомість важливу роль чуттєвості в житті людини – с. 122

Груше́вський Михайло Сергі́йович (*17 (29) вересня 1866, Холм, нині Польща – †25 листопада 1934, Кисловодськ, РРФСР) – професор історії, організатор української науки, політичний діяч і публіцист, голова Центральної Ради (1917 – 1918), академік, автор понад 2000 наукових праць – с. 11, 15, 23, 25, 162

Давід Ігорович (*1059 – †25 травня 1112) – син володимир-волинського князя Ігоря Ярославича (†1060), внук Ярослава I Мудрого. Князь тмутараканський (1081 – 1082) – с. 37, 40, 157, 161, 244, 245

Дани́ло Рома́нович (*1201 – †1264) – руський князь з династії Рюриковичів, правитель Галицько-Волинського князівства. Князь Волинський (1211 – 1264), Галицький (1211 – 1264), Київський (1240). Син князя Романа II Великого з династії Рюриковичів – с. 11, 41, 177

Дедько (Детько, Дятько, Дядько) Дмитро (*? – † близько 1349) – галицький воєвода і знатний боярин у правління Юрія II Болеслава і Дмитра-Любарта – с. 123, 239

Джон Лекленд (знаний також як Іоанн Безземельний; *24 грудня 1166 – †19 жовтня 1216) – король Англії з 1199 та герцог Аквітанії з династії Плантагенетів. Молодший (п'ятий) син Генріха II та Елеонори Аквітанської. Фактичний правитель Англії з 1189 р., коли його брат Річард I Левове Серце пішов у Третій хрестовий похід. Він втратив до 1205 р. Нормандію і майже всі володіння Англії на території Франції, зазнавши поразку від Філіпа II Французького. Його репресивна політика і зростаючі податки призвели до конфлікту з баронами, і його змусили підписати Велику Хартію вольностей (Магна Карта) в 1215 р. Пізніше він відрікся від неї, що стало причиною першої Баронської війни 1215 – 1217 рр., під час якої він помер – с. 134

Дмитро (*? - †?) – воєвода київський, намісник князя Данила Романовича Галицького – с. 255

Дмитро́ Донський (також Дмитрій Донської) (* 12 жовтня 1350 - †19 травня 1389) – великий князь московський (із 1359 року) та володимирський (із 1362, з перервами). Канонізований РПЦ як преподобний, день пам'яті вшановується 19 травня (ст.ст.). Переміг своїх суперників у боротьбі за титул великого князя – суздальсько-нижньгородського, рязанського та тверського князів. За його правління в 1367 році був побудований перший Московський кам'яний кремль. У 1368 та 1370 відбив напади на Москву правителя Великого князівства литовського Ольгерда. У 1376 році поширив свій вплив на Волзько-Камську Болгарію. У 1380 році відбулася знакова Куликовська битва, у якій війську Дмитра Донського вдалося розбити татарського темника Мамаєва – с. 91

Дмитро з Стоянець і Гораю гербу Корчак (*бл. 1340 – †1400) – нащадок галицьких бояр, підскарбій великий коронний 1364 – 1370; 1377 – 1391, маршалок великий коронний. Син старости жидачівського Петра з Клеця, онук галицького боярина, судді холмського Івоні з Гораю – с. 117, 261

Дмитро́ Михайлович Бобро́к-Воли́нський (Дмитро Коріятович) (II-га половина XIV століття) – князь з роду Коріятовичів, воєначальник Дмитрія Донського. Був одружений з дочкою великого князя московського Івана Красного, сестрою московського князя Дмитра Донського – Анною. Засновник відомого в Росії князівського роду Волинських

Дмитро Шемяка (*1420 – †1453) – князь Галицький і Углицький. Син галицько-звенигородського князя Юрія (Георгія) Дмитровича

Євфимія – дочка Казимира I Куявського, князя Куявського (друга дружина Юрія I Львовича) – 82, 196

Земовит IV Плоцький або Куявський (*1352 – †21 січня 1426) – князь Плоцький, з 1388 – князь Белзький, представник Мазовецької лінії П'ястів

Іван III Васильович (в хрещенні Тимофій; (*22 січня 1440 р. – †27 жовтня 1505р.)), також відомий як Іван Великий – великий князь Московський в (1462 – 1505) – с. 90

Ізяслав II Мстиславич (у хрещенні Пантелеймон, *бл. 1097 – †14 листопада 1154) – Великий князь Київський (1146 – 1154). Старший син новгородського князя Мстислава I Великого, онук Володимира II Мономаха – с. 132, 162, 163

Іван IV Грозний (*25 серпня 1530 – †18 березня 1584) – московський великий князь (з 1533), перший самопроголошений цар Московського царства (з 1547 – офіційний титул - «Цар і Великий князь всієї Русії (Росії)»). З молодшої гілки роду Мономаховичів (династії суздальських Юр'євичів), син Великого князя московського Василя III і Олени Василівни Глинської – с. 86

Іван Ростиславич (Берладник) (*близько 1112 – †1162, Салоніки) – син Ростислава Володаревича, князь звенигородський (1129 – 1145) і галицький (1145). Прозваний Іваном Берладником, за втечу і князювання у придунайському місті Берлад і головування серед берладників – с. 131, 133, 140

Інгвар Ярославич (*? – †бл. 1220) - Великий князь Київський (07.1201 – 16.01.1202; середина 01.1203 – 16.02.1203; друга половина 02.1204, 1212). Князь Луцький (1180 – бл. 1220 рр.), Дорогобузький і Шумський. Син Луцького князя, Великого князя Київського Ярослава II, онук Великого князя Ізяслава II, праправнук Володимира II Мономаха – с. 41, 150, 245

Інгігерда (також відома під церковним ім'ям Ірина) (*близько 1001 – †10 лютого 1049) – дочка шведського короля і Астрід, доньки ободритського князя. Друга дружина Ярослава Мудрого, з яким побралася 1019 року (в цей рік Ярослав захопив київський престол)

Казимір III Великий (*30 квітня 1310 – †5 листопада 1370) – польський король (1333 – 1370), титулярний «король Русі» - с. 17, 108, 114, 122, 217

Казимір IV Ягеллончик (*30 листопада 1427 – †7 червня 1492) – Великий князь Литовський (з 1440) і король Польщі (з 1447), пан і спадкоємець Русі (Руського королівства)

Карл Роберт (*1288, Неаполь – 16 июля 1342, Вишеград, Угорщина) – король Угорщини з 1301 року (1-й раз), з 10 жовтня 1307 року (2-й раз) (1-а коронація 15 червня 1309 року, 2-а – 27 серпня 1310 року). Походив із неаполітанської лінії анжуйського дому – с. 229

Коломан (*близько 1207 – 1†241) – син угорського короля Андрія II, зять князя сандомирського і краківського Лешка I Білого, князь (1214) і король Галичини і Володомерії (1215 – 1219) – с. 137, 181, 209

Конрад I Мазовецький (*1187 – †31.08.1247) – один із польських князів часів феодальної роздробленості, представник династії П'ястів. Князь куявський (1202 – 1247), серадзький, краківський (1229 – 1232, 1241 – 1243). Засновник Мазовецького князівства у складі Польщі (1207 – 1247), молодший син краківського князя Казимира II Справедливого та Олени Всеволодівни, дочки князя белзького Всеволода Мстиславича (за ін. версією, Ростислава Мстиславича, князя смоленського та київського)

Констанція – дочка угорського короля Бели IV, дружина галицько-волинського князя Лева Даниловича, сина Данила Галицького. За нею в якості весільного посагу Бела IV віддав Мукачево Данилу Галицькому в подарунок

Коріатовичі (Коріатовичі, Корятовичі, Коріотайтіси) – династія литовсько-руських (українських) князів (одна з ліній Гедиміновичів), що правили на Поділлі та Закарпатті. Першим представником династії Коріатовичів був Коріят-Михайло Гедимінович, що князував у Новогрудку та був братом Великого литовського князя Ольгерда

Корибут (Дмитро) Ольгердович (*? - †12.08.1399) – онук Гедиміна, князь брянський, черніговський та трубчевський, що загинув у битві на Ворсклі разом з сином Іваном

Костомаров Мико́ла Іва́нович (*16 (4) травня 1817, Юрасівка Острогозького повіту Воронезької губернії на Подонні – †19 (7) квітня) 1885 р., Петербург) – видатний український і російський історик, поет-романтик, мислитель, громадський діяч – с. 9, 10

Котляр Микола Федорович (*04.07.1932, м. Кам'янець-Подільський) – дослідник історії України середніх віків, джерелознавець, нумізмат. Член-кореспондент НАН України (1995), заслужений діяч науки і техніки України (1996), лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки (2001), лауреат

премії ім. М. І. Костомарова НАН України (2003) – с. 11, 12, 176

Котян Сутоєвич (*? - †прибл. 1240) – половецький хан (прибл. 1192 – 1223) – с. 12

Лев I Данилович (*бл. 1228 – † бл. 1301) – галицько-волинський князь (1264 – 1269), король Русі (1269 – 1301), Великий князь Київський (1271 – 1301), син короля Данила I Галицького – с. 192, 213

Лев Юрійович (Лев II; *невід. - † не пізніше червня 1323 р.) – король Русі, галицький князь, соправитель Галицько-Волинської держави. Після смерті свого батька – короля Юрія I Львовича (1308 р., за ін. даними – 1315 р.) правив у королівстві Русі разом зі старшим братом Андрієм II Юрійовичем – с. 16, 24, 199, 214

Лешек Чорний (*біля 1241 – †30 вересня 1288) – представник династії П'ястів, один із польських князів періоду феодалної роздробленості – с. 194

Лешко I Білий (Лешко Білий, в Галицько-Волинському літописі Лестко, *1186 – †23 листопада 1227) – польський князь з династії П'ястів. Син Казимира II Справедливого. Князь Сандомирський, князь Хуявії в 1194 – 1202 роках, великий князь краківський в 1194 – 1198, 1201 – 1202, 1221 – 1227 роках – с. 174, 183, 208, 245, 264

Лугвеній-Семен Ольгердович – тримав Мстиславське князівство (до 1379 – після 1431 рр.)

Любарт Гедимінович (православне ім'я – Дмитрій; *після 1300 – †4 серпня 1383) – Литовсько-Руський князь, останній правитель об'єднаного Руського королівства, король Русі. Наймолодший син Гедиміна. Князь Луцький (бл. 1323 – 1324, 1340 – 1383 рр.), Любарський (східноволинський) (1323 – 1340 рр.), Великий князь Волинський (1340 – 1383 рр.), Галицький (1340 – 1349, 1353 – 1354, 1376 – 1377 рр.) – с. 42, 63, 76, 223, 226

Людвік I Великий (Людвік Угорський, Лайош I) (*5 березня 1326 – †11 вересня 1382) – угорський король з 1342 р., польський король з 1370 р., титулярний «король Галичини і Лодомерії» («Король Руси»). Син Карла I Роберта і Ельжбети Локеток. Представник Анжуйської династії королів – с. 125, 221, 232

Марія I Угорська (*1371 – †1395) – королева Угорщини з 1382 р. і до її смерті 1395 року. Титулярна «королева Галичини і Володомерії» (королева Русі)

Мартин IV (*? - †28 березня 1285) – сто вісімдесят восьмий Папа Римський (21 лютого 1281 – 28 березня 1285 рр., народився у провінції Турень, Франція. Навчався у Сорбонні, потім вивчав право в Падуї та Болоньї

Мешко I (Мечислав I), (*бл.935 – †25 травня 992) – перший історично достовірний польський князь з династії П'ястів. Батько Болеслава I Хороброго – с. 30

Микола Святоша (*1080 – †14 жовтня 1143) – князь Чернігівський, печерський чудотворець, в миру – князь Святослав-Панкратій Давидович Чернігівський (Святоша було скорочене ім'я Святослава: так називали його рідні), князь Луцький (1099) – с. 40, 241

Митрополит Кипріан (Цамблак; *бл. 1330 – †16 вересня 1406) – митрополит Київський, Литовська і всієї Русі (1375 – 1406) об'єднав на період 1380 – 1382 та 1390 – 1415 років православні єпархії територій Великого князівства Литовського, Королівства Польського, Московського, Тверського князівств та Новгородської республіки, єдиний з митрополитів Володимиро-Московської Русі XIV століття християнський політичний діяч, не підкорився владі Золотої Орди, письменник, редактор, перекладач і книгописець

Митуса – знаменитий у свій час церковний співець, що належав до півчих перемишльського Владика – с. 101, 271

Михайло Ярославич (*1271 – †1318) – великий князь усія Русі, князь тверський (1282 або 1286 – 1318), у 1305 – 1318 – великий князь Володимирський

Мстислав Данилович (*1289 – †1292) - четвертий син Данила I Галицького, князь луцький, володимирський і берестейський, згодом і волковийський – с. 246

Мстислав II Ізяславич (*бл. 1125 – †19 серпня 1170) – князь Переяславський (1146 – 1149, 1151 – 1154 рр.), Пересопницький (1155 – 1156 рр.), Волинський (1156 – 1170 рр.). Великий князь Київський (15.05.1167 – 12.03.1169; 22.02.1170 – 13.04.1170). Син київського князя Ізяслава II Мстиславича – с. 38, 1, 44, 164, 167

Мстислав II Мстиславич (*? – †1228) – князь торопецький, новгородський, галицький і торчеський з династії Рюриковичів. Прозваний «Удатним» за військову доблесть – с. 147, 151, 180, 210

Мстислав Ярославич Німий (*? – †1226) - князь Пересопницький (1180 – 1220), Галицький (1212 – 1213),

Луцький (бл. 1220 – 1226). Молодший син Ярослава Ізяславича Волинського і Київського – с. 41, 246

Наримунт-Гліб (*? – † 2.02.1348 р.) – князь ладозький (1333 - ? рр.), пінський (кінець 1330-х – 1348 рр.). Після Воїна деякий час правив у Полоцьку. У 1333 р. перейшов на службу до Новгороду Великого, де отримав Ладогу, Орешек, Корельський городок з Корельською землею та половину Копор'я. У кінці 1330-х рр. утвердився в Пінську – с. 84

Ногай (*? – †1300) – золотоординський беклярбек, правитель самого західного улусу Золотої Орди (на території від лівого берега Дунаю до Дністра, ставка місто Ісакчи на Дунаї). З 1270-х рр. і до своєї смерті не подкорявся ханам Сарая і фактично контролював їх. Васальну залежність від нього визнали Візантія, Болгарія, Сербія, а також уся південна і частина північно-східних російських князівств – с. 11, 76

Нормандська династія, Нормандський дім – аристократичний рід норманського походження, що правив в Нормандії (912 – 1154) і Англії (1066 – 1154). Династія була заснована норвезьким вікінгом Роллоном, який одержав від французького короля в 912 році територію Нормандії, що пізніше стала герцогством

Олег-Михайло I Святославич (*середина XI століття – †1 серпня 1115) – князь Володимирський (1074 – 1077), Тмутараканський (1083 – 1115 (?)), Чернігівський (1078), (1094 – 1097) і Сіверський (1097 – 1115) з династії Рюриковичів. Родоначальник роду Ольговичів. Онук Ярослава Мудрого, син Великого князя Київського Святослава Ярославича. Хрещене ім'я – Михайло – с. 156

Олексáндр Казимирович (*1460 – †1506) – Великий князь Литовський з 1492 р., король польський з 1501 р. Син Казимира IV

Олена Ольгердівна (* бл. 1355 – †5.09.1438) - донька князя ольгерда Гедиміновича, видана заміж у 1372 р. за серпухівського князя Володимира Андрійовича (†1410), другого по старшинству серед князів московської династії

Ольгерд Гедимінович (у хрещенні – Дмитро) (*1305/1307 – †травень 1377) – князь Вітебський (до 1327 – 1351 рр.), Великий князь Литовський (1345 – 1377 рр.). Він був найстаршим з дітей другої дружини Гедиміна – с. 84

Оттон I (* бл. 1171 – †13 січня 1200, Безансон), пфальцграф Бургундії з 1189 р. з династії Гогенштауфенів, 4-й син імператора Священної Римської імперії Фрідріха I Барбаросси і Беатрис I,

графині Бургундії

Отгон I Веймарський (*? - †на початку 1067) – граф Веймара і маркграф Мейсена з 1062 року, граф Орламюнде, молодший син Вільгельма III, графа Веймара, і Оди, дочки маркграфа Саксонської Східної марки Титмара II

Палеологи – остання і найбільш тривала династія імператорів Візантії, яка правила впродовж двох століть – з часів вигнання Михайлом VIII із Константинополя хрестоносців у 1261 р. до взяття Константинополя турками у 1453 р. Окремі Палеологи поділяли повноту влади з представниками роду Кантакузинів. З правлінням Палеологів пов'язаний останній підйом візантійського мистецтва, відомий як палеологічне відродження і, у той же час, занепад держави і остаточне падіння Візантійської імперії – с. 90

Патріарх Афанасій I (в миру **Алексій**; *1230 р., **Адріанополь** – †28 жовтня 1310 р., **Константинополь**) – Константинопольський Патріарх у 1289 – 1293 роки і 1303 – 1310 (за іншими даними, до вересня 1309). Був запропонований на патріарший престол імператором Андроніком II і обраний 14 жовтня 1289 р. Протидіяв унії грецької Церкви з папством; здійснив церковну реформу, яка викликала протидію в середовищі єпископату. Був усунутий від престолу Синодом (без згоди імператора) у жовтні 1293 р.; був відновлений на патріаршому престолі імператором в 1303 році.

У червні 1308 р. призначив митрополитом Київського і всієї Русі Петра. Проуніатська партія духовенства змусила його піти у відставку на початку 1310 р. Пішов у монастир Ксіролоф, де помер у глибокій старості, там же почалося шанування його як святого.

Прославлений у лику святих; пам'ять – 24 жовтня (за юліанським календарем); в грецькій Церкві – 28 жовтня.

Пашуто Володимир Терентійович (*19 квітня 1918, **Петроград** – †1983) – радянський історик. Член-кореспондент АН СРСР (1976) – с. 10, 11, 27

Петро (Петро Ратенський) – святий, став величним свідком православної віри на західноукраїнських землях

П'ясти – польська князівська (кінця IX ст. – 1025 р.) і королівська династія (1025 – 1079 і 1295 – 1370) в Польському королівстві та королівстві Русі (1325 – 1378) – с. 30, 201, 215, 265

Річард I Лёвое Серце (*8 вересня 1157 – †6 квітня 1199) – англійський король (з 1189 року) з династії Плантагенетів.

Правив під титулом «король англійців, герцог норманів і аквітанців, граф Анжу». Провів увесь час свого правління (крім 6 місяців) за кордоном. Третій син Генріха II, проти якого двічі піднімав повстання. Під час Третього хрестового походу здобув перемоги на Кіпрі, біля Акри та Арзуфа (над Саладіном), але йому не вдалося взяти Єрусалим. На зворотному шляху до батьківщини потрапив у полон до герцога Австрійського Леопольда V, який передав його імператорові Генріху VI, був його в'язнем, доки за нього не було отримано викуп у 150 тис. марок. Ненадовго повернувся до Англії, де замість нього правив його брат Джон I.

Останні роки провів на війні у Франції, де й був поранений стрілою та вмер від гангрені – с. 51, 111

Рибаків Борис Олександрович (*3 червня 1908 – †27 грудня 2001) – російський археолог і історик, академік РАН (1991; академік АН СРСР з 1958), Герой Соціалістичної Праці (1978). Ленінська премія (1976), Державна премія СРСР (1949, 1952). Премія імені академіка Б. Д. Грекова, дійсний член Російської Академії Наук, почесний член Чехословацької, Польської і Болгарської академії наук, заслужений професор Московського університету ім. М. В. Ломоносова, доктор історичних наук, почесний доктор Краківського Ягеллонського університету – с. 11, 12

Рогнеда (Горислава, в хрещ. Анастасія; *бл. 960 – †бл. 1000, Ізяславль, Полоцке князівство) – донька полоцького князя Рогволода

Роман Ігоревич (*? – †1211) – князь Звенигородський (1206 – 1208, 1210 – 1211), Галицький (1208 – 1210). Син Ігоря Святославича Новгород-Сіверського

Роман II Мстиславич (у хрещенні Борис, Романь Мстиславичь, Роман II Великий, *бл. 1152 – †19 червня 1205) – Великий князь Київський (1204 – 1205), князь Новгородський (1168 – 1170), Володимир-Волинський (1170 – 1187, з 1188), Галицький (1188, з 1199) з династії Рюриковичів. Засновник Галицько-Волинського князівства і патріарх тамтешнього правлячого роду – с. 34, 38, 44, 63, 166

Романовичі – династична гілка Рюриковичів, нащадки князя Романа Мстиславича і Анни, що володіла у 1200 – 1340 рр. Галицько-Волинською державою. За їхнього правління за нею було закріплено папською буллою статус королівства – с. 26

Ростислав Володимирович (*1038 – †1067) – князь

Тмутороканський (з 1064), син князя Володимира Ярославича, внук Ярослава Мудрого, князь-вигнанець – с. 155

Ростислав IV Михайлович (*бл. 1219 – †бл. 1264) – князь Новгородський (1230 – 1231), Галицький (1236 – 1238), Луцький (1240), жупан Березький та Земплинський (бл. 1245 – 1251), бан Мачви (з 1251), самопроголошений цар Болгарський. Син Великого князя Київського Михайла II – с. 66, 247

Рюриковичі – великокняжа династія Київської Русі, Галицько-Волинського князівства, а також династія Московського царства – с. 211

Святитель Максим (*? - † 6 грудня 1305) – митрополит Київський і всієї Русі. Максим за походженням був грек, прибув на Русь, яка занепадала під татарським ярмом, у сані митрополита 1283 року. Подаючи всім приклад високодуховного життя, митрополит Максим постійно піклувався про духовне зростання своєї пастви. Запровадив правило про пости, призначивши, окрім Великого посту, Апостольський, Успенський і Різдвяний. Особливим піклуванням Святого митрополита було затвердження законного шлюбу. Помер Святитель 6 грудня 1305 року. Тіло його було поховане в Успенському Володимирському соборі

Святополк (Михайло) Ізяславич (*8 листопада 1050 – †16 квітня 1113) – князь Полоцький (1069 – 1071), Новгородський (1078 – 1088), Туровський (1088 – 1093), Великий князь Київський (1093 – 1113). Син великого князя київського Ізяслава Ярославича; хто була його мати – достеменно не відомо (за одними даними, Гертруда Польська, дочка Мешко II, за іншими – Святополк народився від наложниці Ізяслава)

Святослав II Ярославович (*1027 – †1076) - (у хрещенні Микола, 1027 – 27 грудня 1076) – князь Чернігівський (1054 – 1073), Київський (22 березня 1073 – 27 грудня 1076), син Ярослава I Мудрого – с. 154, 161

Скиргайло Ольгердович (Іван Скіргайло) (*пр. 1354 – †11 січня 1397) – князь Троцький (1382 – 1395), Полоцький (1387 – 1397), Великий князь Київський (1395 – 1397). Великий князь Литовський (1386 – 1392). Син Великого литовського князя Ольгерда і Уляни Тверської, рідний брат і найближчий помічник Володислава Ягайла – с. 87

Софія (Зоя) Палеолог (*? – †1503) – племінниця останнього візантійського імператора Костянтина XI Палеолога, дружина Івана III Васильовича з 1472 р. Донька Хоми Палеолога, який у

1453 році, після взяття турками Константинополя, втік з сім'єю до Рима. Після смерті батька жила на утриманні Папи Римського, який із власних планів вирішив видати її заміж за овдовілого в 1467 р. Івана III – с. 90

Стефан Блуаський (*бл. 1096, Блуа – †25 жовтня 1154 Дувр) – король Англії в 1135 – 1154 рр. Узурпація Стефаном престолу Англо-Нормандської монархії після смерті Генріха I Боклерка привела до громадянської війни між прихильниками Стефана і імператриці Матильди. У 1141 р., в результаті поразки в битві під Лінкольном король був полонений прихильниками Матильди, проте в кінці 1141 р. отримав свободу і був відновлений на престолі. Практично на всьому протязі періоду правління Стефана в Англії продовжувалася феодална анархія, що завершилася в 1153 р. визнанням спадкоємцем Стефана Генріха II Плантагенета, сина імператриці Матильди – с. 111

Стефан III Великий (*1457 – †1504) – господар Молдови; вів успішні бої проти Туреччини, Угорщини, Польщі і Волощини; спричинився до політичного зміцнення Молдавії. Підтримував політичні, культурні й економічні зв'язки з Україною; надав привілеї купцям Львова, сприяв розвитку української культури (євангелії з монастирів у Гуморі й Путні, літописи, державні грамоти, писані церковнослов'янською мовою української редакції). Першою дружиною Стефана Великого була Євдокія, дочка київського князя Семена Олельковича. Під час походів Стефана III на Покуття (1491 і 1502) чимало українського населення звідти перейшло до Молдавії – с. 112

Стефан I Святий (Іштван) (*997 – †1038) – перший король з династії Арпадів, запровадив християнство, здійснив низку реформ – с. 206

Татищев Василь Микитович (*19(29).4.1686 – †15(26).7.1750) – російський історик, державний діяч. Ввів у науковий обіг «Руську правду», «Судебник» (1550), пам'ятки давньоруського літописання північних списків та редакцій, які не дійшли до наших днів. Сприяв розвитку етнографії, історичної географії, мовознавства. Основна праця – «Історія Російська з найдавніших часів»

Толочко Петро Петрович (*21 лютого 1938, село Пристроми Переяслав-Хмельницького району Київської області) – історик, професор (1988), академік НАНУ, директор Інституту археології НАНУ, народний депутат України 3 і 4 скликання

Тимофій (*? - †?) – премудрий книжник родом із Києва

Федір Любартович (*бл. 1351 - †після 1 червня 1431) - Великий князь Волинський (1383 – 1390), князь Сіверський (1393 – 1405 рр.), Жидачівський (бл. 1405 – 1431 рр.), Волинський (1431 р.). Син князя Любарта Гедиміновича – с. 99, 254

Фрідріх I Барбаросса (*1122, монастир Вайнгартен в Баден-Вюртемберзі – †10 червня 1190, річка Салевк поблизу міста Селівкії, Кілікійська Вірменія) – імператор Священної Римської імперії. Прізвисько «Барбаросса» він отримав в Італії через свою руду бороду

Черепнін Лев Володимирович (*30 березня (12 квітня) 1905, Рязань – †12 червня 1977, Москва) – радянський історик, спеціаліст в галузі російської історії епохи феодалізму, джерелознавства, історіографії, допоміжних історичних дисциплін. Академік АН СРСР (1972). Лауреат Державної премії СРСР (1981, посмертно) – с. 10, 11

Шварно Данилович (*1230 (?) – †1269 (?)) – король Русі, князь Галицький, Холмський (з 1264) і Великий князь Литовський (1267 – 1269), молодший син князя Данила I Романовича – с. 74, 213

Юрій I Володимирович Долгорукий (*1090 – †5 травня 1157) – син Володимира II Мономаха, родоначальник лінії володимиро-суздальських князів. За постійне посягання на чужі землі йому дали прізвисько Долгорукий. Князь суздальський, переяславський і київський. Відповідно до запису у Любенькому пом'янику перед смертю став іноком Гаврилом – с. 40, 138, 163

Юрій I Львович (*1252/1257) – †18 березня 1308) – князь Белзький (1264 – 1301), князь Галицько-Волинський (1301 – 1308), Король Руський, син Льва I Даниловича і Костанції Угорської – с. 24, 42, 64, 195

Юрій II Болеслав Тройденевич, династія П'ястів (*бл. 1306 – †7 квітня 1340 р.) – галицько-волинський князь (1325 – 1340), король Руського королівства. Син мазовецького князя Тройдена I і Марії, дочки Юрія I Львовича – с. 25, 26, 63, 201

Ягайло (Йогайла, Ягелло, Владислав II Ягайло; 1348 – †1.6.1434) – Великий князь Литовський (1377 – 1392) і Польський король (1386 – 1434). Син Ольгерда Гедиміновича. Засновник польської королівської династії Ягеллонів – с. 115, 126, 261

Ядвіга I (близько 1374 – †17 липня 1399) – королева Польщі від 1384 р., наймолодша дочка Людвіка I Угорського та Ельжбети Боснійської, від 1386 р. дружина Владислава II Ягайла;

1387 р. прилучила до Польщі – Королівство Руське (Галицьку Русь). Мала титул «короля Русі» (Королівства Галичини та Володомерії) з 1387 року. Походила з Анжуйської династії Капетингів – с. 115, 127, 236

Ян Длугош (1 грудня 1415, Нова Бжезниця – †19 травня 1480, Краків) – польський історик і дипломат, значний католицький ієрарх, автор «Історії Польщі» в 12 томах – 14, 40

Ярополк Ізяславич (978 - †1086) (у Св. хрещені – Петро) – Святий, князь Вишгородський, Волинський і Турівський – с. 158

Ярослав I Володимирович (близько 983 – †20 лютого 1054, Вишгород) – Ростовський князь (987 – 1010), Новгородський князь (1010 – 1034), Великий князь Київський (1016 – 1018, 1019 – 1054), святий. Був другим сином хрестителя Русі князя Володимира I Святославича з династії Рюриковичів від полоцької княжни Рогнеди. У хрещенні мав ім'я Георгій – с. 33

Ярослав Володимирович Осмомисл (1130-і рр. – †1187) – князь галицький (1153 – 1187), син галицького князя Володимирка Володаревича – с. 31, 33, 137

Ярослав Ізяславович (1174 – †1175) – князь луцький, син великого князя Ізяслава II Мстиславича – с. 244

ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК

А́встро-Уго́рщина - двоєдина (дуалістична) імперія очолена династією Габсбургів та утворена внаслідок компромісної угоди, укладеної між двома складовими її частинами: Австрією та Угорщиною у 1867 році. Проіснувала в Центральній Європі до розпаду в 1918 році в кінці Першої світової війни

Алеманія – німецька історична область. Назва пішла від давньогерманських племен алеманів - с. 17

Бакота – село в Кам'янець-Подільському районі Хмельницької області України. Вперше Бакота згадується в літописі 1024 р. У XIII ст. – велике місто, важливий політико-адміністративний центр Дністровського Пониззя, який входив до складу Галицько-Волинського князівства. У XII ст. Бакота займала площу біля 10 гектарів, в ній жило близько 2,5 тисяч осіб - 31

Белз – місто районного значення у Сокальському районі Львівської області. Розташоване на річках Солокія та Річиця (Жечиця) – притоках Західного Бугу басейну Балтійського моря, за 3 кілометри від українсько-польського кордону – с. 36

Белзьке князівство – західне руське князівство династії Рюриковичів на території сучасної Волині з центром у місті Белз.

Белзьке князівство існувало у XII – XV століттях у верхів'ях Західного Бугу. Назва походить від центру князівства міста Белза. Виникло близько 1170 року внаслідок феодального роздроблення Русі. У 1240 році його розгромили монголи. Белзьке князівство перебувало у васальній залежності спочатку від Волинського князівства, в 1234 – 1340 роках – від Волинсько-Галицького князівства, у 1340 – 1377 роках – у володіннях литовського князівства, а з 1388 року – у васальній залежності від Мазовії

Бірлад (Берладь) – місто на сході Румунії, в повіті Васлуй. Розташоване в Румунській Молдавії, на р. Бирлад. Бирлад був головним містом краю, де оселялися берладники з Русі. Із містом пов'язаний вигнаний перемишлянський князь Іван Берладник – с. 31, 45

Болгарія, Республіка Болгарія – держава у Південно-Східній Європі, розташована в східній частині Балканського півострова, займає 22% його території. Межує на півночі з Румунією – вздовж Дунаю, на півдні – з Грецією і Туреччиною, на заході – з

Сербією і Македонією. Разом з протоболгарами слов'янські племена в 681 році створили державу Болгарію, яка займала територію сучасної Північної Болгарії. На чолі держави став хан Аспарух, а її столицею – місто Пліска

Буськ – місто у Львівській області, адміністративний центр Буського району. Місто розташоване на річці Західний Буг, а також на трьох її притоках – Полтві, Слотвині та Рокитній – с. 36

Візантійська імперія (царство РOMEІВ, царство Римське, Римська імперія, 395 – 1453) – середньовічна держава, східна частина Римської імперії. В староруських і старослов'янських літописах також вживається назви Християнське і Грецьке царство. Ще одна назва цієї держави Романія від якої походить назва сучасної балканської країни – Румунія – с. 32, 74, 106

Вишгородок – село Лановецького району Тернопільської області. Розташоване на річці Свинорійка, на південному заході району. Є версія (Микола Карамзін, Леонід Махновець), що перша писемна згадка – 1152 р. у Київському літописі як Вигошев за Іпатіївським списком

Володимиро-Суздальське князівство (1157 – 1328) – північно-східне руське князівство династії Рюриковичів, на території Залісся, сучасної Володимирської області Росії, з центром у місті Володимир на Клязьмі - 73

Волинь (Велика Волинь, Волинська земля) – давньоруська історична область, історично-географічний край у басейні південних приток Прип'яті і верхів'ях Західного Бугу у північно-західній частині сучасної (з 1991 р.) України між Поділлям на півдні і Поліссям на півночі, Західним Бугом на заході і верхнім Тетеровом та верхів'ями Ужа на сході.

Охоплює сучасні Волинську та Рівненську області, західну частину Житомирської та північну частину Тернопільської області і Хмельницької області площею близько 70 000 км². У ширшому розумінні до Волині можна віднести південну частину Берестейської області Білорусі і східну частину Люблінського воєводства Польщі – с. 9, 28, 35, 37, 46

Володимир (Володимир-Волинський) - є одним з найдревніших міст України. Перша літописна згадка про місто Володимир датується 988 роком. У часи феодальної роздробленості Русі місто стає центром удільного Волинського князівства – с. 36

Галич – місто, колишній центр Галицько-Волинського князівства – наймогутнішої твердині на південно-західних

давньоруських землях, перша згадка про який відноситься до 898 року. Назва міста дала назву регіону «Галичина». Найбільшого піднесення Галич досяг за Ярослава Осмомисла (1153 – 1187), оспіваного у «Слові о полку Ігоревім». У 1367 році дістав від польського уряду магдебурзьке право – с. 31, 34

Галичина – історична назва центральноевропейських земель, які сьогодні поділені між Польщею і Україною. Однозначного тлумачення цього терміну серед дослідників немає досі, оскільки межі і конфігурація галицьких земель сильно змінювалися в різні часи – с. 9, 28

Галицько-Волинське князівство, Королівство Русі (1199 – 1349) – південно-західне руське князівство династії Рюриковичів, утворене у результаті об'єднання Галицького і Волинського князівств Романом Мстиславичем. З другої половини XIII століття стало королівством, головним законним спадкоємцем Київської династії та продовжувачем руських політичних і культурних традицій.

Галицько-Волинське князівство було одним з найбільших князівств періоду феодальної роздробленості Русі. До його складу входили Галицькі, Перемишльські, Звенигородські, Теремовльські, Володимирські, Луцькі, Белзькі і Холмські землі, а також Поділля і Бессарабія – с. 9, 43

Горинь (давня назва – Горина) – річка в Україні та Білорусі (у межах України – 577 км), права притока Прип'яті. Довжина – 659 кілометрів. Назва річки «Горинь» походить від староруського слова «горина» (гориста місцевість). У далекому минулому річка так і називалася Горина. Бере свій виток з Кременецьких гір – с. 37

Дністер – річка на південному заході України та у Молдові (частково на кордоні обох країн) – с. 28, 33, 97

Дунай (антична назва – Істр) – друга за довжиною і площею басейну ріка Європи (після Волги) – с. 33

Єрусалім (у перекладі «священний») – стародавнє близькосхідне місто, розташоване на вододілі між Середземним та Мертвим морями, на висоті 650 – 840 м, одне з найдавніших міст світу, центр трьох релігій – юдаїзму, християнства й ісламу, столиця древнього Юдейського царства. Місто було засноване понад 3700 років тому і зараз його архітектура є сумішшю пам'яток історії різних культур і народів – с. 10

Житомир – одне із найстаріших міст Київської Русі, за сьогоdnішнім територіальним поділом – місто на півночі

України, адміністративний центр Житомирської області, найбільше місто Поліського регіону Волині. Датою заснування Житомира вважається 884 рік. За легендою, назва міста походить від імені дружинника князів Аскольда і Діра, Житомира – с. 36

Житомирська область – область на півночі України, в межах Поліської низовини, на півдні в межах Придніпровської височини. На півночі межує з Республікою Білорусь, на сході з Київською, на півдні з Вінницькою, на заході з Хмельницькою та Рівненською областями України. Адміністративним центром є м. Житомир

Закарпаття (Закарпатська Русь, Закарпатська Україна) – історико-географічний край на південному заході України, у Центральній Європі, обіймає південне узбіччя Карпат та прилегло до них частину низовини, положені в басейні р. Тиси. Приблизно збігається з територією сучасної Закарпатської області – с. 80

Західна Європа – політичний і географічний регіон Європи

Західний Буг, Буг – ріка в Україні, Білорусі та Польщі (де називається просто Буг), ліва притока Нарєва (басейн Вісли)

Збруч – річка на заході України, ліва притока Дністра

Звенигород (Звенигород Галицький) – село Пустомитівського району Львівської області. Колишня столиця Звенигородського князівства (XI – XII ст.). Перша згадка про Звенигород датована 1087 (за іншими даними – 1086) роком. Деякі дослідники вважають, що поселення тут створили ще племена бужан у I тис. н. е. Наприкінці I тис. н. е. Звенигород стає укріпленим містом та важливим стратегічним пунктом західних руських земель – с. 31

Звенигородське князівство – територіально-державне утворення, що виникло навколо м. Звенигород Галицький в останній чверті XI ст. в процесі державного формування Галицької землі, який завершився відносно пізно, розвинувшись із Перемишльської і Терєбовльської волостей Ростиславичів наприкінці XI – XII ст. – с. 46

Золота Орда – складова частина Монгольської імперії, заснованої Чингізханом, яку отримав у спадок його онук Батий. Інша назва – Ординська імперія. В процесі розпаду зі складу Золотої Орди виділилися такі державні утворення Кримська Орда, Ногайська Орда, Казанська Орда, Велике князівство Московське – с. 14, 74, 185, 269

Івано-Франківська область є одним із найбільш

густонаселених і давньо освоєних регіонів України – с. 28

Ірпінь – місто обласного підпорядкування в Київській області України, розташоване на річці Ірпін. У руську добу в Приірпінні проходив кордон між двома східнослов'янськими союзами племен – полянами і древлянами. Під час монголо-татарської навали ці місця були спустошені. Їхнє нове заселення почалося в лише в XVI столітті – с. 22

Італія – держава на півдні Європи, в Середземномор'ї. Займає Апеннінський півострів, Паданську рівнину, південні схили Альп, острови Сицилія, Сардинія тощо. На суходолі Італія межує з Францією на північному заході, зі Швейцарією й Австрією на півночі та Словенією на північному сході

Іспанія (офіційно Королівство Іспанія) – держава на південному заході Європи. Займає більшу частину Піренейського п-ова, Балеарські і Пітіузські о-ви в Середземному морі, Канарські о-ви в Атлантичному океані. Іспанія омивається Середземним морем і Атлантичним океаном

Карпати – гірська система на сході Центральної Європи, на території України, Угорщини, Чехії, Польщі, Словаччині, Румунії, Сербії та Австрії – с. 30, 33, 45

Кременець (Крем'янець) – місто районного підпорядкування, центр району, економічний і культурний осередок північної (волинської) частини Тернопільської області. Розташоване біля підніжжя Кременецьких гір. За деякими джерелами, Кременецька фортеця була збудована ще за дохристиянських часів у VIII – IX століттях і існує гіпотеза, що після утворення в IX столітті Київської держави, Кременець ввійшов до її складу. Крім того, перші згадки про Кременець є у польських енциклопедичних словниках під 1064 роком. У 2007 році в центрі старовинного міста археологи розкопали залишки давньої будівлі, датованої X століттям.

Перша писемна згадка – 1227 р., коли тогочасний володар замку Мстислав Удатний вщент розбив під містом угорські війська короля Андрія II. На початку 1241 р. Кременець вистояв перед ордами Батия, 1254 р. витримав облогу беклярбека Куремси. 1259 р. на вимогу темника Бурундая оборонні споруди розібрали – с. 36, 187

Київ – столиця України. Головний політичний, соціально-економічний, транспортний та науковий центр країни. Заснований у V ст. Був столицею полян, Русі, Київського князівства – с. 18, 95

Київська Русь або Русь (IX століття – 1240) – монархічна держава варязької династії Рюриковичів у Східній Європі зі столицею в Києві. Виникла в IX столітті в результаті завойовницьких походів варягів і об'єднання під їхньою владою східноєвропейських, переважно слов'янських, племен. В часи найбільшої могутності простягалася від Балтійського моря на півночі до Чорного моря на півдні, і від верхів'їв Вісли на заході до Таманського півострова на сході – с. 9, 73

Коломия – районний центр в Івано-Франківській області, місто обласного підпорядкування, розташоване на річці Прут. Коломия відома з середини XIII століття як центр видобутку солі – с. 96

Латенська культура – археологічна культура кельтських племен Європи залізної доби. Назва походить від городища Ла Тен у Швейцарії

Лемберг – німецька назва Львова, свідчить про те, що на початку XIV століття у Львові була вже досить значна німецька громада, хоча вона в той час ще не домінувала

Литва, Литовська Республіка – держава в Північній Європі, одна з трьох країни Балтії, розташованих на східному узбережжі Балтійського моря – с. 10, 39

Люблін або Люблин – місто в Польщі, столиця Люблінського воєводства. Люблін є одним з найстарших польських поселень. Ще в VI столітті на схилах гори Чвартек почали осідати поселенці – с. 35

Лужицька культура – археологічна культура пізньої бронзової доби і ранньої залізної доби. Була названа від Лужиці, слов'янського краю у східній Німеччині, що межує з Чехією і Польщею, де вперше були знайдені характерні їй кладовища і поселення

Луцьк – місто в Україні, обласний центр Волинської області. Політичний, культурний і релігійний центр Волині. Близько 1000 року Володимир Великий приєднав Волинь до Київської Русі і збудував у Луцьку фортецю, що згодом перетворилась на істотну перепону на шляху загарбників – с. 36, 42

Луцьке князівство – західне руське князівство династії Рюриковичів на території сучасної Волині з центром у місті Луцьк – с. 38, 40

Львівська область – адміністративно-територіальна одиниця (область) на крайньому заході України. Є однією з трьох

областей історично-культурного регіону Галичина, частиною Карпатського євро регіону – с. 28

Львівське королівство – під цією назвою описано Галицько-Волинську державу (державу Романовичів) у «Книзі знань про всі королівства, землі й володіння, які є в світі» - с. 14, 18

Москóвське ца́рство – назва централізованої російської держави у період кінця XV – XVII століть, яка вживалася у писемності, творах іноземців XV – XVII століть, юридичній і історичній літературі XVI – XX століть – с. 49

Мука́чево, Мукачєво, Мукачово або Мукачів – місто обласного значення в Закарпатській області. Засноване 896 року - с. 70

Німе́ччина – держава у центрі Європи. Місце стародавньої Германії було населено різними германськими племенами за свідченням документів ще до 100 р. н. е. Протягом великого переселення народів германці поширились на південь, встановивши успішні королівства в значній частині Європи. Починаючи з X століття германські території утворили центральну частину Священної Римської імперії – с. 51

Новгород-Сіверське князівство (також Сіверське князівство) – одне з удільних князівств Чернігово-Сіверської землі з центром у Новгороді-Сіверському. Постало 1097 року

Новгородська республіка – в XII – XV республіка з елементами монархії із центром у Великому Новгороді, найбільше в той час державне утворення в Європі. У період найбільшого розквіту, крім власне Новгородської землі, включала також території від Балтійського моря на заході до Уральських гір на сході й від Білого моря на півночі до верхів'їв Волги та Західної Двіни на півдні – с. 73, 149

Остро́г (Остри́г) – місто обласного значення в Україні, центр Острозького району Рівненської області. На 1100 р. припадає перша згадка в Іпатівському літописі про Острог як володіння Давида Ігоровича. У 1199 р. Острог стає частиною Галицько-Волинського князівства – с. 36

Панно́нія – була давньою провінцією Римської імперії обмеженою з півночі і сходу Дунаєм, на заході сусідила з Нориком і верхньою Італією, з півдня – з Далмацією і верхньою Мезією. Паннонія була розташована на території сучасних: західної частини Угорщини, частини Австрії, Хорватії, Сербії, Словенії, Словаччини й Боснії і Герцеговини – с. 30

Південний Буг, Бог (дав.-гр. – Гіпаніс), річка в Україні (Хмельницька, Вінницька, Кіровоградська та Миколаївська обл.). Бере початок на Поділлі і впадає до Бузького лиману Чорного моря

Пере́мишль – місто на правах повіту розташоване за 12 кілометрів від українсько-польського кордону. Ще у X ст. Перемишль був центром князівства племені білих хорватів та осідком найдавнішого на галицьких землях єпископства. Від 980-х років був приєднаний Володимиром Великим до Київської Русі. Потім став центром удільного князівства Рюрика та Володаря Ростиславовичів й одним із значних міст Галицько-Волинського королівства – с. 30, 47

Пересопницьке князівство (Пересопниця – село Рівненського району Рівненської області на берегах річки Стубли, притоці Гориня). У XI – XIII століттях одне з двох головних міст Погорини. Вперше в літописних списках згадується під 1149 роком як одне з важливих міст Київської Русі. Лише в Київському та Галицько-Волинському літописах про неї згадують 18 разів.

У 1149 – 1246 рр. тут правили князі з роду Рюриковичів: В'ячеслав Володимирович, Гліб, Мстислав і Андрій (сини Юрія Долгорукого), Ізяслав Мстиславович, Володимир Андрійович, Володимир Мстиславович, Мстислав Ярославович (Німії), Василько Романович. Пересопницьке князівство повністю було зруйноване монголами

Переяславське князівство – давньоруське удільне князівство з центром у місті Переяславі. Виникло близько середини XI ст., виділившись в окреме князівство. За заповітом великого князя київського Ярослава I Мудрого Переяславське князівство становило спадщину його сина Всеволода I Ярославича. Займало територію по лівих притоках Дніпра – Сулі, Пелу, Ворсклі, на заході межувало з Київським князівством, на півночі – з Чернігівським, на сході і півдні – з Диким полем

Пінськ – місто у Берестейській області на півдні Білорусі, центр Пінського району. Перша літописна згадка про Пінськ (Пінеск) припадає на 5 листопада 1097 р. у «Повісті минулих літ»

Поділля (Подільська земля, Пониззя, Подністров'я і Побужжя, Русь Подільська) – історико-географічна область України, охоплює територію сучасних Вінницької, Хмельницької, Тернопільської і невеликі частини Житомирської, Черкаської, Кіровоградської та Одеської областей – с. 70

Подніпров'я – український географічний і історичний край. Визначається долиною ріки Дніпро

Подунав'я, Наддунав'я – географічний й український історичний та етнічний край над (по) Дунаю. Над Дунаєм сиділи тіверці – давнє українське плем'я. Зі стародавніх часів українці пов'язані з Дунаєм. Тут, у Переяславцю заснував нову столицю Київської Русі князь Святослав. Сюди простягалася Галицька держава, що мала велике торгове місто над Дунаєм – Малий Галич

Полісся – особлива історико-етнографічна область, частина колишньої прабатьківщини слов'ян, давня етноконтактна зона. Полісся знаходиться на території чотирьох держав: Білорусі, України, Польщі та Росії

Полоцьке князівство (Полоцька земля) – руське князівство зі столицею у місті Полоцьк. Виникло у X столітті на основі племінного союзу полочан. Знаходилося на торговому шляху «з варяг у греки». Постійно намагався позбутися влади Києва

Польща, Республіка Польща – держава у Центральній Європі – с. 10, 28

Рівненська область – область в Україні. Розташована на північному заході країни – с. 35

Романія (від лат. Roma – «Рим») – в історичній науці назву вживається для опису різних культурно-територіальних спільнот, так чи інакше пов'язаних з історією Риму, римлян, римської імперії. З часом, через зростання інтересу до класичної римської культури, назва Романія часто вживалося чисто символічно, для додання назвами більшої ваги і престижу, без реально існуючої зв'язку з культурою Римської імперії. Такі, наприклад, Румелія і Румський султанат, які зазнали ісламізації і тюркізації в умовах Османської імперії.

Росія – держава на півночі Євразії

Руська земля – історичний топонім у Східній Європі. Подекуди вступає синонімом слова «Русь». Відомий з IX століття

За Гваніні (1578) Руська земля називалася раніше Роксоланія і поділена була на Русь Білу, біля Києва, Смоленська, Вітебська, землі Сіверської; Русь Чорну в Московській землі і до Азії (Уральських гір) і Червону Русь біля Бескидів (Карпат) і простягається вона від Дністра до Дону, від Криму і до Литовського князівства. Жителів Руської землі називали старі автори роксоланами або слов'янами. Як синонім Русі Червоної вживалося також терміну Поділля

Сарай-Бату (Старий Сарай, Сарай I, Сарай ал-Махруса – «Палац, що оберігається Богом») – середньовічне місто, столиця Золотої Орди. Розташовувалося приблизно на відстані 80 км на північ сучасного міста Астрахань в районі села Селітренне – с. 185

Сіверська земля (Сіверщина) – історична область, колыска зародження могутньої Київської Русі, що включала басейн середньої та нижньої Десни, Посем'я і нижнє Посожжя.

Термін зафіксований у джерелах XIV—XVIII століть і є похідним від етноніма «сівер» (сіверяни) – назви східнослов'янської діалектно-етнографічної групи дніпровського лівобережжя (VIII—XII ст.). Це території, які у другій половині XI – першій половині XIII століть входили до складу Чернігівського князівства. Згодом тут існувало Сіверське князівство – с. 16

Случ – річка в Україні, в межах Хмельницької, Житомирської та Рівненської областей, права притока Горині (басейн Прип'яті)

Стир – річка в Україні, права притока Прип'яті, довжина 483 км – с. 37

Сян – найбільша карпатська притока Вісли – с. 44

Тевтонський орден («Німецький Орден», «Орден німецького Дому святої Марії Богородиці в Єрусалимі», «Орден братів німецького Дому святої Марії в Єрусалимі») – чернечий лицарський орден Римо-Католицької Церкви заснований у XII столітті, що складався переважно з вихідців з «тевтонських» (східно-німецьких) земель. Орден брав участь у хрестових походах за визволення Палестини, відіграв значну роль у християнізації Східної Європи та поширенні західно-європейських звичаїв на її теренах – с. 24, 77

Теребовля (літописна назва Теревовль, Трємбовля) – місто на галицькому Поділлі над рікою Гнізною, районний центр Теревовлянського району в Тернопільській області. Від 1199 р. Теревовля належало до Галицько-Волинської держави – с. 31, 48

Тернопільська область – адміністративно-територіальна одиниця України з центром у місті Тернопіль. В історичному відношенні охоплює східну частину Галичини та південну Волинь – с. 28

Тетерів – річка в Україні, на Придніпровській височині та Поліссі, права притока Дніпра.

Угорщина – «Мадярщина»; офіційно Угорська республіка –

держава в Центрально-Східній Європі – с. 10, 39, 45, 229

Ужа – річка в Смоленській області, ліва притока Дніпра

Хмельницька область (до 16 січня 1954 року – Кам'янець-Подільська) – область на заході України. Утворена 22 вересня 1937 року постановою ЦВК СРСР з центром у місті Кам'янці-Подільському. Центр області – місто Хмельницький

Холм, Хелм – місто на правах повіту в східній Польщі, Люблінське воєводство. Колишнє столичне місто короля Данила Галицького – с. 36, 189

Червен, Червень – місто у Волинській землі, центр удільного князівства, т. з. Червенських городів на лівому березі р. Гучви, біля лівого берега гирла Синюхи. Нині – городище біля с. Чермно Тишовецької гміни, Люблінського воєводства Польща – с. 36

Червенські городи (Червенські гради, Червенські міста) – група міст й укріплених замків X – XIII ст. Волинської землі, на лівобережжі Бугу (на межі Русі з Польщею). Осередком Червенської землі було врожайне сточище ріки Гучви з центром у Червені; інші Червенські городи: Волинь над р. Західний Буг, Сутійськ, Угровеськ, Стів'я та ін. Від 1031 р. Ярослав і Мстислав Володимировичі остаточно приєднали Червенські городи до Київської Русі. У XI – XII ст. Червенські городи входили до Волинського князівства, а в XIII – XIV ст. до Галицько-Волинської держави (на початку XIII ст. становили короткий час княжий уділ). У середині XIII ст. Червенські городи зруйнували татари, і вони занепали. У другій половині XIV ст. територія Червенських городів була захоплена Польщею і Великим князівством Литовським – с. 33

Червона Русь – історична назва Галичини, вживана в писемних джерелах, переважно польських, у XVI – XVIII століттях для визначення колишнього Галицького князівства (за адміністративним поділом у XV – XVIII століттях – Руське і Белзьке воєводства Польського королівства). Інколи цю назву поширювано і на східні українські землі

Чернігівське князівство – князівство династії Рюриковичів, а з XIV століття – Гедиміновичів, на території сучасної Чернігівщини і Сіверщини з центром у місті Чернігів

Чехія (офіційна назва – Чеська Республіка) – держава на території Європи, що межує на півночі і заході з Німеччиною, на північному сході – з Польщею, на південному сході – зі Словаччиною, на півдні – з Австрією. До складу сучасної Чехії

входять історичні області Богемія, Моравія та Чеська Сілезія. Чехія – історична провінція в Європі між Сілезією, Моравією, Австрією, Баварією та Саксонією. Разом з Моравією і Чеською Сілезією утворює Чеську Республіку. У минулому Чехія (Богемія) була ядром Чеського Королівства

Греція – держава на півдні Балканського півострова та численних островах. На півночі межує з Албанією, Республікою Македонією та Болгарією, на сході – з Туреччиною. Південні береги омиваються Середземним морем, західні – Іонічним, східні – Егейським. Сучасна Греція – спадкоємиця культури Стародавньої Греції і вважається колыскою західної цивілізації, батьківщиною світової демократії, західної філософії, основних принципів фізико-математичних наук, мистецтва театру та Олімпійських ігор сучасності – с. 69, 193

Чорне море – внутрішнє континентальне море Атлантичного океану (пов'язане з ним через протоку Босфор, Мармурове море, протоку Дарданелли, Егейське та Середземне море), знаходиться між масивом Східної Європи на півночі, Малою Азією на півдні, Кавказом на сході і Балканським півостровом на заході. Чорне море омиває береги України, Росії, Грузії, Туреччини, Болгарії і Румунії – с. 72

Швеція – країна у Північній Європі, у східній частині Скандинавського півострова (між Скандинавськими горами та Балтійським морем). Межує на заході з Норвегією і на північному сході – з Фінляндією, на півдні по морю – з Данією, з'єднана з нею мостом – с. 18

Наукове видання

**Карасевич А. О., Левківський К. М.
Сокирська В. В.**

ПОЛІТИЧНІ ПОРТРЕТИ ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Підписано до друку 10.11.2011.
Папір офсет.
Обл.-вид. арк. 23,6. Ум. друк. арк. 26,8.
Тираж 300. Зам. № 1042.

**Віддруковано з оригінал-макета
ПП Жовтий О.О.**

20300, м. Умань вул. Садова, 28
(УДПУ, навчальний корпус № 3, кімн. 112, 327, 328)
Тел. 8 067 77 30 197
8 097 9 467 467

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК, № 2444 від 22.03.2006 р.

Віддруковано на цифровому дублюаторі Ricoh